

Hans H. Ørberg

LINGVA LATINA

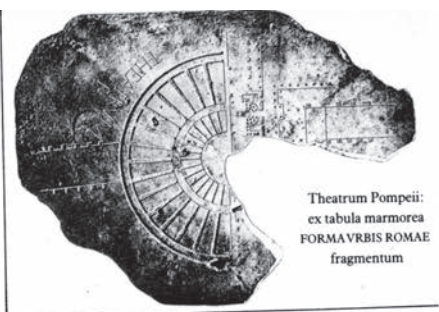
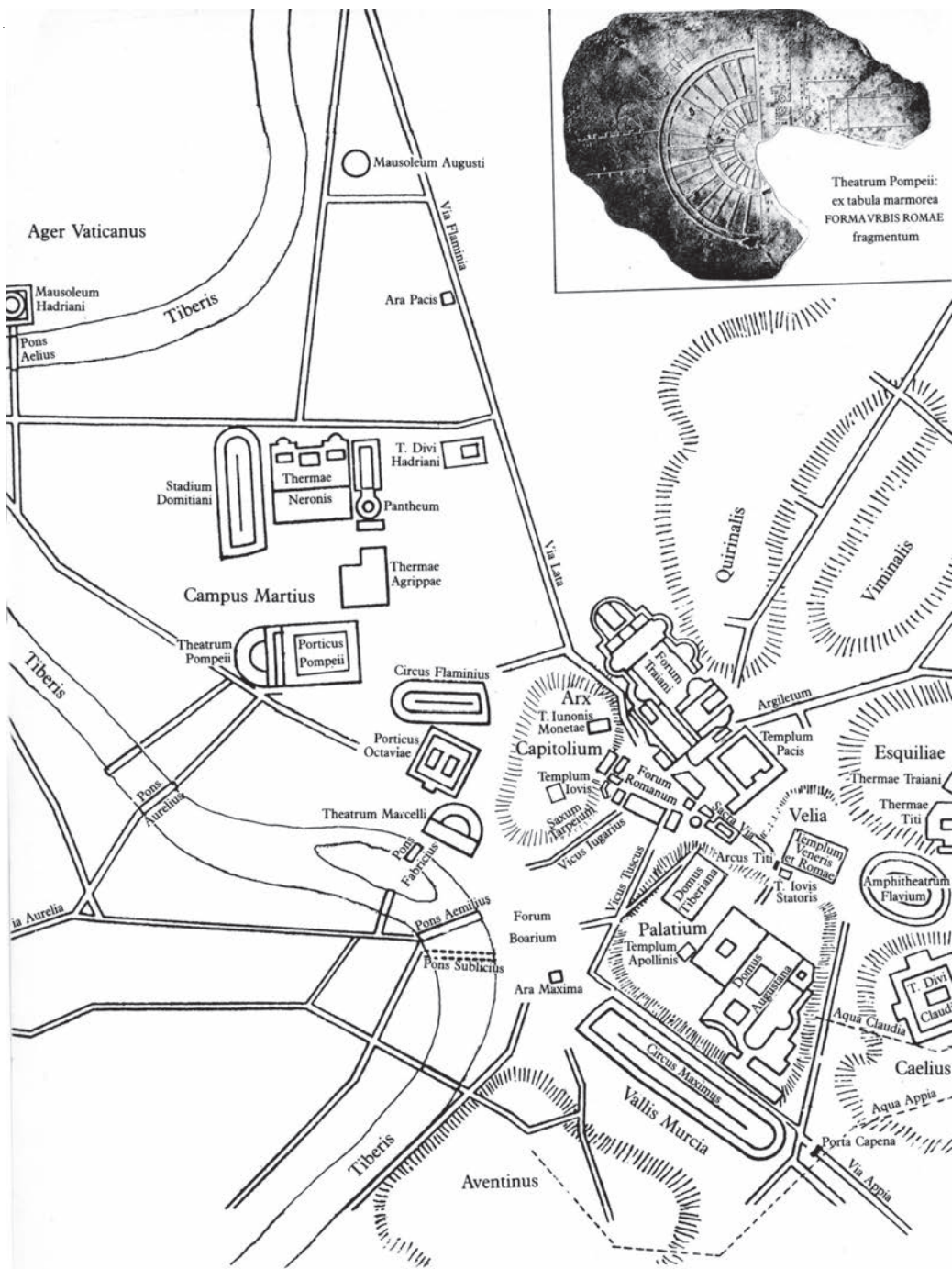
PER SE ILLUSTRATA

PARS II

ROMA AETERNA

SECOND EDITION

VRBS ROMA

LINGVA LATINA PER SE ILLUSTRATA II
ROMA AETERNA

HANS H. ØRBERG

LINGVA LATINA
PER SE ILLUSTRATA

PARS II

ROMA AETERNA

SECOND EDITION

DOMVS LATINA
ANNO MMIII

LINGVA LATINA PER SE ILLUSTRATA

Pars I

Familia Romana
Companion to *Familia Romana*
Exercitia Latina I
Grammatica Latina
Latine Disco: Student's Manual (in English)
Latin-English Vocabulary I
Lingua Latina: A Companion to Familia Romana
Colloquia Personarum
Fabulae Syrae

Pars II

Roma Aeterna
Companion to *Roma Aeterna*
Exercitia Latina II
Indices
Instructions
Latin-English Vocabulary II

Ancillaries

Plautus Amphitryo Comoedia
Sallustius & Cicero: Catilina
Sermones Romani
Vergilii Maronis: Aeneis: Libros I et
Petronius: Cena Trimalchionis
Ars Amatoria: Ovidii Nasonis
Caesaris: Commentarii De Bello Gallico I (partial), IV, V
Epitome Historiae Sacrae

For further information on the complete series and new titles, visit www.hackettpublishing.com.

Lingua Latina Pars II Roma Aeterna

© 1990 Hans Ørberg

Distributed by Hackett Publishing Co. by agreement with Domus Latina.

Focus an imprint of
Hackett Publishing Company, Inc.
P.O. Box 44937
Indianapolis, Indiana 46244-0937

www.hackettpublishing.com

Illustrations by Peer Lauritzen
Illustration colorization by Steve Morrison

Cataloging-in-Publication data is on file with the Library of Congress.

Hardcover ISBN: 978-1-58510-864-0

Paperback ISBN: 978-1-58510-863-3

All rights reserved

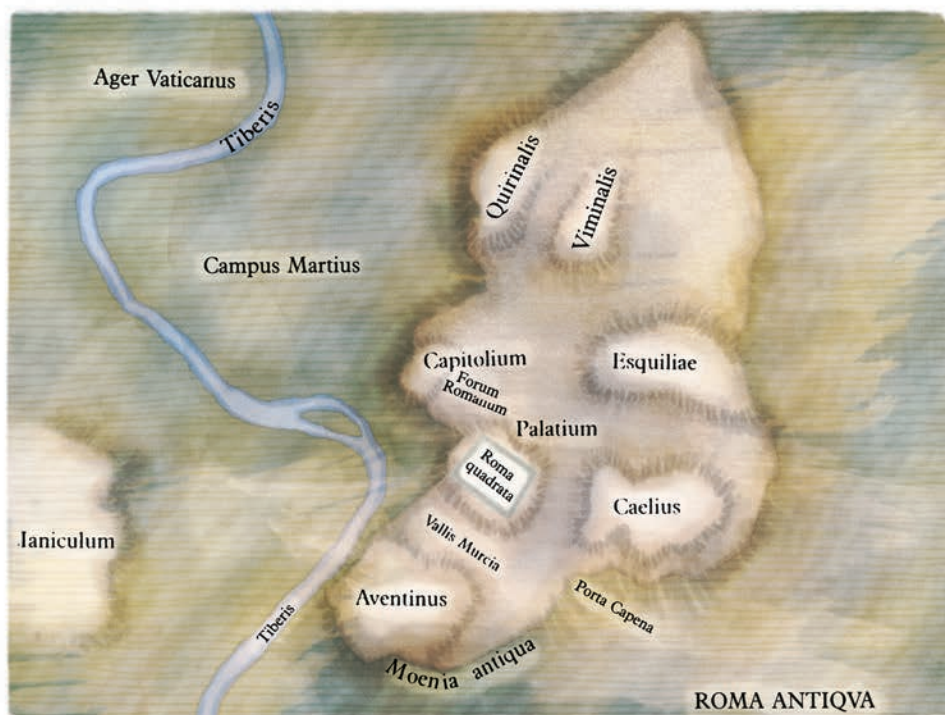
Printed in the United States of America.

20 19 18 17 1 2 3 4 5

Adobe PDF ebook ISBN: 978-1-58510-865-7

INDEX CAPITVLORVM

	pāgina
Cap. XXXVI. ROMA AETERNA	7
XXXVII. TROIA CAPTA (Vergilius)	29
XXXVIII. PIVS AENEAS (Vergilius)	44
XXXIX. KARTHAGO (Vergilius)	55
XL. INFELIX DIDO (Vergilius)	70
XLI. ORIGINES. Līvius	85
GEMELLI EXPOSITI. Ovidius	93
XLII. BELLVM ET PAX. Līvius	98
RAPINA SABINARVM. Ovidius	111
MVLIERES PACEM FACIVNT. Ovidius	112
XLIII. ROMA ET ALBA. Līvius	116
CAVSA HORATHI. Cicerō	129
XLIV. REGES ET REGINAE. Līvius	133
FILIA IMPIA. Ovidius	152
XLV. ROMA LIBERATA. Līvius	156
HOSTIS PRO HOSPITE. Ovidius	170
XLVI. POST REGES EXACTOS. Eutropius	176
XLVII. GRAECI ET ROMANI. A. Gellius	199
LIBRI SIBYLLINI. A. Gellius	205
DE IVRE IVRANDO. A. Gellius	206
XLVIII. BELLVM PVNICVM SECVNDVM. Līvius	209
XLIX. HANNIBAL. Cornēlius Nepōs	248
SCIPIO ET HANNIBAL. Līvī Periocha	258
L. GRAECIA LIBERATA. Līvius	263
LI. SCIPIO AEMILIANVS. Līvī Periochae	292
CIVITAS DILACERATA. Sallustius	303
LII. IVGVRTHA. Sallustius	309
LIII. MARIVS ET SVLLA. Eutropius	339
M. TVLLIVS CICERO. Cicerō	350
LIV. CN. POMPEIVS MAGNVS. Cicerō	359
FINIS MITHRIDATIS. Līvī Periochae	379
FINIS POMPEII. Eutropius	381
LV. DE RE PVBLICA. Cicerō	387
LVI. SOMNIVM SCIPIONIS. Cicerō	407
INTEGER VITAE. Horātius	420

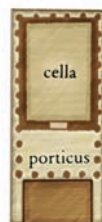
ROMA AETERNA

Palātium et Capitōlium

Urbs Rōma in rīpā Tiberis flūminis sita est vīgintī mīlia passuum ā marī. Hōc locō flūmen facile trānsītur, et collēs propinquī bene mūnīrī possunt. Moenia Rōmāna antīqua septem collēs sīve montēs complectuntur, quōrum haec sunt nōmina: Palātium, Capitōlium, Aventīnus, Caelius, Ēsquiliae, Vīminālis, Quirīnālis. Ā colle Quirīnālī et ā monte Capitōlīnō ūsque ad Tiberim flūmen campus Mārtius patet.

- 10 Palātium prīmum mūnītum est, sed ea moenia quadrāta quibus Rōmulus, prīmus rēx Rōmānōrum, Palātium mūnīvisse dīcitur iam prīdem periērunt, neque ūlla casa restat ex illā urbe antīquissimā, quae ā fōrmā moenium 'Rōma quadrāta' appellābātur, praeter 'casam Rōmulī' strāmentō tēctam. Postea Rōmānī nōbilissimī in Palātiō habitāverunt, ibique post Iūliī Caesaris aetatem Augustus, Tiberius, Caligula aliīque prīncipēs Rōmānī domōs magnificās sibi aedificāverunt. Omnium

Terrārū de agentium-
que Rōma,
cui pār est nihil et nihil
secundum
[Mārtiālis XII.8]

fōrma templī

complectī : cingere

Capitōlīnus -a -um
< Capitōlium

fōrma
quadrāta

[annō 753 a. C.: ante
Christum (nātum)]

casa -ae f = parva domus
pauper
re-stāre = reliquus esse,
superesse
tegere tēxisse tēctum
= operīre

strāmentum
-ī n

casa

magnificus, *comp* -ficientior, *sup* -ficientissimus
Palātīnus -a -um < Palātium

arx
arcis

firmus -a -um = quī
frangī nōn potest,
validus

summum Iāniculum =
summa Iāniculī pars
trāns (↔ cis) = ultrā
arduus, *comp* magis a.,
sup māximē a.

praecipitāre = prōicere
(capite prīmō)
sacer -cra -crum: (locus)
s. = ubi dīi adōrantur
clārus = nōbilis

L. = Lūcius (prae-nōmen)

sacrāre = sacrum facere
et deō trādere
ex-pellere -pulisce
-pulum
cōsul -is m

[annō 509 a. C.]

augustus -a -um = deō
dignus, magnificus

dea: *pl dat/abl* -ābus
cōn-secrāre = sacrāre
tertium *adv*
incendium -ī n = ignis
quō domus cōnsūmitur
re-ficere -fēcisse -fectum
< -facere

[annō 82 p. C.: post
Chrīstum (nātum)]

splendēre = clārē lūcēre

vērō magnificentissima est domus illa ā Domitiānō prīncipe in colle Palātīnō aedificāta, quae vocātur ‘domus 20 Augustāna’.

Ea Capitōliī pars quae spectat ad septentrionēs, ardua atque mūrīs firmīs mūnīta, Arx dīcitur. Nec vērō ‘arx’ nōmen huius montis proprium est, nam aliī quoque montēs arduī nātūrā et opere mūnītī ‘arcēs’ dīcuntur, ut 25 summum Iāniculum, quod trāns Tiberim situm est. Locum in Capitōliō māximē arduus appellātur saxum Tarpēium, dē quō ōlim hominēs scelestī supplicīi causā praecipitābantur.

In monte Capitōlīnō, quī prae cēterīs sacer habētur, 30 multa sunt aedificia sacra, quōrum clārissimum est templum Iovis Optimī Māximī. Hoc templum primum aedificāvit L. Tarquinius Superbus, septimus et ultimus rēx Rōmānōrum. Ille vērō, cum nōndum sacrāvisset novum templum, Rōmā expulsus est ā L. Iūniō 35 Brūtō, atque prō rēge duo cōsulēs populō Rōmānō praepositī sunt. Nōn rēx igitur, sed cōsul Rōmānus hoc templum augustum Iovī Optimō Māximō, summō deō populī Rōmānī, et Iūnōnī et Minervae, duābus māximīs deābus, cōnsecrāvit. Deinde idem templum 40 iterum et tertium sacrātum est, cum post incendia refectum esset. Postrēmō Domitiānus templum Iovis Capitōlīnī incendiō cōnsūptum refēcit atque tantīs divitiīs exōrnāvit ut nihil magnificentius fierī posset: aurō et gemmīs splendet tēctum, quod plūrimīs columnīs ē 45

marmore pulcherrimō factīs sustinētur; intus in cellā,
post forēs aurō opertās, ingēns simulācrum Iovis in altā
sēde sedentis positum est. Ad hoc templum imperātor
victor post triumphum ascendit, ut Iovī Optimō Māx-
50 imō sacrificium faciat, dum ducēs hostium, quī in tri-
umphō ante currum imperātōris ductī sunt, ad suppli-
cium trāduntur.

In summā Arce templum Iūnōnis Monētae situm est,
in quō nummī ē metallīs pretiōsīs, aurō, argentō, aere,
55 efficiuntur atque imāginibus imprimuntur. In infimō
Capitoliō est Tabulārium, id est amplum aedificium in
quō tabulae et litterae publicae servantur.

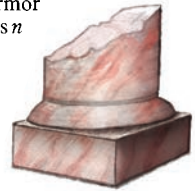
Forum Rōmānum

Infra Capitōlinum Palātīnumque collem est forum
60 Rōmānum. In eā valle olim magna palūs erat, quae tum
dēmum siccāta est cum aqua palūdis in flūmen dēdūce-
rētur per cloācam subterrāneam quae appellātur 'cloāca

cella -ae f = locus in
templō clausus
operīre -uisse -rtum
simulācrum -ī n = imāgō,
signum
sēdes -is f = locus ubi
aliquis sedet

sacrificium -ī n: s. facere
= bovem/ovem/porcum
occidere et deo offerre

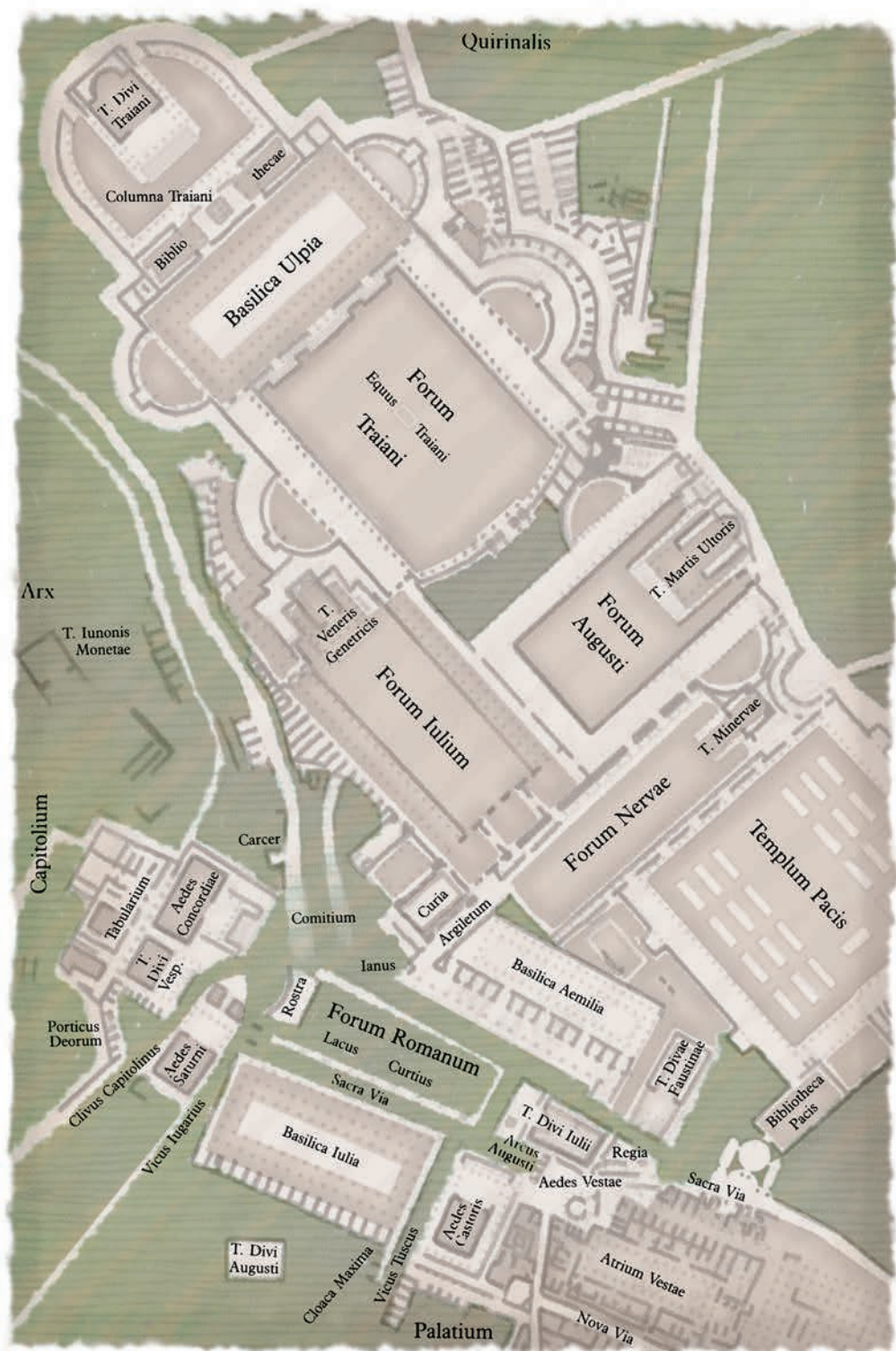
marmor
-oris n

triumphus -ī m

Monēta -ae f: cognōmen
Iūnōnis
metallum -ī n
aes aeris n = metallum
ferrō pretiōsius ex quō
assēs efficiuntur
amplus -a -um = magnus,
lātus et altus
servāre = salvum
cūstōdīre

palūs -ūdis f = locus
ūmidus
siccāre = siccum facere
dē-dūcere
cloāca -ae f = fossa tēcta
sub-terrāneus -a -um
= sub terrā situs

Māxima'. Postrēmus siccātus est locus in mediō forō
quī 'lacus Curtius' dīcitur ā nōmine equitis cuiusdam
65 quī sē armātum cum equō suō in vorāginem ibi factam
praecipitāvisse nārrātur.

Magnus numerus hominum cotīdiē convenit in fo-
rum Rōmānum, locum urbis celeberrimum, quī multīs
aedificiīs pūblicīs et sacrīs cingitur. Aedificia pūblica

70 amplissima sunt duae basilicae, Aemilia et Iūlia. Basi-
lica est aedificium pūblicum in quō et alia multa negōtia
aguntur et iūs inter cīvēs dīcitur. Antequam illae basili-
cae exstrūctae sunt, tabernae in forō erant: tabernae
veterēs eō locō ubi basilica Iūlia sita est, tabernae novae
75 in locō basilicae Aemiliae. Nunc autem mercēs in vicīs
et in aliīs forīs vēneunt.

Iūxtā basilicam Aemiliam, in eā forī parte quae dīci-
tur Comitium, locāta est Cūria, id est aedificium quō
senātus Rōmānus convenīre solet. Senātus cōstat ex

CIVITAS MAXIMA

celeber -bris -bre: (locus)
c. = quōd multī conveni-
unt

basilica -ae f

Cūria -ae f

ex-struere -ūxisse -ūctum
= aedificāre

vīcus -ī m = pars urbis,
viae domūsque
vēn-īre -eunt -iisse
= vēndī (pass)

locāre (< locus) = pōnere;
locātus = situs

senātus -ūs m

senātor -ōris *m*rēs pūblica = rēs omnium
cīvium commūnisōrātor
-ōris *m*rōstrum
-ī *n*

prōra

rōstrum
nāvisRōstra -ōrum *n*prōra -ae *f* = pars nāvis

prior (↔ puppis)

illūstris -e = clārus,
nōbilis

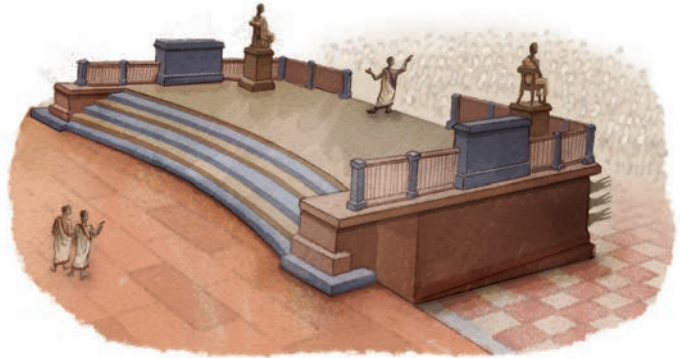
ōrātiōnem habēre

= verba facere

M. = Mārcus

Cicerō -ōnis *m*dē-struere -ūxisse -ūctum
↔ exstruere

sescentīs senātōribus, cīvibus nōbilissimīs, quī ante 80
Caesaris aetātem summam potestātem in rē pūblicā Rō-
mānā tenēbant. Tunc vērō in antīquam cūriam Hostī-
liam, quae paulum ad septentriōnēs extrā Comitium sita
erat, senātōrēs convocābantur. Via celebris quae inter
Cūriam et basilicam Aemiliam in forum exit Argīlētum 85
nōminātur.

Ante Comitium est locus superior ex quō ōrātōrēs
verba faciunt ad populum. 'Rōstra' nōmen est huius
locī, quia rōstrīs nāvium captārum ōrnātur ('rōstrum'
enim vocantur eae hastae ferreae quae ē prōrā nāvis 90
longae ēminent velut rōstrum avis). Multī ōrātōrēs il-
lūstrēs in Rōstra ascendērunt, ut ōrātiōnēs ad populum
habērent, neque vērō haec Rōstra sunt unde M. Tullius
Cicerō, ōrātor omnium quī Rōmae fuērunt illūstrissi-
mus, ōrātiōnēs habuit, nam Rōstra antīqua, quae in 95
ipsō Comitio posita erant, simul cum cūriā antīquā ā
Iūliō Caesare dēstrūcta sunt cum nova cūria aedificā-
rētur.

Ex aedibus sacrīs forī Rōmānī minima quidem, sed
 100 veterrima est aedēs Iānī, quae ad infimum Argilētum
 sita est. Illa aedēs duās iānuās vel portās habet, quae
 tum dēmum clauduntur cum per tōtum imperium po-
 puli Rōmānī terrā marīque pāx facta est — id quod per
 septingentōs annōs inter Rōmulum et Augustum bis
 105 tantum ēvēnit. Augustus vērō, cum ad Actium, prō-
 munturium Ēpīrī, classem M. Antōnīi vīcisset, Iānum
 tertium claudī iussit.

In contrāriā forī parte est aedēs Vestae antiq̄uissima,
 quae fōrmam habet rotundam, nōn quadrātam. Vesta
 110 est dea focī rērumque domesticārum, in cuius aede ignis
 aeternus ārdet neque ūllum deae simulācrum inest. Sex
 virginēs Vestālēs ex filiābus Rōmānōrum illūstrium
 ēlēctae dīligerter cūrant nē ignis Vestae umquam ex-
 stinguātur, namque ignis ille semper ārdēns Rōmam
 115 urbem aeternam esse significat. Iūxtā aedem Vestae est
 ātrium Vestae, id est domus Vestālium, et Rēgia, do-
 mus pontificis māximī, in quā ōlim rēgēs Rōmānī habi-
 tāvisse dīcuntur. (Pontifex māximus est summus sacer-
 dōs, quī cēterīs omnibus sacerdotibus Rōmānīs praefec-
 tus est; sacerdotum negōtium est sacrificia facere atque
 120 rēs dīvinās cūrāre.)

Ante Rēgiam est templum C. Iūliō Caesarī cōsecrā-
 tum, quod templum Dīvi Iūliī appellātur. Caesar enim,
 ut plērīque prīncipēs Rōmānī, post mortem in deōrum
 125 numerō habētur et ‘dīvus’ vocātur. Templum Dīvi Iūliī

aedēs -is *f* = templum
 vetus, *comp* veterior,
sup veterrimus

terrā marīque (*loc = abl*)
 = in terrā marīque

ē-venīre = accidere
 prōmunturium -ī *n* =
 mōns in mare ēminēns
 Ēpīrus -ī *f*
 Iānus = aedēs Iānī

fōrma
 rotunda

focus -ī *m* = ignis domes-
 ticus
 domesticus -a -um
 < domus
 aeternus -a -um = per-
 petuus
 Vestālīs -e < Vesta
 filia: *pl dat/abl* -ābus
 ex-stinguere -īnxisse
 -īnctum ↔ accendere

Vestālīs -is *f* = virgō
 Vestālīs
 rēgia -ae *f* = domus rēgis
 pontifex -icis *m*

prae-ficere -fēcisse
 -fectum = praepōnere

dīvīnus -a -um (< deus)
 = sacer
 C. = Gāius (praenōmen)

dīvus -a -um = dīvīnus

cremāre = ūrere

[annō 44 a. C.]

clīvus -ī *m* = latus montis

Castor -oris *m*

Pollūx -ūcis *m*

aerārium -ī *n* < aes

(: pecūnia)

dē-pōnere = pōnere in
tūtō locō

re-stituere -uisse -ūtum

= reficere

frōns = pars prima

aedēs Castoris et Pollūcis

(fīlii) gemīni = duo

eōdem diē nātī

auxiliō (*dat*) = ad

auxilium

marmoreus -a -um = ē

marmore factus

Vespasiānus: princeps

Rōmānus (mortuus

annō 79 p. C.)

[annō 367 a. C.]

factiō -ōnis *f* = pars ci-

vium quae idem dē rē

pūblicā sentit

patriciū -ōrum *m*

plēbēiū -ōrum *m*

concordia -ae *f* ↔ dis-

cordia

vetustās -ātis *f* < vetus

ab Augustō aedificātum est eō ipsō locō ubi corpus Cae-
saris ā cīvibus lūgentibus cremātum erat postquam M.
Antōnius cōsul ōrātiōne clārissimā amicum suum mor-
tuum laudāvit.

Ab utrāque parte basilicae Iūliae magna aedēs sita 130
est, ā dextrā sub clīvō Capitōlinō aedēs Sāturnī, ā si-
nistrā aedēs Castoris et Pollūcis.

Aedēs Sāturnī est aerārium populī Rōmānī, id est
locus ubi pecūnia pūblica dēpōnitur ac servātur. Hoc
templum antīquissimum SENATVS POPVLVSQVE ROMA- 135
NVS INCENDIO CONSVMP TVM RESTITVIT, ut in fronte in-
scrīptum est.

Aedēs Castoris cōsecrāta est diīs Castorī et Pollūcī,
Iovis filiīs geminīs, quī saepius Rōmānīs in proeliīs
auxiliō vēnērunt. Inter hanc aedem et templum Dīvī 140
Iūliū senātus populusque Rōmānus post proelium ad
Actium factum Augustō victōrī arcum marmoreum ae-
dificāvit. Templum Dīvī Augustī situm est post basili-
cam Iūliam.

Īnfra Capitōlium iūxtā Tabulārium sunt aedēs Con- 145
cordiae et Dīvī Vespasiānī.

Aedēs Concordiae antīqua eō tempore aedificāta esse
dicitur cum post longam discordiam quae populum Rō-
mānum divīserat in duās factiōnēs inter sē inimīcissi-
mās, patriciōs et plēbēiōs, tandem concordia omnium 150
cīvium restitūta est. Deinde, temporibus Augustī, senā-
tus populusque Rōmānus aedem Concordiae vetustāte

collāpsam in meliōrem faciem restituit. Prope aedem
Concordiae est Carcer, cuius pars subterrānea, tenebrīs
155 et odōre foeda atque terribilis, Tulliānum appellātur;
multī hostēs Rōmānōrum in Tulliānō suppliciō affectī
sunt.

Aedēs Dīvi Vespasiāni ā filiīs Titō et Domitiānō aedi-
ficāta, ā Domitiānō patrī mortuō dēdicāta est. Iūxtā ae-
160 dem Dīvi Vespasiāni est porticus duodecim diīs et deā-
bus cōnsecrāta, quōrum simulācra aurāta in porticū
stant. Nōmina duodecim deōrum hīs Enniū versibus
hexametris continentur:

Iūnō, Vesta, Minerva, Cerēs, Diāna, Venus, Mārs,

165 *Mercurius, Iovi', Neptūnus, Vulcānus, Apollō.*

Multae viae ex omnibus urbis partibus in forum fe-
runt, ut Argilētum, Sacra via, Nova via, vīcus Tūscus,
vīcus Iugārius, atque clīvus Capitōlinus, quō imperātō-
rēs triumphantēs in Capitōlium ascendunt. ('Clīvus' dī-
170 citur via quae in clīvō montis facta est.)

In summā Sacrā viā infrā clīvum Palātīnum est arcus
Titī, de quō mox dīcendum erit, et templum Iovis Sta-
tōris. In hoc templum senātus eō diē convēnit quō Ci-
cerō cōsul ōrātiōne clārissimā habitā Catilinam, hos-
175 tem patriae, ē senātū atque ex urbe expulit.

Vīcus Tūscus forum Rōmānum cum forō Boāriō iun-
git, id est forum celebre prope Tiberim flūmen ubi bo-
vēs aliaeque pecudēs vēneunt. In ārā Māximā, quae in
forō Boāriō locāta est, sacrificia Herculi, deō Graecō,

col-lābī -lāpsum = ad
terram lābī
faciēs = fōrma

odor -ōris *m* = quod per
nāsum sentitur

dēdicāre = sacrāre

porticus -ūs *f* = ordō
columnārum tēctus
aurātus -a -um = aurō
opertus

Cerēs -eris *f*
Diāna/Diāna -ae *f*
Iovi': Iovis (*nōm*)
= Iuppiter

vīcus = via quae per
vīcum fert
triumphāre = trium-
phum agere

āra
-ae *f*

Stator -ōris *m*: cognōmen
Iovis
[annō 63 a. C.]

boārius -a -um < bōs

pecus -udis *f* = bēstia
quā ūtitur agricolā

cōn-stituere -uisse -ūtum
= locāre (rem novam),
primum facere

[*Fāsti* I.581–582]

inter-icere -iēcisse
-iectum < -iacere;
inter-iectus esse
= interesse
re-novāre = novum
(dēnuō) facere

capere = continēre (in sē
habēre) posse
[annō 220 a. C.]

(viam) mūnīre = aedifi-
cāre, facere

Cn. = Gnaeus (prae-
nōmen)
[annō 55 a. C.]
theātrum aedificandum
cūrāre = cūrāre ut the-
ātrum aedificētur
statua -ae f = signum
hominis

[annō 44 a. C.]
īdūs Mārtiae = diēs xv
mēnsis Mārtii

superāre = vincere
Pharsālus -ī f
in-cendere -cendisse
-cēnsus = accendere

fīunt. Herculēs enim antīquīs temporibus bovēs fōrmō- 180
sōs in hunc locum ēgit

cōstituitque sibi quae 'Māxima' dicitur āram

hīc ubi pars urbis dē bove nōmen habet,

ut versibus nārrat Ovidius.

Urbs marmorea

185

Extrā forum Rōmānum sunt alia multa aedificia pū-
blica. Iam veterēs rēgēs Rōmānī in valle Murciā, quae
inter Palātium et Aventīnum interiecta est, circum
Māximum cōstituērunt, quī ā Caesare renovātus plūs
quam trecentōs passūs longus est et octōgintā mīlia 190

spectātōrum capit. Alter circus postea in campō Mārtiō
aedificātus est et circus Flāminius appellātus ā nōmine
C. Flāminiū, quī eōdem tempore viam Flāminiam mū-
nīvit; tertius circus trāns Tiberim in agrō Vāticānō cōn-
stitūtus ā prīncipe C. Caligulā. Nōn procul ā circō Flā- 195

miniō Cn. Pompēius cōsul amplissimum theātrum
marmoreum aedificandum cūrāvit cum porticū et novā
cūriā. In cūriā Pompēiā statua Pompēi locāta erat, ad
cuius pedēs C. Iūlius Caesar ā M. Brūtō, C. Cassiō aliīs-
que senātōribus necātus est. Id factum est īdibus Mār- 200
tiīs quārtō annō postquam Caesar exercitum Pompēi
superāvit in Thessaliā ad oppidum Pharsālum. Post ne-
cem Caesaris cūria Pompēia ā populō īrātō incēnsa est.

Caesar autem, priusquam ita necātus est, nōn solum
vetera opera refēcerat, sed etiam nova cōstituerat. In 205

eā urbis parte quae est post Comitium, multis domibus
privatis destructis, novum forum fecerat in quo tem-
plum Veneris Genetricis situm est. Venus enim a Iulio
Caesare 'genetrix' nominabatur, quia gens Iulia a Ve-
nere orta esse dicitur.

genetrix -icis *f* = mater
gens (Iulia) = cuncti qui-
bus nomen commune
est (Iulius/Iulia)
oriri ortum = initium
facere

Caesare interfecto C. Octavianus adulescens necem
eius ulcisci constituit, neque vero id sine auxilio deo-
rum, praecipue Martis, fieri posse arbitrabatur. Ergo
Martem deo templum vovit priusquam proelium commi-
sit cum Bruto et Cassio. Quibus victis Octavianus iuxta
forum Iulium novum forum cum templo Martis incohavit.
Magnum quidem opus fuit, neque brevi tempore
perfectum est, nam quadraginta denique annis post
Caesar Octavianus Augustus, quo cognomine tum ap-
pellabatur, magnificum illud monumentum victoriae
suae Marti dedicavit. Templum Martis Ultoris nominatum
est, quod ille deus mortem Caesaris ultus esse putabatur.

ulcisci necem Caesaris =
punire eos qui Caesa-
rem necaverunt
vovēre vovisse votum
= (deo) promittere
(proelium) com-mittere
= incipere
[anno 42 a. C.]
incohare = aedificare
incipere

Nemo princeps Romanus tot aedificiis magnificis Roma-
mam auxit ornavitque quot Augustus. Non solum aedes
sacras vetustate collapsas aut incendiis absumptas refe-
cit, sed plurimas domos e lateribus factas destruxit at-
que tot et tanta nova opera marmorea aedificavit ut iure
gloriantur sit 'marmoream se relinquere urbem quam
latericiam accepisset.' Iuxta domum suam Palatinam
templum Apollinis fecit cum porticibus et bibliotheca
Latina Graecaque. In campo Martio plurima opera ex-

monumentum -i *n* < mo-
nere; *m. rei* = quod
monet de re
ultor -oris *m* = qui
ulciscitur
ulcisci ultum

augere -xisse -ctum
ab-sumere = consumere,
perdere

later
-eris *m*

gloriantur = gloriōse dicere
latericius -a -um = e late-
ribus factus
"marmoream relinquo
urbem quam lateri-
ciam accēpi"
bibliotheca -ae *f* = locus
ubi libri servantur

mausolēum Augustī

anniversārius -a -um
= quī quotannis fit
mausolēum -ī *n* = monu-
mentum magnificum
mortuō aedificātum
ossa = corpus mortuum
Panthēum (-on) -ī *n*

balneae -ārum *f* = balnea
pública
thermae -ārum *f* =
magnae balneae

imperātor: titulus prīn-
cipis Rōmānī
Nerō -ōnis *m*

ibī-dem = eōdem locō
(corpus) exercēre =
movendō parāre

ductus -ūs *m* < dūcere

in-dūcere
[annō 312 a. C.]

longitūdō -inis *f* < lon-
gus; habet l. em passu-
um *M* = *M* passūs lon-
gus est
11 190 p. [16,5 km]

arcuātus -a -um = quī
fōrmam arcūs habet

imperāre = imperātor
esse

strūxit, ē quibus memoranda sunt haec: porticus ad
circum Flāminium, quam ā nōmine sorōris suae porti-
cum Octāviae nōmināvit; theātrum Mārcellī, appellā- 235
tum ā sorōris filiō M. Claudiō Mārcellō; āra Pācis, in
quā sacerdōtēs virginēsque Vestālēs anniversārium sa-
crificium facere iussit; mausolēum Augustī, id est mo-
numentum in quō ossa prīncipis cremāta servantur. Eō-
dem tempore Panthēum, altum templum rotundum, in 240
campō Mārtiō exstrūctum est ā M. Agrippā, duce illūs-
trī quī classī Augustī praefectus erat, itemque magnae
balneae quae ab eōdem thermae Agrippae vocantur.

Hae prīmae thermae Rōmae fuērunt, sed postea aliae
thermae etiam magnificentiōrēs aedificātae sunt ab im- 245
perātōre Nerōne in campō Mārtiō, ā Titō et Trāiānō in
Ēsquiliis. Rōmānī cotīdiē in thermās illās celebrēs lavā-
tum eunt atque ibīdem corpora exercent natandō, cur-
rendō, luctandō. Aqua, cuius magna cōpia ā lavantibus
cōnsūmitur, ē montibus in thermās dēdūcitur per lon- 250
gōs aquae ductūs, quōrum veterrimus, aqua Appia, in
urbem inducta est ab Appiō Claudiō Caecō, quī etiam
viam Appiam ā portā Capēnā ūsque ad urbem Capuam
mūniendam cūrāvit. Ductus eius habet longitūdinem
passuum ūndecim mīlium centum nōnāgintā (ex eō rī- 255
vus est subterrāneus passuum ūndecim mīlium centum
trīgintā, suprā terram opus arcuātum passuum sex-
āgintā). Sed ductus clārissimus, aqua Claudia, ab
imperātōre Claudiō, quī ante Nerōnem Rōmae imperā-

260 vit, perfecta est, et habet longitudinem passuum qua-
drāgintā sex mīlium quadringentōrum sex (ex eō opus
arcuātum passuum sex mīlium quadringentōrum nōnā-
gintā et ūnīus).

Urbis incendium et domus aurea Nerōnis

265 Nerōne imperante terribile incendium ā circō Māx-
imō ortum magnam urbis partem absūmpsit. Nerō,
cum urbem ārdentem prōspiceret, pulchritūdine flam-
mārum dēlectātus dicitur iniisse domesticam scaenam
et cecinisse Trōiae incendium, sed incertum est num
270 tyrannus ille īnsānus, quī vetera aedificia vicōsque an-
gustōs contemnēbat, urbem ipse incenderit. Cum sextō
dēmum diē ignis exstīctus esset, ex regiōnibus quat-
tuordecim, in quās Augustus Rōmam dīviserat, quat-
tuor tantum integrae manēbant, trēs funditus flammīs
275 dēlētae erant, in septem reliquīs pauca tēctōrum vestīgia
supererant.

Post incendium, cum tōta vallis quae inter Ēsquilīās
et Palātium interiecta est domibus vacua facta esset,
Nerō in hāc regiōne domum amplissimam sibi ex-
280 strūxit, quae ita aurō atque gemmīs splendēbat ut iūre
'domus aurea' nōminārētur. Longissima porticus ā
Sacrā viā ad illam domum splendidam ferēbat. In vesti-
bulō stābat ingēns statua tyrannī ex aere facta, quae
Colossus appellābātur. In hortīs Nerōnis, quī ūsque ad
285 montem Caelium patēbant, stāgnum arte factum erat

46 406 p. [68,6 km]

6491 p. [9,6 km]

aquae ductus
arcuātus

[annō 64 p. C.]
orīrī ortum esse (: primum
fierī, incipere)
in-īre = īnrāre
scaena = locus in theātrō
ubi fābula agitur

īn-sānus -a -um = cui
mēns sāna nōn est

flamma
-ae f

dēlēre -ēvisse -ētum =
absūmere, perdere
tēctum : domus
vestīgium : quod reli-
quum est

splendidus -a -um
= splendēns
vestibulum -ī n = locus
clausus ante iānuam
Colossus -ī m: statua Sōlis
Rhodī locāta
stāgnum -ī n = lacus
aquae stantis (: nōn
fluentis)

probāre = probum esse
putāre
“quasi homō tandem
habitāre coepit!”

T. = Titus (prænōmen)

amphitheātrum
Flāvium

col-locāre = locāre

Flāvii: T. Flāvius Vespasiānus eiusque filii

īdem Vespasiānus = Vespasiānus quoque

candelābrum -ī n

Hierosolyma -ōrum n

aedificiīs circumdatum atque campīs silvīsque cum
multitūdine omnis generis pecudum ac ferārum. Nerō
ipse domum suam perfectam ita probāvit ut ‘sē’ dīceret
‘quasi hominem tandem habitāre coepisse!’ Hōrum om-
nium operum nihil paene restat, nam post mortem Ne- 290
rōnis imperātor T. Flāvius Vespasiānus in locō stāgnī

clārissimum amphitheātrum exstrūxit, quod ā nōmine
prīncipis amphitheātrum Flāvium appellātur; atque Ti-
tus et Traiānus in ipsō locō domūs aureae thermās suās
collocāvērunt. 295

Imperātōrēs Flāvii

Īdem Vespasiānus duo templa aedificāvit: templum
Dīvī Claudiī in Caeliō monte (coeptum quidem ab
Agrippinā, Claudiī uxōre, sed ā Nerōne prope funditus
dēstrūctum), et templum Pācis forō proximum. Hoc 300
templum incohātum est cum Titus, filius Vespasiānī
māior, Iūdaeōs vīcisset atque Hierosolyma, urbem illō-
rum nōbilissimam, dēlēvisset. In templō Pācis servan-

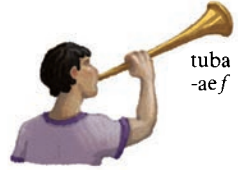
tur rēs sacrae quās Titus Iūdaeīs victīs adēmit, in iīs
 305 candēlābrum aureum et mēnsa aurāta quae in templō
 Hierosolymōrum stābat tubaeque argenteae quibus Iū-
 daeī convocābantur.

Postquam imperātor Titus morbo mortuus est, senā-
 tus populusque Rōmānus arcum pulcherrimum Dīvō
 310 Titō dēdicāvit, quī in summā Sacrā viā positus est. In
 parte interiōre triumphus Titī dē Iūdaeīs imāginibus
 illūstrātur: ab alterā parte imperātor laurō ōrnātus currū
 triumphālī vectus vidētur, ab alterā mīlitēs candēlā-
 brum et tubās Iūdaeōrum ferentēs.

315 Domitiānus, frāter Titī minor, quī post eum imperā-
 vit, templum Iovis Optimī Māximī in Capitoliō refēcit
 et domum Augustānam in Palātiō aedificāvit, ut suprā
 dictum est. Inter cētera Domitiānī opera memorandum
 est stadium in campō Mārtiō factum, ubi iuvenēs Rō-
 320 mānī cursū sē exercent.

ad-imere -ēmissee
 -ēmp̄tum ↔ dare

tuba
-ae f

arcus Titī

morbus -ī m = mala
 valētūdō
 [annō 81 p. C.]

interior -ius comp
 (< intrā) = internus
 illūstrāre = illūstrem
 facere
 triumphālis -e < trium-
 phus

laurus
-ī f

stadium -ī n = circus in
 quō iuvenēs currendō
 sē exercent

[annō 96 p. C.]

columna
Traiani

aereus -a -um = ex aere
factus

[annō 117 p. C.]

P. = Pūblius (praenōmen)
prae-clārus -a -um = prae
aliis clārus, clārissimus

pōns
pontis m

Trāiānus et Hadriānus

Domitiānō interfectō, primum M. Coccēius Nerva
annum tantum et quattuor mēnsēs imperāvit, deinde
M. Ulpius Trāiānus, optimus princeps, imperium accē-
pit. Quōrum uterque novum forum faciendum cūrāvit. 325
Forum Nervae cum templō Minervae situm est inter
forum Augustī et templum Pācis. Forum Trāiānī,
omnium māximum et splendidissimum, inter Arcem et
collem Quirīnālem interiectum est. In mediō forō lo-
cāta est statua equī quī ipsum prīncipem vehit. Illa 330
basilica quam Trāiānus forō suō adiūnxit et ā nōmine
suō basilicam Ulpiam appellāvit, etiam amplior est
quam basilica Iūlia. Iūxtā basilicam Ulpiam, inter duās
bibliothēcās ab eōdem prīncipe cōstitutās, stat alta
columna in quā bella quae Trāiānus in Dāciā gessit 335
plūrimīs imāginibus illūstrantur. In summā columnā
statua imperātōris aerea posita est.

Trāiānō mortuō, imperātōr P. Aelius Hadriānus
templum praeclārum post basilicam Ulpiam aedificā-
tum Divō Trāiānō dēdicāvit. Māxima vērō Hadriānī 340
opera sunt templum Veneris et Rōmae sive Urbis Aeter-
nae in Veliā situm, id est in colle humilī quī ā Palātiō ad
Ēsquiliās versus ēminet; Panthēum novum in campō
Mārtiō; ac mausōlēum trāns Tiberim situm. Pōns
Aelius, quō Hadriānus mausōlēum suum cum campō 345
Mārtiō iūnxit, māximus et firmissimus est omnium
pontium quī in Tiberī factī sunt.

Antōnīnus Pius, quī post Hadriānum imperāvit, ter- tīo annō imperīi suī Faustīnam uxōrem perdidit, quae ā 350 senātū cōsecrāta est. Templum Dīvae Faustīnae dē- dicātum — ac deinde, vīcēsīmō annō post, Dīvō Antō- nīnō — in Sacrā viā situm est iūxtā basilicam Aemiliam.	perdere = āmittere cōsecrāre = Dīvum /Dīvam nōmināre vīcēsīmus -a -um = xx (20.)
<i>Orbis caput</i>	orbis = orbis terrārum
Sed satis hōc locō dictum est dē magnitūdine et pul- 355 chritūdine urbis Rōmae. Videāmus nunc quōmodo haec urbs mīrābilis ā parvā orīgine ad tantam magnitū- dinem tantamque glōriam pervēnerit ut caput orbis ter- rārum appellētur. Nam, ut dīcit Ovidius:	magnitūdō -inis <i>f</i> < magnus orīgō -inis <i>f</i> < orīrī
<i>Hīc ubi nunc Rōma est, orbis caput, arbor et herbae</i>	[<i>Fāsti</i> V.93–94 et I.85–86] arbor : arborēs
360 <i>et paucae pecudēs et casa rāra fuit.</i>	casa rāra: paucae casae
Nunc vērō	
<i>Iuppiter, arce suā cum tōtum spectat in orbem, nīl nisi Rōmānum quod tueātur habet.</i>	cum <i>ab</i> arce suā (: ab Capitōliō) tuērī = intuērī omnium prīmum = ante omnia
Omnium prīmum igitur dīcendum est dē Aenēā, 365 duce Trōiānōrum, ā quō populus Rōmānus orīginem trahit. In carmine praeclārō quod <i>Aenēis</i> īnscrībitur, P. Vergilius poēta, quī aetāte Augustī vīxit, rēs ab Aenēā gestās hexametris nārrāvit, quam nārrātiōnem proximīs quattuor capitulis solūtā ōrātiōne sequimur, aliquot	Aenēās -ae <i>m</i> orīginem trahere = ortus esse Aenēis -idis <i>f</i> liber īnscrībitur = librō titulus est
370 Vergiliī versibus servātis.	ōrātiō solūta ↔ versūs

OPERA VRBANA	annō a.C.	PRINCIPES ROMANI
Rōma quadrāta	750	Rēgēs (753–509)
Rēgia		Rōmulus rēx
Iānus	700	
Cūria Hostilia	650	
Pōns Sublicius		
Circus Māximus	600	
Templum et Ātrium Vestae	550	
Cloāca Māxima		Tarquinius Superbus rēx
Templum Iovis Capitōlinī dēdicātum (509)	500	Cōsulēs (509–)
Aedēs Sāturnī (498), Castoris (484)	450	
	400	
Aedēs Concordiae (367)		
Templum Iūnōnis Monētae (344)	350	
Rōstra ōrnāta (338)		
Aqua Appia, Via Appia (312)	300	
Templum Iovis Statōris (294)	250	
Circus Flāminius (220)	200	
Basilica Aemilia, Pōns Aemilius (179)	150	
Porticus XII deōrum (c 120)	100	
	90	
Templum Iovis Capitōlinī incēsum (83)		
Tabulārium (78)	80	
Templum Iovis Capitōlinī reffectum (69)	70	
	60	
Theātrum et Cūria Pompēiī (55)	50	
Forum Iūlium, Templum Veneris Gen. (46)		C. Iūlius Caesar (48–44)
Cūria Iūlia (46)		
Aedēs Sāturnī restitūta (42)	40	
Basilica Aemilia restitūta (34)		
Templum Dīvi Iūliī (29)	30	Augustus (31 a.C.–14 p.C)
Aedēs Apollinis Palātina (28)		
Porticus Octāviae (27), Panthēum (28)		
Mausolēum Augustī (23)		
Thermae Agrippae (19)	20	
Theātrum Mārcelli (13)		
Āra Pācis (9)	10	
Templum Mārtis Ultōris dēdicātum (2)		

OPERA VRBANA	annō p.C.	PRINCIPES ROMANI
Aedēs Castoris restitūta (6)		
Aedēs Concordiae restitūta (10)	10	
Basilica Iūlia perfecta (12)		Tiberius (14–37)
	20	
Domus Tiberiāna in Palātiō		
	30	
Templum Dīvi Augustī perfectum		Caligula (37–41)
Domus Caligulae in Palātiō	40	
Circus Vāticanus (Gāii et Nerōnis)		Claudius (41–54)
	50	
Aqua Claudia perfecta (52)		Nerō (54–68)
	60	
Thermae Nerōnis (62)		
Domus Aurea, Colossus (64)		
Templum Iovis Capitolinī incēsum (69)		
Templum Dīvi Claudii (70)	70	Vespasiānus (69–79)
Templum Pācis (75)		
Amphitheātrum Flāvium (80)		
Thermae Titī, Arcus Titī (81)	80	Titus (79–81)
Aedēs Dīvi Vespasiāni (81)		Domitiānus (81–96)
Templum Iovis Capitolinī reffectum (82)		
	90	
Domus Augustāna (92)		
Stadium Domitiāni (96)		
Forum Nervae, Templum Minervae (97)		Nerva (96–98)
	100	Trāiānus (98–117)
Thermae Trāiāni (109)		
Forum Trāiāni, Basilica Ulpia	110	
Columna Trāiāni (113)		
		Hadriānus (117–138)
Templum Dīvi Trāiāni	120	
Panthēum renovātum (126)		
	130	
Pōns Aelius (134)		
Mausolēum Hadriāni (139)		Antōninus Pius (138–161)
Templum Dīvae Faustinae (141)	140	

Vocābula nova:
casa
strāmentum
arx
cōnsul
incendium
marmor
cella
simulācrum
sēdes
triumphus
sacrificium
metallum
aes
palūs
cloāca
basilica
vīcus
cūria
senātus
senātor
ōrātor
rōstrum
prōra
aedēs
prōmunturium
focus
rēgia
pontifex
aerārium
discordia
factiō
patriciī
plēbēiī
concordia
vetustās
odor
porticus
clivus
āra
statua
genetrix
monumentum
ultor
later

PENSVM A

Dē cāsū genetīvō

Urbs Rōma, quae caput orb– terr– vocātur, in rīpā Tiber– flūmin– sita est xx mīlia pass– ā marī.

In Capitōliō est magnus numerus templ–, qu– clārissimum est templum Iov– Optim– Māxim–. In cellā h– templ– simulācrum de– sedent– positum est.

Vesta est dea foc– ac r– domestic–, in c– aede nūllum de– simulācrum inest. Ātrium Vest– est domus virgin– Vestāl–. Rēgia est domus pontific– māxim–, summ– sacerdot– popul– Rōmān–.

C. Octāviānus adulēscēns xix ann– dux exercit– fuit; postquam necem Caesar– ultus est, monumentum victōri– su– aedificāvit: templum Mārt– Ultōr–.

Colossus est statua Sōl– Rhod– locāta; eōdem nōmine vocābātur statua Nerōn– quae Rōm– in vestibulō dom– aure– stābat. In hortīs ill– tyrann– erat multitūdō omn– gener– pecud– ac fer–.

Titus, filius Vespasiān– prīncip–, post expugnātiōnem Hierosolym–, urb– Iūdaeōrum nōbilissim–, triumphāvit. In templō Pāc– servantur rēs sacrae Iūdae–, in iīs tubae et candēlabrum magn– preti–. Iūdaeī eās rēs magn– aestimant, etiam plūr– quam Rōmānī. Novus imperātor triumph– cupidus est.

Domitiānus, quī mult– sceler– accusābātur, prae metū mort– dormīre nōn poterat. Māximum Hadriān– opus est templum Vener– et Rōm– sive Urb– Aetern–.

Rōmulus rēx bell– studiōsus erat, neque eum pudēbat casu– pauper–.

PENSVM B

Cum rēx Tarquinius Rōmā — esset, duo — populō Rōmānō — [= praepositī] sunt. Cōnsul Rōmānus — [= templum] Iovis —. Domitiānus illam aedem — [=igne] absūmptam — [= refēcīt]. Tēctum aurō —, columnae ē — factae sunt. In

templō Iūnōnis Monētae, quod — [= positum] est in summā —, nummī efficiuntur ex aurō et argentō et —. Arx — [= validis] mūrīs mūnītur. In aede Vestae, quae fōrmam — habet, ignis aeternus — quī numquam —. In campō Mārtiō est — Pācis, ubi sacerdōtēs et Vestālēs anniversārium — faciunt. Augustus templum Mārtis — aedificāvit, postquam necem Caesaris — est. Hadriānus — Aelium in Tiberī fēcit.

Titus Iūdaeōs — [= vicit] et rēs sacrās, ut — argenteās et — aureum, iīs —. In summā — viā — populusque Rōmānus Dīvō Titō arcum — [= cōsecrāvit].

— est ōrdō columnārum tēctus. Mausōlēum dīcitur — [= magnum] — in quō ossa servantur. Aqua Appia est aquae — veterrimus, quī in urbem — est ab Appiō Claudiō. — est aedificium quō senatus convenit. — est parva domus pauper; — domus rēgis est. — sunt bēstiae quibus agricola ūtitur.

Locus — est quō multī conveniunt. Is cui mēns sāna nōn est — esse dīcitur. Aedificium quod stāre nōn potest —. Cicerō est — Rōmānus — [= clārissimus].

Synōnyma: imāgō et —; māter et —; dīvus et —; clārus et —; internus et —; superesse et —; operīre et —; prōicere et —; sacrāre et —; aedificāre et —; accidere et —; ūrere et —; accendere et —; deō prōmittere et —; glōriōsē dīcere et —; intrāre et —; eōdem locō et —.

Contrāria: puppis et —; discordia et —; plēbēiī et —; bona valētūdō et —; exstruere et —; dare et —.

PENSVM C

Num hominēs pauperēs in Palātiō habitant?

Quis templum Iovis Capitōlinī aedificāvit?

Templumne Iovis ā rēge dēdicātum est?

Quid facit imperātor post triumphum?

Quid significat ignis Vestae?

Quid est negōtium sacerdōtum?

Quot senātōrēs in senātū Rōmānō sunt?

Quis fuit M. Tullius Cicerō?

bibliothēca
mausōlēum
balneae
thermae
ductus
longitūdō
flamma
vestibulum
stāgnum
pecus
candēlabrum
tuba
morbus
laurus
stadium
pōns
magnitūdō
orīgō
quadrātus
firmus
sacer
augustus
amplus
subterrāneus
celeber
illūstris
rotundus
domesticus
aeternus
divinus
dīvus
marmoreus
aurātus
interiectus
latericius
anniversārius
arcuātus
īnsānus
splendidus
interior
triumphālis
aereus
praeclārus
vicēsīmus
restāre
tegere
praecipitāre
sacrāre
expellere
cōsecrāre
reficere
splendēre
siccāre

dēducere
exstruere
venīre
locāre
ēminēre
dēstruere
ēvenīre
ārdere
exstinguere
praeficere
cremare
dēpōnere
restituere
collābi
dēdicāre
triumphāre
renovāre
superāre
incendere
ulcīscī
vovēre
incohāre
absūmere
glōriārī
exercēre
indūcere
inīre
probāre
collocāre
adimere
tertium
ibidem

Ubi C. Iūlius Caesar necātus est?
Cūr Caesar Dīvus Iūlius appellātur?
Ubi templum Dīvi Iūlii aedificātum est?
Quārē Augustus Mārtem ‘Ultōrem’ appellābat?
Quandō Augustus Iānum clausit?
Quamobrem Nerō urbem incendisse putābātur?
Cūr domus Nerōnis ‘aurea’ vocābātur?
Quid aedificātum est in locō domūs aureae?
Quam gentem Titus in oriente superāvit?
Ubi mausōlēum Hadriānī situm est?

TROIA CAPTA

[Ex Vergiliū Aenēidis librō II, solūtīs versibus]

Aboriginēs

Italiae incolae primī Aboriginēs fuērunt, quōrum rēx Sātūrnus tantā iūstitiā fuisse dīcitur ut nec servīret quisquam sub illō nec quidquam suum proprium habēret, sed omnia commūnia omnibus essent. Ob memoriam illius aetātis ‘aureae’, quae vocātur, mōs Rōmānōrum est ut mēse Decembrī diēbus fēstīs quī dīcuntur Sātūrnālīa servī in convīviis cum dominīs discumbant.

Post hunc Pīcus, deinde Faunus in Latiō rēgnāvit. Eō tempore Euander, Mercuriū et Carmentis filius, profugus ex Arcadiā, regiōne Peloponnēsī mediā, in Italiam vēnit cum parvā manū Graecōrum; cui Faunus, rēx benignus, montem, quem ille postea Palātium appellāvit, et arva colenda dedit.

Faunō mortuō, Latīnus, filius eius, rēgnū accēpit. Huius filius in primā iuventūte periit; sōla in rēgiā erat filia, nōmine Lāvīnia, iam mātūra virō. Illam multī virī

Aboriginēs -um *m*

iūstitia -ae *f* < iūstus;
tantā iūstitiā esse =
tam iūstus esse

fēstus -a -um: diēs *f.* =
diēs ōtiōsus quō dī
adōrantur

Sātūrnālīa -īum *n*
dis-cumbere = accum-
bere

Euander -drī *m*
Carmentis -is *f*
profugus -a -um = ex
patriā fugiēns

manus = armātōrum
numerus
benignus -a -um = quī
alicui bene vult

arvum -ī *n* = ager quī
arātur

rēgnū -ī *n* = rēgis
imperium

iuventūs -ūtis *f* = aetās
iuvenis

<i>uxōrem</i> petēbant	ē Latiō tōtāque Italiā petēbant, ante omnēs Turnus, rēx Rutulōrum.	
Rutulī -ōrum <i>m</i> : gēns Latīi		
Trōiānus -a -um < Trōia	<i>Equus Trōiānus</i>	20
diūturnus -a -um = quī diū manet Īlium -ī <i>n</i> = Trōia	Dum Latīnus in Italiā in pāce diūturnā rēgnat, Trōia seu Īlium, clārissima Asiae urbs, post bellum decem annōrum tandem ā Graecīs capta est. Graecī enim, cum urbem vī expugnāre nōn possent, dolō ūsī sunt: equum ingentem ē lignō fabricāvērunt eumque mīlitibus armā-	25
[annō 1184 a. C.]	tīs complēvērunt, quibus praefectī erant Ulixēs et Pyrrhus, Achillis filius. Equō ligneō in lītore relictō, cēterī Graecī celeriter in īnsulam propinquam, cui nōmen est Tenedos, profectī sunt ibique latuērunt.	
dolus -ī <i>m</i> = cōnsilium fallendī fabricāre = cōnficere (arte fabrōrum) com-plēre -ēvisse -ētum	Trōiānī vērō, cum Graecōs Argōs in patriam suam	30
Ulixēs -is <i>m</i>	āvectōs esse arbitrārentur, tum dēmum post tot annōs portās aperuērunt atque exīre ausī sunt. Sine cūrā sub altīs mūrīs ambulābant atque castra Graecōrum dēserta īnspiciēbant; sed ubi primum equum ligneum in lītore collocātum vīdērunt, stupentēs cōstitērunt et mōlem	35
Tenedos -ī <i>f</i>	equī mīrābantur. Aliī eum ut dōnum Minervae, deae Trōiānīs benignae, sacrātum intrā mūrōs dūcī et in arce locārī iubēbant, aliī dōnum Graecōrum suspectum in mare praecipitandum et flammīs ūrendum esse cēnsē-	40
Argī -ōrum <i>m</i> : urbs Peloponnēsī ā-vehere ↔ ad-vehere	bant, aliī interiōrem equī partem īnspicere volēbant.	
cūra = metus nē quid malī accidat	Ita dum populus incertus in contrāriās sententiās dī-	
īn-spicere = diligenter aspicere cōnsistere -stitisse mōlēs -is <i>f</i> = ingēns fōrma, magnitūdō	viditur, Lāocoōn, Neptūnī sacerdos, ab summā arce dē-	
suspectus -a -um = cui nēmō cōnfidit	currēns cīvēs suōs monuit nē Danaīs cōnfiderent:	
Lāocoōn -ontis <i>m</i> dē-currere Danaī -um/-ōrum <i>m</i> = Graecī		

- 42 ... "Ō miserī, quae tanta īnsānia, cīvēs?
 45 Crēditis āvectōs hostēs? aut ūlla putātis
 dōna carēre dolīs Danaum? Sīc nōtus Ulixēs?
 46 Aut hōc inclūsī lignō occultantur Achīvī,
 aut haec in nostrōs fabricāta est māchina mūrōs...
 49 Quidquid id est, timeō Danaōs — et dōna ferentēs!"
 50 Sīc fātus omnibus vīribus ingentem hastam in latus equī
 mīsīt; sed illa tremēns in firmō rōbore stetit neque in
 partem interiōrem ad mīlitēs occultōs penetrāvit.

- Paulō post animī Trōiānōrum rē horrendā turbātī
 sunt: Dum Lāocoōn ad āram taurum immolat, subitō
 55 duo anguēs ingentēs ab īnsulā Tenedō per mare tran-
 quillum ad lītus natant. Cum terram attigissent, capiti-
 bus ērēctīs oculisque ārdentibus Trōiānōs perterritōs
 prōspiciunt. Inde rēctā viā Lāocoontem petunt; et prī-

īnsānia -ae f < īnsānus

āvectōs esse
 ūlla dōna Danaum
 vōbīs nōtus est U.?

Achīvī -ōrum m = Graeci
 haec māchina in nostrōs
 mūrōs f. est
 māchina -ae f = instrū-
 mentum bellī (ad mūrōs
 dēstruendōs)
 fātus = postquam fātus est
 rōbur -oris n = lignum
 dūrissimum
 stāre stētisse
 occultus -a -um = latēns
 penetrāre = vī intrāre

anguibus implicitī
 Lāocoōn et filii
 sē explicāre
 cōnantur

anguis
 -is m

immolāre = sacrificiī
 causā occidere

at-tingere-tigisse-tāctum
 (< ad + tangere) = tan-
 gere
 ē-rigere -rēxisse -rēctum
 = tollere

complexi -plexum

tener -a -um = mollis et
tenuis, invalidus
cor-ripere -uisse -reptum
= celeriter rapere
am-plecti = complecti
rem collō (*dat*) circum-
dare = collum rē c.
ex-plicāre ↔ implicāre
clāmōrem tollere
= clāmāre
cōn-fugere = fugere in lo-
cum tūtum
clipeus -i *m* = scūtum
rotundum
pavor -ōris *m* = timor
subitus
poenās dare alicui =
pūniri ab aliquō
scelerātus -a -um < scelus

con-clāmāre = simul
clāmāre

fūnis
-is *m*

con-tingere -tigisse
-tāctum = tangere
penitus *adv* = exinteriōre
parte
sonāre -uisse = sonum
dare
infelix = quī malam
fortūnam affert

prae-dicere

Trōēs -um *m* = Trōiānī

suprēmus -a -um =
summus, ultimus
frōns -ondis *f* = folia
arborum
oc-cidere -cidisse

pate-facere = aperire

dē-mittere ↔ tollere

num parva duōrum filiōrum corpora complexi membra
eōrum tenera edunt, tum patrem ipsum, quī miseris 60
filiis auxiliō veniēbat, corripunt. Iam bis corpus eius
medium amplexantur, bis collō longa corpora sua cir-
cumdant. Ille simul manibus sē explicāre cōnātur, si-
mul clāmōrēs horrendōs ad caelum tollit. At angūes in
summam arcem ad simulācrum Minervae cōfugiunt 65
ibique sub clipeō deae latent.

Tum vērō cūcti Trōiānī novō pavōre perturbantur,
et 'Lāocoontem poenās meritās Minervae dedisse' dī-
cunt, 'quod hastā scelerātā sacrum rōbur laeserit.'
Conclāmant omnēs 'simulācrum equī in arcem Miner- 70
vae dūcendum esse.'

Ergō parte mūrōrum dēstrūctā māchina illa hostibus
armātis plēna magnō labōre in urbem trahitur fūnibus,
dum puerī puellaeque carmina sacra canunt et fūnem
manū contingere gaudent. In ipsō līmine portae cōnsis- 75
tit atque penitus ex ventre sonant arma, sed Trōiānī
pergunt et mōnstrum infelix in arce sacrā pōnunt.

Etiam tunc Cassandra, filia Priamī virgō cui rēs futū-
rās praedīcentī nēmō umquam crēdebāt, fātum Trōiae
cīvibus suis praedīxit, nec vērō Trōēs miserī, quibus ille 80
diēs suprēmus futūrus erat, eī crēdiderunt, sed velut
fēstō diē templa deōrum fronde exōrnāvērunt.

Cum iam sōl occidisset et nox obscura terram tegeret,
Trōiānī fessī somnō sē dederunt. Tum equō patefactō
militēs Graeci per fūnem dēmissum ad terram lāpsi 85

sunt. Urbis cūstōdibus occīsīs, portās patefēcērunt et cēterōs Graecōs, quī interim Tenedō redierant, in urbem recēpērunt.

Somnium Aenēae

90 Dum haec aguntur, Trōiānī sine cūrā dormiēbant, in iīs Aenēās, dux ēgregius, Anchīsā et Venere deā nātus. Ecce eī in somnō appāruit maestissimus Hector, filius Priamī mortuus — sed quālis erat, quantum mūtātus ab illō Hectore quī ex tot proeliīs victor redierat! Sordidam

95 barbam crīnēsque cruentōs gerēbat et vulnera illa quae plūrima circum mūrōs Trōiae accēperat. Ille graviter gemēns Aenēam monuit ‘ut deōs Penātēs urbis Trōiae caperet atque ex urbe incēnsā fugeret’:

289 “*Heu, fuge, nāte deā, tēque hīs*” ait “*ēripe flammīs!*”

100 *Hostis habet mūrōs. Ruit altō ā culmine Trōia.*”

Hic Aenēās clāmōribus hominum et strepitū armōrum ē somnō excitātus est. Celeriter in summum tēctum ascendit, unde cum multās domōs per tōtam urbem flagrantēs vidēret, hostēs dolō in urbem penetrāvisse intellēxit. Arma āmēns cēpit, ut in arcem curreret cum manū mīlitum.

Ecce autem Panthūs, Apollinis sacerdos, ex tēlīs Graecōrum ēlāpsus, āmēns ad līmen accurrit sacra manū tenēns. Quem cum Aenēās interrogāvisset ‘quae

110 fortūna esset patriae?’ magnō cum gemitū haec respondit:

cūstōs -ōdis *m* = is quī cūstōdit

re-cipere -cēpisse
-ceptum

somnium -ī *n* = quod in somnō vidētur
agī = fierī

Anchīsēs -ae *m*, *acc* -ēn
deā nātus : deae filius

barba
-ae *f*

crīnis -is *m* = capillus

gemere = graviter spīrāre ob dolōrem
(dī) Penātēs -ium: dī quī domum vel patriam tuentur
ex his flammīs
ruere = praecipitārī, collābī
culmen -inis *n* = summa pars (aedificiī/montis), summa fortūna

flagrāre = ārdere

ā-mēns -entis = cui mēns abest, insānus

Panthūs -ī *m*
tēlum -ī *n* = pīlum vel sagitta
ē-lābī = effugere
sacra -ōrum *n* = rēs sacrae

gemitus -ūs *m* < gemere

summa : ultima
in-ēluctābilis -e = quī
vītārī nōn potest
Dardania -ae *f* = Trōia
Teucrī -ōrum *m* = Trōiānī
dominārī = dominus esse
(↔ servīre)
in urbe incēnsā

sē armāre = arma capere

stringere -inxisse -ictum
= ēdūcere (gladium)
moritūrus -a -um *part fut*
< morī

in-citāre = animum ex-
citāre (ad iram)
vādere -sisse = ire, prō-
cēdere
sternere = humī prōicere

lūctus -ūs *m* < lūgēre

turris
-is *f*

passum -disse passum
= lātē extendere
Āiāx -ācis *m*
Oileus -ī *m*

vinculum -ī *n* = id quō
aliquis vincitur
speciēs -ēī *f* = quod
aspicitur

ruere = sē praecipitāre,
prōcurrere

aedēs -ium *f pl* = domus

undique = ex omnibus
locīs/partibus

“Vēnit summa diēs et inēluctābile tempus 324

Dardaniae. Fuimus Trōēs, fuit Īlium et ingēns

glōria Teucrōrum! Ferus omnia Iuppiter Argōs

trānstulit. Incēnsā Danaī dominantur in urbe.” 115

Hōc auditō Aenēās iuvenēs audācēs, quōs pugnandī
cupidōs videt, paucīs verbīs hortātur ut sē arment et
strictīs gladiīs in media hostium arma moritūrī sē prae-
cipitent:

“Ūna salūs victīs: nūllam spērāre salūtem!” 354

Tālībus verbīs ad pugnam incitātī iuvenēs ācerrimī
per tēla, per hostēs vādunt in mortem haud dubiam.
Plūrima corpora sternuntur per viās et per domōs, ubī-
que fit lūctus et pavor...

Priamus 125

Neque quisquam nē in templīs quidem deōrum tūtus
erat. Ecce virgō Cassandra crīnibus passīs ā templō Mi-
nervae (ubi Āiāx, Oileī filius, eī vim attulerat) trahēbā-
tur, frūstrā oculōs ārdentēs ad caelum ērigēns — nam
tenerās manūs vincula tenēbant. Trōiānī hanc speciem 130
ferre nōn poterant et cūctī in medium hostium agmen
ruēbant. Pugna ācris ante templum orta est multīque
Trōiānī ab hostibus numerō superiōribus occīsī sunt.
Paucī cum duce Aenēā ēlāpsī prōtinus ad aedēs Priamī
clāmōre vocātī sunt. Hīc vērō ācerrimē pugnābātur: 135
Graecīs undique prōcurrentibus Trōiānī inclūsī vī et
armīs resistēbant, aliī turrēs et culmina domōrum dē-

struēbant atque laterēs trabēsque in hostēs mūrōs
 ascendentes coniciēbant, aliī strictīs gladiīs forēs dē-
 140 fendēbant. Aenēās vērō, cupidus cīvibus inclūsīs aux-
 ilium ferendī, per forēs occultās in rēgiam penetrat
 atque dēfēnsōribus sēsē adiungit.

Domus interior gemitū ac tumultū miscētur, penitus-
 que magna ātria ululātū fēminārum resonant, cum mā-
 145 trēs pavidāe in aedibus errent īnfantēs suōs amplexae.
 Neque vērō rōbur iānuae vim Graecōrum diūtius ferre
 potest: frāctīs cardinibus forēs concidunt, Graecī ferō-
 cēs in ātrium penetrant prīmōsque trucīdant, rēgia tōta
 hostibus armātīs complētur.

150 Rēx Priamus senex, ut primum forēs frāctās et hostēs
 in mediīs aedibus vidit, manibus īnfirmīs arma capit et
 gladiō cingitur atque moritūrus in hostēs prōgreditur.
 Hoc vidēs Hecuba, uxor eius, quae cum filiābus pavi-
 dis circum magnam āram sedēbat, “Ō miserrime con-
 155 iūnx!” inquit, “Quārē inūtilī gladiō cingeris? aut quō
 vādīs ita armātus? Iam nōn tēlīs egēmus, sed auxiliō
 deōrum:

523 *Hūc tandem concēde! Haec āra tuēbitur omnēs*
— aut moriēre simul!”

160 Sic locūta maritum senem ad sēsē recēpit et in ārā lo-
 cāvit.

Ecce autem Polītēs, ūnus filiōrum Priamī, ex caede
 vix ēlāpsus per porticūs longās et vacua ātria ad āram
 fugit saucius. Illum Pyrrhus īrātus persequitur iam iam-

trabs -bis *f*

con-icere -iēcisse -iectum
 = iacere (in ūnum
 locum)

dēfēnsor -ōris *m* = quī
 dēfendit
 miscēre = turbāre

ululātus -ūs *m* < ululāre
 re-sonāre

pavidus -a -um = timi-
 dus, territus

con-cidere = cadere (in
 locō), collābī
 trucīdāre = crūdēliter
 occidere

ut primum (+ *perf*)
 = cum primum
 īn-firmus -a -um = in-
 validus, dēbilis
 (gladiō) cingī = sēarmāre

coniūnx *m* = marītus
 in-ūtilis -e = quī nihil
 prōdest, quō nēmō ūtī
 potest
 egēre (+ *abl*) = (rēneces-
 sariā) carēre

con-cēdere = cēdere

moriēre = moriēris
 simul *nōbiscum*

Polītēs -ae *m*

saucius -a -um = vulne-
 rātus
 iam iam(que) = statim

vītam effundere = morī

caelestis -e < caelum

nēquīquam = frūstrā
haerēre -sisse -sum =
fixus esse, movērī nōn
posse

laeva -ae f = manus laeva
(↔ dextra)
coma -ae f = crīnis,
capillus
dē-figere

quondam = ōlim, ali-
quandō

horror -ōris m < horrēre
per-fundere -fūdisse
-fūsum = tōtum affi-
cere, permovēre

fulgēre = (subitō)
splendēre
sē offerre = sē ostendere

patrius -a -um < pater

que manū tenet et hastā percutit. Tandem Politēs ante 165
oculōs parentum concidit ac multō cum sanguine vītam
effundit.

Hīc Priamus, quamquam ipse mortem iam propin-
quam videt, irā permōtus exclāmat: “At prō tālī scelere
dī caelestēs praemia dēbita reddant tibi, quī cōram 170
patre filium foedē trucīdāvistī!” Sic fātus senex infirmus
tēlum inūtile coniēcit, quod Pyrrhum laedere nōn
potuit, sed nēquīquam in clipeō haesit. Cui Pyrrhus
“Nunc morere!” inquit, senemque trementem et in san-
guine filiū lābentem ad ipsam āram trāxit, ubi laevā 175
comam eiusprehendēns dextrā ēnsem sustulit atque in
latere rēgis dēfixit!

Sic periit Priamus, quondam tot gentium atque terrā-
rum rēx superbus, cum Trōiam patriam ab hostibus
captam et incēnsam vidēret. 180

Anchīsēs

At tum primum saevus horror Aenēam perfūdīt: nam
cum rēgem senem ex crūdēlī vulnere morientem vidē-
ret, vēnit eī in mentem ipsius pater senex Anchīsēs et
uxor Creūsa et parvus filius Ascanius, quōs sōlōs domī 185
dēseruerat. Tum subitō māter Venus, in lūce pūrā per
noctem fulgēns, filiō sē videndam obtulit eīque suās ut
celeriter domum ad suōs fugeret, simulque prōmīsīt sē
ipsam filium tūtum ad līmen domūs patriae ductūram
esse. Aenēās igitur dēscendit ac dūcente deā inter flam- 190

mās et hostēs ēlāpsus est: neque tēla neque flammae eī nocuērunt.

nocēre -uisse

Ubi iam ad antīquam domum patriam pervēnit, Anchīsēs pater, quem prīmum in altōs montēs portāre vo-

ubi (+ *perf*) = ubi prī-
mum, postquam

195 lēbat, ex patriā captā fugere recūsāvit. “Vōs quibus inte-
grae sunt vīrēs” ait, “vōs capite fugam! Dī caelestēs, sī
mē vītā prōducere voluissent, hanc patriam mihi ser-
vāvissent. Nōlō urbī captae superesse. Ipse meā manū
mortem inveniam!” Tālia dīcēs fixus eōdem locō hae-

re-cūsāre = dīcere sē
nōlle
fugam capere = fugere

200 rēbat, dum filius et parvus nepōs omnisque domus mul-
tīs cum lacrimīs eī suādent ‘nē omnēs suōs sēcum per-
deret!’

prō-dūcere = longiōrem
facere
urbī captae super-esse =
post urbem captam
superesse (: vivere)

nepōs -ōtis *m* = filius filiī
/filiae
domus : familia

Aenēās vērō, rūsus armīs sūmptīs, “Mēne putās”
inquit “tē relictō pedem hinc efferre posse? Sī tibi cer-

ef-ferre < ex-; pedem
efferre = ēgredi
certum mihi est = certum
cōsiliū meum est

205 tum est Trōiae peritūrae tē tuōsque addere, patet iānua
mortī: iam aderit Pyrrhus sanguine Priamī cruentus,
quī filium cōram patre, tum patrem ipsum ad āram
obtruncāvit! — Num ideō, māter cārissima, per tēla,
per ignēs mē ēripuistī, ut hostem in mediīs aedibus, ut

iam (+ *fiut*): mox

210 Ascanium puerum et patrem meum uxōremque alterum
in alterius sanguine trucidātōs cernam?

obtruncāre = trucidāre

668 *Arma, virī, ferte arma! Vocat lūx ultima victōs.*

Reddite mē Danaīs! Sinite instaurāta revīsam

proelia! Numquam omnēs hodiē moriēmur inultī!”

lūx : diēs
sinite re-vīsam = sinite
mē re-vīsere
instaurāre = rūsus
incipere
in-ultus -a -um = cui
ultor nōn est

215 Sed coniūnx pedēs virī abeuntis complexa in līmine
haerēbat parvumque Iūlum patrī ostendēbat:

Iūlus -ī *m*: alterum nōmen
Ascanii

575 “Sī peritūrus abīs, et nōs rape in omnia tēcum!”

prōdigium -ī n = rēs mīrābilis contrā nātūrā facta lūmen -inis n = lūx	Tālia exclāmāns omnem domum gemitū complēbat — cum subitō mīrābile prōdigium vīsum est: namque inter manūs maestōrum parentum lūmen in summō Iūli ca- 220 pite appāruit, neque flamma puerō nocēbat! Parentēs pavidī ignem aquā restinguere properant; at pater An- chīsēs laetus Iovem invocat, subitōque fragōre ā laevā tonat, et simul stēlla dē caelō lāpsa multā cum lūce per tenebrās currit. Quae cum, quasi viam mōnstrāns, post 225 montem Īdam occidisset, Anchīsēs manūs ad caelum tendēns deōs sīc alloquitur: “Iam iam nūlla mora est, sequor et quā dūcitis adsum, 701 dī patriī! Servāte domum, servāte nepōtem! ... Cēdō equidem nec, nāte, tibi comes ire recūsō.” 704
re-stinguere = ex- stinguere fragor -ōris m = strepitus gravis tonāre -uisse: tonat = tonitrus fit	Tum Aenēās, cum iam strepitus flammārum propius audīrētur, “Ergō, cāre pater” inquit, “in umerōs meōs tē impōnam; ipse tē portābō, nec mihi grave erit hoc onus. Parvum Iūlum mēcum dūcam, et Creūsa vestīgia nostra sequētur. Vōs, famulī, haec quae dīcam animad- 235 vertite: extrā urbem est tumulus et vetus templum Ce- reris, in eum locum omnēs conveniēmus. Tū, pater, cape sacra manū et deōs Penātēs! Neque enim mihi fās est rēs sacrās tangere priusquam manūs caede cruentās flūmine vīvō lāverō.” 240
tendere = extendere al-loquī < ad-loquī quā = quā viā, ubi	
nātus -ī m = filius tibi comes ire = tē comitārī	
onus -eris n = quod portātur famulus -ī m = servus	
tumulus -ī m = collis parvus Cerēs -eris f: Sātūrnī filia, dea agrōrum et frūgum fās indēcln = iūs divīnum; fās est = licet per deōs	
yīvō : fluentī	
pius -a -um = quī deōs et patriam et parentēs diligīt ē-gredi -gressum	Creūsa Haec locūtus pius Aenēās patrem in umerōs sustulit et parvum filium manū tenēns domō ēgressus est.

Creūsa eōs sequēbātur. Ita per tenebrās vādunt, et 245 Aenēam, quem dūdum neque tēla neque agmen Graecō- rum commovēbat, nunc omnis aura, omnis sonus ter- ret, cum pariter filiō patrīque timeat.	dūdum = paulō ante com-movēre = per- movēre (animum) aura -ae f = ventus levis pariter = aequē, eōdem modō
Iam portīs appropinquābant atque salvī esse vidēban- tur, cum Anchīsēs per umbram prōspiciēns “Fuge, mī 250 fili!” exclāmat, “Hostēs appropinquant. Clipeōs atque gladiōs micantēs cernō.” Quā rē perturbātus dum Aenēas celeriter ē nōtā viā discēdit, Creūsa incerta cōn- stitit neque marītum aberrantem sequī potuit. Nec prius ille respexit quam ad tumultum templumque Ce- 255 reris pervēnit.	micāre = subitō movērī ac fulgēre nec ille respexit prius quam... re-spicere ↔ prō-spicere
Hīc cum uxōrem deesse vidēret, filiō et patre et Penā- tibus apud sociōs relictīs, ipse armātus in urbem rever- tit et eādē viā quā vēnerat domum patriam repetīvīt; quam ā Graecīs captam et incēnsam invēnit. Inde prōcē- 260 dēns rēgiam Priamī et arcem revīsīt. Hūc undique divi- tiae Trōiānae ex templīs incēnsīs ēreptae cōnferēbantur. Puerī et mātērēs pavidae longō ōrdine circum stābant.	sociī -ōrum m = hominēs quī commūnī fortunā/ negōtiō coniunguntur re-petere re-vīsere -sisse cōn-ferre con-tulisse col- lātum = in eundem locum ferre
Aenēas autem per tenebrās errāns coniugem suam quaerēbat; quīn etiam clāmāre ausus est maestusque 265 ‘Creūsam’ iterum iterumque vocāvit. Quod cum diū nēquīquam fēcisset, imāgō atque umbra ipsīus Creūsae virō stupentī appāret et hīs dictīs eum cōnsolātur: “Quid iuvat mē lūgēre, ō dulcis coniūnx? Nōn sine nū- mine deōrum haec ēveniunt, nec fās est tē hinc comitem 270 portāre Creūsam — rēx Olympī hoc nōn sinit. Diū per	quīn etiam = (nōn hoc solum) sed etiam, atque etiam dulcis = iūcundus, cārus nūmen -inis n = voluntās deōrum Olympus -i m: mōns Thessaliae; ibi diī habitāre dicuntur

vāstus -a -um = ingēns et
dēsertus
Hesperia -ae f: terra ad
occidentem sita
ūber -eris = fertilis
rēgius -a -um < rēx (r.a
coniūnx: Lāvīnia, filia
rēgis Latīnī)

haec ubi dicta dedit: ubi
(= postquam) haec dixit
re-cēdere -cessisse

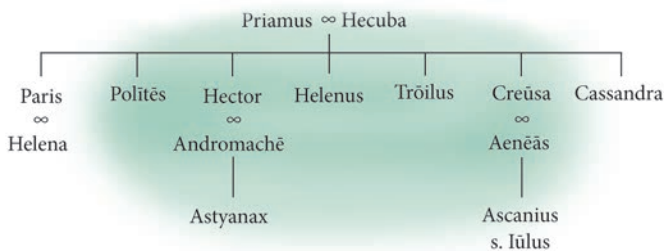
com-prehendere
= prehendere

vāsta maria tibi nāvigandum est, et tandem in terram
Hesperiam veniēs, ubi inter arva ūberrima fluit Tiberis
amnis: illīc rēgnum tibi parātum est et rēgia coniūnx.
Nōlī meā causā lacrimās effundere!

Iamque valē, et nātī servā commūnis amōrem!” 789

*Haec ubi dicta dedit, lacrimantem et multa volentem
dicere dēseruit, tenuēsque recessit in aurās,
dum ille frūstrā imāginem eius effugientem amplectī ac
manum comprehendere cōnātur.*

Tum dēmum Aenēās, nocte iam cōnsūptā, ad so- 280
ciōs revertit. Atque ibi admīrāns sociōrum novōrum
magnum numerum invēnit, et virōrum et fēminārum,
quī undique eō convēnerant, ut duce Aenēā in aliās
terrās proficīscerentur. Quōs omnēs Aenēās posterō diē
sēcum trāns montēs dūxit. 285

PENSVM A

Dē cāsū dativō

Aedēs Castoris sacrāta est di- Castor- et Pollūc-, Iovis fili-
gemin-, quī saepius Rōmān- auxili- vērunt. Octāviānus
de- Mārt- templum vōvit.

Rēx Faunus Euandr-, Mercuriī fili-, arva dedit. Rēg- La-
tīn- ūna filia erat, Lāvīnia, iam mātūra vir-. Lāvīni- nōn
licuit rēg- Turn- nūbere.

Trōiānī equum ligneum Minerv-, de- Trōiān- benign-,
sacrātum esse putābant, sed sacerdōs, c- nōmen erat Lāo-
coōn, i- suāsit nē Graec- cōnfiderent. Cassandra fātum Trō-
iae civ- su- praedixit, nec vērō Trōiānī e- crēdidērunt, sed
somm- sē dedērunt.

Aenēas iuven- Trōiān- suāsit ut host- Graec- resisterent:
“Ūna salūs vict-: nūllam spērāre salūtem!” Graeci, qu- diī
favēre vidēbantur, nēmin- parcēbant.

Venus fili- sē ostendit et e- imperāvit, ut patr- et uxōr- et
fili- auxiliū ferret. Ille māt- su- pārui, neque quisquam
e- redeunt- nocuit. Anchīsēs urb- capt- superesse nōluit,
sed Aenēas “Sī t- certum est” inquit “Trōi- peritūr- tē
addere, patet iānuā mort-. Date m- arma! Reddite mē Da-
na-!” Tandem patr- su- sen-, c- vīrēs deerant ad fugien-
dum, persuāsit ut ex urbe portārētur, nec id onus fili- grave
fuit. Aenēas fugiēs nōn s-, sed patr- ac fili- timēbat. Umbra
Creūsae vir- mīrant- occurrit et “Nōn t- licet” inquit “mē
tēcum dūcere. Diū nāvīgandum est t-, sed in Hesperia nova
patria t- et soci- tu- parāta est.”

PENSVM B

Rēx Faunus — [= ōlim] Euandrō, quī — [= fugiēs] in
Italiam vēnerat, — colenda dedit. Post Faunum Latīnus —
accēpit; cuius filius in primā — mortuus est. Latīnō rēgnante
pāx — [< diū] fuit.

Graeci nōn vī, sed — Trōiam intrāvērunt: equum ligneum
— [= cōnfēcērunt] et armātis complēvērunt. Trōiānī, quī

Vocābula nova:

iūstitia
arvum
rēgnū
iuventūs
dolus
mōlēs
insānia
māchina
rōbur
anguis
clipeus
pavor
fūnis
frōns
cūstōs
somnia
barba
crinis
culmen
tēlum
sacra
gemitus
lūctus
vinculum
speciēs
aedēs *pl*
turris
trabs
dēfēnsor
ululātus
laeva
coma
horror
nepōs
prōdigium
lūmen
fragor
nātus
onus

famulus
 fās
 aura
 socius
 nūmen
 fēstus
 profugus
 benignus
 diūturnus
 suspectus
 occultus
 tener
 scelerātus
 suprēmus
 amēns
 inēluctābilis
 pavidus
 infirmus
 inūtilis
 saucius
 caelestis
 patrius
 inultus
 vāstus
 ūber
 rēgius
 discumbere
 fabricāre
 avehere
 inspicere
 decurrere
 penetrāre
 immolāre
 attingere
 ērigere
 corripere
 amplectī
 explicāre
 cōnfugere
 conclāmāre
 contingere
 sonāre
 praedicere
 patefacere
 dēmittere
 gemere
 ruere
 flagrāre
 elābi
 dominārī
 stringere
 incitāre
 vādere

Graecōs in patriam suam — esse putābant, castra dēserta —
 et — equī mīrābantur. Lāocoōn equum ligneum, ut dōnum
 —, hastā laesit, sed hasta in firmō — [= lignō] stetit nec ad
 mīlitēs — [= latentēs] —. Dum Lāocoōn taurum —, duo —
 eum — [= celeriter rapiunt] et corpus eius — [= complec-
 tuntur], neque ille sē — potest. Trōiānī, novō — [= timōre]
 perturbātī, — [= simul clāmant] ‘equum dōnum esse Miner-
 vae, deae Trōiānīs —.’ Equus in urbem trahitur —, dum
 templa velut — diē — [= foliīs] ōrnantur.

Equō — [= apertō] Graecī per fūnem — ad terram lābun-
 tur. Aenēas in somnō Hectorem — [= vulnerātum] vīdit, quī
 sordidam — et — [= capillōs] cruentōs gerēbat atque Aenēae
 suāsīt ut ex urbe — [= ārdentī] fugeret. Hōc — perturbātus
 Aenēas — [= sine mente] arma capit et iuvenēs ad pugnam
 —. Iī — gladiīs per hostēs — [= eunt]. Cassandra, quae
 fātum — poterat, crīnibus — ā templō trahēbātur oculōs ad
 caelum — [= tollēns], nam — manūs — tenēbantur. Trōiānī
 hanc — ferre nōn poterant et — [= ex omnibus partibus] in
 mediōs hostēs — [= sē praecipitābant]. Ad — [= domum]
 Priamī ācerrimē pugnābātur. Trōiānī altās — et — domōrum
 dēstruēbant et laterēs —que in hostēs — [= iaciēbant]. Frāc-
 tīs cardinibus forēs — [= collābuntur]. Rēx manibus — [=
 invalidīs] arma capit, sed Hecuba “Iam nōn tēlis —” inquit,
 “sed auxiliō deōrum. Hūc tandem —!” Cum Politēs cōram
 patre — [= obtruncātus] esset, Priamus — [= pīlum] in Pyr-
 rhum coniēcīt, quod — [= frūstrā] in — eius —. Pyrrhus —
 [= capillum] rēgisprehendēns ēnsem in latere eius —. Hoc
 vidēns Aenēas — perfūsus est. Anchīsēs filium et — in fugā
 comitārī — [= nōluit]. Tūm — [= lūx] in capite Iūli appāruit
 atque simul cum hōc — māximus — [= strepitus] caelestis
 audītus est. Aenēas patrem ex urbe portāvit nec hoc — filiō
 grave fuit.

In conviviīs — [= servī] cum dominīs nōn — [= accum-
 bunt]. In manū senis gladius — est. Quī invocāt deōs — [
 caelum], manūs ad caelum — [= extendit]. Caelō serēnō nōn

— [= tonitrus fit]. Manibus cruentis — tangere — nōn est. Nihil ēvenit sine — [= voluntate] deōrum. Quae lūget ululāre aut — solet; ululātū et — [< gemere] significātur —.

Synōnima: filius et —; scelestus et —; summus et —; timidus et —; fertilis et —; splendēre et —; exstinguere et —; ubi et —.

Contrāria: dextra et —; servīre et —.

PENSVM C

Aboriginēs quī fuērunt?

Quis fuit Latīnus?

Quōmodo Graecī in urbem Trōiam penetrāvērunt?

Quid fēcit Lāocoōn et quid eī accidit?

Cuius filius erat Aenēās?

Quid Aenēās in somnō vīdit?

Ubi rēx Priamus interfectus est?

Cūr Aenēae redeuntī nēmō nocuit?

Num Anchīsēs statim filium comitātus est?

Cum quibus Aenēās ex urbe aufūgit?

Quārē Creūsa marītum sequī nōn potuit?

Quid Aenēās in urbem reversus vīdit?

Quid Creūsa Aenēae abeuntī prōmīsīt?

Quō sociī Aenēae convēnērunt?

pandere
conicere
resonāre
concidere
trucidāre
egēre
concēdere
haerēre
dēfigere
perfundere
fulgēre
recūsāre
prōducere
efferre
obtruncāre
īnstaurāre
revisere
restinguere
tonāre
tendere
alloqui
commovēre
micāre
respicere
repetere
cōferre
comprehendere
penitus
undique
nēquiquam
quondam
quā
dūdum
pariter

PIVS AENEAS

[Ex Vergiliū Aenēidis librō III, solūtīs versibus]

Penātēs

eā hieme quae...
prīma aestās = prīma
aestātis pars
(nāvem) dē-dūcere = dē
lītore in mare dūcere
ventīs vēla dare: nāvīgāre
dīs = diīs

linea curva
curvus -a -um = quī
fōrmā arcūs habet
con-dere = cōstituere

(rēx) socius = quī alte-
rum adiuvat

pondus -eris *n*: onus
grave magnum *pondus*
habet

potīrī + *abl*: rē potīrī
= rem suam facere
citō *adv* = celeriter
ex-cēdere = exīre

Eā quae secūta est hieme Trōiānī profugī sub monte Īdā
classem vīgintī nāvium aedificāvērunt. Prīmā aestāte
pater Anchīsēs nāvēs dēdūcere et ventīs vēla dare iubē-
bat, atque Aenēās cum sociīs filiōque et dīs Penātibus 5
lītora patriae reliquit et campōs ubi Trōia fuit.

Prīmum in Thrāciam vectī sunt ibique in lītore curvō
novam urbem condere volēbant.

Rēx Thrāciae amīcus et socius fuerat Trōiānōrum,
dum fortūna fuit. Itaque Priamus, cum suās rēs dēspē- 10
rāret, filium suum Polydōrum in Thrāciam mīserat cum
magnō aurī pondere. Sed rēx ille infīdus, cum fortūnam
Trōiānōrum recēdere vidēret, contrā iūs fāsque Polydō-
rum obtruncāvit et aurō vī potītus est. Quod cum Trō-
iānī profugī cognōvissent, citō ē terrā scelerātā excēdere 15

cōstituērunt. Ergō ubi primum ventus secundus fuit, iterum in altum prōvectī sunt.

prō-vehere

In mediō marī Aegaeō est īnsula Apollinī sacra, nō mine Dēlos. Haec īnsula Trōiānōs fessōs tūtō portū re-
 20 cēpit, ibique deus Apollō, quem pius Aenēās in vetere templō adōrābat, novam terram Trōiānīs et posterīs eō-
 rum pollicitus est.

Dēlos -īf

posterī -ōrum *m* = filiī et
 nepōtēs et eōrum filiī
 et nepōtēs et cēt.

Dēlō relictā Crētā petivērunt, cuius īnsulae magna pars ab incolīs dēserta erat. Nāvibus in lītus subductīs,
 25 iuvenēs Trōiānī iam novam urbem aedificābant et arva nova colēbant, cum foeda pestilentia hominēs miserōs afficere coepit, et simul sōl flagrāns agrōs siccōs adeō
 torrēbat ut nec herbam nec frūmentum ferre possent.

(nāvem) sub-dūcere
 ↔ dēdūcere

pestilentia -aef = morbus
 gravis quī multōs simul
 afficit
 ad-eō = tam valdē, ita

torrēre -uisse tōstum
 = igne siccāre

Cum omnēs hīs malīs perturbārentur, dī Penātēs,
 30 quōs Aenēās sēcum Trōiā extulerat, noctū in somnīs eī vīsī sunt ante lectum adstāre in lūmine lūnae plēnae atque hīs dictīs cōsōlārī: “Nōs quī tē, Dardaniā in-
 cēnsā, per mare tumidum secūtī sumus, nōs iīdem posterōs tuōs in caelum tollēmus imperiumque urbī
 35 eōrum dabimus. Tū longum fugae labōrem nē recūsā-
 veris! Rūrsus mūtanda est sēdēs, nōn licet tibi in hāc terrā cōsīdere. Est terra antīqua quam Grāī ‘Hespe-
 riam’, incolae ipsī ‘Italiam’ dīcunt. Ea nōbīs sēdēs pro-
 pria est, illam terram quaere! Age, surge et haec dicta
 40 laetus refer parentī tuō!”

ef-ferre ex-tulisse ē-lātum
 noctū *adv* = nocte
 ad-stāre

tumidus -a -um = turgi-
 dus (: turbidus)
 in caelum tollere : glōriā
 afficere
 labor = rēs difficilis
 et molesta
 sēdēs = locus ubi aliquis
 habitat
 cōsīdere = sēdem
 capere
 Grāius -ī *m* = Graecus
 proprius ↔ aliēnus

referre = nūntiāre
 parēns -entis *m/f*
 = pater/māter
 stupe-facere = stupentem
 facere
 sē corripere = citō
 surgere

Hōc somniō et vōce dīvinā stupefactus Aenēās ē lectō sē corripuit manūsque ad caelum tendēns deōs precātus

eum certiōrem facere
= eī nūntiāre
longinquus -a -um
↔ propinquus

aequor -oris *n* = mare
summum, mare

mare Īonium: inter
Graeciam et Siciliam
et Italiam
nimbus -ī *m* = nūbēs
quae imbrem affert
repentinus -a -um (< re-
pente) = subitus

dis-cernere

inter-diū ↔ noctū
tot-idem *indēcl* = idem
numerus
quo-ad = ūsque ad id
tempus quō
dē-ferre -tulisse -lātum

Strophadēs -um *f*
Harpŷiae -ārum *f*

volucris -is *f* = avis

Notus -ī *m* = ventus qui ā
meridiē flat
unda -ae *f* = parvus
flūctus
Zacynthos -ī *f*

Samē -ēs *f* (= *Cephalēnia*)

sacrificāre = sacrificium
facere

est. Quō factō patrem suum dē rē certiōrem fēcit, quī
sine morā terram illam longinquam quaerendam esse
cēnsuit. Trōiānī igitur, paucīs relictīs, hanc quoque sē- 45
dem dēseruērunt et rŷrsus vāstum aequor classe percur-
rēbant.

Mare Īonium

Postquam in altum prōvectae sunt nāvēs nec iam
ŭllae terrae appārēbant, nimbus repentīnus sōlem oc- 50
cultāvit imbrem tempestātemque afferēns. Continuō
magnī flūctūs surgunt et nāvēs per mare vāstum iactan-
tur. Palinŷrus, optimus gubernātor, rēctum cursum te-
nēre nōn poterat neque diem noctemque discernere,
cum nec sōl interdiū nec stēllae noctū appārērent. Trēs 55
diēs totidemque noctēs nāvēs caecae errābant, quoad
quārtō diē in litora Strophadum dēlātae sunt. (Stropha-
dēs dīcuntur duae parvae ĩnsulae in marī Īoniō sitae.)
Inde pulsī ab Harpŷiīs, mōnstrīs foedissimīs quibus
corpora volucrum, vultūs virginum sunt, ad septentriō- 60
nēs cursum tenuērunt. Notus vēla implēbat, nāvēs cele-
riter per undās vehēbantur quō ventus ferēbat. Iam in
mediō marī appārēbant ĩnsulae arduae Zacynthos
Samēque et Ithaca, rēgnū et patria Ulixīs; mox etiam
cernēbātur Leucāta, ĩnsulae Leucadiae prōmunturium 65
nautīs metuendum, in quō templum Apollinis situm
est. Hunc locum Trōiānī fessī petīvērunt. In terram
ēgressī Iovī sacrificāvērunt, atque Aenēās clipeum,

	quem cuidam hostī adēmerat, ad forēs templī fixit et	
70	hunc versum īnscrīpsit:	
288	AENEAS HAEC DE DANAIS VICTORIBVS ARMA.	
	Tum sociōs portum linquere iussit, ac nāvēs ab īnsulā Leucadiā praeter litora Ēpīrī vectae prōtinus ad portum Būthrōtī urbis accessērunt.	A. haec arma dē Danaīs victōribus <i>capta deō dat</i> linquere liquesse lictum = relinquere Būthrōtum -i n
75	<i>Andromachē et Helenus</i>	
	Hīc fāma incrēdibilis iīs allāta est: Helenum, Priamī fīlium, rēgnō Ēpīrī potitum esse atque Andromachēn, viduam Hectoris, uxōrem dūxisse! Hāc fāmā stupefac- tus Aenēās, cum ā virō ipsō certior fierī cuperet, classe	Andromachē -ēs f, acc -ēn in-crēdibilis -e = vix crē- dendus; (factum) i. e = quod vix crēdi potest vidua -ae f = mulier quae maritum amīsit
80	in portū relictā ad urbem prōgrediēbātur. Sed ante ur-	
	bem Andromachēn invēnit, quae in lūcō sacrificābat Mānēsque Hectoris invocābat ad tumultum et duās ārās quās ibi sacrāverat. Ut Aenēam cōspexit venientem et arma Trōiāna agnōvit, rē incrēdibili exterrita palluit	lūcus -ī m = silva deō sacra (dī) Mānēs -ium m = animae mortuōrum ut (+ perf) = ut prīmum, postquam agnōscere -nōvisse = recognōscere ex-terrēre = terrēre pallēscere -luisse = pallēre incipere, pallidus fieri
85	animusque eam relīquit; lābitur et post longum tempus	
	tandem “Nāte deā, vīvisne?” inquit, “aut, sī ā mortuīs	
	revenīs, dīc mihi: Hector ubi est?” lacrimāsque effūdīt	
	et omnem locum clāmōre implēvit. Aenēās turbātus	
	paucīs respondit: “Vivō equidem vītamque per māxima	
	perīcula servō. Nē dubitāveris! Sed quae fortūna tē	
	revisīt, Hectoris Andromachē?” Illa vultum dēmīsīt et	paucīs verbīs
	parvā vōce locūta est: ‘sē et Helenum Trōiā captā ā	
	Pyrrhō in Ēpīrum abductōs esse; postea vērō, cum	
	Pyrrhus interfectus esset ab Oreste, Agamemnonis filiō,	
		Orestēs -is m
		Agamemnōn -onis m:
		dux Graecōrum

extrēmus -a -um *sup*
< extrā

cāsus = id quod accidit

invītāre = (hospitem
domum suam) vocāre,
recipere
dī-gredī-gressum
= discēdere
Phoebus -ī *m* = Apollō

iuencus -ī *m* = bōs
iuvenis

rēri = arbitrarī

(locum) effugere = vītāre

antrum
-ī *n*

gurgēs -itis *m* = vorāgō
turbida

prae-stat = melius/prae-
ferendum est
circum-ire
īn-formis -e ↔ fōrmōsus

(rem) experīri -rtum =
cognōscere quālis sit
(rēs)

Helenum Chāoniā, parte Ēpīrī extrēmā, potītum esse et 95
sē uxōrem dūxisse.’

Dum haec nārrat itemque dē cāsū Aenēae et Ascaniī
puerī quaerit, ex urbe venit Helenus cum multīs comiti-
bus; quī cīvēs suōs laetus agnōscit eōsque in urbem ad
convīvium magnificum invītāt. 100

Priusquam inde dīgressus est, Aenēās ā rēge Helenō,
quī dīvīnā mente nūmina Phoebī sentiēbat, quaesīvīt
‘quae perīcula sibi vītanda essent?’ Ille, immolātīs ex
mōre iuencīs, Aenēam ad Phoebī templum manū
dūxit, deinde dīvīnō ex ōre haec fātus est: “Nāte deā! 105
Pauca tibi dīcam, nam cētera fārī vetat Iūnō. Italia,
quam tū iam propinquam esse rēris, longō cursū abs tē
dīviditur: prius circum Siciliam tibi nāvīgandum est
quam in illā terrā urbem condere poteris. Haec Italiae
lītora quae nōbīs proxima sunt, effuge: cūncta oppida ā 110
malīs Graecīs habitantur. Sed ubi ventus ad ōram Sicu-
lam tē advēxerit et fretum angustum ā dextrā patēbit,
laevam pete! Nam illud fretum duo mōnstra horrenda
tenent, latus dextrum Scylla, laevum Charybdis, quae
in īmō gurgite latēns raptās nāvēs vāstīs flūctibus mer- 115
git; at Scylla, cui caput et pectus est virginis, venter
lupī, cauda delphīnī, ex antrō suō obscurō nāvēs in saxa
trahit. Praestat tōtam Siciliam longō cursū circumīre
quam semel Scyllam īnfōrmem vidēre et saxa illa re-
sonantia experīrī. Praetereā hoc ūnum ante omnia tē 120
moneō: semper Iūnōnem prīmam adōrā atque illī deae

125	potentī m̄xīma sacrificia fac! Sīc dēnique, Siciliā re- lictā, tūtus in Italiam perveniēs. Haec sunt quae meā vōce licet tē monēre. Age, vāde, et factīs tuīs Trōiam ad caelum tolle!”	potēns -entis = quī magnam potestātem habet
	Quae postquam Helenus vātēs divīnō ōre fātus est, dōna magnifica ad nāvēs ferrī iussit. Item Andromachē Ascaniō vestem pretiōsam, quam suīs manibus cōnfēce- rat, dōnāvit.	vātēs -is <i>m/f</i> = homō quī divīnō modō rēs futūrās praedicīt
130	<i>Mōns Aetna</i>	Ceraunia -ōrum <i>n</i>: prō- munturium Ēpirī
135	Eō diē Trōiānī iūxtā Ceraunia prōmunturiūm vectī sunt, unde cursus brevissimus est in Italiam. Post sōlis occāsum in lītus ēgressī sunt et fessī somnō sē dedērunt; sed mediā nocte Palinūrus, cum ventum secundum cae- lumque serēnum vidēret, signum proficīscendī dedit.	occāsus -ūs <i>m</i> < occidere
140	Iam aurōra ab oriente rubēbat, cum procul humilēs collēs appāruērunt. “Italia!” prīmus exclāmat Achātēs, atque sociī omnēs laetō clāmōre Italiam salūtant. Tum pater Anchīsēs magnam pateram merō implēvit atque in celsā puppī stāns deōs invocāvit:	signum = id quō aliquid significātur aurōra -ae <i>f</i> = prīma lūx (ante sōlem ortum) Achātēs -ae <i>m</i> (<i>acc</i> -ēn, <i>abl</i> -ē): Aenēae amīcus fidissimus patera -ae <i>f</i> = vās humile ex quō vīnī sacrificium fit
528	<i>“Dī maris et terrae tempestātumque potentēs, ferte viam ventō facilem et spīrāte secundī!”</i>	maris potēns = potestā- tem maris habēns spīrāre = flāre : date cursum facilem et ventōs secundōs
145	Iam vēlīs plēnīs Italiae lītōrī appropinquābant, tem- plumque Minervae in arce appārēbat. Neque vērō in terrā illā Graecōrum morātī sunt, sed Iūnōnī sacrificiīs factīs praeter lītora Italiae ad Siciliam versus nāvīgāvērunt.	morārī (< mora) = diū- tius in locō manēre

ē-dere-didisce-ditum
 < ē + dare
 nī-mīrum *adv* = scilicet,
 certē

scopulus -ī *m* = saxum
 ēminēns

fūmus
 -ī *m*

ignārus viae (*gen*) = quī
 viam ignōrat
 Cyclōpēs -um *m*

lapis
 -idis *m*

horribilis -e = horrendus
 ē-mittere

ortus -ūs *m* (< orīrī)
 ↔ occāsus
 extrēmūs : māximus
 cōfici = cōsūmī,
 invalidus fierī
 supplex -icis = ōrāns
 prō-cēdere -cessisse

resistere -stitisse
 sē cōferre (in locum)
 = īre
 flētus -ūs *m* < flēre
 tollere = auferre
 quī- quae- quod-cumque
 = quem/quam/quod
 libet; quās-cumque
 terrās = quās terrās
 (vōbīs) libet

pereō | hominum (-ō nōn
 ēlīditur)

Mox procul cernēbātur mōns Aetna, et simul ā dextrā
 audiēbātur fragor quem saxa flūctibus pulsāta ēdēbant,
 atque in infīmā vorāgine appārēbat fundus maris. “Nī- 150
 mīrum haec est illa Charybdis” inquit Anchīsēs, “Hōs
 scopulōs, haec saxa horrenda Helenus memorābat. Ō
 sociī, ēripite nōs ē periculō!” Prīmus Palinūrus prōram
 ad laevam vertit, et cūncta classis rēmīs ventisque lae-
 vam petīvit. 155

Inde, postquam sōl occidit, fessī et ignārī viae ad
 ōram Cyclōpum advectī sunt. Iūxtā haec loca surgit
 Aetna, mōns ingēns, unde fūmus flammaeque ad cae-
 lum ēduntur, interdum etiam saxa lapidēsque cum fra-
 gōre horribilī ab imō fundō ēmittuntur. Tōtam illam 160
 noctem Trōiānī perterritī in silvīs latuērunt, cum
 causam tantī fragōris ignōrarent.

Posterō diē paulō ante sōlis ortum vir ignōtus ex-
 trēmā fame cōfectus ē silvīs prōcessit atque supplex
 manūs ad lītus extendit; barbā horrentem gerēbat et 165
 sordidā scissamque vestem — at Graecus erat, quon-
 dam armātus adversus Trōiā missus. Ubi vēstīmenta
 et arma Trōiāna procul agnōvit, paulum exterritus resti-
 tit, sed mox ad lītus sē contulit cum flētū precibusque:
 “Per deōs superōs vōs ōrō, Teucrī, hinc tollite mē! In 170
 quāscumque terrās abdūcite! Hoc satis est! Fateor mē
 cum cēterīs Graecīs Īlium bellō petīvisse, quam ob rem,
 sī tantum est scelus meum, iacite mē in flūctūs!

Sī pereō, hominum manibus perīsisse iuvābit!”

606

175 Hoc audiēns ipse pater Anchīsēs iuvenī supplicī dex-
tram dedit eumque interrogāvit ‘quis esset?’ et ‘unde
venīret?’ Ille, victō tandem terrōre, haec respondit: “Ex
patriā Ithacā Trōiam profectus sum comes infēlicis
Ulixis. Hīc mē sociī, dum trepidī fugiunt, in vāstō Cy-
180 clōpis antrō dēseruērunt. Mōnstrum infandum est Cy-
clōps ille nōmine Polyphēmus, quī carne et sanguine
hominum miserōrum vescitur! Egomet vīdī eum in me-
diō antrō iacentem duōs dē nostrō numerō manū pre-
hēnsōs ad saxum frangere ac membra eōrum cruenta
185 dēvorāre! Nec vērō tālia passus est Ulixēs, nam cum
Polyphēmus carne vīnōque implētus per antrum iacē-
ret, nōs longam hastam acūtā in oculō eius, quem
solum in mediā fronte habēbat, dēfiximus: ita tandem
sociōs necātōs ultī sumus. — Sed fugite, ō miserī, fugite
190 ac fūnēs nāvium incīdite! Nam quālis Polyphēmus tālēs
centum aliī Cyclōpēs infandī ad haec curva litora habi-
tant et in altīs montibus errant.”

Vix haec dīxerat, cum ipsum Polyphēmum pāstōrem
caecum inter pecudēs suās ambulāntem vīdērunt et li-
195 tora nōta petentem —

658 *mōnstrum horrendum, infōrme, ingēns, cui lūmen ad-
ēptum!*

Postquam ad mare vēnit, vulnus magnō cum gemitū
lāvit. Trōiānī vērō celeriter fūnēs incīdērunt et nāvēs
200 rēmīs incitāvērunt. Hoc sēnsit Polyphēmus, sed cum
eōs capere nōn posset, clāmōrem horribilem sustulit,

terror -ōris *m* < terrēre

trepidus -a -um =
pavidus, timidus
Cyclōps -ōpis *m*
in-fandus -a -um
= horrendus
(carne) vescī = cibō ūtī,
(carnem) ēsse
ego-met = ego (ipse)

patī passum = sinere

hasta acūtā

aliquem ulciscī = necem
alicuius *u.*
in-cidere -disse -sum
(< -caedere) = secāre

pecudēs : ovēs

cui lūmen (: oculus)
adēptum *est*

in-citāre = citō movēre
sentīre sēnsisse sēnsū
tollere sus-tulisse sub-
lātum; clāmōrem *t.*
= clāmāre

con-tremēscere -muisse
= valdē tremere
cavus -a -um = cuius
media pars vacua est
con-currere -risse = in
eundem locum currere

Pachȳnum -ī *n*
Lilybaeum -ī *n*
circum-vehere: locum
circumvehī = circum
locum vehī
Eryx -ycis *m*
Drepanum -ī *n*
Acestēs -ae *m* (*acc* -ēn)
genitor -ōris *m* = pater
ex-cēdere -cessisse; ē vītā
e. : morī

sepelīre -īvisse -ultum =
(hominem mortuum)
terrā operīre
sepulcrum -ī *n* = locus
ubi homō sepultus est

quō mare et terrae contremuērunt atque penitus reso-
nuit mōns cavus. Cyclōpēs ē silvīs et altīs montibus ad
litora concurrērunt, unde singulīs oculīs Trōiānōs ē
cōnspectū abeuntēs prōspiciēbant.

205

Trōiānī profugī, postquam Pachȳnum et Lilybaeum
prōmunturia circumvectī sunt, tandem sub monte
Eryce portum Drepanī petīvērunt, ubi ā rēge Acestā be-
nignē receptī sunt. Hīc Aenēās genitōrem Anchīsēn
āmīsīt, ille enim cōnfectus aetate ē vītā excessit — 210
nēquīquam ex tantīs periculīs ēreptus.

Aenēās, postquam ossa patris in monte Eryce sepeli-
vīt, ex Siciliā atque ā sepulcrō genitōris dīgressus est.

PENSVM A

Dē cāsū ablātīvō

Graecī, cum Trōiam v- capere nōn possent, dol- ūsī sunt:
equum ligneum milit- armāt- complēvērunt et in litor- reli-
quērunt. Mult- spectant- Lāocoōn omn- vīr- equum hast-
percussit. Paul- post duo anguēs rēct- vi- eum petunt. Part-
mūrōrum dēstrūct- equus host- plēnus magn- labōr- in
urbem trahitur fūn-. Velut fēst- dī- templa frond- ōrnantur.
Equ- patefact- militēs exeunt; occīs- urbis cūstōd- sociōs
suōs recipiunt in urbem quae dēfēnsōr- carēbat. Interim
Trōiānī sine cūr- dormiēbant, in i- Aenēās, Anchīs- et
Vener- de- nātus. Ille clāmōr- et strepit- ē somn- excitātus
est.

Cum Priamus gladi- cingerētur, Hecuba, quae vir- prū-
dentior erat, “Iam nōn tēl- egēmus” inquit, “sed auxili- deō-
rum!” Dūcent- Vener- Aenēās salvus domum rediit e-dem
vi- qu- dom- exierat. Anchīsēs loc- sē movēre nōluit et

“Ipse” inquit “me– man– moriar. Nōlīte me– caus– hīc morārī!”

Prīm– aestāt– Trōiānī duc– Aenē– ex Asi– profectī sunt. In medi– mar– Aegae– est īnsula nōmin– Dēlos, quae Trōiānōs tūt– port– recēpit. Dēl– relict– in Crētā vērunt. Ibi Trōiānī foed– pestilenti– afficiēbantur et agrī sōl– flagrant– torrēbantur.

Aedēs Iovis Capitōlinī mult– magnificentior est cēter– omn–; ea summ– de– digna est. In templum Iovis Statōris senātus e– di– convēnit qu– Cicerō, ōrātiōn– clārissim– habit–, Catilinā Rōm– expulit. Pāc– terr– mar–que fact– Iānus clauditur.

Polycratēs tant– fēlicitāt– et tant– glōri– erat ut di– ei invidērent.

PENSVM B

In Crētā Trōiānī foedā — afficiēbantur atque agrī sōle —. Penātēs — [= nocte] vīsī sunt ante lectum Aenēae —, quī Trōiānīs et — eōrum novam terram prōmīsērunt. Ergō ex īnsulā — [= exire] cōstituērunt et rūsus in altum — sunt. Ibi — [= subitus] sōlem occultāvit ita ut diem noctemque — nōn possent ac nāvēs trēs diēs —que noctēs caecae errārent, — in īnsulās Strophadēs — sunt.

In Ēpirō Aenēās fāmam — [= vix crēdendam] audīvit: Helenum parte Ēpirī — esse et Andromachēn, — Hectoris, uxōrem dūxisse. Andromachē in — [= silvā sacrā] dīs Mānibus —. Helenus laetus Trōiānōs — [= recognōvit] cōsque ad convīvium — [= vocāvit]. Tunc ille — dīvinō ōre rēs futūrās praedixit.

Charybdis nāvēs in — [= vorāginem] mergit, et Scylla — [↔ fōrmōsa] nāvēs in — periculōsōs trahit. — [= melius est] tōtam Siciliā — quam illa mōnstra —.

— [= ut primum] Italia in cōspectum vēnit, Anchīsēs — vīnō implēvit et deōs maris — [= potestātem habentēs] invocāvit. Trōiānī in terrā Graecōrum — [< mora] nōlēbant.

Vocābula nova:

pondus
posterī
pestilentia
aequor
nimbus
volucris
unda
vidua
lūcus
iuvencus
gurgēs
antrum
vātēs
occāsus
aurōra
patera
scopulus
fūmus
lapis
ortus
flētus
terror
genitor
sepulcrum
curvus
tumidus
longinquus
repentīnus
incrēdibilis
extrēmus
infōrmis
potēns
supplex
trepidus
infandus
horribilis
cavus
condere
potīrī
excēdere

prōvehere
 subducere
 torrere
 adstare
 stupefacere
 certiorem facere
 discernere
 deferre
 sacrificare
 linquere
 agnoscere
 exterrere
 pallescere
 invitare
 digredi
 reri
 praestare
 circumire
 experiri
 morari
 edere
 emittere
 se conferre
 vesci
 incidere
 contremescere
 concurrere
 circumvehere
 sepelire
 cito
 adeo
 noctu
 interdū
 totidem
 quoad
 quicumque
 nimirum
 egomet

Ex Aetnā — flammaeque surgunt atque saxa —que—. In
 ōrā Cyclōpum vir Graecus accessit cum — [= lacrimis] preci-
 busque: “Hinc in quās— terrās abdūcite mē!” Anchīsēs virō
 — [= ōrantī] manum dedit. Mōnstrum horrendum erat Po-
 lyphēmus, quī in — obscurō habitābat et carne hūmānā —.
 Cum ille accēderet, Trōiānī fūnēs nāvium — [= secuērunt]
 et — [= celeriter] aufūgērunt. Polyphēmus clāmōrem —
 [< horrēre] sustulit, quō penitus resonuit mōns —.

In Siciliā Aenēās ossa — [= patris] suī —. Tum ex Siciliā
 atque ā — patris — est [= discessit].

Fōrma litterae C est līnea —. Onus grave magnum —
 habet. — est parvus flūctus. Chāonia est pars Ēpirī —. —
 est bōs iuvenis. Saxa flūctibus pulsāta fragōrem —.

Synōnyma: (summum) mare et —; avis et —; turgidus et
 —; pavidus et —; (urbem) cōstituere et —; relinquere et —;
 arbitrārī et —; tam valdē et —; scilicet et —; ego (ipse) et —.

Contrāria: occāsus et —; (nāvem) dēducere et —; propin-
 quus et —; noctū et —.

PENSVM C

Quid Trōiānī profugī sub monte Īdā fēcērunt?

Quōmodo rēx Thrāciae aurō Priamī potītus est?

Quid deus Apollō Trōiānīs pollicitus est?

Cūr Trōiānī in Crētā manēre nōn potuērunt?

Cūr Palinūrus rēctum cursum tenēre nōn potuit?

Quae īnsulae in marī Īoniō sitae sunt?

Quid fēcit Aenēās in īnsulā Leucadiā?

Ubi Aenēās Andromachēn invēnit?

Quid Andromachē Aenēae nārrāvit?

Cūr Aenēās per fretum Siciliae nāvigāre nōluit?

Quid Andromachē Ascaniō dōnāvit?

Cūr Trōiānī Italiā relīquērunt?

Quid accidit in ōrā Cyclōpum?

Num Polyphēmus Trōiānōs fugientēs vīdit?

Ubi pater Anchīsēs sepultus est?

KARTHAGO

[Ex Vergiliū Aenēidis librō I, solūtīs versibus]

Iūnō

Urbs antīqua fuit, Karthāgō, in ōrā Āfricae contrā Itā-
liam sita, dīves atque bellicōsa. Hanc urbem Iūnō magis
aliīs omnibus dilēxisse dicitur, hoc rēgnū omnium
5 gentium esse volēbat. Sed audīverat genus ā Trōiānō
sanguine ortum ōlim arcem Karthāginis expugnātūrum
esse. Id metuēns et memor veteris bellī quod ad Trōiam
prō cārīs Argīs gesserat (nōndum oblīta erat causam īrae
ac dolōris: iūdicium Paridis, quī Venerem deam pul-
10 cherrimam esse iūdicāverat), Trōiānōs per mare tōtum
iactātōs longē ā Latiō arcēbat. Itaque fātīs actī multōs
iam annōs circum omnia maria errābant.

33 *Tantae mōlis erat Rōmānam condere gentem!*

Vix ē cōspectū Siciliae in altum vēla dabant laetī,

15 cum Iūnō, aeternū vulnus sub pectore servāns, haec

Ventī

Karthāgō -inis *f*

bellicōsus -a -um = belli
studiōsus
diligere -lēxisse -lēctum

genus = gēns

ōlim = aliquandō post

memor -oris = quī me-
minīt, reminiscēns
(↔ oblītus)
iūdicium -i *n* = sententia
pulcherrimam: ex tribus
deābus Iūnōne, Venere,
Minervā
iūdicāre = cēnsēre
arcēre = prohibēre
fāta *pl* = fātum

mōlēs = labor molestus
ac difficilis
vētis vēla dabant

vulnus: dolor

haec sēcum *dixit*
mē-ne nōn posse? = nōn-
ne ego possum?
dis-icere -iēcisse -iectum
= in variās partēs iacere
scelus: v. xxxvii.128

rēgīna -ae/f = rēgis con-
iūnx, fēmina rēgnāns
Iovis soror: Sāturnus est
pater utriusque

scēptrum -ī n = baculum
quō rēgis imperium sig-
nificātur

Nympha -ae/f: Nymphae
sunt deae minōrēs quae
silvās, montēs, flūmina
incolunt

im-pellere -pulisce
-pulum = pulsāre
Eurus -ī m = ventus qui
ab oriente flat
Āfricus -ī m = ventus qui
ab Āfricā flat
volvere = circum (in or-
bem) agere/vertere
crēber -bra -brum
= frequēns

rigēre = flectī nōn posse

oc-cidere = cadere,
interfici, morī
Īliacus -a -um (< Īlium)
= Trōiānus
procella -ae/f = ventus
rapidus

sēcum: “Mēne rēgem Teucrōrum ab Italiā āvertere nōn
posse? Nōnne Minerva classem Graecōrum ventīs dis-
icere atque submergere potuit ob ūnīus Āiācis scelus?
At ego, deōrum rēgīna Iovisque et soror et coniūnx, ūnā
cum gente tot annōs bellum gerō!” Tālia animō incēnsō 20
sēcum cōgitāns dea in Aeoliam, nimbōrum patriam, vē-
nit. Hīc rēx Aeolus in vāstō antrō ventōs tempestātēs-
que in vinculis tenēt; ipse rēx in celsā arce sedet scēp-
trum tenēns. Quem tum Iūnō supplex ōrāvit ut classem
Aenēae submergeret aut disiceret — et simul eī Nym- 25
pham suam fōrmā pulcherrimam uxōrem prōmīsīt!

Tempestās

Aeolus, ubi haec audīvit, cavum montem hastā im-
pellit, ac ventī velut agmine factō ex antrō ruunt: Eurus
Notusque et Āfricus terrās mariaque turbant et vāstōs 30
flūctūs ad litora volvunt. Subitō nūbēs ātrae caelum
occultant atque crēbra fulgura cum tonitrū in tenebrīs
micant. Omnia mortem praesentem nautīs ostendunt.

Statim Aenēās manūs frīgore rīgētēs ad caelum ten-
dēns exclāmat: “Ō virī beātī, quibus in patriā sub altīs 35
Trōiae moenibus licuit occidere! Utinam ego quoque in
campīs Īliacīs animam prō patriā effūdissem!” Dum tā-
lia verba iactat, rapida procella vēla scindit flūctūsque
ad caelum tollit. Franguntur rēmī, tum prōrā āversā
latus flūctibus pulsātur. Nāvēs aliae summō flūctū tol- 40
luntur, aliae inter flūctūs fundum attingunt! Trēs in

saxa latentia abripiuntur, trēs ab altō in vada feruntur,
ūnam ante ipsius Aenēae oculōs ingēns flūctus in pup-
pim ferit atque ter circumagit, tum rapidus vertex eam
45 vorat.

118 *Appārent rārī nantēs in gurgite vāstō...*

Intereā Neptūnus, cum pontum tantā tempestāte
miscērī sentīret, graviter commōtus caput ex summā
undā extulit et prōspiciēns classem Aenēae per tōtum
50 aequor disiectam vīdit. Tum Eurum Zephyrumque ad
sē vocāvit et sic fātus est: “Iamne audētis, ventī, sine
meō nūmine caelum terramque miscēre et tantās tem-
pestātēs excitāre? Ego vōs...! Sed praestat mōtōs flūctūs
sēdāre. Properāte domum rēgīque vestrō haec dīcite:
55 nōn illī datum esse imperium pontī saevumque triden-
tem, sed mihi!” Sic ait, et dictō citius aequor tumidum
sēdāvit, nūbēs collēctās dispulit sōlemque redūxit.

Fessī Aenēadae proxima litora petentēs ad ōrās Āfri-
cae cursum vertunt. Est in sinū longō locus ubi īnsula
60 portum tūtum efficit inter duōs scopulōs quibus frangi-
tur omnis flūctus. Hūc Aenēās nāvēs septem quae ex
omni numerō supersunt colligit, ac Trōiānī ē nāvibus
ēgressī magnō cum gaudiō fessa corpora in litore ster-
nunt. Ac primum Achātēs ignem facit et sociī cibō
65 egentēs frūmentum ūmidum flammīs torrent.

Aenēās intereā scopulum cōnscendit et lātē in mare
prōspexit: nāvis in cōspectū nūlla erat, sed trēs cervōs
in litore errantēs vīdit, quōs grex longō agmine sequē-

ab-ripere < -rapere
vadum-īn = aqua humilis
(↔ altum)
ferīre = pulsāre
circum-agere
vertex-icis *m* = aqua quae
vertitur, gurgēs

nāre = natāre

pontus-ī *m* = mare

ex-tulit = sustulit

tridēns-entis *m*:
Neptūnī scēptrum

ego vōs *docēbō*...

sēdāre = tranquillum
facere (↔ turbāre)

dictō citius = citius quam
dictum est
col-ligere -lēgisse -lēctum
↔ spargere
dis-pellere -pulisce
-pulsum = in variās
partēs pellere
Aenēadae -um *m* = Ae-
nēae sociī, Trōiānī

sinus
-ūs *m*

cervus
-ī *m*

	bātur. Celeriter arcum sagittāsque manū corripuit, quae tēla gerēbat fidus Achātēs, et primum ipsōs ducēs gregis 70
sternere strāvisse strātum	strāvit, tum omnem gregem in silvam ēgit, nec prius dēstitit quam septem ingentia corpora humī iacēbant.
praeda -ae f = quod capitur vel rapitur	Hinc portum repetīvīt et praedam omnibus sociīs partī- tus est. Vīnum deinde, quod iīs ā lītore Siciliae abeunti- bus dederat bonus Acestēs, dīvisit, et hīs dictīs maestōs 75 cōnsōlātus est:
malōrum ignārī sumus	“Ō sociī — neque enim ignārī sumus ante malōrum — 198
vōs quī graviōra passī estis Scyllaeus -a -um rabiēs -ēī f = īra saeva atque amēns accēstis = accessistis Cyclōpius -a -um expertī estis animus ↔ timor forsan = fortasse	ō passī graviōra, dabit deus hīs quoque finem. Vōs et Scyllaeam rabiem penitusque sonantēs 200 accēstis scopulōs, vōs et Cyclōpia saxa 80 expertī. Revocāte animōs maestumque timōrem mittite! Forsan et haec ōlim meminisse iuvābit!
discrīmen -inis n = tem- pus periculōsum tendere (in locum) = ire fās est rēgnum Trōiae re- surgere dūrāre = dūrus esse, patiēns esse vōs-met = vōs spem simulāre = spem ostendere falsam	Per variōs cāsūs, per tot discrīmina rērum tendimus in Latium, sēdēs ubi fāta quiētās 205 ostendunt: illic fās rēgna resurgere Trōiae. 85 Dūrāte, et vōsmet rēbus servāte secundīs!”
	Ita loquitur, et māximīs cūrīs aeger vultū spem simu- lat. Illī autem, postquam cibō et vīnō vīrēs restituērunt, multum dē sociīs āmissīs loquuntur inter spem metum- que dubiū, utrum eōs vīvere crēdant an iam periisse. 90
	Venus genetrīx
ex-plōrāre = īnspicere rūpēs -is f = saxum	Posterō diē, ut primum lūx orta est, pius Aenēās exīre cōstituit et nova loca explōrāre atque quaerere quī hominēs incoherent. Classem sub rūpe in umbrā

95 arborum occultat; ipse ūnō Achātē comitātus graditur
duo tēla manū gerēns. Cui māter Venus in mediā silvā
obviam iit vestem et arma virginis vēnantis gerēns, ac
prior “Heus” inquit “iuvenēs! Vīdistisne forte sorōrem
meam hīc errantem aut vestīgia aprī fugientis sequen-
100 tem?” Ad haec Veneris fīlius “Sorōrem tuam” inquit
“neque audīvī neque vīdī, ō ... — quam tē appellem? —
ō, dea certē, nam vultus tibi haud mortālis est nec vōx
hūmāna sonat. Forsitan ipsa Diāna sīs, an ūna ē genere
Nymphārum? Quaecumque es, sīs nōbīs fēlix et doceās
105 nōs quō sub caelō et quibus in ōrīs versēmur; namque
ignārī et hominum et locōrum errāmus, postquam ven-
tō et flūctibus hūc āctī sumus. Multās hostiās ante ārās
tibi immolābimus!”

Tum Venus “Equidem” inquit “tālī honōre mē haud
110 dignam putō. Virgō Karthāginiēnsis sum; nōbīs mōs est
arcum sagittāsque gestāre et in silvīs vēnārī. In ōram
Libyae vēnistī, in rēgnum Dīdōnis rēgīnae, quae Tyrō,
ex urbe Phoenīcēs, hūc profecta est frātre improbum
fugiēns. Huic coniūnx erat Sychaeus, dīvitissimus
115 Phoenīcum. Rēgnum autem Tyrī habēbat frāter Dīdō-
nis Pygmaliōn, rēx impius atque scelestus. Ille aurī cu-
pidus Sychaeum ante āram clam necāvit factumque diū
cēlāvit et multa simulāns viduam maestam falsā spē
ēlūsit. Sed in somnīs Dīdōnī appāruit imāgō coniugis
120 mortuī, quī mīrum in modum ōs pallidum tollēns āram
cruentam et pectus suum vulnerātum nūdāvit et scelus

ūnō comitātus = ūnum
comitem habēns
gradī (< gradus) = ambu-
lāre, prōgredi

ob-viam īre = occurrere
vēnārī = ferās persequi et
occidere

aper
apri *m*

Diāna -ae *f* = Iovis filia,
dea vēnantium
forsitan (sīs) = fortasse
(es)
fēlix = favēns

ōra = regiō

hostia -ae *f* = bēstia quae
immolātur

honōs -ōris *m* = signum
laudis, glōria
Karthāginiēnsis -e
< Karthāgō
gestāre = gerere

Libya -ae *f* = Āfrica
Tyrus -ī *f*
Phoenīcē -ēs *f*: regiō Sy-
riae maritima; incolae:
Phoenīcēs -um *m*
fugere aliquem = fugere
ab aliquō
Pygmaliōn -ōnis *m*
im-pius -a -um ↔ pius

clam = occultē

cēlāre = occultāre
(↔ patefacere)
ē-lūdere -sisse -sum =
fallere ac dēridēre
ōs: vultus

nūdāre = nūdum facere

thēsauros -ī *m* = aurī et
argentī cōpia occulta

(fugam) parāre = facere
quod opus est (ad
fugam)

onerāre = onere implēre

Tyrīi -ōrum *m* < Tyrus
dē-venīre = pervenīre

tandem : dīcite mihi, rogō

ap-pellere -pulisce
-pulsum < ad-pellere

egēns -entis = quī rēbus
necessāriis caret,
pauper

quī-cumque = quisquis

quī advēneris (*com*) =
quoniam advēnistī
pergere = ire pergere

limen : domus

Aquilō -ōnis *m* = ventus
quī ā septentrionibus
flat

rēgis omne patefēcit; tum uxōrī suāsīt ut celeriter ex patriā excēderet, et simul veterēs thēsauros occultōs, ignōtum pondus aurī et argentū, mōnstrāvīt. Hōc somniō commōta Dīdō fugam clam parāre coepit ūnā 125 cum iīs quī tyrannum crūdēlem ōderant aut metuēbant. Nāvēs quae forte parātae erant corripīunt onerantque aurō, et avārī Pygmalīōnis opēs per mare āvehuntur, fēminā duce. In haec loca Tyrīi dēvēnērunt, ubi nunc ingentia moenia arcemque novae Karthāginis surgen- 130 tem cernēs. – Sed vōs quī tandem estis? aut quibus ab ōrīs vēnistis? quōve iter facitis?”

Ad haec Aenēās respondit: “Ō dea, sī ā primā orīgine repetēns labōrēs nostrōs nārrem, ante vesperum finem nōn faciam! Nōs Trōiā antīquā — sī forte ad aurēs 135 vestrās Trōiae nōmen pervēnit — per multa maria vectōs tandem in ōram Libyae tempestās appulit. Sum pius Aenēās, quī Penātēs ex hoste raptōs mēcum classe vehō Italiam novam patriam quaerēns. Vīgintī nāvibus profectus sum, quārum vix septem ē tempestāte supersunt. 140 Ipse ignōtus, egēns per Libyam errō ex Eurōpā atque Asiā pulsus...”

Hīc eum querentem Venus interpellāvit: “Quīcumque es, dīs caelestibus cārus esse vidēris, quī ad urbem Karthāginem advēneris. Perge modo atque hinc tē cōn- 145 fer ad limen rēgīnae! Namque tibi nūntiō sociōs tuōs salvōs esse classemque relātam et in tūtum locum āctam versīs Aquilōnibus. Perge modo quō tē dūcit via!”

Cum hīs verbīs sē āvertēns divīnō decōre fulsit. Ille
 150 ubi mātrem agnōvit, fugientem tālibus verbīs incūsāt:
 “Ō māter crūdēlis! Quid totiēs filium falsīs ēlūdis imāgi-
 nibus? Cūr dextrās iungere nōn licet ac vērē colloquī?”

At Venus Aenēam et Achātēn gradientēs nebulā cir-
 cumfūdit, nē quis eōs cernere neu contingere posset.
 155 Ipsa Paphum in īnsulam Cyprum abiit, ubi templum illī
 est, sēdemque suam laeta revīsīt.

Dīdō rēgīna

Intereā Aenēās et Achātēs celeriter prōgressī quō via
 dūcit iam magnum collem scandunt quī urbī Karthāginī
 160 imminet. Inde dēspiciēns Aenēās magnitudinem urbis
 novae mīrātur atque cīvium industriam: quōrum pars
 mūrōs dūcit, pars arcem exstruit et manibus saxa volvit;
 hīc portum aliī faciunt, hīc magnī theātrī fundāmenta
 locant aliī ingentēsque columnās ē rūpibus efficiunt.

437 “Ō fortūnātī, quōrum iam moenia surgunt!”
 ait Aenēās alta urbis tēcta suspiciēns, ac nebulā cīnctus
 (mīrābile dictū!) in urbem penetrat per mediōs hominēs
 ambulāns neque ab ūllō cernitur.

In mediā urbe Dīdō rēgīna magnificum templum
 170 Iūnōnī aedificābat. Hīc prīmum, novā rē oblātā, Ae-
 nēās salūtem spērāre ausus est et rēbus suīs melius cōn-
 fidere: nam rēgīnam opperiēns, dum in ingentī templō
 singula opera lūstrat, vīdit imāginēs bellī Trōiānī ōrdine
 pictās.

decor -ōris *m* (< decēre)
 = pulchritūdō
 fulgēre -sisse
 in-cūsāre = accūsāre

nebula -ae *f* = nūbēs
 quae terram operit
 circum-fundere

Paphus -ī *f*: oppidum Cy-
 pri cum templō Veneris
 Cyprus -ī *f*

scandere = ascendere

(urbī) im-minēre = ēmi-
 nēre suprā (urbem)
 industria -ae *f*
 < industrius
 mūrōs dūcere = mūrōs
 aedificāre
 fundāmentum -ī *n* = īn-
 fima pars aedificiī
 (↔ culmen)

fortūnātus -a -um = quī
 bonā fortūnā ūtitur,
 fēlix

nova rēs : rēs mīra
 oblātā : vīsā

lūstrāre (oculīs)
 = īnspicere
 pingere pīnxisse pictum
 = colōre operīre, imā-
 ginibus ōrnāre

quis locus = quī locus
Achātēs, voc -ē

laudi : factis laudandis,
glōriae
rērum: ob rēs (malās)
mortālia : fāta mortālium
(hominum)
tangunt : afficiunt
haec fāma aliquam salū-
tem tibi feret

bellāre = bellum gerere,
pugnāre
premere = armīs petere

in-stāre = ācritē pre-
mere, oppugnāre

Priamus corpus Hectoris
filiū suū ab Achille
redēmit

Amāzonēs -um f = virgi-
nēs quae tamquam viri
militant

in-cēdere -cessisse = prō-
cēdere, gradī
caterva -ae f = multitūdō
hominum

solium -ī n = sēdēs rēgia
magnifica
Poenī -ōrum m = Karthā-
giniēnsēs

Cōstitit et lacrimāns “Quis iam locus” inquit, “Achātē, 459
quae regiō in terrīs nostrī nōn plēna labōris?

Ēn Priamus. Sunt hīc etiam sua praemia laudī,
sunt lacrimae rērum et mentem mortālia tangunt.

Solve metūs: feret haec aliquam tibi fāma salūtem!”

Sīc ait atque oculōs imāginibus pictīs pāscēbat ge- 180
mēns lacrimisque vultum perfūdīt. Namque vidēbat
Graecōs et Trōiānōs bellantēs, hīc Graecōs fugientēs,
cum ā Trōiānīs premerentur, hīc Trōiānōs, cum saevus
Achillēs instāret currū; in aliā parte vidēbātur Trōilus,
Priamī filiū infēlix, armīs amissīs ab Achille fugiēns, in 185
aliā parte Achillēs quī corpus Hectoris mortuum aurō
vēndēbat; tum vērō magnum gemitum dat ut cōspexit
arma, currum atque ipsum corpus amīcī Priamumque
manūs inermēs tendentem. Sē quoque cum prīncipibus
Graecīs pugnantem agnōvit, atque Penthesilēam, virgi- 190
nem bellantem, quae agmen Amāzonum dūcēbat.

Haec mīranda dum Aenēās intuētur, dum stupet et
fīxus in locō haeret, Dīdō rēgīna, fōrmā pulcherrima,
ad templum incessit magnā iuvenum catervā comitāta.
Quālis Diāna, cum in rīpīs aut per montēs mīlle Nym- 195
phās dūcit ipsa super omnēs ēminēns, tālis erat Dīdō,
tālis laeta inter cīvēs gradiēbātur. Tum ante forēs templī
in soliō altō cōnsēdit. Lēgēs Poenīs dabat atque opera
facienda aequē partiēbātur — cum subitō Aenēās quōs-
dam sociōs suōs accēdere vīdit, quōs tempestās dispule- 200
rat et in aliās ōrās āvēxerat!

Quī postquam ad rēgīnam adductī sunt, Īlioneus, māximus eōrum, sic ōrsus est: “Ō rēgīna! Miserī Trōiānī, ventīs per omnia maria vectī, tē ōrāmus nē nōs ab 205 ōrīs Āfricae arceās. Nōn vēnimus ut praedam faciāmus — nōn tanta vīs nec tanta superbia victīs est. Trōiā profugī Hesperiam sive Italiam, terram antīquam, petēbāmus, cum turbidus Auster nōs disiēcit atque paucōs nostrum hūc ad vestrās ōrās compulit. Rēx nōbīs erat 210 Aenēās, quō nēmō iūstior fuit nec magis pius nec bellō fortior; quem sī dī vīvum servant, certē prō beneficiis grātiā tibi referet, nec tē paenitēbit nōbīs auxilium tulisse. Hoc tantum ōrāmus ut nōbīs liceat classem subducere et nāvēs frāctās reficere. Sī rēgem et sociōs sal 215 vōs invēnerimus, laetī Italiam petēmus; sī ille flūctibus periit, at in Siciliā saltem, unde hūc advectī sumus, ad rēgem Acestēn nōs dīmittle!”	ad-dūcere ↔ ab-dūcere ōrdīrī ōrsum = (loquī) incipere praedam facere = praedam rapere superbia -aef < superbus Auster -trī m = Notus com-pellere -pulisce -pulsum = in eundem locum pellere (↔ dispellere) quō nēmō iūstior est = quī omnium iūstissimus est pius, comp magis p. paenitēre: mē (acc) paenitet ita fēcisse = doleō quod ita fēcī saltem = tantum (sī alterum nōn datur)
Tum breviter Didō vultū dēmissō fātur: 565 “Quis genus Aenēadum, quis Trōiae nesciat urbem 220 virtūtēsque virōsque aut tantī incendia bellī? Nōn obtūnsa adeō gestāmus pectora Poenī. 569 Seu vōs Hesperiam magnam Sāturniaque arva sive Erycis finēs rēgemque optātis Acestēn, auxiliō tūtōs dīmittam opibusque iuvābō. 225 Vultis et hīs mēcum pariter cōsīdere rēgnīs? Urbem quam statuō, vestra est. Subdūcite nāvēs! 575 Atque utinam rēx ipse Notō compulsus eōdem afforet Aenēās! Equidem per litora certōs	nesciat : nescīre potest obtūnsus -a -um ↔ acūtus; (animus) o. = quī nihil sentit Sāturnius -a -um < Sāturnus finēs = terra, regiō vōs dīmittam hīs rēgnīs : in hōc rēgnō : urbs quam statuō (= cōstituō) af-foret = ad-esset certōs : fidōs

extrēma loca

sī in (ali)quibus silvīs aut
urbibus
ē-rigere (animum) = novā
spē afficere
appellāre = alloquī

Aenēās, voc -ā

re-stāre -stitisse
similis -e = quī idem esse
vidētur; deō (dat) s. =
deī fōrmam gerēns
cōram adv = ante oculōs,
praesēns
Libycus -a -um < Libya

miserārī = miser esse ob
(alicuius malam fortū-
nam)

sīdus -eris n = stēlla

ob-stupēscere -puisse
= stupēre incipere,
stupēns fieri
gignere genuisse geni-
tum: māter liberōs
parit, pater *gignit*
/parentēs *gignunt*
(tēctō) suc-cēdere =
(tēctum) sub-īre
per multōs labōrēs
mē... in hāc terrā cōn-
sistere voluit

suc-currere = auxilium
ferre

dīmīttam et Libyae lūstrāre extrēma iubēbō,

sī quibus ēiectus silvīs aut urbibus errat.

230

Hīs dictīs ērēctī Aenēās et Achātēs ē nūbe circumfūsā
ērumpere cupiēbant. Prior Aenēam appellat Achātēs:
“Quid nunc sentīs, Aenēā? Vidēsne omnia tūta esse et
classem sociōsque servātōs, ut dīxit māter tua?”

Vix ea locūtus erat, cum repente scinditur nūbēs et in 235
āera effunditur. Restitit Aenēās in clārā lūce fulgēns,
deō similis: namque ipsa Venus filiō suō decōrem mīrā-
bilem dōnāverat. Tum sīc rēgīnam alloquitur: “Cōram
adsum quem quaeritis, Aenēās Trōiānus, ab undīs Li-
bycīs ēreptus. Ō rēgīna, quae sōla infandōs Trōiae labō- 240
rēs miserāta es, quae nōs domō profugōs atque omnium
rērū egentēs in urbem tuam sociōs recipis, grātiās dig-
nās tibi agere nōn possumus — dī tibi praemia digna
ferant! Dum fluvīi in maria current, dum sīdera in cae-
lum surgent, semper honōs tuus laudēsque manēbunt, 245
quaecumque terrae mē vocant.” Sīc fātus Īlioneō aliīs-
que amīcīs dextram dedit.

Dīdō cum Aenēam ipsum cōram aspiceret, prīmum
obstupuit, deinde sīc locūta est: “Tūne ille Aenēās
quem Anchīsēs et Venus genuērunt? Iam prīdem mihi 250
nōtus est cāsus urbis Trōiae nōmenque tuum.

Quārē agite, ō tēctīs, iuvenēs, succēdite nostrīs!

627

*Mē quoque per multōs similis fortūna labōrēs
iactātam hāc dēnum voluit cōnsistere terrā.*

Nōn ignāra malī miserīs succurrere discō.”

255

Haec memorāns Aenēam in rēgiam dūcit. Intereā ad sociōs in lītore relictōs mūnera ampla mittit: vīgintī taurōs, centum suēs totidemque agnōs cum mātribus. At in rēgiā magnificum convīvium apparātur: tricli-

260 nium splendidē ōrnātur, veste pictā purpurāque Tyriā sternuntur lectī, mēnsae vāsīs argenteīs atque aureīs teguntur.

Aenēas autem ad nāvēs praemittit Achātēn, quī Ascaniō haec nūntiet eumque in urbem dūcat. Praetereā

265 mūnera pretiōsissima afferri iubet: vestem signīs aurō-que rigentem, quam Helena sēcum tulerat, atque ōrnāmenta pulcherrima, quae ōlim gesserat filia Priamī māxima.

Cupīdō

270 At Venus nova cōnsilia in animō versat: ut Cupīdō, faciē mūtātā, prō Ascaniō veniat atque rēgīnam amōre incendat! Ille dictō cārae genetrīcis pāret et in faciem Ascaniī mūtātus laetus incēdit rēgia dōna portāns. Cum in aedēs venit, rēgīna iam in lectō mediō accubuit, iam

275 pater Aenēas et iuvenēs Trōiānī super torōs purpurā strātōs discumbunt. Centum ministrī totidemque ministrae mēnsās onerant dapibus et pōcula pōnunt. Etiam Tyriī frequentēs conveniunt et in torīs pictīs iubentur discumbere; mīrantur dōna Aenēae et falsī Iūli

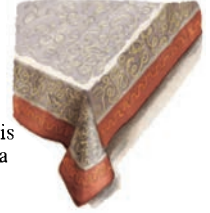
280 decōrem dīvīnum. Praecipuē infēlīx Phoenīssa puerō tuendō incenditur. Ille ubi Aenēam complexus est, rēgī-

sūs suis *mlf* = porcus

ap-parāre = parāre

purpura -*aef* = color ruber pretiōsus

prae-mittere
quī nūntiet/dūcat = ut
nūntiet/dūcat

vestis
picta

versāre = hūc illūc vertere; in animō v. = excōgitāre
faciēs = fōrma
dictum : imperium

ac-cumbere - cubuisse

torus -ī *m* = lectus

minister -trī *m* = servus;
ministra -*aef* = ancilla
dapēs -um *f* = cibus
optimus, cēna

Phoenīssa -*aef*: ex Phoenicē fēmina (: Didō)

in-scius -a -um = ne-
sciens, ignārus
paulātīm = paulum ac
paulum (↔ subitō)
ab-olēre = dēlēre
temptāre = cōnārī

libāre = sacrificiū causā
effundere

Iōpās -ae m

(tempus) trahere = prō-
ducere

ā primā origine
īnsīdiae -ārum f = dolus
occultus
error -ōris m < errāre
iam septima aestās tē por-
tat errantem : iam septi-
mum annum errās
in omnibus terrīs

con-ticēscere -cuisse
= tacitus fierī
-ēre = -ērunt
intentus = attentus
sīc ōrsus est ab altō torō

sī tantus amor tibi est
cognōscere : sī tam
cupis cognōscere

nam petit; quae puerum ōsculātur et in gremium suum
accipit, īnschia quantus deus in gremiō sedeat! At Cu-
pīdō paulātīm Sychaeum ē memoriā Dīdōnis abolēre
incipit et animum eius vīvō amōre accendere temptat. 285

Postquam mēnsae remōtae sunt, optima vīna appō-
nuntur. Fit strepitus et vōcēs per ampla ātria resonant.
Lucernae accēnsae dē tēctō aurātō pendent et facēs ār-
dentēs noctem flammīs vincunt. Hic rēgīna pateram
auream gemmātam poposcit implēvitque merō, tum si- 290
lentiō in rēgiā factō Iovem precāta est ut ille diēs Tyriīs
Trōiānīsque fēlix esset, itemque Bacchum et Iūnōnem
invocāvit. Quō factō vīnum in mēnsam libāvit et prīma
ex paterā bibit, deinde ex ōrdine aliīs dedit. Intereā
Iōpās, fidicen nōbilissimus, cantū suō mirābilī Tyriōs 295
Trōiānōsque pariter dēlectābat.

Sed īnfēlix Dīdō noctem variō sermōne trahēbat,
multa super Priamō rogitāns, super Hectore multa: 750
“Immō, age, et ā primā dīc, hospes, orīgine nōbīs 753
īnsidiās” inquit “Danaum cāsūsque tuōrum 300
errōrēsque tuōs. Nam tē iam septima portat
omnibus errantem terrīs et flūctibus aestās.”

[Hīnc incipit Aenēidis liber II:]

Conticuēre omnēs intentīque ōra tenēbant.
Inde torō pater Aenēās sīc ōrsus ab altō: 305
“Īnfandum, rēgīna, iubēs renovāre dolōrem...
Sed sī tantus amor cāsūs cognōscere nostrōs 10

*et breviter Trōiae suprēmum audire labōrem,
quamquam animus meminisse horret lūctūque refūgit,*

310 *incipiam.”*

Tum intentīs omnibus nārrāvit quae ipse vīderat: ut
Graecī Trōiam īnsidiīs cēpissent atque incendissent, ut
ipse cum patre et filiō ex urbe flagrantī fūgisset et fātō
pulsus per maria errāvisset. Postquam fūnus patrī in
315 Siciliā factum memorāvit, conticuit tandem atque hīc
fīne factō quiētī sē dedit.

re-fugere
ā lūctū refūgit

ut = quōmodo

fūnus -eris *n*: f. facere
(patrī) = ossa (patris)
sepelire

quiēs -ētis *f* = tempus
quiētum, somnus

PENSVM A

Dē cāsū accūsātīvō

Trōiānī mult– iam ann– per omn– mar– errābant. Neptūnus,
ut class– disiect– vīdit, flūct– sēdāvit, nūb– collēct– dispulit
sōl–que redūxit. Aenēās Itali– nov– patri– quaerēns in Āfric–
dēlātus est. Venus fili– su– certiōr– fēcit ‘soci– salv– esse
class–que in tūt– loc– āct–.’ Aenē– paenitēbat Creūs– uxōr–
Trōiae reliquisse. Aenēās: “Heu m– miser–! Numquam
dom– redibō!” Venus Cupīdin– prō Ascaniō ad Dīdōn– ire
iussit. Ille, ubi Aenē– complexus est, rēgīn– petīvit; quae
puer– ōsculāta est et in gremi– accēpit.

Multae viae Rōm– ferunt. Circus Māximus trecent– pass–
longus est. Pompēius Iūli–, fili– Iūliū Caesaris, uxōr– dūxit.
Senātus C. Octāviān– ‘August–’ nōmināvit. Augustus urb–
Rōm– in xiv regiōn– dīvisit. Nerva ann– tantum et iv mēns–
imperāvit. Nerō, qu– populus tyrann– appellābat, dom–
aure– aedificāvit. Rōmul– rēg– nōn pudēbat in casā habitāre.
Rōmānī Brūt– cōsul– fēcērunt.

Graecī Rōmān– litter– et art– poētīc– docuērunt.

Vocābula nova:
iūdicium
rēgina
scēptrum
Eurus
Āfricus
procella
vadum
vertex

pontus
 tridēns
 cervus
 praeda
 rabiēs
 discrimen
 rūpēs
 aper
 hostia
 honōs
 thēsaurus
 Aquilō
 decor
 nebula
 industria
 fundāmentum
 caterva
 solium
 superbia
 Auster
 sidus
 sūs
 purpura
 torus
 ministra
 dapēs
 fax
 insidiae
 error
 fūnus
 quies
 bellicōsus
 memor
 crēber
 impius
 egēns
 fortunātus
 obtūsus
 inscius
 intentus
 iudicāre
 arcēre
 disicere
 impellere
 volvere
 rigēre
 abripere
 ferire
 circumagere
 nāre
 sēdāre
 colligere
 dispellere

PENSVM B

Iūnō irāta erat ob — Paridis, quī Venerem deam pulcherri-
 mam esse — [= cēnsuerat]; eius rei — [= reminiscēns] Trō-
 iānōs ab Italiā — [= prohibēbat]. Tempestās classem Aenēae
 —, sed Neptūnus, cum vidēret — [= mare] — [= ventīs
 rapidīs] turbārī, mōtōs flūctūs — et nūbēs —. In litore Ae-
 nēas septem — occidit; hanc — sociīs dēspērāntibus dīvisit,
 dum ipse laetō vultū spem —. Posterō diē, dum nova loca —,
 Venus eī — iit arcum sagittāsque — [= gerēns] Diānae deae
 —, quae in silvīs — solet.

Pygmalion, rēx — [↔ pius] et avārus, cum Sychaeum —
 [= occultē] necāvisset, scelus diū — et Dīdōnem viduam
 falsā spē —. Sed eī in somnīs appāruit vir mortuus, quī
 pectus vulnerātum — et rēgis — occultōs mōnstrāvit. Didō
 nāvēs aurō — [< onus] et in Āfricam fūgit, nec postea eam
 — ex patriā fūgisse.

Dēspiciēns ex colle quī Karthāginī — Aenēas vīdit cīvēs
 quī magnā — [< industrius] novārum aedium — locābant.
 Didō rēgina magnā — comitāta — [= prōcessit] et in altō —
 cōnsēdit. Quae cum Aenēam cōram aspiceret, primum —,
 tum sic — est [= loquī coepit]: “Tūne ille Aenēas quem
 Anchīsēs et Venus —?”

In rēgiā convīvium — [= parātur]: — [= lectī] Tyriā —
 sternuntur, ministri mēnsās — [= cibō] onerant. Lucernae dē
 tēctō — et multae — ārdent. Omnibus — [= attentīs] Aenēas
 nārrābat dē — [= dolō] Graecōrum et dē — [< errāre] suis.
 Postquam — patri factum memorāvit, — tandem atque —
 sē dedit.

Karthāginiēnsēs, hominēs — [= bellī studiōsī], saepe cum
 Rōmānis — [= pugnāvērunt]. Tridēns est — Neptūnī. — est
 bēstia quae immolātur, ut — [= porcus], ovis, taurus. — est
 sūs ferus. Nūbēs quae terram operit — dīcitur. Trōiānī, sī in
 Italiam ire nōn possunt, in Siciliam — ire cupiunt.

Synōnima: gurgēs et —; saxum et —; pulchritūdō et —;
 glōria et —; Notus et —; stēlla et —; frequēns et —; nesciēns

et —; fēlīx et —; pulsāre et — et —; circumagere et —; natāre et —; ambulāre et —; accūsāre et —; subīre et —; ascendere et —; auxilium ferre et —; dēlēre et —; cōnārī et —.

Contrāria: altum et —; Auster et —; acūtus et —; spargere et —; abdūcere et —; dispellere et —; subitō et —.

PENSVM C

Ubi sita est Karthāgō?

Quae est Iūnō?

Cūr Iūnō Trōiānōs ōderat?

Quid est Aeolī officium?

Quid fēcīt Neptūnus cum mare turbārī sentīret?

Quō Trōiānī tempestāte dēlātī sunt?

Quid Aenēās sociīs suīs partītus est?

Quōmodo sociī vīrēs restituērunt?

Quae dea in silvā Aenēae obviam iit?

Cūr Aenēās mātrem suam prīmō nōn agnōvit?

Quid Venus filiō suō nārrāvit?

Quid vīdit Aenēās ex colle dēspiciēs?

Cūr nēmō Aenēam Karthāginem intrans eū vīdit?

Quae imāginēs in novō templō pictae erant?

Quid Īlioneus ā Dīdōne petīvit?

Num urbs Trōia Dīdōnī ignōta erat?

Quōmodo Dīdō Aenēam et sociōs eius recēpit?

Quod cōsiliū Venus excōgitāvit?

Quid Cupīdō effēcīt in gremiō Dīdōnis sedēs?

Quid Dīdō Aenēam hortāta est?

resurgere
dūrāre
simulāre
explōrāre
gradī
vērārī
gestāre
cēlāre
ēlūdere
nūdāre
onerāre
dēvenire
appellere
incūsāre
circūfundere
scandere
imminēre
lūstrāre
pingere
bellāre
īnstāre
īncēdere
addūcere
ōrdīrī
compellere
paenītēre
miserārī
obstupescere
gignere
succēdere
succurrere
apparāre
praemittere
versāre
abolēre
temptāre
pendēre
libāre
conticēscere
forsan
vōsmet
obviam
clam
saltem
paulātīm

rogus Dīdōnis

INFELIX DIDO

[Ex Vergiliū Aenēidīs librō IV, solūtīs versibus]

Flamma amōris

At rēgīna iam caecō amōre flagrat. Magna virī virtūs et gentis honōs in animō versātur, vultus verbaque haerent fixa in pectore, neque cūra membrīs placidam quietem dat.

5

Prīmā lūce Annam sorōrem sīc alloquitur: “Anna soror! Quālis hospes tēctīs nostrīs successit, quam nōbilis, quam fortis! Equidem nōn dubitō quīn deā nātus sit. Heu, quam ille fātīs iactātus est! Quae bella exhausta nārrābat! Nisi certum mihi esset nullī virō coniugiō mē iungere, postquam prīmus amor mē morte fefellit, huius ūnīus amōrī forsitan succumbere potuī! Fateor enim, Anna: post mortem miserī Sychaeī coniugis hic sōlus animum meum flexit — agnōscō veteris vestīgia flammae! Sed velim prius terra mē dēvoret vel Iuppiter

15

in pectore : in animō
placidus -a -um = qui-
ētus, nōn turbātus
(↔ ācer)

dubitō num ita sit ↔ *nōn*
dubiō quīn ita sit
(= crēdō ita esse)
(labōrēs) exhaurīre
= perferre
coniugium -ī n = coniu-
gum vīta commūnis
fallere fefellisse falsum

suc-cumbere -cubuisse
↔ resistere; reī s. = rē
vincī

flectere -xisse -xum

velim (+ *conī*) = utinam

mē fulmine percutiat, quam pudōrem solvō aut fidem fallō!	fulmen -inis <i>n</i> = fulgur quod terram percutit fidēs = prōmissum
28 <i>Ille meōs, prīmus quī mē sibi iūnxit, amōrēs abstulit; ille habeat sēcum servetque sepulchrō!”</i>	ille quī prīmus..., meōs amōrēs abstulit in sepulchrō
20 Ad haec Anna “Ō soror mea dīlēcta!” inquit, “Sōlane maerēns aetātem agēs? Nec dulcēs liberōs nec Veneris dōna nōveris? Crēdisne cinerem aut Mānēs sepultōs fidem nostram cūrāre? Iūre quidem antea rēgēs Libyae tē petentēs dīmīsistī — etiamne placitō amōrī repugnābis?	dīlēctus -a -um = quī dīligitur, cārus aetātem/vītam agere = vivere cinis -eris <i>m</i> = quod igne relinquitur, ossa cre- māta Mānēs : mortuōs placitus -a -um = quī placet, grātus Gaetūli -ōrum, Numidae -arum <i>m</i> : gentēs Āfricae in-victus -a -um = nōn victus, quī vīncī nōn potest
25 Nōnne tibi in mentem venit quī hostēs nōs cingant: Gaetūli Numidaeque, gentēs invictae, et frāter tuus Pygmalīōn, quī Tȳrō bellum minātur? Equidem reor nūmine deōrum nāvēs Trōiānās hūc cursum tenuisse. Quanta erit potentia Poenōrum, quanta glōria tua, so-	potentia -ae <i>f</i> < potēns
30 ror, sī cum duce Trōiānōrum tē coniūnxeris! Tū modo sacrificiīs ā dīs veniam pete!”	venia -ae <i>f</i> = grātia quā ignōscitur factō in-flammāre = incendere
His dictīs animum sorōris amōre inflammāvit et mentī dubiae spem dedit atque pudōrem solvit. Prīmō templa adeunt, ut ā dīs veniam petant: multās hostiās	
35 Cererī, Phoebō Liberōque immolant et ante omnēs Iū-nōnī, cui coniugia cūrae sunt. Sed quid sacrificia mu-lierem furentem iuvant? Vulnus sub pectore vīvit, flam-mā amōris ūritur infēlix Dīdō. Nunc per mediam ur-bem Aenēam sēcum dūcit et opēs suās urbemque no-	Liber -erī <i>m</i> = Bacchus rēs mihi cūrae (<i>dat</i>) est = rem cūrō furere = amēns esse
40 vam ostentat. Loquī incipit — et in mediō sermōne cōnsistit. Nunc novum convīvium hospitī suō parat, iterumque labōrēs Trōiānōrum audire poscit. Postquam	ostentāre = glōriōsē ostendere

in-cumbere lectō (*dat*)
= in lectō cubantem
sē pōnere

Didō et Aenēās
vērātum eunt

capra
-ae f

ventum est (ab iis)
: vērērunt

praeter-ire

in-sequi = sequi

grandō'
-inis f

spēlunca -ae f = antrum

respicere = cūrāre

extemplō = statim
quā nōn malum ūllum
vēlōcius est = quae est
malum vēlōcissimum
omnium

mediā nocte dīgressī sunt cēterī, ea sōla in domō vacuā
maeret lectōque Aenēae relictō incumbit: illum absen-
tem et audit et videt.

45

Fāma vēlōx

Aenēās autem ūnā cum Dīdōne vērātum ire parat.
Prīmā lūce rēgīna prōgreditur Poenīs principibus comi-
tāta, ac simul Aenēās cum agmine Trōiānōrum exit.
Postquam in altōs montēs ventum est, caprae ferae dē 50
saxīs dēsiliunt et cervī campōs et vallēs cursū petunt. At
puer Ascanius ācrī equō vectus iam eōs praeterit aprum
aut leōnem quaerēs.

Intereā caelum tonitrū miscērī incipit; īnsequitur im-
ber grandine mixtus, et Tyriī et Trōiānī undique tēcta 55
petunt, dum amnēs dē montibus ruunt. Dīdō et dux
Trōiānus in eandem spēluncam dēveniunt, dūcente Iū-
nōne. Ille diēs malōrum rēgīnae atque mortis prīma
causa fuit. Neque enim fāmam respicit Dīdō, neque iam
amōrem suum cēlāre cōnātur: 'coniugium' vocat, hōc 60
nōmine sē excūsāt...

Extemplō Fāma per urbēs Libyae it, Fāma quā nōn
aliud malum ūllum vēlōcius est — mōnstrum horren-

dum, ingēns, cui, quot sunt plūmae in corpore, tot vigi-
 65 lēs oculī sunt, tot linguae, tot aurēs. Haec tum variō
 sermōne aurēs hominum complēbat gaudēns, et pariter
 vērā ac falsa nārrābat: ‘Aenēam Trōiā vēnisse, cum quō
 virō pulchra Dīdō concubuisset; eōs nunc rēgnī oblītōs
 in luxū hiemem agere, turpī cupidīne captōs!’

plūma -ae *f* = penna
 vigil -is = vigilāns

con-cumbere -cubuisse =
 eīdem lectō incumbere
 luxus -ūs *m* = vita nimis
 magnifica
 cupidō -inis *f* = cupiditās

70 *Nūntius deōrum*

Iuppiter vērō, ubi haec audīvit, Mercurium sīc allo-
 quitur et haec mandat: “Age vāde, fili, et dēfer mea
 dicta per aurās ad ducem Dardanium, quī nunc Karthā-
 gine morātur neque fātōrum prōmissa respicit. Nōn
 75 ideō genetrīx pulcherrima illum ab armīs Grāiōrum bis
 servāvit, sed ut Italiam regeret et posterī eius Rōmānī
 tōtum orbem sub lēgēs subicerent. Sī ipse tantārum
 rērum glōriā nōn accenditur, num Ascaniō filiō pater
 rēgnum invidet? Quid struit? aut quā spē in gente ini-
 80 mīcā morātur? Nāviget! Hoc est mandātum nostrum!”

mandāre = trādere (rem
 agendam), imperāre
 Dardanius -a -um
 = Trōiānus

sub-icere -iēcisse -iectum
 (< -iacere) = sub impe-
 riō pōnere

invidēre = dare nōlle
 struere = parāre, ex-
 cōgitāre
 mandātum -ī *n* = impe-
 rium
 nostrum : meum

nectere -xisse -xum
 = vinculō iungere
 ālātus -a -um = quī ālās
 gerit

Mercurius statim patris imperiō pāret: ālās pedibus
 nectit atque avī similis volat inter terrās caelumque ad
 litus Āfricae. Ut prīmum terram ālātīs pedibus tetigit,
 Aenēam novam arcem aedificantem cōspexit. Erat illi
 85 ēnsis gemmīs fulgēns et amictus ex Tyriā purpurā, mū-
 nera Dīdōnis. Continuō Mercurius “Tū nunc” inquit
 “uxōrius altae Karthāginis fundāmenta locās pulchram-
 que urbem extruīs, oblītus rēgnī rērumque tuārum!
 Ipse rēx deōrum dē clārō Olympō mē dēmīsīt, ipse haec

amictus -ūs *m* = pallium

uxōrius -a -um = quī
 uxōrem habet

ē-vānēscere -nuisse
 ↔ appārēre
 ob-mūtēscere -tuisse
 = mūtus fierī
 attonitus -a -um = stupe-
 factus

ad-vocāre

ōrnāre = parātum facere

cōgere = convenīre
 iubēre

prae-sentīre

per-fidus -a -um = qui
 fidem fallit
 ne-fās *indēcln* ↔ fās
 dis-simulāre = simulandō
 cēlare
 dē-cēdere = excēdere
 dextra : prōmissum
 hibernus -a -um: hīber-
 num tempus = hiems

cōnūbium -ī *n* = con-
 iugium
 bene merēre dē aliquō
 = bene facere alicui
 miserērī (alicuius) =
 miserārī (aliquem)
nōm ego tū, *gen* meī tuī
 infēnsus -a -um = inimī-
 cissimus (↔ benignus)
 moribundus -a -um
 = moriēns

mandāta ad tē ferre iussit: Quid struis? aut quā spē in 90
 terrīs Libycīs morāris? Sī tē nōn movet tanta glōria fu-
 tūra, at respice Ascanium filium, cui rēgnum Italiae
 dēbētur!” Haec locūtus deus ex oculīs Aenēae in tenuēs
 aurās ēvānuit.

Aenēas vērō obmūtuit āmēns, tantō imperiō deōrum 95
 attonitus. Heu, quid agat? quibus nunc verbīs audeat
 rēgīnam adire furem? unde ōrdiātur? Ita animum
 dubium nunc hūc nunc illūc in variās partēs versat.
 Postrēmō Trōiānōs prīncipēs advocat iisque mandat ut
 classem clam ōrrent, arma parent sociōsque ad lītora 100
 cōgant. Quī omnēs laetī imperiō pārent.

At rēgīna — quis amantem fallere potest? — dolum
 praesēnsit; namque Fāma eī dētulit ‘armārī classem cur-
 sumque parārī.’ Saeva atque āmēns Aenēam hīs verbīs
 appellat: “Quid? Spērāsne, perfide hospes, tē tantum 105
 nefās dissimulāre posse et meā terrā clam dēcēdere?
 Ergō nec noster amor nec dextra data tē tenet nec Dīdō
 crūdēliter moritūra? Quīn etiam hībernō tempore clas-
 sem ōrnās et per mediōs Aquilōnēs nāvigāre properās!
 Mēne fugis? Ego per hās lacrimās, per dextram tuam, 110
 per cōnūbium nostrum tē ōrō: sī quid bene dē tē meruī,
 aut sī tibi dulce fuit quidquam meum, miserēre meī et
 mūtā istam mentem! Propter tē gentēs Libyae mē ōdē-
 runt atque Tȳriī mihi infēnsī sunt, propter tē pudōrem
 et fāmam exstīnxī. Cui mē moribundam dēseris? Quid 115
 moror? an dum frāter Pygmaliōn mea moenia dēstruat

aut Iarbās, rēx Gaetūlōrum, captam mē abdūcat? Sī
saltem īnfantem dē tē habērem, sī quī parvulus Aenēās
in aulā meā lūderet quī memoriā tuī referret, nōn
120 omnīnō dēserta vidērer...”

Dum illa loquitur, Aenēās cūram suā dīlīgenter dis-
simulābat nec oculōs dēmīsit. Tandem paucīs res-
pondit: “Numquam, rēgīna, negābō tē bene meritam
esse dē mē, nec mē paenitēbit tuī meminisse, dum me-
125 moria mihi est, dum animā dūcō! Prō rē pauca lo-
quar: Neque ego spērāvī hanc fugam cēlārī posse, nec
umquam tē uxōrem dūxī aut coniugium tibi prōmīsī.
Nunc Italiā petere dī immortalēs mē iubent: hic
amor, haec patria est mihi. Quotiēs nox terrās operit,
130 quotiēs astra surgunt, imāgō patris Anchīsae in somnīs
mē admonet. Nunc etiā nūntius deōrum ab ipsō Iove
missus mandāta ad mē dētulit, ipse deum in clārō lū-
mine vīdī mūrōs intransentem vōcemque eius hīs auribūs
audīvī. Dēsine querēllīs tuīs et mē et tē incendere! Nōn
135 meā sponte Italiā petō.”

Eum tālia dīcentem Dīdō āversa intuetur hūc illūc
volvēns oculōs, et sīc īrā accēnsa fātur: “Nōn est tibi
dīvīna parēns, perfide, sed dūra saxa tē genuērunt ti-
grēsque ūbera tibi admōvērunt! In lītus ēiectum,
140 egentem tē excēpī et — dēmēns — partem rēgnī dedī,
classem āmissā restituī, sociōs ā morte servāvī! Nunc
dī tē abīre iubent! Itane vērō? Putāsne eam rem dīs
superīs cūrae esse? Neque tē teneō neque dicta tua

Iarbās -ae *m*

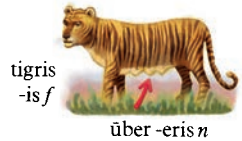
sī quī... = sī aliquī...

aula -ae *f* = rēgia
tuī (*gen*): dē tē
omnīnō = in omnī rē,
plānēmerērī -itum esse (*dēp*)
= merēre -uisse

quotiēs = totiēs quotiēs

astrum -ī *n* = stēlla

ad-monēre = monēre

querēlla -ae *f* < querī
(meā) sponte = meā vo-
luntāte, per mēad-movēre
ex-cipere -cēpisse
-ceptum = recipere
dē-mēns -entis = āmēns

re-fellere -fellisse = fal-
sum esse dēmōnstrāre
peritūrum *esse*

poenās dare = pūnīrī

ab-rumpere = subitō
finīre
cūctārī = dubiē morārī
famula -ae *f* = ancilla
sus-cipere = capere et
sustinēre
thalamus -ī *m* = cubicu-
lum coniugum
sōlārī = cōnsōlārī
iussum -ī *n* = quod iubē-
tur, imperium
ex-sequī = perficere

carīna -ae *f*
= trabs nāvis infīma

temptāre = experīrī

im-plōrāre = plōrandō
ōrāre
ob-stāre = viam claudere,
prohibēre

rogus
-ī *m*

taedēre: t. et mē reī (*gen*)
= rēs mihi molesta est
lūcem : vītam

refellō: ī, pete rēgnum Italiae per undās! Spērō equidem
tē in mediīs scopulīs peritūrum et nōmine ‘Dīdōnem’ 145
saepe vocātūrum! Dabis, improbe, poenās!”

Hīs dictīs medium sermōnem abrumpit et aegra ex
oculīs aufugit, linguēns eum cūctantem et multa dī-
cere parantem. Famulae eam collāpsam suscipiunt, in
marmoreum thalamum referunt et in lectō pōnunt. 150

At pius Aenēās, quamquam amīcam dolentem sōlārī
cupit, tamen iussa deōrum exsequitur classemque re-
vīsīt. Ibi vērō Trōiānī studiōsē labōrant, rōbur ē silvīs
cōferunt et iam dē tōtō lītore nāvēs celsās dēdūcunt.
Novae carīnae natant, sociī tōtā ex urbe concurrunt. 155

Quō tum dolōre Dīdō afficiēbātur tālia cernēns! Quōs
gemitūs dabat, cum ex summā arce prōspiciēns lītus et
mare turbā hominum et nāvium miscērī vidēret! Iterum
precibus lacrimisque animum virī temptat. Nōn iam
coniugium ōrat neque ut rēgnō Latīi careat, sed ut tem- 160
pus ad nāvigandum idōneum exspectet et ventōs secun-
dōs. Moram brevem petit ‘dum fortūna sē dolēre do-
ceat!’ Ita supplex implōrat, sed ille nec flētū nec preci-
bus movētur: fāta obstant.

Rogus Dīdōnis

165

Tum vērō infēlix Dīdō fātīs exterrita mortem ōrat;
taedet eam vītae. Multa prōdigia eam monent ut lūcem
relinquat: cum sacrificium faceret, vīdit vīnum sacrum
in foedum cruōrem sē vertere; nocte obscurā vōx Sy-

170 chaeī vocantis exaudīta est, atque in somnīs ipse ferus
Aenēās eam furentem prae sē agit. Multa praetereā vā-
tum praedicta eam terrent.

praedictum -ī n = quod
praedictum est

Ergō ubi dolōre victa morī cōstituit, tempus mo-
dumque ipsa sēcum reputat, et sorōrem alloquitur vultū
175 serēnō cōnsilium cēlāns ac spem simulāns: “Invēnī ra-
tiōnem, Anna, quae mihi reddat eum aut amōre eius mē
solvat: sacerdos quaedam ex gente Massylōrum dīcit
‘carminibus sē mentēs aegrās cūrīs exsolvere posse.’ Tū
in rēgiā interiōre sub dīvō ērige rogum, et arma virī,
180 quae in thalamō fixa reliquit, exuviāsque omnēs lectum-
que iugālem, quō periī, super impōne! Cūncta virī im-
piī monumenta abolēre volō itaque mē iubet sacerdos.”
Haec locūta silet ore pallidō. Nōn tamen Anna intellegit
sorōrem furentem fūnus parāre. Ergō iussa peragit.

re-putāre (rem) = cōgi-
tāre (dē rē)
(vultus) serēnus
= placidus
ratiō -ōnis f = modus
agendī, cōnsilium

Massylī -ōrum m: gēns
Africae
ex-solvere = liberāre
dīvum -ī n = caelum
apertum
ērigere = altē extruere
exuviae -ārum f = vesti-
menta
lectus iugālis = lectus
coniugum

185 Rogō ingentī in rēgiā ērēctō, rēgīna locum flōribus et
fronde exōrnat; super rogum exuviās et ēnsem relictum
effigiemque Aenēae in torō locat. Circum stant ārae, et
sacerdos crīnibus passīs deōs īferōs invocāt, dum ipsa
Dīdō moritūra iūxtā altāria precātur.

per-agere = perficere,
exsequī

effigiēs -ēī f = imāgō

altāria -ium n = āra

190 Nox erat, et fessa corpora placidē dormiēbant sub
nocte silentī — at nōn īnfēlix Phoenīssa! Renovantur
cūrae rūrsusque surgit amor et īra: “Ēn, quid agam?
Sōlane fugiēns nautās ovantēs supplex comitābor? an
classe meā eōs persequar et cīvēs meōs, quōs ex urbe
195 Tyrō vix ēripere potuī, rūrsus in mare agam et ventīs
vēla dare iubēbō?

ovāre = superbē gaudēre

quīn + *imp* = age
āverte : prohibē

discessus -ūs *m*
< discēdere

dūcere somnōs = dormīre

circum-stāre
deinde = posthāc

versāre : reputāre
praeceps -cipitis: *p. ire* =
(sē) praecipitāre = ruere,
properāre
potestās *est tibi*: potes
trabs : nāvis
col-lūcēre = lūcēre
fervere/-ēre = ardēre
in his terris morantem
heia! (*interiectiō*)
abrumpe morās
mūtābilis -e = quī facile
mūtatur
im-miscēre < in-
visum -īn = quod videtur

aethēr -eris *m* = āēr
summus, caelum
festināre = properāre

vāgīna -ae *f*

ārdor -ōris *m* = studium
ārdēns

ter quater-que : iterum
iterumque
prō! = ō! heu!
advena -ae *m* = is quī
advenit
il-lūdere -sisse (+ *dat*)
= ēlūdere

Quīn morere, ut merita es, ferrōque āverte dolōrem!” 547

Aenēās autem, omnibus rēbus ad discessum parātīs,
in celsā puppī dormiēbat. Huic in somnīs rūsus sē ob-
tulit deus Mercurius et ita monuit: 200

“Nāte deā, potes hōc sub cāsū dūcere somnōs?” 560

*Nec quae tē circumstent dēinde perīcula cernis,
dēmēns, nec Zephyrōs audīs spīrāre secundōs?*

Illa dolōs dīrumque nefās in pectore versat...

Nōn fugis hinc praeceps, dum praecipitāre potestās? 565

Iam mare turbārī trabibus saevāsque vidēbis

collūcēre facēs, iam fervere lītora flammīs,

sī tē hīs attigerit terrīs aurōra morantem.

Heia age, rumpe morās! Varium et mūtābile semper

fēmīna!” Sīc fātus noctī sē immiscuit ātrae. 210

Hōc vīsō exterritus Aenēās ē somnō sē corripit so-
ciōsque excitat: “Vigilāte, virī, et capite rēmōs! Solvite
vēla citō! Ecce deus ab aethere missus iterum nōs iubet
fugam festināre ac fūnēs incīdere. Imperiō deī ovantēs
pāreāmus!” Hoc dicēns ēnsem fulgentem ē vāgīnā ēripit 215
et fūnēs incīdit. Īdem omnium ārdor fuit, mox cūncta
classis lītus dēseruit.

Et iam prīma aurōra terrās novō spargēbat lūmine.
Rēgīna, ut prīmum ex altā turrī vidit classem plēnīs
vēlīs prōcēdere, ter quaterque pulchrum pectus manū 220
percutiēns et comās scindēns “Prō, Iuppiter!” ait, “Ab-
ībit advena, et rēgnō nostrō illūserit? Cūr nōn arma
capiant tōtāque ex urbe sequentur? Īte, ferte flammās,

date tēla, solvite nāvēs! — Quid loquor? aut ubi sum?	
225 Quae insānia mentem mūtāt? Infēlīx Dīdō, nunc dē- mum facta impia tē tangunt! Ēn fidēs eius quem patriōs Penātēs sēcum portāre āiunt et parentem aetāte cōnfec- tum umerīs subiisse! Nōnne ego eum et sociōs et ipsum Ascanium ferrō absūmere potuī? Etiam sī pugnae for- 230 tūna dubia fuisset, quem metuī moritūra? Facēs in castra tulissem, carīnās flammīs dēlēvissem, filium et patrem cum genere exstīnxissem — et ipsa mēmet super eōs iēcissem!	tangunt : afficiunt fidēs -eīf = animus fidus umerīs subīre : umerīs sustinēre absūmere : occidere tulissem : ferre potuī exstinguere = perdere mē-met = mē
“Ō Sōl, quī omnia terrārum opera flammīs tuīs illūs- 235 trās, tūque lūnō, testis hārum cūrārum, et Furiae ultrī- cēs, audīte precēs nostrās: Sī necesse est virum impium terram Italiae attingere et sīc fāta poscunt — at bellō et hostium armīs ex finibus suis pulsus auxilium implōret videatque indigna suōrum fūnera! Nec in pāce rēgnō 240 fruātur, sed ipse ante diem cadat īsepultus! Haec precor, cum hīs precibus extrēmīs sanguinem effundō. — Tum vōs, ō Tyriī, omne genus eius futūrum exercēte odiō: hoc mūnus date cinerī nostrō! Nūlla amīcitia sit inter populōs nostrōs! Exoriātur aliquis ex nostrīs ossi- 245 bus ultor, quī ignī ferrōque colōnōs Dardaniōs perse- quātur nunc, ōlīm, quōcumque tempore vīrēs dabun- tur!”	Furiae -ārum f: trēs deae quae hominēs scelestōs pūniunt deus ultor -ōris m; dea ultrīx -īcis f nostrās : meās at = tantum, saltem fūnus : caedēs ante diem = ante tempus īn-sepultus extrēmūs = ultimus, postrēmūs exercēre : persequī ex-orīrī = orīrī (ultor : <i>Hannibal</i>) ignī abl = igne colōnus = vir quī patriā relicta novam terram incolit
Sic ait, et oculōs sanguineōs volvēns, pallida morte futūrā, altum rogam cōnscendit ēnsemque Aenēae 250 ēdūxit — mūnus nōn in hunc ūsum datum!	sanguineus -a -um = sanguine plēnus ūsus -ūs m < ūtī

cubīle -is *n* = lectus

lacrimīs et mente: lacri-
māns et cōgitāns
novissimus = ultimus

dulcēs dum fāta...

cursum quem fortūna
mihi dederat perēgī

ulta : ulciscēns
poenās ab eō recipiō = is
mihi poenās dat (ā mē
pūnītur)
nimium *adv* = nimis
litora nostra

ōs (*acc*) impressa torō =
postquam ōs torō im-
pressit
sub umbrās : ad Īnferōs
ferrō (*dat*) = in ferrum
(: ēnsem)

Hīc, postquam Īliacās vestēs nōtumque cubīle 648

cōnspexit, paulum lacrimīs et mente morāta
incubuitque torō dīxitque novissima verba: 650

“Dulcēs exuviae, dum fāta deusque sinēbat,
accipite hanc animam mēque hīs exsolvite cūrīs! 255

Vīxī et quem dederat cursum fortūna perēgī
et nunc magna meī sub terrās ībit imāgō.

Urbem praeclāram statuī, mea moenia vīdī,
ulta virum poenās inimicō ā frātre recēpī,
fēlīx, heu, nimium fēlīx — sī litora tantum 260
numquam Dardaniae tetigissent nostra carīnae!”

Dixit, et ōs impressa torō “Moriēmur inultae,
sed moriāmur!” ait, “Sīc, sīc iuvat ire sub umbrās!” 660

Inter tālia verba illam ferrō collāpsam aspiciunt comi-
tēs. It clāmor ad alta ātria, gemitū et ululātū fēminārum 265
tēcta resonant — nōn aliter quam sī omnis Karthāgō ab
hostibus capta esset flammaeque furentēs per aedēs ho-
minum atque deōrum volverentur!

[*Hinc incipit Aenēidis liber V*]

Intereā in mediō marī Aenēās cursum rēctum per 270
ātrōs flūctūs tenet moenia Karthāginis respiciēns, quae
iam infēlicis Dīdōnis flammīs collūcent. Ille vērō ignō-
rat quae causa tantum ignem accenderit...

Cum iam nūlla terra cernerētur, ventus mūtātus clas-
sem in portum Siciliae compulit, ibique rēx Acestēs 275
iterum Trōiānōs fessōs benignē excēpit. Hīc Aenēās,

cum annus praeteriisset ex quō diē Anchīsēs sepultus
est, Mānibus patris sacrificia fēcit atque lūdōs magnifi-
cōs apparāvit, quibus iuvenēs Trōiānī inter sē certāvē-
280 runt cursū ac vīribus, iaculīs sagittīsque.

ex quō diē = exeō diē quō

iaculum -ī n = pīlum
quod procul iacitur

Inter eōs lūdōs fēminae Trōiānae, cum eās longī errō-
ris taedēret, nāvēs incendērunt, sed imbre ā Iove missō
ignis mox restīctus est. Refectīs nāvibus, Aenēās plē-
rāsque fēminās, quamquam eās iam factī suī paenitēbat,
285 in Siciliā reliquit atque ipse cum sociīs fortissimīs Cū-
mās in Campāniam profectus est.

mē paenitet factī = mē
paenitet ita fēcisse
Cūmae -ārum f: oppidum
Campāniae

[Liber VI]

Hīc Aenēās sōlus in antrum Sibyllae vātis penetrāvit;
quae eum sēcum ad Īnferōs dūxit, ubi pater Anchīsēs
290 multa nārrāvit dē futūrō imperiō Rōmānō et dē fortitū-
dine Rōmānōrum; tum, postquam filiō mīrantī virōs
Rōmānōs fortissimōs ostendit ūsque ad Iūlium Caesa-
rem, hīs verbīs Rōmānōs admonuit:

fortitūdō -inis f(< fortis)
= virtūs

851 “Tū regere imperiō populōs, Rōmāne, mementō!

295 Hae tibi erunt artēs: pācisque impōnere mōrem,
parcere subiectīs et dēbellāre superbōs.”

mementō -tōte imper fut
< meminisse
tū mementō regere = nō-
litō obliviscī r., cūrātō
ut regās

dē-bellāre = bellō vincere

Cūmīs profectus Aenēās primum portum Cāiētae pe-
tīvit, deinde ventīs secundīs ad ōstium Tiberinum ad-
vectus est.

Tiberinus -a -um
< Tiberis

Vocābula nova:

coniugium
fulmen
cinis
potentia
venia
capra
grandō
spēlunca
plūma
luxus
cupidō
mandātum
amictus
nefās
cōnūbium
aula
astrum
querēlla
tigris
famula
thalamus
iussum
carīna
praedictum
divum
rogus
exuviae
effigiēs
altāria
discessus
vīsum
aethēr
vāgīna
ārdor
advena
ultrix
ūsus
cubīle
iaculum
fortitūdō
placidus
dīlectus
placitus
invictus
vigil
ālātus
uxōrius
attonitus
perfidus
hibernus
infēnsus

PENSVM A*Dē cāsū vocātīvō*

Aemilia: “Ō Iūl–, m– optim– vir!”

Mārtiālis:

“Semper pauper eris, sī pauper es, Aemiliān–.”

Catullus:

“Cēnābis bene, m– Fabull–, apud mē.”

Hector: “Heu, fuge, nāt– deā!”

Hecuba: “Ō miserrim– coniūnx!”

Anchīsēs: “Fuge, m– fīl–!”

Aenēās: “Venī mēcum, Achāt–, m– amīc–!”

Achātēs: “Quid nunc sentīs, Aenē–?” Dīdō: “Perfid– hospes!” “Dabis, improb–, poenās!”

Cōnsul (in senātū): “Quid cēnsēs, Mārc– Tull–? et tū, Lūc– Cornēl–?”

Spectātōr–, plaudite!

PENSVM B

Dīdō: “— [= utinam] prius Iūppiter mē — percutiat quam virī amōrī — [↔ resistō]!” Anna: “Ō soror mea — [= cāra]! Etiamne — [= grātō] amōrī repugnābis?” Ita animum sorōris amōre — [= incendit]. Tempła adeunt ut ā dīs — petant, nec vērō sacrificia mulierem — [= āmentem] iuvant. Poenīs et Trōiānīs vēnantibus, tonāre incipit; — [= sequitur] imber — mixtus, et Dīdō et Aenēās in eandem — dēveniunt. — [= statim] Fāma nārrat ‘eōs in māximō — vīvere turpī — [= cupiditāte] captōs!’

Mercurius Iovis — [= imperia] ad Aenēam dēfert: “Quid — [= parās]? Nōlī hīc morārī! Italiā pete!” Haec locūtus deus ex oculīs eius —. Aenēās imperiō dīvīnō — [= stupefactus] —, tum Trōiānōs prīncipēs — iisque — [= imperāvit] ut classem clam ōrnārent.

At rēgīna, quae dolum —, Aenēam appellat: “Spērāsne, — hospes, tē tantum — [↔ fās] — posse et — tempore [= hieme] clam hinc — [= excēdere]? Per — [= coniugium]

nostrum tē ōrō: — meī!” Ita supplex —. Aenēās: “Numquam tē uxōrem dūxī aut — tibi prōmīsī. Dēsine — tuīs et mē et tē incendere! Nōn meā — Italiam petō.” Dīdō dicta eius nōn —, sed medium sermōnem — et virum — [= dubiē morantem] relinquit. — [= ancillae] eam collāpsam —.

Iam rēgīna morī cupit: — eam vītae. Annam ōrat ut — ērigat et super rogum arma et — [= vestīmenta] et — [= imāginem] Aenēae impōnat. Dīdō, cum classem abire vidēret, Furiās — [< ulcīscī] invocāvit. Tum rogum cōnscendit, torō —, atque ēnsēm ē — ēdūxit.

Officium Rōmānōrum est “parcere — et — superbōs.”

Synōnyma: pallium et —; stēlla et —; āra et —; lectus et —; pilum et —; virtūs et —; vigilāns et —; moriēns et —; praecipitāns et —; recipere et —; amēns esse et —; perficere et — et —; properāre et —; elūdere et —.

PENSVM C

Quid Dīdō Annae sorōrī fassa est?
Cūr Dīdō amōrī repugnābat?
Quid Anna sorōrī suae suāsīt?
Quid Fāma nārrābat dē Dīdōne et Aenēā?
Quis Aenēam ex Āfricā excēdere iussit?
Cūr Aenēas clam classem ōrnāvit?
Quōmodo Dīdō cōnsilium Aenēae cognōvit?
Quid Aenēās rēgīnae implōrantī respondit?
Num Dīdō dicta eius refellit?
Quid Dīdō Annam facere iussit?
Quae rēs super rogum impositae sunt?
Quae fuērunt precēs Dīdōnis extrēmae?
Quid vīdit Aenēās ē nāve respiciēns?
Cūr plēraeque fēminae in Siciliā relictae sunt?
Quō Sibylla Aenēam dūxit?

moribundus
dēmēns
iugālis
praeceps
mūtābilis
insepultus
sanguineus
succumbere
inflammāre
furere
ostentāre
incumbere
insequi
concurrere
mandāre
subicere
struere
nectere
ēvānēscere
obmūtēscere
advocāre
praesentire
dissimulāre
decēdere
miserērī
admonēre
admovēre
excipere
refellere
abruptere
cūctārī
suscipere
sōlārī
exsequi
implōrāre
obstāre
taedēre
reputāre
exsolvere
peragere
ovāre
circumstāre
fervere
immiscēre
festināre
illūdere
dēbellāre
extemplō
omnīnō
sponte
mēmet

REGES LATINI ET ALBANI ET ROMANI

		<i>annō</i> <i>a. C.</i>	
Rēgēs Latīnī:	1. Sāturnus		Aetās aurea
	2. Pīcus		
	3. Faunus	1300	
	4. Latīnus		
	5. Aenēās	1200	Trōia capta (1184)
Rēgēs Albānī:	1. Ascanius	1150	Alba condita (1152)
	2. Silvius		
	3. Aenēās Silvius	1100	
	4. Latīnus Silvius		
	5. Alba	1050	
	6. Atys	1000	
	7. Capys	950	
	8. Capetus		
	9. Tiberīnus		
	10. Agrippa	900	
	11. Rōmulus Silvius		
	12. Aventinus	850	
	13. Proca		
	14. Numitor/Amūlius	800	
Rēgēs Rōmānī:	1. Rōmulus (753–715)	750	Rōma condita (753)
	2. Numa Pompilius (715–672)	700	
	3. Tullus Hostilius (672–640)		Alba dīruta (665)
	4. Ancus Mārcius (640–616)	650	
	5. Tārquinius Prīscus (616–578)	600	
	6. Servius Tullius (578–534)	550	
	7. Tārquinius Superbu: (534–509)	500	Rēgēs exācti (509)

ORIGINES

[Ex T. Līvii 'Ab urbe conditā' librō I.1–7,
nōnmūllis mūtātis et praetermissis]

Trōiānī et Latīnī

- 1 Iam primum omnium satis constat Trōiā captā Aenēam
domō profugum primō in Macedoniam vēnisse, inde in
Siciliā delātum esse, ab Siciliā classe ad Laurentem
5 agrum tenuisse. Ibi ēgressī Trōiānī, quibus ab immēso
prope errore nihil praeter arma et nāvēs supererat, cum
praedam ex agrīs agerent, Latīnus rēx Aboriginēsque,
quī tum ea tenēbant loca, ad arcendam vim advenārū
armātī ex urbe atque agrīs concurrunt. Cum instrūctae
10 aciēs cōstitissent, priusquam signum pugnandī darē-
tur, prōcessit Latīnus inter primōrēs ducemque advenā-
rū ēvocāvit ad colloquium. Aenēas deinde interrogā-
tus 'quī mortālēs essent, unde profectī quidve quaeren-
tēs in agrum Laurentem exiissent?' respondit 'multitū-
15 dinem Trōiānōs esse, ducem Aenēam, filium Anchīsae

T. Līvius, quī aetate Au-
gustī vixit, rēs Rōmānās
scripsit *Ab urbe conditā*
librōs I–CXLI
praeter-mittere = nōn
memorāre, nōn scri-
bere (↔ addere)

cōstat (+ acc+ inf)
= certum est

ager Laurēns-entis: pars
Latīi circum *Laurentum*
oppidum
tenēre (cursum)
= nāvigare
immēsus -a -um = sine
fine, ingēns

ad arcendam vim = ut
vim arcērent

primōrēs -um *m* = primī,
principēs
ē-vocāre

mortālēs = hominēs

nōbilitās-ātis *f* < nōbilis

bellō (*dat*) parātus = ad
bellum parātus

societās-ātis *f* < socius; in
s. em recipere = ut
socium recipere
mātrimōnium -i *n*
= coniugium

stirps -pis *f* = liberī,
filius/filia
virilis -e < vir; stirps
virilis = filius

adventus -ūs *m* < ad-
venire (↔ discessus)
spondere spondisse
spōsum = prōmittere
(in mātrimōnium)
molestē pati aliquid =
irātus esse ob aliquid
in-ferre in-tulisse il-
lātum: bellum inferre
= bellum incipere

conciliāre = coniungere
amicitiā, amicum facere

dif-fidere ↔ cōnfidere
Etrūscī-ōrum *m*: incolae
Etrūriae
Caere *indēcln*
opulentus -a -um = dives,
potēns
inde ab ↔ ūsque ad

opēs -um *f* = potentia

crēscere crēvisse = māior
fieri, augērī

et Veneris, domō profugōs novam sēdem quaerere.’

Latīnus postquam hoc audīvit, et nōbilitātem gentis
virīque et animum bellō parātum admirātus, dextrā
datā amicitiam cum Aenēā fēcit; deinde Trōiānōs in
societātem recēpit, atque Aenēae filiam suam Lāvīniam 20
in mātrimōnium dedit. Ea rēs Trōiānīs spem fēcit tan-
dem certā sēde inventā errōrem finītum esse. Oppidum
condunt, Aenēās ab nōmine uxōris ‘Lāvīnium’ appellat.
Brevī stirps quoque virīlis ex novō mātrimōniō fuit, cui
‘Ascanium’ parentēs nōmen dedērunt. 25

Bellō deinde Aborīginēs Trōiānīque simul petītī sunt. 2
Turnus, rēx Rutulōrum, cui Lāvīnia ante adventum
Aenēae spōnsa fuerat, molestē patiēns advenam sibi
praelātum esse, simul Aenēae Latīnōque bellum intule-
rat. Neutra aciēs laeta ex eō certāmine abiit: victī sunt 30
Rutulī, victōrēs Aborīginēs Trōiānīque ducem Latīnum
āmīsērunt. Ita sōlus rēx duārum gentium factus Aenēās,
ut animōs Aborīginum sibi conciliāret, utramque gen-
tem eōdem nōmine ‘Latīnōs’ appellāvit.

Interim Turnus Rutulīque, cum rēbus suis diffīde- 35
rent, ad Etrūscōs Mezentiumque, rēgem eōrum, cōnfū-
gerant, quī Caere, opulentō tum oppidō, imperābat.
Mezentius, quī iam inde ab initiō minimē laetus fuerat
orīgine novae urbis, et tum opēs Latīnōrum nimium
crēscere rēbātur, statim societātem cum Rutulīs iūnxit 40
Latīnīsque bellum intulit. Aenēās, quamquam tanta
opibus Etrūria erat ut iam nōn terrās solum, sed mare

etiam per tōtam Italiae longitūdinem ab Alpibus ad fre-
tum Siculum fāmā nōminis suī implēvisset, tamen dē
45 moenibus hostibus resistere nōluit, sed in aciem cōpiās
ēdūxit. Proelium deinde Latīnīs prosperum factum est,
quod Aenēae etiam ultimum opus mortāle fuit, nam
post proelium nusquam appāruit.

Alba condita

3 Nōndum mātūrus imperiō Ascanius, Aenēae filius,
erat; tamen id imperium eī ad pūberem aetātem inco-
lume mānsit. Interim Lāvīnia prō puerō rēgnāvit. (In-
certum est — quis enim rem tam veterem prō certō
affirmet? — hicine fuerit Lāvīniae filius an filius ille
55 māior, Creūsā mātrem nātus, Ascanius sive Iūlus appellā-
tus, quem gēns Iūlia auctōrem nōminis suī esse dīcit.) Is
Ascanius — ubicumque et quācumque mātrem nātus —
Lāvīnium, opulentam iam (ut tum rēs erant) urbem,
Lāvīniae reliquit, ipse novam urbem sub Albānō monte
60 condidit, quae ab sitū urbis in dorsō montis ‘Alba
Longa’ appellāta est. Id factum est tricēsīmō ferē annō
post Lāvīnium conditum. Tantum tamen opēs Latīnō-
rum crēverant — māximē victīs Etrūscīs — ut nē morte
quidem Aenēae nec deinde inter rēgnum muliebre et
65 Ascaniī pueritiā aut Etrūscī aut ūllī aliī finitimī arma
movēre ausī sint. Pāx ita convēnerat ut Etrūscīs Latīnīs-
que fluvius Albula, quem nunc Tiberim vocant, finis
esset.

cōpiae = militēs

prosperus -a -um =
secundus, fēlix
mortālis : hūmānus

nusquam = nūllō locō
(↔ ubique)

pūbēs -eris = quī iam nōn
puer est, mātūrus
manēre mānsisse

prō certō = certō *adv*

auctor -ōris *m* = is ā quō
rēs orta est, quī primus
rem cōstituit
ubi-cumque = quō-
cumque locō

situs -ūs *m*: s. urbis =
locus ubi urbs sita est

post Lāvīnium conditum
= postquam L. condi-
tum est
tantum *adv* = adeō

muliebris -e < mulier

pueritia -ae *f* = aetās puerī
finitimus -a -um = quī
ad finēs incolit
convēnīre = statuī; con-
vēnerat = statūta erat
(inter eōs)

cāsū = forte

prō-creāre = gignere

ortus = nātus, genitus
Atys -yis *m*
Capys -yis *m*

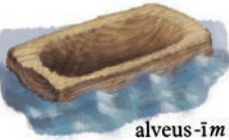
celeber = omnibus nōtus,
illūstris
adipiscī -eptum = (rem
optandam) cōsequī,
habēre incipere
(↔ āmittere)
icere icisse ictum = per-
cutere

fēcīt : dedit

Numitor -ōris *m*

vetustus -a -um = vetus

(alicui rem) lēgāre =
morte relinquere
pulsō frātre : postquam
frātre[m] pepulit
inter-imere -ēmisce
-ēptum = interficere
legere = ēligere
virginitās -ātis *f* < virgō
partus -ūs *m* < parere
peperisse partum
com-primere -pressisse
-pressum: fēminam *c.*
= cum fēminā con-
cumbere
crūdēlitas -ātis *f* < crū-
dēlis
cūstōdia -ae *f* < cūstōs

alveus-im

Rōmulus et Remus

Silvius deinde rēgnat, Ascaniī filius, cāsū in silvīs 70
nātus. Is Aenēam Silvium prōcreat; is deinde Latīnum
Silvium. Mānsit 'Silvius' postea cognōmen omnibus quī
Albae rēgnāvērunt.

Latīnō Alba ortus est, Albā Atys, Atye Capys, Ca-
pye Capetus, Capetō Tiberīnus, quī in Albulā amne 75
submersus celebre nōmen flūminī dedit. Agrippa
deinde, Tiberīnī filius, rēgnū adeptus est, post Agrip-
pam Rōmulus Silvius, ā patre acceptō imperiō, rēgnat;
ipse fulmine ictus Aventīnō rēgnū trādīdit: is sepultus
in eō colle quī nunc pars urbis Rōmae est nōmen collī 80
fēcīt.

Proca deinde rēgnat. Is Numitōrem atque Amūlium
prōcreat; Numitōrī, quī filius māior erat, rēgnū vetus-
tum Silviae gentis lēgat. Plūs tamen vīs potuit quam
voluntās patris: pulsō frātre, Amūlius rēgnat. Addit sce- 85
lerī scelus: stirpem frātris virīlem interimit, frātris filiae
Rēae Silviae, cum virginem Vestālem eam lēgisset, per-
petuā virginitāte spem partūs adimit.

Sed Vestālis, vī compressa, geminōs filiōs peperit, et 4
Mārtem patrem esse affīrmāvit. Sed nec dī nec hominēs 90
aut ipsam aut filiōs ā crūdēlitate rēgis dēfendunt: Amū-
lius Vestālem vīntam in cūstōdiam dat, puerōs in flu-
vium mittī iubet.

Forte super ripās Tiberis effūsus erat nec quisquam
ad ipsum amnis cursum adīre poterat; itaque servī rēgis 95

in proximō stāgnō, quod inf̄rā collem Palātīnum factum
erat, puerōs expōnunt. Vāstae tum in hīs locīs sōlitūdi-
nēs erant. Cum aqua recēdēns alveum, in quō expositī
erant puerī, in siccō reliquisset, lupa sitiēns ex monti-
100 bus ad puerīlem vāgītum cursum flexit. Ea adeō mītis

fuisse dīcitur ut inf̄antibus ūbera praebēret et pāstor
rēgius eam linguā lambentem puerōs invēnerit —
Faustulus eī nōmen fuit. Is ambōs puerōs sēcum do-
mum tulit et Lārentiae uxōrī ēducandōs dedit.

105 Ita genitī itaque ēducātī Rōmulus et Remus (ea frātri-
bus geminīs nōmina fuērunt), cum prīmum adolēvē-
runt, nōn in stabulīs apud pecus sēgnēs manēbant, sed
per saltūs vēnābantur. Ita vīribus corporum auctīs iam
nōn ferās tantum petēbant, sed in latrōnēs praedam fe-
110 rentēs impetūs faciēbant pāstoribusque praedam divi-
dēbant.

5 Sed latrōnēs ob praedam āmissam irātī geminīs īnsi-
diās fēcērunt et, cum Rōmulus vī sē dēfendisset, Re-
mum cēpērunt et captum rēgī Amūliō trādidērunt falsō

sōlitūdō -inis *f* = locus
sōlus/dēsertus
siccum -ī *n* = terra sicca
lupus *m*; lupa -ae *f*
sitīre = sitim patī
puerilis -e < puer
vāgītus -ūs *m* < vāgīre
mītis -e ↔ ferōx

lupa inf̄antibus ūbera
praebet eōsque linguā
lambit

praebēre = offerre

lambere = linguā tangere

ambō -ae -ō (*acc* -ōs -ās -ō)
= duo simul, uterque

adolēscere -lēvisse =
adolēscēns fierī
stabulum -ī *n* = casa
pecoris
sēgnis -e = piger
saltus -ūs *m* = mōns silvīs
opertus
latrō -ōnis *m* = vir quī rēs
aliēnās vī rapit, praedō

īnsidiās facere (eī) = ē
locō occultō impetum
facere (in eum)

falsō *adv* ↔ vērē

hostilis -e < hostis	accūsantēs ‘in Numitōris agrōs ab iīs impetūs fierī; inde 115
dē-dere -didisse -ditum = trādere (in alicuius potestātem)	eōs, collēctā iuvenum manū, hostilem in modum prae- dās agere!’ Sic Numitōrī ad supplicium Remus dēditur.
iussū rēgis = ut rēx iussit, rēge iubente	Iam inde ab initio Faustulō spēs fuerat rēgiam stir- pem apud sē ēducārī, nam et iussū rēgis infantēs exposi- tōs esse sciēbat et tempus quō ipse eōs sustulisset ad id 120
necessitās -ātis f < necesse	tempus convenīre. Sed rem immātūrā nisi per neces- sitātem aperīre nōluerat. Cum autem Remus captus
cōgere co-ēgisse co-āctum	Numitōrī dēditus esset, Faustulus metū coāctus Rō- mulō rem aperuit. Eōdem tempore Numitor, cum in
servilis -e < servus	cūstodiā Remum habēret audīvissetque geminōs esse 125
suspiciārī = crēdere incipere	frātrēs, comparandō et aetātem eōrum et minimē servile ingenium, nepōtēs suōs servātōs esse suspiciābātur. Ita undique rēgī dolus parātur.
	Rōmulus cum manū pāstōrum Albam profectus rē- giam oppugnat, et ā domō Numitōris cum aliā manū 130
	adiuvat Remus. Ita rēgem Amūlium obruncant.
grātulārī (+ dat) ↔ cōsōlārī concilium -ī n = populus convocātus	Numitor, postquam iuvenēs caede factā pergere ad sē 6 grātulantēs vīdit, extemplō advocātō concilio scelera frātris, originem nepōtum, caedem deinde tyrannī et sē
ostendere = nōtum facere avus -ī m = pater patris /mātris	caedis auctōrem ostendit. Frātrēs ambō in medium prō- 135 gressī, cum avum suum ‘rēgem’ salūtāvissent, omnis multitūdō unā vōce Numitōrem rēgnāre iussit.
	<i>Rōma condita</i>
cōnsilium capere = cōstituere	Ita Numitōrī rēgnō Albānō redditō, Rōmulus et Re- mus cōnsilium cēpērunt in iīs locīs ubi expositī ubique 140

ēducātī erant urbem condere. Deinde ob cupiditatem
rēgnī foedum certāmen ortum est, uter eōrum nōmen
novae urbī daret atque in eā rēgnāret. Quoniam geminī
erant nec aetātis discrīmen inter eōs fierī poterat, ne-
cesse fuit deōs cōsulare. Ergō inter frātrēs convēnit ut
145 Rōmulus in Palātiō, Remus in Aventīnō auspicārētur.

7 Priōrī Remō auspicium vēnisse dīcitur: sex vulturēs;
iamque nūntiātō auspicīō, duplex numerus Rōmulō sē
ostendit. Cum igitur dī māiōre avium numerō Rōmulō
150 favēre vidērentur, ille ante diem XI kalendās Māiās in
colle Palātīnō urbem condidit.

Remus vērō, cum hoc molestē ferret, opus frātris dē-
rīdēns novōs trānsiluit mūrōs. Inde interfectus est ab
īrātō Rōmulō, cum haec verba adiēcisset: “Sic deinde
155 quicumque alius trānsiliet moenia mea!” Ita sōlus impe-
riō potītus est Rōmulus. Condita urbs conditōris nō-
mine appellāta est.

Sacra Herculis īnstitūta

Palātium prīmum, in quō ipse erat ēducātus, mūnī-
vit. Sacra fēcit dīs aliīs Albānō rītū, Graecō rītū Her-
culī, ut ab Euandrō īnstitūta erant.

Herculēs in ea loca, Gēryone mōnstrō interēptō,
bovēs mīrā speciē ēgisse nārrātur ac prope Tiberim flu-
vium, quem prae sē armentum agēns nandō trānsierat,
165 fessus viā in herbā recubuisse. Ibi cum eum somnus
oppressisset, pāstor quīdam nōmine Cācus, ferōx vīri-

vultur
-is m

discrīmen facere = dis-
cernere
cōsulare -uisse -lūm =
interrogāre quid faci-
endum sit
auspicārī = avēs aspicere
(quae nūmen deōrum
ostendunt)
auspicium -ī n = signum
avium dīvīnum
duplex -icis = bis tantus
(d. numerus : XII)
: diē XXI mēnsis Aprīlis
[annō 753 a. C.]

molestē ferre = m. patī
trānsilire -uisse < trāns
+ salīre
inde = itaque
sic deinde *pereat*

quī-cumque = quisquis

conditor -ōris m = is qui
urbem condidit

sacrum -ī n = sacrificium
īn-stituere -uisse -ūtum
= (novam rem) prīmum
statuere
rītus -ūs m = modus
sacra faciendī

Geryōn -onis m: mōns-
trum cuius bovēs
Herculēs rapuit
speciēs = fōrma,
pulchritūdō
armentum -ī n = pecus
māius, bovēs
re-cumbere -cubuisse
op-primere -pressisse
-pressum = superāre
(premendō)

ab-dere -didisse -ditum
= cēlāre
bōs bovis *mf: pl* bovēs
boum, *dat/abl* bōbus

cōn-fundere -fūdisse
-fūsum = turbāre
ab-igere -ēgissee -āctum
< -agere

mūgīre = 'mū' facere
(ut bōs)
vōcem reddere
= respondēre

inter-īre = perīre

trepidāre = trepidusesse

arcessere -īvisse -ītum
facinus -oris *n* = factum,
maleficium

bus, bovēs pulcherrimōs ē grege rapere et praedam in spēluncam suam abdere voluit. Sed nē vestīgia boum dominum quaerentem ad spēluncam dūcerent, āversōs bovēs caudīs in spēluncam trāxit.

170

Herculēs ad prīmam aurōram ē somnō excitātus, cum gregem lūstrāvisset oculīs et partem abesse sēnsisset, pergīt ad proximam spēluncam. Cum vērō vestīgia omnia forās versa vidēret nec in partem aliam ferre, cōnfūsus atque incertus ex locō īnfēstō armentum abigere 175 coepit. Deinde, cum abāctae bovēs quaedam relictās dēsīderantēs mūgīrent, bovēs in spēluncā inclūsae vōcem reddidērunt, quā audītā Herculēs revertit. Quem cum vādentem ad spēluncam Cācus vī prohibēre cōnātus esset, ictus clāvā Herculis interiit.

180

Euander, profugus ex Peloponnēsō, tum ea loca regēbat, vir doctus, cuius māter Carmentis dīvīnum in modum fāta praedīcēbat. Is tum Euander ā pāstōribus trepidantibus arcessītus, postquam facinus facinorisque causam audīvīt, fōrmam virī ampliōrem augustiōrem- 185

que hūmānā intuēns rogitat ‘quī vir esset?’ Ubi nōmen
patremque ac patriam accēpit, “Iove nāte, Herculēs,
salvē!” inquit, “Māter mea, vātēs dīvīna, tē deōrum nu-
merum auctūrum esse cecinit tibi que āram hīc dicātum
190 īrī, quam opulentissima ōlim in terrīs gēns ‘āram Māxi-
mam’ vocet.” Dextrā datā Herculēs ‘sē fātum implētū-
rum esse ārā dicātā’ ait. Ibi tum prīmum, bove eximiā
captā dē grege, sacrum Herculī factum est.

Item Rōmulus, postquam prīma urbī fundāmenta iē-
195 cit, Euandrum auctōrem sequēns rītū Graecō sacra Her-
culī fēcit.

GEMELLI EXPOSITI

[*Ovidius: Fāstī. Ex librō II*]

383 Silvia Vestālis caelestia sēmina partū
200 ēdiderat, patruō rēgna tenente suō.
Is iubet auferri puerōs et in amne necārī —
‘quid facis? ex istīs Rōmulus alter erit!’
Iussa recūsantēs peragunt lacrimōsa ministrī,
flent, tamen et geminōs in loca sōla ferunt.
205 Albula, quem ‘Tiberim’ mersus Tiberīnus in undīs
390 reddidit, hibernīs forte tumēbat aquis:
hīc ubi nunc fora sunt, lintrēs errāre vidērēs,
quāque iacent vallēs, Māxime Circe, tuae.
Hūc ubi vērunt (neque enim prōcēdere possunt
210 longius), ex illīs ūnus et alter ait:

hūmānā : quam fōrmam
hūmānam
(Herculēs est filius Iovis
et Alcmēnae, uxōris
Amphitryōnis)
numerum deōrum augēre
: deus fieri
canere = praedicere
versibus
dicāre = dēdicāre

implēre = praestāre

eximius -a -um = ēgregius

fundāmenta iacere =
fundāmenta locāre
aliquem auctōrem sequi
= alicuius exemplum
sequi

gemellus -ī m = geminus
parvulus

sēmina : filiōs
partū ē-dere = parere
patruus -ī m = frāter patris
patruō suō rēgnum te-
nente (: rēgnante)

‘quid facis?’ Amūliō
dīcitur
ministrī recūsantēs iussa
lacrimōsa p.
lacrimōsus -a -um < la-
crima (: tristis)
(flūmen) reddere ‘Tibe-
rim’: facere ut ‘Tiberis’
sit
tumēre = tumidus esse
linter -tris m = nāvicula
levis
: quā (: ubi) iacet vallis
tua, Circe Māxime (voc)
(vallis Circī Māximī:
vallis Murcia)

vigor -ōris *m* = virēs
arguere = vērum esse
dēmōnstrāre
imāgō : speciēs
nescio-quis = aliquis

vestrae originis auctor
: vester pater
praeceps : periculōsus
opem -is -e *acc gen ablf*
= auxilium

ūnō diē
orbis -a -um = quī
liberōs amīsit
corpora nāta simul
dēposuitque *puerōs dē*
sinū (: pectore)
vāgierunt = vāgīvērunt
eōs sēnsisse putārēs :
sēnsisse vidēbantur
ūdus -a -um = ūmidus

tabella : alveus
līmus -ī *m* = terra ūmida
et mollis
opācus -a -um = quī
umbram habet
dē-ficere = cessāre,
minuī, recēdere
(bēstia) fēta = quae nūper
peperit

quōs : puerōs

nūtrīre = alere

bīna = duo, ambō
linguā suā

“At quam sunt similēs! at quam fōrmōsus uterque!

Plūs tamen ex illīs iste vigōris habet.

Sī genus arguitur vultū, nisi fallit imāgō,

nescioquem in vōbīs suspicor esse deum.”

“At sī quis vestrae deus esset orīginis auctor

215

in tam praecipitī tempore ferret opem.”

400

“Ferret opem certē, sī nōn ope māter egēret,

quae facta est ūnō māter et orba diē!

Nāta simul, moritūra simul, simul īte sub undās,

corpora!” Dēsierat, dēposuitque sinū.

220

Vāgierunt clāmōre parī: sēnsisse putārēs.

Hī redeunt ūdīs in sua tēcta genīs.

Sustinet impositōs summā cavus alveus undā

— heu! quantum fātī parva tabella tulit!

Alveus in līmō, silvīs appulsus opācīs,

225

paulātīm fluviō dēficiente sedet.

410

Vēnit ad expositōs (mīrum!) lupa fēta gemellōs

413

— quis crēdat puerīs nōn nocuisse feram?

Nōn nocuisse parum est: prōdest quoque! Quōs lupa

nūtrit..., 230

et lambit linguā corpora bīna suā.

418

PENSVM A

Dē generibus verbōrum

Verte hās sentiētiās in genus alterum, āctīvum aut passīvum:

[Pater filiū laudat:] Filius ā patr– laud–.

[Tyrannus ferōx ab omnibus metuitur:] Omnēs...

[Alta moenia urbem Trōiam cingēbant:] ...

[Trōia ā Graecīs capta et incēnsa est:] ...

[Graeci equum ligneum fabricāverant:] ...

[Cum pars moenium ā Trōiānīs dēstrūcta esset, equus ille in urbem tractus est:] ...

[Terribile incendium urbem absūpsit:] ...

[Creūsa ā marītō quaerēbātur nec inventa est:] ...

[Karthāginiēnsēs Aenēam cernere nōn poterant, quod nūbēs eum cēlābat:] ...

[Pueri ā Faustulō inventi et domum lātī sunt:] ...

[Gemini praedam pāstōribus dīvidēbant:] ...

[Fluvium Tiberim ōlim Albulam vocābant:] ...

[Arx ab hostibus numquam expugnābitur:] ...

[Magister tē laudat, mē reprehendit:] ...

PENSVM B

Post — Aenēae rēx Latīnus, cum — suās in aciem ēdūxisset, inter — [= prīncipēs] prōcessit ducemque advenārum ad colloquium —. Ut nōmen Aenēae audīvīt, — viri gentisque admīrātus Trōiānōs in — [< socius] recēpit et Aenēae filiā suā in — dedit. Rēx Turnus, cui Lāvīnia — fuerat, Aenēae Latīnōque bellum —. Proeliō victus Turnus rēbus suis — [↔cōnfidēs] ad Etrūscōs cōnfūgit. Post proelium Latīnis — [= secundum] Aenēās — [= nūllō locō] appāruit. Cum Ascanius nōndum ad — aetātem pervēnisset, Lāvīnia inter — eius rēgnāvit, nec Etrūscī nec ūllī aliī — inter rēgnum — [= mulieris] bellum facere ausī sunt.

Rēx Proca Numitōrem et Amūlium — [= genuit] atque Numitōrī rēgnum — [= vetus] — [= reliquit]. Amūlius frātre[m] pepulit, frātris filiā Vestālem lēgit: ita eī perpetuā —

Vocābula nova:

primōrēs
nōbilitās
societās
mātrimōnium
stirps
adventus
opēs
cōpia
auctor
situs
pueritia
virginitās
partus
crūdēlitās
cūstōdia
sōlitūdō
siccum
lupa
vāgitus

stabulum
 saltus
 latrō
 insidiae
 necessitās
 concilium
 avus
 discrimen
 auspiciū
 vultur
 conditor
 sacra
 ritus
 armentum
 clāva
 facinus
 patruus
 linter
 vigor
 opem -is -e
 līmus
 immēsus
 virilis
 opulentus
 prosperus
 pūbēs
 muliebris
 finitimus
 vetustus
 puerilis
 mītis
 sēgnis
 hostilis
 immātūrus
 servilis
 duplex
 eximius
 lacrimōsus
 orbus
 ūdus
 opācus
 fēta
 ambō
 ēvocāre
 spondēre
 inferre
 conciliāre
 diffidere
 adipīscī
 icere
 prōcreāre
 lēgāre
 interimere

spem — [$<$ parere] adēmit. At Vestālis, vī —, geminōs peperit, quī — rēgis expositī sunt; sed pāstor — puerīlem audīvit et puerōs invēnit cum —, quae tam — fuit ut eōs lacte suō — et linguā —. Ita ā — [$<$ crūdēlis] rēgis puerī servātī sunt.

Rōmulus et Remus, ut prīmum —, per — vērābantur et in — praedam ferentēs impetūs faciēbant. Latrōnēs Remum captum Numitōrī — [=trādīdērunt], quī cum eum in — habēret, nepōtem suum esse — [=crēdere incipiēbat]. Amūliō occīsō Numitor, — advocātō, mala — [=maleficia] frātris ostendit et ‘sē caedis — esse’ dīxit.

Remus, cum in Aventīnō —, sex — vīdit; hōc — nūtiātō, — numerus [:XII] Rōmulō sē ostendit; is igitur urbem condidit, quae ā nōmine — ‘Rōma’ appellāta est. Remus vērō, cum hoc — ferret, novōs mūrōs — et ā Romulō — [=interfectus] est.

Cācus — Herculis — [=percussus] occidit, cum bovēs in spēluncam — [=cēlāvisset]. Bove — [=ēgregiā] immolātā — [=sacrificiū] Herculi factum est — Graecō.

Ōceanus mare — [=sine fine] est. Facile est mūnera — [=offerendō] animōs populī sibi —. Ante proelium imperātor auspiciis deōs —. Difficile est inter geminōs — facere. Quī — bibere cupit.

Synōnyma: liberī et —; vīrēs et —; pecus māius et —; pater patris et —; frāter patris et —; pīger et —; ūmidus et —; turbāre et —; auxiliū ferre et — ferre; trepidus esse et —.

Contrāria: muliebris et —; āmittere et —; cōnfidere et —; cōnsōlārī et —; ubīque et —; vērē et —.

PENSVM C

Unde Aenēās in Italiam vēnit?

Num Aenēās rēgem Latīnum proeliō vīcit?

Cūr Turnus Aenēae Latīnōque bellum intulit?

Cūr neuter exercitus laetus ex proeliō abiit?

Quōmodo Aenēās animōs Aborigīnum sibi conciliāvit?

Quō rēx Turnus victus cōnfūgit?	comprimere
Quam urbem condidit Ascanius?	sitīre
Quod cognōmen rēgibus Albānīs fuit?	praebēre
Quōmodo Amūlius rēgnō Albānō potītus est?	lambere
Quem Rēa Silvia patrem geminōrum esse dīxit?	adolēscere
Quōmodo gemellī expositī servātī sunt?	dēdere
Cūr Numitor Remum nepōtem suum esse suspicābātur?	suspiciārī
Quid Rōmulus et Remus fēcērunt cum sē nepōtēs rēgis esse	grātulārī
cognōvissent?	cōnsulere
Ubi Rōmulus urbem condidit?	auspicārī
Cūr frātrem suum occīdit?	trānsilīre
Quōmodo Herculēs bovēs abditōs repperit?	instituere
Quō rītū Rōmulus sacra Herculī fēcīt?	opprimere
	abdere
	cōnfundere
	abigere
	mūgīre
	interīre
	trepidāre
	dicāre
	tumēre
	arguere
	dēficere
	nūtrīre
	iussū
	falsō
	nusquam
	ubicumque

insigne -is *n* = rēs quā
significātur alicuius
nōbilitās
rite = bonō ritū, rēctē

co-alēscere = in ūnum
crēscere
iūra = lēgēs
agrestis -e (< ager)
= rūsticus
cum... tum = et... et,
nōn modo... sed etiam
lictor -ōris *m* = cūstōs
corporis
ante-īre alicui = īre ante
aliquem

vānus -a -um = vacuus,
frūstrā factus

asylum -īn = locus tūtus
quō profugī cōnfugiunt

quī-quae-quod-libet =
quī-cumque (libet)
per-fugere = cōnfugere

BELLVM ET PAX

[Ex T. Līvii 'Ab urbe conditā' librō I.8–21,
nōnnūllīs mūtātīs et praetermissīs]

Fascēs et secūrēs: insignia imperiī

Rēbus dīvīnīs rīte factīs vocātāque ad concilium multi- 8
tūdine, quae nūllā rē nisi lēgibus in ūnum populum
coalēscere poterat, Rōmulus iūra dedit. Ut hominēs
agrestēs novum rēgem verērentur, ipse sē augustiōrem 5
fēcīt īsignibus imperiī: cum vestem purpuream induit,
tum lictōrēs duodecim sūmpsīt, quī fascēs et secūrēs
gerentēs rēgī anteīrent.

Crēscēbat interim urbs, cum alia atque alia loca mū-
nīrentur. Deinde, nē vāna urbis magnitūdō esset, Rō- 10
mulus multitudinem finitimōrum in urbem recēpit,
cum sub monte Capitōlinō inter duōs lūcōs asylum ape-
ruisset. Eō ex finitimīs populīs quīlibet homō, sine dis-
crīmine utrum līber an servus esset, perfugere poterat.

15 Cīvitāte ita auctā, Rōmulus centum senātōrēs creāvit, sīve quia is numerus satis erat, sīve quia sōlī centum cīvēs nōbilēs erant quī senātōrēs creārī possent. ‘Patrēs’ ipsī honōris causā appellātī sunt, liberīque eōrum ‘patriciī’.

20 *Sabīnae raptae*

9 Iam rēs Rōmāna adeō erat valida ut cuilibet finitimārum cīvitātum bellō pār esset. Sed cum novus populus mulieribus carēret neque virīs Rōmānīs cum finitimīs cōnūbia essent, Rōmulus ex cōnsiliō patrum lēgātōs ad
25 vīcīnās gentēs mīsīt, quī societātem cōnūbiumque novō populō peterent. Nusquam benignē lēgātiō audīta est, adeō aliae gentēs Rōmānōs spernēbant ac simul tantam in mediō crēscēntem mōlem metuēbant. Ab omnibus dīmīssī sunt, plērīsque rogitantibus ‘num fēminīs quo-
30 que asyllum aperuissent?’ Id Rōmānī iuvenēs aegrē passi sunt, et haud dubiē ad vim spectāre rēs coepit.

Rōmulus vērō indignātiōnem dissimulāns lūdōs parat Neptūnō; deinde finitimōs ad spectāculum vocārī iubet. Multī mortālēs convēnere studiō etiam videndae novae
35 urbis, māximē ex oppidīs proximīs Caenīnā, Crustumeriō, Antemnīs; etiam Sabīnōrum omnis multitūdō cum liberīs ac coniugibus vēnit. Invītātī hospitālīter per domōs, cum situm moeniaque et frequentia urbis tēcta vīdissent, mīrantur tam brevī rem Rōmānam crēvisse.
40 Ubi spectāculī tempus vēnit atque eō oculī et mentēs

cīvitās -ātis *f* = cūctī
cīvēs, urbs
creāre = facere, legere

cīvēs nōbilēs quī possent
(*conī*) = cīvēs tam nō-
bilēs ut possent

Sabīnī -ōrum/-ae -ārum
m/f: gēns Rōmānīs fini-
tima
rēs Rōmāna = rēs pūblica
R., cīvitās R.
adeō valida = tam v.
alterī pār = tam bonus/va-
lidus... quam alter

cōnūbium = iūs cōnūbiī
vīcīnus -a -um = quī
prope habitat
quī peterent (*conī*) = ut
peterent
lēgātiō -ōnis *f* = lēgātō-
rum numerus
spernere = dēspicere,
contemnere

aegrē ↔ libenter; aegrē
patī = molestē patī

indignātiō -ōnis *f* = īra
(ob rem indignam)
spectāculum -ī *n* = id
quod spectātur
-ēre = -ērunt (*perf 3 pers
plūr*)
Caenīna -ae *f*
Crustumerium -ī *n*
Antemnae -ārum *f*

hospitālis -e = hospitibus
benignus
tēctum : domus

iuventūs = iuvenēs
dis-currere = in variās
partēs currere (↔con-
currere)
lūdīcrum -ī n = lūdi
pro-fugere = aufugere

mītigāre = mītem facere,
mollire

quō nihil cārius est : quod
omnium cāriissimum est
pro-inde = ergō

accēdere : addī
blandus -a -um = con-
ciliāns, laudāns

ad-modum = valdē, plānē
sordidā veste significatur
lūctus
con-citāre ↔ mītigāre
continēre = tenēre

Caenīnēnsēs -ium m,
Crustumīnī -ōrum m,
Antemnātēs -ium m:
civēs oppidōrum
lentus -a -um = tardus,
sēgnis

occāsiō -ōnis f = tempus
idōneum

conversae erant, tum signō datō iuventūs Rōmāna ad
rapiendās virginēs discurrit!

Turbātō per metum lūdīcrō, maestī parentēs virgi-
num profugiunt Rōmānōs ‘perfidōs hospitēs’ incūsantēs
deumque Neptūnum invocantēs. Nec virginibus raptīs 45
indignātiō minor erat. Sed ipse Rōmulus circumibat
animōsque eārum mītigābat hīs dictīs: “Hoc factum est
ob patrum vestrōrum superbiam, quī cōnūbium Rōmā-
nīs negāvērunt. Vōs tamen cum virīs Rōmānīs in mātři-
mōniō eritis, in societāte fortūnārum omnium et — quō 50
nihil cārius est generī hūmānō — liberōrum. Proinde
mollite īram, et virīs, quibus forte corpora data sunt,
date animōs! Saepe ex iniūriā postea grātia orta est.” Ad
hoc accēdebant blanda verba virōrum, quae ad muli-
ebre ingenium māximam vim habent. 55

Spolia opīma

Iam admodum mītigātī animī raptārum erant. At rap- 10
tārum parentēs sordidā veste lacrimisque et querēllīs
cīvitātēs concitābant. Nec domī tantum indignātiōnēs
continēbant, sed undique ad T. Tatium, rēgem Sabīnō- 60
rum, lēgātiōnēs conveniēbant, quod māximum Tatīi
nōmen in iīs regiōnibus erat.

Caenīnēnsēs Crustumīnique et Antemnātēs, cum Tā-
tium Sabīnōsque lentē agere exīstimārent, ipsī inter sē
trēs populī commūniter bellum parant. Dum Crustu- 65
mīnī atque Antemnātēs occāsiōnem exspectant, Caenī-

nēnsēs nimis impatientēs per sē ipsī in agrum Rōmā-
num impetum faciunt. Sed iīs obviam it Rōmulus cum
exercitū, levīque certāmine docet vānam sine vīribus

70 iram esse: exercitum eōrum fugat, fugātum persequi-
tur. Rēgem in proeliō obtruncat et spoliāt. Duce hos-
tium occisō, urbem prīmō impetū capit.

Inde exercitū victōre reductō, ipse spolia ducis hos-
tium prae sē gerēs in Capitōlium ēscendit, ibique cum
75 spolia opīma ad quercum sacram dēposuisset, simul
cum dōnō finēs templō Iovis dēsignāvit cognōmenque
addidit deō: “Iuppiter Feretrī!” inquit, “Haec tibi victor
Rōmulus rēx rēgia arma ferō templumque hōc locō vo-
veō, quō posterī, mē auctōrem sequentēs, rēgibus duci-
80 busque hostium caesis, opīma spolia ferenť.”

Haec est oriģō templī quod prīmum omnium Rōmae
sacrātum est. Postea inter tot annōs, tot bella, bīna tan-
tum spolia opīma capta sunt: adeō rāra fuit fortūna id
decus adipīscendī.

11 Dum ea ibi Rōmānī gerunt, Antemnātium exercitus
per occāsionem hostīliter in finēs Rōmānōrum invāsīt.
Celeriter exercitus Rōmānus eōs in agrīs sparsōs op-
pressit. Hostēs igitur prīmō impetū et clāmōre fugātī
sunt, oppidum captum.

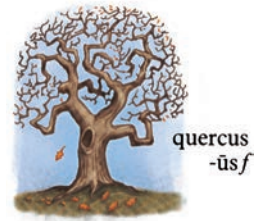
90 Rōmulum duplicī victōriā ovantem mulierēs raptae
ōrant ‘ut parentibus suīs det veniam eōsque in cīvitatē
accipiat: ita rem Rōmānam coalēscere concordīa posse.’
Id facile impetrāvērunt. Inde contrā Crustumīnōs bel-

fugāre = in fugam vertere

spoliāre aliquem =
vestem/arma ēripere
alicui

spolia -ōrum *n* = arma
hostī victō ērepta
ē-scendere -disse
= ascendere
spolia *opīma* = spolia duci
hostium occisō ērepta
dē-signāre = statuere

Feretrius -ī *m*: cognōmen
Iovis cui spolia opīma
feruntur

decus -oris *n* = honōs

gerere = agere

in-vādere -sisse -sum

veniam dare = ignōscere

impetrāre = adipīscī
id quod rogātur
inde = deinde

clādēs -is *f* ↔ victōria
animus cadit = animus
(: virtūs) minuitur
migrāre = in alium locum
īre habitātum

multō māximus = longē
māximus

bellum ostendere : sē
bellum factūrum esse
ostendere

Sp. = Spurius (prae-
nōmen)

necāvēre = -ērunt

im-pūne *adv* = sine poenā
prō-dere -didisse -ditum
= trādere (in manūs
hostium)

armilla
-ae *f*

tenuēre = -ērunt

locus aequus ↔ clivus
re-ciperāre = rūrsus
capere
sub-iēre = -ērunt

lum īnferentēs profectus est; ibi etiam minus certāminis
fuit, quod aliēnīs clādibus ceciderant animī hostium. Ex 95
utrāque cīvitatē frequentēs Rōmam migrāvērunt, pa-
rentēs māximē ac frātrēs raptārum.

Bellum Sabīnum

Novissimum ab Sabīnīs bellum ortum est, multōque
id māximum fuit. Nihil enim per īram aut cupiditatem 100
āctum est, nec ostendērunt bellum prius quam intulē-
runt. Nōn solum vī, sed etiam dolō ūsī sunt:

Sp. Tarpēius arcī Rōmānae praeerat. Huius filia
virgō forte aquam petītum extrā moenia ierat. Ei Tātius
aurō pollicendō persuāsit ut Sabīnōs armātōs in arcem 105
acciperet. Acceptī Sabīnī Tarpēiam necāvēre! — seu ut
arx potius vī quam dolō capta esse vidērētur, seu ex-
empli causā nē quis impūne patriam suam prōderet.
Additur fābula, Tarpēiam mercēdem ab Sabīnīs postu-
lāvisse ‘id quod in sinistrīs manibus habērent’ (nam 110
Sabīnī aureās armillās magnī ponderis brachiō laevō
gemmatōsque ānulōs habēbant); ergō Sabīnōs prō au-
reīs dōnīs scūta in eam coniēcisse!

Tenuēre tamen arcem Sabīnī. Atque inde posterō 12
diē, cum exercitus Rōmānus inter Palātīnum Capitōlī- 115
numque collem īnstrūctus esset, nōn prius dēscendē-
runt in locum aequum quam Rōmānī — īrā et cupiditātē
arcis reciperae accēnsī — montem subiēre. Uterque
dux suās cōpiās ad pugnam concitābat, Sabīnōs Mettius

120 Curtius, Rōmānōs Hostius Hostīlius. Hic mīlītēs suōs
inīquō locō pugnāntēs animō atque audāciā sustinēbat.

in-īquus ↔ aequus;
i. locus : clivus
animus (fortis) = forti-
tūdō, virtūs
cōnfestim = statim

Ut Hostius cecidit, cōnfestim aciēs Rōmāna cēdere
coepit ac fugāta est. Ad veterem portam Palātiū Rōmu-
lus, et ipse turbā fugientium āctus, arma ad caelum

125 tollēns “Iuppiter! Tuīs” inquit “iussus avibus hīc in Pa-
lātiō prīma urbī fundāmenta iēcī. Arcem iam scelere
ēmtam Sabīnī habent, inde hūc armātī tendunt. At tū,
pater deum hominumque, hinc saltem arcē hostēs!

tuīs iussus avibus = iussū
tuārum avium

Dēme terrōrem Rōmānīs fugamque foedam siste! Hīc
130 ego tibi templum Statōrī Iovī, quod monumentum sit
posterīs tuā praesentī ope servātam urbem esse, voveō.”

deum (*gen pl*) = deōrum

dēmere = adimere
sistere = stantem facere
Stator = quī sistit
monumentum esse alicui
= aliquem monēre

Haec precātus, velut sī sēnsisset auditās precēs, “Hinc”
inquit, “Rōmānī, Iuppiter Optimus Māximus resistere
atque iterāre pugnam iubet!”

auditās esse

135 Restitēre Rōmānī tamquam caelestī vōce iussī. Ipse
ad prīmōrēs Rōmulus prōvolat. Mettius Curtius ab Sa-
bīnīs prīnceps ab arce dēcurrerat et effūsōs ēgerat Rō-
mānōs per tōtam vallem ubi nunc est forum Rōmānum.

iterāre = iterum facere,
renovāre
restitēre = -ērunt

prō-volāre

prīnceps = prīmus
effūsus -a -um (< ef-
fundere) = sparsus

Nec procul iam ā portā Palātiū erat, clāmitāns: “Vicimus
140 perfidōs hospitēs, imbellēs hostēs! Iam sciunt longē
aliud esse virginēs rapere, aliud pugnāre cum virīs!”

clāmitāre = magnā vōce
clāmāre
im-bellis -e ↔ bellicōsus
longē aliud... aliud:
aliud... longē aliud

In eum haec glōriantem cum globō ferōcissimōrum
iuvenum Rōmulus impetum facit. Ex equō tum Mettius
pugnābat, eō facilius fuit eum pellere. Pulsum Rōmānī

globus -ī m = turba,
multitūdō

eō facilius = tantō facilius

145 persequuntur. Et reliqua Rōmāna aciēs, audāciā rēgis
accēnsa, fundit Sabīnōs. Mettius, equō strepitū sequen-

fundere = turbāre
ac fugāre

aegrē = magnō cum
labōre, vix
ē-vādere

iniūria mulierum = i.
mulieribus facta

sē in-ferre = penetrāre,
sē prōicere
infēstus = hostilis, ad
pugnam parātus
ne-fandus -a -um = in-
fandus
re-spergere = aspergere
pigēre = taedēre: mē
piget = mē taedet
melius peribimus : perire
mālumus
alteris vestrum : viris aut
patribus
orbis -a -um = quī
parentem āmisit

foedus -eris *n* = lēx quā
pāx vel societas statuitur
prōd-ire = prōcēdere

cōn-sociāre = commū-
nem facere

Quirītēs -ium *m*
Curēs -ium *f*: oppidum
Sabinōrum
ex : post
Sabinās cāriōrēs fēcit
virīs...

centuria -ae *f* = militum
numerus *C*
cōn-scribere (militēs)
= cōgere et armāre
(1) Ramnēnsēs -ium *m*
(2) Titiēnsēs -ium *m*
(3) Lucērēs -um *m*

concors -rdis = concordia
coniunctus

tium trepidante, in palūdem sēsē conicit et aegrē ē perī-
culō ēvādit. Rōmānī Sabīnīque in mediā valle inter duōs
montēs renovant proelium, sed rēs Rōmāna erat supe-
rior.

150

Tum Sabīnae mulierēs, quārum ex iniūriā bellum or- 13
tum erat, crīnibus passīs scissāque veste — victō malīs
muliebrī pavōre — ausae sunt sē inter tēla volantia in-
ferre. Ā latere impetū factō, infēstās aciēs dīvīsērunt,
hinc patrēs, hinc virōs ōrantēs ‘nē sanguine nefandō sē 155
respergerent!’ — “Sī vōs piget cōnūbiū inter vōs, in nōs
vertite irās! Nōs causa bellī, nōs causa vulnerum ac
caedium virīs ac parentibus sumus. Melius peribimus,
quam sine alterīs vestrum viduae aut orbae vīvēmus!”

Movet rēs cum multitudinem, tum ducēs. Silentium 160
et repentina fit quiēs. Inde ad foedus faciendum ducēs
prōdeunt. Nec pācem modo, sed cīvitātem ūnam ex
duābus faciunt. Rēgnum cōnsociant; imperium omne
cōnferunt Rōmam. Ut Sabīnīs tamen aliquid darētur,
cīvēs Rōmānī ‘Quirītēs’ ā Curibus appellātī sunt. 165

Ex bellō tam trīstī laeta repente pāx cāriōrēs Sabīnās
virīs ac parentibus et ante omnēs Rōmulō ipsī fēcit.
Itaque cum populum in cūriās trīgintā dīvideret, nō-
mina eārum cūriīs imposuit. Eōdem tempore et centu-
riae trēs equitum cōnscrip̄tae sunt: ‘Ramnēnsēs’ ab Rō- 170
mulō, ab T. Tatiō ‘Titiēnsēs’ appellātī — ‘Lucerum’
nōminis orīgō incerta est. Inde nōn modo commūne,
sed concors etiam rēgnum duōbus rēgibus fuit.

Fidēnātēs et Vēientēs victī

14 Post aliquot annōs rēx Tātius Lāvīniū, cum ad sacrifici-
cium eō vēnisset, concursū factō interfectus est. Rōmu-
lus eam rem minus aegrē quam dignum erat tulisse
dīcitur, seu ob infīdam societātem rēgnī, seu quia haud
iniūriā Tatium caesum crēdēbat. Itaque bellō quidem
180 abstinuit, et foedus inter Rōmam Lāvīniumque urbēs
renovātum est.

Cum Lāvīniō quidem īnspērāta pāx erat. Aliud multō
propius atque in ipsīs prope portīs bellum ortum est.
Fidēnātēs, cum nimis vicīnam urbem prope sē con-
185 valēscere vidērent, priusquam tam valida esset quam
futūra esse vidēbātur, properant bellum facere. Iuven-
tūte armātā immissā vāstātūr id agrī quod inter urbem
ac Fidēnās est. Inde ad laevam versī, quia ā dextrā
Tiberis eōs arcēbat, cum magnō pavōre agrestium po-
190 pulantur. Hōc Rōmam nūntiātō, Rōmulus exercitum
ēdūcit, castra mīlle passūs ā Fidēnīs locat. Ibi modicō
praesidiō relictō, ēgressus cum omnibus cōpiīs partem
mīlitum locīs occultīs sedēre in īnsidiīs iussit, ipse cum
parte māiōre atque omnī equitātū profectus ad ipsās
195 prope portās Fidēnārum accēdēs hostēs ad pugnam
excīvit. Illī, numerum Rōmānōrum modicum contem-
nentēs, repente omnibus portīs ērumpunt ac Rōmānōs
fugam simulantēs ad locum īnsidiārum persequuntur.
Inde subitō exortū Rōmānī in latus hostium impetum
200 faciunt. Simul ē castrīs mōta sunt signa eōrum quī in

Fidēnātēs, Vēientēs -ium
< Fidēnae -ārum *f*, Vēiī
-ōrum *m*: civitātēs

concursum -ūs *m* < con-
currere
aegrē ferre = aegrē patī

iniūriā ↔ iūre
caesum *esse*
bellō abstinēre = ā bellō
sē abstinēre

īn-spērātus -a -um =
contrā spem factus

con-valēscere -luisse
= validus fieri

im-mittere < in-
vāstāre = vāstum (dē-
sertum) facere
id agrī (*gen*) = ea agrī pars

agrestis -is *m* = agricola
populārī = vāstāre

modicus -a -um = nec
magnus nec parvus
praesidium -ī *n* = mīlītēs
ad locum dēfendendum
locātī
īnsidiae = locus occultus
unde impetus subitus fit

ex-cīre = ēvocāre, ex-
citāre

signa movēre = ē castrīs
prōgredi

per-cellere -culisse
-culsum = percutere
(animum), perturbāre

circum-agere = con-
vertere

ēripuēre = -ērunt
op-pōnere (< ob-) =
contrā pōnere
ir-rumpere < in-
(↔ ē-rumpere)

Rōmānus = dux Rōmā-
nus : Rōmulus
quem postquam : post-
quam eum
accessūrum esse

dī-micāre = pugnāre

fundere fūdisse fūsum

mīlitia -ae f = vīta
militāris
domī militiaeque = in
pāce et in bellō
valēre = validus esse

patrēs = senātōrēs

acceptus -a -um = grātus

praesidiō relictī erant. Ita māximō terrōre perculsī Fi-
dēnātēs, prius paene quam Rōmulus equitēsque quī cum
eō erant circumagerent equōs, terga vertērunt atque
oppidum repetēbant. Nōn tamen ā persequentibus sē
ēripuēre: priusquam forēs portārum oppōnerentur, 205
Rōmānī velut ūnō agmine in oppidum irrūpērunt.

Hōc bellō concitātū Vēientēs quoque in finēs Rōmā- 15
nōs excurrērunt vāstantēs magis quam iūstī mōre bellī.
Itaque nōn castrīs positīs, nōn expectātō hostium exer-
citū, raptam ex agrīs praedam portantēs Vēiōs rediēre. 210
Rōmānus contrā, postquam hostem in agrīs nōn invē-
nit, magnō exercitū Tiberim trānsiit. Quem postquam
castra pōnere et ad urbem accessūrum Vēientēs audī-
vēre, obviam ēgressī sunt, ut potius aciē certārent quam
includī dē tēctīs moenibusque dīmicārent. Ibi nūllō dolō 215
adiūtus, tantum virtūte militum rēx Rōmānus vīcit.
Hostēs fūsōs ad moenia persecūtus, urbe validā mūrīs
ac sitū ipsō mūnītā abstinuit, agrōs rediēns vāstāvit,
ulciscendī magis quam praedae studiō. Eā clāde coactī
Vēientēs pācem petītum lēgātōs Rōmam mittunt. 220

Rōmulus cōsecrātus

Haec Rōmulō rēgnante domī mīlitiaeque gesta sunt.
Ab illō vīribus datīs, tantum valuit urbs Rōma ut in
quadrāgintā deinde annōs tūtā pācem habēret. Mul-
titūdīnī tamen rēx grātior fuit quam patribus, longē 225
ante aliōs acceptissimus mīlitum animīs. Trecentōsque

armātōs ad cūstōdiam corporis, quōs Celerēs appellāvit,
nōn in bellō solum, sed etiam in pāce habuit.

equitēs armātōs

16 His immortalibus perfectis operibus, cum Rōmulus

230 cōntiōnem mīlitum in campō Mārtiō habēret, subitō
coorta tempestās cum magnō fragōre tonitribusque tam
dēnsō nimbō rēgem operuit ut cōnspectum eius mīliti-
bus abstulerit. Nec deinde in terrīs Rōmulus fuit. Rō-
mānī iuvenēs, postquam ex tam turbidō diē serēna et

cōntiō -ōnis *f* = populus
/exercitus convocātus
co-orīrī -ortum = orīrī
dēnsus -a -um: (nimbus)
dēnsus ↔ tenuis
: ut eum ē cōnspectū
mīlitum abstulerit

235 tranquilla lūx rediit, ubi vacuam sēdem rēgiam vīdē-
runt, velut sī orbī factī essent, maestī aliquamdiū siluē-
runt. Patrēs vērō quī proximī steterant ‘rēgem procellā
in caelum raptum esse’ affīrmāvērunt. Deinde, ā paucīs
initiō factō, ūniversī Rōmulum ‘deum deō nātum, rē-
240 gem parentemque urbis Rōmānae’ salvēre iubent.

aliquam-diū = aliquan-
tum temporis (nesciō
quamdiū)
stāre stetisse

Fuisse crēdō tum quoque aliquōs quī ‘rēgem ā patri-
bus interēptum esse’ clam arguerent. Nē huic fāmae
plēbs crēderet, Proculus Iūlius, senātor nōbilissimus, in
cōntiōnem prōdiit. “Quirītēs!” inquit, “Rōmulus, pa-

salvēre iubent = salūtant

245 rēns urbis huius, primā hodiernā lūce dē caelō repente
dēlāpsus mihi obuius fuit. Cum perfūsus horrōre cōnsti-
tissem, ‘Abī, nūntiā’ inquit ‘Rōmānīs, caelestēs ita velle
ut mea Rōma caput orbis terrārum sit; proinde rem
militārem colant sciantque — et ita posterīs trādant —
250 nullās opēs hūmānās armīs Rōmānīs resistere posse.’

arguere = accūsandō
dicere, accūsāre
plēbs -bis *f* = plēbēiī, po-
pulus Rōmānus praeter
patrēs et patriciōs

hodiernus -a -um < hodiē
dē-lābī
ob-vius -a -um = quī ob-
viam it; o. esse = ob-
viam ire
caelestēs -ium *m* = dī

colere = cūrāre
(posterīs) trādere
= nārāre

sublīmis -e = altus, supe-
riore locō situs; s. abire
= ad caelum a.
fānum -ī *n* = templum

Haec” inquit “locūtus sublīmis abiit.” Illī virō nūntiantī
haec plēbs crēdidit. Fānum in colle Quirīnālī Rōmulō
deō, quī idem Quirīnus vocātur, dicātum est.

inter-rēgnum -īn = tem-
pus inter duo rēgna

peregrīnus -a -um = cui
alia patria est
in-cēdere

externus -a -um
↔ internus
ad-orīrī = oppugnāre
patribus placet = patrēs
volunt
(alicui) con-cēdere =
cēdere (↔ resistere)

imperitāre = imperāre
inter-rēx -rēgis *m*

factōs *esse*

populus = plēbs

dē-cernere -crēvisse
-crētum = statuere
quid faciendum sit
auctor fierī : rēgem
creātum probāre
quod bonum sit = utinam
hoc bonum sit
faustus -a -um = fēlix

patribus vidētur = patri-
bus placet, patrēs volunt

Interrēgnum

Patrēs interim dē rēgnō certābant. Quī ab Sabīnīs ortī 17
erant, quia post Tatiī mortem nēmō eōrum rēgnāverat,
rēgem Sabīnum creārī volēbant. Rōmānī veterēs pere-
grīnum rēgem spernēbant. Timor deinde patrēs incessit
nē cīvitatē sine imperiō, exercitum sine duce vīs ali-
qua externa adorīrētur. Omnibus igitur patribus placē- 260
bat aliquod caput cīvitatīs esse, nec vērō quisquam al-
terī concēdere volēbat. Itaque centum patrēs summum
imperium inter sē cōsociāvērunt. Dēnī simul quīnōs
diēs imperitābant, quōrum prīncipēs, quī ‘interrēgēs’
nōminābantur, cum īsignibus imperiī erant. Ita impe- 265
rium per omnēs in orbem ībat. Id ‘interrēgnum’ appel-
lātum est.

Plēbs autem querēbātur ‘centum prō ūnō dominōs
factōs’ et rēgem ā sē creātum postulābant. Cum hoc
sēnsissent patrēs, populō concēdendum esse cēnsuērunt 270
— ita tamen ut nōn plūs iūris darent quam retinērent.
Dēcrēvērunt enim ut, cum populus rēgem creāvisset,
patrēs auctōrēs fierent.

Tum interrēx, cōntiōne advocātā, “Quod bonum,
faustum fēlixque sit” inquit, “Quirītēs, rēgem creāte! 275
Ita patribus vīsum est. Patrēs deinde, sī rēgem dignum
quī secundus ab Rōmulō numerētur creāveritis, auctō-
rēs fient.”

Ita plēbī permissum est ut rēgem creāret, sed tamen
senātus dēcernēbat quis Rōmae rēgnāret.

280

Numa Pompilius rēx

18 Eō tempore Numa Pompilius Curibus habitābat, vir
prudentissimus iūris dīvinī atque hūmānī — ut in illā
aetāte quisquam esse poterat. Eum populus Rōmānus
285 rēgem creāvit. Auditō nōmine Numae patrēs Rōmānī,
quamquam peregrīnus erat, tamen nēminem illī virō
praeferre ausī, ad ūnum omnēs Numae Pompiliō rēg-
num trādendum esse dēcernunt.

Rōmam arcessītus Numa, sicut Rōmulus auspicātō
290 rēgnum adeptus est, dē sē quoque deōs cōnsulī iussit.
Inde ab augure dēductus in arcem, in lapide ad merī-
diem versus cōnsēdit. Augur ad laevam eius capite vē-
lātō sēdem cēpit dextrā manū baculum aduncum te-
nēns, quem ‘lituum’ appellāvērunt. Inde in urbem
295 agrumque prōspiciēns deōs precātus regiōnēs ab oriente
ad occidentem animō finīvit. Tum lituō in laevam ma-
num trāslātō, dextrā in caput Numae impositā, ita
precātus est: “Iuppiter pater, sī est fās hunc Numam
Pompilium, cuius ego caput teneō, rēgem Rōmae esse,
300 uti tū signa nōbīs certa dēclārēs inter eōs finēs quōs
fēcī!” Tum auspicīis missīs dēclārātus rēx Numa dē
templō dēscendit.

19 Quī rēgnō ita potītus urbem novam, conditam vī et
armīs, iūre lēgibusque ac mōribus dē integrō condere
305 parat. Populum ferōcem pāce mītigandum esse ratus,
Iānum ad infimum Argilētum fēcīt, quī apertus bellum,
clausus pācem esse indicāret. (Bis deinde post Numae

iūris prūdēns = quī iūs
scit/intelligit

lituus
-ī m

augur

ausus = audēns
ad ūnum omnēs = omnēs
ūnō ore

auspicātō *adv* = post-
quam auspicātus est

augur -is m = sacerdos
quī auspicātur
vēlāre = veste operīre
sēdem capere = cōnsidere
aduncus -a -um = ex-
trēmā parte curvus:

baculum aduncum

locum finīre = finēs loci
dēsīgnāre
trāns-ferre -tulisse
trāns-/trā-lātum

uti/utī = ut, utinam
dē-clārāre = ostendere,
nōtum facere

templum = locus ab au-
gure finītus et sacrātus
: postquam is rēgnō ita
potītus est
dē integrō = dēnuō

rērī ratum esse; ratus =
arbitrātus, cum arbitrā-
rētur

indicāre = nōtum facere

[annō 235 a. C.]

Pūnicus -a -um = Kar-
thāginiēnsis
Actiacus -a -um < Actium
[annō 31 a. C.]
pācem parere = pācem
facere

(cūram) dē-pōnere = dī-
mittere, relinquere

in-icere < in + iacere;
metum iūsi. = eōs metu-
entēs facere
mīrāculum -ī n = rēs
mīrābilis
nocturnus -a -um < nox
monitus -ūs m < monēre

suōs : propriōs

di-scribere = in certās
partēs dividere
(diēs) fāstus/nefāstus: quō
fās/nefāsest cum populō
agere (: iūs dicere)
ūtīlis -e = quī prōdest
(↔ inūtīlis)
ad-vertere

Rōmulī (*gen*) similis
= Rōmulō (*dat*) s.

assiduus -a -um = quī
semper adest
flāmen -inis m = sacerdos
deī proprius

pūblicum -ī n = pecūnia
pūblica, aerārium
sāctus -a -um = iūre
divinō tūtus, sacer
Saliī -ōrum m: sacerdōtēs
Mārtis

rēgnum clausus est, semel T. Mānliō cōnsule post prī-
mum bellum Pūnicum perfectum, iterum post proe-
lium Actiacum ab imperātōre Caesare Augustō pāce 310
terrā marīque partā.)

Clausō Iānō, cum omnium finitimōrum animōs so-
cietāte ac foederibus sibi iūnxisset, dēpositīs externō-
rum periculōrum cūrīs, Numa omnium prīmum deō-
rum metum Rōmānīs iniciendum esse ratus est. Quī 315
cum dēscendere ad animōs nōn posset sine aliquō dī-
vīnō mīrāculō, simulat sibi cum deā Ēgeriā nocturnōs
sermōnēs esse: ‘eius monitū sē sacra quae dīs acceptis-
sima essent instituere, et sacerdōtēs suōs cuique deō-
rum praeficere.’ 320

Atque omnium prīmum ad cursūs lūnae in duodecim
mēnsēs discrīpsit annum, additīs Iānuāriō et Februāriō.
Īdem nefāstōs diēs fāstōsque fēcit, quia aliquandō nihil
cum populō agī ūtile futūrum esset.

Tum ad sacerdōtēs creandōs animum advertit, quam- 20
quam ipse plūrimīs sacrīs, māximē sacrīs Iovis, prae-
erat. Sed quia in cīvitate bellicōsā plūrēs Rōmulī quam
Numae similēs rēgēs fore putābat itūrōsque ipsōs ad
bella, nē rēge absente sacra neglegerentur, Iovī assi-
duum sacerdōtem creāvit quī ‘flāmen Diālis’ appellātus 330
est. Huic duōs flāminēs adiēcit, Mārtī ūnum, alterum
Quirīnō, virginēsque Vestālēs lēgit; hīs, ut assiduae
templī sacerdōtēs essent, stipendium dē pūblicō statuit,
eāsque virginitāte sāctās fēcit. Saliōs item duodecim

- 335 Mārtī lēgit caelestiaque arma, quae ‘ancīlia’ appellan-
tur, ferre ac per urbem saltāre canentēs carmina iussit.
Pontificem deinde generum suum Numam Mārcium ex
patribus lēgit eīque sacra omnia scrīpta trādīdit, quibus
hostiīs, quibus diēbus, ad quae templa sacra fierent.
- 340 Cētera quoque omnia pūblica prīvātaque sacra pontificī
mandāvit, ut esset quem plēbs cōsuleret, nē rītūs ne-
glegerentur.
- 21 Cum igitur multitudō omnis ā vī et armīs ad rēs dīvī-
nās cūrāndās conversa esset, tum finitimī etiam populī
- 345 — quī antea castra, nōn urbem in mediō positam esse
ad turbādam omnium pācem crēdiderant — nefās pu-
tābant violāre cīvitatē quae tantā diligentiā deōs cole-
ret. Quam ob rem tūta pāx per omne Numae rēgnī
tempus cōservāta est.
- 350 Ita duo deinceps rēgēs, alius aliā viā, ille bellō, hic
pāce, cīvitatē auxērunt. Rōmulus septem et trīgintā
rēgnāvit annōs, Numa trēs et quadrāgintā. Cum valida,
tum temperāta et bellī et pācis artibus erat cīvītās.

ancile -is *n* = clipeus
Saliōrum
saltāre = arte salire
/membra movēre
gener -erī *m* = marītus
filiae

mandāre = trādere, dare
negōtium
ut esset *aliquis*

violāre = (rei sānctae)
vim afferre
diligentia -ae *f* < diligēns
deōs colere = rēs dīvīnās
cūrare
cōn-servāre = integrum
servāre
deinceps *adv* = alius
post alium
alius aliā viā: alter alterā
viā (bellō), alter alterā
(pāce)

temperāre = placidum
facere (↔ turbāre)

RAPINA SABINARVM

- 355 [*Ovidius: Ars amātōria. Ex librō I v. 109–110, 113–132*]
Respiciunt oculisque notant sibi quisque puellam
quam velit, et tacitō pectore multa movent.
In mediō plausū (plausūs tunc arte carēbant)
rēx populō praedae signa — — — dedit.

rapīna -ae *f* < rapere

amātōrius -a -um: ars
amātōria = ars amandi
notāre = diligenter
animadvertere
movent : cōgitant

plausus -ūs *m* < plaudere

signa : signum (— — :
3 syllabae dēsunt)

ex-silire < ex + salire

virginibusque iniciunt

ut columbae, timidissima
turba, fugiunt
agnus *m*; agna -ae *f*
novellus -a -um
= parvulus
cōnstāre -stisise = idem
manēre
color quī fuit ante
faciēs = fōrma

laniāre = scindere

columba
-ae *f*

geniālis -e = iugālis

sī qua = sī aliqua (puella)

sinus = pectus; *in* cupidō
sinū
cor-rumpere = prāvum/
foedum facere, perdere

scīstī = scīvistī
commodum -ī *n* = bo-
num, rēs utilis

fāstī -ōrum *m* = tabula
diērum fāstōrum: titu-
lus carminis Ovidiī dē
diēbus annī

ferrō (*dat*): ad ferrum
(: pugnam)

lituus = tuba adunca
tubicen -inis *m* = quī
tubā canit

-que... -que = et... et
pignus -oris *n* = rēs cāra
data fidei causā (prō
pecūniā mutuā); liberī
sunt 'pignora amoris'
prō-cumbere -cubuisse
↔ re-cumbere

Prōtinus exsiliunt, animum clāmōre fatentēs,

360

virginibus cupidās iniciuntque manūs!

Ut fugiunt aquilās, timidissima turba, columbae,

utque fugit vīsōs agna novella lupōs,

sīc illae timuēre virōs sine lēge ruentēs

— cōstitit in nullā quī fuit ante color.

365

Nam timor ūnus erat, faciēs nōn ūna timōris:

pars laniat crīnēs, pars sine mente sedet,

altera maesta silet, frūstrā vocat altera mātrem,

haec queritur, stupet haec, haec manet, illa fugit.

Dūcuntur raptae, geniālis praeda, puellae,

370

et potuit multās ipse decēre timor.

Sī qua repugnābat nimium comitemque negābat,

sublātam cupidō vir tulit ipse sinū

atque ita "Quid tenerōs lacrimīs corrumpis ocellōs?

Quod mātīrī pater est hoc tibi" dixit "erō."

375

Rōmule, mīlitibus scīstī dare commoda sōlus:

haec mihi sī dederis commoda, mīles erō!

MVLIERES PACEM FACIVNT

[*Ovidius: Fāstī. Ex librō III v. 215–228*]

Iam stābant aciēs ferrō mortīque parātae

380

iam lituō tubicen signa datūrus erat —

cum raptae veniunt inter patrēsque virōsque,

inque sinū nātōs, pignora cāra, ferunt.

Ut medium campī passīs tetigēre capillīs,

in terram positō prōcubuēre genū,

385

et quasi sentirent, blandō clāmōre nepōtēs
 tendēbant ad avōs braccia parva suōs;
 quī poterat clāmābat ‘avum’, tunc dēnique vīsum,
 et quī vix poterat posse coactus erat!
 390 Tēla virīs animīque cadunt, gladiīsque remōtīs
 dant socerī generīs accipiuntque manūs,
 laudātāsque tenent nātās, scūtōque nepōtem
 fert avus: hic scūtī dulcior ūsus erat!

PENSVM A

Dē modīs verbōrum

Magister discipulōs tac– et aud– iubet: “Tac–, discipulī, et aud–!” Mārcus nōn tac– nec aud–; magister eum monet ut tac– et aud–: “Tac–, Mārce, et aud–! Quot sunt bis sēna (2×6)?” Magister interrog– quot s– bis sēna, ac Mārcō imperat ut surg– et respond–: “Surg– et respond–, Mārce, sed cav– nē prāvē respond–!” Mārcus nōn surg– nec respond–. Magister: “Aud–, Mārce: iubeō tē surg– et respond–.” Mārcus: “Nesciō quid respond–.” Magister iubet eum digitīs comput–: “Digitīs comput–! Cūrā ut rēctē comput–!” Mārcus: “Interrog– aliōs! Nōlī semper mē interrog–!” Mārcus magistrum monet ut aliōs interrog–.

Cicerō cōsul Catilīnam ex urbe ēgred– et proficisc– iussit: “Egred– ex urbe! Patent portae: proficisc–!” Cōsul oratione suā effecit ut Catilīna ex urbe ēgred– et in Etrūriam proficisc–.

Latīnus ab Aenēā quaesivit ‘quis es– et quid quaer–’: “Tū quis — et quid quaer–?” Ille respondit ‘sē es– Aenēam Trōiānum novamque sēdem quaer–’: “Ego — Aenēās Trōiānus; novam sēdem quaer–.”

ad avōs suōs

tubicen

socer -erī m = pater
 coniugis
 nāta -ae f = filia

Vocābula nova:

fascis
 secūris
 insigne
 lictor
 asylum
 civitas
 lēgatiō
 indignatiō
 spectāculum
 ludicrum
 occasiō
 spolia
 quercus
 decus
 clādēs
 armilla
 globus
 foedus
 centuria
 concursus
 praesidium
 militia
 cōntiō
 plēbs
 fānum
 interrēgnum
 interrēx
 augur
 lituus
 mirāculum
 monitus
 flāmen
 ancile
 gener
 diligentia
 plausus

columba
 agna
 commodum
 tubicen
 pignus
 socer
 agrestis
 vānus
 vicinus
 hospitalis
 blandus
 lentus
 optimus
 iniquus
 imbellis
 nefandus
 concors
 insperātus
 modicus
 acceptus
 densus
 hodiernus
 obuius
 sublimis
 peregrinus
 externus
 faustus
 aduncus
 nocturnus
 nefastus
 fastus
 ūtilis
 assiduus
 sāctus
 amātorius
 novellus
 genialis
 coalēscere
 anteire
 perfugere
 creāre
 spernere
 discurrere
 profugere
 mītigāre
 concitāre
 fugāre
 spoliāre
 ēscendere
 dēsignāre
 invādere
 impetrāre
 migrāre

PENSVM B

Rōmulus rēx xii — sūmpsit, quī — imperiī, — et —, gere-
 rent, et c senātōrēs — [= lēgit]. Gentēs — [= finitimae]
 Rōmānōs — [= contemnēbant] nec — Rōmānam benignē
 audīvērunt. Id Rōmulus — passus est, sed — suam dissimu-
 lāns finitimōs ad — [= lūdōs] vocāvit. In mediō — [<
 plaudere] iuvenēs Rōmānī — [= clāmāntēs] — virginibusque
 manūs —, ut nārrat Ovidius in ‘Arte —.’ Parentēs virginum
 terrōre — [= percussī] — [= aufugiunt]. Rōmulus — verbīs
 animōs virginum — cōnābātur, sed parentēs civēs suōs contrā
 Rōmānōs —. Dum aliī — [= tempus idōneum] exspectant,
 Caenīnēnsēs in finēs Rōmānōrum —, sed Rōmulus — [=
 statim] eōs — [= in fugam vertit] et ipse rēgem eōrum occidit
 et —; — rēgis in Capitōliō ad — sacram dēposuit et finēs
 templō Iovis —. Mulierēs ōrābant ut parentibus liceret Rō-
 mam —; quod facile —.

Tarpēia nōn — [= sine poenā] arcem hostibus —. Rōmu-
 lus Iovem ōrāvit ut fugam Rōmānōrum —. Tum mulierēs sē
 inter aciēs intulērunt patrēs virōsque ōrantēs ‘nē sanguine —
 [= infandō] sē —!’ Movet rēs — multitudinem — ducēs [= et
 m. et d.]. Sabīnī — [= virīs filiārum] et Rōmānī — suīs
 dextrās dant ac ducēs ad — faciendum — [= prōcēdunt].
 Ūnam — ē duābus faciunt et rēgnum —; nōn modo com-
 mūne, sed etiam — rēgnum eōrum fuit. Rōmulus rēx trēs —
 equitum —. Ita equitātū Rōmānō auctō cum finitimīs, quī
 agrōs Rōmānōs — [= populābantur] — [= pugnāvit] eōsque
 vicit. Haec ā Rōmulō domī —que gesta sunt. Cum — militum
 habēret, subitō — [= ortā] procellā — [= ad caelum] raptus
 est. Proculus Iūlius affirmāvit ‘Rōmulum dē caelō — sibi —
 fuisse.’

Post breve — populus Numam, quamquam — erat, rēgem
 creāvit et patrēs auctōrēs factī sunt: ergō nōn — [=populus],
 sed patrēs — quis Rōmae rēgnāret. Tum —, capite — et —
 (id est baculum —) tenēns, Iovem precātus est — [= ut]
 signa certa —; ita Numa — [= auspiciīs missīs] rēx — est.

Numa rēs — [< ūtī] īnstituit: annum in XII mēnsēs — et diēs — et — fēcīt; — Diālem creāvit ac Vestālēs, Vestae sacerdotēs — [=semper praesentēs], quās virginitāte — fēcīt; nec quae— virgō Vestālis fierī poterat, sed nōbilissimae tantum. Cum igitur finitimī nefās putārent cīvitātem sānctam —, pāx multōs annōs — est.

Iānus clausus pācem esse —. Quī — [=valdē] maeret crīnēs et vestem — [= scindit] et ocellōs lacrimīs —. Prō pecūniā mūtūā — dandū est. — [< nox] tempore nauta sīdera in caelō — [= animadvertit].

Synōnyma: honōs et —; templum et aedēs et —; rēs mīrabilis et —; rūsticus et —; tardus et —; fēlix et —; grātus et —; iterum facere et —; taedēre et —; validus fierī et —; oppugnāre et —; aliquantum temporis et —; dēnuō et dē —.

Contrāria: victōria et —; aequus et —; bellicōsus et —; internus et —; concurrere et —; ērumpere et —; āvertere et —; recumbere et —.

PENSVM C

Quae sunt īnsignia imperiī?

Quōmodo Rōmulus cīvitātem auxit?

Cūr novus populus uxōribus carēbat?

Quārē Rōmulus finitimōs ad lūdōs vocāvit?

Quō rēx victor spolia opīmā tulit?

Quōmodo Sabīnī arcem Rōmānam cēpērunt?

Quārē scūta sua in puellam coniēcērunt?

Quid fēcīt Rōmulus cum Rōmānī fugerent?

Quam ob rem pāx facta est cum Sabīnīs?

Cūr Rōmulus Veiōs expugnāre nōn potuit?

Quid accidit cum rēx cōntiōnem militum habēret?

Num militēs rēgem in caelum rapī vidērunt?

Quid Proculus Iūlius nārrāvit?

Quōmodo novus rēx creātus est?

Uter rēx ferōcior fuit, Rōmulusne an Numa?

Quōmodo Numa populum bellicōsum temperāvit?

prōdere
recipere
sistere
iterare
prōvolare
clāmāre
ēvādere
respergere
pigēre
prōdire
cōnsociare
cōscribere
convalescere
immittere
vāstare
populārī
excire
percellere
oppōnere
irrupere
dimicāre
cooriri
dēlabi
adoriri
imperitare
dēcernere
vēlare
dēclārare
indicāre
inicere
discribere
advertere
saltare
violare
cōservare
temperare
notare
exsilire
laniare
corrumpere
prōcumbere
cum...tum
quīlibet
aegrē
proinde
admodum
impūne
cōnfestim
aliquamdiū
auspicātō
uti
dē integrō
deinceps

ROMA ET ALBA

[Ex T. Liviū 'Ab urbe conditā' librō I.22–31,
nōnnūllīs mūtātīs et praetermissīs]

bellum in-dicere = dicere
se bellum facturum esse
rēs : rēs publica

cuius pugna...

dis-similis -e ↔ similis

avitus -a -um < avus
stimulāre = incitāre
senēscere -nuisse = senex
fieri
ōtium = pāx
māteria : causa

utrimque = ab utrāque
parte

Albānīs bellum indictum

Numae morte ad interrēgnum rēs rediit. Inde Tullum 22
Hostīlium, nepōtem Hostiī Hostiliī, cuius in infimā
arce clāra pugna adversus Sabīnōs fuerat, rēgem popu-
lus creāvit; patrēs auctōrēs factī sunt. 5

Hic nōn solum proximō rēgī dissimilis, sed ferōcior
etiam quam Rōmulus fuit. Cum aetās vīrēsque, tum
avita quoque glōria animum stimulābat. Senēscere igi-
tur cīvitatē ōtiō ratus, undique māteriam bellī faciendī
quaerēbat. 10

Forte ēvēnit ut agrestēs Rōmānī ex Albānō agrō, Al-
bānī ex Rōmānō praedās agerent. Imperitābat tum
Gāius Cluilius Albae. Utrimque lēgātī eōdem ferē tem-

pore ad rēs repetendās missī sunt. Tullus imperāverat	rēs re-petere = postulāre ut rēs reddantur
15 suīs ut sine morā mandāta agerent. Satis sciēbat rēgem Albānum negātūrum esse: ita iūre bellum indicī posse. Ab lēgātīs Albānīs sēgnius rēs ācta est. Exceptī ab Tullō blandē ac benignē, libenter rēgis convīviō intersunt. In- terim Rōmānī et rēs repetīverant priōrēs et negantī rēgī	convīviō (<i>dat</i>) interesse = in convīviō adesse
20 Albānō bellum in trīcēsimum diem indīxerant. Haec renūntiant Tullō. Tum Tullus ā lēgātīs Albānīs quaerit ‘quid petentēs vēnerint?’ Illī primum sē pūrgāre cōnan- tur: ‘sē invītōs aliquid quod displiceat Tullō dictūrōs esse: rēs repetītum sē vēnisse; nisi reddantur, bellum 25 indicere iussōs esse.’ Ad haec Tullus “Nūntiāte” inquit “rēgī vestrō rēgem Rōmānum deōs facere testēs uter prius populus lēgātōs rēs repetentēs superbē dīmiserit, ut in eum omnēs huius bellī clādēs vertant!”	re-nūntiāre pūrgāre = pūrum facere, excūsāre invītus -a -um = nōlēs (↔ libēns) dis-plīcēre ↔ placēre
23 Haec nūntiant domum Albānī. Et bellum utrimque 30 omnibus vīribus parābātur, cīvīlī bellō simillimum, prope inter parentēs nātōsque, cum Rōmānī ab Albā ortī essent.	cīvīlis -e < cīvīs; bellum c. e = bellum inter cīvēs similis: <i>comp</i> -ilior, <i>sup</i> -illimus
Albānī priōrēs ingentū exercitū in agrum Rōmānum impetum fēcēre. Castra locant, fossā circumdant, haud 35 plūs quīnque mīlia passuum ab urbe, nam hoc spatium interest inter Rōmam et locum quī ‘fossa Cluilia’ ab nōmine ducis per aliquot saecula appellātus est, quoad nōmen vetustāte abolēvit. In hīs castrīs Cluilius, Albā- nus rēx, moritur. Albānī Mettium Fūfētium dictātōrem 40 creant.	plūs v mīlia = plūs quam v mīlia spatium -ī n: centum passūs haud magnum <i>spatium</i> est abolēscere -ēvisse = abo- lēri, ē memoriā exīre dictātōr -ōris m = dux cui rēgia potestās datur

(frātrēs) tri-geminī = trēs
eodē diē nātī
morte : ob mortem

(castra) statīva = castra
quae diū ūnō locō stant
ducit *exercitum*
quam proximē potest
= tam prope quam
(māximē) potest

per-tinēre ad = attingere,
afficere

et Albānī = etiam A.

ex foedere = ex verbis
foederis

cognātus -a -um = ab
eodē ortus
quō... eō... (+ *comp*) =
quantō... tantō...
propior -ius *comp*
(< prope)
memoresse = meminisse;
m. estō = memento

spectāculō (*dat*) esse aliquid
= spectārī ab aliquō
ag-gredi -gressum = op-
pugnāre, adorīrī
via : modus agendī

quā dēcernī possit utrī
utrīs imperent
utrī utrīs : uter utrī
populō
indolēs -is *f* = ingenium

Trigeminōrum pugna

Interim Tullus ferōx, praecipuē morte rēgis, nocte
praeteritīs hostium castrīs infestō exercitū in agrum Al-
bānum pergit. Ea rēs ab statīvīs excivit Mettium. Dūcit
quam proximē ad hostem potest. Inde lēgātum praemis- 45
sum nūntiāre Tullō iubet, ‘priusquam dīmicient, opus
esse colloquiō; sē aliquid allātūrum esse quod nōn mi-
nus ad rem Rōmānam quam ad Albānam pertineat.’

Tullus colloquium haud recusat, sed tamen cōpiās
suās in aciem ēducit. Exeunt contrā et Albānī. Post- 50
quam instrūctī utrimque stābant, cum paucīs comitibus
in medium ducēs prōcēdunt. Ibi ōrditur Albānus: “In-
iūriae et rēs nōn redditae, quae ex foedere repetitae
sunt, causa huius bellī esse dīcuntur. Sed sī vērā dī-
cenda sunt, cupīdō imperiī duōs cognātōs vicinōsque 55
populōs ad arma stimulat. Illud tē, Tulle, moneō:
Etrūsca rēs quanta sit, tū, quō propior es, eō magis
scīs. Multum illī terrā, plūrimum marī valent. Memor
estō, iam cum signum pugnae dabis, hās duās aciēs
spectāculō fore Etrūscīs, ut pugnā fessōs cōfectōsque, 60
simul victōrem ac victum, aggrediantur. Itaque — sī
nōs dī amant — ineāmus aliquam viam, quā sine
magnā clāde, sine multō sanguine utrīusque populī dē-
cernī possit utrī utrīs imperent.”

Haud displicet rēs Tullō, quamquam cum indole, 65
tum spē victōriae ferōcior erat. Ratiōnem ineunt, cui et
fortūna ipsa praebeuit māteriam: Forte in duōbus tum 24

exercitibus erant trigeminī frātrēs, Horātiī Cūriātiique,
nec aetāte nec vīribus disparēs. Eōs rogant rēgēs ut prō
70 suā quisque patriā dīmīcet ferrō: ‘ibi imperium fore
unde victōria fuerit.’

Frātrēs nōn recūsant. Tempus et locus convenit.
Priusquam dīmīcārent, foedus ictum est inter Rōmānōs
et Albānōs hīs lēgibus ‘ut cuius populī cīvēs eō certā-
75 mine vīcissent, is alterī populō cum bonā pāce imperi-
tāret.’

25 Foedere ictō, trigeminī — sīcut convēnerat — arma
capiunt. Cum utrīque suōs adhortārentur — ‘deōs pa-
triōs, patriam ac parentēs omnēsque cīvēs illōrum tunc
80 arma, illōrum intuerī manūs!’ — ferōcēs in medium
inter duās aciēs iuvenēs prōcēdunt. Cōnsēderant utrim-
que prō castrīs duo exercitūs intentī in minimē grātum
spectāculum.

Datur signum, īnfestūsque armīs velut aciēs ternī
85 iuvenēs, magnōrum exercituum animōs gerentēs, con-
currunt. Nec hīs nec illīs perīculum suum ob oculōs
versātur, sed pūblicum imperium servitiumque. Ut prī-
mō statim concursū increpuēre arma micantēsque ful-
sēre gladii, horror ingēns spectantēs perfūdit. Deinde,
90 cum iam nōn mōtus tantum corporum agitātiōque an-
ceps tēlōrum armōrumque sed vulnera quoque et san-
guis spectāculō essent, duo Rōmānī super alium alius,
vulnerātis tribus Albānīs, exspīrantēs concidērunt. Ad
quōrum cāsum cum conclāmāvisset gaudiō Albānus

dis-pār -paris = impār,
dissimilis
ferrum : gladius

ibi unde victōria fuerit :
apud eōs quī vicerint

foedus icere = foedus
facere
lēgēs = condiōnēs
cuius populī cīvēs =
populus cuius cīvēs

utrīque : et Rōmānī et
Albānī
ad-hortārī = hortārī
“dīi patrii, patria ac pa-
rentēs... *vestra nunc*
arma, *vestras* manūs
intuentur”

prō castrīs = ante castra
(prōspiciēs ā castrīs)

suum : ipsōrum
ob = ante
servitium -i n = servitūs
(↔ imperium)
in-crepāre -uisse =
strepitum facere
spectantēs = spectātōrēs
mōtus -ūs m < movēre
agitātiō -ōnis f < agitāre
= citō movēre
anceps -cipitis = in utram-
que partem versus
: super alterum alter

ex-spīrāre = morī

integer : incolumis

nē-quāquam = nūllō
modō
fugam capit = fugere
incipit
secūtūrōs esse

inter-vāllum -ī n = spa-
tium interiectum

in-clāmāre alicui = clā-
māre ad aliquem

(rē) dē-fungī -fūctum =
(rem) cōnficere, per-
agere

cōnficit : interficit
in-tāctus -a -um = nōn
tāctus, integer
gemināre = duplicem
facere, bis facere
dabat : faciēbat
fessum corpus

strāgēs -is f = caedēs
ob-icere = oppōnere,
offerre
iugulum -ī n = prior colli
pars

iugulum

quō locō = eō locō quō

exercitus, Rōmānās legiōnēs iam spēs tōta dēseruerat. 95

Forte ūnus Horātius integer fuit — ut ūniversīs sōlus
nēquāquam pār, sīc adversus singulōs ferōx. Ergō, ut
dīvideret pugnam eōrum, capit fugam, ita ratus Albā-
nōs secūtūrōs ut quemque vulnere affectum corpus si-
neret. Iam aliquantum spatīi ex eō locō ubi pugnātum 100
est aufūgerat, cum respiciēns videt Cūriātiōs magnīs
intervāllīs sequentēs, ūnum haud procul ab sēsē abesse.
In eum magnō impetū rediit. Et dum Albānus exercitus
inclāmat Cūriātiīs uti opem ferant frātrī, iam Horātius
caesō hoste victor secundam pugnam petēbat. Tunc clā- 105
mōre ingentī Rōmānī adiuvant mīlitem suum. Et ille
dēfungī proeliō festīnat. Prius igitur quam alter — nec
procul aberat — cōsequī posset, et alterum Cūriātium
cōnficit. Iamque singulī supererant, sed nec spē nec
vīribus parēs. Alterum intāctum ferrō corpus et gemi- 110
nāta victōria ferōcem in certāmen tertium dabat; alter,
fessum vulnere fessum cursū corpus trahēns victusque
frātrum ante sē strāge, victōrī obicitur hostī. Nec illud
proelium fuit: male sustinentī arma gladium in iugulō
dēfigit, iacentem spoliāt. 115

Rōmānī ovariantēs ac grātulantēs Horātium accipiunt,
eō māiōre cum gaudiō quod prope metum rēs fuerat.
Inde utrīque suōs mortuōs sepeliunt. Sepulcra posita
sunt quō quisque locō cecidit: duo Rōmāna ūnō locō
propius Albam, tria Albāna Rōmam versus, sed inter- 120
vāllīs interiectīs, ut pugnātum est.

Amor immātūrus

26 Priusquam inde dīgrederentur, Tullus Mettiō imperat uti iuventūtem in armīs habeat: ‘sē eōrum operā
125 ūsūrum, sī bellum cum Vēientibus foret.’ Ita exercitūs inde domum abductī sunt.

Prīnceps Horātius ibat, trigemina spolia prae sē gerēns. Cui soror virgō, quae dēsponsa ūnī ex Cūriātiīs fuerat, obvia ante portam Capēnam fuit, cognitōque
130 super umerōs frātris palūdāmentō spōnsī, quod ipsa cōnfēcerat, solvit crīnēs et flēbiliter nōmine spōnsum mortuum appellat. Movet ferōcī iuvenī animum complōrātiō sorōris in victōriā suā tantōque gaudiō pūblicō. Strictō itaque gladiō, simul verbīs increpāns,
135 trānsfigit puellam! “Abī hinc cum immātūrō amōre ad spōnsum” inquit “oblīta frātrum mortuōrum vīvīque, oblīta patriae! Sic eat quaecumque Rōmāna lūgēbit hostem!”

Atrōx vīsum est id facinus patribus plēbīque. Horātius, etsī tam bene dē patriā meritis erat, tamen in iūs
140 ad rēgem raptus est. Rēx, nē ipse rem tam trīstem iūdicāret ac secundum iūdicium supplicīi auctor esset, conciliō populī advocātō, “Duumvirōs” inquit, “quī Horātiō perduelliōnem iūdicent, secundum lēgem faciō.”

145 Horrenda lēgis verba haec erant: “Duumvirī perduelliōnem iūdicent. Sī vincent, caput obnūbitō! Īnfēlicī arborī reste suspenditō! Verberātō vel intrā pōmērium
44 vel extrā pōmērium!” (Pōmērium est locus quem in

arbor
īnfēlixūsūrum esse
foret = esset

prīnceps = prīmus

dē-spondere -spondisse
-spōnsum = sponderepalūdāmentum -ī n =
pallium militis
spōnsus -ī m = marītus
futūrus
flēbilis -e = flēnscomplōrātiō -ōnis f <
com-plōrāre = plōrāreincrepāre = magnā vōce
reprehendere
trāns-figere = per
medium corpus percuterelūgēre aliquem = lūgēre
ob mortem alicuiusatrōx -ōcis = crūdēlis,
inhūmānusiūdicāre = dēcernere
quid iūstum sit
secundum iūdicium = ex
iūdicīōduum-virī = duo virī quī
negōtium pūblicum
cūrantperduelliō -ōnis f = scelus
māximum contrā rem
pūblicam
ob-nūbere = vēlārerestis -is f = fūnis
sus-pendere = penden-
tem facere

spatium = locus vacuus
/apertus

iūdex -icis *m* = is qui
iūdicat
crīmen -inis *n* = id quod
accūsātur
condemnāre = poenam
meruisse iūdicāre

col-ligare = vinculo
coniungere

laqueus
-īm

prō-vocāre (ad populum)
= postulāre ut populus
iūdicet

prōvocātiō -ōnis *f*

< prōvocāre

prō-clāmāre = publice
clāmāre

iūdicāre : cēnsēre

Pīla Horātia dicitur locus
quidam in forō Rōmānō
huncine = hunc-ne

decorāre (< decus) =
ōrnāre (honōribus)
cruciātus -ūs *m* < cruciāre

quod spectāculum : hoc s.
dē-fōrmis -e ↔ fōrmōsus

parere = facere, dare

liberātor -ōris *m* = qui
liberat

condendīs urbibus quondam Etrūscī, ubi mūrū duc-
tūrī erant, cōnsecrābant, ut et intrā et extrā moenia 150
aliquid pūrī solī patēret; hoc spatium, quod neque habi-
tārī neque arārī fās erat, ‘pōmērium’ Rōmānī appellāvē-
runt.)

Hāc lēge duumvirī creatī sunt, iūdicēs sevērissimī, 26
quī sē tam grave crīmen negligere posse nōn rēbantur, 155
et Horātium condemnāvērunt. Tum alter ex iīs “Pūbli
Horātī, tibi perduelliōnem iūdicō” inquit. “Ī, līctor,
colligā manūs!” Accesserat līctor iniciēbatque laqueum
collō...

Tum Horātius “Ad populum prōvocō” inquit. Itaque 160
prōvocātiō facta ad populum est. Mōtū hominēs sunt in
eō iūdicīō māmīmē P. Horātiō patre prōclāmante ‘sē fi-
liam iūre caesam iūdicāre!’ Ōrābat deinde ‘nē sē, quem
paulō ante cum ēgregiā stirpe cōnspexisse, orbū lī-
berīs facerent!’ Inter haec senex iuvenem amplexus, 165
spolia Cūriātiōrum fixa eō locō quī nunc ‘Pīla Horātia’
appellātur ostentāns, “Huncine” aiēbat “quem modo
decorātum ovantemque victōriā incēdentem vīdistis,
Quirītēs, eum vīctum inter verbera et cruciātūs vidēre
potestis? Quod vix Albānōrum oculī tam dēfōrme spec- 170
tāculum ferre possent! ‘Ī, līctor, colligā manūs’ — quae
paulō ante armātae imperium populō Rōmānō peperē-
runt! ‘Ī, caput obnūbe’ — liberātōris urbis huius!
‘Arbore infēlicī suspende! Verberā vel intrā pōmērium’
— modo inter illa pīla et spolia hostium! — ‘vel extrā 175

pōmērium' — modo inter sepulcra Cūriātiōrum! Quō enim dūcere hunc iuvenem potestis ubi nōn sua decora eum ā tantā foeditāte suppliciī dēfendant?"

Nōn tulit populus nec patris lacrimās nec ipsiūs pa-
180 rem in omnī periculō animum, absolvēruntque admīrā-
tiōne magis virtūtis quam iūre causae.

Mettiū perfidia ac supplicium

27 Nec diū pāx Albāna mānsit. Īra vulgī Albānī, quod
tribus mīlitibus fortūna pūblica commissā erat, inge-
185 nium dictātōris corrūpit, et quoniam rēcta cōnsilia haud
bene ēvēnerant, prāvīs cōnsiliīs reconciliāre populārium
animōs coepit. Igitur, ut prius in bellō pācem, sīc in
pāce bellum quaerēs, quia suae cīvitātī vīrēs deesse
cernēbat, ad bellum palam gerendum aliōs concitat po-
190 pulōs, ipse clam prōditiōnem parat. Fidēnātēs, cum
Mettius sē ad eōs trānsitūrum prōmīsisset, ad bellum
incitantur et apertē ā sociīs Rōmānīs ad Vēientēs hostēs
dēficiunt.

Tullus — Mettiō exercitūque eius Albā arcessītō —
195 contrā hostēs dūcit. Ubi Aniēnem fluvium trānsiit, ad
cōnfluentēs collocat castra. Inter eum locum et Fidēnās
Vēientium exercitus Tiberim trānsierat. Hī in aciē
prope flūmen tenuēre dextrum cornū; in sinistrō Fidē-
nātēs propius montēs cōsistunt. Tullus adversus Vē-
200 ientem hostem dīrigit suōs, Albānōs contrā legiōnem
Fidēnātiū collocat.

foeditās -ātis *f* < foedus;
tanta *f.* suppliciī = tam
foedum supplicium

ab-solvere ↔ condem-
nāre
causa = rēs iudicanda

perfidia -ae *f* < perfidus
(↔ fidēs)
vulgus -ī *n* = populus,
plēbs
(rem alicui) committere
= trādere, crēdere

re-conciliāre
populārēs -ium *m* = cīvēs

palam ↔ clam

prōditiō -ōnis *f* < prōdere

trānsitūrum *esse*

dēficere (ā sociō ad hos-
tem) = socium dēserere
et trānsire ad hostem

Aniō -ēnis *m*: fluvius in
Tiberim influēs
cōn-fluere = in eundem
locum fluere; cōnfluen-
tēs = locus ubi fluvīi
cōnfluunt
cornū = pars aciēi dextra
aut sinistra

(aciem) dī-rigare = ōrdine
īnstruere
legiō : exercitus

animī : virtūtis

sēnsim = paulātim, cautē

rērī ratum: ratus est
= arbitrātus estcitātus -a -um = citō
currēnsnihil *adv* = nēquāquam
trepidātiō -ōnis *f*
< trepidāre
circum-dūcere
nūdus -a -um = quī nōn
dēfenditurLatīnē scīre = linguam
Latīnam scīre
inter-clūdere = clau-
dendō prohibēreante *adv* = antea

Mettiō nōn plūs animī erat quam fideī. Nec manēre
ergō nec apertē ad hostēs trānsire ausus, exercitum Al-
bānum sēnsim ad montēs abdūcere coepit; inde, ubi
satis sēsē subiisse ratus est, tōtam aciem in locō supe- 205
riōre instrūxit. Cōnsilium erat cum iīs sē iungere quibus
fortūna victōriam daret.

Primō Rōmānī quī Albānīs proximī steterant mīrā-
bantur, cūr sociī ā lateribus suis dīgrederentur. Inde
eques citātō equō nūntiat rēgī ‘abīre Albānōs!’ Tullus 210
equitem clārā increpāns vōce, ut hostēs exaudīrent,
redīre in proelium iubet: ‘nihil trepidātiōne opus esse;
suō iussū circumdūcī Albānum exercitum, ut Fidēnā-
tium nūda terga invādat!’

Terror ad hostēs trānsit: et audīverant clārā vōce 215
dictum, et magna pars Fidēnātium Latīnē sciēbant. Ita-
que, nē subitō impetū Albānōrum interclūderentur ab
oppidō, terga vertunt. Īnstāt Tullus, fūsōque Fidēnā-
tium cornū, in Vēientēs aliēnō pavōre perculsōs ferōcior
redit. Nec illī tulēre impetum, sed ab effūsā fugā flū- 220
men obiectum ā tergō arcēbat. Quō postquam fugientēs
dēvēnērunt, aliī arma foedē iactantēs in aquam caecī
ruēbant, aliī dum cūctantur in rīpā inter fugae pugnae-
que cōnsilium oppressī sunt. Nōn alia ante Rōmāna
pugna atrōcior fuit. 225

Tum Albānus exercitus, spectātor certāminis, in 28
campōs dēductus est. Mettius Tullō dē victōriā grātulā-
tur. Contrā Tullus Mettium benignē alloquitur; Albā-

nōs castra sua Rōmānīs castrīs iungere iubet; sacrificium in diem posterum parat.

Ubi illūxit, parātīs omnibus ut solet, vocārī ad cōntiōnem utrumque exercitum iubet. Albānī, ut rēgem Rōmānum cōntiōnantem audirent, proximī cōstitēre. Eōs circumsistit armāta Rōmāna legiō. Tum ita Tullus
235 ōrditur:

“Rōmānī! Sī umquam ūllō in bellō fuit quod primum dīs immortalibus grātiās agerētis, deinde vestrae ipsorum virtūtī, hesternum id proelium fuit. Dīmīcātum est enim nōn magis cum hostibus quam — quae dīmīcatiō
240 māior atque periculōsior est — cum prōditiōne ac perfidiā sociōrum. Nam iniussū meō Albānī subiēre ad montēs! Nec ea culpa omnium Albānōrum est: ducem secūtī sunt, ut et vōs, sī ego inde agmen abdūcere voluissem, fēcissētis. Mettius ille est ductor itineris huius, Mettius
245 idem huius auctor bellī, Mettius foederis Rōmānī Albānīque ruptor!”

Centuriōnēs armātī Mettium circumsistunt. Rēx cētera ut ōrsus erat peragit: “Quod bonum, faustum fēlixque sit populō Rōmānō ac mihi vōbīisque, Albānī: populum omnem Albānum Rōmam trādūcere in animō
250 mihi est, ūnam urbem, ūnam rem pūblicam facere. Ut ex ūnō quondam in duōs populōs dīvīsa Albāna rēs est, sic nunc in ūnum redeat!” Ad haec Albāna iuventūs, inermis ab armātīs saepta, silentium tenet. Tum Tullus:
255 “Mettī Fūfētī!” inquit, “Sī ipse discere possēs fidem ac

il-lūcēscere -ūxisse = lūcēre incipere; illūcēscit = lūx fit
ut solet = ut fieri solet

cōntiōnārī = prō cōntiōne loquī
circum-sistere = circum-dare

fuit quod... = causa fuit quārē...

hesternus -a -um = herī factus
nōn magis... quam = nōn tam... quam
dīmīcatiō -ōnis *f*
< dīmīcāre
in-iussū ↔ iussū

culpa -ae *f* = causa accūsandi/pūniendi

ductor -ōris *m* = quī dūcit

ruptor -ōris *m* = quī rumpit
centuriō -ōnis *m* = miles quī centuriae praefectus est

trā-dūcere = trānsferre in animō mihi est = cōsiliū meum est, certum mihi est
rēs pūblica = cīvitas

saepīre -psisse -ptum = cingere

servāre ↔ rumpere

īn-sānābilis -e = quī
sānārī nōn potest
at = tamen, saltem

Fidēnās -ātis *adi*

(animus) anceps =
dubius
dis-trahere = trahere
in contrāriās partēs
quadrigae -ārum *f* = IV
equī currū iūctī
ligāre = vincire
diversus -a -um
= contrārius
lacerāre = laniāre
tanta foeditās spectāculi
= tam foedum spectā-
culum

dī-ruere -uisse -utum
= dēstruere
inter haec = intereā
quī trādūcerent (*coni*)
= ut trādūcerent

ef-fringere -frēgis-
-frāctum < ex + fran-
gere

ferrō flammāque : armīs
et igne
maestitia -ae *f* < maestus
dē-figere = figere

postrēmum *adv*

vagārī = errāre
ultimus *sup* (< ultrā)
= extrēmus
pulvis -eris *m* = terra
sicca quae ventō
spargitur

continēns -entis = sine
intervallō

foedera servāre, vīvum tē id docuissem. Nunc, quo-
niam tuum īnsānābile ingenium est, at tū tuō supplicio
docē hūmānum genus ea sāncta crēdere quae ā tē violāta
sunt! Ut igitur paulō ante animum inter Fidēnātem Rō-
mānamque rem ancipitem gessistī, ita iam corpus in 260
duās partēs distrahendum dabis!”

Duābus admōtīs quadrīgīs, in currūs eārum ligat
Mettium. Deinde in dīversās partēs equī concitātī sunt
lacerātum in utrōque currū corpus et membra portan-
tēs. Āvertēre omnēs ab tantā foeditāte spectāculi oculōs. 265

Alba dīruta

Inter haec iam praemissī Albam erant equitēs quī 29
multitūdinem trādūcerent Rōmam. Legiōnēs deinde
ductae sunt ad dīruendam urbem. Quae ubi intrāvēre
portās, nōn quidem fuit tumultus ille nec pavor quālis 270
captārum esse urbium solet, cum — effrāctīs portīs strā-
tīsve mūrīs aut arce vī captā — clāmor hostilis et cursus
per urbem armātōrum omnia ferrō flammāque miscet,
sed silentium trīste ac tacita maestitia ita dēfixit om-
nium animōs ut nunc cūntantēs in liminibus stārent, 275
nunc per domōs suās, quās tum postrēmum vīdērunt,
vagārentur. Ut vērō iam fragor tēctōrum quae dīruē-
bantur in ultimīs urbis partibus audiēbātur pulvisque
velut nūbe omnia implēverat, Albānī tēcta in quibus
nātus quisque ēducātusque erat relinquentēs exiērunt. 280
Iam continēns agmen migrantium implēverat viās, et

cōspectus aliōrum renovābat lacrimās, vōcēsque etiam miserābilēs exaudiēbantur, mulierum praecipuē, cum templa augusta ab armātīs occupāta praeterīrent ac
285 velut captōs relinquerent deōs.

Ēgressīs urbe Albānīs, Rōmānī passim pūblica prīvā-
taque omnia tēcta dīruunt, ūnāque hōrā quadringentō-
rum annōrum opus, quibus Alba steterat, funditus dē-
lētum est. Templīs tamen deōrum (ita enim ēdictum ab
290 rēge erat) abstinuērunt.

30 Rōma interim crēscit Albae ruīnīs. Duplicātur cī-
vium numerus. Caelius additur urbī mōns, et eam sē-
dem Tullus rēgiae capit ibique habitāvit. Prīncipēs Al-
bānōrum in patrēs lēgit, ut ea quoque pars reī pūblīcae
295 crēsceret, et senātuī ita ab sē auctō cūriam aedificāvit,
quae ‘cūria Hostīlia’ ūsque ad patrum nostrōrum aetā-
tem appellāta est. Equitum decem turmās ex Albānīs
lēgit, et legiōnēs veterēs supplēvit et novās cōnscripsit.

Sabīnī dēvictī

300 Cum iam vīribus suīs satis cōnfideret, Tullus Sabīnīs
bellum indīxit, gentī eā tempestāte secundum Etrūscōs
opulentissimae virīs armīsque. Utrimque iniūriae factae
ac rēs nēquiquam repetītae erant; hae causae bellī affe-
rēbantur. Cum bellum utrīque summā ope parārent,
305 Tullus prior in agrum Sabīnum trānsīre properat.
Pugna atrōx ad silvam Malitiōsam fuit, ubi equitātū
nūper auctō plūrimum Rōmāna aciēs valuit. Ab equiti-

miserābilis -e = mise-
randus
occupāre = vī capere
et suum facere

passim = longē lātēque,
ubique

ē-dicere = pūblicē
imperāre

ruīna -ae f < ruere
duplicāre = duplicem
(bis tantō māiōrem)
facere
capit : sumit

in patrēs : in senātum

turma -ae f = equitum
numerus xxx
sup-plēre -ēvisse -ētum =
augēre addendō quae
dēsunt

dē-vincere = plānē
vincere

eā tempestāte = eō
tempore
secundum Etrūscōs =
post Etrūscōs (sōlī
Etrūscī opulentiōrēs
erant)

summā ope = omnibus
vīribus

in-vehere

bus repente invec̄tīs turbātī sunt ōdinēs Sabīnōrum,
nec deinde resistere nec fugere sine magnā caede potuē-
runt.

310

suscipere = accipere et
suum facere
cultus -ūs *m* < colere

Dēvictīs Sabīnīs, cum in magnā glōriā magnisque 31
opibus rēgnū Tullī ac tōta rēs Rōmāna esset, nūntiā-
tum rēgī patribusque est ‘in monte Albānō lapidēs dē
caelō cecidisse.’ Etiam vōx ingēns ex summō monte au-
dita Albānōs monuisse dīcitur ‘ut patriō rītū sacra face- 315
rent.’ Nam, velut dīs quoque simul cum patriā relictīs,
Albānī aut Rōmāna sacra suscēperant aut fortūnae irātī
cultum reliquerant deōrum.

militia = officium
militum

militiae (*loc*) = in castrīs,
in bellō
dōnec = quoad

quī... ratus esset = etsi
ratus erat
animum dēdere = sē
dēdere = studēre
religiō -ōnis *f* = cūra rē-
rum divinārum, metus
deōrum
status -ūs *m*: s. rērum =
modus quō rēs stant
(: sē habent)

Tullus fulmine ictus

Haud ita multō post pestilentia orta est. Quam ob 320
rem cum iuvenēs militiam recūsāre inciperent, nulla
tamen ab armīs quiēs dabātur ā bellicōsō rēge, quī etiam
sāniōra militiae quam domī iuvenum corpora esse rēbā-
tur — dōnec ipse quoque gravī morbō affectus est.
Tunc adeō frāctus simul cum corpore est animus ille 325
ferōx, ut quī antea nihil minus rēgium ratus esset quam
sacrīs dēdere animum, repente summā cūrā deōs coleret
religiōnibusque etiam populum impleret. Iam hominēs
eum statum rērum quī sub Numā rēge fuerat dēsīde-
rantēs, ūnam opem aegrīs corporibus relictam esse crē- 330
debant: sī veniam ā dīs impetrāvissent. Sed rēx, cum
sacrum Iovī nōn rīte fēcisset, fulmine ictus cum domō
suā cōnflagrāvit.

cōn-flagrāre = flagrāre,
igne absūmī

Tullus magnā glōriā bellī rēgnāvit annōs duōs et trī-
335 gintā.

annōs xxxii: 672–640
a. C.

CAVSA HORATII

[Ex M. Tullii Ciceronis 'De inventiōe' librō II]

[Cicerō adulēscēns artem ōrātōriam scrīpsit 'De inventiōe',
id est dē inveniendīs argūmentīs, in quā exempli grātiā

340 causam Horātiū attulit:]

causa Horātiū = quod prō
Horātiō dici potest in
iūdicīō
inventiō -ōnis f
< invenīre
ōrātōrius -a -um < ōrātor
argūmentum -i n = id
quod arguitur

78 Horātius, occīsīs tribus Cūriātiīs et duōbus āmissīs frā-
tribus, domum sē victor recēpit. Is animadvertit sorō-
rem suam dē frātrum morte nōn labōrantem, spōnsī
autem nōmen appellāntem identidem 'Cūriātiū' cum ge-
345 mitū et lāmentātiōne. Indignē passus virginem occīdit!
Accūsātur.

sē re-cipere = redire

labōrāre = dolere

identidem = iterum
iterumque
lāmentātiō -ōnis f
= complōrātiō
indignē patī = aegrē patī

79 Intentiō est: "Iniuriā sorōrem occīdistī."

intentiō -ōnis f = verba
crīmīnis

Dēpulsio est: "Iūre occīdī."

dēpulsio -ōnis f = respōn-
sum quō crīmen dē-
pellitur (= refellit)
quaestiō -ōnis f = quod

350 Ratiō est: "Illa enim hostium mortem lūgēbat, frā-
trum neglegēbat, mē et populum Rōmānum vīcisse mo-
lestē ferēbat."

quaeritur
ratiō = causa quā factum
dēfenditur (: excūsātur)
īnfirmitiō -ōnis f = re-
spōnsum quod ratiōnem
īnfirmitat (= infirmam
facit)

īnfirmitiō est: "Tamen ā frātre indemnātam necārī
nōn oportuit."

in-demnātus -a -um =
nōn condemnātus

355 Ex quō iūdicātiō fit: 'cum Horātia frātrum mortem
neglegeret, hostium lūgēret, frātris et populī Rōmānī
victōriā nōn gauderet, oportueritne eam ā frātre indem-
nātam necārī?'

iūdicātiō -ōnis f = quod
est iūdicandum

Vocābula nova:

spatium
 dictātor
 stativa
 indolēs
 servitium
 mōtus
 intervallum
 strāgēs
 iugulum
 palūdamentum
 spōnsus
 complōrātiō
 duumvirī
 perduelliō
 restis
 pōmērium
 iūdex
 crīmen
 laqueus
 prōvocātiō
 cruciātus
 liberātor
 foeditās
 perfidia
 vulgus
 populārēs
 prōditiō
 cōnfluentēs
 trepidātiō
 dimicātiō
 culpa
 ductor
 ruptor
 centuriō
 quadrigae
 maestitia
 pulvis
 ruīna
 turma
 cultus
 religiō
 status
 argūmentum
 inventiō
 lāmentātiō
 intentiō
 dēpulsiō
 quaestiō
 infirmātiō
 iūdicātiō
 dissimilis
 avītus

PENSVM A*Dē adiectivīs*

Italiae incolae prīm– agricolae industri– fuērunt. Ill– tempus
 beāt– ‘aetās aure–’ dicitur. Dum Latīnus in pāce diūturn–
 rēgnat, Trōia, urbs opulent–, ab exercitū Graec– capta est.
 Graecī audāc– ingent– equum ligne– militibus armāt– com–
 plēvērunt. Lāocoōn dē summ– arce dēcurrēns civēs su– mo–
 nuit nē hostibus Graec– cōnfiderent, atque omn– viribus has–
 tam ingent– in latius equī dūr– mīsīt, sed illa in firm– rōbore
 stetit nec in partem interiōr– ad militēs occult– penetrāvit.
 Brev– tempore duo anguēs māxim– per mare tranquill– ad
 litus propinqu– natāvērunt et corpus eius medi– amplexī
 sunt. Priamus mult– gentium rēx superb– fuit.

Prīm– lūce Didō sorōrī su– “Quāl– hospes” inquit “do–
 mum nostr– intrāvit, quam nōbil–, quam fort–! Agnōscō ve–
 ter– vestigia flammae!”

Rōmulus ante diem ūndecim– kalendās Māi– in colle Palā–
 tīn– nov– urbem condidit. Gentēs finitim– civēs Rōmān–
 spernēbant. Cum iuvenēs Rōmān– virginēs Sabīn– rapuis–
 sent, magn– et ācr– certāmen ortum est.

Senātus Rōmān– cōnstat ex sescent– senātōribus, quī
 summ– potestātem in rē pūblic– habent. Pontifex māxim– est
 summ– sacerdos quī cēter– omn– sacerdotibus Rōmān– prae–
 fectus est.

Templum Iovis Optim– Māxim– magnificent– est quam
 cēter– omn– templa Rōmān–; ex omn– templīs Rōmān– id
 magnificent– est.

Null– fēmina mortāl– pulchr– fuit quam Helena; ea pul–
 cher– fuit omn– fēminārum mortāl–.

PENSVM B

Tullus, rēx — [= ingeniō] ferōx, Numae — fuit. Cum Albānī
 Rōmānōs rēs — dīmīsissent, Tullus iīs bellum —. Cupidō
 imperiī duōs populōs — [= ab eōdem ortōs] ad arma — [=
 incitābat]. Etrūscī ambōs exercitūs spectābant, ut pugnā fes–

sōs — [= oppugnārent].

Cum duo Rōmānī — [= morientēs] concidissent, ūnus ferrō — fuit; is aliquantum — aufūgit ac trēs Albānōs magnīs — sequentēs occīdit. Cum soror Horātiū — suum mortuum — [= iterum iterumque] appellāret cum — [= lāmentātiōne], Horātius eam verbīs — et gladiō —! Itaque accūsātus est, et duumvīrī, quī tantum — negligere nōn potuerunt, eum —; sed Horātius ad populum —. In eō iūdiō pater eius ‘filiam iūre caesam esse’ —; tum populus Horātium —, neque enim — [< liberāre] urbis verberātum et arbore infēlicī — vidēre voluit.

Tullus simul cum hostibus et cum — [< prōdere] et — [< perfidus] sociōrum dimicāvit, nam — [↔ iussū] eius Albānī ex proeliō abiērunt. Hostibus victīs, rēx Mettium poenā — [= crūdēli] affēcit: corpus eius ad duās quadrigās — [= vīncitum] in — [= contrāriās] partēs — est. Deinde Alba — [= destrūcta] est et Albānī Rōmam — sunt. Ita Rōma — [< ruere] Albae crēvit, numerus cīvium — [< duplex] est et x equitum — exercituī Rōmānō additae sunt.

Bellum — est quod inter cīvēs geritur. Duumvirī sunt — sevērissimī. Quī sine — est ā iūdice absolvitur. — dīcitur quī centuriae praefectus est.

Synōnyma: servitūs et —; pallium mīlitis et —; fūnis et —; plēbs et —; cīvēs et —; metus deōrum et —; flēns et —; miserandus et —; senex fierī et —; oppōnere et —; ōrnāre et —; cingere et —; laniāre et —; errāre et —; lūx fit et —; ab utrāque parte et —; nullō modō et —; paulātum et —; ubīque et —; esset et —.

Contrāria: pulchritūdō et —; libēns et —; fōrmōsus et —; placēre et —; clam et —.

PENSVM C

Quis fuit avus Tullī Hostiliī?

Quamobrem Tullus Albānīs bellum indixit?

Ubi Albānī castra collocāvērunt?

invītus
cīvilis
trigeminus
cognātus
dispār
anceps
intāctus
flebilis
atrōx
dēfōrmis
citātus
hesternus
insānābilis
diversus
continēns
miserābilis
ōrātōrius
indemnātus
indicare
stimulāre
senēscere
repetere
renūntiāre
pūrgāre
displicēre
abolēscere
pertinēre
aggredi
adhortārī
increpāre
exspirāre
inclāmāre
dēfungī
gemināre
obicere
dēspondēre
trānsfigere
obnūbere
suspendere
condemnāre
colligāre
prōvocāre
prōclāmāre
decorāre
absolvere
reconciliāre
dirigere
circumdūcere
interclūdere
illūcēscere
cōntiōnārī
circumsistere
trādūcere

saepire
distrahere
ligare
lacerare
diruere
effringere
vagari
occupare
edificare
duplicare
supplere
devincere
invehere
conflagrare
foret
utrimque
nequaquam
secundum
palam
sensim
iniussu
postrimum
passim
identidem

Num Rōmānī et Albānī aciē pugnāvērunt?
Quōmodo Horātius sōlus trēs Albānōs vīcit?
Quid tum factum est ante portam Capēnam?
Horātiusne condemnātus ac pūnītus est?
Quid est ‘pōmērium’?
Quōmodo Mettius sociōs suōs Rōmānōs prōdidit?
Quid fēcit Tullus postquam hostēs fūdīt?
Quōmodo duplicātus est cīvium numerus?
Quamdiū Alba Longa stetit?
Quid Tullus Hostīlius aedificāvit?
Quandō Tullus deōs colere coepit?
Quōmodo ille rēx periit?

REGES ET REGINAE

[Ex T. Livii 'Ab urbe conditā' librō I.32–48,
nōnnūllīs mūtātīs et praetermissīs]

Iūs fētiāle

- 32 Mortuō Tullō rēs, ut institūtum iam inde ab initio erat,
ad patrēs redierat, hīque interrēgem nōmināverant. Quī
cum comitia habēret, Ancum Mārcium rēgem populus
5 creāvit; patrēs fuēre auctōrēs.

- Numae Pompiliī rēgis nepōs, filiā ortus, Ancus Mār-
cius erat. Quī ut rēgnāre coepit, et avītae glōriae
memor, et quia proximus rēx religiōnēs aut neglēxerat
aut prāvē coluerat, omnium primum sacra pūblica ut ab
10 Numā institūta erant facere cōstituit. Inde et cīvibus
ōtiū cupidīs et finitimīs cīvitatibus spēs facta est in avī
mōrēs atque institūta rēgem abitūrum esse. Igitur La-
tīnī, cum quibus Tullō rēgnante foedus ictum erat, sus-
tulerant animōs, et cum incursiōnem in agrum Rōmā-

suovetaurilia -ium *n*
(< sūs + ovis + taurus)
= sacrificium quō im-
molātur sūs et ovis
et taurus

fētiālis -e = dē iūre bellī;
m lēgātus quī agit dē
iūre bellī

comitia -ōrum *n* = conci-
lium quō rēx creābātur

Numa Pompilius
|
Pompilia ∞ Numa
| Mārcius
Ancus Mārcius

colere -uisse cultum

inde : ex eā rē

in avī mōrēs abire : avī
mōrēs sequī
institutum -i *n* = quod
institutum est, mōs
animum tollere : audā-
cior fierī
incursiō -ōnis *f* < *in-*
curre

rēgnum agere = rēgnāre

memor : simile

in populō cum novō
tum ferōcī
habitūrum *esse* (crēdē-
bat)

iūs : lēgēs

unde : ā quibus

filum -ī *n* = vestis quā
vëlātur caput

lēgāre = mittere lēgātum

fidēs sit : cōnfidendum
est
postulātum -ī *n* = quod
postulātur
ex-poscere = poscere
compos -otis (+ *gen*) =
possidēs, potēs
sinere sīvisse situm
in-gredi -gressum
= intrāre

diēbus XXX perāctīs
= diēbus XXX post
Quirīnus: cognōmen Iānī

terrestris -e < terra
īfernus -a -um = īferus
testārī = testem facere
per-solvere =olvere,
praestāre
māior nātū (*abl*) = plūrēs
annōs nātus
quō pactō = quō modō

num fēcissent, repetentibus rēs Rōmānīs superbē res- 15
pōnsum reddunt — ōtiōsum Rōmānum rēgem inter
fāna et ārās rēgnum ācturum esse ratī.

Medium erat in Ancō ingenium, et Numae et Rōmulī
memor. Pācem avī rēgnō magis necessāriam fuisse crē-
dēbat, cum in novō tum ferōcī populō, sē vērō ōtium 20
sine iniūriā haud facile habitūrum. Quoniam autem
Numa in pāce religiōnēs īnstituerat, Ancus, ut bella nōn
solum gererentur sed etiam indīcerentur aliquō rītū, iūs
fētiāle scrīpsit quō rēs repetuntur et bellum indīcitur:

Lēgātus, ubi ad fīnēs eōrum vēnit unde rēs repetun- 25
tur, capite vëlātō fīlō ē Iānā factō, “Audī, Iuppiter” in-
quit, “audīte, fīnēs [Latīnōrum]: ego sum pūblicus nūn-
tius populī Rōmānī. Iūstē piēque lēgātus veniō, verbīs-
que meīs fidēs sit.” Peragit deinde postulāta. Inde
Iovem testem facit: “Sī ego iniūstē impiēque illōs homi- 30
nēs illāsque rēs dēdī mihi exposcō, tum patriae compo-
tem mē numquam sīveris esse!” Haec cum fīnēs trānsit,
haec portam ingrediēns, haec forum ingressus, paucīs
verbīs mūtātīs, peragit. Sī nōn dēduntur quae exposcit,
diēbus tribus et trīgintā perāctīs bellum ita indīcit: 35
“Audī, Iuppiter, et tū, Iāne Quirīne, dīque omnēs cae-
lestēs vōsque terrestrēs vōsque īfernī, audīte: ego vōs
testor populum [Latīnum] iniūstum esse neque iūs per-
solvere! Sed dē istīs rēbus in patriā māiōrēs nātū cōnsu-
lēmus, quō pactō iūs nostrum adipīscāmur.” Tum nūn- 40
tius Rōmam ad cōnsulendum redit.

Cōnfestim rēx hīs fermē verbīs patrēs cōsulēbat: “Dē iīs rēbus quās lēgātus populī Rōmānī Quirītium ā Latīnīs repetīvīt, quās rēs nec dedērunt nec solvērunt	fermē = ferē populus Rōmānus Quirī- tium: ita rīte appellātur populus Rōmānus
45 nec fēcērunt, quās rēs darī, solvī, fierī oportuit, dīc” inquit eī quem prīmum sententiam rogābat, “quid cēn- sēs?” Tum ille: “Pūrō piōque duellō quaerendās cēseō, itaque cōnsentiō cōnsciscōque.” Inde ōrdine aliī rogā- bantur, quandōque pars māior eōrum quī aderant in 50 eandem sententiam ībat, bellum fierī erat cōnsēsum.	rogāre = interrogāre duellum -īn = bellum (vocābulum vetustum) rēs quaerendās esse cōn-sentire = idem s. cōn-sciscere -ivisse -itum = dēcernere in eandem sententiam īre = cōnsentire cōnsēsum erat : senātus cōnsēserat ferrātus -a -um = ferrō mūnitus
Fierī solēbat ut fētiālis hastam ferrātam sanguineam ad finēs eōrum ferret et — nōn minus tribus pūberibus praesentibus — diceret: “Quod populus Latīnus homi- nēsque Latīnī adversus populum Rōmānum Quirītium 55 fēcērunt, dēlīquērunt, quod populus Rōmānus Quirī- tium bellum cum Latīnīs iussit esse senātusque populī Rōmānī Quirītium cēnsuit, cōnsēnsit, cōnscīvīt ut bel- lum cum Latīnīs fieret, ob eam rem ego populusque Rōmānus populō Latīnō hominibusque Latīnīs bellum 60 indicō faciōque!” Id ubi dīxisset, hastam in finēs eōrum ēmīttēbat.	dē-linquere -liquisse -lictum = officiō de- esse, male facere ubi dīxisset = ubi dīxit, cum dīxisset
Hōc tum modō ab Latīnīs repetītae rēs ac bellum indictum, mōremque eum posterī accēpērunt. 33 Ancus, dēmandātā cūrā sacrōrum flāminibus sacer- 65 dōtibusque aliīs, exercitū novō cōnscriptō profectus, Politōrium, urbem Latīnōrum, vī cēpit; secūtusque mō- rem rēgum priōrum, quī rem Rōmānam auxerant hosti- bus in cīvītatē accipiendīs, multītūdinem omnem Rō-	dē-mandāre = mandāre hostibus accipiendīs = hostēs accipiendō

mam trādūxit. Et cum circā Palātium, sēdem veterum
 70 Rōmānōrum, Sabīnī Capitōlium atque Arcem, Caelium
 montem Albānī implēvissent, Aventīnum novae multi-
 tūdīnī datum. Postrēmō omnī bellō Latīnō Medulliam
 compulsō, aliquamdiū ibi variā victōriā pugnātum est,
 nam urbs tūta mūnitiōnibus praesidiōque validō fīrmāta
 75 erat. Ad ultimum omnibus cōpiīs aggressus Ancus aciē
 vīcit; inde ingentī praedā potēns Rōmam redit. Tum
 quoque multa mīlia Latīnōrum in cīvitātem accepta
 sunt, quibus, ut iungerētur Palātiō Aventīnum, in valle
 Murciā datae sēdēs. Iāniculum quoque urbī adiectum,
 80 nōn inopiā locī, sed nē quandō ea arx hostium esset. Id
 ponte Subliciō, tum prīmum in Tiberī factō, urbī con-
 iūctum est.

Rēbus Rōmānīs ita auctīs, cum in tantā multitudine
 hominum facinora clandestīna fierent, Carcer ad terrō-
 85 rem crēscentis audāciae in mediā urbe imminēns forō
 aedificātur. Nec urbs tantum hōc rēge crēvit, sed etiam
 ager fīnēsque. Ūsque ad mare imperium prōlātum est et
 in ōre Tiberis Ōstia urbs condita, salīnae circā factae.
 Ēgregiēque rēbus bellō gestīs, aedēs Iovis Feretriī am-
 90 plificāta est.

Lucumō et Tanaquīl

34 Ancō rēgnante Lucumō, vir impiger ac divitiīs po-
 tēns, cum omnibus bonīs suīs Tārquiniīs ex oppidō
 Etrūriae Rōmam commigrāvit, cupīdine māximē ac spē

cum Sabīnī Capitōlium
atque Arcem implēvis-
sent

Aventīnum -ī *n*
= Aventīnus
datum *est*

mūnitiō -ōnis *f* = opus
quō locus mūnītur
fīrmāre = firmum facere

(rē) potēns = potitus,
(rem) possidēns

datae *sunt*
adiectum *est*
nē quandō = nē ali-
quandō, nē umquam
pōns Sublicius :
pōns ligneus

clandestīnus -a -um
= clam factus
ad terrōrem audāciae :
ad audācēs terrendōs

prō-ferre = mājōrem
facere, extendere
salīnae -ārum *f* = locus
ubi sāl parātur
amplificāre = ampliōrem
facere

Lucumō -ōnis *m*
Tanaquīl -īlis *f*
Tārquiniī -ōrum *m* : oppi-
dum Etrūriae
bona -ōrum *n* : b. alicuius
= ea quae aliquis pos-
sidet
com-migrāre = migrāre

Dēmarātus -ī *m*
 Corinthius -a -um < Co-
 rinthus; *m* civis C.
 sēditio -ōnis *f* = discordia
 civium

rota
 -ae *f*

nurus -ūs *f* = uxor filiī
 ventrem ferre = gravida
 esse
 dē-cēdere = morī
 testāmentum -ī *n* = litterae
 dē bonis hominis mortui
 dividendis
 hērēs -ēdis *m* = is cui
 bona lēgantur
animōs (: superbiā) auxit
 summō locō nātus = pa-
 rentibus nōbilissimis *n*.
 humilis ↔ nōbilis
 exsul -is = ex patriā pro-
 fugus
 indignitās -ātis *f* = rēs
 indigna

honōrāre = honōre af-
 ficere, decorāre
 aptus -a -um = idōneus,
 conveniēns
 futūrum *esse*

strēnuus -a -um
 = impiger
 māternus -a -um < māter

ā-migrāre

ventum erat (ab iīs)
 : vēnerant
 carpentum -ī *n* = currus
 duārum *rotārum*

volitāre = hūc illūc volāre
 divinitus *adv* = ā diīs,
 divinō modō

magnī honōris, quem Tārquiniūs — nam ibi quoque 95
 peregrīnus erat — adipīscī nōn potuerat. Dēmarātī
 Corinthiī filius erat, quī ob sēditionēs domō profugus,
 cum Tārquiniūs forte cōnsēdisset, uxōre ibi ductā duōs
 filiōs genuit. Nōmina hīs Lucumō atque Arrūns
 fuērunt. Arrūns prior quam pater moritur uxōre gra- 100
 vidā relictā. Nec diū superfuit filiō pater; quī cum ignō-
 rāns nurum ventrem ferre dēcessisset oblītus nepōtis in
 testāmentō, puerō egentī post avī mortem nātō ab ino-
 piā ‘Egeriō’ nōmen datum est. Lucumō superfuit patrī
 bonōrum omnium hērēs. Cui cum dīvitiae iam animōs 105
 facerent, auxit uxor eius Tanaquīl, summō locō nāta et
 quae haud facile virum suum humiliōrem quam patrem
 esse sineret. Spērentibus Etrūscīs Lucumōnem ‘exsule
 advenā ortum’, Tanaquīl eam indignitātem ferre nōn
 potuit, oblītaque amōris patriae, dummodo virum 110
 honōrātum vidēret, cōnsilium migrandī ab Tārquiniīs
 cēpit. Rōma ad id aptissima vīsa est: ‘in novō populō,
 ubi omnis repentinā atque ex virtūte nōbilitās sit, futū-
 rum locum fortī ac strēnuō virō.’ Facile persuādet
 Lucumōnī ut cupidō honōrum et cui Tārquiniū māterna 115
 tantum patria esset. Sublātīs igitur rēbus suīs, āmigrant
 Rōmam.

Ad Iāniculum forte ventum erat. Ibi eī in carpentō
 sedentī cum uxōre aquila repente dēlāpsa pilleum
 aufert, superque carpentum volitāns rūsus, velut divī- 120
 nitus missa, capitī aptē repōnit; inde sublīmis abit.

aquila Lucumōnī
pilleum aufert

pilleus
-ī *m*

augurium -ī *n* = auspi-
cium
peritus -a -um ↔ ignārus

āles -itis *f* = avis

nūntius *m*; nūntia -ae *f*

culmen hominis : caput

decus = ōrnāmentum

cōgitātiō -ōnis *f* < cōgitāre

novitās -ātis *f* < novus
(↔ vetustās)
cōspiciuus -a -um = quī
prae aliīs cōspicitur,
nōbilis
cōmis -e = benignus
quōs : eōs quōs

per-ferre

pariter = aequē

tūtōr -ōris *m* (< tuērī) =
quī prō patre mortuō li-
berōs educandōs cūrat

Accēpisse id augurium laeta dīcitur Tanaquīl, mulier
perīta caelestium prōdigiōrum, ut plērīque Etrūscī.
Virum complexa summās rēs spērāre iubet: 'eam ālitem
125 in eā regiōne caelī deōrum nūntiam vēnisse; circā sum-
mum culmen hominis auspiciū fēcisse, levāvisse hū-
mānō impositum capitī decus, ut dīvīnitus eīdem red-
deret.'

Hās spēs cōgitātiōnēque sēcum portantēs urbem in-
130 gressī sunt, domōque ibi ēptā Lucumō nōmine mū-
tātō 'Lūcium Tārquiniū Prīscum' sē appellāvit. Novi-
tās divītiaequē eum cōspiciuum faciēbant Rōmānīs, et
ipse fortūnam suam adiuvābat benignē alloquendō, cō-
mitter invītandō, beneficiīsque quōs poterat sibi concili-
135 andō, dōnec in rēgiām quoque dē eō fāma perlāta est.
Brevī Tārquiniū cum Ancō rēge tam firmam amīcitiam
iūnxerat ut pūblicīs pariter ac prīvātīs cōsiliīs bellō
domīque interesset, et postrēmō tūtōr etiam liberīs rēgis
testāmentō instituerētur.

annōs XXIV: 640–616 a.C.
(quō annō Ancus mortuus est)
superior = prior

quam primum = cum
primum fieri potest
rēgi creandō = ad rēgem
creandum

com-pōnere = aptē cōn-
ficere
“nōn rem novam petō, quia
duo iam... rēgnāvērunt”

factum esse

ac-cīre = arcessere,
vocāre
fortūnae = bona

fungi fūctum (+ abl):
(officiō) f. = exsequi,
praestāre

iūra = lēgēs

cōnsēnsus -ūs m
< cōnsentire

factiō haud dubia rēgis :
factiō quae haud dubiē
rēgi favēbat

re-vehere

L. Tarquinius Priscus rēx

140

Rēgnāvit Ancus annōs quattuor et vīgintī, cuilibet 35
superiōrum rēgum glōriā pār. Iam filiī prope pūberem
aetātem erant; eō magis Tarquinius postulābat ut quam
primum comitia rēgi creandō fierent. Quibus indictis
rēgiōs puerōs vēnātum dīmisit. Tum ipse rēgnum petī- 145
vit, et ōrātiōnem dīcitur habuisse ad conciliandōs plēbis
animōs compositam: ‘Sē nōn rem novam petere, quia
duo iam peregrīnī Rōmae rēgnāvissent: et Tatium nōn
ex peregrīnō solum sed ex hoste rēgem factum, et Nu-
mam ignārū urbis, nōn petentem, in rēgnum accītum. 150
Sē primā iuventūte Rōmam cum coniuge ac fortūnīs
omnibus commigrāvisse. Māiōrem partem aetātis eius
quā cīvilibus officiīs fungantur hominēs sē Rōmae
quam in vetere patriā vīxisse, domī militiaeque sub
haud spernendō magistrō, ipsō Ancō rēge, Rōmāna 155
iūra, Rōmānōs rītūs sē didicisse...’ Haec eum haud
falsa memorantem ingentī cōnsēnsū populus Rōmānus
rēgnāre iussit.

Novus rēx cupidus rēgnī suī firmandī nōn minus
quam augendae rei publicae centum in patrēs lēgit, 160
factiō haud dubia rēgis, cuius beneficiō in cūriam
vēnerant.

Bellum primum cum Latīnīs gessit et oppidum ibi
Apiolās vī cēpit; praedāque inde māiōre quam spērāve-
rat revectā, lūdōs opulentiū quam priōrēs rēgēs fēcit. 165
Tum primum circō quī nunc Māximus dīcitur dēsīgnā-

tus locus est. Loca dīvīsa patribus equitibusque ubi spectācula sibi facerent, ‘forī’ appellātī. Ab eōdem rēge et circā forum porticūs tabernaeque factae.

- 36 Mūrō quoque lapideō circumdare urbem parābat, cum Sabīnum bellum coeptīs intervēnit. Adeōque ea subita rēs fuit ut prius Aniēnem trānsirent hostēs quam obviam īre ac prohibēre exercitus Rōmānus posset. Prīmō dubiā victōriā, magnā utrimque caede pugnātum
- 175 est. Reductīs deinde in castra hostium cōpiīs datōque spatiō Rōmānīs ad parandum dē integrō bellum, Tārquinius, equitēs māximē suīs cōpiīs deesse ratus, numerō alterum tantum adiēcīt, ut prō nōngentīs mīlle et octingentī equitēs in exercitū Rōmānō essent.

- 37 Hāc parte cōpiārū auctā iterum cum Sabīnīs cōnfligunt. Sed praeterquam quod vīribus crēverat Rōmānus exercitus, etiam additur dolus: missī sunt quī magnam vim lignōrum, in Aniēnis rīpā iacentem, ārdentem in flūmen conicerent; ventōque iuvante accēnsa ligna pontem incendunt. Ea quoque rēs in pugnā terrōrem attulit
- 185 Sabīnīs et fūsīs fugam impedīvīt, multīque mortālēs, cum hostem effūgissent, in flūmine ipsō periēre. Eō proeliō praecipua equitum glōria fuit: utrimque ab cornibus positī, cum iam pellerētur media peditum suōrum
- 190 aciēs, ita incurrērunt ab lateribus ut nōn sisterent modo Sabīnās legiōnēs, sed subitō in fugam āverterent. Montēs effūsō cursū Sabīnī petēbant, et paucī tenuēre; māxima pars, ut ante dictum est, ab equitibus in flūmen āctī

equitēs (Rōmānī) = cīvēs
dīvitēs quī senātōrēs
nōn sunt
spectācula -ōrum *n* =
sēdēs spectātōrum
forī -ōrum *m*
factae *sunt*
lapideus -a -um = ex
lapidibus factus
coepta -ōrum *n* = opus
coeptum, cōnsilium
rei inter-venire = inter
rem (in mediam rem)
venire, rem turbāre

spatium (temporis)
= tempus

cōn-fligere -xisse -ctum
= proeliō concurrere
praeter-quam quod =
praeter id quod
missī sunt *hominēs*

magna vīs (alicuius rei) =
magna cōpia

impedire = difficilem
/tardum facere

praecipuus -a -um = prae
aliīs magnus, ēgregius

in-currere -risse
↔ ex-currere

effūsus = sparsus,
turbātus
locum tenēre = ad locum
pervenire

captīvus -ī *m* = miles
bellō captus

Collātīnus -a -um < Col-
lātia; *m* civis C.
dēditio -ōnis *f* < dēdere
fōrmula -ae *f* = verba
lēge statūta
ōrātor = lēgātus

terminus -ī *m* = lapis
quō finis dēsignātur
dēlūbrum -ī *n* = templum

dicio -ōnis *f* = potestās

ubi : in quō bellō

nōmen Latīnum: Latīnī
domāre -uisse -itum =
sibi pārentem facere

exōrdium -ī *n* = initium

con-vallis -is *f* = vallis
angusta

sunt. Tarquinius, praedā captīvīsque Rōmam missīs,
pergit in agrum Sabīnum exercitum indūcere. Iterum- 195
que ibi fūsī Sabīnī, iam prope dēspērātīs rēbus, pācem
petīvēre.

Collātia et quidquid agrī citrā Collātiam erat Sabīnīs 38
adēptum est. Egerius (frātris hic filius erat rēgis) Col-
lātiae in praesidiō relictus. Collātīnī hīs verbīs dēditī 200
sunt, eaque dēditioēnis fōrmula est:

Rēx interrogāvit: “Estisne vōs lēgātī ōrātōrēsque
missī ā populō Collātīnō, ut vōs populumque Collātī-
num dēderētis?” “Sumus.” “Estne populus Collātīnus
in suā potestāte?” “Est.” “Dēditisne vōs populumque 205
Collātīnum, urbem, agrōs, aquam, terminōs, dēlūbra,
dīvīna hūmānaque omnia in meam populīque Rōmānī
dicioēnem?” “Dēdimus.” “At ego recipiō.”

Bellō Sabīnō perfectō Tarquinius triumphāns Rō-
mam rediit. Inde Latīnīs bellum fēcit; ubi nusquam dē 210
ūniversā rē dīmīcātum est, sed singula oppida occu-
pandō omne nōmen Latīnum domuit. Corniculum,
Fīculea, Crustumerium, Medullia, Nōmentum, haec
oppida dē Latīnīs aut dē sociīs Latīnōrum capta sunt.
Pāx deinde est facta. 215

Māiōre inde studiō quam quō gesserat bella pācis
opera incohāta sunt, ut nōn quiētior populus domī esset
quam militiae fuisset. Nam et mūrō lapideō, cuius ope-
ris exōrdium Sabīnō bellō turbātum erat, urbem cingere
parat, et īnfima urbis loca circā forum aliāsque conval- 220

lēs collibus interiectās cloācīs in Tiberim ductīs siccāt,
et aedis in Capitoliō Iovis, quam vōverat bellō Sabīnō,
fundāmenta iacit.

Iuvenis indolis rēgiae

- 39 Eō tempore in rēgiā prōdigium vīsū mīrābile fuit.
Puerō dormienti, cui Serviō Tulliō fuit nōmen, caput
ārsisse ferunt multōrum in cōnspectū. Plūrimō igitur
clāmōre inde ad tantum mīrāculum ortō, rēgēs excītī
sunt, et cum quīdam servus aquam ad restinguendum
230 ferret, ab rēgīnā retentus est, quae sēdātō tumultū ve-
tuit movērī puerum dōnec suā sponte experrēctus esset.
Mox cum somnō et flamma abiit.

- Tum abductō in sēcētum virō Tanaquil “Vidēsne tū
puerum hunc” inquit “quem tam humilī cultū educā-
235 mus? Scīre licet hunc quondam rēbus nostrīs dubiīs
lūmen futūrum. Proinde eum omnī cūrā nostrā co-
lāmus!”

- Inde puerum filiū locō habēre coepērunt eumque ēru-
dīre artibus quibus ingenia ad magnae fortūnae cultum
240 excitantur. Ēvēnit facile quod dīs cordī esset: iuvenis
ēvāsīt vērē indolis rēgiae. Nec, cum quaererētur gener
Tarquiniō, quisquam ē iuventūte Rōmānā ūllā arte cum
Serviō cōnferri potuit, filiamque eī suam rēx dēspondit.
Hic tantus honōs quācumque dē causā illī habitus crē-
245 dere prohibet eum servā nātum esse parvumque ipsum
serviisse.

collibus (*dat*) interiectus
= inter collēs situs

indolis rēgiae = quī in-
dolem rēgiam habet
vīsū *sup* // < vidēre

ei Serviō nōmen est = eī
Servius nōmen est
ferunt : hominēs ferunt
(= narrant)
plūrimus -a -um *sup*
< multus
rēgēs = rēx et rēgīna

re-tinēre -uisse -tentum
vetāre -uisse -itum
(suā) sponte = per sē
ex-pergīsci -perrēctum
= ē somnō excitārī

sēcētus -a -um = ā cēterīs
remōtus; *n* locus.
cultus = modus vivendī

scīre licet : scītō

futūrum *esse*
(hominem) colere =
cūrāre, diligere

ē-rudīre (arte) = educāre,
docēre (artem)

cordī *esse* = grātum *esse*,
placēre
ē-vādere = sē ostendere,
dēnique fierī

cōn-ferre = comparāre

honōrem habēre alicui
= aliquem honōrāre
serva -ae *f* = ancilla
parvum : puerum
serviisse = -īvisse

[annō 578 a. C.]

prō indignissimō habēre
= indignissimum existimāre
fraus - audis *f* = dolus

dē-ligare -lēgisse -lēctum
= ēligere
rixa -ae *f* = pugna cum
tumultū

penitus = in partem interiorē;
p. pervenire = penetrāre

co-ercēre (< -arcēre) = vī
prohibere, domāre

ex compositō = ut convenerat (inter eōs)
secūris -is *f*: *acc* -im, *abl* -ī
dē-icere -icisse -iectum
< -iacere
tēlō : secūrī

quid rei = quae res, quid

arbiter -trī *m* = testis

properē = celeriter
ex-sanguis -e = mortuus

hoc caput

Servius Tullius rēx factus

Duodēquadrāgēsīmō fermē annō ex quō rēgnāre coe- 40
perat Tarquinius, nōn apud rēgem modo, sed apud pa-
trēs plēbemque in māximō honōre Servius Tullius erat. 250

Tum Ancī filiī duo, quī semper prō indignissimō ha-
buerant sē tūtōris fraude patriō rēgnō pulsōs esse et rēg-
nāre Rōmae advenam, rēgī insidiās parāvērunt. Ex pās-
tōribus duo ferōcissimī ad facinus dēlēctī in vestibulō
rēgiae māximō cum tumultū rixam simulant atque om- 255

nēs lictōrēs rēgiōs in sē convertunt. Inde, cum ambō
rēgem appellārent clāmorque eōrum penitus in rēgiam
pervēnisset, vocātī ad rēgem pergunt. Primō uterque
clāmitābat et alter alterum increpābat. Coercitī ab lic-
tōre et iussī ōrdine loquī, tandem clāmāre dēsistunt. 260

Ūnus rem ex compositō ōrditur. Cum intentus in eum
sē rēx tōtus āverteret, alter secūrim in caput rēgis dēiē-
cit, relictōque in vulnere tēlō, ambō sē forās ēiciunt.

Tarquinius moribundum cum quī circā erant excē- 41
pissent, illōs fugientēs lictōrēs comprehendunt. Clāmor 265

inde concursusque fit hominū mīrantium quid rei
esset. Tanaquil inter tumultum claudī rēgiam iubet, ar-
bitrōs ēicit. Serviō properē accītō cum paene exsan-
guem virum ostendisset, dextram tenēns ōrat ‘nē inul-
tam mortem socerī esse sinat!’ “Tuum est” inquit, 270

“Servi, sī vir es, rēgnū, nōn eōrum quī aliēnis mani-
bus pessimum facinus fēcēre. Ērige tē, deōsque ducēs
sequere, quī clārum hoc fore caput dīvīnō quondam

circumfūsō igne portendērunt. Nunc tē illa caelestis ex- 275 citet flamma! Nunc expergiscere vērē! Et nōs peregrīnī rēgnāvimus. Quī sīs, nōn unde nātus sīs, reputā! Sī tibi rē subitā cōnsilia dēsunt, at tū mea cōnsilia sequere!”	por-tendere-disse-tum = rem futūram ostendere quī = quis rē subitā = ob rem subitam
Cum clāmor impetusque multitudinis vix sustinērī posset, ex superiōre parte aedium per fenestrās in 280 Novam viam versās (habitābat enim rēx ad Iovis Statō- ris) populum Tanaquīl alloquitur. Iubet bonō animō esse: ‘sōpītum esse rēgem subitō ictū; ferrum haud altē in corpus dēscendisse; iam ad sē rediisse; brevī ipsum eōs vīsūrōs esse.’ Interim populum iubet Serviō·Tulliō 285 dictō audientem esse: ‘eum iūra datūrum esse aliisque rēgis mūneribus fūctūrum.’	<i>templum</i> Iovis Statōris sōpīre = dormientem facere ictus -ūs <i>m</i> < icere ad sē redire = ad mentem redire “brevī ipsum vidēbitis” dictō audiēns esse = pārēre mūnus = officium fungī fūctum
Servius cum īsignibus rēgiīs et lictōribus prōdit ac sēde rēgiā sedēns alia dēcernit, dē aliīs sē rēgem cōnsul- tūrum esse simulat; itaque per aliquot diēs, cum iam 290 expīrāvisset Tāquinius, cēlātā morte suās opēs firmā- vit. Tūm dēmum mors rēgis populō patefacta est, complōrātiōne in rēgiā ortā. Servius, praesidiō firmō mūnītus, prīmus iniussū populī, voluntāte patrum rēg- nāvit. Ancī liberī iam tum, comprehēnsīs sceleris mi- 295 nistrīs, ut vīvere rēgem et tantās esse opēs Serviī nūnti- ātum est, Suessam Pōmētiam exsulātum ierant.	<i>in</i> sēde rēgiā cōnsulere -uisse -sultum mūnītus : cūstōditus prīmus : prīmus fuit quī ut (+ <i>perf</i>) = postquam Suessa Pōmētia -ae <i>f</i>: oppidum <i>Volscōrum</i> exsulāre = exsul esse
42 Nec solum pūblicīs cōnsiliīs, sed etiam prīvātis Ser- vius opēs suās firmāvit, et nē, quālis Ancī liberōrum animus adversus Tāquiniū fuerat, tālis adversus sē 300 Tāquiniū liberōrum animus esset, duās filiās suās iuve-	nē Tāquiniū liberōrum animus tālis esset quālis... sē : Servium

iuvenēs rēgiū : filiī rēgis

bellum sūmere = bellum
incipere, inīre

(alicui) probātus = qui
probātur (ab aliquō),
acceptus

cēnsus -ūs *m* < cēnsēre
-uisse cēnsū (= aes-
timāre)
aggredī ad = incipere

virītim = per singulōs
virōs
habitus -ūs *m* = status
cīvēs cēnsēre = pecūni-
am cīvium aestimāre
/numerāre
cēnsus = pecūnia quae
cēnsētur

prōlētārii -ōrum *m* =
cīvēs pauperēs qui
nōn cēnsēbantur
aes = pecūnia, assēs; c
mīlia aeris = c milia
assium

senior -ōris *comp* < senex
ut adessent *voluit*
additae *sunt*
fabrum = fabrōrum

nibus rēgiīs, Lūciō atque Arruntī Tārquiniīs, mātirimō-
niō iungit.

Servius bellum cum Vēientibus aliisque Etrūscīs
sūmpsit. In eō bellō et virtūs et fortūna Serviī ēgregia
fuit, fūsōque ingentī hostium exercitū haud dubius rēx, 305
cum patribus tum plēbī probātus, Rōmam rediit.

Cēnsus institūtus

Aggrediturque inde ad pācis longē māximum opus:
cēnsū enim instituit, ut bellī pācisque mūnera nōn
virītim, ut ante, sed prō habitū pecūniārum fierent. 310
Omnēs cīvēs Rōmānōs cēnsuit, tum populum ex cēnsū
in quīnque classēs et in centum nōnāgintā trēs centuriās
discripsit:

<i>Classēs</i>	<i>Centuriae</i>	<i>Cēnsus</i>
Equitēs	18	
I classis	80 + 2	māior 100 000
II classis	20	75 000–100 000
III classis	20	50 000–75 000
IV classis	20	25 000–50 000
V classis	30 + 2	11 000–25 000
Prōlētārii	1	minor 11 000

Ex iīs quī centum mīlium aeris aut māiōrem cēnsū 43
habērent octōgintā cōnfēcit centuriās; *prīma classis* ap- 315
pellātī; seniōrēs ad urbis cūstōdiam ut adessent, iuvenēs
ut forīs bella gererent. Additae huic classī duae fabrum

centuriae, quae sine armīs stipendia facerent. *Secunda*
classis intrā centum ūsque ad quīnque et septuāgintā
 320 mīlium cēsum īnstitūta est, et ex iīs, seniōribus iūniō-
 ribusque, vīgintī centuriae cōscrip̄tae. *Tertiae classis*
 quīnquāgintā mīlium cēsum esse voluit; totidem cen-
 turiae factae. In *quārtā classe* cēsus quīnque et vīgintī
 mīlium; totidem centuriae factae. *Quīnta classis* aucta:
 325 centuriae trīgintā factae; hīs additū sunt cornicinēs tubi-
 cinēsque in duās centuriās distribūtī. Ūndecim mīlibus
 haec classis cēnsēbātur. Hōc minor cēsus reliquam
 multitudinem habuit; inde ūna centuria facta est immū-
 nis militiā. Ita pedestrī exercitū distribūtō, ex primōri-
 330 bus civitātis duodēvīgintī equitum centuriās fēcit.

In quattuor regiōnēs urbe divīsā, partēs eās ‘tribūs’
 appellāvit. (Posteā numerus tribuum auctus est ūnā et
 trīgintā tribubus rūsticīs additīs.)

44 Cēsus perfectō Servius ēdixit ut omnēs cīvēs Rō-
 335 mānī, equitēs peditēsque, in suā quisque centuriā, in
 campō Mārtiō primā lūce adessent. Ibi īnstrūctum exer-
 citum omnem suovetaurilibus lūstrāvit; ita cēsus finis
 factus est idque ‘lūstrum condere’ appellātum. Eō lūs-
 trō mīlia octōgintā civium cēsa dīcuntur (adicit scrīp-
 340 tōrum antīquissimus Fabius Pictor ‘eōrum quī arma
 ferre possent eum numerum fuisse’). Ad eam multītūdi-
 nem urbs quoque amplificanda vīsa est. Addit duōs col-
 lēs, Quirīnālem Viminālemque. Viminālem inde auget
 Ēsquiliīs, ibique ipse, ut locō dignitās fieret, habitat.

stipendia facere = stipen-
 dia merēre, militāre
 LXXV mīlium aeris

iūnior -ōris *comp*
 < iuvenis

totidem : vīgintī

factae *sunt*
 cēsus *fuit*
 aucta *est*

cornicen -inis *m* = quī
 cornū canit
 dis-tribuere -uisse -ūtum
 = dīscribere
 hōc minor = m. quam hic

im-mūnis -e = sine mū-
 nere publicō; i. militiā =
 cui militandum nōn est
 pedester -tris -tre (< pēs)
 = peditum

tribus -ūs *f*; *pl dat /abl*
 -ubus

cornū

cornicen

lūstrāre (exercitum) =
 pūrum facere rīte sacri-
 ficandō

lūstrum -ī *n* = rītus exer-
 citūs lūstrandī; l. con-
 dere = l. peragere,
 cēsum facere

scrīptor -ōris *m* = quī
 scrībit

Q. Fabius Pictor -ōris:
 senātor Rōmānus quī
 rēs gestās Rōmānōrum
 Graecē scrīpsit saeculō
 IIIa. C.

dignitās -ātis *f* < dignus

agger -is *m* = vällum
ē terrā factum

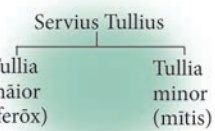
aliquod decus

inclusus -a -um = nōbilis,
illūstris
Ephesus -īf: civitās Asiae

ferēbat = nārrābat

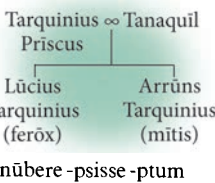
privātim ↔ publicē
hospitium -ī *n* = amicitia
hospitum
per-pellere -pulisce
-pulsum = persuādendō
pellere (ad agendum)

cōfessio -ōnis *f*
< cōfiterī
dē quō : dē quā rē

ad populum referre =
populum sententiam
rogāre

affectāre = adipīsci
cōnārī, petere

nūbere -psisse -ptum

Aggere et fossīs et mūrō circumdat urbem, ita pōmē- 345
rium prōfert.

Auctā cīvitate magnitūdine urbis, nōn armīs, sed 45
cōnsiliō augēre imperium cōnātus est, simul et aliquod
addere urbī decus. Iam tum erat inclutum fānum Diā-
nae Ephesī; id commūniter ā cīvitatibus Asiae factum 350
fāma ferēbat. Eum cōnsensum deōsque cōsociātōs
laudābat Servius inter prīmōrēs Latīnōrum, cum qui-
bus publicē privātimque hospitia amicitiasque iūn_xerat.
Saepe iterandō eadem perpulit tandem ut Rōmae in
Aventīnō fānum Diānae populī Latīnī cum populō Rō- 355
mānō facerent. Ea erat cōfessio caput rērum Rōmam
esse, dē quō totiēs armīs certātum erat.

Tullia ferōx

Servius, quamquam iam ūsū haud dubiē rēgnum 46
possidēbat, tamen — quia L. Tarquinius, filius Tarqui- 360
niī Priscī, dicēbat ‘eum iniussū populī rēgnāre’ — ausus
est ad populum referre ‘vellent iubērentne sē rēgnāre?’
Tantōque cōsensū quantō haud quisquam alius ante
rēx est declārātus.

Neque ea rēs Tarquiniō spem affectandī rēgnī mi- 365
nuit. Et ipse iuvenis ārdentis animī erat, et domī uxor
Tullia, rēgis filia, animum virī stimulābat.

Hic L. Tarquinius frātre habuerat Arruntem Tār-
quinium, mītis ingeniī iuvenem. Hīs duōbus, ut ante
dictum est, duae Tulliae, rēgis filiae, nūpserant — et 370

ipsae longē disparēs mōribus. Ferōx Tullia, quae Arruntī Tarquiniō nūpta erat, aegrē ferēbat nihil māteriae in virō neque ad cupiditatem neque ad audāciam esse; alterum Tarquinium admīrārī, ‘eum virum esse’ dīcere	eī nūpta = eius uxor admīrārī : admīrātur dīcere : dicit spernere : spernit
375 ‘ac rēgiō sanguine ortum’; spernere sorōrem quod virō audācī nūpta ipsa audāciā carēret; nūllīs verbōrum contumēliīs parcere dē virō ad frātre, dē sorōre ad virum. Celeriter adulēscētem suā temeritātē implet. Arruntis Tarquiniī et Tulliae minōris prope continūis fūneribus	contumēlia -aef = dictum indignum parcere : parciť (: abstinet). ad virī frātre temeritās -ātis f = nimia audācia continuus -a -um = sine intervāllō
380 cum domōs vacuās novō mātirimōniō fēcissent, L. Tarquinius et Tullia māior iunguntur nūptiīs!	nūptiae -ārum f (<nūbere) = mātirimōnium
47 Tum vērō in diēs infēstior Tulliī senectūs, infēstius rēgnum coepit esse. Iam enim ab scelere ad aliud scelus spectāre mulier. Nec nocte nec interdiū virum conquiescere patī, nē grātuīta praeterita parricīdia essent: ‘nōn sibi dēfuisse marītum cum quō tacita servīret — dēfuisse virum quī sē rēgnō dignum esse putāret, quī meminisset sē esse Priscī Tarquiniī filium, quī habēre quam spērāre rēgnum māllet!’ “Sī tū is es cui nūptam	in diēs -ior = cotīdiē -ior senectūs -ūtis f = aetās senis spectāre : spectat con-quiescere = quiescere patī : patitur gratuītus -a -um = sine mercēde factus parricīdium -ī n (<parricida) = nex parentis /cognāti “nōn mihi dēfuit marītus cum quō... serviēbam”
390 esse mē arbitror, et virum et rēgem appellō: quīn accingeris? Nōn tibi ab Corinthō nec ab Tarquiniīs, ut patrī tuō, peregrīna rēgna affectāre necesse est. Dī tē Penātēs et patris imāgō et domus rēgia et in domō rēgāle solium et nōmen Tarquinium creat vocatque rēgem. Aut sī ad	ac-cingere = cingere; accingī = sē armāre dī Penātēs et... et nōmen T. tē rēgem creat rēgālis -e = rēgius
395 haec parum est animī, quid frūstrārīs cīvitatē? quid tē ut rēgium iuvenem cōspici sinis? Facesse hinc Tarquiniōs aut Corinthum, frātrī similior quam patrī!” His	frūstrārī = falsā spē ēlūdere facessere = abire

instigare -āvisse -ātum
/instinctum = incitare

furor -ōris *m* < furere
instinctus = instigatus
: circumit, conciliat,
admonet, repetit
admonere + *gen* = a. dē
gratiam re-petere = petere
ut gratia referatur
rēgis criminibus : rēgem
accūsandō
crēscere (: crēscit) : opēs
eius crēscunt

praeo -ōnis *m* = vir quī
nūntiōs publicōs prō-
clāmat

prae-parāre
dē Serviō actum *esse*: rem
Serviō actam *esse*

: Serviō male dicere ōrsus
est

interrēgnum in-itur : i. fit

suffrāgium -ī *n* = populī
sententia comitiīs dē-
clārāta

fautor -ōris *m* = quī favet

sordidissimus quisque =
quisque ut sordidissi-
mus est, omnēs sordidi
(: indigni)

aliisque increpandō iuvenem instigat, nec conquiescere ipsa potest, sī — cum Tanaquil, peregrina mulier, duo continua rēgna virō ac deinceps generō dedisset — ipsa, 400
rēgiō sanguine orta, nec dare nec adimere rēgnum posset. Hōc muliebrī furōre instinctus Tarquinius circumire et conciliare sibi patrēs. Admonere Tarquiniī Priscī beneficiū ac prō eō grātiā repetere. Allicere dōnīs iuvenēs. Cum ingentia pollicendō, tum rēgis criminibus, 405 omnibus locīs crēscere.

Postrēmō, ut iam agendaē reī tempus vīsum est, cinctus agmine armātōrum in forum irrūpit. Inde, omnibus percussīs pavōre, in rēgiā sēde prō Cūriā sedēns patrēs in Cūriam per praecōnem ‘ad rēgem 410 Tarquinium’ cōgī iussit. Convēnere extemplō, aliī iam ante ad hoc praeparātī, aliī metū coactī et iam dē Serviō actum ratī.

Ibi Tarquinius Serviō maledicere ōrsus: ‘Servum servāque nātum post mortem indignam parentis suī, nōn 415 interrēgnō (ut antea) initō, nōn comitiīs habitīs, nōn per suffrāgium populī, nōn auctōribus patribus, muliebrī dōnō rēgnum occupāvisse. Ita nātum, ita creatum rēgem, fautōrem infimī generis hominum, ex quō ipse sit, agrum prīmōribus ēreptum sordidissimō cuique divī- 420 sisse...’

Huic ōrātiōnī cum Servius intervēnisset ā trepidō 48 nūntiō excitātus, extemplō ā vestibulō Cūriae magnā vōce “Quid hoc” inquit, “Tarquini, reī est? Quā tū

425 audāciā, mē vīvō, vocāre ausus es patrēs aut in sēde
cōnsidere meā?”

Cum ille ferōciter ad haec — ‘sē patris suī tenēre
sēdem: filium rēgis multō potiōrem rēgnī hērēdem esse
quam servum; illum satis diū per licentiam illūsisse
430 dominīs’ — clāmor ab utrīusque fautōribus oritur et
concursus populī fiēbat in Cūriam. Tum Tarquinius,
necessitatē iam et ipsā cōgente ultima audēre, multō et
aetate et vīribus validior, medium arripit Servium
ēlātumque ē Cūriā in īferiōrem partem per gradūs
435 dēiēcit! Inde ad cōgendum senātum in Cūriam rediit.

Fit fuga rēgis comitum. Ipse prope exsanguis, cum
sine rēgiō comitatū domum sē reciperet, ab iīs quī missī
ab Tarquiniō fugientem cōsecūtī erant interficitur.
Crēditur — quia nōn abhorret ā cēterō scelere — admo-
440 nitū Tulliae id factum. Carpentō certē (id quod satis
cōstat) in forum invecta ēvocāvit virum ē Cūriā ‘rē-
gem’que prīma appellāvit. Ex tantō tumultū cum sē
domum reciperet pervēnissetque ad summum Cyprium
vīcum, restitit pavidus is quī iūmenta agēbat iacentem-
445 que dominae Servium trucidātum ostendit! Foedum in-
hūmānumque inde trāditur scelus: Tullia per patris cor-
pus carpentum ēgisser fertur, partemque sanguinis ac
caedis paternae cruentō vehiculō tulisse ad Penātēs suōs
virīque suī!

450 Servius Tullius rēgnāvit annōs quattuor et quadrā-
gintā. Cum illō simul iūsta ac lēgitima rēgna occidērunt.

ad haec *respondēret*

potior -ius = melior,
rēctior
licentia -ae *f* (< licēre) =
nimia libertās

: cum iam et ipsa neces-
sitās cōgeret *eum*
ar-ripere -uisse -reptum
(< ad + rapere) = ap-
prehendere

gradūs

comitātus -ūs *m* = comi-
tum numerus

ab-horrēre ab ↔ con-
venīre ad
admonitū *abl* < ad-
monēre; a. Tulliae =
admonente Tullia

vīcus Cyprius ā forō
Rōmānō ad Ēsquiliās
versus dūcit
iūmentum -ī *n* = bēstia
quae vehit, equus

trāditur = fertur
= nārrātur

caedis : carnis
paternus -a -um < pater
vehiculum -ī *n* = currus
Penātēs : domus

annōs XLIV: 578–534 a.C.

lēgitimus -a -um = lēge
institūtus

mercēde : praemiō

solēre solitum esse
ex-stimulāre = stimulāre
nōs esse parēs — tē mihi...
mēque tibi
nōbīs placet

vir meus: Arrūns
tua coniūnx: Tullia minor
ausūri (*part fut* < audēre)
erāmus
socerō necātō

nostrās manūs
tingere = ūmidum facere
in altō soliō
prīvātus : nōn rēx
sīdere sēdisse = cōnsidere

hinc : ex hāc rē
īnfirma aetās : senex
īnfirmus
scēptrum socerō raptum
gener S. habet

sanguinulentus -a -um =
sanguineus, cruentus
in-ire Penātēs = intrāre
domum
per mediās viās

pro-fundere = effundere

corripere = reprehendere

pietās -ātis f < pius
amārus -a -um = acerbus
per ipsa patris ōra (: ōs,
vultum)

FILIA IMPIA

[Ovidius: Fāstī. Ex librō VI]

Tullia, coniugiō (sceleris mercēde) perāctō, 587

hīs solita est dictīs exstimulāre virum: 455

“Quid iuvat esse parēs — tē nostrae caede sorōris,
mēque tuī frātris — sī pia vīta placet? 590

Vīvere dēbuerant et vir meus et tua coniūnx,
sī nūllum ausūrī māius erāmus opus.

Rēgia rēs scelus est: socerō cape rēgna necātō! 595
et nostrās patriō sanguine tinge manūs!”

Tālibus īnstinctus, soliō prīvātus in altō
sēderat; attonitum vulgus ad arma ruit.

Hinc cruor et caedēs; īnfirmaque vincitur aetās:
scēptra gener socerō rapta Superbus habet. 600

Ipse sub Ēsquiliīs, ubi erat sua rēgia, caesus
concidit in dūrā sanguinulentus humō.

Filia, carpentō patriōs initūra Penātēs,
ībat per mediās alta ferōxque viās.

Corpus ut aspexit, lacrimīs aurīga profūsīs 470
restitit; hunc tālī corripit illa sonō:

“Vādīs? an expectās pretium pietātis amārum?
Dūc, inquam, invītās ipsa per ōra rotās!”

PENSVM A

Dē adverbiiis

Tullus lēgātōs Albānōs bland– ac benign– recēpit. Rēx Albānus lēgātīs Rōmānīs superb– ac ferōc– respondit. Horātiū et Cūriātiū nōn timid–, sed fort– pugnāvērunt. Duo Horātiū cit– (celer–) occīsī sunt, trēs Cūriātiū vulnerātī, duo magis aut min– grav–, tertius lev–. Subit– Horātius, quī fēlic– incolumis erat, fugere coepit. Albānī nōn aequ– vēc– sequī potuerunt: quī levissim– vulnerātus erat, vēcissim– currēbat et continu– occīsus est, cum long– abesset ā cēterīs; quī gravissim– vulnerātus erat, postrēm– occīsus est. Cert– Horātius fort– ac prūdent– pugnāvit quam cēterī: is omnium fortissim– ac prūdentissim– pugnāvit; sed postquam ita glōriōs– patriam servāvit, sorōrem suam, quae Cūriātium flēbil– nō mināverat, crūdēl– interfēcit!

Posteā Tullus ēgregi– cum hostibus pugnāvit, etsī Albānī sociōs Rōmānōs turp– (foed–) dēseruerant. Tullus ducem Albānōrum sevēr– atque atrōc– pūnīvit. Nēmō Rōmānus hostem sevēr– aut atrōc– pūnīvit quam Tullus.

Numa iūst– et prūdent– rēgnāvit deōsque dīligent– coluit. Rōmulus et Tātius commūn– rēgnāvērunt, nec Rōmulus mortem Tātii molest– (aegr–) tulit.

Malus discipulus, quī mal– ac prāv– scrībit, rār– laudātur; bonus discipulus, quī b– ac rēct– scrībit nōn solum Graec–, sed etiam Latīn–, frequent– laudātur.

PENSVM B

Ancus iūs — scrīpsit quō bellum indīcitur. Latīnīs bellum indictum est, postquam lēgātus deōs — est populum Latīnum adversus populum Rōmānum — [= male fēcisse] et plērīque senātōrēs — [= in eandem sententiam iērunt]. Latīnīs victīs, Ancus ingentem praedam Rōmam —; nec vērō Medulliam expugnāre potuit propter firmās — [< mūnīre]. Iāniculō adiectō urbem — [= ampliōrem fēcit].

Patre mortuō, Lucumō, vir — [= impiger], omnium bonō-

Vocābula nova:

comitia
institūtum
incursiō
fīlum
postulātum
duellum
mūnitiō
salinae
bona
sēditiō
nurus
testāmentum
hērēs
exsul
indignitās
carpentum
pilleus
augurium
āles
cōgitātiō
novitās
tūtōr
cōnsēnsus
forī
coeptum
captīvus
fōrmula
dēditiō
terminus
dēlūbrum
diciō
exōrdium
serva
fraus
rīxa
arbiter
ictus
cēnsus
habitus
cornicen
tribus
suovetaurīlia
lūstrum
scrīptor
dignitas
agger
hospitium
cōfessiō
contumēlia
temeritās
nūptiae

senectūs
 paricidium
 furor
 praecō
 suffrāgium
 fautor
 licentia
 comitātus
 iumentum
 vehiculum
 pietās
 rota
 fētialis
 compos
 terrestris
 infernus
 ferrātus
 clandestīnus
 aptus
 strēnuus
 māternus
 perītus
 cōspiciuus
 cōmis
 lapideus
 praecipuus
 sēcrētus
 exsanguis
 probātus
 senior
 iūnior
 immūnis
 pedestris
 inclutus
 continuus
 grātuitus
 rēgalis
 paternus
 lēgitimus
 sanguinulentus
 amārus
 exposcere
 ingredi
 testārī
 persolvere
 cōsentire
 cōnsciscere
 dēlinquere
 dēmandāre
 firmāre
 amplificāre
 commigrāre
 honōrāre

rum — factus est. Cum Etrūscī eum spernerent ut — ortum, uxor Tanaquīl, quae virum — [= decorātum] vidēre cupiēbat, eī persuāsit ut Rōmam — cum omnibus — [= fortūnis] suīs. Aquila eī — abstulit et — [= divīnē] in capite reposuit. Hoc — Tanaquīl, mulier rērum caelestium —, laeta accēpit. Rōmac L. Tarquinius, quem divitiae — faciēbant, cīvēs sibi conciliābat — [= benignē] invītandō. Multīs cīvilibus officiīs — coepit, et postrēmō — liberīs rēgis factus est.

Equitātū auctō, rēx Tarquinius cum Sabīnīs —. Eō proeliō — fuit glōria equitum, quī ab lateribus — ac Sabīnōs fūdērunt. Haec — [= ferē] est fōrmula —: “Dēditisne vōs, urbem, agrōs, aquam, —, — [= fāna], divīna hūmānaque omnia in populi Rōmānī —?” “Dēdimus.”

Servius Tullius, quī — [= ancillā] nātus esse dicitur, magnā cūrā — [= docēbātur]. In vestibulō rēgiae duo pāstōrēs — simulant; vocātī ad rēgem alter rem ex — ōrditur, alter secūrim in caput rēgis —. Rēgīna, — [= testibus] ēiectīs, Servium — [= celeriter] — [= arcessivīt]. Populō nūntiat ‘rēgem nōn mortuum, sed — esse subitō —; interim Servium rēgis officiīs — esse.’ Ita cēlātā morte opēs Serviī — [< firmus]. Servius rēx populum ex — [< cēnsēre] in v classēs — [= discrīpsit]; singulae classēs ex — et — cōstant. Quamquam Servius magnō — [< cōsentīre] populī rēx — [< lēx] dēclārātus erat, L. Tarquinius rēgnum — nōn dēstitit; Tullia, quācum — [< nūbere] iūctus erat, eum — [= incitābat]. Postrēmō senātum per — in Cūriam coēgit ibique turpissimīs — Serviō — ōrsus est. Huic ōrātiōnī Servius — cum — [< favēre] suīs, sed Tarquinius eum — atque per gradūs —! Tullia currum suum per corpus patris — [= cruentum] ēgissee fertur, neque id ā cēterō scelere —.

Māne hominēs ē somnō —. Senēs māiōrēs — sunt quam iuvenēs. Mōtus membrōrum vinculis —. — est mīles captus. Discordia cīvilis — dīcitur. Hominēs ferās — nōn possunt. Quī sōlus esse vult, locum — petit. Caput ārdēns glōriam futūram — putābātur. Fabius Pictor est rērum

gestārum — antīquus. Servius cum primōribus Latīnōrum — [$<$ hospes] iūctus erat. — est — [= currus] quod duās — habet; bēstia quae currum vehit — dīcitur.

Synōnima: uxor filiī et —; dolus malus et —; insānia et —; clam factus et —; idōneus et —; illūstris et —; rēgius et —; acerbus et —; ēlūdere et —; quōmodo et quō —.

Contrāria: vetustās et —; iuventūs et —; ēgredi et —; pūblicē et —.

PENSVM C

Quōmodo fētīālis bellum indicēbat?

Quārē carcerem aedificāre necesse fuit?

Cūr Lucumō domī honōrem adipīscī nōn poterat?

Quī rēgēs peregrīnī Rōmae rēgnāvērunt?

Quot equitēs tum in exercitū Rōmānō erant?

Quibus condiciōnibus pāx cum Sabīnīs facta est?

Quāle prōdigium in rēgiā vīsum est?

Quid caput Serviī ārdēns portendere putābātur?

Quōmodo rēx Tarquīnius occīsus est?

Quārē Tanaquil mortem rēgis cēlāvit?

Quōs collēs Servius urbī Rōmae adiēcīt?

Quālēs erant filiae Serviī?

Quōmodo Servius rēgnō pulsus est?

āmigrāre
volitāre
compōnere
accīre
fungī
revehere
intervenīre
cōnfligere
impedīre
incurrere
domāre
expergīscī
ērudīre
dēligere
coercēre
dēicere
portendere
sōpire
exsulāre
distribūere
perpellere
affectāre
conquiescere
accingere
frūstrārī
facessere
īnstīgāre
praeparāre
maledicere
arripere
abhorrēre
exstimulāre
tingere
sīdere
profundere
nātū
fermē
quō pactō
dīvīnitus
ex composītō
properē
virītīm
privātīm
admonitū

L. Iūnius Brūtus,
liberātor populī
Rōmānī

ROMA LIBERATA

[Ex T. Līviū ‘Ab urbe conditā’ librō I.49–60,
nōnnūllīs mūtātīs et omissīs]

o-mittere = praeter-
mittere

prohibēre = vetāre

dictitāre = dicere
identidem
favēre fāvisse fautum

quic-quam = quidquam

ut quī rēgnāret = cum
rēgnāret

iūdicium exercēre =
iūdicium facere
exsilium -ī n < exsul
suspectus = quī male
fēcisse putātur
invīsus-a-um ↔ dilēctus

im-minuere = minuere

paucitās -ātis f < paucī

Tarquinius Superbus

Inde L. Tarquinius rēgnāre coepit, cui ‘Superbō’ cog- 49
nōmen datum est, quia socerum suum sepelīrī prohi-
buit, ‘Rōmulum quoque īsepultum periisse’ dictitāns,
prīmōrēsque patrum, quōs Serviū rēbus fāvisse crēdē- 5
bat, interfēcit. Cūstōdibus armātīs corpus saepsit, ne-
que enim ad iūs rēgnī quicquam praeter vim habēbat,
ut quī neque populī iussū neque auctōribus patribus
rēgnāret. Ut plūribus metum iniceret, iūdicia per sē
sōlus exercēbat, perque eam causam occīdere aut in 10
exsilium agere poterat nōn suspectōs modo aut invīsōs,
sed etiam eōs unde nihil aliud quam praedam spērāre
posset. Praecipuē ita patrum numerō imminūtō, statuit
nūllōs in patrēs legere, ut paucitāte ipsā senātus con-

15 tēptior esset. Hic enim rēgum prīmus trāditum ā priō-
ribus mōrem dē omnibus rēbus senātum cōsulendī sol-
vit, domesticīs cōsiliīs rem pūblicam administrāvit,
bellum, pācem, foedera, societātēs per sē ipse, cum qui-
bus voluit, iniussū populī ac senātūs, fēcit rūpitque.

20 Latīnōrum sibi māximē gentem conciliābat, ut pere-
grīnīs quoque opibus tūtior inter cīvēs esset; hospitia
cum prīmōribus eōrum iungēbat, atque Octāviō Mami-
liō Tūsculānō (is longē prīnceps Latīnī nōminis erat)
filiam nūptum dat, perque eās nūptiās multōs sibi cog-
25 nātōs amīcōsque eius conciliat.

Turnus Herdōnius

50 Iam magna Tarquiniū auctōritās inter Latīnōrum prī-
mōrēs erat, cum iīs indicit ut diē certā ad lūcum Feren-
tīnae conveniant: ‘sē dē rēbus commūnibus cum iīs
30 agere velle.’ Conveniunt frequentēs prīmā lūce — ipse
Tarquinius paulō antequam sōl occideret vēnit!

Multa ibi tōtō diē in conciliō variīs sermōnibus iactāta
erant. Turnus Herdōnius ab Arīciā ferōciter in absen-
tem Tarquinius erat invectus: ‘Haud mīrum esse eī
35 ‘Superbō’ Rōmae datum cognōmen — an quicquam su-
perbius esse quam ēlūdere sīc omne nōmen Latīnum?
Prīncipibus longē ab domō excītīs, ipsum quī concilium
indīxerit nōn adesse! Cui nōn appārere eum affectāre
imperium in Latīnōs? Cum cīvēs Rōmānī aliī super
40 aliōs trucīdentur, exsulātum cant, bona āmittant, quid

contēptus -a -um
= contemnendus
trāditum... mōrem...
senātum cōsulendī
solvit (: rūpit)
ad-ministrāre = regere

sibi conciliābat

nūptum *sup* < nūbere; n.
dare = in mātīmōnium
dare

auctōritās -ātis *f* = iūs
imperandī, potentia
indicare = imperāre
Ferentīna -ae *f*: dea
Latīnōrum

agere = colloquī (dē rē
pūblicā)

iactāre = dictitāre

in-vehī in (+ *acc*) = verbīs
oppugnāre, maledicere
an (= num) quicquam
esse? : nihil enim esse

appāret = plānum est

quid spei (*gen*) : quam
spem
“sī *mē* auditis, domum
omnēs *hinc* abibimus”

īsolēns -entis = audāx et
superbus
āversī *sunt* = sē
āvertērunt

id temporis = eō tempore

eō-dem = in eundem
locum
minae -ārum *f* = dicta
minantia; minās iactāre
in = minārī

māchinārī = clam ex-
cōgitāre (dolum)

īsons -ontis = quī nōn
dēliquit
corrumpere (eum) = mer-
cēde persuādere (eī)
hospitium = domus
hospitis

salūtī esse = salūtem ferre

“gladiōrum ingēns nume-
rus ad eum convectus
esse dicitur”
con-vehere = cōferre

“rogō vōs ut *hinc* mēcum ad
T. veniātis”

ventum est : vēnērunt

spei meliōris Latīnīs portendī? Sī sē audiant, domum
omnēs inde abitūrōs!

Haec atque alia similia cum homō īsolēns iactāret,
intervēnit Tarquinius. Is finis ōrātiōnī fuit. Āversī om-
nēs ad Tarquinium salūtandum. Quī, silentiō factō, prī- 45
mum sē pūrgāvit quod id temporis vēnisset: ‘iūdicīi
causā’ ait ‘sē morātum esse’; deinde Latīnōs posterō diē
eōdem convenīre iussit.

Turnus vērō minās in rēgem Rōmānum iactāns ex 51
conciliō abiit. Quam rem Tarquinius aegrē ferēns cōn- 50
festim Turnō necem māchinātur, ut eundem terrōrem
quō cīvium animōs domī oppresserat Latīnīs iniceret.
Et quia tam potentem virum palam interficere nōn pote-
rat, allātō falsō crīmine virum īsontem oppressit: Ser-
vum Turnī aurō corrūpit, ut in hospitium eius vim 55
magnam gladiōrum īferrī clam sineret. Ea cum ūnā
nocte perfecta essent, Tarquinius paulō ante lūcem accī-
tīs ad sē prīncipibus Latīnōrum ‘moram suam hester-
nam velut dīvinitus’ ait ‘salūtī sibi atque illīs fuisse: ab
Turnō enim sibi et prīmōribus Latīnōrum parārī ne- 60
cem, ut Latīnōrum sōlus imperium teneat; gladiōrum
ingentem numerum ad eum convectum esse dicī; id
vērumne an falsum sit, extemplō scīrī posse: sē rogāre
eōs ut inde sēcum ad Turnum veniant.’

Turnum suspectum fēcit et ingenium ferōx et ōrātiō 65
hesterna. Eunt omnēs, ut fidem eius experiantur. Ubi
eō ventum est, Turnum ex somnō excitātum circum-

sistunt cūstōdēs; comprehēnsisque servīs, quī cāritāte
 dominī vim parābant, cum gladii abditī ex omnibus
 70 locīs aedium prōtraherentur, enimvērō manifestā rēs
 vīsa est, iniectaeque Turnō catēnae. Et cōnfestim La-
 tīnōrum concilium magnō cum tumultū advocātur. Ibi
 tam atrōx invidia in Turnum orta est, gladiis in mediō
 positīs, ut sine iūdicīō — novō genere suppliciī — dē-
 75 ictus in aquam, crāte super iniectā, mergerētur.
 52 Revocātīs deinde ad concilium Latīnīs, Tarquinius
 prīmum eōs collaudāvit ‘quod Turnum prō manifestō
 scelere meritā poenā affēcissent’, deinde cum iīs ēgit dē
 renovandō foedere inter Rōmānōs Latīnōsque. Haud
 80 difficulter persuāsit Latīnīs, quamquam in eō foedere
 superior Rōmāna rēs erat; cēterum et capita nōminis
 Latīnī cōsentire cum rēge vidēbant, et Turnī suppliciō
 terrēbantur. Ita renovātum foedus, indictumque iūniō-
 ribus Latīnōrum ‘ut diē certā ad lūcum Ferentīnae ar-
 85 mātī frequentēs adessent.’ Quī ubi ex omnibus populīs
 Latīnīs convēnere, Tarquinius miscuit manipulōs ex
 Latīnīs Rōmānisque, ut ex bīnīs singulōs faceret bīnōs-
 que ex singulīs. Ita geminātīs manipulīs centuriōnēs
 praeposuit.

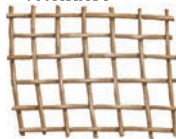
90 *Gabiū dolō captī*

53 Tarquinius autem, etsī iniūstus in pāce rēx, tamen
 dux bellī haud prāvus fuit, quīn etiam eā arte aequābat
 superiōrēs rēgēs. Is prīmus Volscīs bellum mōvit, Sues-

cāritās -ātis *f* (< cārus) =
 amor, grātia

prō-trahere
 enim-vērō = profectō
 manifestus -a -um
 ↔ dubius
 in-iectae *sunt*

invidia -ae *f* (< invīdēre)
 = ira et odium
 in mediō pōnere = palam
 ostendere

crātis
 -is *f*

col-laudāre = laudāre
 (multōs)

difficulter *adv* < difficilis

capita : principēs

renovātum *est*
 indictum *est*

legiō: X cohortēs
 cohors: III manipuli
 manipulus: II centuriae

singulīs manipulis bīnī
centuriōnēs praefectī
sunt

Gabiū -ōrum *m*: oppidum
 Latīi

aequāre = aequus esse
 (atque)
 bellum movēre = bellum
 inferre

talentum: Graecōrum
pondus statūtum mǎx-
imum [26 kg]

lentius spē : lentius quam
spērāverat
: postquam eam nēquī-
quam vī adortus est

bellum pōnere = bellum
finīre
intentus + *dat.*: intentus
rei = intentus in rem
trāns-fugere = ad hostem
fugere
saevitia -*aef* < saevus
tolerāre = ferre, patī

īnsidiās : necem
nēquem = nē quemquam

usquam = ūllō locō
tūtum *esse*
quod sī = sī autem
per-errāre terram =
errāre per terram
pererrātūrum *esse*
petitūrum *esse*

prō-tegere = tuērī

Gabīnus -a -um < Gabiū;
pl cīvēs
mīrārī sī... = m. quod...

“*nōbīs* vērō grātus ad-
ventus tuus est, nam *tē*
adiuvante bellum
trānsferetur”
futūrum *esse* ut bellum
trānsferātur = bellum
trāslātum īrī

samque Pōmētiam ex iīs vī cēpit. Ubi cum vēndendā
praedā quadrāgintā talenta argentī fēcisset, eam pecū- 95
niam omnem ad aedificandum Iovis templum servāvit.

Suscēpit deinde lentius spē bellum, quō Gabiōs, pro-
pinquam urbem, nēquīquam vī adortus, postrēmō (mi-
nimē arte Rōmānā!) fraude ac dolō aggressus est. Nam
cum, velut positō bellō, fundāmentis templī iaciendis 100
aliisque urbānis operibus intentum sē esse simulāret,
Sextus, fīlius eius quī minimus ex tribus erat, trānsfūgit
ex compositō Gabiōs patris in sē saevitiam nōn toleran-
dam querēns: ‘rēgem iam ab aliēnīs in suōs vertisse
superbiam et liberīs quoque īnsidiās parāre, nē quem 105
hērēdem rēgnī relinquat; sē quidem inter tēla et gladiōs
patris ēlāpsū nihil usquam sibi tūtum nisi apud hostēs
L. Tarquiniū crēdidisse; quod sī apud eōs supplicibus
locus nōn sit, pererrātūrum sē omne Latium, Volscōs-
que sē inde et Aequōs et Hernicōs petītūrum, dōnec ad 110
eōs perveniat quī ā patrum crūdēlibus atque impiīs
suppliciīs prōtegere liberōs sciant, et forsitan parātī sint
ad bellum gerendum adversus superbissimum rēgem ac
ferōcissimum populum!’

Filius rēgis benignē ab Gabīnīs excipitur. Nōn mīran- 115
tur sī Tarquinius, quālis in cīvēs, quālis in sociōs, tālis
ad ultimum in libērōs esset; ‘sibi vērō grātum adventum
eius esse’ āiunt, ‘nam illō adiuvente brevī futūrum ut ā
portīs Gabīnīs sub Rōmāna moenia bellum trānsfe-
rātur!’

120

- 54 Inde Sex. Tarquinius cōsiliīs pūblicīs interesse coepit. Ibi, cum ‘dē aliīs rēbus assentīre sē veteribus Gabīnīs’ diceret, identidem bellī auctor esse et in eō sibi praecipuam prūdētiā assūmere ‘quod utrīusque populi vīrēs nōvisset scīretque invīsā profectō superbiam rēgiā cīvibus esse.’ Ita cum sēnsim ad rebellandum prīmōrēs Gabīnōrum incitāret et ipse cum prōptissimīs iuvenum praedātum īret, dictīs factīsque omnibus ad fallendum aptīs, ad ultimum dux bellī legitur!
- 125 Ibi cum — īnciā multitudīne quid agerētur — proelia parva inter Rōmā Gabiōsque fierent, quibus plērumque Gabīna rēs superior esset, tum ūniversī Gabīnī Sex. Tarquiniū dīvinitus sibi missum ducem crēdere. Apud milītēs vērō, cum pariter perīcula obīret ac laborēs tolerāret praedamque benignē largīrētur, tantā cārītāte esse ut nōn pater Tarquinius potentior Rōmāe quam filius Gabiīs esset.
- Tum ex suis ūnum Rōmā ad patrem mittit scīscitātum ‘quidnam sē facere vellet?’ Huic nūntiō — quia,
- 140 crēdō, dubiae fideī vidēbātur — nihil vōce respōsum est. Rēx velut dēlībērāns in hortum aedium trānsit, sequente nūntiō filiī. Ibi inambulāns tacitus summa papāverum capita dīcitur baculō dēcussisse. Interrogandō exspectandōque respōsum nūntius fessus, ut rē imperfectā, redit Gabiōs. Quae dīxerit ipse quaeque vīderit, Sextō refert: ‘rēgem seu īrā seu odiō seu superbiā nūllam vōcem ēmīssisse!’
- 145

Sex. = Sextus (prae-nōmen)
 as-sentīre (< ad-) eī = cōsentīre cum eō
 auctor esse (bellī) = suādēre (bellum)
 prūdētia-ae/f < prūdēns; sibi p. amas-sūmere (< ad-) = sē prūdētem esse affirmāre
 re-bellāre = bellum re-novāre
 prōptus -a -um = parātus, ācer
 praedārī = praedam capere

ibi : in eō bellō
 īnciā multitudīne : dum multitudō nescit

missum esse
 crēdere : crēdēbant
 ob-īre = ad-īre

tantā cārītāte esse = tam cārus esse
 esse : erat

scīscitārī = interrogāre, quaerere
 “quidnam *mē* facere vīs?”

dubiae fideī : haud fidus, suspectus
 dēlībērāre = cōgitāre, reputāre
 in-ambulāre = hūc illūc ambulāre
 dē-cutere -cussisse -ssum = percutiendō dēcicere
 im-perfectā

papāver
 -eris *n*

prae-cipere = faciendum
esse dicere, imperāre

in crīmen vocāre
= accūsāre
interfectī *sunt*
fuga patuit : fugere licuit

Tūscī-ōrum *m* = Etrūscī

mōns Tarpēius = mōns
Capitolīnus

pecūniā publicā

operārius-ī *m* = vir quī
manibus suis opus facit
indignāri = indignum
putāre

sors
-rtis *f*

ōrāculum-ī *n* = locus ubi
fātum dīvinitus prae-
dicitur sortibus
portentum-ī *n* = prō-
digium quō fātum
portenditur
ānxius -a -um = trepidus,
timidus
Delphī-ōrum *m*

lēgātōs mittere
sortēs : ōrāculum

Sextus, ubi quid vellet parēns quidve tacitus praeci-
peret intellēxit, prīmōrēs civitātis interēmit! Multī pa-
lam, quīdam, quī in crīmen vocārī nōn poterant, clam 150
interfectī. Patuit quibusdam fuga, aliī in exsilium āctī
sunt, bonaque absentium pariter atque interēptōrum
populō dīvisa sunt — dōnec Gabīna rēs rēgī Rōmānō
sine ūllā dīmiciatiōne in manum trāditur!

Gabiīs receptīs Tarquinius pācem cum Aequōrum 55
gente fēcit, foedus cum Tūscīs renovāvit. Inde ad negō-
tia urbāna animum convertit; quōrum erat prīmum ut
Iovis templum in monte Tarpēiō monumentum rēgnī
suī nōminisque relinqueret.

Intentus perficiendō templō, fabrīs undique ex Etrū- 56
riā accītīs, nōn pecūniā solum ad id publicā est ūsus,
sed operāriīs etiam ex plēbe. Quī labor cum militiae
addērētur, minus tamen plēbs indignābātur sē templa
deōrum aedificāre manibus suis, quam postquam ad
alia opera speciē minōra, sed labōris aliquantō māiōris 165
trādūcēbātur, velut ad forōs in circō faciendōs cloācam-
que Māximam sub terrā agendam.

Respōnsum ōrāculī

Dum rēx haec agit, portentum terribile vīsum: anguis
ex columnā lignēā ēlāpsus, cum terrōrem fugamque in 170
rēgiā fēcisset, ipsiūs rēgis pectus ānxiīs implēvit cūrīs.
Itaque Delphōs, ad māximē inclutum in terrīs ōrācu-
lum, mittere statuit. Neque respōnsa sortium ūllī aliī

committere ausus, duōs filiōs per ignōtās eā tempestāte
175 terrās, ignōtiōra maria, in Graeciam mīsīt.

Titus et Arrūns profectī. Comes iīs additus L. Iūnius
Brūtus, Tārquiniā, sorōre rēgis, nātus. Is cum frātre
suum ab avunculō interfectum audīvisset, nihil in
animō suō rēgī timendum relinquere statuit. Ergō stul-
180 titiam simulāvit, neque ‘Brūtī’ cognōmen recūsāvit, ut
sub eō cognōmine liberātor ille populī Rōmānī animus
latēns opperīrētur tempora sua. Is tum ab Tārquiniīs
Delphōs ductus est, lūdibrium vērius quam comes.

Quō postquam ventum est, perfectīs patris mandātīs,
185 cupīdō incessit animōs iuvenum scīscitandī ‘ad quem
eōrum rēgnum Rōmānum esset ventūrum?’ Ex infimō
specū vōcem redditam ferunt: “Imperium summum
Rōmae habēbit quī vestrum prīmus, ō iuvenēs, ōscu-
lum mātī tulerit.” Tārquiniū, ut Sextus, quī Rōmae
190 relictus fuerat, ignārus respōnsī expersque imperiī
esset, rem summā ope tacērī iubent; ipsī sortī permit-
tunt, uter prior, cum Rōmam rediisset, mātī ōsculum
daret. Brūtus, aliō ratus spectāre dīvinam vōcem, velut
sī prōlāpsus cecidisset, terram ōsculō tetigit — scīlicet
195 quod ea commūnis ‘māter’ omnium mortālium esset!

Uxor castissima

Reditum inde Rōmam, ubi adversus Rutulōs bellum
summā vī parābātur.

57 Ardeam Rutulī habēbant, gēns — ut in eā regiōne et

eā tempestāte = eō
tempore
Titus, Arrūns, Sextus:
rēgis filiī
profecti *sunt*
additus *est*

interfectum *esse*

stultitia -ae *f* < stultus

brūtus -a -um = stultus

liberātor animus = ani-
mus quī liberat
tempora : occāsionem
lūdibrium -ī *n* = id quod
elūditur
vērius : potius

cupīdō scīscitandī
“adquem *nostrum* rēgnum
R. ventūrum *est*?”

specus -ūs *m* = spēlunca
redditam *esse* ferunt
(: narrant)

ōsculum ferre = ō. dare
relictus *erat*
ex-pers-rtis (+ *gen*) = cui
pars (rei) nōn est, sine
(rē)
rem tacēre = dē rē t.
permittere = committere
aliō *adv* = ad aliud;
a. spectāre = aliud
significāre
prō-lābi-lāpsum

castus -a -um = *pudicus* -a
-um: uxor casta/pudica
= quae maritum solum
amat
reditum est (ab iīs)
= rediērunt

prae-potēns -entis = prae
aliis potēns, potentissi-
mus
dītāre = divitem facere;
pass dives fieri
magnificentia -ae f
< magnificus
lēnīre = mītigāre

habitōs esse

parum prōcessit : fieri
nōn potuit
ob-sidēre -sēdisse
-sessum = exercitū
inclūsum tenēre
tempus terere = t. cōn-
sūmere

in-cidere = accidere, fieri
mentiō -ōnis f: m. fit/in-
cidit dē aliqūo = aliquis
memorātur
laudāre : laudat
“nōn opus est verbīs”

prae-stāre -stitisse (+ dat/
acc) = melior esse (quam)
iuventa -ae f = iuventūs

in-vīsere = inspīcere

in-calēscere -luisse
= calidus fieri
inquiunt omnēs
ā-volāre

aequālis -is m/f = homō
eiusdem aetātis

sērus -a -um = tardus
dēditus = intentus
lāna : opus lānae

penes praep = apud

excepti sunt

libīdō -inis f (< libēre)
= cupidō
stuprāre = violāre, vī
comprimere

in eā aetāte — divitiis praepotēns; eaque ipsa causa bellī 200
fuit, quod rēx Rōmānus cum ipse dītārī volēbat (ex-
haustō aerārīō magnificentiā pūblicōrum operum), tum
praedā lēnīre populārium animōs studēbat, quī sē in
servīlī opere tam diū habitōs ab rēge indignābantur.

Temptāta rēs est sī prīmō impetū capī Ardea posset; 205
ubi id parum prōcessit, Rōmānī urbem obsidēre coepē-
runt, castrīs sub moenibus positīs. In hīs statīvīs rēgiū
iuvenēs interdum convīviis ōtium terēbant. Forte pō-
tantibus hīs apud Sex. Tāquinius, ubi et Tāquinius
Collātīnus, Egeriū filius, cēnābat, incidit dē uxōribus 210
mentiō. Suam quisque laudāre mīrīs modīs. Inde certā-
mine accēnsō, Collātīnus negat verbīs opus esse: ‘paucīs
id quidem hōrīs posse scīrī quantum cēterīs praestet
Lucrētia sua!’ “Quīn, sī vigor iuventae inest, cōnscendi-
mus equōs invīsīmusque praesentēs nostrārum in- 215
genia?”

Incaluerant vīnō. “Age sānē!” omnēs. Citātīs equīs
āvolant Rōmam. Quō cum prīmīs tenebrīs pervēnis-
sent, rēgiās nurūs in convīviō luxūque cum aequālibus
vīdērunt tempus terentēs. Pergunt inde Collātiam, ubi 220
Lucrētiam nocte sērā dēditam lānae inter ancillās in me-
diō aedium sedentem inveniunt. Muliebris certāminis
laus penes Lucrētiam fuit.

Adveniēns vir Tāquiniūque excepti benignē. Victor
marītus cōmiter invītāt rēgiōs iuvenēs. Ibi Sex. Tāqui- 225
nium mala libīdō Lucrētiaē per vim stuprandae capit;

cum fōrma tum spectāta castitās incitat. Et tum quidem
ab nocturnō iuvenālī lūdō in castra redeunt.

fōrma = pulchritūdō
castitās -ātis *f* < castus
iuvenālis -e < iuvenis

Lucretia violāta

- 58 Paucis interiectis diēbus Sex. Tarquinius, īnsciō Col-
lātīnō, cum comite ūnō Collātiam vēnit. Ubi exceptus
benignē ab ignārīs cōsiliū, cum post cēnam in hospitāle
cubiculum dēductus esset, amōre ārdēns, postquam sa-
tis tūta circā sōpītīque omnēs vidēbantur, strictō gladiō
235 ad dormientem Lucretiam vēnit, sinistrāque manū mu-
lieris pectore oppressō, “Tacē, Lucretia!” inquit, “Sex-
tus Tarquinius sum. Ferrum in manū est. Moriēre, sī
ēmīseris vōcem!”

paucis inter-iectis diēbus
= paucis diebus post

hospitālis -e < hospes

satis tūta *omnia*
sōpītus = dormiēns

op-primere = premere

-ēre = -ēris (*pass*
2 pers sing fut)

- Cum pavida ex somnō mulier nūllam opem, prope
240 mortem imminentem vidēret, tum Tarquinius fatērī
amōrem, ōrāre, miscēre precibus minās, versāre in om-
nēs partēs muliebrem animum. Ubi obstinātam vidēbat
et nē mortis quidem metū inclinārī, addit ad metum
dēdecus: ‘cum mortuā iugulātum servum nūdum posi-

im-minēre = impendēre
: fatētur, ōrat, miscet,
versat
obstinātus -a -um =
firmus, cōstāns
inclināre = vertere in
aliā partem
dē-decus -oris *n* ↔ decus
iugulāre = trucidāre
sē positūrum esse

adulterium -ī *n* = facinus
coniugii violandi
pudicitia -ae *f* < pudicus
cum libidō (velut victrix:
nōn vērē *v.*) vicisset...
victor *m*; victrix -icis *f*

eundem nūntium

fidēlis -e = fidus

mātūrāre = properāre
factō/mātūrātō opus est =
facere/mātūrāre opus est

Sp. Lucrētius *Tricipitinus*
P. Valerius *Pūblicola*

aliquem convenire = cum
aliquō *c.*

ob-orīrī = orīrī
obortae *sunt*
satin' salvē? = satis-ne
salvē *est tibi?*

dextera = dextra
ei impūne est = is nōn
pūnītur
adulter -erī *m* = quī
adulterium fēcit
pestifer -era -erum: mihi
p. *um* = quod *pestem*
(= mortem) mihi fert
abstulit : ēripuit
aeger animī = aeger
animō, maesta
noxa -ae *f* = culpa
dēlictum -ī *n* = male-
ficiū
peccāre = dēlinquere
inde culpam abesse

inquit *Lucrētia*
videritis : videātis
(: reputētis)
peccātum -ī *n* = dēlictum
im-pudicus -a -um
↔ pudicus

tūrum' ait, 'ut in sordidō adulteriō necāta dīcātur!' 245

Quō terrōre cum vīcisset obstinātam pudicitiam
(velut 'victrix') libidō profectusque inde Tarquinius fe-
rōx expugnātō decore muliebrī esset, Lucrētia maesta
tantō malō nūntium Rōmam eundem ad patrem Arde- 250
amque ad virum mittit, 'ut cum singulīs fidēlibus amī-
cīs veniant; ita factō mātūrātōque opus esse: rem atrō-
cem incidisse.'

Sp. Lucrētius cum P. Valeriō, Volesī filiō, Collātīnus
cum L. Iūniō Brūtō vēnit, cum quō forte Rōmam redi-
ēns ab nūntiō uxōris erat conventus. Lucrētiam seden- 255
tem maestam in cubiculō inveniunt. Adventū suōrum
lacrimae obortae, quaerentīque virō "Satin' salvē?"
"Minimē!" inquit, "Quid enim salvī est mulierī āmissā
pudicitia? Vestigia virī aliēnī, Collātīne, in lectō sunt
tuō. Cēterum corpus est tantum violātum, animus in- 260
sōns — mors testis erit. Sed date dexterās fidemque
haud impūne adulterō fore! Sextus est Tarquinius quī
hostis prō hospite priōre nocte vī armātus mihi (sibique,
sī vōs virī estis!) pestiferum hinc abstulit gaudium."

Dant ōrdine omnēs fidem. Cōsōlantur aegram animī 265
āvertendō noxam ab coāctā in auctōrem dēlictī: 'men-
tem peccāre, nōn corpus, et unde cōsiliū āfuerit,
culpam abesse.'

"Vōs" inquit "vīderitis quid illī dēbeātur! Ego mē etsī
peccātō absolvō, suppliciō nōn liberō. Nec ūlla deinde 270
impudīca Lucrētiaē exemplō vīvet!"

Cultrum, quem sub veste abditum habēbat, eum in corde dēfīgit, prōlāpsaque in vulnus moribunda cecidit.

Rēgēs exāctī

- 59 Conclāmat vir paterque. Brūtus, illis lūctū occupātis, cultrum ex vulnere Lucrētiaē extractum mānantem cruōre prae sē tenēns “Per hunc” inquit “castissimum ante rēgiam iniūriam sanguinem iūrō, vōsque, dī, testēs faciō, ‘mē Lūcium Tarquiniū Superbū cum scele-
- 280 rātā coniuge et omnī liberōrum stirpe ferrō, ignī, quā-cumque vī possim, exsecūtūrum, nec illōs nec aliūm quemquam rēgnāre Rōmae passūrum!’”

Cultrum deinde Collātīnō trādit, inde Lucrētiō ac Valeriō, stupentibus mīrāculō reī, unde novum in Brūtī pectore ingenium. Ut praeceptum erat, iūrant; tōtīque ab lūctū versī in iram, Brūtū iam inde ad expugnandum rēgnū vocantem sequuntur ducem.

- Ēlātū domō Lucrētiaē corpus in forum dēferunt, concientque mīrāculō (ut fit) reī novae atque indignitāte
- 290 hominēs. Prō sē quisque scelus rēgium ac vim queruntur. Movet cum patris maestitia, tum Brūtus castīgātor lacrimārum atque inertium querēllārum auctorque (“quod virōs, quod Rōmānōs decēret!”) arma capiendi ‘adversus hostilia ausōs!’

- 295 Ferōcissimū quisque iuvenū cum armīs voluntārius adest; sequitur et cētera iuventūs. Inde praesidiō relictō Collātiaē, nē quis eum mōtum rēgibus nūntiāret,

ex-igere -ēgisse -āctum
(< -agere) = expellere
lūctū occupātus : lūgēns

ex-trahere
mānāre = fluere; culter
cruōre mānat = dē
cultrō cruor mānat
iūrāre = dīs testibus
affirmāre

ignī *abl* = igne

ex-sequī = persequī

mīrāculō reī : rē mīrābili
unde *esset*
pectore : mente

inde : ab eō tempore
Brūtū vocantem

con-ciēre -civisse -citur
= concitāre
ut fit = ut fieri solet

movet *eōs*
castīgātor -ōris *m* < *casti-*
gāre = reprehendere
; castīgāns lacrimās...
in-ers -rtis = sēgnis
auctor arma capiendi :
suādēns ut a. capiant
hostilia ausōs: eōs qui h.
(agere) ausī sunt
voluntārius -a -um
↔ coactus

profecti *sunt*

quā-cumque = ubi-cumque

simul *atque*
tribūnus -ī *m*: t. Celerum
equitibus praeerat
magistrātus -ūs *m* = offici-
cium pūblicum

habita *est*
pectus : mēns
simulātum *erat* (ab eō)

stuprum -ī *n* = scelus
fēminae stuprandae
orbitās -ātis *f* < orbus
morte indignior = indig-
nior quam mors
addita *est*
miseria -ae *f* < miser

opifex -icis *m* = operārius
bellātor -ōris *m* (< bel-
lāre) = miles
indigna caedēs memorāta
est
filia in vecta corporī (= in
corpus) patris
invocātī *sunt*
ultor parentum = quī
parentēs ulciscitur

ab-rogāre = iussū populī
adimere

ultrō *adv* = suā sponte

ad concitandum ... exer-
citur

praefectus -ī *m* = is quī
praefectus est
(aliquem) instituere
= creāre, legere

cēterī armātī duce Brūtō Rōmam profectī.

Ubi eō ventum est, quācumque incēdit armāta multi-
tūdō, pavōrem ac tumultum facit. Nec minōrem mōtum
animōrum Rōmae tam atrōx rēs facit quam Collātia
fēcerať. Ergō ex omnibus locīs urbis in forum curritur.
Quō simul ventum est, praecō ‘ad tribūnum Celerum’
(in quō tum magistrātū forte Brūtus erat) populum ad-
vocāvit.

Ibi ōrātiō habita nēquāquam eius pectoris ingeniūque
quod simulātum ad eam diem fuerat, dē vī ac libīdine
Sex. Tarquiniī, de stuprō infandō Lucrēťiae et miserā-
bili caede, dē orbitate Tricipitīnī ‘cui morte filiae causa
mortis indignior ac miserābilior esset!’ Addita superbia
ipsius rēgis miseriaeque et labōrēs plēbis in fossās cloā-
cāsque exhauriendās dēmersae: ‘Rōmānōs hominēs,
victōrēs omnium circā populōrum, opificēs prō bellātō-
ribus factōs!’ Indigna Serviī Tullī rēgis memorāta cae-
dēs et in vecta corporī patris nefandō vehiculō filia, in-
vocātīque ultōrēs parentum dī.

Hīs atrōciōribusque (crēdō) aliīs memorātīs, incēn-
sam multitudīnem perpulit ut imperium rēgī abrogāret
exsulēsque esse iubēret L. Tarquinium cum coniuge ac
liberīs. Ipse iūniōribus quī ultrō nōmina dabant lēctīs
armātisque, ad concitandum inde adversus rēgem exer-
citur Ardeam in castra est profectus. Imperium in urbe
Lucrēťiō (praefectō urbis iam ante ab rēge īnstitutō)
relinquit. Inter hunc tumultum Tullia domō profūgit,

325 exsecrantibus quācumque incēdēbat invocantibusque
parentum Furiās virīs mulieribusque.

60 Hārum rērum nūntiīs in castra perlātīs, cum rē novā
trepidus rēx pergeret Rōmam ad comprimendōs mōtūs,
flexit viam Brūtus — sēserat enim adventum — nē
330 obviū fieret. Eōdemque ferē tempore, dīversīs itineri-
bus, Brūtus Ardeam, Tarquinius Rōmam vērunt.
Tarquiniō clausae portae exsiliumque indictum; liberā-
tōrem urbis laeta castra accēpēre, exāctique inde liberī
rēgis. Duo patrem secūtī sunt, quī exsulātum Caere in
335 Etruscōs iērunt. Sex. Tarquinius Gabiōs tamquam in
suum rēgnum profectus ab ultōribus veterum simultā-
tum, quās sibi ipse caedibus rapīnīsque concīverat, est
interfectus.

L. Tarquinius Superbus rēgnāvit annōs quīnque et
340 vīgintī. Rēgnātum Rōmae ab conditā urbe ad liberātam
annōs ducentōs quadrāgintā quattuor. Duo cōsulēs
inde comitiīs centuriātīs creatī sunt, L. Iūnius Brūtus et
L. Tarquinius Collātīnus.

ex-secrārī(eam) = poenās
deōrum optāre(eī)
: dum virī mulierēsque ex-
secrantur eam invocant-
que parentum Furiās
(: ultricēs parentum F.)

com-primere = op-
primere, sēdāre

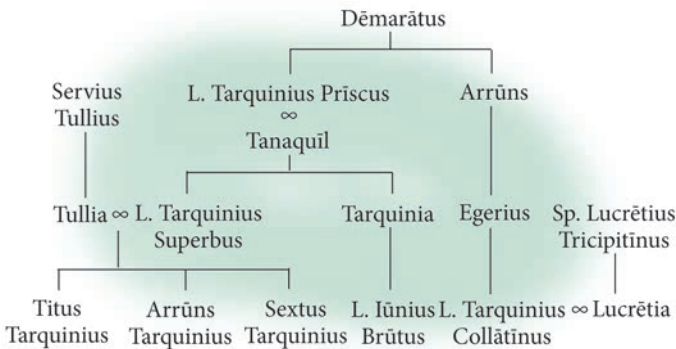
clausae *sunt*
indictum *est*
exācti *sunt*

simultās -ātis / ↔ amīcitia

annōs xxv: 534–509 a. C.

rēgnātum *est*

annōs ccxlv: 753–509
a. C.
comitia centuriāta = co-
mitia quibus populus
suffrāgiō per centuriās
cōsulēs creat

aerātus -a -um = aere
 opertus; ae. ā portā
 iuvenem: Sextum T.
 condere = abdere
 vultūs : vultum-
 penetrālia -ium *n* =
 domus interior
 sanguine iūctus
 = cognātus
 error : falsa sententia

epulae -ārum *f* = cēna

fungī = dēfungi
 sua : somnī
 in tōtā domō

vagīnā liberat : ēdūcit,
 stringit
 thalamōs : thalamum
 nūpta = uxor

nātus = filius

nihil *dīcit*

aliquid mentis *in* tōtō
 pectore
 dē-prēndere/-prehendere
 -disse-ēsum = prehen-
 dere
 cum parva agna iacet

ēnsis quī vetat

urgēre = premere
 palma -ae *f* = manus
 tācta externā (: aliēnā)
 manū
 pretiō : prōmissis

prece = precibus

ēripiam *tibi* vītā

dēprēnsa esse ferēris
 (= dicēris)

HOSTIS PRO HOSPITE

[*Ovidius: Fāstī. Ex librō II versūs 785–852*] 345

Accipit aerātā iuvenem Collātia portā, 785
 condere iam vultūs sōle parante suōs.

Hostis ut hospes init penetrālia Collātīnī,
 cōmīter excipitur: sanguine iūctus erat.

Quantum animīs errōris inest! Parat īnscia rērum 350
 īnfēlix epulās hostibus illa suīs. 790

Fūctus erat dapibus; poscunt sua tempora somnum.
 Nox erat, et tōtā lūmina nūlla domō.

Surgit, et aurātā vāgīnā liberat ēnsem,
 et venit in thalamōs, nūpta pudīca, tuōs. 355

Utque torum pressit, “Ferrum, Lucrētia, mēcum est”
 nātus ait rēgis, “Tarquiniusque vocor.”

Illa nihil, neque enim vōcem vīrēsque loquendī
 aut aliquid tōtō pectore mentis habet,
 sed tremit, ut quondam stabulīs dēprēnsa relictīs 360
 parva sub īnfēstō cum iacet agna lupō. 800

Quid faciat? Pugnet? — Vincētur fēmina pugnāns.
 Clāmet? — At in dextrā, quī vetat, ēnsis erat.

Effugiat? — Positīs urgentur pectora palmīs,
 tunc prīmum externā pectora tācta manū. 365

Īnstat amāns hostis precibus pretiōque minīsque,
 nec prece nec pretiō nec movet ille minīs.

“Nīl agis: ēripiam” dīxit “per crīmina vītā:
 falsus adulteriū testis adulter erō:

Interimam famulum, cum quō dēprēnsa ferēris!” 370

810	Succubuit fāmae victa puella metū. Quid 'victor' gaudēs? Haec tē 'victōria' perdet! Heu, quantō rēgnīs nox stetit ūna tuīs! Iamque erat orta diēs. Passīs sedet illa capillīs, 375 ut solet ad nātī māter itūra rogam; grandaevumque patrem fidō cum coniuge castrīs ēvocat, et positā vēnit uterque morā. Utque vident habitum, 'quae lūctūs causa?' requirunt, 'cui paret exsequiās, quōve sit icta malō?' 380 Illa diū reticet pudibundaque cēlat amictū 820 ōra, fluunt lacrimae mōre perennis aquae. Hinc pater, hinc coniūnx lacrimās sōlantur et ōrant 'indicet', et caecō flentque paventque metū. Ter cōnāta loquī, ter dēstitit, ausaque quārtō 385 nōn oculōs ad eōs sustulit illa suōs. "Hoc quoque Tarquiniō dēbēbimus? Ēloquar" inquit, "ēloquar, infēlix, dēdecus ipsa meum?" Quaeque potest, nārrat; restābant ultima: flēvit, et mātṛonālēs ērubuēre genae. 390 Dant veniam factō genitor coniūnxque coactō. 830 "Quam" dixit "veniam vōs datis, ipsa negō!" Nec mora: cēlātō figit sua pectora cultrō, et cadit in patriōs sanguinolenta pedēs. (Tūc quoque iam moriēns, nē nōn prōcumbat honestē 395 respicit — haec etiam cūra cadentis erat.) Ecce super corpus, commūnia damna gementēs, oblītī decoris virque paterque iacent.	victa metū <i>malae</i> fāmae quantō <i>pretiō</i> rēgnis : rēgnō (<i>dat</i>) stāre = cōnstāre (<i>pretiō</i>) rogus : fūnus grandaevus -a -um = senex ē castrīs positā morā = sine morā habitum <i>lūgentis</i> exsequiae -ārum <i>f</i> = fūnus re-ticēre = tacēre pudibundus -a -um = pudōre affectus mōre aquae : ut aqua perennis -e = semper fluēns lacrimās: lacrimantem <i>ut</i> indicet (<i>factum</i>) pavēre = pavidus esse quārtō <i>adv</i> oculōs suōs ē-loquī mātṛonālīs -e < mātṛōna ē-rubēscere -rubuisse factō coactō (: quia ad factum coacta esset) <i>mihi</i> negō nec mora = ac sine morā figere = trānsfigere pectora : pectus nē nōn = ut honestus -a -um < honōs damnum -ī <i>n</i> = rēs āmissa, iactūra
-----	---	---

nōmina fallit : nōmen fal-
sum esse dēmōnstrat
sēmi-animis -e = nec
vīvus nec mortuus
tēlum fixum in s. c.
stillāre = mǎnāre paulātim
generōsus -a -um
= nōbilis nātū
im-pavidus -a -um
“per hunc...cruōrem ego
tibi iūrō...”

cum profugā stirpe poe-
nās datūrum esse
satis diū dissimulāta est

vīsa est
con-cutere -cussisse
-cussum = quater
mātrōna animī virīlis =
cui animus virilis est

inānis -e = vacuus
patet : appāret, ostenditur

prōlēs -is f = stirps
annuus -a -um = quī
annum manet
annua iūra : annum
imperium

culter
sanguine
stillat

Brūtus adest, tandemque animō sua nōmina fallit,

fixaque sēmianimī corpore tēla rapit,

stillantemque tenēns generōsō sanguine cultrum

ēdidit impavidōs ōre minante sonōs:

“Per tibi ego hunc iūrō fortem castumque cruōrem

perque tuōs Mānēs, quī mihi nūmen erunt:

Tarquinium profugā poenās cum stirpe datūrum!

Iam satis est virtūs dissimulāta diū.”

Illa iacēns ad verba oculōs sine lūmine mōvit

vīsaque concussā dicta probāre comā.

Fertur in exsequiās animī mātrōna virīlis

et sēcum lacrimās invidiamque trahit.

Vulnus ināne patet. Brūtus clāmōre Quirītēs

concitāt, et rēgis facta nefanda refert.

Tarquinius cum prōle fugit. Capit annua cōnsul

iūra. Diēs rēgnīs illa suprēma fuit.

PENSVM A

Dē prōnōminibus

Qu– fuit rēx ill– ferōx qu– Rōmā exāctus est? Tarquinius fuit, qu– Rōmānī ‘Superbum’ appellāvērunt. Is enim e– cīvēs qu– timēbat aut qu– dīvitiās cupiēbat necāvit. Ill– tempore nēm– Rōmae tūtus erat. Cum Lucretia, uxor c–dam Collātīnī, ā filiō ill– rēgis stuprāta esset, Brūtus, c– frāter ab e–dem rēge necātus erat, h– modō iūrāvit: “Per h– sanguinem iūrō: m– qu–cumque vī possim L. Tarquinium exsecūtūrum nec ill– nec ali– qu–quam rēgnāre Rōmae passūrum!” Tūm rēgem ips– et liberōs e– exēgit.

Ōrāculum ill– Delphicum c– ips– deus Apollō praeest clārius est quam ūll– ali– ōrāculum neque rēx Tarquinius ūll– ali– ōrāculō crēdēbat.

Sextus qu–dam nūntium ad rēgem mīsīt, nec vērō rēx h– nūntiō cōnfidēbat. Sextus ab e– quaesīvit: “Qu– rēx t– respondit cum t– recēpisset?” Nūntius: “In hortum exiit m–sequente nec qu–quam m– respondit.” Nūntius dixit ‘rēgem n– s– respondisse.’

Rōmulō mortuō patrēs inter s– certābant qu– e– Rōmae rēgnāret. Omnibus placēbat aliqu– caput cīvītātis esse, nec vērō qu–quam alter– concēdere volēbat. E– tempore Numa Curibus habitābat; e– populus Rōmānus rēgem creāvit, ac patrēs, cum nēmin– ill– virō praeferre audērent, e– rēgnum trādidērunt. Tūm augur h– verba locūtus est: “Iuppiter pater, sī est fās h– Numam Pompilium, c– e– caput teneō, rēgem Rōmae esse, uti t– signa n– certa dēclārēs inter e– finēs qu– fēcī!”

PENSVM B

Tarquinius Superbus primōrēs suspectōs et — [↔ dilēctōs] occidit aut in — ēgit; ita senātōrum numerō — [= minūtō], senātus — potestātis [= sine potestāte] erat, et rēx ipse per sē rem pūblicam —.

Cum Turnus — in rēgem Rōmānum iactāvisset, rēx allātō

Vocābula nova:

exsiliūm
paucitās
auctōritās
minae
cāritās
invidia
crātis
manipulus
saevitia
prudentia
papāver
operārius
ōrāculum
portentum
sors
stultitia
lūdiبریūm
magnificentia
mentiō
iuventa
aequālis
libidō
castitās
dēdecus
adulterium
pudicitia
victrix
adulter
noxa
dēlictum
peccātum
castigātor
tribūnus
magistrātus
stuprum
orbitās
miseria
opifex
bellātor
praefectus
simultās
penetrālia
epulae
nūpta
palma
exsequiae
damnum
prōles
invisus
contēptus
insolēns
insōns

manifestus
 promptus
 imperfectus
 anxius
 brutus
 expertus
 castus
 praepotens
 serus
 iuvenalis
 obstinatus
 fidelis
 pestifer
 impudicus
 iners
 voluntarius
 centuriatus
 aeratus
 grandaevus
 pudibundus
 perennis
 matrōnalis
 honestus
 sēmianimis
 generosus
 impavidus
 pudicus
 inānis
 dictitare
 imminuere
 administrare
 machinari
 convehere
 prōtrahere
 collaudare
 aequare
 trānsfugere
 tolerare
 pererrare
 prōtegere
 assentire
 assumere
 rebellare
 praedari
 obire
 sciscitari
 deliberare
 inambulare
 decutere
 praecipere
 indignari
 prolabi
 ditare

falsō crīmine virum — [= sine culpā] oppressit: gladiōs multōs ad eum — [= cōferri] iussit, quibus inventis — [↔ dubia] rēs visa est.

Rēx praedam largiendō animōs civium — [= mītigāre] studēbat, quī sē — [= operariōs] prō — [< bellāre] factōs esse — [= indignum putābant]; sed cum Ardeam vī capere nōn posset, urbem — coepit. Ibi cum dē uxōribus — facta esset, Collātīnus dixit ‘Lucrētiam suam — [= castissimam] esse’; iuvenēs Rōmam properāvērunt, ubi uxōrēs suās in — [= cēnā] et luxū tempus — invēnērunt; Lucrētia vērō nocte — inter ancillās labōrābat. Postquam Sextus Tarquinius Lucrētiam — [= violāvit], Brūtus per sanguinem Lucrētiaē — ‘sē rēgem cum coniuge et — [= stirpe] Rōmā — esse.’ Ōrātiōne habitā dē vī ac — [= cupidine] Sex. Tarquiniī, dē — Lucrētiaē nefandō, dē — [< saevus] rēgis nōn — [= ferendā] ac dē plēbis — [< miser], Brūtus haud — [↔ facile] Rōmānīs persuāsīt ut imperium rēgī —.

Hostis — [= audāx et superbus] semper — [= parātus] est ad — [= bellum renovandum]. Cohors cōstat ex III —. — est locus ubi fātum dīvinitus praedīcitur —. Vir — [< honor] nōn — [= dēlinquit].

Synōnima: potentia et —; iuventūs et —; pudicitia et —; culpa et —; peccātum et —; fūnus et —; iactūra et —; fidus et —; vacuus et —; tuērī et —; interrogāre et —; cōgitāre et —; trucidāre et —; properāre et —; fluere et —; premere et —; cōsentire cum aliquō et — alicui; in eundem locum et —; profectō et —; ūllō locō et —; apud et —; suā sponte et —.

Contrāria: stultitia et —; decus et —; amicitia et —; coāctus et —; pudicus et —.

PENSVM C

Cūr ultimus rēx ‘Superbus’ appellābātur?

Quid Tarquinius Latīnis indixit?

Num Latīnī rēgem patienter exspectābant?

Quōmodo Tarquinius Turnum suspectum fēcīt?

Quārē Sextus Tarquinius Gabiōs trānsfūgit?	lēnīre
Quid Tarquinius nūntiō filiī respondit?	obsidēre
Quōmodo Gabiī rēgī Rōmānō trādītī sunt?	terere
Quod portentum in rēgiā vīsum est?	incidere
Quōs Tarquinius Delphōs ad ōrāculum mīsit?	invisere
Quārē Brūtus stultitiam simulābat?	incalēscere
Cūr Brūtus terram ōsculātus est?	āvolāre
Quam ob rem Tarquinius Ardeam oppugnāvit?	stuprāre
Aerāriumne plēnum erat pecūniae?	inclināre
Quōmodo iuvenēs rēgiī in castrīs tempus terēbant?	iugulāre
Quō iuvenēs rēgiī ex castrīs profectī sunt?	mātūrāre
Quōmodo uxōrēs eōrum tempus terēbant?	oboriri
Quae fuit uxor castissima?	peccāre
Cūr Lucrētia sē ipsa interfēcit?	exigere
Quid Brūtus per sanguinem Lucrētiaē iūrāvit?	extrahere
Quī prīmī cōsulēs fuērunt?	mānāre
	iūrāre
	conciēre
	abrogāre
	exsecrārī
	urgere
	reticēre
	pavere
	ēloquī
	stillāre
	eōdem
	enimvērō
	difficulter
	usquam
	aliō
	penes
	quācumque
	ultrō

Dictātor
ab arātrō
arcessitur

POST REGES EXACTOS

[Ex Eutropiū Breviariō ab urbe conditā I.9–III.6]

Eutropius vixit saeculō
IV p. C.
breviariū -īn = liber
brevis

hinc : ab hōc annō (245
a. u. c. = *ducentēsimō*
quadrāgēsīmō quīntō ab
urbe conditā)
placuit ut/nē = dēcrētum
est ut/nē
diūturnitās -ātis f
< diūturnus
reddere = facere
cīvilis = quī cīvibus
placet
privātus : sine magistrātū

ēgerat ut : effēcerat ut

tollere : adimere
dignitās = magistrātus

patrimōnium -īn = bona
patris familiae

Cōsulēs et dictātōrēs

I

Hinc cōsulēs coepēre, prō ūnō rēge duo, hāc causā 9
creātī ut, sī ūnus malus esse voluisset, alter eum habēns
potestātem similem coercēret. Et placuit nē imperium
longius quam annum habērent, nē per diūturnitātem 5
potestātis īnsolentiōrēs redderentur, sed cīvilēs semper
essent, quī sē post annum scīrent futūrōs esse privātōs.

Fuērunt igitur annō primō ab expulsīs rēgibus cōsu-
lēs L. Iūnius Brūtus, quī māximē ēgerat ut Tārquinius
pellerētur, et Tārquinius Collātīnus, marītus Lucrētiaē. 10
Sed Tārquiniō Collātīnō statim sublāta est dignitās; pla-
cuerat enim ‘nē quisquam in urbe manēret quī Tārqui-
nius vocārētur.’ Ergō acceptō omnī patrimōniō suō ex
urbe migrāvit, et locō ipsīus factus est P. Valerius Pū-
blicola cōsul.

15

Commōvit tamen bellum urbī Rōmae rēx Tārquī- nius, quī fuerat expulsus, et collēctīs multīs gentibus, ut	bellum commovēre = b. movēre (= inferre) expulsus <i>erat</i>
10 in rēgnum posset restitui, dīmicāvit. In primā pugnā Brūtus cōnsul et Arrūns, Tārquiniī fīlius, invicem sē 20 occidērunt, Rōmānī tamen ex eā pugnā victōrēs recessē- runt. Brūtum mātṛōnae Rōmānae, dēfēnsōrem pudīci- tiae suae, quasi commūnem patrem per annum lūxē- runt.	re-stituere = rūrsus in- stituere in-vicem = alter alterum (Brūtus Arruntem et Arrūns Brūtum occidit) lūgēre lūxisse
Valerius Pūblicola Sp. Lucrētium Tricipitūnum collē- 25 gam sibi fēcit, Lucrētiaē patrem; quō morbo mortuō iterum M. Horātium Pulvillum collēgam sibi sūmpsit. Ita primus annus quīnque cōsulēs habuit, cum Tār- quinius Collātīnus propter nōmen urbe cessisset, Brū- tus in proeliō periisset, Sp. Lucrētius morbo mortuus 30 esset.	collēga -ae <i>m</i>: cōsul alte- rius cōsulis collēga est quō morbo mortuō = postquam is morbo mortuus est
11 Secundō quoque annō iterum Tārquinius, ut recipē- rētur in rēgnum, bellum Rōmānīs intulit, auxilium eī ferente Porsennā, Tūsciae rēge, et Rōmam paene cēpit. Vērūm tum quoque victus est.	urbe : ex urbe cēdere cessisse Tūscia -ae <i>f</i> = Etrūria
35 Tertiō annō post rēgēs exāctōs Tārquinius, cum sus- cipī nōn posset in rēgnum neque eī Porsenna, quī pā- cem cum Rōmānīs fēcerat, praestāret auxilium, Tūscu- lum sē contulit, quae cīvītās nōn longē ab urbe est, atque ibi per quattuordecim annōs prīvātus cum uxōre 40 cōsensuit.	sus-cipere = recipere praestāre = praebēre, dare cōn-senēscere -nuisse = senēscere
12 Nōnō annō post rēgēs exāctōs, cum gener Tārquiniī ad iniūriam socerī vindicandam ingentem collēgisset	vindicāre = ulciscī

dictātūra-ae*f* = dignitās
dictātōris
cōsulātus-ūs*m* = digni-
tās cōsulis
magister equitum est ā
dictātōre secundus
ob-sequī = pārere

miliārium
tamquam = tamquam sī

premere = opprimere
tribūnī plēbis dēnī quot-
annis creantur quī annu-
am potestātem habent

re-parāre

Corioli-ōrum *m*

perdere = āmittere

octāvus decimus = duo-
dē-vicēsīmus
Cn. Mārcius *Coriolānus*

con-tendere -disse
= properāre

miliārium -ī*n*: miliāria
sunt lapidēs iūxtā viās
positī *M* passibus inter-
iectis
repudiāre = recūsāre,
dimittere

dēprecātiō -ōnis *f* < *dē-*
precārī = precārī (nē
quid fiat)

[annō 479 a. C.]
K. = *Kaesō*/*Caesō*-ōnis
(praenōmen)
(*Fabia*) familia = gēns

exercitum, nova Rōmae dignitās est creāta, quae dictā-
tūra appellātur, māior quam cōsulātus. Eōdem annō
etiam magister equitum factus est, quī dictātōrī obse- 45
querētur. Dictātor autem Rōmae prīmus fuit T. Lār-
cius, magister equitum prīmus Sp. Cassius.

Sextō decimō annō post rēgēs exāctōs sēditiōnem po- 13
pulus Rōmae fēcit, tamquam ā senātū atque cōsulibus
premerētur. Tum et ipse sibi tribūnōs plēbis, quasi 50
propriōs iūdicēs et dēfēnsōrēs, creāvit, per quōs contrā
senātum et cōsulēs tūtus esse posset.

Sequentī annō Volscī contrā Rōmānōs bellum reparā- 14
vērunt, et victī aciē etiam Coriolōs, civitātem quam ha-
bēbant optimam, perdidērunt. 55

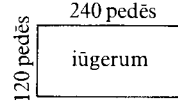
Octāvō decimō annō postquam rēgēs ēiectī erant ex- 15
pulsus ex urbe Cn. Mārcius, dux Rōmānus, quī Corio-
lōs cēperat, Volscōrum civitātem, ad ipsōs Volscōs con-
tendit irātus et auxilia contrā Rōmānōs accēpit. Rōmā-
nōs saepe vīcit, ūsque ad quīntum miliārium urbis ac- 60
cessit, oppugnātūrus etiam patriam suam (lēgātīs quī
pācem petēbant repudiātīs), nisi ad eum māter Veturia
et uxor Volumnia ex urbe vēnissent, quārum flētū et
dēprecātiōne superātus remōvit exercitum. Atque hic
secundus post Tarquinium fuit quī dux contrā patriam 65
suam esset.

K. Fabiō et T. Vergīniō cōsulibus, trecentī nōbilēs 16
hominēs, quī ex Fabiā familiā erant, contrā Vēientēs
bellum sōlī suscēpērunt, prōmittentēs senātuī et populō

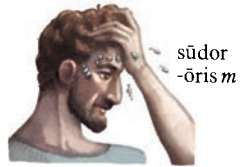
- 70 'per sē omne certāmen implendum.' Itaque profectī, omnēs nōbilēs et quī singulī magnōrum exercituum ducēs esse dēbērent, in proeliō concidērunt. Ūnus omnīnō superfuit ex tantā familiā, quī propter aetātem puerīlem dūcī nōn potuerat ad pugnam.
- 75 Post haec cēnsus in urbe habitus est, et inventa sunt cīvium capita centum septendecim mīlia trecenta ūndēvīgintī.
- 17 Sequentī annō, cum in Algidō monte ab urbe duodecimō fermē mīliariō Rōmānus obsidērētur exercitus, L.
- 80 Quīnctius Cincinnātus dictātor est factus, quī agrum quattuor iūgerum possidēs manibus suīs colēbat. Is cum in opere et arāns esset inventus, sūdōre dētersō togam praetextam accēpit, et caesīs hostibus liberāvit exercitum.
- 18 Annō trecentēsimō et alterō ab urbe conditā imperium cōsulāre cessāvit et prō duōbus cōsulibus decem factī sunt quī summam potestātem habērent, 'decemvirī' nōminātī. Sed cum prīmō annō bene ēgissent, secundō ūnus ex iīs, Ap. Claudius, Vergīnī cuius-
- 90 dam (quī honestīs iam stipendiīs contrā Latīnōs in monte Algidō mīlitāverat) filiā virginem corrumpere voluit; quam pater occīdit, nē stuprum ā decemvirō sustinēret, et regressus ad mīlitēs mōvit tumultum. Sublāta est decemvirīs potestās, ipsīque damnātī sunt.
- 19 Annō trecentēsimō et quīntō decimō ab urbe conditā Fidēnātēs contrā Rōmānōs rebellāvērunt. Auxilium hīs

implendum esse : implētum īrī (: peractum īrī)

proeliō: ad fluvium
Cremeram
omnīnō : ex omnibus

cīvium capita : cīvēs
117 319

iūgerum -ī n., pl gen -um:
ager pedēs CCXL longus,
CXX lātus [2523 m²]
dē-tergere -sisse -sum
(toga) praetexta: toga
purpurā ōrnāta quam
cōsulēs et dictātōrēs
gerunt
trecentēsimus -a -um
= CCC (300.)
cōsulārīs -e < cōsul

x-virī lēgibus scrībendīs
(= ad lēgēs scrībendās)
xii tabulās lēgum scrīp-
sērunt
Ap. = Appius (prae-
nōmen)
stipendium = mīlitia
annua
corrumpere : violāre

sustinēre : patī
re-gredi -gressum = red-
ire (↔ prōgredi)
damnāre = condemnāre

ambō -ae -ō (*mfn*)

A. Cornelius Cossus
occisō Tolumniō rēge
opīma spolia II rettulit
ex-cidēre -disse -sum =
dēlēre

ipsōs : eōs

dītissimus = dīvītissimus

Faleriī -ōrum *m*

quasi = velut sī

ex cīvitate

Senonēs -um *m*: Galli qui
in Italiam migrāverant

[annō 390 a. C.]
Capitōlium dēfendit *M.*
Mānlius (postēā rēgnū
affectāvisse damnātus)
labōrāre = patī, premī

super-venīre (+ *dat*) =
subitō adorīrī (Camil-
lus Gallis supervēnit)

datum *erat*
revocāret : reciperāret
tertiō *adv* = tertium

secundus : alter

praestābant Vēientēs et rēx Vēientium Tolumnius.
Quae ambae cīvitatēs tam vīcīnae urbī sunt ut Fidēnae
sextō, Vēiī octāvō decimō miliārīō absint. Coniūnxērunt
sē hīs et Volscī. Sed Māmercō Aemiliō dictātōre et L. 100
Quīnctiō Cincinnātō magistrō equitum victī etiam rē-
gem perdidērunt. Fidēnae captae et excīsae.

Post vīginti deinde annōs Vēientēs rebellāvērunt. 20
Dictātōr contrā ipsōs missus est Fūrius Camillus, quī
prīmum eōs vīcit aciē, mox etiam cīvitatē diū obsi- 105
dēns cēpit, antīquissimam Italiae atque dītissimam.
Post eam cēpit et Faleriōs, nōn minus nōbilem cīvitatē.
Sed commōta est eī invidia, quasi praedam male
dīvīsisset, damnātusque ob eam causam et expulsus cī-
vitate. 110

Statim Galli Senonēs ad urbem vērērunt et victōs
Rōmānōs undecimō miliārīō ā Rōmā apud flūmen
Alliam secūtī etiam urbem occupāvērunt! Neque dē-
fendī quicquam nisi Capitōlium potuit; quod cum diū
obsēdissent et iam Rōmānī fame labōrārent, acceptō 115
aurō, nē Capitōlium obsidērent, recessērunt. Sed ā Ca-
millō, quī in vīcīnā cīvitate exsulābat, Gallis superven-
tum est gravissimēque victī sunt. Postēā tamen etiam
secūtus eōs Camillus ita cecidit ut et aurum quod iīs
datum fuerat et omnia quae cēperant militāria signa re- 120
vocāret. Ita tertiō triumphāns urbem ingressus est et ap-
pellātus 'secundus Rōmulus', quasi et ipse patriae con-
ditor.

II *Post urbem captam*

1	Annō trecentēsīmō sexāgēsīmō quīntō ab urbe conditā, post captam autem primō, dignitatēs mūtatae sunt et prō duōbus cōsulibus factī 'tribūnī mīlītārēs cōsulārī potestāte.' Hinc iam coepit Rōmāna rēs crēscere. Nam Camillus eō annō Volscōrum cīvitatē, quae per	sexāgēsīmus-a-um = LX (60.) post <i>urbem</i> captam
130	septuāgintā annōs bellum gesserat, vīcit, et Aequōrum urbem et Sūtrīnōrum, atque omnēs — dēlētīs eārundem exercitibus — occupāvit, et trēs simul triumphōs ēgit.	Sūtrīnī-ōrum <i>m</i> < Sūtrium -ī <i>n</i> , civitas Etrūriae
2	T. etiam Quīntius Cincinnātus Praenestīnōs, quī ūsque ad urbis Rōmae portās cum bellō vēnerant, per-	Praenestīnī-ōrum <i>m</i> < Praeneste -is <i>n</i> , civitas Latīi
135	secūtus ad flūmen Alliam vīcit, octō cīvitatēs, quae sub ipsīs agēbant, Rōmānīs adiūnxit, ipsum Praeneste aggressus in dēditiōnem accēpit. Quae omnia ab eō gesta sunt vīginti diēbus, triumphusque ipsī dēcrētus.	sub ipsīs (: iīs) agēbant : sub eōrum imperiō erant
3	Vērū dignitās tribūnōrum mīlītāriū nōn diū per-	ipsī : eī (Cincinnatō)
140	sevērāvit. Nam post aliquantum nullōs placuit fierī, et quadriennium in urbe ita flūxit ut potestātēs ibi māiōrēs nōn essent. Praesūmpsērunt tamen tribūnī mīlītārēs cōsulārī potestāte iterum dignitatē, et triennium per-sevērāvērunt. Rūrsus cōsulēs factī.	per-sevērāre = firmē stāre, cōstāns manēre (↔ cessāre) quadriennium -ī <i>n</i> = quattuor annī fluere flūxisse; flūxit : rēs flūxit ↔ cōstitit prae-sūmere = prae aliīs sūmere triennium -ī <i>n</i> = trēs annī
4	L. Genūciō et Q. Servīliō cōsulibus mortuus est Camillus. Honor eī post Rōmulum secundus dēlātus est.	Q. = Quīntus honor -ōris <i>m</i> = honōs; honōrem dēferre = h. praebēre
5	T. Quīntius dictātor adversus Gallōs, quī ad Italiam vēnerant, missus est. Hī ab urbe quārtō mīliāriō trāns Aniēnem fluvium cōnsēderant. Ibi nōbilissimus dē se-	
150	nātōribus iuvenis T. Mānlius prōvocantem Gallum ad	prō-vocāre = ad pugnam ēvocāre

singulāris -e: certāmen
s.e = c. inter singulōs
torquātus -a -um =
torque ōrnātus

torquis
-is m

C. Mārcius *Rutilus*, dic-
tātor annō 356 a. C.

sub-igere -ēgisse -āctum
= sub imperium cōgere
tirō -ōnis m = novus miles
modus = certus nume-
rus, magnitūdō
amplius = plūs

corvus
-ī m

unguis
-is m

tribūnī militum sēnī (VI)
singulis legiōnibus
praefecti sunt

rēctum aspicere = in
rēctum prōspicere

meritum -ī n = factum
quō laus merētur
annōrum XXIII : XXIII
annōs nātus

ex-igere = postulāre

per-domāre
[annō 331 a. C.]

singulāre certāmen prōgressus occīdit, et sublātō torque
aureō collōque suō impositō, in perpetuum 'Torquātī'
et sibi et posterīs nōmen accēpit. Gallī fugātī sunt, mox
per C. Sulpiciū dictātōrem etiam victī. Nōn multō
post ā C. Mārciō Tūscī victī sunt et octō mīlia captīvō- 155
rum ex iīs in triumphum ducta.

Cēnsus iterum habitus est. Et cum Latīnī, quī ā Rō- 6
mānīs subāctī erant, mīlitēs praestāre nōllent, ex Rōmā-
nīs tantum tīrōnēs lēctī sunt, factaeque legiōnēs decem;
quī modus sexāgintā vel amplius armātōrum mīlia effī- 160
ciēbat. (Parvīs adhūc Rōmānīs rēbus tanta tamen in rē
mīlitārī virtūs erat.) Quae cum profectae essent adver-
sum Gallōs duce L. Fūriō, quīdam ex Gallīs ūnum ex
Rōmānīs, 'quī esset optimus', prōvocāvit. Tum sē M.
Valerius tribūnus mīlitum obtulit, et cum prōcessisset 165
armātus, corvus eī suprā dextrum brachium sēdit.
Mox commissā adversum Gallum pugnā, idem corvus
ālīs et unguibus Gallī oculōs verberāvit, nē rēctum pos-
set aspicere. Ita ā tribūnō Valeriō interfectus. Corvus
nōn solum victōriam eī, sed etiam nōmen dedit, nam 170
postea idem 'Corvīnus' est dictus. Ac propter hoc meri-
tum annōrum trium et vīgintī cōsul est factus.

Latīnī, quī nōluerant mīlitēs dare, hoc quoque ā Rō- 7
mānīs exigere coepērunt ut ūnus cōsul ex eōrum, alter
ex Rōmānōrum populō creārētur. Quod cum esset ne- 175
gātum, bellum contrā eōs susceptum est et ingentī
pugnā superātī sunt; ac dē iīs perdomitīs triumphātum

est. Statuae cōsulibus ob meritum victōriae in Rōstrīs
positae sunt. — Eō annō etiam Alexandrīa ab Alexan-
180 drō Macedone condita est.

Samnītēs

8 Iam Rōmānī potentēs esse coopērunt. Bellum enim in
centēsimō et tricēsimō ferē mīliārīō ab urbe apud Sam-
nītas gerēbātur, quī mediī sunt inter Picēnum, Campā-
185 niam, Āpūliam. L. Papīrius Cursor cum honōre dictā-
tōris ad id bellum profectus est. Quī cum Rōmam redi-
ret, Q. Fabiō Māximō magistrō equitum, quem apud
exercitum reliquit, praecēpit ‘nē sē absente pugnāret.’
Ille, occāsiōne repertā, felicissimē dīmīcāvīt et Samnītas
190 dēlēvit. Ob quam rem ā dictātōre capitis damnātus
‘quod sē vetante pugnāset’, ingentī favōre mīlitum et
populī liberātus est, tantā Papīriō sēditionē commōtā ut
paene ipse interficerētur.

9 Postea Samnītēs Rōmānōs, T. Veturiō et Sp. Pos-
195 tumiō cōsulibus, ingentī dēdecōre vīcērunt et sub
iugum mīsērunt. Pāx tamen ā senātū et populō solūta

Alexandrīa-*ae f*: urbs
Aegyptī
Alexander -*drī m*: rēx
Macedoniae
Macedō -*onis m*: incola
Macedoniae

Samnītēs -*ium m (acc-ēs
/-as) < Samnium -ī n*

Picēnum -*ī n*

Cursor -*ōris m*

Q. Fabiō Māximō *Rullī-
ānō* (cōsul quīnquies)

capitis damnāre = ad
mortem damnāre
-āssēt = -āvisset
favor -*ōris m* < favēre
liberātus : absolutus
Papīriō : contrā Papīrium

Exercitus victus
sub iugum
mittitur

iugum -*ī n*

[annō 321 a. C.]
vīcērunt: apud oppidum
Caudium (-ī n)
pācem solvere : p.
rumpere

est, quae cum ipsīs propter necessitātem facta fuerat. Postea Samnītēs victī sunt ā L. Papīriō cōsule, septem mīlia eōrum sub iugum missa. Papīrius prīmus dē Samnītibus triumphāvit. — Eō tempore Ap. Claudius cēnsor aquam Appiam indūxit et viam Appiam strāvit.

ipsīs : iis
facta erat

[annō 312 a. C.]
cēnsor -ōris *m* = vir quī
cēnsuī praeest
viam sternere = viam
mūnīre/facere

lēgātus -ī *m* = praefectus
militum quī imperātō-
rem adiuvat
datus *esset*
M'. = Mānius (prae-
nōmen)
[annō 290 a. C.]
(hostēs) cōnficere
= absūmere
quadrāgintā novem = ūn-
dē-quinquāgintā
bellum tollere = b. finīre

Samnītēs, reparātō bellō, Q. Fabium Māximum vīcē-
runt, tribus mīlibus hominum occīsīs. Postea, cum pa-
ter eī, Fabius Māximus, lēgātus datus fuisset, et Sam-
nītas vīcit et plūrima ipsōrum oppida cēpit. Deinde P.
Cornēlius Rūfinus M'. Curius Dentātus, ambō cōnsu-
lēs, contrā Samnītas missī ingentibus proeliīs eōs cōnfē-
cēre. Tum bellum cum Samnītibus per annōs quadrā-
gintā novem āctum sustulērunt. Neque ūllus hostis fuit
intrā Italiam quī Rōmānam virtūtem magis fatīgāverit.

Interiectīs aliquot annīs iterum sē Gallōrum cōpiaē
contrā Rōmānōs Tūscīs Samnītibusque iūnxērunt, sed
cum Rōmam tenderent, ā Cn. Cornēliō Dolābellā cōn-
sule dēlētae sunt.

tendere = īre
[annō 283 a. C.]

Pyrrhus,
rēx Ēpiri

Pyrrhus

Eōdem tempore Tarentīnīs, quī iam in ultimā Italiā
sunt, bellum indictum est, quia lēgātīs Rōmānōrum

Tarentīnī -ōrum *m*
< Tarentum -ī *n*

elephantus -ī m

trāns-marīnus -a -um =
quī trāns mare est
[annō 280 a. C.]
explōrātōr -ōris m = mīles
quī hostiū mōtū
explōrat

quae-cumque = omnia
quae

in-cognitus -a -um
= ignōtus
ex-pavescere -pāvisse =
pavidus fieri; rem e. =
rē exterrēri

tractāre = afficere
(vulnus) adversum : in
pectore acceptum
trux -ucis = ferōx

mihi contingit = mihi
accidit, mihi datur
Lūcānī -ōrum m: incolae
Lūcāniae
Bruttiī -ōrum m
pergere perrēxisse

honōrificus -a -um = quī
honōre afficit; h. ē =
cum honōre
C. Fabricium Luscinum

iniūriam fēcissent. Hī Pyrrhum, Ēpīrī rēgem, contrā
Rōmānōs in auxilium poposcērunt, quī ex genere Achil- 220
lis orīginem trahēbat. Is mox ad Italiam vēnit, tumque
prīmum Rōmānī cum trānsmarinō hoste dīmīcāvērunt.
Missus est contrā eum cōsul P. Valerius Laevīnus, quī
cum explōrātōrēs Pyrrhī cēpisset, iussit eōs per castra
dūcī, ostendī omnem exercitum tumque dīmīttī, ut re-
nūntiārent Pyrrhō quaecumque ā Rōmānīs agerentur. 225
Commissā mox pugnā, cum iam Pyrrhus fugeret, ele-
phantōrum auxiliō vīcit, quōs incognitōs Rōmānī expā-
vērunt. Sed nox proeliō finem dedit. Laevīnus tamen
per noctem fūgit, Pyrrhus Rōmānōs mille octingentōs
cēpit et eōs summō honōre tractāvit, occīsōs sepelīvit. 230
Quōs cum adversō vulnere et trucī vultū etiam mortuōs
iacēre vīdisset, tulisse ad caelum manūs dīcitur cum hāc
vōce: 'sē tōtīus orbis dominum esse potuisse, sī tālēs
sibi mīlitēs contigissent.'

Posteā Pyrrhus, coniūctīs sibi Samnītibus, Lūcānīs, 12
Bruttiīs, Rōmam perrēxit, omnia ferrō ignīque vāstāvit,
Campāniam populātus est, atque ad Praeneste vēnit,
miliārīō ab urbe octāvō decimō. Mox terrōre exercitūs
quī eum cum cōsule sequēbātur in Campāniam sē re-
cēpit. 240

Lēgātī ad Pyrrhum dē redimendīs captīvīs missī ab eō
honōrificē susceptī sunt; captīvōs sine pretiō Rōmam
mīsīt. Ūnum ex lēgātīs Rōmānōrum, Fabricium, sic ad-
mīrātus est, cum eum pauperem esse cognōvisset, ut

245 quārtā parte rēgnī prōmissā sollicitāre voluerit ut ad sē
trānsīret — contēptusque est ā Fabriciō. Quārē cum
Pyrrhus Rōmānōrum ingentī admīrātiōne tenērētur, lē-
gātum mīsīt quī pācem aequīs condiōnibus peteret,
praecipuum virum Cineam nōmine, ita ut Pyrrhus par-
250 tem Italiae quam iam armīs occupāverat obtinēret.

13 Pāx displicuit, remandātumque Pyrrhō est ā senātū
‘eum cum Rōmānīs, nisi ex Italiā recessisset, pācem
habēre nōn posse.’ Tūm Rōmānī iussērunt captīvōs
omnēs quōs Pyrrhus reddiderat infāmēs habērī, ‘quod
255 armātī capī potuissent, nec ante eōs ad veterem statum
revertī quam sī bīnōrum hostium occīsōrum spolia ret-
tulissent.’ Ita lēgātus Pyrrhī reversus est. Ā quō cum
quaereret Pyrrhus ‘quālem Rōmam comperisset?’ Ci-
neās dixit ‘rēgum sē patriam vīdisse: scilicet tālēs illic
260 ferē omnēs esse quālis ūnus Pyrrhus apud Ēpīrum et
reliquam Graeciam putārētur!’

Missī sunt contrā Pyrrhum ducēs P. Sulpicius et P.
Decius Mūs cōsulēs. Certāmine commissō, Pyrrhus
vulnerātus est, elephantī interfectī, vīgintī mīlia caesa
265 hostium, et ex Rōmānīs tantum quīnque mīlia. Pyrrhus
Tarentum fugātus.

14 Interiectō annō contrā Pyrrhum Fabricius est missus
(quī prius inter lēgātōs sollicitārī nōn potuerat quārtā
rēgnī parte prōmissā). Tūm, cum vicīna castra ipse et
270 rēx habērent, medicus Pyrrhī nocte ad eum vēnit prō-
mittēns venēnō sē Pyrrhum occīsūrum sī sibi aliquid

sollicitāre = incitāre,
persuādere
contemnere -tēmpsisse
-tēptum
eōrum admīrātiōne tenērī
= eōs admīrārī
aequus = omnibus aequē
probandus, iustus
Cineās -ae *m*

ob-tinēre = tenēre in suā
potestāte
re-mandāre = renūntiāre

in-fāmīs -e = sine bonā
fāmā, indignus
veterem statum : digni-
tātem cīvilem
re-ferre ret-tulisse
re-lātum

com-perīre -risse -rtum
= cognōscere

apud Ēpīrum = in Ēpīrō

[annō 279 a. C.]

Mūs Mūris *m*

venēnum -īn = cibus vel
pōtiō quae mortem affert

caput : vīta

honestās -ātis *f*
< honestus

[annō 275 a. C.]

eā diē = eō diē

et C. Claudīo
[annō 273 a. C.]
quadringentēsīmus -a
-um = cccc (400.)
Alexandrīnus -a -um
< Alexandria
Ptolomaeus -ī *m*: rēx
Aegyptī
obtinēre = adipīscī
[annō 269 a. C.]
Picentēs -ium *m*
< Picēnum

triumphātum est = tri-
umphus āctus est

Gallia: regiō Gallōrum
Senonum
[annō 267 a. C.]
Libō -ōnis *m*
Sallentīnī -ōrum *m*: gēns
Āpūliae
Brundisīnī -ōrum *m*
< Brundisium

pollicērētur. Quem Fabricius vīnctum redūcī iussit ad
dominum Pyrrhōque dīcī quae contrā caput eius medi-
cus spopondisset. Tum rēx admīrātus eum dīxisse fer-
tur: “Ille est Fabricius quī difficilīus ab honestāte quam 275
sōl ā cursū suō āvertī potest!” Tum rēx ad Siciliam
profectus est. Fabricius victīs Lūcānīs et Samnītibus
triumphāvit.

Cōnsulēs deinde M^o. Curius Dentātus et Cornēlius
Lentulus adversum Pyrrhum missī sunt. Curius contrā 280
eum pugnāvit, exercitum eius cecīdit, ipsum Tarentum
fugāvit, castra cēpit. Eā diē caesa hostium vīgintī tria
mīlia. Curius in cōsulātū triumphāvit. Prīmus Rōmam
elephantōs quattuor dūxit. Pyrrhus etiam ā Tarentō
mox recessit et apud Argōs, Graeciae civitātem, occīsus 285
est.

C. Fabiō Licinō C. Claudīo Canīnā cōsulībus, annō 15
urbis conditae quadringentēsīmō octōgēsīmō prīmō, lē-
gātī Alexandrīnī ā Ptolomaeō missī Rōmam vēnēre et ā
Rōmānīs amīcitiā quam petīverant obtinuērunt. 290

Q. Ogulniō C. Fabiō Pictōre cōsulībus Picentēs bel- 16
lum commōvēre, et ab īnsequentibus cōsulībus P.
Semprōniō Ap. Claudīo victī sunt; et dē iīs triumphā-
tum est. Conditae ā Rōmānīs civitātēs Arīminum in
Galliā et Beneventum in Samniō. 295

M. Atīliō Rēgulō L. Iūliō Libōne cōsulībus Sallentī- 17
nīs in Āpūliā bellum indictum est, captīque sunt cum
civitāte simul Brundisīnī, et dē iīs triumphātum est.

18 Annō quadringentēsīmō septuāgēsīmō septimō, cum
 300 iam clārum urbis Rōmae nōmen esset, arma tamen ex-
 trā Italiam mōta nōn fuerant. Ut igitur cognōscerētur
 quae cōpiae Rōmānōrum essent, cēnsus est habitus.
 Tum inventa sunt cīvium capita ducenta nōnāgintā duo
 milia trecenta trīgintā quattuor, quamquam ā conditā
 305 urbe numquam bella cessāssent.

Bellum Pūnicum primum

Et contrā Āfrōs bellum susceptum est primum Ap.
 Claudiō M. Fulviō cōsulibus. In Siciliā contrā eōs
 pugnātum est, et Ap. Claudius dē Āfris et rēge Siciliae
 310 Hierōne triumphāvit.
 19 Īnsequentī annō, M'. Valeriō et Otāciliō Crassō cōn-
 sulibus, in Siciliā ā Rōmānīs rēs magnae gestae sunt.
 Tauromenītānī, Catinēnsēs et praetereā quīnquāgintā
 cīvitatēs in fidem acceptae.
 315 Tertiō annō in Siciliā contrā Hierōnem, rēgem Sicu-
 lōrum, bellum parātum est. Is cum omnī nōbilitāte Sy-
 rācūsānōrum pācem ā Rōmānīs impetrāvit deditque ar-
 gentī ducenta talenta. Āfrī in Siciliā victī sunt et dē iīs
 secundō Rōmae triumphātum est.

septuāgēsīmus -a -um
 = LXX (70.)

mōta nōn *erant*

cōpiae = opēs

292 334

-āssent = -āvīssent

proelium
 nāvāle

Āfrī -ōrum *m*: incolae
 Āfricae (: Poenī vel
 Karthāginiēnsēs)
 Ap. Claudius *Caudex*
 (-icis), M. Fulvius
Flaccus: cōsulēs
 annō 264 a. C.

Tauromenītānī -ōrum *m*
 < Tauromenium -i *n*
 Catinēnsēs -ium *m*
 < Catina -ae *f*
 in fidem accipere = in
 deditiōnem a.
 Hierō -ōnis *m*
 Siculī -ōrum *m*: incolae
 Siciliae
 omnis nōbilitās = omnēs
 nōbilēs
 Syrācūsānī -ōrum *m*
 < Syrācūsae -ārum *f*
 secundō *adv* = iterum

[annō 260 a. C.]

rōstrātus -a -um = rōstrō
mūnītus
dē-cipere -cēpisse
-ceptum = fallere
Carthāginiēnsis =
Karthāginiēnsis

posse = potestātem
habēre

[annō 259 a. C.]
Scīpiō -ōnis *m*
L. Cornēlius Scīpiō

[annō 256 a. C.]
Vulsō -ōnis *m*
Hamilcar -aris *m*

retrō = eō unde vēnerat

Carthāgō = Karthāgō
castellum -ī *n* = locus
mūnītus

decem et octō = duo-dē-
vīgintī

Quīntō annō Pūnicī bellī, quod contrā Āfrōs gerēbā- 20
tur, primum Rōmānī, C. Duiliō et Cn. Cornēliō Asinā
cōsulibus, in marī dīmīcāvērunt parātīs nāvibus rōs-
trātīs. Cōsul Cornēlius fraude dēceptus est. Duilius
commisō proeliō Carthāginiēnsium ducem vīcit, trī-
gintā et ūnam nāvēs cēpit, quattuordecim mersit, sep- 325
tem mīlia hostium cēpit, tria mīlia occīdit. Neque ūlla
victōria Rōmānīs grātor fuit, quod invictī terrā iam
etiam marī plūrimum possent.

C. Aquiliō Flōrō L. Scīpiōne cōsulibus, Scīpiō Cor-
sicam et Sardiniam vāstāvit, multa mīlia inde captīvō- 330
rum abdūxit, triumphum ēgit.

L. Mānliō Vulsōne M. Atīliō Rēgulō cōsulibus, bel- 21
lum in Āfricam trānslātum est. Contrā Hamilcarem,
Carthāginiēnsium ducem, in marī pugnātum, victusque
est; nam perditīs sexāgintā quattuor nāvibus, retrō sē 335
recēpit. Rōmānī vīgintī duās āmīsērunt. Sed cum in
Āfricam trānsiissent, prīmam Clypeam, Āfricae cīvītā-
tem, in dēditiōnem accēpērunt. Cōsulēs ūsque ad
Carthāginem prōcessērunt, multisque castellīs vāstātīs,
Mānlius victor Rōmam rediit et vīgintī septem mīlia 340
captīvōrum redūxit, Atīlius Rēgulus in Āfricā remānsit.
Is contrā Āfrōs aciem īnstrūxit. Contrā trēs Carthā-
giniēnsium ducēs dīmīcāns victor fuit, decem et octō
mīlia hostium cecīdit, quīnque mīlia cum decem et octō
elephantīs cēpit, septuāgintā quattuor cīvītātēs in fidem 345
accēpit. Tum victī Carthāginiēnsēs pācem ā Rōmānīs

petivērunt. Quam cum Rēgulus nōllet nisi dūrissimīs
condiciōnibus dare, Āfrī auxilium ā Lacedaemoniīs pe-
tīvērunt. Et duce Xanthippō, quī ā Lacedaemoniīs mis-
sus fuerat, Rōmānōrum dux Rēgulus victus est ultimā
perniciē. Nam duo mīlia tantum ex omnī Rōmānō exer-
citū refūgērunt, quīngentī cum imperātore Rēgulō captī
sunt, trīgintā mīlia occīsa. Rēgulus ipse in catēnās con-
iectus.

22 M. Aemiliō Paulō Ser. Fulviō Nōbiliōre cōsulibus,
ambō Rōmānī cōsulēs ad Āfricā profectī sunt cum
trecentārum nāvium classe. Prīmum Āfrōs nāvālī certā-
mine superant. Aemilius cōsul centum et quattuor nā-
vēs hostium dēmersit, trīgintā cum pugnātōribus cēpit,
360 quīndecim mīlia hostium aut occīdit aut cēpit, mīlitem
suum ingentī praedā dītāvit. Et subācta Āfrica tunc
fuisset, nisi quod tanta famēs erat ut diūtius exercitus
exspectāre nōn posset. Cōsulēs cum victrīci classe red-
euntēs circā Siciliā naufragium passī sunt. Et tanta
365 tempestās fuit ut ex quadringentīs sexāgintā quattuor
nāvibus octōgintā tantum servārī potuerint; neque ūllō
tempore tanta maritima tempestās audīta est. Rōmānī
tamen statim ducentās nāvēs reparāvērunt, neque in
aliquō animus hīs īnfractus fuit.

23 Cn. Servīlius Caepiō C. Semprōnius Blaesus cōsulēs
cum ducentīs sexāgintā nāvibus ad Āfricā profectī
sunt. Aliquot cīvitatēs cēpērunt. Praedam ingentem re-
dūcentēs naufragium passī sunt. Itaque cum continuāe

dūrus = sevērus

Lacedaemoniī -ōrum *m*
< Lacedaemō -onis *f*
= Sparta

missus *erat*

perniciēs -ēif = caedēs,
strāgēs
re-fugere = retrō fugere

in catēnās conicere =
vīctum in carcerem
mittere

[annō 255 a. C.]
Ser. = Servius (prae-
nōmen)
Nōbilior -ōris *m*
nāvālis -e < nāvis

dē-mergere = sub-
mergere
pugnātor -ōris *m* = quī
pugnat
mīlitem : mīlītēs

subācta *esset*

naufragium -ī *n* < nāvis
+ frangere

naufragium

in aliquō : in ūllō
īn-fringere -frēgis
-frāctum = frangere
īnfractus *est*
[annō 253 a. C.]
Caepiō -ōnis *m*

calamitās -ātis *f* = mala
fortūna, clādēs

ad praesidium Italiae : ad
dēfendendam Italiam
[annō 251 a. C.]

Numidae -ārum *m*: in-
colae Numidae
pompa -ae *f* = agmen
hominum festō diē
prōcēdentium
iter = via

Rēgulum petivērunt
= ā Rēgulō *p*.

permūtatiō -ōnis *f*
< *per-mūtāre* = inter
sē mūtāre

illā diē = illō diē

complexus -ūs *m*
< *complexi*

cāsus = quod forte
accidit, calamitās
tantī : tantū pretiī

captī *erant*

negāvīt sē mānsūrum *esse*
= dixit sē mānsūrum
nōn *esse*
-ierat = -iverat

supplicium = cruciātus
māximus

calamitātēs Rōmānīs displicērent, dēcrēvit senātus ut ā
maritimīs proeliīs recēderētur et tantum sexāgintā nāvēs 375
ad praesidium Italiae salvae essent.

L. Caeciliō Metellō C. Fūriō Pacilō cōsulibus, Me- 24
tellus in Siciliā Āfrōrum ducem cum centum trīgintā
elephantīs et magnīs cōpiīs venientem superāvit, vīgintī
mīlia hostium cecidit, sex et vīgintī elephantōs cēpit, 380
reliquōs errantēs per Numidās, quōs in auxilium habē-
bat, collēgit et Rōmam dēdūxit ingentī pompā, cum
elephantōrum numerus omnia itinera implērent.

Post haec mala Carthāginiēnsēs Rēgulum ducem,
quem cēperant, petivērunt ut Rōmam proficīscerētur et 385
pācem ā Rōmānīs obtinēret ac permūtatiōnem captīvō-
rum faceret. Ille Rōmam cum vēnisset, inductus in se- 25
nātum nihil quasi Rōmānus ēgit dīxitque ‘sē ex illā diē
quā in potestātem Āfrōrum vēnisset, Rōmānum esse
dēsiisse.’ Itaque et uxōrem ā complexū remōvit et senā- 390
tuī suāsīt nē pāx cum Poenīs fieret: ‘illōs enim frāctōs
tot cāsibus spem nūllam habēre; sē tantī nōn esse ut tot
mīlia captīvōrum propter ūnum sē et senem et paucōs
quī ex Rōmānīs captī fuerant redderentur.’ Itaque obti-
nuit. Nam Āfrōs pācem petentēs nūllus admīsīt. Ipse 395
Carthāginem rediit, offerentibusque Rōmānīs ut eum
Rōmae tenērent negāvīt ‘sē in eā urbe mānsūrum in
quā, postquam Āfris servierat, dignitātem honestī cīvis
habēre nōn posset.’ Regressus igitur ad Āfricam omni-
bus suppliciīs exstinctus est. 400

26 P. Claudiō Pulchrō L. Iūniō cōsulibus, Claudius contrā auspicia pugnāvit et ā Carthāginiēnsibus victus est. Nam ex ducentīs et vīgintī nāvibus cum trīgintā fūgit, nōnāgintā cum pugnātōribus captae sunt, dēmer- sae cēterae. Alius quoque cōsul naufragiō classem amī- sit, exercitum tamen salvum habuit quia vīcīna litora erant.	[annō 249 a. C.] Pulcher -chrī <i>m</i> alius : alter
27 C. Lutātiō Catulō A. Postumiō Albīnō cōsulibus, annō bellī Pūnicī vīcēsīmō et tertiō, Catulō bellum con- 410 trā Āfrōs commissum est. Profectus est cum trecentīs nāvibus in Siciliam; Āfrī contrā ipsum quadringentās parāvērunt. Numquam in marī tantīs cōpiīs pugnātum est. Lutātius Catulus nāvem aeger ascendit, vulnerātus enim in pugnā superiōre fuerat. Contrā Lilybaeum, cī- 415 vitātem Siciliae, pugnātum est ingentī virtūte Rōmānō- rum. Nam sexāgintā trēs Carthāginiēnsium nāvēs cap- tae sunt, centum vīgintī quīnque dēmersae, trīgintā duo mīlia hostium capta, trēdecim mīlia occīsa, īnfīnitum aurī, argentī, praedae in potestātem Rōmānōrum redāc- tum. Ex classe Rōmānā duodecim nāvēs dēmersae. 420 Pugnātum est sextō idūs Mārtiās.	[annō 242 a. C.] A. = Aulus (praenōmen) ipsum : eum superior = prior vulnerātus <i>erat</i> contrā Lilybaeum : in marī nōn procul ā Lily- baeō (ad <i>Aegātēs</i> insulās) īn-fīnītus -a -um = im- mēnsus; <i>n</i> ī. a cōpia red-igere -ēgisse -āctum: in potestātem eius r. = eī trādere sextō idūs Mārtiās = ante diem vi idūs Mārtiās (: diē x mēnsis Mārtiī) tribuere -uisse -ūtum = praebēre, dare
Statim pācem Carthāginiēnsēs petīvērunt, tribūtaque est iīs pāx. Captīvī Rōmānōrum quī tenēbantur ā Car- thāginiēnsibus redditī sunt. Etiam Carthāginiēnsēs petī- 425 vērunt ut redimī eōs captīvōs licēret quōs ex Āfrīs Rō- mānī tenēbant. Senātus iussit 'sine pretiō darī eōs quī in pūblicā cūstōdiā essent; quī autem ā prīvātīs tenērentur,	

ut : senātus dēcrēvit ut

fiscus -ī *m* = aerārium
magis (/potius) quam
: neque

[annō 241 a. C.]

trahere = prōdūcere

modius
-ī *m*
[8,75 l]

trāns-igere -ēgisse -āctum
= peragere
trānsācta erat

trīticum -ī *n* = frūmentī
genus ex quō pānis albus
fit

[annō 237 a. C.]

quibus (cōsulibus) : quō
annō

Ligurēs -um *m*: gēns
Italiae (in *Liguriā*)

Sardiniēnsēs -ium *m* =
Sardi -ōrum *m*: incolae
Sardiniae
im-pellere = percellere

[annō 235 a. C.]

eō annō Iānus iterum
clausus est

contingere = accidere

ut pretiō dominīs redditō Carthāginem redirent, atque
id pretium ex fiscō magis quam ā Carthāginiēnsibus
solverētur.’

430

Iānus iterum clausus

III

Fīnitō igitur Pūnicō bellō, quod per vīgintī trēs annōs 1
tractum est, Rōmānī iam clārissimā glōriā nōtī lēgātōs
ad Ptolomaeum, Aegyptī rēgem, mīsērunt auxilia prō-
mittentēs, quia rēx Syriae Antiochus bellum eī intule- 435
rat. Ille grātiās Rōmānīs ēgit, auxilia nōn accēpit; iam
enim fuerat pugna trānsācta. Eōdem tempore potentis-
simus rēx Siciliāe Hierō Rōmam vēnit ad lūdōs spectan-
dōs et ducenta mīlia modiōrum trītici populō dōnum
praebuit. 440

L. Cornēliō Lentulō Q. Fulviō Flaccō cōsulibus, 2
quibus Hierō Rōmam vēnerat, etiam contrā Ligurēs in-
trā Italiam bellum gestum est et dē iīs triumphātum.

Carthāginiēnsēs tamen bellum reparāre temptābant,
Sardiniēnsēs, quī ex condiciōnibus pācis Rōmānīs pā- 445
rere dēbēbant, ad rebellandum impellentēs. Vēnit ta-
men Rōmam lēgatiō Carthāginiēnsium et pācem impe-
trāvit.

T. Mānliō Torquātō C. Atiliō Bulbō cōsulibus dē 3
Sardiīs triumphātum est, et pāce omnibus locīs factā 450
Rōmānī nūllum bellum habuērunt, quod iīs post Rō-
mam conditam semel tantum, Numā Pompiliō rēg-
nante, contigerat.

4 L. Postumius Albīnus Cn. Fulvius Centumalus cōn-
 455 sulēs bellum contrā Illyriōs gessērunt et multīs cīvitatī-
 bus captīs etiam rēgēs in dēditiōnem accēpērunt. Ac
 tum primum ex Illyriīs triumphātum est.

5 L. Aemiliō cōsule ingentēs Gallōrum cōpiaē Alpēs
 trānsiērunt. Sed prō Rōmānīs tōta Italia cōnsēnsit, trā-
 460 ditumque est ā Fabiō historicō, quī eī bellō interfuit,
 octingenta milia hominum parāta ad id bellum fuisse.
 Sed rēs per cōsulem tantum prosperē gesta est. Qua-
 drāgintā milia hostium interfecta sunt et triumphus Ae-
 miliō dēcrētus.

6 Aliquot deinde annīs post contrā Gallōs intrā Italiam
 pugnātum est, finītumque bellum M. Claudiō Mārcellō
 et Cn. Cornēliō Scīpiōne cōsulibus. Tum Mārcellus
 cum parvā manū equitum dīmīcāvit et rēgem Gallōrum,
 Viridomārum nōmine, manū suā occīdit. Postēa cum
 470 collēgā ingentēs cōpiās Gallōrum perēmit, Mediolānum
 expugnāvit, grandem praedam Rōmam pertulit. Ac
 triumphāns Mārcellus spolia Gallī stīpitī imposita ume-
 rīs suis vēxit.

[annō 229 a. C.]

Illyriī-ōrum *m*: incolae
 Illyrici

Bellum Gallicum
 [annō 225 a. C.]
 L. Aemiliō *Papō*

Q. Fabiō *Pictōre*
 historicus-*m* = scriptor
 rērum gestārum

Gallōs: Īnsubrēs-um *m*:
 gēns Gallōrum ultrā
 Padum; cīvitas eōrum:
 Mediolānum-*n*
 Padus-*m*: flūmen
 Italiae māximum

[annō 222 a. C.]

per-imere-ēmisce
 -ēptum = inter-
 imere, perdere
 grandis-e = magnus

spolia: s. opīma III
 stīpes-itis *m* = arbor sine
 rāmīs, baculum crassum

SPOLIA OPIMA TERTIA

475 [*Anchīsēs apud Īnferōs*:]

“*Aspice ut īsignis spoliīs Mārcellus opīmīs*
ingreditur victorque virōs superēminet omnēs!”

[Vergilius: *Aenēis* VI.855-856]

īsignis-e = cōspiciuus
 (prae cēterīs)
 ingredī = gradī
 super-ēminēre

Vocabula nova:

diuturnitās
patrimōnium
collēga
dictātūra
cōsulātus
tribūnus plēbis
miliārium
flētus
dēprecātiō
iūgerum
sūdor
praetexta
quadriennium
triennium
tīrō
tribūnus militum
corvus
unguis
meritum
favor
iugum
cēnsor
explōrator
elephantus
venēnum
honestās
castellum
perniciēs
pugnātor
naufragium
calamitās
pompa
permūtātiō
complexus
fiscus
modius
triticum
historicus
stīpes
cōsulāris
singulāris
torquātus
trānsmarīnus
incognitus
trux
honōrificus
īnfāmis
rōstrātus
nāvālis

PENSVM A*Dē numerīs*

Līvius scrīpsit — — — [CXLI] librōs ‘Ab urbe conditā’, quōrum — — [xxxv] tantum cōservātī sunt, — et — [CVII] periērunt.

Tarquinius, — [VII] rēx Rōmānus, ā Brūtō expulsus est annō ab urbe conditā — — — [CCXLV], et prō — [I] rēge — [II] cōsulēs creātī sunt. Ex eō tempore quotannis — [II...] cōsulēs creābantur.

Annō ab urbe conditā — — [CCCCXC] bellum Pūnicum — [I] ortum est. Annō — — [XXIII] eius bellī Poenī proeliō nāvālī dēvictī sunt: — — [LXIII] nāvēs eōrum captae sunt, — — — [CXXV] dēmersae, — — [XXXII] milia hostium capta, — [XIII] milia occīsa; ex classe Rōmānā — [XII] nāvēs dēmersae. Pugnātum est ante diem — [VI] idūs Mārtiās, id est diē — [X] mēnsis Mārtiī.

Legiōnēs Rōmānae in — [X...] cohortēs dividuntur, cohortēs in — [III...] manipulōs, manipulī in — [II...] centuriās. In — [I...] legiōnibus sunt — [IV...] vel — [V...] milia hominum, quibus — [VI...] tribūnī militum praefectī sunt.

— bīna [2×2] sunt —. — — [3×6] sunt —. — — [4×5] sunt —. — — [5×10] sunt —.

PENSVM B

Tarquinius Collātīnus, L. Brūtī —, cum omnī — suō Rōmā migrāvit. Brūtus et Arrūns — sē occidērunt. Coriolānus ad quīntum — ab urbe prōcessit, sed mātris et uxōris flētū superātus — [= eō unde vēnerat] sē recēpit. Cincinnātus, quī agrum IV — possidēbat, ab arātrō dictātor factus est (— est dignitās māior quam —); ergō — dētersō togam — accēpit. M. Valeriō adversus Gallum prōcēdentī — super braccium sēdit atque oculōs Gallī ālis et — verberāvit. Ap. Claudius — [< cēnsēre] viam Appiam strāvit. Samnītēs Rōmānōs victōs sub — misērunt.

Pyrrhus captīvōs Rōmānōs — [= magnō honōre] —, sed

senātus eōs — habērī iussit. Fabricius medicum, quī sē Pyrrhum — occīsūrum prōmiserat, — [= dīmīsit]; rēx cum hoc — [= cognōvisset], — [< honestus] Fabriciī valdē admirātus est.

Cōsulēs Rōmānī Poenōs proeliō — [< nāvis] vīcērunt, sed cum — classe redeuntēs — passī sunt; nec tamen animī Rōmānōrum hāc — īnfractī sunt. Bellō Pūnicō — [= per-actō], rēx Hierō ducenta milia — trītici populō Rōmānō — [= prae-buit].

— est novus mīles. Pānis albus ex — efficitur.

Synōnyma: III annī et —; IV annī et —; ferōx et —; im-mēnsus et —; magnus et —; cōspicius et —; senēscere et —; ulcīscī et —; pārēre et —; condemnāre et —; fallere et —.

Contrāria: prōgredī et —; cessāre et —.

PENSVM C

Quid ēgit Tarquinius Rōmā exāctus?

Quōmodo periit L. Brūtus?

Quid trecentīs Fabiīs accidit?

Ubi senātōrēs Cincinnātum invēnērunt?

Cūr decemvirīs potestās sublāta est?

Tōtamne urbem Rōmam Gallī occupāvērunt?

Quōmodo Mānlius ‘Torquātī’ cognōmen accēpit?

Quid Ap. Claudius Caecus cēnsor fēcit?

Ā quibus Rōmānī sub iugum missī sunt?

Cūr Pyrrhus Rōmānōs admīrābātur?

Quid medicus Pyrrhī prōmīsīt?

Quid ēgit Rēgulus postquam Rōmam remissus est?

Ubi Carthāginiēnsēs dēvictī sunt?

Quandō Iānus iterum clausus est?

Quis spolia opīma tertia cēpit?

infīnītus
grandīs
īnignīs
trecentēsīmus
quadringentēsīmus
sexāgēsīmus
septuāgēsīmus
restituere
cōnsenēscere
vindicare
obsequī
reparāre
repudiāre
dēprecārī
regredi
damnāre
excidere
supervenīre
perseverāre
praesūmere
subigere
perdomāre
expavēscere
tractāre
sollicitāre
obtinēre
remandāre
comperīre
dēcipere
dēmergere
īnfringere
redigere
tribuere
trānsigere
impellere
perimere
superēminēre
īvicem
tertiō
secundō
amplius
retrō

RES GRAECAE	SCRIPTORES GRAECI	annō a.C.	SCRIPTORES ROMANI	RES ROMANAE
		750		Rōma condita 753 Rōmulus rēx 753–715 Numa rēx 715–672
		700		
	<i>Archilochus</i> poēta	650		Tullus Hostīlius rēx 672–640 Ancus Mārcius rēx 640–616 Tarquinius Priscus rēx 616–578
Solō Athēniēnsium prīnceps	<i>Sapphō</i> poēta <i>Solō</i> Athēniēnsibus lēgēs scrīpsit	600		Servius Tullius rēx 578–534
Pisistratus tyran- nus 560–527		550		
Hippiās & Hippar- chus tyrannī 527 Nex Hipparchī 514 Bella Persica: Marathōn 490 Salamīs 480	<i>Pŷthagorās</i> philoso- phus	500		Tarquinius Super- bus rēx 534–509 Rēgēs exāctī 509
	<i>Aeschylus</i> tragicus			Coriolānus 491 Cremera 477
	<i>Empedoclēs</i> philos. <i>Sophoclēs</i> tragicus <i>Euripidēs</i> tragicus <i>Hippocratēs</i> medicus <i>Sōcratēs</i> philosophus <i>Thucydīdēs</i> historicus	450	Lēgēs XII tabulārūm	Xvirī lēgibus scrībundīs 451
Periclēs 443-429 Bellum Peloponnē- siacum 431–404	<i>Dēmocritus</i> philos. <i>Platō</i> philosophus <i>Eudoxus</i> astrologus	400		
xxx tyrannī				Rōma capta 390
Leuctra 371 Philippus II rēx Macedoniae 359 Chaerōnēa 338 Alexander Magnus rēx 336–323	<i>Dēmostenēs</i> ōrātor <i>Aristotelēs</i> philo- sophus	350		Lēx Licinia 367
	<i>Menander</i> cōmicus <i>Epīcūrus</i> philosophus <i>Zēnō</i> philosophus	300		Bellum Samnīti- cum 328–304
	<i>Callimachus</i> poēta			Bellum Tarentīnum 280–278 Bellum Pūnicum I 264–241
		250		
			<i>Līvius</i> poēta <i>Naevius</i> poēta <i>Plautus</i> cōmicus <i>Ennius</i> poēta <i>Caecilius</i> cōmicus <i>Pācuus</i> tragicus <i>Terentius</i> cōmicus <i>Catō</i> ōrātor & hist. <i>Lūcilius</i> poēta <i>Accius</i> tragicus	Bellum Pūnicum II 218–201
	<i>Carneadēs</i> philoso- phus	200		

Sōcratēs,
philosophus
Graecus

Noctēs Atticae: librī xx
quibus A. Gellius, quī
vixit saeculō II p. C.,
variās rēs ex aliīs librīs
sūmptās collēgit

GRAECI ET ROMANI

[*Ex Aulī Gellī 'Noctium Atticārum' librō XVII
capitulum XXI*]

*Quibus temporibus post Rōmam conditam Graecī Rōmānī-
que illūstrēs virī flōruerint ante secundum bellum Carthāgi-
niēnsium.*

Ut cōspectum quendam aetātum antīquissimārum,

- 5 item virōrum illūstriū quī in hīs aetātibus nātī fuis-
sent, habērēmus, nē in sermōnibus forte incōspectum
aliquid super aetate atque vītā clārōrum hominū te-
mere dicerēmus, excerpēbāmus ex librīs quī 'chronicī'
appellantur, quibus temporibus flōruissent Graecī si-
10 mul atque Rōmānī virī quī vel ingeniō vel imperiō nōbi-
lēs insignēsque post conditam Rōmam fuissent ante se-
cundum bellum Carthāginiēnsium. Satis autem vīsum
est in hōc commentāriō dē temporibus paucōrum homi-

flōrere -uisse = in flōre
esse; (aetate) f. =
iuuenis esse

bellum Carthāginiēn-
sium: b. Pūnicum II
[annō 218–201 a. C.]

nātī essent

in-cōspectus -a -um
= parum inspectus
temere = temerariō
modō (↔ cautē)
ex-cerpere -psisse -ptum
< ex + carpere
chronicus -a -um: (librī)
chronicī rēs singulis
annis gestās continent

mihī vīsum est = ex-
istimāvī
commentārius -ī m =
liber reminiscendi
causā scriptus

coniecturam facere =
intelligere id quod
nōn palam dicitur

Homērus et Hēsiodus:
poetae Graeci antiquis-
simi
inter omnēs constat /cōn-
stitit = inter omnēs
convenit

L. Cassius historicus
Annālēs scripsit sae-
culō II a. C.
annālīs = annus; (librī)
annālēs = chronici

Cornēlius Nepōs (-ōtis)
III librōs *Chronicōs*
scripsit saeculō I a. C.

accipere : audire, discere
numerus sapientium: VII
sapientēs (virī sapientis-
simi)
[annō 594 a. C.]

id : Pisistratum tyrannum
fore
Pŷthagorās -ae *m*: philo-
sophus Graecus
Samius -a -um < Samos
-ī *f*, insula Graeca
cognōmentum -ī *n*
= cognōmen
[annō 514 a. C.]
Aristogītōn -onis *m*
Hipparchus -ī et Hippīās
-ae *m*: tyrannī
Archilochus -ī *m*: poeta
Graecus
poēma -atis *n*, *plabl* -atīs
= opus versibus scrip-
tum, carmen
[annō 490 a. C.]

num dīcere, ex quōrum aetātibus dē plūribus quoque,
quōs nōn nōminārēmus, haud difficilis coniectūra fierī 15
posset.

Incipiēmus igitur ā Solōne clārō — quoniam dē Ho-
mērō et Hēsiodō inter omnēs ferē scrīptōrēs cōstitit
aetātem eōs ēgisse vel iisdem ferē temporibus vel Ho-
mērū aliquantō antiquiōrem, utrumque tamen ante 20
Rōmam conditam vīxisse, Silvīis Albae rēgnantibus,
annīs post bellum Trōiānum (ut Cassius in primō *Annā-
lium* dē Homērō atque Hēsiodō scrīptum relīquit) plūs
centum atque sexāgintā, ante Rōmam autem conditam
(ut Cornēlius Nepōs in primō *Chronicōrum* dē Homērō 25
dīxit) annīs circiter centum et sexāgintā.

Solōnem ergō accēpimus, ūnum ex illō nōbili numerō
sapientium, lēgēs scrīpsisse Athēniēnsium Tārquiniō
Priscō Rōmae rēgnante, annō rēgnī eius trīcēsīmō ter-
tiō. Serviō autem Tulliō rēgnante, Pīsistratus Athēnīs 30
tyrannus fuit, Solōne ante in exsilium voluntārium pro-
fectō, quoniam id eī praedīcentī nōn crēditum est.

Posteā Pŷthagorās Samius in Italiam vēnit, Tarquiniī
filiō rēgnū obtinente, cui cognōmentum Superbus
fuit; iisdemque temporibus occīsus est Athēnīs ab Har- 35
modiō et Aristogītōne Hipparchus, Pīsistratī filius,
Hippiāe tyrannī frāter. Archilochum autem Nepōs Cor-
nēlius trādit, Tullō Hostiliō Rōmae rēgnante, iam tunc
fuisse poēmatīs clārū et nōbilem.

Ducentēsīmō deinde et sexāgēsīmō annō post Rō- 40

mam conditam, aut nōn longē amplius, victōs esse ab
Athēniēnsibus Persās memoriae trāditum est — pug-
nam illam inclutam Marathōniam, Miltiade duce; quī
post eam victōriam damnātus ā populō Athēniēnsī in
45 vinculis pūblicīs mortem obiit. Tum Aeschylus Athēnīs
tragoediārum poēta celebris fuit. Rōmae autem istīs
fermē temporibus tribūnōs tum prīmum per sēditionem
sibi plēbēs creāvit, ac nōn diū post Cn. Mārcius Corio-
lānus, exagitātus vexātusque ā tribūnīs plēbis, ad Vols-
50 cōs, quī tum hostēs erant, ā rē pūblicā dēscīvit bellum-
que populō Rōmānō fēcit.

Post deinde paucīs annīs Xerxēs rēx ab Athēniēnsi-
bus et plērāque Graeciā, Themistocle duce, nāvālī proe-
liō quod ad Salamīna factum est victus fugātusque est.
55 Inde annō ferē quārtō, T. Menēniō Agrippā C. Horātiō
Pulvillō cōsulibus, bellō Vēienti apud fluvium Creme-
ram Fabiū sex et trecentī patriciī cum familiīs suīs ūni-
versī ab hostibus circumventī periērunt.

Iūxtā ea tempora Empedoclēs Agrigentīnus in philo-
60 sophiae nātūrālīs studiō flōruit. Rōmae autem per eās
tempestātēs decemvirōs lēgibus scrībundīs creatōs cōn-
stitit tabulāsque ab hīs primō decem cōnscriptās, mox
aliās duās additās.

Bellum deinde in terrā Graeciā māximum Peloponnē-
65 siacum, quod Thūcydidēs memoriae mandāvit, coep-
tum est circā annum ferē post conditam Rōmam trecen-
tēsimum vicēsimum tertium. Quā tempestāte Ōlus Pos-

Persae -ārum *m*: gēns
Asiae
memoriae trādere =
scriptum relinquere
Marathōnius -a -um
< Marathōn -ōnis *f*,
oppidum Atticae
Miltiadēs -is *m*
ob-ire mortem/diem
(mortis) = mori
tragoedia -ae *f*
↔ cōmoedia
celebris = celebrer

plēbēs -is *f* = plēbs
ex-agitāre = irātum
facere, incitāre
vexāre = male tractāre
dē-sciscere -ivisse (ab/ad):
= dēficere

Xerxēs -is *m*: rēx
Persārum
plēra-que Graecia =
plērique Graeci
Themistoclēs -is *m*
[annō 480 a. C.]
Salamis -inos *f* (acc -īna):
īnsula Graeca

[annō 477 a. C.]

Empedoclēs -is *m*
Agrigentīnus -a -um
< Agrigentum -ī *n*,
oppidum Siciliae
philosophia nātūrālīs = id
quod docētur dē rērum
nātūra
scrībundīs = -endīs
creatōs esse cōnstitut
(: cōnstat)
cōn-scribere = scribere

Peloponnēsīacus -a -um
< Peloponnēsus
Thūcydidēs -is *m*: histo-
ricus Graecus
memoriae mandāre =
memoriae trādere
[annō 431 a. C.]
circā annum CCC = annō
circiter CCC
Ōlus = Aulus

dictum : imperium

Sophoclēs -is *m*
Eurīpidēs -is *m*
tragicus -a -um = qui
tragoediās scribit
Hippocratēs -is *m*
philosophus -ī *m* = vir sa-
piēns qui philosophiam
docet
Sōcratēs -is *m*: philoso-
phus Athēniēnsis

ad annum CCC = circā
annum CCC
[annō 407 a. C.]

superior : prior
tyrannis -idis *f* = impe-
rium tyrannī

[annō 399 a. C.]

[annō 396 a. C.]

Senonicus -a -um
< Senonēs (Gallī)
[annō 390 a. C.]

astrologus -ī *m* = quī
astrīs studet
nōbilitāre = nōbilem
facere
Phormiō -ōnis *m*
obsidiō -ōnis *f* < obsidēre
ob-rēpere = clam
ascendere
dē-pellere -pulisce
con-vincere = noxium
iūdicāre, damnāre
praecipitem dare = prae-
cipitāre
M. Tērentius Varrō -ōnis:
Rōmānus doctissimus
saeculī I a. C.

tumius Tūbertus dictātor Rōmae fuit, quī filium suum,
quod contrā suum dictum pugnāverat, secūrī necāvit.
Hostēs tum populī Rōmānī fuērunt Fidēnātēs atque 70
Aequī. Inter haec tempora nōbilēs celebrēsque erant
Sophoclēs ac deinde Eurīpidēs, tragicī poētae, et Hip-
pocratēs medicus, et philosophus Dēmocritus, quibus
Sōcratēs Athēniēnsis nātū quidem posterior fuit, sed
quibusdam temporibus iisdem vīxērunt. 75

Iam deinde, tribūnīs militāribus cōsulārī imperiō
rem pūblicam Rōmae regentibus, ad annum ferē condi-
tae urbis trecentēsimum quadrāgēsimum septimum,
trīgintā illī tyrannī praepositī sunt ā Lacedaemoniīs
Athēniēnsibus, et in Siciliā Dionysius superior tyran- 80
nidem tenuit; paucisque annīs post Sōcratēs Athēnīs ca-
pitis damnātus est et in carcere venēnō necātus. Eā ferē
tempestāte Rōmae M. Fūrius Camillus dictātor fuit et
Vēiōs cēpit; ac post nōn longō tempore bellum Senoni-
cum fuit, cum Gallī Rōmam praeter Capitōlium cēpē- 85
runt.

Neque multō postea Eudoxus astrologus in terrā
Graeciā nōbilitātus est, Lacedaemoniūque ab Athēniēn-
sibus apud Corinthum superātī duce Phormiōne; et M.
Mānlius Rōmae, quī Gallōs in obsidiōne Capitōliū obrē- 90
pentēs per ardua dēpulerat, convictus est cōsiliū dē
rēgnō occupandō iniisse damnātusque capitis ē saxō
Tārpēiō, ut M. Varrō ait, praeceps datus (ut Cornēlius
autem Nepōs scrīptum reliquit, verberandō necātus

95 est). Eōque ipsō annō, quī erat post recipērātam urbem septimus, Aristotelem philosophum nātum esse memoriae mandātum est.	[annō 384 a. C.] Aristotelēs -is <i>m</i>
Aliquot deinde annīs post bellum Senonicum Thēbānī Lacedaemoniōs, duce Epaminōndā, apud Leuctra 100 superāvērunt, ac brevī post tempore in urbe Rōmā lēge Liciniī Stolōnis cōsulēs creārī etiam ex plēbe coeptī, cum antea iūs nōn esset nisi ex patriciīs gentibus fierī cōsulem.	Thēbānī -ōrum <i>m</i> < Thēbae -ārum <i>f</i>, caput Boeōtiae Epaminōndās -ae <i>m</i> [annō 371 a. C.] Leuctra -ōrum <i>n</i>: oppidum Boeōtiae [annō 367 a. C.] C. Licinius Stolō -ōnis: tribūnus plēbis cōsulēs ex plēbe creārī coeptī <i>sunt</i> (: coepērunt)
Circā annum deinde urbis conditae quadringentēsimum Philippus, Amyntae filiū, Alexandrī pater, rēgnū Macedoniae adeptus est, inque eō tempore Alexander nātus est, paucisque inde annīs post Platō philosophus ad Dionysium, Siciliae tyrannum posteriorem, profectus est. Post deinde aliquantō tempore Philippus 110 apud Chaerōnēam proeliō magnō Athēniēnsēs vicit. Postea Philippus ex insidiis occiditur; et Alexander rēgnū adeptus ad subigendōs Persās in Asiam atque in Orientem trāsgressus est; plēraque parte orientālī subactā, cum annōs undecim rēgnāvisset, obiit mortis 115 diem. Neque ita longē post Aristotelēs philosophus et post aliquantō Dēmostenēs vitā fūctī sunt; iisdemque fermē tempestātibus populus Rōmānus gravī ac diūtīnō Samnītiū bellō cōflictātus est, cōsulēsque Tiberius Veturius et Spurius Postumius, in locīs inīquīs apud 120 Caudium ā Samnītibus circumvallātī ac sub iugum missī, turpī foedere factō discessērunt, ob eamque	Philippus <i>II</i> Amyntās -ae <i>m</i> Platō -ōnis <i>m</i>: philosophus Graecus illūstrissimus [annō 338 a. C.] Chaerōnēa -ae <i>f</i>: oppidum Boeōtiae trāns-gredi -gressum = trānsire plēraque pars = māior p. orientālis -e < oriēs Dēmostenēs -is <i>m</i>: orātor Athēniēnsis vitā fungī = morī diūtīnus -a -um = diūturnus cōflictāre = perturbāre [annō 321 a. C.] T. Veturius circum-vallāre = circumdare (vallō, exercitū) turpis = indignus

Zēnō -ōnis *m*
Citiēnsis -e < Citium,
oppidum Cypri

cēnsōrēs ad nōmen senā-
tōris quī ob mōrēs indig-
nōs (dē) senātū moven-
dus est *notam* appōnunt
et causam *sub-scribunt*
argentum factum : ex
quō vāsa facta sunt
pondō *abl* < pondus
(= pondere)
libra -ae *f*: pondus statū-
tum [327 g]
[annō 264 a. C.]

caudex -icis *m* = stipes

Cyrenēnsis -e < Cyrēnae
-ārum *f*, oppidum
Libyae
celebrāre = celebrem
facere, nōbilitāre

[annō 240 a. C.]
Centhō -ōnis *m*

L. Līvius *Andronicus*
fābulās docēre = fābulās
populō dare in theātrō

Menander -drī *m*: poēta
cōmicus (↔ tragicus)
Graecus quī cōmoe-
diās scripsit
quibus *cōnsulibus* : quō
annō [239 a.C.]

causam populī iussū Samnītibus per fētiāles dēditī re-
ceptī nōn sunt.

Post annum deinde urbis conditae quadringentēsi-
mum ferē et septuāgēsimum bellum cum rēge Pyrrhō 125
sūmptum est. Eā tempestāte Epicūrus Athēniēnsis et
Zēnō Citiēnsis philosophī celebrēs erant, eōdemque
tempore C. Fabricius Luscinus et Q. Aemilius Papus
cēnsōrēs Rōmae fuērunt et P. Cornēlium Rūfinum, quī
bis cōnsul et dictātor fuerat, senātū mōvērunt: causam- 130
que istī notae subscrīpsērunt ‘quod eum comperissent
argentī factī cēnae grātiā decem pondō librās habēre.’

Annō deinde post Rōmam conditam quadringentē-
simō fermē et nōnāgēsīmō, cōnsulibus Appiō Claudiō
(cui cognōmentum Caudex fuit) et Mārcō Fulviō 135
Flaccō, bellum adversum Poenōs primum coeptum est,
neque diū post Callimachus, poēta Cyrenēnsis, Alexan-
drīae apud Ptolomaeum rēgem celebrātus est.

Annīs deinde postea paulō plūribus quam vīgintī,
pāce cum Poenīs factā, cōnsulibus C. Claudiō Centhōne 140
(Appiī Caecī filiō) et M. Semprōniō Tudītānō, prīmus
omnium L. Līvius poēta fābulās docēre Rōmae coepit
post Sophoclis et Eurīpidis mortem annīs plūs ferē cen-
tum et sexāgintā, post Menandrī annīs circiter quīnquā-
gintā duōbus. Claudium et Tudītānum cōnsulēs se- 145
quuntur Q. Valerius et C. Mamilius, quibus nātum esse
Q. Ennium poētā M. Varrō in prīmō *Dē poētīs* librō
scripsit (eumque, cum septimum et sexāgēsimum

annum ageret, duodecimum *Annālem* scrīpsisse idque
150 ipsum Ennium in eōdem librō dīcere).

Annō deinde post Rōmam conditam quīngentēsīmō
ūndēvīcēsīmō Sp. Carvilius Rūga primus Rōmae dē
amicōrum sententiā dīvortium cum uxōre fēcit, quod
sterilis esset iūrāassetque apud cēnsōrēs ‘uxōrem sē libe-
155 rum quaerundōrum causā habēre’; eōdemque annō Cn.
Naevius poēta fābulās apud populum dedit.

Ac deinde annīs ferē post quīndecim bellum adver-
sum Poenōs sūmptum est, atque nōn nimium longē
post M. Catō ōrātor in cīvitatē et Plautus poēta in scaenā
160 flōruērunt. Neque magnō intervāllō postea Q. Ennius,
et iūxtā Caecilius et Terentius, et subinde Pācuvius et,
Pācuvio iam sene, Accius, clāriorque tunc in poēmatīs
eōrum obtrectandīs Lūcilius fuit.

Sed prōgressī longius sumus, cum finem prōposueri-
165 mus adnotātiunculīs istīs bellum Poenōrum secundum.

LIBRI SIBYLLINI

[*Ex A. Gellii ‘Noctium Atticārum’ I, cap. XIX*]

*Historia super librīs Sibyllīnīs ac dē Tarquiniō Superbō
rēge.*

170 In antiqūis annālībus memoria super librīs Sibyllīnīs
haec prōdita est:

Anus hospita atque incognita ad Tarquinium Super-
bum rēgem adiit novem librōs ferēns quōs esse dīcēbat

Q. Ennius XVIII librōs
Annālēs versibus hexa-
metris scrīpsit

quīngentēsīmus -a -um
= D (500.)
dīvortium -ī n: d. facere
= uxōrem dīmittere (ē
mātrimōniō)
sterilis -e ↔ fertilis;
(mulier) s. = quae
parere nōn potest
liberum = -ōrum
quaerund- = quaerend-

[annō 218 a. C.]
bellum *Pūnicum*

M. Porcius Catō -ōnis
Plautus, Caecilius, Teren-
tius: poētae cōmici Rō-
mānī
iūxtā = paulō post
sub-inde = continuō
Pācuvius, Accius: poētae
tragicī Rōmānī
ob-trectāre = verbīs male
tractāre/vexāre
Lūcilius aliōs poētās ver-
sibus obtrectāvit
longius = nimis longē
prō-pōnere
adnotātiuncula -ae f =
commentārius brevis

Sibyllīnus -a -um
< Sibylla, vātēs

historia -ae f = fābula
scrīpta

memoria = fābula
antiqūa
prōdere = trādere
(nārrandō)
hospes -itis m/hospita
-ae f = advena

sē velle
vēnun-dare = vëndere
percontārī = interrogāre

dē-sipere ↔ sapere
foculus -ī *m* = parvus
focus quī portātur
de-ūrere = igne cōn-
sūmere
ec-quid = num

multō magis
dubium -ī *n*: procul/sine
dubiō = certē
dēlirāre = dēmēns esse
ex-ūrere = deūrere

cōnstantia/cōnfidentia -ae
f < cōnstāns/cōnfidēns
īn-super habēre = dē-
spicere, contemnere
mercārī = emere
nihilō minor = nullō
modō minor

nusquam (locī)
visam *esse*
sacrārium -ī *n* = locus
sacer
condere = dēpōnere
appellātī *sunt*
quīndecim-virī: xv virī
quī negōtium pūblicum
cūrant

iūs iūrandum = iūrandī
fōrmula, id quod iūrātur

scrīptum -ī *n* = quod
scrīptum est, liber
dē-iūrāre = iūrare

divīna ōrācula: ‘eōs velle vēnundare’. Tarquinius pre-
tium percontātus est. Mulier nimium atque immēsum 175
poposcit. Rēx, quasi anus aetāte dēsiperet, dērīsīt.

Tum illa foculum cōram cum ignī appōnit, trēs librōs
ex novem deūrit, et ‘ecquid reliquōs sex eōdem pretiō
emere vellet?’ rēgem interrogāvit. Sed enim Tarquinius
id multō rīsīt magis dīxitque ‘anum iam procul dubiō 180
dēlirāre!’

Mulier ibīdem statim trēs aliōs librōs exussit, atque
id ipsum dēnuō placidē rogat ut trēs reliquōs eōdem illō
pretiō emat.

Tarquinius ōre iam sēriō atque attentīore animō fīt, 185
eam cōnstantiam cōnfidentiamque nōn īnsuper habē-
dam intellegit: librōs trēs reliquōs mercātūr nihilō mi-
nōre pretiō quam quod erat petītum prō omnibus. Sed
eam mulierem tunc ā Tarquiniō dīgressam postea nus-
quam locī vīsam cōnstitit. 190

Librī trēs, in sacrārium conditī, ‘Sibyllīnī’ appellātī.
Ad eōs quasi ad ōrāculum quīndecimvirī adeunt, cum
dī immortalēs pūblicē cōnsulendī sunt.

DE IVRE IVRANDO

[Ex A. Gellī ‘Noctium Atticārum’ XI, cap. VI] 195

*Quod mulierēs Rōmae per Herculem nōn iūrāverint neque
virī per Castorem.*

In veteribus scrīptīs neque mulierēs Rōmānae per Her-
culem dēiūrant neque virī per Castorem. Sed cūr illae

- 200 nōn iūrāverint Herculem, nōn obscūrum est, nam Herculāneō sacrificiō abstinēt. Cūr autem virī Castorem iūrāntēs nōn appellāverint, nōn facile dictū est. Nusquam igitur scrīptum invenīre est (apud idōneōs quidem scrīptōrēs) aut ‘mehercle’ fēminam dicere aut ‘me-castor’ virum; ‘edepol’ autem, quod iūs iūrāndum per Pollūcem est, et virō et fēminae commūne est.

PENSVM A

Dē modīs verbōrum et participiīs

Porsenna, rēx Etrūscōrum, cum Iāniculum — [capere], virtūte Horātiī Coclitis — [prohibēre] est nē Tiberim — [trānsīre]. Quī, cum aliīs — [imperāre] ut pontem — [rescindere], ipse prō ponte — [stāre] sōlus Etrūscōs — [sustinēre], et ponte — [rumpere] in flūmen sē — [mittere] ut ad suōs — [natāre]. Ob hoc factum statua eī in Comitio — [pōnere] est.

Cum Porsenna rēx urbem — [obsidēre], C. Mūcius senātum — [adīre] et patribus — [pollicērī] est ‘sē rēgem — [occīdere] esse’. Cum ad hostēs — [trānsfugere] et in castra rēgis — [intrāre] ut prōmissum — [solvere], alium virum prō rēge — [occīdere]. Ā cūstōdibus — [apprehendere] et ad rēgem — [trahere] dextram ignī — [impōnere] — [exūrere]; ita manum — [pūnīre] quae (: cum) in caede — [peccāre]. Hāc virī cōstantiā rēx ita — [permovēre] est ut Mūcium — [liberāre] et lēgātōs Rōmam — [mittere] quī (: ut) pācem — [compōnere]. Patrēs Mūciō virtūtis causā trāns Tiberim agrum — [dare].

PENSVM B

In hōc — A. Gellius collēgit ea quae — ex libris — [= chroni-
cīs] dē temporibus quibus — Graecī Rōmānīque illūstrēs.

Ad annum — — [= CCLX] a.u.c. Aeschylus Athēnīs —

per Herculem

Herculāneus -a -um
< Herculēs

invenīre est = invenīri
potest
idōneōs : bonōs
me-herc(u)le! = per Herculem!
me-castor! = per Castorem!
edepol! = per Pollūcem!

Horātius Cocles -itis *m*

Vocābula nova:
commentārius
coniectūra
cognōmentum
poēma
tragoedia
philosophia
philosophus
tyrannis
astrologus
obsidiō
libra
divortium
adnotātiuncula
historia
hospita
foculus
dubium
cōstantia
cōfidentia

sacrarium
quindecimvirī
iūs iurandum
scriptum
incōspectus
chronicus
annālis
nātūrālis
tragicus
orientālis
diūtīnus
cōmicus
factus
sterilis
ducentēsīmus
quīgentēsīmus
ūndēvicēsīmus
flōrēre
excerpere
mortem obīre
exagitāre
vexāre
dēsciscere
nōbilitāre
obrēpere
dēpellere
convincere
trānsgredi
cōnflīctāre
circumvallāre
subscribere
celebrāre
obīrectāre
prōpōnere
vērūndare
percontārī
dēsīpere
deūrere
dēlīrāre
exūrere
mercārī
dēiūrāre
temere
plērusque
subīnde
pondō
ecquid
īnsuper
nihilō
mehercle
mecastor
edepol

scribere coepit et — [= nōbilitātus] est; eōdem tempore Coriolānus, ā tribūnīs plēbis — [= male tractātus] ad Volscōs ā Rōmānīs —. M. Mānlius Gallōs in — [< obsidēre] Capitōliū obrēpentēs —, sed postea rēgnum affectāvisse — est.

Alexander in Asiam — est [= trānsiit] et — [= māiōre] parte Orientis subāctā mortem —.

Cēnsōrēs ad nōmen P. Cornēlii Rūfinī — apposuērunt et causam — ‘quod argentī facti x pondō — habēret.’ Annō — [DXIX] a.u.c. Sp. Carvilius Rūga prīmus Rōmae — cum uxōre fēcīt. Lūcīlius aliōs poētās — in — suīs.

Anus, postquam trēs librōs — [= deussit], rēgem — est ‘num reliquōs eōdem pretiō — [= emere] vellet?’ Rēx, quī primō anum — [= furere] dīxerat, iam — [< cōnstāns] et — [< cōnfidēns] eius admīrābātur.

‘Mehercule’ est — — per Herculem.

Synōnyma: diūturnus et —; vēndere et —; certē et sine —.

Contrāria: cōmicus et —; fertilis et —; sapere et —; cautē et —.

PENSVM C

Ā quō incipit A. Gellius?

Cūr nōn ab Homērō incipit?

Quandō Solō lēgēs Athēniēnsibus scrīpsit?

Quid Tarquiniō Superbō rēgnante factum est Athēnīs?

Quō duce Persae ad Marathōnem victi sunt?

Ubi Athēniēnsēs classem Persārum vicērunt?

Quot tabulās lēgum decemvirī scrīpsērunt?

Quōmodo Sōcratēs mortem obiit?

Cūr M. Mānlius capitis damnātus est?

Platō et Aristotelēs quī fuērunt?

Quō Alexander trānsgressus est et quid ēgit?

Cūr P. Cornēlius Rūfinus senātū mōtus est?

Quid scrīpsit Menander?

Quis Rōmae prīmus dīvortium fēcīt et quārē?

Plautus quis fuit et quandō flōruit?

Hannibal ā patre Hamil-
care Barcā iūre iūrando
adigitur

BELLVM PVNICVM SECVNDVM

[Ex T. Līvii 'Ab urbe conditā' librīs XXI-XXX]

Iūs iūrandum Hannibalis

[Ex librō XXI:]

- 1 Bellum māximē omnium memorābile quae umquam
gesta sunt scrīptūrus sum, quod Hannibale duce Car-
5 thāginiēnsēs cum populō Rōmānō gessēre. Nam neque
validiōrēs opibus ūllae inter sē cīvitatēs gentēsque con-
tulērunt arma, neque hīs ipsīs tantum umquam vīrium
aut rōboris fuit. Odiīs etiam prope māiōribus certāvē-
runt quam vīribus, Rōmānīs indignantibus quod victō-
10 ribus victī ultrō īferrent arma, Poenīs quod superbē
avārēque crēderent imperitātum victīs esse.

Fāma est etiam Hannibalem annōrum fermē novem,
puerīliter blandientem patrī Hamilcarī ut dūcerētur in
Hispaniam, cum — perfectō Āfricō bellō — exercitum
15 eō trāiectūrus sacrificāret, altāribus admōtum tāctīs

memorābilis -e = memo-
randus
Hannibal -alis *m*

arma cōferre (inter sē) :
cōfligere
rōbur -oris *n* = vīs
resistendī
: cum Rōmānī indignā-
rentur quod..., Poenī
quod...
ultrō = sine causā

fāma est = narrātur
fābula...
blandiri (+*dat*) = blandīs
verbīs suādere
Hamilcarī *Barcae*
Āfricus -a -um
trā-icere -iēcisse -iectum
= trādūcere

ad-igere-ēgisse-āctum =
cōgere; iūre iūrandō a.
= ad iūs iūrandum a.
dif-ferre dis-tulisse dī-
lātum; rem d. = moram
facere rei
Hasdrubal-alis *m*: Hamil-
caris Barcae gener

Barcīnus -a -um = quī
Barcae gentī favet
opēs = potentia

nihilō tūtior = nullō
modō tūtior

Hibērus -ī *m*
Saguntinī -ōrum *m* < Sa-
guntum -ī *n*, civitās
Hispaniae

quī-nam = quis-nam

succedere = in locum
alicuius sequī
praetōrium -ī *n* = locus in
castris ubi dux habitat
assēnsus -ūs *m* < assentīre

vix-dum = vix adhūc

ācta erat
nītī = labōrāre, studēre,
operam dare
ad-suēscere (+ *dat*) = ūsū
nōscere et mōrem sibi
facere
tenendum *esse*

magistrātus -ūs *m* = vir
quī magistrātū fungitur

ex-suscitāre = excitāre
optimus quisque = bonī
omnēs
assentīrī = assentīre

sacrīs iūre iūrandō adāctum ‘sē, cum prīmum posset,
hostem fore populō Rōmānō!’

Mors Hamilcaris et pueritia Hannibalis distulērunt 2
bellum. Medius Hasdrubal inter patrem ac fīlium octō
fermē annōs imperium obtinuit — quia gener erat, fac- 20
tiōnis Barcīnae opibus in imperiō positus. Is magis con-
ciliandīs novīs gentibus quam bellō aut armīs rem Car-
thāginiēsem auxit. Cēterum nihilō eī pāx tūtior fuit:
barbarus eum quīdam palam obtruncāvit. Cum hōc
Hasdrubale foedus renovāverat populus Rōmānus: ‘ut 25
fīnis utrīusque imperiī esset amnis Hibērus Saguntinīs-
que mediīs inter imperia duōrum populōrum libertās
servārētur.’

In Hasdrubalis locum haud dubia rēs fuit quīnam 3
successūrus esset, quia extemplō iuvenis Hannibal in 30
praetōrium dēlātus ‘imperātor’que ingentī omnium clā-
mōre atque assēnsū appellātus erat.

— Hunc vixdum pūberem Hasdrubal litterīs ad sē
arcessīverat, āctaque rēs etiam in senātū fuerat: Barcīnis
nītentibus ‘ut adsuēsceret mīlītia Hannibal atque in 35
paternās succēderet opēs’, Hannō, alterīus factiōnis
prīnceps, “Ego” inquit “istum iuvenem domī tenendum
sub lēgibus, sub magistrātibus, docendum vīvere aequō
iūre cum cēterīs cēnseō, nē quandō parvus hic ignis
incendium ingēns exsuscitet!” Paucī ac fermē optimus 4
quisque Hannōnī assentiēbantur; sed, ut plērumque fit,
māior pars meliōrem vīcit. —

Missus Hannibal in Hispāniam prīmō statim adventū omnem exercitum in sē convertit. Hamilcarem iuvenem 45 redditum sibi veterēs militēs crēdere: eundem vigōrem in vultū vimque in oculis intuērī. Numquam ingenium idem ad rēs dīversissimās, pārendum atque imperan- dum, habilis fuit. Itaque haud facile discernērēs utrum imperātōrī an exercituī cārior esset: neque Has- 50 drubal alium quemquam praeficere mālle, ubi quid for- titer ac strēnuē agendum esset, neque militēs aliō duce plus cōnfidere aut audēre. Nullō labōre aut corpus fatī- gārī aut animus vincī poterat. Equitum peditumque īdem longē prīmus erat. Prīnceps in proelium ībat, ulti- 55 mus proeliō excēdēbat. Hās tantās virī virtūtēs ingentia vitia aequābant: inhūmāna crūdēlītās, perfidia plūs quam Pūnica, nihil vērī, nihil sānctī, nūllus deum metus, nūllum iūs iūrāndum, nūlla religiō.	in sē convertit = sibi conciliāvit : crēdēbant : intuēbantur habilis -e = aptus discernerēs : discernī poterat mālle : mālēbat quid : aliquid : cōnfidēbant aut audēbant vitium -īn ↔ virtūs perfidia Pūnica: Rōmānī Poenōs perfidiae accū- sābant deum = deōrum
Cum hāc indole virtūtum atque vitiōrum trienniō sub 60 Hasdrubale imperātōre meruit, nūllā rē quae agenda magnō futūrō ducī esset praetermissā. 5 Cēterum ex quō diē dux est dēclārātus, velut Italia eī prōvincia dēcrēta bellumque Rōmānum mandātum esset, Saguntīnīs īferre bellum statuit. Quibus oppug- 65 nandīs quia haud dubiē Rōmāna arma movēbantur, in Olcadum prius fīnēs indūxit exercitum, ut nōn petiisse Saguntīnōs, sed fīnitimīs domitīs gentibus tractus ad id bellum vidērī posset. Cartalam, urbem opulentam, caput gentis eius, expugnat diripitque. Victor exercitus	trienniō = -um merēre = stipendia merēre praetermittere = nōn agere, negligere velut = velut sī prōvincia = regiō administranda quibus oppugnandīs quia... : quia hīs op- pugnandīs (= hōs op- pugnandō)... petiisse = petivisse tractus : necessitāte adductus dī-ripere -uisse -reptum (< dis- + rapere) = populārī

(castra) hiberna = castra
ubi milites hieme
tenentur

prō-movēre ↔ removēre
prōmōtum est
captae sunt

oppidānī-ōrum *m* = cīvēs
oppidi

procul ā Tagō
Tagus -ī *m*
grave praedā : onerātum
praedā

trā-icere = trānsire

impeditus = cuius mōtus
impeditur

opulentusque praedā Carthāginem Novam in hiberna 70
est dēductus.

Vere primō in Vaccaeōs prōmōtum bellum. Herman-
dica et Arbocala, eōrum urbēs, vī captae. Arbocala et
virtūte et multitūdine oppidānōrum diū dēfēnsa. Ab
Hermadicā profugī concitant Carpētānōs, adortique 75
Hannibalem regressum ex Vaccaeīs haud procul Tagō
flūmine agmen grave praedā turbāvēre. Hannibal proe-
liō abstinuit, castrisque super rīpam positīs, cum prīma
quiēs silentiumque ab hostibus fuit, amnem vadō trāiē-
cit, hostēsque invādere trāseuntēs statuit. Equitibus 80
praecēpit ‘ut, cum ingressōs aquam vidērent, adoriren-
tur impeditum agmen.’ In rīpā elephantōs (quadrāgintā

autem erant) dispōnit. Carpētānī, clāmōre sublātō, pas-
sim sine ūlliūs imperiō in amnem ruunt, mediōque
85 alveō haudquāquam parī certāmine concursū. Pars
magna flūmine absūmpta. Hannibal agmine quadrātō
amnem ingressus fugam ex rīpā fēcīt; vāstātisque agrīs,
intrā paucōs diēs Carpētānōs quoque in dēditionem ac-
cēpit. Et iam omnia trāns Hibērum praeter Saguntīnōs
90 Carthāginiēnsium erant.

Saguntum exscissum

6 Lēgātī ā Saguntīnīs Rōmam missī auxilium ad bellum
iam haud dubiē imminēns ōrantēs. Cōsulēs tunc Rō-
mae erant P. Cornēlius Scīpiō et Ti. Semprōnius Lon-
95 gus. Quī cum, lēgātīs in senātum intrōductīs, dē rē pū-
blicā rettulissent, placuissetque ‘mittī lēgātōs in His-
pāniam ad rēs sociōrum īnspiciendās, quibus sī vidērē-
tur digna causa, et Hannibalī dēnūntiārent ut ab Sagun-
tīnīs, sociīs populī Rōmānī, abstinēret’ — hāc lēgātiōne
100 dēcrētā necdum missā, omnium spē celerius ‘Saguntum
oppugnārī’ allātum est! Tunc relāta dē integrō rēs ad
senātum est. Aliī ‘terrā marique rem gerendam’ cēnsē-
bant, aliī ‘nōn temere movendam rem tantam exspec-
tandōsque ex Hispāniā lēgātōs.’ Haec sententia, quae
105 tūtissima vidēbātur, vīcit, lēgātīque missī Saguntum ad
Hannibalem.
7 Dum ea Rōmānī parant cōsultantque, iam Sagun-
tum summā vī oppugnābātur. Cīvitās ea longē opulen-

dis-pōnere = variīs locīs
pōnere
(flūminis) alveus = spa-
tium inter rīpās
haud-quāquam = nē-
quāquam
concursus *est* : con-
currerunt

ex-scindere -scidisce
-scissum = dēlēre
missī *sunt*

[annō 218 a. C.]

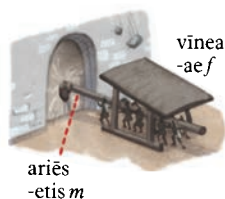
Ti./Tib. = Tiberius
(praenōmen)
intrō-dūcere = indūcere
dē rē referre (ad senātum)
= rem ad senātum
referre
quibus sī vidērētur = quī,
sī iīs vidērētur
dē-nūntiāre (ut) = impe-
rāre, ēdicere

nec-/neque-dum = et
nōndum, nec adhūc
allātum : nūntiātum

rem gerendam (: bellum
gerendum) *esse*
movendam *esse*

missī *sunt*

cōsultāre = cōsulere
(inter sē), dē cōsiliō
agere

per-vāstāre = funditus
vāstāre

(locus) plānus = aequus
vergere (in partem) =
spectāre, verti
īnstituere = incipere

ē-mūnīre = firmē mūnīre

ob-sistere = resistere
missile -is *n* = tēlum
sub-movēre = removēre

tumultuārius -a -um
< tumultus

in-cautus -a -um
= temerārius
trāgula -ae *f* = iaculum
nōn multum abest quīn
fiat = paene fit
opera -um *n* = opera ob-
sidiōnis, mūnitiōnēs
oppugnātiō -ōnis *f*
< oppugnāre

tissima ultrā Hibērū fuit, sita passūs mīlle fermē ā
marī. Hannibal īnfestō exercitū ingressus finēs, per- 110
vāstātīs passim agrīs, urbem aggreditur. Angulus mūrī
erat in plāniōrem patentiōremque vallem vergēs; ad-
versus eum vīneās agere īnstituī, per quās ariēs moeni-
bus admovērī posset. Sed et turris ingēns imminēbat, et
mūrus, ut in suspectō locō, ēmūnītus erat, et iuventūs 115
dēlēcta ubi plūrimum periculī ac timōris ostendēbātur
ibi vī māiōre obsistēbat. Ac primō missilibus submō-
vēre hostem, deinde ad ērumpendum etiam animus
erat. Quibus tumultuāriīs certāminibus haud fermē plū-
rēs Saguntīnī cadēbant quam Poenī. Ut vērō Hannibal 120
ipse, dum mūrum incautius subit, trāgulā graviter ictus
cecidit, tanta circā fuga ac trepidātiō fuit ut nōn multum
abesset quīn opera ac vīneae dēsererentur.

Obsidiō deinde per paucōs diēs magis quam oppug- 8
nātiō fuit, dum vulnus ducis cūrārētur; per quod tem- 125

pus ab apparātū operum ac mūnitiōnum nihil cessātum. Itaque ācrius dē integrō coortum est bellum. Iam feriē- bantur arietibus mūrī quassātaeque multae partēs erant. Trēs deinceps turrēs quantumque inter eās mūrī erat	apparātus -ūs <i>m</i> < apparāre cessāre ab = neglegere nihil (<i>adv</i> = nōn) cessā- tum <i>est</i> quassāre = valdē quaterē, paene effringere
130 cum fragōre ingentī prōcidērunt. Captum oppidum eā ruīnā crēdidērunt Poenī. Utrimque in pugnam prōcur- 9 sum est; hinc spēs, hinc dēspēratiō animōs irritat. Cum diū anceps fuisset certāmen, et Saguntīnīs, quia praeter spem resisterent, crēvissent animī, clāmōrem repente 135 oppidānī tollunt hostemque in ruīnās mūrī expellunt, postrēmō fūsum fugātumque in castra redigunt.	prō-cidere -cidisse < -cadere dēspēratiō -ōnis <i>f</i> < dēspērāre irritāre = (ad īram) inci- tāre, instīgāre anceps = dubius praeter spem = contrā spem
Interim ‘ab Rōmā lēgātōs vēnisse’ nūntiātum est; qui- bus obviam ad mare missī ab Hannibale quī dicerent ‘nec tūtō eōs aditūrōs inter tot arma nec Hannibalī in 140 tantō discrīmine rērum operae esse lēgatiōnēs audīre!’ Appārēbat nōn admissōs prōtinus Carthāginem itūrōs. Litterās igitur nūntiōsque ad prīncipēs factiōnis Barcī- nae praemittit ‘ut praeprārēnt suōrum animōs, nē quid 10 pars altera grātificārī populō Rōmānō posset.’ Itaque ea 145 quoque vāna lēgatiō fuit.	red-igere (< -agere) = retrō agere missī <i>sunt</i> (nūntiī) tūtō <i>adv</i> = sine periculō nōn operae est (mihi) = nōn tempus est, nōlō appārēbat (= plānum erat) lēgātōs...itūrōs <i>esse</i>
Hannō ūnus adversus senātum causam foederis, nōn cum assēnsū audientium, ēgit: “Iuvenem flagrantem cupīdine rēgnī viamque ūnam ad id cernentem sī suc- cīntus armīs legiōnibusque vīvat, ad exercitūs mīsistis. 150 Aluistis ergō hoc incendium quō nunc ārdētis! Sagun- tum vestrī circumsedent exercitūs, unde arcentur foe- dere — mox Carthāginem circumsedēbunt Rōmānae le-	pars : factiō grātificārī + <i>dat</i> = grātum facere, placēre causam alicuius agere = ōrātiōne dēfendere aliquem suc-cingere = cingere alere aluisse altum circum-sedēre = ob- sidēre

vōs *ipsōs*

iūs gentium = iūs omni-
bus gentibus servandum
sustulit : rūpit

dē-poscere = dēdī ex-
poscere

mittendōs *esse*

per-ōrāre = ōrātiōnis
finem facere
-āssēt = -āvisset

lēgātiōnibus mittendīs =
lēgātiōnēs mittendō
militem : militēs

oppugnātiō atrōcior eōs
adorta est = atrōcius
oppugnārī coeptī sunt

minor in diēs = cotīdiē
minor
omnium : o. rērum

expectātiō -ōnis *f*
< expectāre
ūnicus -a -um = ūnus et
sōlus

giōnēs! Utrum hostem an vōs an fortūnam utrūque
populī ignōrātis? Lēgātōs ab sociīs et prō sociīs venien-
tēs bonus imperātor vester in castra nōn admīsit; iūs 155
gentium sustulit. Hī tamen pulsī ad vōs vērunt. Rēs
ex foedere repetuntur. Auctōrem culpaē dēposcunt.
‘Dēdēmus ergō Hannibalem?’ dīcet aliquis. Ego ita cēn-
seō: lēgātōs extemplō mittendōs quī Hannibalī nūntient
‘ut exercitum ab Saguntō abdūcat’ ipsumque Hanniba- 160
lem Rōmānīs dēdant!”

Cum Hannō perōrāssēt, nēminī omnium certāre ōrā- 11
tiōne cum eō necesse fuit, adeō prope omnis senātus
Hannibalis erat. Respōnsum inde lēgātīs Rōmānīs est
‘bellum ortum ab Saguntīnīs nōn ab Hannibale esse!’ 165

Dum Rōmānī tempus terunt lēgātiōnibus mittendīs,
Hannibal, quia fessum militem proeliīs operibusque ha-
bēbat, paucōrum iīs diērum quiētem dedit. Interim ani-
mōs eōrum nunc irā in hostēs stimulandō, nunc spē
praemiōrum accendit. 170

Saguntīnī nōn nocte nōn diē umquam cessāverant ab
opere, ut novum mūrū ab eā parte quā patefactum
oppidum ruīnīs erat reficerent. Inde oppugnātiō eōs ali-
quantō atrōcior quam ante adorta est. Utrimque summā
vī et mūniunt et pugnant, sed minōrem in diēs urbem 175
Saguntīnī faciunt. Simul crēscit inopia omnium longā
obsidiōne, et minuitur expectātiō externaē opis, cum
tam procul Rōma, ūnica spēs, circā omnia hostium es-
sent...

12	Temptāta deinde est exigua pācis spēs per Alorcum Hispānum. Trāditō palam tēlō cūstōdibus hostium, ad praetōrem Saguntīnum est dēductus. Quō cum ex-templō concursus omnis generis hominum esset factus, submōtā cēterā multitudīne senātus Alorcō datus est,	Hispānus -ī m = incola Hispāniae praetor -ōris m = prae- fectus urbis
13	cuius tālis ōrātiō fuit: "Postquam nec ab Rōmānīs vōbīs ūlla est spēs, nec vestra vōs iam aut arma aut moenia satis dēfendunt, pācem afferō ad vōs magis necessāriam quam aequam: victor Hannibal urbem vōbīs adimit, locum assignātūrus in quō novum oppidum aedificētis;	senātum alicui dare = aliquem in senātum admissum audire
190	aurum et argentum omne, pūblicum prīvātumque, ad sē iubet dēferri; corpora vestra, coniugum ac liberōrum vestrōrum servat inviolāta, sī inermēs cum bīnīs ves-tīmentīs velītis ab Saguntō exīre. Haec victor hostis imperat. Haec, quamquam sunt gravia atque acerba,	magis necessāriam quam aequam = nōn aequam sed necessāriam
195	fortūna vestra vōbīs suādet. Equidem vel haec patiēda cēnsēō potius quam trucidārī corpora vestra, rapī trahīque ante ōra vestra coniugēs ac liberōs bellī iūre sinātis!"	as-signāre (< ad-) = tri- buere (suam cuique par- tem), ūtendum trādere
14	Ad haec audiēda cum permixtum senātuī esset po- 200 puli concilium, repente prīmōrēs, priusquam respōn- sum darētur, argentum aurumque omne ex pūblicō prī- vātōque in forum collātum in ignem conicientēs eōdem plērīque sēmet ipsī praecipitāvērunt! Cum ex eō pavor ac trepidātiō tōtam urbem pervāsisset, alius īnsuper tu- 205 multus ex arce audītur. Turris diū quassāta prōciderat perque ruīnam eius cohors Poenōrum impetū factō,	in-violātus -a -um = incolumis
		acerbus -a -um = moles- tus, dūrus vel = etiam patiēda : vōbīs patiēda esse
		ante ōra : ante oculōs
		per-miscēre -uisse -mixtum = miscēre
		prīvātum -ī n = pecūnia prīvata (↔ pūblicum)
		sē-met = sē
		per-vādere īn-super = praetereā

statiō -ōnis *f* = milites qui
locum cūstodiunt
solitus -a -um = qui solet
esse/fieri
sibi cūctandum *esse*

mōmentum -i *n* (tempo-
ris) = tempus brevis-
simum

sub idem tempus = eō-
dem ferē tempore

excidium -i *n* < ex-
scindere
maerōr -ōris *m* < maerere
maeror patrēs cēpit

summa -ae *f* ↔ pars; s.
rērum = ūniversae rēs
cōsulere = inter sē cōn-
sulere, cōsultāre

sortiri = sortibus ūti
(prōvinciae cōsulibus
mandantur sortibus)
ēvēnit : mandāta est
vi legiōnēs dēcrētae *sunt* :
vi legiōnēs facere dē-
crētum est

(nāvis) quīnque-rēmīs =
nāvis longa quae quīnōs
rēmōs habet
iūstus = rēctus, plēnus

com-parāre = parāre
atque colligere
L. Aemilium *Paulum*
(cōsul annō 219 a. C.
cum M. Liviō)

cum signum imperātōrī dedisset ‘nūdātam statiōnibus
cūstōdiisque solitīs hostium esse urbem’, nōn cūctan-
dum in tālī occāsiōne ratus Hannibal tōtīs vīribus ag-
gressus urbem mōmentō cēpit, signō datō ut omnēs pū- 210
berēs interficerentur!

Sub idem ferē tempus et lēgātī quī redierant ab Car- 16
thāgine Rōmam rettulērunt ‘omnia hostīlia esse’, et Sa-
guntī excidium nūntiātum est. Tantusque simul maeror
patrēs et pudor nōn lātī auxiliī et īra in Carthāginiēnsēs 215
metusque dē summā rērum cēpit — velut sī iam ad
portās hostis esset — ut trepidārent magis quam cōsu-
lerent.

Bellum Carthāginiēnsibus indictum

Nōminātae iam antea cōsulibus prōvinciae erant; 17
tum sortiri iussī. Cornēliō Hispānia, Semprōniō Āfrica
cum Siciliā ēvēnit. Sex in eum annum dēcrētae legiōnēs
et classis quanta parārī posset. Inter cōsulēs ita cōpia
divīsa: Semprōniō datae legiōnēs duae et sociōrum sē-
decim mīlia peditum, equitēs mille octingentī, nāvēs 225
longae centum sexāgintā. Cum hīs terrestribus mariti-
misque cōpiīs Ti. Semprōnius missus in Siciliam. Cor-
nēliō sexāgintā quīnquerēmēs datae et duae Rōmānae
legiōnēs cum suō iūstō equitātū et quattuordecim mili-
bus sociōrum peditum, equitibus mille sescentīs. 230

Hīs ita comparātīs, lēgātōs māiōrēs nātū, Q. Fabium, 18
M. Līvium, L. Aemilium, C. Licinium, Q. Baebium in

235 Āfricam mittunt ad percontandōs Carthāginiēnsēs ‘pū-
 blicōne cōnsiliō Hannibal Saguntum oppugnāset?’ et,
 sī (id quod factūrī vidēbantur) fatērentur ac dēfenderent
 pūblicō cōnsiliō factum, ut indicerent populō Carthā-
 giniēnsī bellum.

Rōmānī postquam Carthāginem vērunt, cum senā-
 tus datus esset et Q. Fabius nihil ultrā quam ūnum
 240 quod mandātum erat percontātus esset, tum ex Carthā-
 giniēnsibus ūnus: “Ego nōn ‘prīvātō pūblicōne cōnsiliō
 Saguntum oppugnātum sit?’ quaerendum cēseam, sed
 ‘utrum iūre an iniūriā?’ Sī vōs nōn tenent foedera vestra
 nisi ex auctōritāte aut iussū vestrō icta, nē nōs quidem
 245 Hasdrubalis foedus, quod nōbīs īnciēs īcit, obligāre po-
 tuit. Proinde omittite Saguntī atque Hibērī mentiōnem
 facere, et quod diū parturit animus vester, aliquandō
 pariat!” Tum Rōmānus, sinū ex togā factō, “Hic” inquit
 “vōbīs bellum et pācem portāmus: utrum placet, sūmi-
 250 te!” Sub hanc vōcem haud minus ferōciter ‘daret utrum
 vellet!’ succlāmātum est. Et cum is, iterum sinū effūsō,
 ‘bellum dare’ dīxisset, ‘accipere sē’ omnēs respondē-
 runt, ‘et quibus acciperent animīs iisdem sē gestūrōs!’

Iter Hannibalis in Italiam

21 Hannibal, Saguntō captō, Carthāginem Novam in hī-
 berna concesserat. Per tōtum tempus hiemis quiēs inter
 labōrēs renovāvit corpora animōsque ad omnia dē inte-
 grō patiēda.

-āset = -āvisset

(id) factum esse

iīs datus esset
nihil ultrā : nihil aliud

ego nōn quaerendum esse
cēseō...
prīvātō pūblicō-ne =
prīvātō-ne an pūblicō

ex auctōritāte vestrā =
vōbīs auctōribus
ob-ligāre = officiō tenēre

o-mitte (+ inf) = nōlī
mentiōnem facere rei
(gen) = rem memorāre
parturīre = paritūrus esse
(< parere)

sub : respondēns ad
“dā utrum vīs!”
suc-clāmāre (< sub-) =
clāmāre respōsum
effūsō: solūtō, apertō
bellum sē dare
“accipimus, et iisdem ani-
mīs quibus accipimus
gerēmus (bellum)!”

[annō 218 a. C.]

Pŕrēnaeus -ī *m*
cōpiās flūmen trādūcere
= c. trāns f. dūcere
periocha -ae *f* = breviā-
rium; *Periochae* Līvii
sunt incertī auctōris
(montem) superāre
: trāsgredi
labōriōsus -a -um = magnī
labōris
trānsitus -ūs *m* < trānsire
equester -tris -tre < equus
Ticinus -ī *m*

nōmen 'Āfricānī' =
nōmen 'Āfricānus'

Āpennīnus -ī *m*

Cn. Cornēlius Scīpiō: cōn-
sul annō 222a. C., frāter
cōsulis P. Cornēlii
Scīpiōnis

vigiliae -ārum *f*
↔ somnus
[annō 217 a. C.]
cōs. = cōsul

circum-venire = hostili-
ter circumdare

quod agrī est = id agrī
quod est

nāta : apta

per-angustus = valdē
angustus
patēscere = patēre in-
cipere, patēns fieri

Inde profectus ad Hibērum per maritimam ōram dū- 22
cit. Nōnāgintā mīlia peditum, duodecim mīlia equitum 23
Hibērum trādūxit. Inde Pŕrēnaeum trāsgreditur. 24

[*Ex Periochā librī XXI:*]

Hannibal, superātō Pŕrēnaeō saltū, per Galliam ad
Alpēs vēnit, et labōriōsō per eās trānsitū dēscendit in
Italiam, et ad Ticīnum flūmen Rōmānōs equestrī proe- 265
liō fūdit; in quō vulnerātum P. Cornēlium Scīpiōnem
prōtēxit filius, quī 'Āfricānī' postea nōmen accēpit. Ite-
rumque exercitū Rōmānō ad flūmen Trebiam fūsō,
Hannibal Āpennīnum quoque trānsiit.

Cn. Cornēlius Scīpiō in Hispāniā contrā Poenōs pros- 270
perē pugnāvit.

Lacus Trasumennus

[*Ex Periochā librī XXII:*]

Hannibal, per continuās vigiliās in palūdibus oculō
āmissō, in Etrūriam vēnit. C. Flāminius cōs., homō 275
temerārius, contrā auspicia profectus insidiīs ab Hanni-
bale circumventus ad Trasumennum lacum cum exer-
citū caesus est.

[*Ex librō XXII:*]

Hannibal quod agrī est inter Cortōnam urbem Tras- 4
umennumque lacum omnī clāde bellī pervāstat. Et iam
pervēnerat ad loca nāta insidiīs, ubi māximē montēs
Cortōnēnsēs Trasumennus subit. Via tantum interest
perangusta, deinde paulō lātor patēscit campus, inde

285 collēs assurgunt. Ibi castra in apertō locat, ubi ipse cum
 Āfrīs modo Hispānīsque cōnsīderet; Baliārēs cēteram-
 que levem armātūrā post montēs circumdūcit; equitēs
 ad ipsās faucēs saltūs — tumulīs aptē tegentibus —
 locat, ut, ubi intrāssent Rōmānī, obiectō equitātū clausa
 290 omnia lacū ac montibus essent.

Flāminius, cum prīdiē sōlis occāsū ad lacum pervē-
 nisset, inexplōrātō posterō diē vixdum satis certā lūce
 angustīs superātis, postquam in patentiōrem campum
 pandī agmen coepit, id tantum hostium quod ex ad-
 295 versō erat cōspexit: ab tergō ac super caput dēcēpēre
 īnsīdiae.

Poenus, ubi (id quod petierat) clausum lacū ac monti-
 bus et circumfūsum suīs cōpiīs habuit hostem, signum
 omnibus dat simul invādendī. Quī ubi dēcucurrērunt,
 300 eō magis Rōmānīs subita atque imprōvīsa rēs fuit, quod

as-surgere = surgere

Baliārēs (-ium *m*) īnsulās
 Baliārēs incolunt
 levis armātūra -ae *f* =
 militēs leviter armātī
 faucēs -ium *f* = locus in
 monte angustus
 ob-icere -iēcisse -iectum
 = oppōnere

in-explōrātō *adv* = locīs
 nōn explōrātīs
 angustiae -ārum *f* (< an-
 gustus) = faucēs
 id hostium = eōs hostēs
 ex adversō (= ā fronte)
 : ante sē
 dēcēpēre *eum* īnsīdiae :
 īnsīdiis dēcēptus est

Poenus : Hannibal

circum-fundere =
 circum-sistere
 currere cucurrisse

im-prōvīsus -a -um
 = inexpectātus

nebula (in) campō sēderat
: nebula campum operi-
ēbat

: pugnārī *coepit*
expedire (↔ impedire)
= parātum facere

terrōre percussis

terrae mōtus

adhortātor -ōris = quī
adhortātur
factus *est*

ut nēmō pugnantium
eum mōtum terrae
sēserit...
prō-sternere = humī
prōicere, dēlēre

rōbora virōrum = virī
validissimī

eumque īnsignem

Īnsubrēs: *sg* -ber -bris

nōscitāre = agnōscere

dē-populārī = populārī
victima -ae *f* = hostia

orta ex lacū nebula campō quam montibus dēnsior sē-
derat. Rōmānus clāmōre undique ortō sē circumven-
tum esse sēnsit, et ante in frontem lateraque pugnārī
coeptum est quam satis īnstruerētur aciēs aut expedīri
arma stringīque gladii possent.

305

Cōsul, percussis omnibus ipse satis impavidus, tur- 5
bātōs ōrdinēs īnstruit, ut tempus locusque patitur, et
quācumque adire audīrīque potest, adhortātur ac stāre
ac pugnāre iubet. Cēterum prae strepitū ac tumultū nec
cōnsilium nec imperium accipī poterat. Deinde, ubi ab 310
lateribus montēs ac lacus, ā fronte et ab tergō hostium
aciēs claudēbat apparuitque nūllam nisi in dexterā fer-
rōque salūtis spem esse, tum sibi quisque dux adhortā-
torque factus ad rem gerendam, et nova dē integrō
exorta pugna est. Tantusque fuit ārdor animōrum, adeō 315
intentus pugnae animus, ut eum mōtum terrae quī mul-
tārū urbium Italiae magnās partēs prōstrāvit āvertit-
que cursū rapidōs amnēs, nēmō pugnantium sēserit!

Trēs fermē hōrās pugnātum est et ubīque atrōciter. 6
Circā cōnsulem tamen ācrior īnfēstiorque pugna est. 320
Eum et rōbora virōrum sequēbantur, et ipse, quācumque
in parte premī ac labōrāre sēserat suōs, impigrē ferēbat
opem, īnsignemque armīs et hostēs summā vī petēbant
et tuēbantur cīvēs — dōnec Īnsuber eques faciē quoque
nōscitāns cōnsulem “Ēn” inquit “hic est” populāribus 325
suīs “quī legiōnēs nostrās cecidit agrōsque et urbem est
dēpopulātus! Iam ego hanc victimam Mānibus perēmp-

tōrum foedē cīvium dabō!” subditisque calcāribus equō
per cōnfertissimam hostium turbam impetum facit cōn-

330 sulemque lanceā trānsfīxit!

Magnae partis fuga inde primum coepit, et iam nec
lacus nec montēs pavōrī obstābant: per omnia velut
caecī ēvādunt, armaque et virī super alium aliī praecipi-
tantur. Pars magna, ubi locus fugae deest, in aquam
335 prōgressī aut hauriēbantur gurgitibus aut ab ingressīs
aquam hostium equitibus passim trucidābantur.

7 Haec est nōbilis ad Trasumennum pugna atque inter
paucās memorāta populī Rōmānī clādēs. Quīndecim
mīlia Rōmānōrum in aciē caesa sunt, decem mīlia
340 sparsā fugā per omnem Etrūriam dīversīs itineribus ur-
bem petiēre. Duo mīlia quīngentī hostium in aciē, multī
postea ex vulneribus periēre.

Rōmae ad primum nūntium clādīs eius cum ingenti
terrōre ac tumultū concursus in forum populī est factus.

345 Mātrōnae vagae per viās ‘quae repēns clādēs allāta
quaeve fortūna exercitūs esset?’ obviōs percontantur. Et
cum frequentis cōntiōnis modō turba in Comitium et
Cūriam versa magistrātūs vocāret, tandem haud multō
ante sōlis occāsum M. Pompōnius praetor “Pugnā” in-
350 quit “magnā victī sumus.” Et quamquam nihil certius
ex eō auditum est, tamen alius ab aliō implētī rūmōri-
bus domōs referunt: ‘cōnsulem cum magnā parte cōpiā-
rum caesum; superesse paucōs aut fugā passim per
Etrūriam sparsōs aut captōs ab hoste.’ Quot cāsūs exer-

sub-dere (<-dare): s.
calcāria equō = equum
calcāribus incitāre
cōnfertus -a -um
= dēnsus
lancea -aef = hasta
Gallōrum

pavōrī : pavidīs

calcar
-āris n

haurīrī = mergī
gurgitēs : aqua turbida,
flūctūs

petiēre = petivēre

vagus -a -um = errāns
repēns -entis = repen-
tīnus

cōntiō frequēns = c.
multōrum, c. celebris
magistrātūs: cōsulēs,
cēnsōrēs, tribūnī plēbis,
praetōrēs, cēt.
praetor = magistrātus
quī iūdicīis praest

alius ab aliō : aliū ab aliis

domōs = in domōs,
domum

quot cāsūs fuerant : quot
milītēs ceciderant

propinquus -ī *m* = cog-
nātus
ignōrantium : cum ignō-
rārent
certum habēre = certō
scire

circumfundī eī = circum-
sistere eum
ā-vellere = abripere

in-quirere -sīvisse/-siisse
-sītum = quaerere
variōs vultūs cernerēs
: variī vultūs cernī
poterant

redeuntibus circumfūsōs
= quī redeuntibus cir-
cumfundēbantur

sōspes -itis = salvus
filiō offerri = filiō appā-
rere/obviāre
-āsse = -āvisse

ex-animārī = expirāre

prō-praetor = magistrā-
tus quī annō postquam
praetor fuit prōvinciam
administrat vel exercitui
imperat

citūs victī fuerant, tot in cūrās distractī animī eōrum 355
erant quōrum propinquī sub C. Flāminiō cōsule me-
ruerant, ignōrantium quae cuiusque suōrum fortūna es-
set; nec quisquam satis certum habet quid aut spēret aut
timeat.

Posterō ac deinceps aliquot diēbus ad portās māior 360
prope mulierum quam virōrum multitudō stetit, aut
suōrum aliquem aut nūtiōs dē iīs opperiēns; circum-
fundēbanturque obviīs scīscitantēs, neque āvellī, prius-
quam ōrdine omnia inquisiissent, poterant. Inde variōs
vultūs dīgredientium ab nūtiīs cernerēs, ut cuique 365
laeta aut trīstia nūtiābantur, grātulantēsque aut cōnsō-
lantēs redeuntibus domōs circumfūsōs.

Fēmīnarum praecipuē et gaudia īsignia erant et lūc-
tūs. Ūnam in ipsā portā sōspitī filiō repente oblātam in
complexū eius expirāsse ferunt; alteram, cui mors filiī 370
falsō nūtiāta erat, maestam sedentem domī, ad prī-
mum cōnspectum redeuntis filiī gaudiō nimiō exani-
mātam.

Senātum praetōrēs per diēs aliquot ab ortō ūsque ad
occidentem sōlem in Cūriā retinent, cōsultantēs quō- 375
nam duce aut quibus cōpiīs resistī victōribus Poenīs
posset.

Priusquam satis certa cōsilia essent, repēns alia nūn- 8
tiātur clādēs: quattuor mīlia equitum, cum C. Centēniō
prōpraetōre missa ad collēgam ab Serviliō cōsule, in 380
Umbriā ab Hannibale circumventa.

Itaque dictatōrem populus creāvit Q. Fabium Māxi-
 mum et magistrum equitum M. Minucium Rūfum, iīs-
 que negōtium ab senātū datum ‘ut mūrōs turrēque
 385 urbis firmārent, et praesidia dispōnerent quibus locīs
 vidērētur, pontēsque rescinderent flūminum: prō urbe
 dīmīcandum esse ac Penātibus, quandō Italiam tuērī
 nequīissent.’

Q. Fabius Māximus Cūctātor

390 [*Ex Periochā librī XXII:*]

Cum deinde Q. Fabius Māximus dictatōr adversus
 Hannibalem missus nōllet aciē cum eō cōnfligere, M.
 Minucius, magister equitum, ferōx et temerārius, crī-
 minandō dictatōrem tamquam sēgnem et timidum effē-
 395 cit ut populī iussū aequārētur eī cum dictatōre impe-
 rium; dīvisōque exercitū, cum inīquō locō cōnflīxisset
 et in magnō discrīmine legiōnēs eius essent, superveni-
 ente cum exercitū Fabiō Māximō discrīmine liberātus
 est. Quō beneficiō victus castra cum eō iūnxit et ‘pa-
 400 trem’ eum salūtāvit idemque facere mīlitēs iussit.

Hannibal, vāstātā Campāniā, inter Casilinum oppi-
 dum et Calliculam montem ā Fabiō clausus, sarmentīs
 ad cornua boum alligātīs et incēnsīs, praesidium Rōmā-
 nōrum, quod Calliculam insidēbat, fugāvit, et sic trāns-
 405 gressus est saltum.

Ūnus homō nōbīs cūctandō restituit rem.

iīs locīs quibus iīs
 vidērētur
 re-scindere = dēstruere,
 abruptere
 quandō = quoniam

ne-quīre -iuisse/-iisse
 = nōn posse

cūctatōr -ōris *m* = quī
 cūctātur

crīminārī (< crīmen)
 = accūsāre

aequāre = aequum facere

claudere = inclūdere
 sarmentum -ī *n* = rāmus
 tenuis, virga
 al-ligāre < ad-ligāre

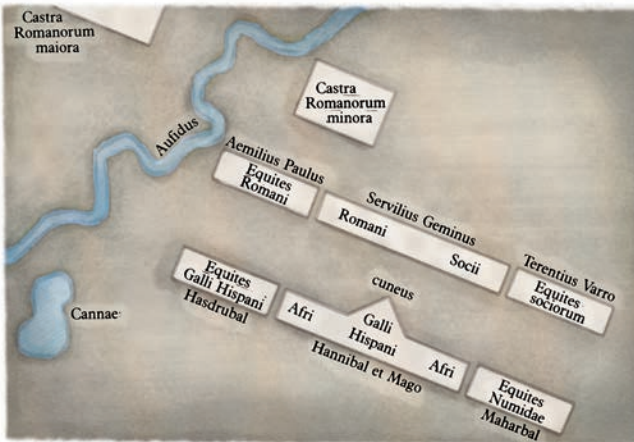
in-sidēre = occupātum
 tenēre

rem : rem pūblicam
 [*Ennius: Annālēs 370*]

	<i>Cannae</i> [Ex Eutropi Breviarii librō III:]
[annō 216 a. C.]	Quīngentēsīmō et quadrāgēsīmō annō ā conditā urbe 10
alicui succedere = in locum alicuius s. callidus -a -um = prūdēns ac perītus	L. Aemilius Paulus C. Terentius Varrō contrā Hanni- 410
impatientia -ae f < im- patiēns contrā-dicere vīcus -ī m = parvum oppidum	balem mittuntur Fabiōque succēdunt; quī abiēns am- bōs cōsulēs monuit ut Hannibalem, callidum et impa- tientem ducem, nōn aliter vincerent quam proelium dif- ferendō. Vērū cum impatientiā Varrōnis cōsulis — contrādicente alterō cōsule — apud vīcum quī Cannae 415
	appellātur in Āpuliā pugnātum esset, ambō cōsulēs ab Hannibale vincuntur.
	[Ex Livi librō XXII:]
Poenum : Poenōs	Cōsulēs satis explōrātīs itineribus sequentēs Poe- 44
ventum est : vēnērunt bīna (II) castra com-mūnīre = mūnīre af-fluere < ad- aditus -ūs m < adīre aquātor -ōris m = quī aquātur (= aquam petit)	num, ut ventum ad Cannās est et in cōnspectū Poenum 420
liberius : facilius aquārī = aquam petere	habēbant, bīna castra commūniunt. Aufidus amnis, utrīsque castrīs affluēns, aditum aquātōribus haud sine certāmine dabat; ex minōribus tamen castrīs, quae pō- sita trāns Aufidum erant, liberius aquābantur Rōmānī, quīa rīpa ulterior nūllum habēbat hostium praesidium. 425
Numidae: equitēs ex Numidiā	Hannibal Numidās ad invādendōs ex minōribus cas- 45
(turba) incondita : nōn īnstrūcta cum Numidae... fugāvīs- sent	trīs Rōmānōrum aquātōrēs trāns flūmen mittit. Quam inconditam turbam cum vixdum in rīpam ēgressī clā- mōre ac tumultū fugāssent, in statīonem quoque prō
ē-vehere	vāllō locātā atque ipsās prope portās ēvectī sunt. Id 430
Rōmānīs vīsum est auxiliō : auxiliīs : summa imperiī eō diē penes Paulum fuit: ea modo ūna causa tenuit (: prohibuit) R. nē...	vērō adeō indignum vīsum ab tumultuāriō auxiliō iam etiam castra Rōmāna terrērī, ut ea modo ūna causa, nē extemplō trānsīrent flūmen dīrigerentque aciem, tenue-

rit Rōmānōs: quod summa imperiī eō diē penes Paulum
435 fuit.

Itaque posterō diē Varrō, nihil cōsultō collegā, īn-
strūctās cōpiās flūmen trādūxit, sequente Paulō, quia
magis nōn probāre quam nōn adiuvāre cōsiliū pote-
rat. Trāsgressī flūmen eās quoque quās in castrīs mi-
440 nōribus habuerant cōpiās suis adiungunt, atque ita īn-
struunt aciem: in dextrō cornū — id erat flūminī pro-
pius — Rōmānōs equitēs locant, deinde peditēs; lae-
vum cornū extrēmī equitēs sociōrum, intrā peditēs, ad
medium iūctī legiōnibus Rōmānīs, tenuērunt. Ex cēte-
445 rīs levium armōrum auxiliīs prīma aciēs facta. Cōsulēs
cornua tenuērunt, Terentius laevum, Aemilius dex-
trum; Geminō Serviliō media pugna tuenda data.

46 Hannibal lūce prīmā Baliāribus levīque aliā armātūrā
praemissā trāsgressus flūmen, ut quōsque trādūxerat
450 ita in aciē locābat: Gallōs Hispānōsque equitēs prope

summa imperiī = ūni-
versum imperium

cōsiliū nōn probāre
magis quam (: nec vērō)
nōn adiuvāre poterat

eās cōpiās quās...

extrēmī : in extrēmā parte
locatī

prīma aciēs = prīma aciēi
pars

media pugna : media aciēs
Cn. Servilius Geminus
(cōs. annō 217 a. C.)

proelium Cannēse

utraque cornua = utrum-
que cornū
inter-pōnere hīs (*dat*)
= inter hōs pōnere

Maharbal-alis *m*

Māgō -ōnis *m*

prōcursum *est* ab auxiliīs
= auxilia prōcurrerunt

claudēbant : obstābant
dē-trahere

magnā (ex) parte
ācrius quam diūtius =
ācriter magis quam diū
(: nōn diū, sed ācriter)

cōn-stāre = firmē stāre
im-pellere = pellere

prō-minēre = ēminēre

frōns = prīma aciēs

dedit : fēcit

ir-ruere < in-ruere

āla = cornū

hinc : hāc dē causā, itaque

rīpam laevō in cornū adversus Rōmānum equitātum;
dextrum cornū Numidīs equitibus datum; media aciēs
peditibus firmāta ita ut Āfrōrum utraque cornua essent,
interpōnerentur hīs mediū Gallī atque Hispānī. Nume-
rus omnium peditum quī tum stetēre in aciē mīlium fuit 455
quadrāgintā, decem equitum. Ducēs cornibus prae-
erant, sinistrō Hasdrubal, dextrō Maharbal; mediam
aciem Hannibal ipse cum frātre Māgōne tenuit.

Clāmōre sublātō prōcursum ab auxiliīs et pugna levi- 47
bus prīmum armīs commissa. Deinde equitum Gallō- 460
rum Hispānōrumque laevum cornū cum dextrō Rō-
mānō concurrat, minimē equestris mōre pugnae: fronti-
bus enim adversīs concurrendum erat, quia hinc amnis,
hinc peditum aciēs claudēbant. Stantibus postrēmō
equīs vir virum amplexus dētrahēbat equo! Pedestre 465
magnā iam ex parte certāmen factum erat; ācrius tamen
quam diūtius pugnātum est, pulsīque Rōmānī equitēs
terga vertunt.

Sub equestris finem certāminis coorta est peditum
pugna, prīmō et vīribus et animīs pār, dum cōnstābant 470
ōdinēs Gallīs Hispānīsque. Tandem Rōmānī impulēre
hostium cuneum ā cēterā prōminentem aciē. Quī cu-
neus ut pulsus aequāvit frontem prīmum, dein cēdendō
etiam sinum in mediō dedit, Āfrī circā iam cornua fēce-
rant irruentibusque incautē in medium Rōmānīs cir- 475
cumdedēre ālās, mox cornua extendendō clausēre et ab
tergō hostēs. Hinc Rōmānī, dēfūctī nēquiquam proe-

liō ūnō, omissīs Gallīs Hispānīsque, quōrum terga cecī-
derant, adversus Āfrōs integram pugnam ineunt, nōn
480 tantum eō inīquam quod inclūsī adversus circumfūsōs,
sed etiam quod fessī cum recentibus pugnābant.

49 Paulus, quamquam prīmō statim proeliō fundā gravi-
ter ictus fuerat, tamen et occurrit saepe Hannibalī et
aliquot locīs proelium restituit, prōtegentibus eum
485 equitibus Rōmānīs, omissīs postrēmō equīs, quia cōn-
sulem et ad regendum equum vīrēs dēficiēbant. Equi-
tum pedestre proelium — iam haud dubiā hostium vic-
tōriā — fuit, cum victī morī in vestigiō mālent quam
fugere, victōrēs trucidārent quōs pellere nōn poterant.
490 Populērunt tamen iam paucōs superantēs et labōre ac
vulneribus fessōs.

Cn. Lentulus tribūnus militum, cum praetervehēns
equō sedentem in saxō cruōre opplētum cōsulem vī-
disset, “L. Aemilī” inquit, “quem ūnum īsontem cul-
495 pae clādis hodiernae deī respicere dēbent, cape hunc
equum, dum et tibi vīrium aliquid superest et comes
ego tē tollere possum ac prōtegere. Nē fūnestam hanc
pugnam morte cōsulīs fēceris! Etiam sine hōc lacrimā-
rum satis lūctūsque est.” Ad ea cōsul: “Tū quidem,
500 Cn. Cornēlī, macte virtūte estō! Sed cavē frūstrā mise-
randō exiguum tempus ē manibus hostium ēvādendī
absūmās! Abī, nūntiā patribus ‘urbem Rōmānam mūni-
ant ac, priusquam victor hostis adveniat, praesidiīs fir-
ment!’ Mē in hāc strāge militum meōrum patere expī-

omissīs : relictīs

in-īquus = impār

recēns -entis = novus
atque integer
prīmō proeliō = initio
proeliī

funda
-ae f

(vīrēs) eum dēficiunt
= eī dēsunt

in vestigiō : in locō
ubi stābant
quōs : eōs quōs

superāre = superesse

Cn. *Cornēlius* Lentulus
praeter-vehēns =
praeter-vectus
op-plēre-ēvisse-ētum =
complēre et operīre
īson̄s culpaē (*gen*)
= sine culpā

fūnestus -a -um (< fūnus)
= trīstissīmus

satis lacrimārum

macte virtūte estō! = grā-
tūlor tibi dē virtūte,
bene facis
cavē tempus absūmās =
cavē *nē* t. absūmās
(: nōlī t. absūmere)
ut urbem mūniant

patere mē expīrāre! =
sine mē expīrāre!

ob-ruere -uisse -utum =
operīre (rē suprà in-
iectā)

mūnimentum -īn = mū-
nitiō (mūrus, vāllum)
cōsul alter : Varrō

quaestor -ōris *m* = ma-
gistrātus quī in bellō
ducem adiuvat
cōsulārīs -is *m* = quī
cōsul fuit
praetōrius -ī *m* = quī
praetor fuit

Cannēnsis -e < Cannae
Alliēnsis -e < Allia (ad
eum fluvium Rōmānī ā
Gallis victi sunt annō
390 a. C.)

per-fungī = dēfungī

cessandum esse

rāre!” Haec eōs agentēs prius turba fugientium cīvium, 505
deinde hostēs oppressēre. Cōsulem ignōrantēs quis
esset obruēre tēlīs; Lentulum in tumultū abripuit
equus. Tum undique effūsē fugiunt.

Septem mīlia hominum in minōra castra, decem in
māiōra, duo fermē in vīcum ipsum Cannās perfūgērunt, 510
quī extemplō ab equitibus, nūllō mūnimentō tegente
vīcum, circumventī sunt. Cōsul alter cum quīnquā-
gintā ferē equitibus Venusiam perfūgit.

Quadrāgintā quīnque mīlia quīngentī peditēs, duo
mīlia septingentū equitēs caesī dīcuntur; in hīs ambō 515
cōsulum quaestōrēs et ūndētrīgintā tribūnī militum,
cōsulārēs quīdam praetōriūque (inter eōs Cn. Servi-
lium Geminum et M. Minucium numerant, quī magis-
ter equitum priōre annō fuerat), octōgintā praetereā
senātōrēs. Capta eō proeliō tria mīlia peditum et equitēs 520
mille et quīngentī dīcuntur.

Haec est pugna Cannēnsis, Alliēnsī clādī nōbilitāte 50
pār, cēterum strāge exercitūs gravior foediorque. Fuga
namque ad Alliam exercitum servāvit — ad Cannās fu-
gientem cōsulem vix quīnquāgintā secūtī sunt, alteriūs 525
morientis prope tōtus exercitus fuit.

Hannibalī victōrī cum cēterī circumfūsī grātulārentur 51
suādērentque ut, tantō perfūnctus bellō, quiētem et ipse
sibi sūmeret et fessīs daret mīlitibus, Maharbal, prae-
fectus equitum, minimē cessandum ratus, “Immō, ut 530
quid hāc pugnā sit āctum sciās: diē quīntō” inquit “vic-

tor in Capitoliō epulāberis! Sequere! Cum equite — ut prius vēnisse quam ventūrum sciant — praecēdam.” Hannibalī nimis laeta rēs est vīsa māiorque quam ut 535 eam statim capere animō posset. Itaque ‘voluntātem sē laudāre Maharbalis’ ait, ‘ad cōsilium pēnsandum temporis opus esse.’ Tum Maharbal: “Nōn omnia nīmīrum eīdem dī dedēre. Vincere scīs, Hannibal — victoriā ūtī nescīs!”	epulārī (< epulae) = cēnāre equite : equitibus tē vēnisse prae-cēdere ↔ sequī
540 Mora eius diēi satis crēditur salūtī fuisse urbī atque imperiō. Posterō diē ubi prīmum illūxit, ad spolia legenda foe-	salūtī esse = salutē afferre
52 Spoliīs ad multum diēi lēctīs, Hannibal ad minōra dūcit 545 castra oppugnanda, et omnium prīmum ā flūmine eōs exclūdit. Cēterum — omnibus labōre, vigiliīs, vulneribus etiam fessīs — mātūrior ipsīus spē dēditiō est facta: in castra hostēs accēpērunt trādītique in cūstōdiam omnēs sunt.	ad multum diēi = ad hōram sēram legere = colligere ex-clūdere < -claudere mātūrus -a -um = quī primō/sine morā/ante tempus fit; ↔ sērus mātūrior ipsīus spē: mātūrior quam ipse spērāverat
550 Dum ibi tempus teritur, intereā cum ex mājōribus castrīs ad quattuor mīlia hominum et ducentī equitēs — aliī agmine, aliī pālātī per agrōs — Canusium perfūgis- sent, castra ipsa ab sauciīs timidīsque trādita hostī.	ad IV = circiter IV pālārī = errāre
Eōs quī Canusium perfūgerant mulier Āpula nōmine 555 Būsa, genere clāra ac divitiīs, frūmentō, veste, viāticō 53 etiam iūvit. Cēterum cum ibi tribūnī mīlitum quattuor essent, Fabius Māximus dē legiōne primā (cuius pater priōre annō dictātor fuerat) et dē legiōne secundā L.	Āpulus -a -um = ex Āpuliā viāticum -ī n = pecūnia ad viām (: iter) necessariā Q. Fabius Māximus (cōs. annō 213 a.C.)

aedilis -is *m* = magistrātus
quī viās, aedificia pū-
blica ac lūdōs cūrat

dē-ferre = mandāre

speciēs exercitūs : quod
vidētur exercitus esse
reliquiae -arum *f* = quod
reliquum est

tantum pavōris = tantus
pavor

āmissi *esse*

ob-ruere : opprimere

P. Fūrius Philus (cōs.
annō 223 a. C.)

C. Terentiō Varrōne

Pūblicius Bibulus et P. Cornēlius Scīpiō et dē legiōne
tertiā Ap. Claudius Pulcher (quī proximē aedilis fue- 560
rat), omnium cōsēnsū ad P. Scīpiōnem admodum adu-
lēscētem et ad Ap. Claudium summa imperiū dēlāta
est.

Eō tempore quō haec Canusiū agēbantur, Venusiam 54
ad cōsulem ad quattuor mīlia et quīngentī peditēs 565
equitēsque, quī sparsī fugā per agrōs fuerant, pervē-
nēre. Varrō Canusium cōpiās trādūxit. Et iam aliqua
speciēs cōsulārīs exercitūs erat.

Rōmam nē hās quidem reliquiās superesse cīvium
sociōrumque, sed ‘dēlētās omnēs cōpiās’ allātum fuerat. 570
Numquam — salvā urbe — tantum pavōris tumultūs-
que intrā moenia Rōmāna fuit. Cōsule exercitūque ad
Trasumennum priōre annō āmissō, ‘cum duōbus cōn-
sulibus duo cōsulārēs exercitūs āmissi’ nūntiābantur
‘nec ūlla iam castra Rōmāna nec ducem nec mīlitem 575
esse! Hannibalis Āpūliam, Samnium ac iam prope
tōtam Italiam factam.’ Nūlla profectō alia gēns tantā
mōle clādīs nōn obruta esset!

P. Fūrius Philus et M. Pompōnius praetōrēs senātum 55
in cūriam Hostiliam vocāvērunt, ut dē urbis cūstōdiā 580
cōsulerent; neque enim dubitābant, dēlētīs exerciti-
bus, hostem ad oppugnandam Rōmam ventūrum.

Tum dēmum litterae ā C. Terentiō cōsule allātae 56
sunt: ‘L. Aemilium cōsulem exercitumque caesum;
sēsē Canusiū esse, reliquiās tantae clādīs velut ex naufrā- 585

giō colligentem; ad decem mīlia mīlitum fermē esse;
Poenum sedēre ad Cannās.’

- 57 Litterīs cōsulis lēctīs cēnsuēre patrēs ‘praetōrem M.
Claudium, quī classī ad Ōstiam stantī praeesset, Canu-
590 sium ad exercitum mittendum scribendumque cōsulī
ut, cum praetōrī exercitum trādidisset, Rōmam venī-
ret.’

M. Claudium *Mārcellum*
mittendum *esse*

Māgō nūntius victōriae

[*Ex librō XXIII*]

- 1 Hannibal post Cannēensem pugnam cōnfestim ex
Āpūliā in Samnium mōverat. Māgōnem regiōnis eius
urbēs dēficiētēs ab Rōmānīs accipere iubet, ipse per
agrum Campānum mare Īnferum petit, oppugnātūrus
Neāpolim, ut urbem maritimam habēret. Ab urbe op-
600 pugnandā Poenum absterruēre cōspecta moenia.

movēre : castra movēre

Neāpolis -is *f*(*acc*-im,
abl-ī)
abs-terrēre = dēterrēre

- 2 Inde Capuam flectit iter...

- 7 Lēgātī ad Hannibalem vērunt pācemque cum eō
condiciōnibus fēcērunt ‘ut suae lēgēs, suī magistrātūs
Capuae essent.’

hīs condiciōnibus
suae : propriae

- 605 Hannibal ingressus urbem senātum extemplō postu-
lat; precantibus inde prīmōribus Campānōrum ‘nē quid
eō diē sēriae rei gereret, diemque ut ipse, adventū suō
fēstum, laetus ac libēns celebrāret’, vīsēdā urbe mag-
10 nam partem diēi cōsūmpsit. Posterō diē senātus fre-
610 quēns datus Hannibalī; ubi prīma eius ōrātiō perblanda
ac benigna fuit, quā grātiās ēgit Campānīs ‘quod amīci-

Campānī -ōrum *m*: civēs
Capuae

libēns -entis (< libēre)
↔ invitūs
(diem) celebrāre =
fēstum habēre
vīsēdā urbe : in v. u.
prīma ōrātiō = prīma
pars ōrātiōnis
per-blandus -a -um

praepōnere = praeferre
pollicitus *est*

Āpulī-ōrum *m*: incolae
Āpūliae

expōnere = nārāre
suprā : plūrēs quam

duōs : Flāminium et Paulum;
alterum, alterum: P. Scīpiōnem, Varrōnem

acervus
-ī *m*
vērum esse = rēctum
esse, oportēre
grātēs/*placc* = grātias

ad fidem rērum : ut rēbus
cōfiderent (rēs vērās
esse crēderent)
mētīrī = modum statuere
numerandō
dīmīdium = dīmīdia pars
ex-plēre -ēvisse -ētum
auctor esse = trādere
ānulus aureus est insigne
equitis Rōmānī

aciēs : proelia

supplēmentum -ī *n* = mī-
litēs ad numerum sup-
plendum

tiam suam Rōmānae societātī praeposuis-
sent’, et inter
cētera magnifica prōmissa pollicitus ‘brevī caput Italiae
omnī Capuam fore!’

Dum haec in Italiā geruntur, nūntius victōriae ad 11
Cannās Carthāginem vēnerat Māgō, Hamilcaris filius,
nōn ex ipsā aciē ā frātre missus, sed retentus aliquot
diēs in recipiendis cīvitatibus Bruttīōrum Āpulōrumque
quae dēficiēbant. Is, cum eī senātus datus esset, rēs
gestās in Italiā ā frātre expōnit: ‘Cum sex imperātōribus 620
eum aciē cōnflīxisse; occīdisse suprā ducenta mīlia hos-
tium, suprā quīnquāgintā mīlia cēpisse. Ex quattuor
cōsulibus duōs occīdisse, ex duōbus saucium alterum,
alterum tōtō āmissō exercitū vix cum quīnquāgintā ho-
minibus effūgis-
se. Bruttīōs Āpulōsque, partem Samnī- 625
tium ac Lūcānōrum dēfēcisse ad Poenōs. Capuam Han-
nibalī sē trādīdisse. Prō hīs tantīs totque victōriis vērum
esse grātēs deīs immortalibus agī habērīque!’

Ad fidem deinde tam laetārum rērum effundī in vesti- 12
bulō cūriae iussit ānulōs aureōs, quī tantus acervus fuit 630
ut mētientibus dīmīdium suprā trēs modiōs explēvisse
sint quīdam auctōrēs. Adīcīt deinde verbīs ‘nēmīnem
nisi equitem id gerere īnsigne’. Summa fuit ōrātiōnis:
‘omnī ope iuvandum Hannibalem esse, procul enim ab
domō militiam esse in mediā hostium terrā; magnam 635
vim frūmentī pecūniaeque absūmī, et tot aciēs victōris
etiam cōpiās parte aliquā minuisse; mittendum igitur
supplēmentum esse, mittendam in stipendium pecū-

640 niam frūmentumque tam bene meritīs dē nōmine Pū-
nicō mīlitibus.’

nōmen Pūnicum = popu-
lus Carthāginiēnsis

Secundum haec dicta Māgōnis laetīs omnibus, Hi-
milcō, vir factiōnis Barcīnae, locum Hannōnis incre-
pandī esse ratus, “Quid est, Hannō?” inquit, “Etiam
nunc paenitet tē bellī susceptī adversus Rōmānōs? Iubē
645 dēdī Hannibalem! Vetā in tam prosperīs rēbus grātēs
deīs immortālibus agī! Audiāmus Rōmānum senātōrem
in Carthāginiēnsium cūriā!”

locus : occāsio

Tum Hannō “Respondeam” inquit “Himilcōnī nōn
dēsiisse paenitēre mē bellī neque dēsītūrum ante invic-
650 tum vestrum imperātōrem incūsāre quam finītum ali-
quā tolerābilī condiōne bellum vīderō. Itaque ista
quae modo Māgō iactāvit Himilcōnī cēterisque Hanni-
balis satellitibus iam laeta sunt — mihi possunt laeta
esse, quia rēs bellō bene gestae, sī volumus fortūnā ūtī,
655 pācem nōbīs aequiōrem dabunt; nam sī praetermitti-
mus hoc tempus, quō magis dare quam accipere possu-
mus vidērī pācem, vereor nē haec quoque laetitia vāna
ēvādat. Quae tamen nunc quoque quālis est? ‘Occidī
exercitūs hostium: mittite mīlitēs mihi!’ Quid aliud ro-
660 gārēs, sī essēs victus? ‘Hostium cēpī bīna castra — prae-
dae vidēlicet plēna et commeātuum —: frūmentum et
pecūniam date!’ Quid aliud, sī spoliātus, sī exūtus cas-
trīs essēs, peterēs? Et nē omnia ipse mīrer (mihi quoque
enim, quoniam respondī Himilcōnī, interrogāre iūs
665 fāsque est), velim seu Himilcō seu Māgō respondeat,

respondeam = respon-
dēbō sī licet
nōn dēsiit paenitēre mē
bellī = adhūc paenitet
mē bellī
mē dēsītūrum esse
ante quam... vīderō
tolerābilis-e = tolerandus

satellites -itis *m* = comes
perpetuus et dēfēnsor

quae : haec laetitia
‘Occidī...’: Hannō Hanni-
balem loquentem facit

vidē-licet (< vidēre
+ licet) = scīlicet
commeātus -ūs *m* = frū-
mentum, cibus
ex-uere -uisse -ūtum: ali-
quem rē e. = alicui rem
adimere

velim = volō sī licet
ut H. seu M. respondeat

ec-quis = num quis/quī
homō ex xxxv tribubus :
civis Rōmānus

quid animōrum : quōs
animōs
sē nescīre
facile scītū est = facile
scīrī potest
ec-quōs = num quōs

ec-quam = num quam

quā diē = quō diē (: eō
diē quō)

senātūs cōsultum -ī n =
quod in senātū dēcrē-
tum est

Cn. et P. Scīpiōnēs: Cn.
Scīpiō et P. Scīpiō,
frātrēs
Hasdrubal: frāter Hanni-
balis
[annō 215 a. C.]

M. Claudius Mārcellus

Philippus, rēx Macedo-
niae (annīs 221–179
a. C.)

prīmum: ecquis Latīnī nōminis populus dēfēcerit ad
nōs? deinde: ecquis homō ex quīnque et trīgintā tribu-
bus ad Hannibalem trānsfūgerit?” Cum utrumque
Māgō negāssset, “Hostium quidem ergō” inquit “adhūc
nimis multum superest. Sed multitudō ea quid animō- 670
rum quidve speī habeat, scīre velim.” Cum id nescīre 13
Māgō dīceret, “Nihil facilius scītū est” inquit, “Ecquōs
lēgātōs ad Hannibalem Rōmānī mīsērunt dē pāce?
Ecquam dēnique mentiōnem pācis Rōmae factam esse
allātum ad vōs est?” Cum id quoque negāssset, “Bellum 675
igitur” inquit “tam integrum habēmus quam habuimus
quā diē Hannibal in Italiam est trānsgressus!”

Haud multōs mōvit Hannōnis ōrātiō. Itaque ingentī
cōnsēnsū fit senātūs cōsultum ut Hannibalī quattuor
mīlia Numidārum in supplēmentum mitterentur et qua- 680
drāgintā elephantī et argentī talenta quīngenta.

Mārcellus et Scīpiō
[*Ex Periochā librī XXIII:*]

Cn. et P. Scīpiōnēs in Hispāniā Hasdrubalem vicē-
runt et Hispāniam suam fēcērunt. 685

Tib. Semprōnius Gracchus cōs. Campānōs cecīdit.
Claudius Mārcellus praetor Hannibalis exercitum ad
Nōlam proeliō fūdit et vīcit, prīmusque tot clādibus
fessīs Rōmānīs meliōrem spem bellī dedit.

Inter Philippum, Macedoniae rēgem, et Hannibalem 690
societās iūncta est.

Exercitus Hannibalis per hiberna ita luxuriatus est ut corporis animique viribus enervaretur. [<i>Ex Periochā librī XXIV:</i>]	luxuriārī = in luxū vīvere ē-nervāre = invalidum facere
695 Tib. Semprōnius Gracchus prōcōsul prosperē adversus Poenōs ad Beneventum pugnāvit servōrum māximē operā, quōs liberōs esse iussit. Claudius Mārcellus cōs. in Siciliā, quae prope tōta ad Poenōs dēfēcerat, Syrācūsās obsēdit. 700 Philippō Macedonum rēgī bellum indictum est, quī ad Apollōniam nocturnō bellō oppressus fugātusque in Macedoniam cum prope inermī exercitū profūgit. [<i>Ex Periochā librī XXV:</i>]	prō-cōsul -is <i>m</i> = quī annō post cōsulātum prōvinciam administrat vel exercitiū imperat [annō 214 a. C.] dē-ficere -fēcisse -fectum <i>Bellum Macedonicum I</i> Apollōnia -ae <i>f</i>: oppidum Illyricī
P. Cornēlius Scīpiō, postea Āfricānus, ante annōs 705 aedīlis factus. Capua obsessa est ā Q. Fulviō et Ap. Claudiō cōss. Claudius Mārcellus Syrācūsās expugnāvit tertiō annō et ingentem virum gessit. In eō tumultū captae urbis Archimēdēs, intentus fōrmīs quās in pulvere dēscripserat, interfectus est. 710 P. et Cn. Scīpiōnēs in Hispāniā tot rērum fēliciter gestārum trīstem exitum tulērunt, prope cum tōtīs exercitibus caesī annō octāvō quam in Hispāniam iērunt. [<i>Ex Periochā librī XXVI:</i>]	annōs : aetātem lēgitimam (XXXVI annōs) cōs., <i>pl</i> cōss. [annō 212 a. C.] [annō 211 a. C.] gerere = agere, sē ostendere Archimēdēs -is <i>m</i>: Syrācūsānus doctissimus dē-scribere
715 Hannibal ad tertium lapidem ab urbe Rōmā super Aniēnem castra posuit. Ipse cum duōbus mīlibus equitum ūsque ad ipsam Capēnam portam, ut situm urbis explōrāret, obequitāvit.	quam : postquam lapis : mīliārium ob-equitāre = equō vehī (ad)

prōcōs. = prōcōsul,
pl prōcōss.
mortem sibi cōnsciscere
= sē interficere

pālus -ī *m* = stīpes
secūrī ferīre : capite
pūnīre
Campānis parcere

lēge : secundum lēgem

Hispāniae: Hispānia
citerior et ulterior
imperium = iūs imperā-
tōris

pro-fitērī -fessum
(<-fatērī) = pūblicē
dicere, prōmittere

[annō 209 a. C.]

[annō 208 a. C.]

speculārī = explōrāre

Baecula -ae *f*: cīvītās
Hispāniae

trān-scendere -disse =
scandendō trānsīre

caesus: ad *Metaurum*
flūmen annō 207 a. C.
ductus -ūs *m* < dūcere

pālus -ī *m*

Capua capta est ā Q. Fulviō et Appiō Claudiō prō-
cōss. Prīncipēs Campānōrum venēnō sibi mortem cōn- 720
scīvērunt. Cum senātus Campānōrum alligātus esset ad
pālōs ut secūrī ferīrētur, Q. Fulvius prōcōs. litterās ā
senātū missās, quibus iubēbātur parcere, antequam le-
geret in sinū posuit, et lēge agī iussit et supplicium
perēgit. 725

Cum comitiīs apud populum quaererētur ‘cui mandā-
rētur Hispāniārum imperium?’ nūllō id volente susci-
pere, P. Scīpiō, P. filius eius quī in Hispāniā ceciderat,
professus est ‘sē itūrum’, et suffrāgiō populī cōnsēnsū-
que omnium missus Novam Carthāginem expugnāvit, 730
cum habēret annōs vīgintī quattuor.

[*Ex Periochā librī XXVII:*]

M. Claudius Mārcellus T. Quīnticius Crispīnus cōss.
speculandī causā prōgressī ē castrīs īnsidiīs ab Han-
nibale circumventī sunt; Mārcellus occīsus, Crispīnus 735
fūgit.

In Hispāniā ad Baeculam Scīpiō cum Hasdrubale
cōnflīxit et vīcit.

Hasdrubal, quī cum exercitū novō Alpēs trāscende-
rat, ut sē Hannibalī iungeret, cum mīlibus hominum 740
quīnquāgintā sex caesus est M. Līvī cōs. ductū, sed
nōn minōre operā Claudiū Nerōnis cōs., quī, cum Han-
nibalī oppositus esset, relictīs castrīs ita ut hostem falle-
ret, cum ēlēctā manū profectus Hasdrubalem circum-
vēnerat. 745

[*Ex Periochā librī XXVIII:*]

P. Scīpiō in Hispāniā cum Poenīs dēbellāvit quārtō
decimō annō eius bellī; et ā Tarracōne in Āfricam ad
Syphācem, rēgem Massylōrum, trānsvectus, foedus
750 cum eō iūnxit. Et amicitīā factā cum Masinissā, rēge
Numidārum (quī illī auxilium ‘sī in Āfricam trāiēcisset’
pollicēbātur), Rōmam reversus cōsulque creatus.

[*Ex Periochā librī XXIX*]

Scīpiō in Āfricam trāiēcit.

755 Syphāx, acceptā in mātirimōnium filiā Hasdrubalis
Gisgōnis, amicitiam quam cum Scīpiōne iūnxerat re-
nūntiāvit.

Scīpiō adventū Hasdrubalis et Syphācis, quī prope
cum centum milibus armātōrum vēnerant, ab obsidiōne
760 Uticae dēpulsus hīberna commūniit.

Lūstrum ā cēnsōribus conditum est: cēnsa sunt cī-
vium capita ducenta quattuordecim milia.

[*Ex Periochā librī XXX:*]

Scīpiō in Āfricā Carthāginiēnsēs et Syphācem, Numi-
765 diae rēgem, Hasdrubalemque plūribus proeliis vīcit,
adiuvante Masinissā; bīna hostium castra expugnāvit,
in quibus quadrāgintā milia hominum ferrō ignīque
cōsūmpta sunt. Syphācem per C. Laelium et Masinis-
sam cēpit. Masinissa Sophonisbam, uxōrem Syphācis,
770 filiā Hasdrubalis, captam statim adamāvit, et nūptiis
factis uxōrem habuit; castigātus ā Scīpiōne, venēnum eī
mīsīt, quō illa haustō dēcessit. Effectumque est multūs

{annō 206 a. C.]
dē-bellāre = bellandī
finem facere
Tarracō -ōnis f: cīvītās
Hispāniae
Syphāx -ācis m
trāns-vehere

reversus *est* = revertit

{annō 204 a. C.]

Hasdrubal, Gisgōnis
filius: dux Carthā-
giniēnsium
re-nūntiāre = revocāre,
tollere

Utica -ae f: cīvītās Āfricae
maritima
-iit = -iuit

CCXIV (214 000)

{annō 203 a. C.]

Numidia -ae f: terra
Numidārum

(C. Laelius: cōs. annō
190 a. C.)

ad-amāre = amāre in-
cipere
castigāre = reprehendere

haurīre -sisse -stum
= bibere

	Scīpiōnis victōriīs ut Carthāginiēnsēs in dēspēratiōnem āctī Hannibalem revocārent. Māgō, bellō quō in agrō Īnsubrum cum Rōmānīs 775 cōnflīxerat vulnerātus, dum in Āfricam per lēgātōs re- vocātus revertitur, ex vulnere mortuus est.
reditus -ūs <i>m</i> < redire	<i>Reditus Hannibalis atque clādēs</i> [<i>Ex librō XXX:</i>]
nihil reī : nūlla rēs, nihil	Nihil ultrā reī in Italiā ab Hannibale gestum. Nam ad 19 eum quoque lēgātī ab Carthāgine revocantēs in Āfricam
frendere = dentēs movēre (obīram) (ā lacrimīs) temperāre = abstinēre (mandātum) ē-dere = ēloquī, nūntiāre	iīs forte diēbus quibus ad Māgōnem vērunt. Fren- 20 dēs gemēnsque ac vix lacrimīs temperāns dīcitur lēgā- tōrum verba audiisse. Postquam ēdita sunt mandāta “Vicit ergō Hannibalem” inquit “nōn populus Rōmānus 785 totiēs caesus fugātusque, sed senātus Carthāginiēnsis obtrectātiōne atque invidiā. Neque hāc dēfōrmitate re- ditūs meī tam P. Scīpiō exsultābit atque efferet sēsē quam Hannō, quī domum nostram, quandō aliā rē nōn potuit, ruīnā Carthāginis oppressit!” 790
obtrectātiō -ōnis <i>f</i> < obtrectāre dēfōrmitās -ātis <i>f</i> = foeditās ex-sultāre = ovāre sēefferre = superbus fieri domum : gentem	Rārō quemquam alium patriam exsiliī causā relin- quentem tam maestum abiisse ferunt quam Hanniba- lem hostium terrā excēdentem; respexisse saepe Italiae litora, et deōs hominēsque accūsantem in sē quoque ac suum ipsius caput exsecrātum, quod nōn cruentum ab 795 Cannēnsī victōriā mīlitem Rōmam dūxisset: ‘Scīpiōnem īre ad Carthāginem ausum, quī cōsul hostem Poenum in Italiā nōn vidisset — sē, centum mīlibus armātōrum
ferunt = narrant	
ex-secrātum <i>esse</i> (= poe- nās deōrum optāvisse)	
Scīpiōnem ausum <i>esse</i>	

ad Trasumennum, ad Cannās caesīs, circā Casilīnum 800 Cūmāsque et Nōlam cōsensuisse!’ Haec accūsāns que- rēnsque ex diūtīnā possessiōne Italiae est detractus. [<i>Ex Periochā librī XXX:</i>]	possessiō -ōnis <i>f</i> < possidēre
Annō sextō decimō Italiā dēcēdēns in Āfricam trāiē- cit, temptāvitque per colloquium pācem cum Scīpiōne 805 compōnere, et cum dē condiōnibus pācis nōn convē- nisset, aciē victus est. [<i>Ex librō XXX:</i>]	pācem compōnere = ex compositō p. facere victus est: apud <i>Zamam</i> oppidum annō 202 a. C.
35 Carthāginiēnsium sociōrumque caesa eō diē suprà vī- gintū mīlia; pār fermē numerus captus cum signīs mīli- 810 tāribus centum trīgintā duōbus, elephantīs ūndecim. Victōrēs ad mīlle et quīngentī cecidēre.	
Hannibal cum paucīs equitibus inter tumultum ēlāp- sus Hadrūmētum perfūgit, omnia et ante aciem et in proeliō, priusquam excēderet pugnā, expertus. Accītus- 815 que inde Carthāginem sextō ac tricēsīmō post annō quam puer inde profectus erat, fassus in cūriā est ‘nōn proeliō modo sē, sed bellō victum, nec spem salūtis alibī quam in pāce impetrandā esse.’	aciem : proelium omnia expertus (= cōnā- tus) ‘sē nōn modo proeliō, sed <i>etiam</i> bellō victum esse’ al-ibī = aliō locō
36 Tum lēgātī trīgintā ab Carthāgine ad Scīpiōnem vērē- 820 runt. In cōsiliō, quamquam iūsta īra omnēs ad dēlen- dam stimulābat Carthāginem, tamen — cum et quanta rēs esset et quam longī temporis obsidiō tam mūnītae et tam validae urbis reputārent — ad pācem omnium ani- 37 mī versī sunt. Posterō diē revocātīs lēgātīs condiōnēs 825 pācis dictae, ut liberī lēgibus suīs vīverent: ‘quās urbēs	cōsiliū (militāre) = conciliū in quō dē rē militārī cōsultitur quanta : quam difficilis quās urbēs : eās urbēs quās

perfuga -ae *m* = mīles quī
ad hostēs perfūgit/trāns-
fūgit
servōs fugitīvōs
(nāvis) tri-rēmīs = quae
ternōs rēmōs habet

talentum = -ōrum

pēnsiō -ōnis *f* = pecūnia
solvenda
obses -idis *m/f* = homō
nōbilis quī victōri hostī
pignus trāditur nē pāx
violētur
dis-serere = variās sen-
tentiās dicere

indūtiaē -ārum *f* = tempus
quō bellō abstinētur

aliō *adv* = in alium locum

quibus condiōnibus
= iis condiōnibus
quibus

lēgēs = condiōnēs

Scīpiō iussit

quīdam : quīdam
scriptōres
lūgubris -e (< lūgēre)
= fūnestus

quōsque agrōs ante bellum tenuissent, tenērent; perfu-
gās fugitīvōsque et captīvōs omnēs redderent Rōmānīs,
et nāvēs rōstrātās praeter decem trirēmēs trāderent ele-
phantōsque quōs habērent domitōs neque domārent
aliōs; bellum nēve in Āfricā nēve extrā Āfricā iniussū 830
populī Rōmānī gererent; Masinissae rēs redderent foe-
dusque cum eō facerent; decem mīlia talentum argenti
discripta pēnsiōnibus aequīs in annōs quīnquāgintā sol-
verent; obsidēs centum darent.’

Hās condiōnēs lēgātī cum domum referre iussī in 835
cōntiōne ēderent, Hannibal dē pāce multīs verbīs dis-
seruit, ‘quam nec inīqua et necessāria esset.’

Postquam rediērunt ad Scīpiōnem lēgātī, indūtiaē Car- 38
thāginiēnsibus datae in trēs mēnsēs. Additum ‘nē per
indūtiārum tempus aliō usquam quam Rōmam mitte- 840
rent lēgātōs.’

Lēgātī ex Āfricā Rōmānī simul Carthāginiēnsēsque 40
cum vēnissent Rōmam, senātus dēcrēvit ‘ut P. Scīpiō 43
pācem cum populō Carthāginiēnsī quibus condiōni-
bus eī vidērētur faceret.’ 845

Dīmīssī ab Romā Carthāginiēnsēs, cum in Āfricam
vēnissent ad Scīpiōnem, quibus ante dictum est lēgibus
pācem fēcērunt. Nāvēs longās, elephantōs, perfugās,
fugitīvōs, captīvōrum quattuor mīlia trādidērunt. Nā-
vēs prōvectās in altum incendiī iussit; quīngentās fuisse 850
omnis generis quae rēmīs agerentur, quīdam trādunt,
quārum cōnspectum repente incendium ‘tam lūgubre

fuisse Poenīs quam sī ipsa Carthāgō ārdēret.’

44 Annīs ante quadrāgintā pāx cum Carthāginiēnsibus
855 postrēmō facta est, Q. Lutātiō A. Mānliō cōsulibus.
Bellum initum annīs post tribus et vīgintī, P. Cornēliō
Ti. Semprōniō cōsulibus, finītum est septimō decimō
annō, Cn. Cornēliō P. Aeliō cōsulibus.

Scīpiō, pāce terrā marīque partā, exercitū in nāvēs
860 impositō, in Siciliam Lilybaeum trāiēcit. Inde per lae-
tam pāce nōn minus quam victōriā Italiā Rōmā per-
vēnit, triumphōque omnium clārissimō urbem est in-
vectus. Argentū tulit in aerārium pondō centum vīgintī
tria milia. Prīmus hic imperātor nōmine victae ab sē
865 gentis est nōbilitātus.

GRAMMATICA LATINA

Verbī themata

Thema dīcitur ea vocābulī pars, ut *oppid-*, *scrib-*, cui in dēclī-
nandō adiciuntur variae litterae.

870 Verbī themata sunt tria:

- (1) thema praesentis, ut *amā-*, *monē-*, *leg-*, *audī-*;
- (2) thema perfectī, ut *amāv-*, *monu-*, *lēg-*, *audīv-*;
- (3) thema supīnī, ut *amāt-*, *monit-*, *lēct-*, *audīt-*.

[annō 241 a. C.]

P. Cornēliō *Scīpiōne*

[annō 201 a. C.]

Cn. Cornēliō *Lentulō*
P. Aeliō *Paetō*

per Italiā laetā pāce

urbem : *in* urbem

pondō *librārum* CXXIII
milia

Scīpiōnī ‘Āfricānī’ cog-
nōmen datum est

thema -atis *n*

Vocābula nova:

praetōrium
 assēnsus
 vitium
 hiberna
 oppidānī
 angulus
 ariēs
 missile
 trāgula
 oppugnātiō
 apparātus
 dēspērātiō
 exspectātiō
 praetor
 statio
 mōmentum
 excidium
 maeror
 summa
 quinquērēmis
 trānsitus
 vigiliae
 armātūra
 faucēs
 angustiae
 adhortātor
 victima
 calcar
 lancea
 prōpraetor
 sarmentum
 impatientia
 aditus
 aquātor
 cuneus
 funda
 mūnimentum
 quaestor
 cōsulāris
 praetōrius
 viaticum
 aedilis
 reliquiae
 grātēs
 acervus
 dīmidium
 supplēmentum
 satellites

PENSVM A

Supplenda sunt themata quae dēsunt:

tegere –isse –um	colligere –isse –um
cingere –isse –um	ex-igere –isse –um
cōnfligere –isse	cōgere –isse –um
ex-stinguere –isse –um	fundere –isse –um
stringere –isse –um	re-linquere –isse –um
pingere –isse –um	con-tingere –isse –um
ē-rigere –isse –um	incendere –isse –um
augēre –isse –um	tribuere –isse –um
dē-struere –isse –um	con-currere –isse –um
laedere –isse –um	pandere –isse –um
in-vādere –isse –um	comperire –isse –um
ē-lūdere –isse –um	ex-pellere –isse –um
sentire –isse –um	re-sistere –isse
suādere –isse	parere –isse –um
ex-cedere –isse	fallere –isse –um
haerere –isse	ē-dere –isse –um
haurire –isse –um	dēlere –isse –um
manere –isse	com-plere –isse –um
op-primere –isse –um	dē-cernere –isse –um
dē-tergere –isse –um	crēscere –isse
re-ficere –isse –um	colere –isse –um
ad-icere –isse –um	cōsulere –isse –um
re-cipere –isse –um	cor-ripere –isse –um
ad-imere –isse –um	torrere –isse –um
gignere –isse –um	fungi –um
ac-cumbere –isse –um	pati –um
pallēscere –isse	ē-gredi –um
sonare –isse	complecti –um
domare –isse –um	oriri –um
in-crepare –isse	experiri –um
cōn-sciscere –isse –um	ulcisci –um
in-quirere –isse –um	adipisci –um
sepelire –isse –um	reri –um

PENSVM B

Hannibal puer, cum patrī — ut sē dūceret in Hispāniam, iūre iurandō — est ‘sē semper hostem fore Rōmānīs’. Patre mortuō Hannibal — [= vix adhūc] pūbēs in Hispāniam missus est, ut mīlitiae — et in locum patris —. Omnium — [< assentire] dux dēclārātus primum aliās gentēs domuit, tum Saguntum — [=obsidēre] et oppugnāre coepit. Iam mūrī — feriēbantur, sed — [= civēs oppidī] fortiter — [= resistēbant] hostēsque — [= remōvērunt]. Per paucōs diēs obsidiō magis quam — fuit, nec vērō ab — [< apparāre] mūnitiōnum cessāvērunt. Pugnā renovātā, mūrī et turrēs — sunt et cum fragōre ingentī —; utrimque prōcursum est, Poenōs spēs, Saguntīnōs — incitābat; oppidānīs minuēbātur — [< exspectāre] opis, cum tam procul Rōma, — spēs, esset. Audītīs pācis condiōnibus, prīmōrēs in ignem — [= sē] ipsī praecipitāvērunt; inde cum pavor tōtam urbem — ac mūrī sine — cūstōdiisque — [< solēre] essent, Poenī per ruīnam mūrī impetū factō urbem — temporis cēpērunt.

Post — Saguntī tantus — [< maerēre] et metus dē — rerū Rōmānōs cēpit ut trepidārent magis quam — [= cōnsulerent]. Māximīs cōpiīs —, bellum Poenīs indictum est. Vēre Hannibal exercitum ex — ēdūxit atque Alpēs — [= trānsiit]. Post — [< trānsire] — [= magnī labōris] Rōmānōs — [< equus] proeliō vīcit. Ad Trasumennum Hannibal, equitibus ad — [= angustias] locātis et levī — post montēs circumductā, Rōmānōs — [= circumdedit] antequam aciem instruere et arma — possent. Rōmae cum turba — [= quæreretur] ‘quae — [= repentinā] clādēs allāta esset?’ M. Pompōnius — “Pugnā magnā” inquit “victī sumus.” Duae mātērēs, cum praeter spem filiōs — [= salvōs] vidissent, gaudiō — sunt [= exspirāvērunt]. Fabiō Māximō dictātōrī mandātum est ut praesidia certīs locīs — et pontēs —. Fabius novīs cōsulis suāsīt ut proelium —, quia sciēbat Hannibalem, ducem —, aliter vinci — [= nōn posse]. Sed ob — Varrōnis cōsulis proeliō commissō, Rōmānī — [= temere] in medium

commeātus
cōnsultum
pālus
reditus
obtrectātiō
dēfōrmītās
possessiō
perfuga
trirēmīs
pēnsiō
obses
indūtiaē
memorābilis
habilis
impeditus
tumultuārius
incautus
ūnicus
solitus
labōriōsus
equestris
perangustus
imprōvisus
cōnfertus
vagus
repēns
sōspes
callidus
recēns
fūnestus
libēns
tolerābilis
lūgubris
omittere
blandiri
trāicere
adigere
differre
nūti
adsuēscere
exsuscitāre
diripere
prōmovēre
dispōnere
exscindere
intrōducere
dēnūtiāre
cōnsultāre
pervāstāre
vergere
ēmūnīre
obsistere
submovēre

quassāre
 prōcidere
 irritāre
 grātificārī
 succingere
 circumsedere
 dēposcere
 perōrāre
 assignāre
 permiscere
 pervādere
 sortiri
 comparāre
 obligāre
 parturire
 succlāmāre
 circumvenire
 patēscere
 assurgere
 circumfundere
 expēdire
 prōsternere
 nōscitāre
 dēpopulārī
 subdere
 āvellere
 inquirere
 exanimāre
 rescindere
 nequīre
 criminārī
 alligāre
 insidēre
 contrādicere
 commūnīre
 affluere
 aquārī
 ēvehere
 interpōnere
 dētrahere
 prōminēre
 irruere
 praetervehere
 opplēre
 obruere
 perfungī
 epulārī
 praecēdere
 pēnsāre
 exclūdere
 pālārī
 absterrere
 mētiri

irruentēs inclūsī et victī sunt. Alter cōsul, quī primō proeliō — ictus erat, postrēmō tēlis — est. — [< reliquus] exercitūs Canusium perfūgērunt.

Māgō in senātū Carthāginiēnsī dīxit ‘prō victōriīs dīs — [= grātiās] agendās esse et — [< supplēre], pecūniam, — Hannibalī mittendum’; sed Hannō eī — et Hannibalem — est [= incūsāvit].

Hannibal revocātus dīxit ‘sē — atque invidiā senātūs Carthāginiēnsis victum esse’ et sic Hannōnem — [= reprehendit]: “Nec hāc — [= foeditate] — [< redire] meī tam P. Scīpiō — [= ovābit] quam Hannō...”

Carthāginiēnsibus dēvictīs — in trēs mēnsēs datae sunt. Pāx facta est hīs lēgibus: ut — fugitivōsque et captivōs redderent; nāvēs longās praeter decem — trāderent; x milia talentum argenti et c — darent.

Quod senātus dēcrēvit senātūs — dicitur. — est quī cōsul fuit, quī praetor fuit —. — est magistrātus quī viās, aedēs, lūdōs cūrat. Novī cōsulēs dē prōvinciīs — [< sors]. Eques properāns equō —. Difficile est longitūdinem flūminis —.

Synōnyma: hostia et —; virga et —; mūnitiō et —; stīpes et —; memorandus et —; dēnsus et —; errāns et —; lūgubris et —; tolerandus et —; operam dare et —; indūcere et —; ēminere et —; dēfungī et —; cēnāre et —; dēterrere et —; explōrāre et —; nēquāquam et —; sine periculō et —; nec adhūc et —; scīlicet et —; num quis et —; aliō locō et —.

Contrāria: virtūs et —; somnus et —; invītus et —; removēre et —; sequī et —.

PENSVM C

Quid Hannibal puer iūrāvit?

Cūr Rōmānī Poenīs bellum indixērunt?

Quōs montēs Hannibal trāscendit ut in Italiam pervenīret?

Quid factum est ad lacum Trasumennum?

Quōmodo Rōmānī nūntium clādis accēperunt?

Quōmodo Q. Fabius Māximus Hannibalī resistēbat?

Ubi Paulus et Varrō cum Hannibale cōflīxērunt?	explēre
Cūr peditēs Rōmānī, quī Gallōs Hispānōsque impulerant,	exuere
Āfrīs resistere nōn potuērunt?	luxuriārī
Uter cōsul eō proeliō occīsus est?	ēnervāre
Quot equitēs cōsulem fugientem secūtī sunt?	dēscribere
Num Hannibal inde exercitum dūxit Rōmam?	profitērī
Quis nūntium victōriae Carthāginem tulit?	speculārī
Quid Māgō ā senātū Carthāginiēnsī petīvit?	trāscendere
Num omnis senātus Māgōnī assentiēbat?	trānsvehere
Quis prīmum Hannibalem vīcit in Italiā?	adamāre
Cūr Masinissa Sophonisbae uxōrī venēnum mīsīt?	castigāre
Quandō Hannibal ex Italiā revocātus est?	frendere
Ā quō Hannibal victus est in Āfricā?	exsultāre
Quid Hannibal in senātū Carthāginiēnsī fassus est?	disserere
Quibus condiōnibus pāx composita est?	vixdum
Quō cognōmine nōbilitātus est Scīpiō?	haudquāquam
	necdum
	tūtō
	sēmet
	inexplōrātō
	macte
	vidēlicet
	ecquis
	alibi

Hannibal

HANNIBAL

[*Ex Cornēlii Nepōtis librō ‘Dē excellentibus
ducibus exterārum gentium’*]

excellēns -entis
= ēgregius
exter -a -um = externus,
peregrīnus

ut populus R. superāverit:
populum Rōmānum superāvisse (:superiōrem
esse)
infitiārī = negāre
(↔ fatērī)

ante-cēdere = praestāre,
melior esse (quam)
nātiō -ōnis f = gēns
quotiēs-cumque
con-gredī -gressum
= cōnfligere
quod nisi = nisi autem
dēbilitāre = dēbilem fa-
cere; ↔ firmāre

hērēditās -ātis f = quod
hērēdi lēgātur

animam/vitam dēpōnere
= morī

Hannibal, Hamilcaris fīlius, Karthāginiēnsis.

1

Sī vērum est — quod nēmō dubitat — ut populus Rō-
mānus omnēs gentēs virtūte superārīt, nōn est infitīan-
dum Hannibalem tantō praestitis cēterōs imperātōrēs
prūdentiā quantō populus Rōmānus antecēdat fortitū- 5
dine cūctās nātiōnēs. Nam quotiēscumque cum eō
congressus est in Italiā, semper discessit superior. Quod
nisi domī cīvium suōrum invidiā dēbilitātus esset, Rō-
mānōs vidētur superāre potuisse. Sed multōrum obtrec-
tātiō dēvīcit ūnūs virtūtem. 10

Hic autem, velut hērēditate relictum, odium pater-
num ergā Rōmānōs sīc cōservāvit ut prius animam
quam id dēposuerit — quī quidem, cum patriā pulsus

esset et aliēnārum opum indigēret, numquam dēstiterit	indigēre (+ <i>gen/abl</i>) = egēre
2 animō bellāre cum Rōmānīs. Nam — ut omittam Phil- lippum, quem absēns hostem reddidit Rōmānīs — om- nium iīs temporibus potentissimus rēx Antiochus fuit. Hunc tantā cupiditāte incendit bellandī ut ūsque ā Ru- brō marī arma cōnātus sit inferre Italiae. Ad quem cum	reddere = facere Antiochus <i>III</i> : rēx Syriae (annīs 223–187 a. C.) mare Rubrum: mare circum Arabiam
20 lēgātī vēnissent Rōmānī, quī dē eius voluntāte explōrā- rent darentque operam cōsiliīs clandestīnīs ut Hanni- balem in suspīciōnem rēgī addūcerent, neque id frūstrā fēcissent, idque Hannibal comperisset, tempore datō adiit ad rēgem, eīque cum multa dē fidē suā et odiō in	operam dare = labōrāre, cūrāre suspīciō -ōnis <i>f</i> ↔ fidēs; in s.em addūcere = suspectum facere
25 Rōmānōs commemorāset, hoc adiūnxit: “Pater meus” inquit “Hamilcar, puerulō mē, utpote nōn amplius no- vem annōs nātō, in Hispāniam imperātor proficīscēns Karthāgine Iovī Optimō Māximō hostiās immolāvit. Quae divīna rēs dum cōficiēbātur, quaesivit ā mē ‘vel-	puerulus -ī <i>m</i> = parvus puer utpote = scilicet
30 lemne sēcum in castra proficīscī?’ Id cum libenter accē- pissem atque ab eō petere coepissem nē dubitāret dū- cere, tum ille “Faciam” inquit, “sī mihi fidem quam postulō dederis.” Simul mē ad āram addūxit apud quam sacrificāre instituerat, eamque — cēterīs remōtis —	nōn dubitāre (+ <i>inf</i>) = nōn cūctārī fidēs = prōmissum
35 tenentem iūrāre iussit ‘numquam mē in amīcitiā cum Rōmānīs fore!’ Id ego iūs iūrandum patrī datum ūsque ad hanc aetātem ita cōservāvī ut nēminī dubium esse dēbeat quīn reliquō tempore eādē mente sim futūrus. Quārē, sī quid amīcē dē Rōmānīs cōgitābis, nōn imprū-	<i>mē</i> iūrāre iussit dubium est <i>num</i> ... dubium nōn est/nēminī dubium est <i>quīn</i> ... im-prūdēns -entis: <i>adv</i> -enter sī <i>id</i> mē cēlāveris rem cēlāre aliquem = rem nōn patefacere alicui
40 denter fēcēris sī mē cēlāris; cum quidem bellum parā-	

obitus -ūs *m* (< obīre)
= mors
suf-ficere -fēcisse -fectum
= locō alicuius facere/
creāre
adeum dētulit : eī mandā-
vit
dēlātum : nūntiātum
com-probāre = probāre
minor XXV annīs nātus =
minor quam XXV annōs
nātus

foederātus -a -um =
foedere iūctus

infāns rēpit

postea-quam = post-
quam
sē-iungere = disiungere,
dividere

Alpicī -ōrum *m*: incolae
Alpium
prohibēre trānsitū = p.
eum trānsire
con-cidere -disse -sum
= caedere
eā = eā viā, ibi
rēpere -psisse = manibus
et genibus ire
hāc = hāc viā, hīc

Rhodanus -ī *m*: flūmen
Galliae
Clastidium -ī *n*: oppidum
Ligurum
(armīs) dēcernere
= pugnāre

bis, tē ipsum frūstrāberis sī nōn mē in eō prīncipem
posueris.”

Hāc igitur quā dīximus aetāte cum patre in Hispā- 3
niam profectus est, cuius post obitum, Hasdrubale im-
perātōre suffectō, equitātuī omnī praefuit. Hōc quoque 45
interfectō, exercitus summam imperiī ad eum dētulit.
Id Karthāginem dēlātum pūblicē comprobātum est.

Sīc Hannibal, minor quīnque et vīgintī annīs nātus
imperātor factus, proximō trienniō omnēs gentēs His-
pāniae bellō subēgit, Saguntum, foederātam cīvitatē, 50
vī expugnāvit, trēs exercitūs māximōs comparāvit. Ex
hīs ūnum in Āfricam mīsīt, alterum cum Hasdrubale
frātre in Hispāniā relīquit, tertium in Italiam sēcum
dūxit.

Saltum Pūrēnaeum trānsiit. Quācumque iter fēcīt, 55
cum omnibus incolīs cōnflīxit, nēmīnem nisi victum
dīmīsīt. Ad Alpēs posteāquam vēnit, quae Italiam ab
Galliā sēiungunt, quās nēmō umquam cum exercitū
ante eum — praeter Herculem Grāiū — trānsierat
(quō factō is hodiē saltus ‘Grāius’ appellātur), Alpicōs 60
cōnantēs prohibēre trānsitū concidit, loca patefēcīt, iti-
nera mūnīvit, effēcīt ut eā elephantus ōrnātus ire posset
quā antea ūnus homō inermis vix poterat rēpere. Hāc
cōpiās trādūxit in Italiamque pervēnit.

Cōnflīxerat apud Rhodanum cum P. Cornēliō Scī- 4
piōne cōnsule eumque pepulerat. Cum hōc eōdem Clas-
tidiū apud Padum dēcernit sauciumque inde ac fugātum

dimittit. Tertiō idem Scīpiō cum collēgā Ti. Longō
apud Trebiam adversus eum vēnit. Cum hīs manum
70 cōservuit, utrōsque prōfligāvit.

Inde per Ligurēs Appennīnum trānsiit petēns Etrū-
riam. Hōc itinere adeō gravī morbō afficitur oculōrum
ut postea numquam dextrō aequē bene ūsus sit. Quā
valētūdine cum etiamnunc premerētur lecticāque ferrē-
75 tur, C. Flāminium cōsulem apud Trasumennum cum
exercitū insidiīs circumventum occīdit, neque multō
post C. Centēnium praetōrem cum dēlectā manū saltūs
occupantem.

Hinc in Āpūliam pervēnit. Ibi obviam eī vēnērunt
80 duo cōsulēs, C. Terentius et L. Aemilius. Utriusque
exercitūs unō proeliō fugāvit, Paulum cōsulem occīdit
et aliquot praetereā cōsularēs, in hīs Cn. Servīlium
Geminum quī superiōre annō fuerat cōsul.

5 Hāc pugnā pugnātā Rōmam profectus est nullō resis-
85 tente. In propinquīs urbī montibus morātus est. Cum
aliquot ibi diēs castra habuisset et Capuam reverterētur,
Q. Fabius Māximus, dictātor Rōmānus, in agrō Falernō
eī sē obiēcit. Hic, clausus locōrum angustiīs, noctū sine
ūllō dētrimentō exercitūs sē expedit, Fabiōque, calli-
90 dissimō imperātōrī, dedit verba. Namque obductā
nocte sarmenta in cornibus iuvenecōrum dēligāta incen-
dit eiusque generis multitudinem magnam dispālātam
immisit. Quō repentinō obiectō vīsū tantum terrōrem
iniēcit exercituī Rōmānōrum ut ēgredī extrā vāllum

cōn-serere -uisse -rtum:
manum c. = proelium
committere
prō-fligāre = dēvincere
Appenninus = Āpen-
nīnus

aequē bene *ac sinistrō*
(oculō)
valētūdine : malā v.

*prō*praetōrem

occupāre = occupātum
tenēre

rēs quae narrantur versi-
bus 87–97 ante proelium
Cannēse gesta sunt

dētrimentum -i *n*
= damnum
expedire = liberāre
verba dare = illūdere
ob-dūcere: obductā nocte
= obscurā n.
dē-ligāre = alligāre
dis-pālārī = passim pālārī

visus -ūs *m* = vīsum

nōn ita multī = satis
paucī, aliquot
parī ac dictātōrem impe-
riō: quī pār imperium
habēbat ac dictātor
prō-dūcere

sustulit: occidit

longum est: nimis
longum est
ē-numerāre = ordine
memorāre

quam-diū = tam-diū
quam

patriam dēfēsum (*su-
pinum*) = ut patriam
dēfenderet

-ārat = -āverat
facultās -ātis (*f* < *facilis*) =
potestās; *plopēs*
impraesentiārum = in
praesēns tempus
(bellum) compōnere =
ex compositō finīre
quō valentior = ut eō
(: tantō) valentior

bīduum -īn = duo diēs

īnsidiārī = īnsidiās parāre

dīlēcetus -ūs *m* < *dī-/dē-*
ligere (militēs) = cōn-
scribere
contrahere = colligere

nēmō sit ausus. Hanc post rem gestam nōn ita multīs 95
diēbus M. Minucium Rūfum, magistrum equitum parī
ac dictātōrem imperiō, dolō prōductum in proelium fu-
gāvit. Tiberium Semprōnium Gracchum, iterum cōnsu-
lem, in Lūcānīs absēns in īnsidiās inductum sustulit.
M. Claudium Mārcellum, quīnquiēs cōnsulem, apud 100
Venusiam parī modō interfecit.

Longum est omnia ēnumerāre proelia. Quārē hoc
ūnum satis erit dictum, ex quō intellegī possit quantus
ille fuerit: quamdiū in Italiā fuit, nēmō eī in aciē restitit,
nēmō adversus eum post Cannēnsē pugnam in campō 105
castra posuit.

Hinc invictus patriam dēfēsum revocātus bellum 6
gessit adversus P. Scīpiōnem, filium eius quem ipse
prīmō apud Rhodanum, iterum apud Padum, tertiō
apud Trebiam fugārat. Cum hōc — exhaustis iam pa- 110
triae facultātibus — cupīvit impraesentiārum bellum
compōnere, quō valentior postea congregerētur. In
colloquium convēnit, condiціōnēs nōn convēnerunt.

Post id factum paucīs diēbus apud Zamam cum
eōdem cōflīxit. Pulsus (incrēdibile dictū!) bīduō et du- 115
ābus noctibus Hadrūmētum pervēnit, quod abest ab
Zamā circiter milia passuum trecenta. In hāc fugā Nu-
midae, quī simul cum eō ex aciē excesserant, īnsidiātī
sunt eī; quōs nōn solum effūgit, sed etiam ipsōs oppres-
sit. Hadrūmētī reliquōs ē fugā collēgit, novīs dīlēcibus 120
paucīs diēbus multōs contrāxit.

7 Cum in apparandō ācerrimē esset occupātus, Karthāginiēnsēs bellum cum Rōmānīs composuērunt. Ille nihilō sētius exercituī postea praefuit rēsque in Āfricā
 125 gessit ūsque ad P. Sulpiciū C. Aurēliū cōsulēs. Hīs enim magistrātibus lēgātī Karthāginiēnsēs Rōmam vēnērunt, quī senātuī populōque Rōmānō grātiās agerent quod cum iīs pācem fēcissent, ob eamque rem corōnā aureā eōs dōnārent simulque peterent ut obsidēs
 130 eōrum Fregellīs essent captīvique redderentur. Hīs ex senātūs cōsultō respōsum est: ‘mūnus eōrum grātum acceptumque esse; obsidēs quō locō rogārent futūrōs; captīvōs nōn remissūrōs, quod Hannibalem, cuius operā susceptum bellum foret, inimīcissimum nōminī
 135 Rōmānō, etiamnunc cum imperiō apud exercitum habērent.’

Hōc respōnsō Karthāginiēnsēs cognitō, Hannibalem domum revocārunt. Hūc ut rediit, ‘rēx’ factus est, postquam imperātor fuerat annō secundō et vīcēsīmō. (Ut
 140 enim Rōmae cōsulēs, sīc Karthāgine quotannīs annuī bīnī ‘rēgēs’ creābantur.) In eō magistrātū parī diligentiā sē Hannibal praebuit ac fuerat in bellō. Namque effēcit ex novīs vectīgālibus nōn solum ut esset pecūnia quae Rōmānīs ex foedere penderētur, sed etiam superesset
 145 quae in aerāriō repōnerētur.

Deinde annō post, M. Claudiō L. Fūriō cōsulibus, Rōmā lēgātī Karthāginem vēnērunt. Hōs Hannibal ratus suī exposcendī grātiā missōs, priusquam iīs senātus

sētius = minus: nihilō minus/sētius = tamen [annum 200 a. C.]

corōna
-ae f

aliquem rē dōnāre = alicui rem dōnāre
 Fregellae -ārum f: civitās Latii

“mūnus *vestrum* grātum ... *est*; obsidēs quō locō rogātis *erunt*”
 : sē (Rōmānōs) nōn remissūrōs *esse*
 “captīvōs nōn remittēmus, quod Hannibalem, cuius operā susceptum bellum *est*, ... apud exercitum habētis”

-ārunt = -āvērunt

annō xxii postquam imperātor fuerat (: factus est)

(‘rēgēs’ Pūnicē dicuntur *sūfētēs*)
 sē praebere = sē ostendere, agere
 vectīgāl -ālis *n* = pecūnia rei pūblicae solvenda (pecūniam) pendere = solvere

[annō 196 a. C.]
 M. Claudiō *Mārcellō* filiō

suī exposcendī grātiā (= causā): ut sē (Hannibalem) exposcerent

palam facere = pate-
facere

pūblicāre = pūblicum
facere
dis-icere = diruere

Thermopylae -ārum *f*:
angustiae in mediā
Graeciā ubi Antiochus
ā Rōmānīs victus est
annō 191 a. C.

Rhodiī -ōrum *m*: Rhodī
incolae

adversārius -ī *m* = quī
adversus est, hostis
suī (ipsius) militēs
quō cornū : eō cornū quō

potestātem facere =
occāsionem dare
suī *gen* : sē capiendī
cōsiderāre = reputāre
Gortyniī -ōrum *m*
< Gortyna
prō-vidēre = praeparāre
avāritia -ae *f* < avārus

amphora
-ae *f*

plumbum -ī *n* = metal-
lum grave ac vile quod
facile mollitur

fortūnae: bona

aēneus -a -um = aereus

prōpatulum -ī *n* = locus
patēns ante domum

darētur, nāvem ascendit clam atque in Syriam ad Antio-
chum profūgit. Hāc rē palam factā, Poenī nāvēs duās, 150
quae eum comprehenderent sī possent cōsequī, mīsē-
runt, bona eius pūblicārunt, domum ā fundāmentīs
disiēcērunt, ipsum exsulem iūdicārunt.

Antiochus autem, sī tam in agendō bellō cōsiliīs eius 8
pārēre voluisset quam in suscipiendō instituerat, pro- 155
pius Tiberī quam Thermopylīs dē summā imperiī dīmi-
cāsset. Quem etsī multa stultē cōnārī vidēbat, tamen
nullā dēseruit in rē. Praefuit paucīs nāvibus quās ex
Syriā iussus erat in Asiam dūcere, iisque adversus Rho-
diōrum classem in Pamphylīō marī cōflīxit. Quō proe- 160
liō cum multitūdine adversāriōrum suī superārentur,
ipse quō cornū rem gessit fuit superior.

Antiochō fugātō, verēns nē dēderētur (quod sine 9
dubiō accidisset sī suī fēcisset potestātem), Crētā ad
Gortyniōs vēnit, ut ibi quō sē cōferret cōsiderāret. 165
Vīdit autem vir omnium callidissimus in magnō sē fore
periculō, nisi quid prōvidisset, propter avāritiam Crē-
tēnsium: magnam enim sēcūm pecūniā portābat, dē
quā sciēbat exīsse fāmam. Itaque capit tāle cōsilium:
Amphorās complūrēs complet plumbō, summās operit 170
aurō et argentō. Hās, praesentibus principibus, dēpōnit
in templō Diānae, simulāns sē suās fortūnās illōrum
fideī crēdere. Hīs in errōrem inductīs, statuās aēneās,
quās sēcūm portābat, omnēs suā pecūniā complet,
eāsque in prōpatulō domī abicit. Gortyniī templum 175

magnā cūrā cūstōdiunt, nōn tam ā cēterīs quam ab Hannibale, nē ille īnscientibus iīs tolleret sēcumque dūceret.

10 Sic cōservātīs rēbus suīs, Poenus, illūsīs Crētēnsibus
180 bus omnibus, ad Prūsiam in Pontum pervēnit. Apud quem eōdem animō fuit ergā Italiam neque aliud quicquam ēgit quam rēgem armāvit et exercuit adversus Rōmānōs. Quem cum vidēret domesticīs opibus minus esse rōbustum, conciliābat cēterōs rēgēs, adiungēbat
185 bellicōsās nātiōnēs. Dissidēbat ab eō Pergamēnus rēx Eumenēs, Rōmānīs amīcissimus, bellumque inter eōs gerēbātur et marī et terrā; sed utrobīque Eumenēs plūs valēbat propter Rōmānōrum societātem. Quō magis cupiēbat eum Hannibal opprimī: quem sī remōvisset, faci-

īn-sciēns-entis = īnsciūs

aliquem illūdere = alicui illūdere
Prūsias -ae m: rēx Bithyniae
Pontus -īm: (1) mare quō Dānuvius influit; (2) terra in ōrā Pontī sita, Bithynia

rōbustus -a -um (< rōbur) = firmus, validus
dis-sidēre = dissentire
Pergamēnus -a -um < Pergamum -ī n: civitās Asiae
Eumenēs -is m
utrobīque = utrōque locō, utrāque parte

(Hannibal:) "sī eum remōverō, faciiliōra mihi cētera erunt"

-undum = -endum

vāsa fictilia

venenātus -a -um =
venenum gerens
serpens -entis f = anguis
fictilis -e = ē terrā tōstā
/coctā factus

classiārīi -ōrum m =
mīlitēs nāvālēs
ut omnēs concurrant
“sī eum aut cēperitis aut
interfēceritis, magnō
praemiō vōbīs erit (=
magnum praemium
accipiētis)”

cohortātiō -ōnis f < co-
hortārī = hortārī
(multōs)

praeceptum -ī n = quod
praeceptum est, impe-
rium

rīsum concitāre = r. ex-
citāre

potius *comp*
potissimum *sup*

nauticus -a -um = nāvālis
cōsiliū = prūdētia
aliās *adv* = aliō tempore

T. Quīnctius Flāminīnus:
cōs. annō 198 a. C.

liōra sibi cētera fore arbitrābātur. Ad hunc interficiun- 190
dum tālem iniit ratiōnem:

Classe paucīs diēbus erant dēcrētūrī. Superābātur nā-
vium multitūdine: dolō erat pugnandum, cum pār nōn
esset armīs. Imperāvit quam plūrimās venenātās ser-
pentēs vīvās colligī eāsque in vāsa fictilia conicī. Hārum 195

cum effēcisset magnam multitūdinem, diē ipsō quō fac-
tūrus erat nāvāle proelium, classiārīōs convocat iisque
praecipit ‘omnēs ut in ūnam Eumenis rēgis concurrant
nāvem; quem sī aut cēpissent aut interfēcissent, magnō
iīs’ pollicētur ‘praemiō fore.’ Tālī cohortātiōne mīlitum 11

factā, classis ab utrīsque in proelium dēdūcitur. Hōrum
in concursū Bithŷnīi Hannibalis praeceptō ūniversī
nāvem Eumenis adoriuntur. Quōrum vim rēx cum sus-
tinēre nōn posset, fugā salūtem petit. Reliquae Perga-
mēnae nāvēs cum adversārīōs premerent ācrius, repente 205

in eās vāsa fictilia, dē quibus suprā mentiōnem fēcimus,
conicī coepta sunt. Quae iacta initiō rīsum pignantibus
concitārunt, neque quārē id fieret poterat intellegī.

Postquam autem nāvēs suās opplētās cōspexērunt ser-
pentibus, novā rē perterritī, cum quid potissimum vītā- 210
rent nōn vidērent, puppēs vertērunt sēque ad sua castra
nautica rettulērunt. Sic Hannibal cōsiliō arma Perga-
mēnōrum superāvit, neque tum solum, sed saepe aliās
pedestribus cōpiīs parī prūdētiā pepulit adversārīōs.

Quae dum in Asiā geruntur, accidit cāsū ut lēgātī 12
Prūsiae Rōmae apud T. Quīnctium Flāminīnum cōnsu-

lārem cēnārent, atque ibi dē Hannibale mentiōne factā
ex iis ūnus dīceret ‘eum in Prūsiae rēgnō esse.’ Id pos-
terō diē Flāminīnus senātui dētulit. Patrēs cōnscrīptī,
220 quī Hannibale vīvō numquam sē sine īnsidiīs futūrōs
exīstimārent, lēgātōs in Bithŷniam mīsērunt, in hīs Flā-
minīnum, quī ab rēge peterent ‘nē inimīcissimum suum
sēcum habēret, sibi que dēderet.’ Hīs Prūsias negāre
ausus nōn est; illud recūsāvit nē id ā sē fierī postulārent
225 quod adversus iūs hospitīi esset: ‘ipsī, sī possent, com-
prehenderent; locum ubi esset facile inventūrōs.’

Hannibal enim ūnō locō sē tenēbat, in castellō quod
eī ā rēge datum erat mūnerī, idque sīc aedificārat ut in
omnibus partibus aedificiī exitūs habēret, scīlicet ve-
230 rēns nē ūsū venīret quod accidit. Hūc cum lēgātī Rōmā-
nōrum vēnissent ac multitūdine domum eius circumde-
dissent, puer ab iānuā prōspiciēns Hannibalī dīxit ‘plū-
rēs praeter cōnsuētūdinem armātōs appārere.’ Quī im-
perāvit eī ‘ut omnēs forēs aedificiī circumīret ac properē
235 sibi nūntiāret num eōdem modō undique obsidērētur.’
Puer cum celeriter quid esset renūntiāset ‘omnēsque
exitūs occupātōs’ ostendisset, sēnsit id nōn fortuitō fac-
tum, sed sē petī, neque sibi diūtius vītā esse retinen-
dam. Quam nē aliēnō arbitriō dīmitteret, memor prīsti-
240 nārū virtūtū, venēnum quod semper sēcum habēre
cōnsuērat sūmpsit.

13 Sīc vir fortissimus, multīs variīsque perfūctus labō-
ribus, annō acquiēvit septuāgēsīmō. Quibus cōsulibus

‘patrēs cōnscrīptī’ ap-
pellantur senātōrēs
Rōmānī

suum : Rōmānōrum
sibi : Rōmānīs
ut eum dēderet
“nōlī inimīcissimum
nostrum tēcum habēre!
nōbīs dēde (eum)!”
“ipsī, sī potestis, compre-
hendite eum! locum ubi
est facile inveniētis”

mūnerī dare = dōnō
dare, dōnāre
-arat = -āverat

ūsū venīre = ēvenīre
id quod accidit

puer : servus

cōnsuētūdō -inis f = quod
fierī solet, mōs; plūrēs
praeter c. em : plūrēs
quam solērent

fortuitō *adv* = forte,
sine cōsiliō

quam nē : nē vītā
arbitrium -īn = iūdi-
cium, imperium
dī-mittere = āmittere
prīstinus -a -um
= antiquus
cōn-suēscere -ēvisse = ad-
suēscere; -suēvisse = so-
lēre; -suēverat = solēbat
ac-quiescere -ēvisse
= quiētus fierī

T. Pompōnius Atticus:
amicus Cicerōnis
[annō 183 a. C.]
eum mortuum *esse*
Polybius: historicus
Graecus, Rōmae vīxit
[annō 182 a. C.]

districtus -a -um = oc-
cupātus (negōtiīs);
↔ ōtiōsus
nōn-nihil = haud pau-
lum, aliquid
sermōne : linguā
belli (*loc*) = in bellō
gesta = rēs gestae
memoriae prōdere =
memoriae trādere

doctor -ōris *m* = quī
docet, magister
tempus est nōs (: *mē*)
finem facere

con-cipere = accipere
(in sē, in animum)
ex-imere -ēmissee
-ēptum = adimere

in-numerābilis -e = quī
numerārī nōn potest

per-agrāre = pererrāre
Scīpiōnī quaerentī
castra mētārī = finēs
castris dēsīgnāre,
castra locāre
ad hoc = praetereā

interierit, nōn convenit. Namque Atticus M. Claudiō
Mārcello Q. Fabiō Labeōne cōsulibus mortuum in *An-* 245
nālī suō scrīptum relīquit, at Polybius L. Aemiliō Paulō
Cn. Baebiō Tāmphilō.

Atque hic tantus vir tantisque bellīs districtus nōn-
nihil temporis tribuit litterīs. Namque aliquot eius librī
sunt, Graecō sermōne cōfectī. Huius bellī gesta multī 250
memoriae prōdidērunt, sed ex hīs duo quī cum eō in
castris fuērunt simulque vīxērunt quamdiū fortuna
passa est, Silēnus et Sōsilus Lacedaemonius. Atque hōc
Sōsilō Hannibal litterārum Graecārum ūsus est doctōre.

Sed nōs tempus est huius librī facere finem. 255

SCIPIO ET HANNIBAL

[*Ex T. Līvī librī XXXV Periochā*]

P. Scīpiō Āfricānus, lēgātus ad Antiochum missus,
Ephesī cum Hannibale, quī sē Antiochō adiūnxerat,
collocūtus est, ut (sī fierī posset) metum eī, quem ex po- 260
pulō Rōmānō concēperat, eximeret.

Inter alia cum quaereret ab Hannibale ‘quem fuisse
māximum imperātōrem crēderet?’ Hannibal respondit
‘Alexandrum Macedonum rēgem, quod parvā manū in-
numerābilēs exercitūs fūdisset, quodque ultimās ōrās, 265
quās vīsere suprā spem hūmānam esset, peragrāsset.’

Quaerentī deinde ‘quem secundum pōneret?’ ‘Pyr-
rhum’ inquit, ‘castra mētārī prīmum docuisse, ad hoc

nēminem loca ēlegantius cēpisse, praesidia disposuisse.’

270 Exsequentī ‘quem tertium dūceret?’ ‘sēmet ipsum’
dixit.

Rīdēns Scīpiō “Quidnam tū dīcerēs” inquit “sī mē
vīcissēs?”

“Tunc vērō mē” inquit “et ante Alexandrum et ante

275 Pyrrhum et ante aliōs posuissem!”

ēlegāns -antis = quī arte
urbānā placet, decēns
ex-sequī = pergere
dūcere = exīstimāre

GRAMMATICA LATINA

Dē verbīs contractīs

Ex themate perfectī nōnnumquam excidit -v| ante -is- et -er-/
-ēr-.

ex-cidere < ex + cadere

280 (1) -āv|is- contrahitur in -ās-; -īv|is- in -iis- et -īs-; -ōv|is- in
-ōs-; -ēv|is- in -ēs-:

amāsse = amāvisse	audiisse/-isse = audīvisse
amāstī = amāvistī	audiistī/-istī = audīvistī
amāssset = amāvisset	audiisset/-isset = audīvisset
285 nōsse = nōvisse	cōnsuēsse = cōnsuēvisse
nōstī = nōvistī	cōnsuēstī = cōnsuēvistī
nōsset = nōvisset	cōnsuēsset = cōnsuēvisset

-āvis- > -ās-
-īvis- > -iis-/-īs-
-ōvis- > -ōs-
-ēvis- > -ēs-

(2) -āv|er-/-āv|ēr- contrahitur in -ār-; -īv|er- in -ier-; -īv|ēr- in
-iēr-; -ōv|er-/-ōv|ēr- in -ōr-; -ēv|er-/-ēv|ēr- in -ēr-:

290 amārat = amāverat	audierat = audīverat
amārit = amāverit	audierit = audīverit
amārunr = amāvērunt	audiērunt = audīvērunt
nōrat = nōverat	cōnsuērat = cōnsuēverat
nōrit = nōverit	cōnsuērit = cōnsuēverit
295 nōrunt = nōvērunt	cōnsuērunt = cōnsuēvērunt

-āvēr- > -ār-
-īvēr- > -ier-
-īvēr- > -iēr-
-ōvēr- > -ōr-
-ēvēr- > -ēr-

PENSVM A

Dē praepositiōnibus

Annō ab urb- condit- CCLXI, post rēg- exāct- XVII, Corioli
oppidum Volscōrum captum est ā Cn. Mārci-, quī cum mī-

Vocābula nova:

nātiō
hērēditās
suspiciō
puerulus
obitus
dētrimentum
vīsus
facultās
biduum
dīlēctus
corōna
vectīgal
adversārius
avāritia
amphora
plumbum
prōpatulum
serpēns
classiārius
cohortātiō
praeceptum
patrēs cōscripti
cōnsuētūdō
arbitrium
doctor
excellēns
exter
imprūdēns
foederātus
aēneus
insciēns
rōbustus
venēnātus
fictilis
nauticus
prīstinus

lit– dēlēct– per patent– port– in oppid– irrūpit et propter h–
fact– Coriolānus vocātus est. Ille vērō, etsī bene prō patri–
pugnāverat, ā civ– in exsili– pulsus ad ips– Volsc– cōnfūgit
eōsque contrā Rōmān– concitāvit. Exercitum adversus patri–
dūxit et castra posuit prope Rōm– iūxtā vi– Appi–. Lēgātī ad
e– Rōm– (ex urb– Rōm–) dē pāc– missī sine respōns– rever–
tērunt. Postrēmō māter et uxor eius, quae Rōm– relictæ
erant, cum duōbus parv– fili– ad castr– vēnērunt. Coriolā–
nus, cum mātrem suam inter uxōr– et fili– stantem cōnspexis–
set, intrā vāll– eōs recēpit. Ob amōr– ergā māt– et coniug– et
liber– su– Coriolānus iram in patri– oblītus est; nēmō praeter
mulier– animum virī frangere potuit.

Contrāria: ex urb– et — urb–; ā vill– et — vill–; cum equ–
et — equ–; ante templ– et — templ–; contrā patri– et —
patri–; extrā moen– et — moen–; procul — oppid– et —
oppid–; suprā cael– et — cael–; citrā fluvi– et — fluvi–; super
terr– et — terr–.

PENSVM B

In librō suō dē — ducibus — gentium Cornēlius Nepōs dicit
'populum Rōmānum cēterās — [= gentēs] fortitūdine —.'

Hannibal, — [= postquam] expugnāvit Saguntum, cīvītā–
tem — [< foedus], Alpēs, quae Galliam ab Italiā —, trānsiit
et identidem cum Rōmānīs manum — eōsque — [= dēvicit].
Nihilō — ā Scipiōne victus est, cum patriae — [= opēs]
exhaustae essent. Domī Hannibal novīs — pecūniam compa–
rāvit, quae Rōmānīs — [= solvenda] erat. Cum dēposcerē–
tur, in Syriam profūgit, atque bona eius — sunt. Inde in
Crētā vēnit, ut — [= reputāret] quid ageret. Crētēnsibus
avārīs sīc — dedit: — fictilēs — complēvit, summīs aurō
opertīs, et aurum suum in statuās — [= aereās] abdidit. Tum
ad Prūsiam vēnit, quī — [= dissentiēbat] ā rēge Eumene et
saepe cum eō — erat et marī et terrā; sed — Eumenēs — [=
validior] erat. Hannibal eum dolō vīcit, cum venēnātās — in
vāsa — abditās in nāvēs eius coniēcisset. Nec tum solum, sed

saepe — Hannibal — [= hostēs] pepulit. Dēnique ā Rōmānīs circumventus venēnum, quod semper sēcum ferre — [= solēbat], sūmpsit, nē — Rōmānōrum perīret.

Senātōrēs ‘patrēs —’ vocantur. — est quod hērēdi lēgātur. Infāns quī nōndum ambulāre didicit manibus et genibus —. Stēllae — sunt [= numerārī nōn possunt]. Ovidius est poēta — et urbānus.

Synōnyma: mors et —; damnum et —; duo diēs et —; imperium et —; mōs et —; magister et —; antiquus et —; negāre et —; egēre et —; insidiās parāre et —; ēvenīre et — venīre; adimere et —; pererrāre et —; forte et —; haud paulum et —.

Contrāria: fidēs et —; sciēs et —; ōtiōsus et —; firmāre et —.

PENSVM C

Quam ob rem Hannibal victus est?

Quō Hannibal ex patriā profūgit?

Quā poenā Poenī eum profugum affēcērunt?

Quid Hannibal rēgi Antiochō suādēbat?

Num Antiochus cōnsiliīs eius pārui?

Quārē Hannibal ē Syriā in Crētā vēnit?

Quōmodo pecūniam suam ā Crētēnsibus cōservāvit?

Quō Hannibal ē Crētā sē contulit?

Quōcum rēx Prūsiās bellum gerēbat?

Quōmodo Hannibal classem Eumenis pepulit?

Quōmodo Rōmānī Hannibalem in Bithyniā repperērunt?

Num Prūsiās Hannibalem Rōmānīs dēdidit?

Quāle erat castellum Hannibalis?

Quōmodo Hannibal comperit sē ā Rōmānīs petī?

Num Hannibal vīvus captus est ā Flāmininō?

Quem Hannibal māximum imperātōrem dūcēbat?

districtus
innumerābilis
elegāns
infitiārī
antecēdere
congrēdi
dēbilitāre
indigēre
sufficere
comprobāre
sēiungere
concidere
rēpere
cōserere
prōfligāre
verba dare
obducere
dēligāre
dispārārī
ēnumerāre
insidiārī
pendere
pūblicāre
cōsiderāre
prōvidēre
dissidēre
ūsū venīre
cōsuēscere
acquiēscere
concipere
eximere
peragrāre
mētārī
excidere
quotiēscumque
utpote
posteaquam
eā
hāc
impraesentiārū
setius
utrobique
potissimum
aliās
fortuitō
nōnnihil

Philippus V, rēx
Macedoniae

GRAECIA LIBERATA

[*Ex T. Līvii 'Ab urbe conditā' librīs XXXI–XLV*]

Philippus

[*Ex librō XXXI:*]

- 5 Annō quīngentēsīmō quīnquāgēsīmō prīmō ab urbe
conditā, P. Sulpiciō Galbā C. Aurēliō cōsulibus, bel-
5 lum cum rēge Philippō initum est, paucīs mēnsibus
post pācem Carthāginiēnsibus datam.

[*Ex Periochā librī XXXI:*]

- Id bellum P. Sulpiciō cōs. mandātum est, quī exerci-
tū in Macedoniam ductō equestribus proeliīs prosperē
10 cum Philippō pugnāvit.

[*Ex Periochā librī XXXII:*]

- T. Quīntius Flāminīnus cōs. adversus Philippum fē-
liciter pugnāvit in faucibus Ēpīrī fugātumque coēgit in
rēgnum revertī. Thessaliam, quae est vīcīna Macedo-
15 niae, sociīs Aetōlīs, vexāvit. Achaeī in amīcitiam receptī
sunt.

quīnquāgēsīmus -a -um
= L (50.)
[annō 200 a. C.]

[annō 198 a. C.]

Aetōlī -ōrum *n*: incolae
Aetōliae
vexāre = identidem
aggredi, vāstāre
Achaeī -ōrum *m*: incolae
Achāiae

[annō 197 a. C.] Cynoscephalae -ārum <i>f</i>: collēs in Thessaliā signa cōn-ferre = proe- lium committere in diēs <i>v</i> : <i>v</i> diērum supplicatiō -ōnis <i>f</i>: diēs fēstus quō populus ad omnia templa diīs grā- tiās agit Bellōna -ae <i>f</i>: Mārtis soror, dea bellī, cuius aedēs in campō Mārtiō (: extrā pōmērium) sita est mōre = ex mōre māiōrēs -um <i>m</i> ↔ posterī hibernāre = in hibernīs esse Elatēa: civitās in mediā Graeciā sita in hās lēgēs = hīs lēgibus (: condiōnibus) Isthmia -ōrum <i>n</i>: lūdī qui alterō quōque annō in Isthmō celebrantur trāns-fuga -ae <i>m</i> = perfuga	[<i>Ex Periochā librī XXXIII</i>:] T. Quīntius Flāminīnus prōcōs. cum Philippō ad Cynoscephalās in Thessaliā aciē victō dēbellāvit. [<i>Ex librō XXXIII</i>:] 20 Exitū fermē annī litterae ā T. Quīntiō vērunt ‘sē 24 signīs collātīs cum rēge Philippō in Thessaliā pugnāsse, hostium exercitum fūsum fugātumque.’ Hae litterae prius in senātū ā M. Sergiō praetōre, deinde ex auctōri- tāte patrum in cōntiōne sunt recitātae, et ob rēs pros- 25 perē gestās in diēs quīnque supplicatiōnēs dēcrētae. Brevī post lēgātī et ab T. Quīntiō et ab rēge Philippō vērunt. Macedonēs dēductī extrā urbem in villam pūblicam ibique iīs ad aedem Bellōnae senātus datus. Ibi haud multa verba facta, cum Macedonēs ‘quodcum- 30 que senātus cēnsuisset id rēgem factūrum esse’ dīce- rent. Decem lēgātī mōre māiōrum, quōrum ex cōnsiliō T. Quīntius imperātor lēgēs pācis Philippō daret, dē- crētī. Hibernābat eō tempore Elatēae T. Quīntius. Eō de- 27 cem lēgātī ab Rōmā vērunt, quōrum ex cōnsiliō pāx 30 data Philippō in hās lēgēs est: ‘ut omnēs Graecōrum cīvitātēs, quae in Eurōpā quaeque in Asiā essent, liber- tātem ac suās habērent lēgēs; quae eārum sub diciōne Philippī fuissent, praesidia ex iīs Philippus dēduceret 40 vacuāsque trāderet Rōmānīs ante Isthmiōrum tempus; captīvōs trānsfugāsque redderet Rōmānīs, et nāvēs om- nēs tēctās trāderet praeter quīnque; nē plūs quīnque
--	---

mīlia armātōrum habēret nēve elephantum ūllum; bel-
 45 lum extrā Macedoniae finēs nē iniussū senātūs gereret;
 mīlle talenta daret populō Rōmānō.’ In haec obsidēs
 acceptī, inter quōs Dēmētrius, Philippī filius.

in haec : ut haec (hae
 condicionēs) servā-
 rentur

31 Ab Elatēa profectus Quīnctius Anticyram cum decem
 32 lēgātīs, inde Corinthum trāiēcit. Isthmiōrum lūdīcrum
 50 aderat, semper frequēns cum propter spectāculī stu-
 dium, tum quia Graeciae is mercātus erat; tum vērō nōn
 ad solitōs modo ūsūs undique convēnerant, sed expec-
 tātiōne ērēctī, quī deinde status futūrus Graeciae, quae
 sua fortūna esset?

[annō 196 a. C.]

mercātus -ūs *m* = locus
 quō mercātōrēs con-
 veniunt
 exspectātiōne ērēctī: cu-
 pidē exspectantēs
 quī status Graeciae futū-
 rus *esset*, quae sua for-
 tūna *futura* esset

55 Ad spectāculum cōnsēderant, et praecō cum tubi-
 cine, ut mōs est, in mediam āream prōcessit et tubā
 silentiō factō ita prōnūntiat: “Senātus Rōmānus et T.
 Quīnctius imperātor, Philippō rēge Macedonibusque
 dēvictīs, liberōs, immūnēs, suis lēgibus esse iubet Co-
 60 rinthiōs, Phōcēnsēs, Locrēnsēsque omnēs et īsulam
 Euboeam et Magnētas, Thessalōs, Perrhaebōs, Achaeōs
 Phthiōtās.” Percēnsuerat omnēs gentēs quae sub dici-
 ōne Philippī rēgis fuerant.

ārea -ae *f* = spatium
 apertum
 prō-nūntiāre = publicē
 nūntiāre

immūnis = vectīgālibus
 immūnis
 Phōcēnsēs, Locrēnsēs,
 Magnētēs (*acc* -as),
 Phthiōtae < Phōcis,
 Locris, Magnēsia,
 Phthiōtis
 per-cēnsēre = enumerāre

Audītā vōce praecōnis māius gaudium fuit quam
 65 quod ūniversum hominēs acciperent. Vix satis crēdere
 sē quisque audisse, et aliī aliōs intuērī mīrābundī velut
 ad somnī vānam speciem. Revocātus praecō, cum ūnus-
 quisque nōn audire modo, sed vidēre libertātis suae
 nūntium avēret, iterum prōnūntiāvit eadem. Tum ab
 70 certō iam gaudiō tantus cum clāmōre plausus est ortus

acciperent : animīs
 capere possent
 vix crēdit quisque sē satis
 (bene) audisse
 intuērī : *intuentur*
 mīrābundus -a -um
 = mīrāns
 ūnus-quisque (: singuli)

avēre = valdē cupere

re-petere = iterāre

raptim = celeriter

prae-occupāre
sēnsus -ūs *m* < sentīre
voluptās -ātis *f* = quod
dēlectat, rēs iūcunda
(↔ dolor)
tendere : tendunt
ita ut... haud procul ā
periculō fuerit
turbā *hominum*... cupi-
entium
tantum-modo = tantum

laetitiam effundere
: valdē laetārī

impēnsa -ae *f* = pecūnia
quae penditur

vīcinitās -ātis *f* < vīcīnus;
propinquae *v. is* : vīcīnus
nēquod = nē ūllum

ut ubique

[annō 195 a. C.]

pācāre = adpācem cōgere,
subigere

Nabis -idis *m*

-iit = -iuit

totiēsque repetītus, ut facile appārēret nihil omnium
bonōrum multitūdīnī grātius quam libertātem esse. Lū-
dicrum deinde ita raptim perāctum est ut nūllius nec
animī nec oculī spectāculō intentī essent — adeō ūnum
gaudium praeoccupāverat omnium aliārum sēnsu vo- 75
luptātum.

Lūdīs vērō dīmissīs cursū prope omnēs tendere ad 33
imperātōrem Rōmānum, ut, ruente turbā in ūnum
adīre contingere dextram cupientium, corōnās iacien-
tium, haud procul periculō fuerit! Nec praesēns tan- 80
tummodo effūsa est laetitia, sed per multōs diēs grātis et
cōgitātiōnibus et sermōnibus renovāta: ‘esse aliquam in
terrīs gentem quae suā impēnsā, suō labōre ac periculō
bella gerat prō libertāte aliōrum! nec hoc finitimīs aut
propinquae vīcinitātis hominibus aut terrīs continenti- 85
bus iūctīs praestet, sed maria trāiciat, nē quod tōtō
orbe terrārum iniūstum imperium sit, ubīque iūs, fās,
lēx potentissima sint! Ūnā vōce praecōnis liberātās om-
nēs Graeciae atque Asiae urbēs!’

Hunc finem bellum cum Philippō habuit. 35
[Ex *Periochā librī XXXIV*.:]

M. Porcius Catō, in Hispāniam profectus, bellō cite-
riōrem Hispāniam pācāvit.

T. Quīntius Flāminīus bellum adversus Lacedae-
moniōs et tyrannum eōrum Nabidem prosperē gestum, 95
datā hīs pāce liberātisque Argīs, quī sub diciōne tyrannī
erant, finiit.

Triumphus Flāminīnī

[Ex librō XXXIV:]

48	Vēris initiō Corinthum, conventū ēdictō, vēnit. Ibi omnium cīvitatū lēgatiōnēs in cōntiōnis modum circumfūsās est allocūtus, ōrsus ab initā primum Rōmānīs amīcitiā cum Graecōrum gente et imperātōrum quī ante sē in Macedoniā fuissent suisque rēbus gestīs. Subiēcit	[annō 194 a. C.] conventus -ūs <i>m</i> (< convenire) = concilium
105	‘proficīscī sibi in Italiam atque omnem exercitum dēportāre in animō esse.’	et <i>ab</i> rēbus gestīs imperātōrum... sub-icere = adicere
50	Nōndum conventus dīmissus erat, cum respiciunt praesidium ab Acrocorinthō dēscendēns prōtinus dūcī ad portam atque abīre. Quōrum agmen imperātor secū-	sibi in animō esse... dē-portāre = abducere (Rōmam)
110	tus — prōsequentibus cūctīs ‘servātōrem’ ‘līberātōrem’que acclāmantibus — eādē quā vēnerat viā Elatē-	Acrocorinthus -ī/f: arx Corinthī prō-sequī = sequī (proficiscentem) servātōr -ōris <i>m</i> = quī servat
52	am rediit. Per Ēpīrum Ōricum, unde erat trāiectūrus, vēnit. Ab Ōricō cōpiāe omnēs Brundisium transportātae. Inde per tōtam Italiam ad urbem prope triumphan-	ac-clāmāre < ad-Ōricum -ī <i>n</i> : civitās Ēpīri maritima trāns-portāre = trāicere
115	tēs vēnērunt. Postquam Rōmam ventum est, senātus extrā urbem Quīnciō ad rēs gestās ēdisserendās datus est, triumphusque meritis ab libentibus dēcrētus.	extrā urbem: imperātōrī nōn licet urbem intrāre ante triumphum ē-disserere = expōnere, nārāre
	Trīduum triumphāvit. Diē primō arma, tēla signaque aerea et marmorea trānstulit; secundō aurum argentum-	trīduum -ī <i>n</i> = trēs diēs
120	que factum īnfectumque et signātum (aurī pondō fuit tria milia septingenta quattuordecim). Tertiō diē corōnae aureae, dōna cīvitatū, trālātae centum quattuordecim; et hostiae ductae et ante currum multī nōbilēs captīvī obsidēsque, inter quōs Dēmētrius, rēgis Philippī	trāns-ferre = in triumphō ferre īn-fectum ↔ factum signāre = signō impri-mere; s.ātum : ex quō nummī facti sunt trāns-ferre -tulisse trāns-/trā-lātum

Armenēs -is <i>m</i>	125
ut exercitū dēportātō : quia exercitus dēpor- tātus erat	
	130
[annō 192 a. C.]	
Chalcis -idis <i>f</i> : caput Euboeae	
Chalcidēnsis -e < Chalcis	
(tempus) trādūcere = cōnsūmere, terere [annō 191 a. C.]	
Lārīsa -ae <i>f</i> , Crannōn -ōnis <i>f</i> : civitatēs Thessaliae	
porrō ↔ retrō	
<i>Aetōlī</i> convēnissent	

Id iugum, sicut Appenninī dorsō Italia dīviditur, ita mediam Graeciam dirimit. Ante saltum Thermopylārum in septentriōnem versa Ēpīrus et Perrhaebia et Magnēsia et Thessalia est et Phthiōtae Achaei et sinus	(montis) iugum/dorsum = mōns longus dir-imere -ēmisce -ēptum = dividere septentriō -ōnis <i>m</i> = septentriōnēs
155 Māliacus. Intrā faucēs ad merīdiem vergunt Aetōliae pars māior et Acarnānia et cum Locride Phōcis et Boeōtia adiūntaque īnsula Euboea et, excurrente in altum velut prōmunturiō, Attica terra et sita ab tergō Pelopon- nēsus. Extrēmōs ad orientem montēs Oetam vocant,	Locris -idis <i>f</i> Phōcis -idis <i>f</i> excurrente : ēminente
160 quōrum quod altissimum est Callidromon appellātur, in cuius valle ad Māliacum sinum vergente iter est nōn lātius quam sexāgintā passūs. Haec ūna mīlītāris via est quā trādūcī exercitūs, sī nōn prohibeantur, possint.	Callidromon -ī <i>n</i> iter : via
Ideō 'Pylae', et ab aliīs, quia calidae aquae in ipsīs fauci- bus sunt, 'Thermopylae' locus appellātur, nōbilis Lace- daemoniōrum adversus Persās morte magis memorābilī quam pugnā.	pýlai <i>Graecē</i> = porta thermós <i>Graecē</i> = calidus ccc Lacedaemoniī ad Thermopylās relictī, dum Persis fortiter re- sistunt, dolō circum- ventī caesi sunt annō 480 a. C.
16 Haudquāquam parī tum animō Antiochus, intrā 'por- tās' locī eius castrīs positīs, cum duplicī vāllō fossāque	parī (: similī) animō (ac Lacedaemoniī)
170 et mūrō etiam permūniisset omnia, satis fidēs num- quam eā viam Rōmānum exercitum factūrum, Aetōlōs ad Hēraclēam praesidiō obtinendam (quae ante ipsās faucēs posita est) mittit. Cōsul in ipsīs faucibus prope fontēs calidārum aquārum adversus rēgem posuit cas- tra.	per-mūnīre = bene mūnīre viam facere : iter facere Hēraclēa -ae <i>f</i>: oppidum posita = sita fōns fontis <i>m</i> = aqua ē terrā ērumpēs
Antiochum timor incessit nē quās per imminētia iuga callēs invenīret ad trānsitum Rōmānus; nam Lace-	nē quās (: aliquās) callēs callis -is <i>f</i> = via angusta difficilis

circu-īre = circumīre

vertex -icis *m* = pars
summa, culmen
nē quā = nē quā (aliquā)
viā
in-sīdere -sēdisse
-sessum: (locum) ī.
= occupāre

(cōss. annō 195 a. C.)

paucīs *verbīs*

arma tēlaque

artus -a -um = cōnfertus,
angustus

Macedonēs: milītēs
Macedonum modō
instrūctī
aditum temptāre = adire
temptāre
vis = multitūdō

locō = ē locō

nī = nisi
M. Porcius *Catō*

crēdere : crēdunt
subsidiū -ī *n* = milītēs
quī auxiliō veniunt,
auxiliū; subsidiō (*dat*)
= ad subsidiū

daemoniōs quondam ita ā Persīs circuitōs fāma erat.
Itaque nūntium Hēraclēam ad Aetōlōs mittit ‘ut verticēs
circā montium occupārent obsidērentque, nē quā 180
trānsīre Rōmānī possent.’

Cōsul, postquam īnsesta superiōra loca ab Aetōlīs 17
vīdit, M. Porcium Catōnem et L. Valerium Flaccum,
cōsulārēs lēgātōs, ad castella Aetōlōrum mittit. Ipse,
priusquam ad hostēs cōpiās admovēret, vocātōs in cōn- 185
tiōnem milītēs paucīs est allocūtus. Ab hāc cōntiōne 18
dīmīssī milītēs, priusquam corpora cūrārent, arma tēla
parant. Lūce primā instruit aciem cōsul, artā fronte,
ad nātūrā et angustias locī. Rēx, postquam signa hos-
tium cōspexit, et ipse cōpiās ēdūcit. 190

Macedonēs prō vāllō locatī primō facile sustinēbant
Rōmānōs temptantēs ab omnī parte aditūs; deinde, ut
māior nec iam toleranda vīs hostium īferēbat sē, pulsī
locō intrā mūnīmenta concessērunt. Inde ex vāllō prope
alterum vāllum, hastīs prae sē obiectīs, fēcērunt. Multī 195
temere subeuntēs vāllum trānsfixī sunt, et aut recessis-
sent aut plūrēs cecidissent, nī M. Porcius ab iugō Calli-
dromī, dēiectīs inde Aetōlīs et magnā ex parte caesis
(īncautōs enim et plērōsque sōpītōs oppresserat), super
imminentem castrīs collem appāruisset. Macedonēs 19
quīque aliī in castrīs rēgiīs erant primō, dum procul
nihil aliud quam turba et agmen appārēbat, Aetōlōs
crēdere subsidiō venīre; cēterum, ut primum signa et
arma ex propinquō cognita errōrem aperuērunt, tantus

205 repente pavor omnēs cēpit ut abiectīs armīs fugerent!

Rēx cum perexiguā manū sēmiermium militum Chalcidem sē recēpit; sub adventum cōsulis ā Chalcide profectus Ephesum trāsmīsīt. Cōsulī Chalcidem venientī portae patuērunt. Et cēterae urbēs in Euboeā sine

210 certāmine trāditaē, paucōsque post diēs exercitus Thermopylās reductus. Inde cōsul M. Catōnem, per quem quae gesta essent senātus populusque Rōmānus haud dubiō auctōre scīret, Rōmam mīsīt.

22 Acīlius cōsul castra ab Thermopylīs ad Hēraclēam
215 mōvit, eōque ipsō diē, ut situm nōsceret urbis, ab omnī parte equō moenia est circumvectus. Hēraclēa sita est in rādīcibus Oetae montis, ipsa in campō, arcem imminentem locō altō et undique praecipitū habet. Contemplātus omnia quae nōscenda erant, quattuor simul locīs
220 aggredī urbem cōstituit.

23 Et Rōmānī quidem operibus magis quam armīs urbem oppugnābant. Aetōlī contrā armīs sē tuēbantur; nam armātī frequentēs ērumpēbant. Hoc prīmīs diēbus, dum integrae vīrēs erant, et frequentēs et impigrē fēcērunt, in diēs deinde pauciōrēs et sēgnius. Per quattuor
225 et vīgintī diēs, ita ut nūllum tempus vacuum dīmīcātīōne esset, adversus quattuor ē partibus simul oppugnantem hostem nocturnus diurnō continuātus labor est.

Cum fatīgātōs iam Aetōlōs scīret cōsul, tāle cōnsiliū init: cum nocte mediā intermīsisset oppugnātīōnem, quārtā vigiliā rūsus ab tribus partibus summā vī

per-exiguus -a -um
sēmi-ermis -e = nec
armātus nec inermis

trāns-mittere = trāicere

ad Thermopylās

per quem...scīret = ut
per eum...scīret

rādīx
-īcis f

rādīx montis: īnfimus
mōns
(locus) praeceps = arduus
contemplārī = intuērī,
īnspicere

diurnus -a -um
↔ nocturnus
continuāre = continuum
facere; nocturnus labor
diurnō *labōrī* c. ātus est
= diēs noctēsque labor
c. ātus est
inter-mittere ↔ con-
tinuāre
IV vigilia : IX hōra noctis

ūnā : quārtā parte
Ti. Semprōnium *Longum*
lēgātum (cōs. annō 194
a. C.)

quī oppugnārent : quī
oppugnātūrī erant
dī-lūcēscere = illūcēscere

pācis petendae ōrātōrēs
= ōrātōrēs quī pācem
peterent

[annō 190 a. C.]

L. Aemilius Rēgillus

Myonnēsus -ī m: prō-
munturium Asiāe

aggressus, ab ūnā Ti. Semprōnium tenēre intentōs mīli-
tēs signumque exspectāre iussit. Aetōlī ad strepitum
pugnantium in tenebrīs currunt. Pars ūna neque dēfen-
ditur neque oppugnātur — sed quī oppugnārent intentī 235
signum exspectābant; dēfēnsor nēmō aderat. Iam dīlū-
cēscēbat, cum signum cōnsul dedit — et sine ūllō certā-
mine scālīs integrōs mūrōs trāscendēre! Undique Ae-
tōlī, dēsertīs statiōnibus, in arcem fugiunt.

Nōn tulēre quī in arce erant Aetōlī impetum ab urbe 240
Rōmānōrum, frāctīs iam animīs et nūllā ibi praeparātā
rē ad obsidiōnem diūtius tolerandam. Itaque ad prī-
mum impetum abiectīs armīs dēdidērunt sēsē.

Hēraclēa capta frēgit tandem animōs Aetōlōrum, et 27
paucōs post diēs pācis petendae ōrātōrēs ad cōnsulem 245
mīsērunt.

Bellum quod cum Antiochō rēge in Graeciā gestum 35
est ā M'. Aciliō cōnsule hunc finem habuit.

Exitū annī comitia Rōmae habita, quibus creātī sunt 45
cōsulēs L. Cornēlius Scīpiō et C. Laelius. 250
[*Ex Periochā librī XXXVII:*]

L. Cornēlius Scīpiō cōs. — lēgātō P. Scīpiōne Āfri-
cānō frātre — profectus ad bellum adversus Antiochum
rēgem gerendum, prīmus omnium Rōmānōrum ducum
in Asiā trāiēcīt. 255

Rēgillus adversus rēgiam classem Antiochī fēliciter
pugnāvit ad Myonnēsum, Rhodiīs iuvantibus.

Victō deinde Antiochō ab L. Cornēliō Scīpiōne —

adiuvante Eumene, rēge Pergamī — pāx data est eā
 260 condiōne ‘ut omnibus prōvinciīs citrā Taurum mon-
 tem cēderet.’ L. Cornēlius Scīpiō, quī cum Antiochō
 dēbellāverat, cognōmine frātrī exaequātus ‘Asiāticus’
 appellātus. Eumenis, quō iuvante Antiochus victus
 erat, rēgnum ampliātum. Rhodiīs quoque, quī et ipsī
 265 iūverant, quaedam cīvitatēs concessae.

ex omnibus prōvinciīs

ex-aequāre = aequāre

ampliāre = amplificāre

(rem alicui) con-cēdere =
 (sponte) dare, tribuere
 (id quod poscitur)

L. Aemilius Rēgillus, quī praefectōs classis Antiochī
 nāvālī proeliō dēvicerat, nāvālem triumphum dēdūxit.
 M’. Acīlius Glabriō dē Antiochō, quem Graeciā expule-
 rat, et dē Aetōlīs triumphāvit.

270 [*Ex Periochā librī XXXVIII*]

L. Scīpiō Asiāticus, frāter Āfricānī, peculātūs accūsā-
 tus damnātusque cum in vincula et carcerem dūcerētur,
 Tib. Semprōnius Gracchus tr. pl., quī antea Scīpiōni-
 bus inimīcus fuerat, intercessit, et ob id beneficium
 275 Āfricānī filiam dūxit.

peculātūs -ūs *m* = fūrturn
 pecūniae pūblīcae

tr. pl. = tribūnus plēbis
 (quī lēgi/iūdicīō *inter-*
cēdere potest)
 inter-cēdere = vetāre
 (lēgem/iūdicium)
uxōrem dūxit
 filiam: *Cornēliam*

Perseus victus

[*Ex Periochā librī XL:*]

Rēgnum Macedoniae, mortuō Philippō, ad Perseum
 vēnit.

280 [*Ex Periochā librī XLII:*]

Eumenēs, Asiae rēx, in senātū dē Perseō, Macedo-
 niae rēge, questus est, cuius iniūriae in populum Rōmā-
 num referuntur. Ob quās bellō eī indictō, P. Licinius
 Crassus cōs., cui mandātum erat, in Macedoniam

Perseus -ī *m*, Philippī
 filiū, rēx Macedoniae
 annis 179–168 a. C.

querī questum

referuntur (: nārrantur)
in Līvii librō XLII
 [annō 171 a. C.]

expeditiō -ōnis *f* = bellum in hostium finēs illātum
Cotys -yis *m* (*acc* -ym)
ēventus -ūs *m* = exitus

lis litis *f* = certāmen dē iūre

continet *Livii liber XLIII*

[annō 169 a. C.]
in-vius -a -um = sine viā,
difficilis trānsitū

[annō 168 a. C.]

vicit : ad *Pydnam*
opidum

quam : postquam
Amphipolis -is *f* (*acc* -im)
Q. Fabiō *Māximō Aemili-*
ānō (cōs. annō 145 a. C.)
Q. *Caeciliō* Metellō (cōs.
annō 143 a. C.)

deinceps = deinde

Perseus -i *m*, *acc* -a

trānsiit, levibusque expeditiōnibus, equestribus proe- 285
liis, in Thessaliā cum Perseō, quem Cotys, rēx Thrā-
ciae, adiuvābat, parum prosperō ēventū pugnāvit.

Inter Masinissam et Carthāginiēnsēs dē agrō fuit lis.
[*Ex Periochā librī XLIII:*]

Rēs ā Perseō rēge in Thrāciā prosperē gestās continet, 290
victis Dardanīs et Illyricō, cuius rēx erat Gentius.
[*Ex Periochā librī XLIV:*]

Q. Mārcius Philippus per inviōs saltūs penetrāvit
Macedoniam et complūrēs urbēs occupāvit.

Cum id bellum L. Aemiliō Paulō, sequentis annī 295
cōs., mandātum esset, Paulus in Macedoniam profectus
Perseum vicit tōtamque Macedoniam in potestātem Rō-
mānōrum redēgit. Gentius quoque, rēx Illyriōrum,
cum rebellāset, ā L. Aniciō praetōre victus vēnit in
dēditionem. 300
[*Ex librō XLIV:*]

Tertiō diē Perseus quam pugnātum erat Amphipolim 45
vēnit. Cōsul — nūntiis victōriae Q. Fabiō filiō et L.
Lentulō et Q. Metellō cum litteris Rōmam missis —
propius mare ad Pydnam castra mōvit. Beroea primum, 305
deinde Thessalonīca et Pella et deinceps omnis fermē
Macedonia intrā bīduum dēdita.

Cōsul ā Pydnā profectus cum tōtō exercitū diē alterō
Pellam pervēnit et, cum castra mīlle passūs inde posuis-
set, per aliquot diēs ibi statīva habuit situm urbis undi- 310
que aspiciēns. Nūntiō deinde acceptō ‘Persea Samo-

thrācam trāiēcisse', profectus ā Pellā cōnsul quārtīs cas-
trīs Amphipolim pervēnit.

[*Ex librō XLV:*]

1 Victōriae nūntiū Q. Fabius et L. Lentulus et Q. Me-
tellus celeriter Rōmam cum vēnissent, praeceptam ta-
men eius reī laetitiam invēnērunt: Quārtō post diē
quam cum rēge est pugnātum, cum in circō lūdī fierent,
murmur repente populī tōta spectācula pervāsīt 'pugnā-
tum in Macedoniā et dēvictum rēgem esse'; dein fremi-
tus incrēvit; postrēmō clāmor, plausus, velut certō nūn-
tiō victōriae allātō, est exortus. Mīrārī magistrātūs et
quaerere auctōrem repentināe laetitiae. Quī postquam
nūllus erat, ēvānuīt quidem tamquam certae reī gau-
dium, ōmen tamen laetum insidēbat animīs. Quod post-
quam vērīs nūntiīs, Fabiū Lentulique et Metellī adven-
tū, firmātum est, cum victōriā ipsā, tum auguriō animō-
rum suōrum laetābantur.

Et altera trāditur circēnsis turbae nōn minus similis
330 vērī laetitiae. Ante diem quīntum decimum kalendās Oc-
tōbrēs, lūdōrum Rōmānōrum secundō diē, C. Liciniō
cōsulī ad quadrīgās mittendās ēscendentī tabellārius,
quī 'sē ex Macedoniā venīre' diceret, laureātās litterās
trādidiisse dicitur. Quadrīgīs missīs cōnsul currum
335 cōnscendit et, cum per circum reveherētur ad forōs
pūblicōs, laureātās tabellās populō ostendit. Quibus
cōspectīs repente immemor spectāculī populus in me-
dium dēcurrit. Eō senātum cōnsul vocāvit, recitātisque

quārtīs castrīs = quārtō
diē (exercitus in itinere
cotidiē castra pōnit)

prae-cipere = ante
capere
: quārtō diē postquam

murmur -is *n* = vōx quae
vix audītur (↔ clāmor)
fremitus -ūs *m* (< fremere)
= sonus gravis continuus
in-crēscere = crēscere

mīrārī : mīrantur

quaerere : quaerunt

ēvānuīt : cessāvit
ōmen -inis *n* = signum
quod rem futūrā
portendit
animō (*dat*) īn-sidēre =
in animō sedēre (re-
manēre)
augurium = sēnsus rei
futūrae, ōmen

vērī similis = quī vērus
esse vidētur

lūdī Rōmānī mēse Sep-
tembri celebrantur
C. Liciniō *Crassō*
quadrīgās mittere : cur-
sum aperire
laureātus -a -um = laurō
ōrnātus

im-memor = oblītus

dē-nūntiāre = prō-nūntiāre
L. Aemilium *Paulum*

coniugēs *et* liberōs

socii nāvālēs = nautae
classis Rōmānae
con-iūrātī = milites vo-
luntariī quī duci iūs
iurandum dedērunt
ad senātum referrētur

ingentem turbam occur-
rentium prōsequenti-
umque sēcum trahentēs

pergere perrēxisse

tantum temporis = tam
diū

forent = essent
paucōrum militum
iactūrā : paucis
militibus āmissis
“(rēx) existimātur Samo-
thrācam petitūrus esse”

eum ēlābī posse

tabellis ex auctōritāte patrum prō forīs pūblicis dēnū-
tiāvit populō ‘L. Aemilium collēgam signīs collātis cum 340
rēge Perseō pugnāsse; Macedonum exercitum caesum
fūsumque; rēgem cum paucis fūgisse; cīvitatēs omnēs
Macedoniae in diciōnem populī Rōmānī vēnisse.’ His
audītis clāmor cum ingentī plausū ortus. Lūdīs relictīs
domōs magna pars hominum ad coniugēs liberōs lae- 345
tum nūntium portābant. Tertius decimus diēs erat ab eō
quō in Macedoniā pugnātum est.

Posterō diē senātus in Cūriā habitus supplicatiōnēs- 2
que dēcrētae et senātūs cōnsultum factum est ‘ut cōsul
quōs praeter milites sociōsque nāvālēs coniūrātōs habē- 350
ret dīmitteret; dē militibus sociīsque nāvālibus dīmit-
tendis referrētur cum lēgātī ab L. Aemiliō cōsule, ā
quibus praemissus tabellārius esset, vēnissent.’

Ante diem sextum calendās Octōbrēs hōrā ferē se-
cundā lēgātī urbem ingressī sunt. Ingentem sēcum oc- 355
currentium, quācumque ībant, prōsequentiumque tra-
hentēs turbam in forum perrēxērunt. Senātus forte in
Cūriā erat; eō lēgātōs cōsul intrōdūxit. Ibi tantum tem-
poris retentī dum expōnerent quantae rēgiae cōpia pe-
ditum equitumque fuissent, quot mīlia ex iīs caesa, quot 360
capta forent, quam paucōrum militum iactūrā tanta
hostium strāgēs facta, quam pavidē rēx fūgisset. ‘Exīsti-
mārī Samothrācam petitūrum; parātam classem ad per-
sequendum esse; neque terrā neque marī ēlābī posse.’
Eadem haec paulō post in cōntiōnem trāductī exposu- 365

ērunt. Renovātaque laetitia, cum cōsul ēdixisset ‘ut
omnēs aedēs sacrae aperīrentur’: prō sē quisque ex cōn-
tione ad grātiās agendās ire dīs, ingentique turbā nōn
virōrum modo sed etiam fēminārum complērī tōtā urbe
370 deōrum immortalium templa.

Senātus revocātus in Cūriam supplicatiōnēs ob rem
ēgreiē gestam ab L. Aemiliō cōsule in quīnque diēs
circā omnia pulvīnāria dēcrēvit hostiisque māiōribus
sacrificārī iussit; nāvēs quae in Tiberī parātae īnstruc-
375 taeque stābant, ut, sī rēs posceret, in Macedoniam mit-
terentur, subdūcī et in nāvālibus collocārī, sociōs nāvā-
lēs datō annuō stipendiō dīmīttī et cum iīs omnēs quī in
cōsulis verba iūrāverant.

3 Ex Illyricō duo lēgātī nūntiārunt ‘exercitum Illyriō-
380 rum caesum, Gentium rēgem captum, in diciōne populi
Rōmānī Illyricum esse.’ Ob eās rēs gestās ductū auspi-
ciōque L. Aniciū praetōris senātus in trīduum supplicā-
tiōnēs dēcrēvit.

Perseus captus

4 Paulus Aemilius cōsul cum castra ad Sirās habēret,
litterae ab rēge Perseō per ignōbilēs trēs lēgātōs eī allā-
tae sunt. Quōs cum flentēs cerneret, et ipse illacrimāsse
dicitur sortī hūmānae, quod quī paulō ante nōn conten-
tus rēgnō Macedoniae Dardanōs Illyriōsque oppugnās-
390 set, is tum āmissō exercitū, extorris rēgnō, in parvam
īnsulam compulsus, supplex, fānī religiōne, nōn vīribus

ire : it

: complentur

pulvīnar-āris *n* = torus in
quō pōnuntur signa de-
ōrum supplicatiōnibus
hostiae māiōrēs : taurī,
ovēs, suēs (nōn pullī)

nāvēs subdūcī *iussit*
senātus

nāvālia -ium *n* = locus
ubi nāvēs aedificantur
et reficiuntur
quī in cōsulis verba iūrā-
verant (: cōsulī iūs
iūrandum dederant) :
coniūrātī

auspiciū -ī *n* = iūs aus-
picī : imperium ducis
(nam dux sōlus belli
auspiciū habet)

Sirae -ārum *f*: civitās
Macedoniae

ignōbilis -e ↔ nōbilis

il-lacrimāre rei = lacri-
māre ob rem
sors = fortuna
contentus -a -um: c. esse
aliquā rē = aliquid satis
esse putāre
ex-torris -e = exsul
fānum = locus sacer
(Samothrāca īnsula
sacra habētur)

miserātiō -ōnis *f*
 < miserārī
 stultitia (rēgis) fortūnam
 suam ignōrantis omnem
 miserātiōnem eī exēmit

: P. sēnsit nōminis ‘rēgis’
 sibi victō obliviscen-
 dum esse
 litterae petiēre : P. litterīs
 petiit
 titulus = quod suprà
 scribitur

P. Cornēlius Lentulus:
 cōs. suf. annō 162 a.C.

Perseō...amplectente :
 cum Perseus... amplex-
 terētur (: retinēret)
 clēmēntia -ae *f* < clēmēns
 tendere ut = operam dare
 /postulāre ut
 Cn. Octāviū praetōris, quī
 praefectus classis erat

ab-aliēnāre (< aliēnus)
 ↔ conciliāre
 : trānsit

Oroandēs -is *m*
 Thrēcia = Thrācia
 mercātūra -ae *f* = negō-
 tium mercatōris
 lembus -ī *m* = nāvicula
 vēlōx
 dē-vehere

cōn-scius -a -um: c. rei
 = quī rem scit
 posticum -ī *n* = ōstium
 posterius

suīs tūtus esset. Sed postquam ‘rēgem Persea cōnsulī
 Paulō salūtem’ lēgit, miserātiōnem omnem stultitia ig-
 nōrantis fortūnam suam exēmit. Itaque, quamquam in
 reliquā parte litterārū minimē rēgiae precēs erant, ta- 395
 men sine respōnsō ac sine litterīs ea lēgātiō dīmissa est.

Sēnsit Perseus, cuius nōminis oblīvīscendum victō
 esset. Itaque alterae litterae cum prīvātī nōminis titulō
 missae et petiēre et impetrāvēre ut aliquī ad eum mitte-
 rentur cum quibus loquī dē statū et condiōne suae 400
 fortūnae posset. Missī sunt trēs lēgātī, P. Lentulus, A.
 Postumius Albīnus, A. Antōnius. Nihil eā lēgātiōne
 perfectum est, Perseō rēgium nōmen omnī vī amplex-
 tente, Paulō ‘ut sē suaque omnia in fidem et clēmēntiam
 populī Rōmānī permitteret’ tendente. 405

Dum haec aguntur, classis Cn. Octāviū Samothrācam 5
 est appulsa. ...

Cēterum Perseus omnium ab sē abaliēnāvit animōs: 6
 prō sē quisque trānsīre ad Rōmānōs, fugaeque cōnsi-
 lium capere rēgem solum prope relictum coēgērunt. 410
 Oroandem dēnique Crētēnsē, cui nōta Thrēciae ōra
 erat quia mercātūrās in eā regiōne fēcerat, appellat, ‘ut
 sē sublātum in lembum ad Cotym dēveheret.’

Dēmētrium est portus in prōmunturiō quōdam Sa-
 mothrācae; ibi lembus stābat. Sub occāsum sōlis dēfe- 415
 runtur quae ad ūsum necessāria erant; dēfertur et pe-
 cūnia quanta clam dēferri poterat. Rēx ipse nocte mediā
 cum tribus cōnsciīs fugae per posticum aedium in pro-

pinquum cubiculō hortum atque inde, māceriam aegrē
420 trānsgressus, ad mare pervēnit.

māceria -ae *f* = mūrus
quī hortum cingit

Oroandēs tantum morātus dum pecūnia dēferrētur,
prīmīs tenebrīs solverat nāvem ac per altum Crētam
petēbat! Postquam in portū nāvis nōn inventa est, vagā-
tus Perseus aliquamdiū in litore, postrēmō timēns lū-
425 cem iam appropinquantem, in hospitium redīre nōn
ausus, in latere templi prope angulum obscurum dēli-
tuit.

tantum (temporis)
= tam diū

‘Puerī rēgiī’ apud Macedonas vocābantur prīncipum
liberī ad ministerium ēlēctī rēgis; ea cohors persecūta
430 rēgem fugientem nē tum quidem abscēdēbat — dōnec
iussū Cn. Octāviī prōnūntiātum est per praecōnem
‘rēgiōs puerōs Macedonasque aliōs quī Samothrācae
essent, sī trānsīrent ad Rōmānōs, incolumitātem liber-
tātēque et sua omnia servātūrōs quae aut sēcum ha-
435 bērent aut in Macedoniā reliquissent.’ Ad hanc vōcem
trānsitiō omnium facta est, nōminaque dabant ad C.
Postumium tribūnum mīlitum. Liberōs quoque parvōs
rēgiōs Iōn Thessalonīcēnsis Octāviō trādidit, nec quis-
quam praeter Philippum, māximum nātū ex filiīs, cum
440 rēge relictus.

dē-litēscere -tuisse
= sē occultāre

Macedonēs, *acc* -ēs/*as*
ministerium -ī *n* =
officiū ministrī
persequī = sequī,
comitārī
abs-cēdere = abīre
(↔ accēdere)

incolumitās -ātis *f*
< incolumis

trānsitiō -ōnis *f* < trānsīre

Iōn -ōnis *m*
Thessalonīcēnsis -e <
Thessalonīca; *m* civis

Tum sēsē filiumque Octāviō trādidit, fortūnam deōs-
que quōrum in templō erat ‘nūllā ope supplicem iuvan-
tēs’ accūsāns. In praetōriam nāvem impōnī iussus, eō-
dem et pecūnia quae superfuit dēlāta est extemplōque
445 classis Amphipolim repetit. Inde Octāvius rēgem in

nāvis praetōria = nāvis
praefectī (: Cn. Octāviū)

in suā potestāte

Paulus, eam secundam
victōriam esse ratus
(sicut erat), ...

Q. Aelius Tūberō -ōnis:
gener Pauli

accessiō -ōnis f = quod
accēdit (: additur)

quōs... contingēbat :
quibus cognātus erat
cōnspectus -a -um
= cōspicius
ef-fulgēre < ex-
Philippus II: Alexandri
Magni pater

pullus -a -um = colōre
mediō inter album et
ātrum

tabernāculum
-ī n

submōtō = hominibus
submōtīs
cōn-surgere = surgere

intro-īre = intrāre
por-rigere -ēxisse -ēctum
= extendere
sub-mittere = dēmittere
advocātōs : eōs quī ad-
vocātī erant

castra ad cōsulem mīsit, praemissīs litterīs, ut in po-
testāte eum esse et addūcī scīret.

Secundam eam Paulus (sicut erat) victōriam ratus 7
victimās cecīdit eō nūntiō, et cōnsiliō advocātō litterās
praetōris cum recitāsset, Q. Aelium Tūberōnem ob- 450
viam rēgī mīsit, cēterōs manēre in praetōriō frequentēs
iussit.

Nōn aliās ad ūllum spectāculum tanta multitūdō oc-
currit. Patrum aetāte Syphāx rēx captus in castra Rō-
māna adductus erat; praeterquam quod nec suā nec 455
gentis fāmā comparandus, tantum accessiō Pūnicī bellī
fuerat, sicut Gentius Macedonicī — Perseus caput bellī
erat, nec ipsīus tantum patris avīque cēterōrumque
quōs sanguine et genere contingēbat fāma cōnspectum
eum efficiēbat, sed effulgēbant Philippus ac Magnus 460
Alexander, quī summum imperium in orbe terrārum
Macedonum fēcerant.

Pullō amictū cum filiō Perseus ingressus est castra,
nūllō suōrum aliō comite quī socius calamitātis miserā-
biliōrem eum faceret. Prōgredi prae turbā occurrentium 465
ad spectāculum nōn poterat, dōnec ā cōsule lictōrēs
missī sunt quī submōtō iter ad praetōrium facerent.
Cōnsurrēxit cōsul, iussīs sedēre aliīs, prōgressusque
paulum introeuntī rēgī dextram porrēxit submittentem-
que sē ad pedēs sustulit nec attingere genua passus in- 470
trōductum in tabernāculum adversus advocātōs in cōn-
silium cōnsidere iussit.

8 Prīma percontātiō fuit ‘quā subāctus iniūriā contrā
populum Rōmānum bellum tam īnfestō animō suscē-
475 pisset, quō sē rēgnumque suum ad ultimum discrīmen
addūceret?’ Cum, respōnsum exspectantibus cūctīs,
terram intuēns diū tacitus flēret, rūrsus cōsul: “Sī
iuvenis rēgnum accēpissēs, minus equidem mīrārer ig-
nōrāsse tē quam gravis aut amīcus aut inimīcus esset
480 populus Rōmānus; nunc vērō, cum et bellō patris tuī,
quod nōbīscum gessit, interfuissēs, et pācis postea,
quam cum summā fidē adversus eum coluimus, memi-
nissēs, quod fuit cōsilium, quōrum et vim in bellō et
fidem in pāce expertus essēs, cum iīs tibi bellum esse
485 quam pācem malle?”

Nec interrogātus nec accūsātus cum respondēret,
“Utrumque tamen haec, sive errōre hūmānō seu cāsū
seu necessitatē incidērunt, bonum animum habē! Mul-
tōrum rēgum populōrumque cāsibus cognita populi Rō-
490 mānī clēmētia nōn modo spem tibi, sed prope certam
fidūciam salūtis praebet.”

Haec Graecō sermōne Perseō; Latīnē deinde suīs
“Exemplum īnsigne cernitis” inquit “mūtātiōnis rērum
hūmānarum. Vōbīs hoc praecipuē dīcō, iuvenēs! Ideō
495 in secundīs rēbus nihil in quemquam superbē ac violen-
ter cōsulere decet nec praesentī crēdere fortunae, cum
quid vesper ferat incertum sit. Is dēmum vir erit cuius
animum nec prosperae rēs flātū suō efferent nec adver-
sae īnfringent.”

percontātiō -ōnis *f*
< percontārī
sub-igere -ēgisse -āctum
= cōgere

pācem colere = pācem
servāre
quod fuit cōsilium malle
: cūr mālūistī
cum iīs quōrum...

ut-cumque = quō-
cumque modō

populī R. clēmētia
... cognita

fidūcia -ae *f* = cōnfidentia

mūtātiō -ōnis *f* < mūtāre

violentus -a -um = quī vī
ūtitur, ferōx; *adv* -enter
nihil cōsulere: nūllum
cōsilium īnīre

flātus -ūs *m* (< flāre)
= ventus (secundus)
efferre = superbum
facere

cūra rēgis tuendī

rēgnum Alexandrī

plērumque Eurōpae =
māior Eurōpae pars
Caranus -im: prīmus rēx
Macedonum
[annō 179 a. C.]
Q. Fulviō Flaccō

obscurā fāmā esse
= ignōtus esse

super-fundere sē = ef-
fundi super ripās

suae diciōnis facere = in
suam diciōnem redigere
Arabēs -um m (acc -as):
incolae Arabiae

[annō 323 a. C.]

(quisque) rapiunt: rapit

Cōnsiliō dīmissō, tuendī cūra rēgis Q. Aeliō mandā- 500
tur. Eō diē et invītātus ad cōnsulem Perseus et alius
omnis ei honōs habitus est quī habērī in tālī fortunā
poterat.

Exercitus deinde in hīberna dīmissus est. Māximam 9
partem cōpiārum Amphipolis, reliquās propinquae 505
urbēs accēpērunt.

Macedonia prōvincia

Hic finis bellī, cum quadriennium continuum bellā-
tum esset, inter Rōmānōs ac Persea fuit, idemque finis
includi per Eurōpae plērumque atque Asiam omnem 510
rēgnī. Vicēsimum ab Caranō, quī prīmus rēgnābat, Per-
sea numerābant. Perseus Q. Fulviō L. Mānliō cōnsuli-
bus rēgnum accēpit; rēgnāvit undecim annōs. Macedo-
num gēns obscurā admodum fāmā ūsque ad Philippum,
Amyntae filium, fuit. Inde ac per eum crēscere cum 515
coepisset, Eurōpae sē tamen finibus continuit, Grae-
ciam omnem et partem Thrēciae atque Illyrici amplexa.
Superfūdīt deinde sē in Asiam et trēdecim annīs quibus
Alexander rēgnāvit prīmum omnia quā Persārum prope
immēnsō spatiō imperium fuerat suae diciōnis fēcīt; 520
Arabas hinc Indiamque, quā terrārum ultimōs finēs
Rubrum mare amplectitur, peragrāvit. Tum māximum
in terrīs Macedonum rēgnum nōmenque. Inde morte
Alexandrī distractum in multa rēgna, dum ad sē quis-
que opēs rapiunt, lacerātīs vīribus ā summō culmine 525

fortūnae ad ultimum finem centum quīnquāgintā annōs stetit.

16 Q. Aeliō M. Iūniō cōsulibus dē prōvinciīs referenti-
bus, cēnsuēre patrēs ‘Macedoniam Illyricumque eōs-
530 dem L. Paulum et L. Anicium obtinēre, dōnec dē sen-
17 tentiā lēgātōrum rēs bellō turbātās composuissent.’ Lē-
gātōs deinde, quōrum dē sententiā imperātōrēs L. Pau-
lus L. Anicius compōnerent rēs, dēcrēvērunt: decem in
18 Macedoniam, quīnque in Illyricum. Omnium prīmum
535 liberōs esse placēbat Macedonas atque Illyriōs ‘ut om-
nibus gentibus appāreret arma populī Rōmānī nōn
liberīs servitūtem, sed contrā servientibus libertātem
afferre.’

27 Paulus ante adventum decem lēgātōrum Q. Māxi-
540 mum filium ad Aeginium et Agassās dīripiendās mittit.

Autumnī ferē tempus erat; cuius temporis initiō ad
circumeundam Graeciam ūtī statuit. Praepositō castrīs
C. Sulpiciō Gallō, profectus cum haud magnō comitātū
per Thessaliam Delphōs petit, inclutum ōrāculum. Ubi
545 sacrificiō Apollinī factō, Chalcidem ad spectāculum Eu-
ripī Euboeaeque, tantae īnsulae ponte continentī iūnc-
tae, dēscendit. Ā Chalcide Aulidem trāicit, trium mī-
lium spatiō distantem, portum inclutum statiōne quon-
dam mīlle nāvium Agamemnoniae classis, Diānaeque
550 templum vīsit, ubi nāvibus cursum ad Trōiam, filiā vic-
timā ārīs admōtā, rēx ille rēgum petiit. Athēnās inde,
multa vīsenda habentēs: arcem, portūs, mūrōs Pīraeum

[annō 167 a. C.]
referentibus *ad senātum*

L. Paulus *et* L. Anicius

Q. *Fabium* Māximum

Aeginium -ī *n*, Agassae
-ārum *f*: civitatēs Thes-
saliae quae Rōmānis
restituerant

C. Sulpicius Gallus
(cōs. annō 166 a. C.)

Eurīpus -ī *m*

(terra) continēns ↔ īnsula
Aulis -idis *f*
trium milium *passuum*
di-stāre = ab-esse
statiō -ōnis *f* < stāre
Agamemnonius -a -um
< Agamemnōn (is ā
Diānā iussus est *Iphige-
niam* filiam immolāre,
ut ventum habēret)
visere -sisse = adire
spectandī causā
Pīraeus -ī *m*: portus
Athēnārum māximus

praeses -idis *m/f* = cūstōs

excidium: Corinthus *XXI*
annīs post ā Rōmānīs
dīruta est
Sicyōn -ōnis *f*
Epidaurus -ī *f*

Aesculāpius -ī *m*: deus
medicōrum

remedium -ī *n* = rēs
quae aegrōs sānat
salūtāris -e = quī salūtem
affert
remediōrum mercēs = *m*.
prō remediīs
disciplina -ae *f* = quod
discendum est
Megalopolis -is *f*, *acc* -im
Olympia: ibi est Iovis
templum cum ingenti
simulacrō
secus *adv* = aliter
(amplius) solitō = quam
fierī solet

(fāma) accidit = affertur,
audītur

tribūnāl -ālis *n* = locus
superior cum sēde
magistrātus

facienda vīsa essent

Paulum iubēre (referēbat
Octāvius)

urbī iungentēs, nāvālia, monumenta magnōrum impe-
rātōrum, simulācra deōrum hominumque.

Sacrificiō Minervae, praesidī arcis, in urbe factō, pro- 28
fectus Corinthum alterō diē pervēnit. Urbs erat tunc
praeclāra ante excidium; arx quoque et Isthmus prae-
buēre spectāculum. Sicyōnem inde et Argōs, nōbilēs
urbēs, adit, inde haud parem opibus Epidaurum, sed
includam Aesculāpiī nōbili templō, quod, quīnque mī- 560
libus passuum ab urbe distāns, tum dōnīs dīves erat
quae remediōrum salūtārium aegrī mercēdem sacrāve-
rant deō. Inde Lacedaemonem adit, nōn operum mag-
nificentīā, sed disciplinā institūtisque memorābilem.
Unde per Megalopolim Olympiam ēscendit; ubi et alia 565
quidem spectanda eī vīsa — Iovem velut praesentem in-
tuēns mōtus animō est. Itaque haud secus quam sī in
Capitoliō immolātūrus esset, sacrificium amplius solitō
apparārī iussit.

Ita, peragrātā Graeciā, postquam fāma accidit trāiē- 570
cisse iam mare decem lēgātōs, omnibus aliīs omissīs ad
eōs pergit. Ubi diēs vēnit quō adesse Amphipoli dēnōs 29
prīncipēs civitātum iusserat et pecūniam rēgiam cōn-
ferri, cum decem lēgātīs, circumfūsā omnī multitudīne
Macedonum, in tribūnālī cōnsēdit. Silentio per praeco- 575
nem factō, Paulus Latīnē, quae senātuī, quae sibi ex
cōnsiliū sententiā vīsa essent, prōnūntiāvit. Ea Cn. Oc-
tāvius praetor — nam et ipse aderat — sermōne Graecō
referēbat: ‘Omnium prīmum liberōs esse iubēre Mace-

580 donas, habentēs urbēs eāsdem agrōsque, ūtentēs lēgi-
bus suīs, annuōs creantēs magistrātūs. Tribūtum dīmi-
dium eius quod pependissent rēgibus pendere populō
Rōmānō. Deinde in quattuor regiōnēs dīvidī Macedoni-
32 am...’ Nōmina deinde sunt recitāta princīpum Macedo-
585 num, quōs cum liberīs māiōribus quam quīndecim an-
nōs nātis praecēdere in Italiam placēret; quī nōn pārui-
set imperiō mors dēnūtiāta. Lēgēs Macedoniae dedit
cum tantā cūrā ut nōn hostibūs victīs, sed sociīs bene
meritis dare vidērētur.

590 Ab seriīs rēbus lūdicrum magnō apparātū Amphipolī
fēcit. Nam et artificum omnis generis quī lūdicram ar-
tem faciēbant ex tōtō orbe terrārū multitudō et āthlē-
tārū et nōbilium equōrum convēnit et lēgatiōnēs cum
victimīs, et quidquid aliud deōrum hominumque causā
595 fieri magnīs lūdīs in Graeciā solet ita factum est ut nōn
magnificentiam tantum sed prūdentiam in dandīs spec-
tāculīs, ad quae rudēs tum Rōmānī erant, admīrāren-
tur. Epulae quoque lēgatiōnibus parātae et opulentiā et
cūrā eādem. Vulgō dictum ipsiūs ferēbant ‘et convī-
600 vium īnstruere et lūdōs parāre eiusdem esse quī vincere
bellō scīret’.

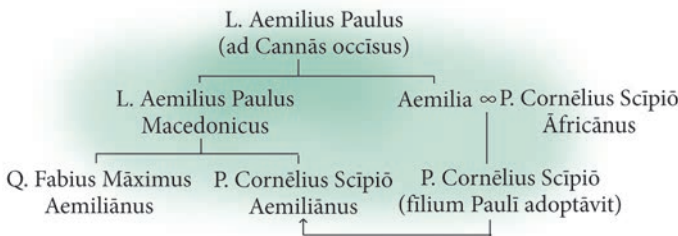
tribūtum -īn = pecūnia
quae rei pūblicae tribu-
itur, vectīgal
pendere pependisse
pēsum

āthlēta
-ae m

artifex -icis m = vir artis
peritus
ars lūdicra = ars scaenae

opulentia -ae f
< opulentus
vulgō *adv* = inter vulgus,
passim
īnstruere = apparāre
eiusdem esse : eiusdem
negōtium esse

ad-optāre = locō filiī in fa-
miliā suā suscipere

L. Aemilius Paulus
Macedonicus

filiū: Q. Fabius Māximus
Aemiliānus et P. Cornē-
lius Scipiō Aemiliānus
turmātim = in turmīs

documentum -ī n = ex-
emplum quō docētur
aliquid

adoptiō-ōnis f < adoptāre;
in a. em dare = adoptan-
dum dare
(Paulus 11 filiōs māiōrēs
in adoptiōnem dedit)

praetextātus -a -um =
(togā) praetextā indūtus
(ut puer liber ad annum
xvii)
dēstināre = statuere,
dēcernere

cōntiōnem dare = cōn-
tiōnem permittere

quamquam arbitror vōs
nōn ignōrāre et quā...
et...
fulmina : calamitātēs

Fortūna pūblica et prīvāta

[*Ex Periochā librī XLV:*]

Macedoniā in prōvinciae fōrmam redāctā, Aemilius
Paulus triumphāvit et Perseum cum tribus filiīs dūxit 605
ante currum.

[*Ex librō XLV:*]

Secūtī currum inter aliōs illūstrēs virōs filiī duo Q. 40
Māximus et P. Scipiō; deinde equitēs turmātim et co-
hortēs peditum. 610

Sed nōn Perseus tantum per illōs diēs documentum
hūmānōrum cāsuum fuit in catēnīs ante currum victōris
ducis per urbem hostium ductus, sed etiam victor
Paulus, aurō purpurāque fulgēns. Nam duōbus ē filiīs
(quōs, duōbus datīs in adoptiōnem, sōlōs nōminis, sa- 615
crōrum familiaeque hērēdēs retinuerat domī) minor,
duodecim fermē annōs nātus, quīnque diēbus ante
triumphum, māior, quattuordecim annōrum, trīduō
post triumphum dēcessit. Quōs praetextātōs currū vehī
cum patre, sibi ipsōs similēs dēstinantēs triumphōs, 620
oportuerat.

Paucīs post diēbus, datā ā M. Antōniō tribūnō plēbis
cōntiōne, cum dē suīs rēbus gestīs mōre cēterōrum im-
perātōrum ēdissereret, memorābilis eius ōrātiō et digna
Rōmānō prīncipe fuit: 625

“Quamquam, et quā fēlicitāte rem pūblicam admi- 41
nistrāverim et quae duo fulmina domum meam per hōs
diēs perculerint, nōn ignōrāre vōs, Quirītēs, arbitror,

cum spectāculō vōbīs nunc triumphus meus, nunc fū-
 630 nera liberōrum meōrum fuerint, tamen paucīs quaesō
 sinātis mē cum pūblicā fēlicitāte comparāre eō quō dē-
 beō animō prīvātam meam fortūnam.

“Profectus ex Italiā classem ā Brundisiō sōle ortō
 solvī; nōnā diēi hōrā cum omnibus meis nāvibus Corcý-
 635 ram tenuī. Inde quīntō diē Delphīs Apollinī prō mē
 exercitibusque et classibus vestrīs sacrificāvī. Ā Delphīs
 quīntō diē in castra pervēnī; ubi exercitū acceptō, mū-
 tātīs quibusdam quae magna impedīmenta victōriae
 erant, prōgressus, quia inexpugnābilīa castra hostium
 640 erant neque cōgī pugnāre poterat rēx, inter praesidia
 eius saltum ad Petram ēvāsī et ad Pydnam rēgem aciē
 vīcī. Macedoniam in potestātem populī Rōmānī redēgī,
 et quod bellum per quadriennium quattuor ante mē
 cōsulēs ita gessērunt ut semper successorī trāderent
 645 gravius, id ego quīndecim diēbus perfēcī!

“Aliārū deinde secundārū rērum velut prōventus
 secūtus: cīvitatēs omnēs Macedoniae sē dēdidērunt,
 gaza rēgia in potestātem vēnit, rēx ipse — trādentibus
 prope ipsīs dīs — in templō Samothrācum cum liberīs
 650 est captus.

“Mihi quoque ipsī nimia iam fortūna vidērī eōque
 suspecta esse. Maris perīcula timēre coepī in tantā pecū-
 niā rēgiā in Italiam trāciendā et victōre exercitū trāns-
 portandō. Postquam omnia secundō nāvium cursū in
 655 Italiam pervēnērunt neque erat quod ultrā precārer,

quaesō = ōrō (tē/vōs)
 ut sinātis
 eō animō quō dēbeō

(locum) tenēre = per-
 venīre ad, attingere
 inde quīntō diē = quīntō
 diē post

impedīmentum -ī *n*
 = quod impedit
 in-expugnābilis -e = quī
 expugnārī nōn potest

Petra -ae *f*: oppidum
 Macedoniae
 (locum) ēvadere = trāns-
 gredi

et id bellum quod...

successor -ōris *m* = quī
 succēdit

prōventus -ūs *m* =
 magnae frūgēs

gaza -ae *f* = aerārium
 rēgis, thēsaurus
 Samothrācēs -um *m*: in-
 colae Samothrācae

vidērī : vidēbātur
 esse : erat
 in tantā pecūniā trā-
 iciendā : cum tanta
 pecūniā trāiceretur

: neque *quidquam* erat
 quod ultrā precārer
 (: precārī possem)

volvī = vertī

cōnsuēvisset = solēret

dēfūctam esse : satis habēre, contentam esse

ad lūdibrium rei : ad elūdendam rem

māximē nōbilia = nōbilitissima

rediēns ex Capitōliō alterum... invēnī
liberum = liberōrum

prōgeniēs -ēīf = stirps
Aemiliū filius in adoptiōnem datus ‘*Aemiliānus*’ nōminātur
‘Paulus’: quī Paulus nōminātur

cōn-fundere = turbāre, permovēre
dē-flēre: sortem d. = sorti illacrimāre

Graecia *capta*, nōn *liberāta* (ut aiunt Rōmānī!)
artēs : litterās, philosophiam, cēt.
Latiō (*dat*) : in Latium
Q. Horātius Flaccus: poēta illūstris quī aetate Augustī vixit

illud optāvī: ut, cum ex summō retrō volvī fortūna cōnsuēsset, mūtatiōnem eius domus mea potius quam rēs pūblica sentīret!

“Itaque dēfūctam esse fortūnam pūblicam meā tam insignī calamitāte spērō, quod triumphus meus, velut ad lūdibrium cāsuum hūmānōrum, duōbus fūneribus liberōrum meōrum est interpositus. Et cum ego et Perseus nunc nōbilia māximē sortis mortālium exempla spectēmur, ille, quī ante sē captīvōs, captīvus ipse, dūcī liberōs vīdit, incolumēs tamen eōs habet — ego, quī dē illō triumphāvī, ab alterius fūnere filiī currum cōnscendī, alterum rediēns ex Capitōliō prope iam expīrantem invēnī. Neque ex tantā stirpe liberum superest quī ‘Aemiliū Pauli’ nōmen ferat. Duōs enim tamquam ex magnā prōgeniē liberōrum in adoptiōnem datōs Cornēlia et Fabia gēns habent — ‘Paulus’ in domō praeter senem nēmō superest. Sed hanc clādem domūs meae vestra fēlicitās et secunda fortūna pūblica cōnsolātur.”

Haec tantō dicta animō magis cōnfūdēre audientium animōs quam sī miserābiliter orbitātem suam dēflendō locūtus esset.

GRAECIA CAPTA

Graecia capta ferum victōrem cēpit, et artēs intulit agrestī Latiō.

[Q. Horātius Flaccus: *Epistulae*, II.1.156–157] 680

GRAMMATICA LATINA

Ōrātiō rēcta et obliqua

(I) Ōrātiō rēcta (“.....”)

Anna: “Cūr flēs?” Dīdō: “Fleō, quia vir quem amō mē
685 ēlūsīt, etsī mihi fidem dedit; moriar, sī abierit!”

(II) Ōrātiō obliqua (“.....”)

Anna sorōrem interrogāvit ‘cūr flēret?’ Respondit Dīdō ‘sē
flēre, quia vir quem amāret sē ēlūsisset, etsī sibi fidem dedisset;
sē moritūram esse, sī abiisset!’

690 Accūsātīvus cum infīnītīvō: sē flēre, sē moritūram esse.

Coniūnctīvus (flēret, amāret, ēlūsisset, dedisset, abiisset)
post cūr (item quis, quid, ubi, num, -ne, cēt.), quī (quae, quod,
cēt.), quia (quod, quoniam, dum, postquam, cēt.), etsī (quam-
quam), sī (nisī). Pers. III prō I et II: flēret, amāret, sē, sibi.

PENSVM A

Verte ōrātiōnem rēctam in obliquam:

Augustus: “Marmoream relinqūo urbem quam latericiam ac-
cēpī.” Augustus glōriātus est ‘— — — — —.’

Nerō: “Postquam domum mihi aedificāvī, quasi homō tan-
dem habitāre coepī!” Nerō dīxit ‘—, — — — —, — — — —
—.’

Horātius pater: “Ego filiam meam iūre caesam iūdicō, quod
hostium mortem lūgēbat.” Horātius pater prōclāmāvit ‘— —
— — — —, — — — —.’

Tarquinius: “Ego nōn rem novam petō, quia duo iam rēgēs
peregrinī Rōmae rēgnāvērunt.” Tarquinius negāvit ‘— — —
—, — — — — — — — —.’

Tullia: “Nōn mihi dēfuit vir cum quō tacita serviēbam.”
Tullia dīcēbat ‘— — — — — — — —.’

Tarpēia: “Mercēdem postulō id quod in sinistrīs manibus
habētis.” Tarpēia mercēdem ā Sabinīs postulāverat ‘— — —
— — —.’

Hamilcar: “Tē in castra mēcum dūcam, Hannibal, sī mihi
fidem quam postulō dederis.” Hamilcar filiō prōmīsīt ‘sē eum

obliquus -a -um:

līnea obliqua [l]

līnea rēcta [r]

ōrātiō rēcta: ipsa verba
loquentis (“...”)

↔ ōrātiō obliqua (“...”)

: lēgibus grammaticīs

mūtāta (acc + inf prō

nōm + ind, comi prō

ind, pers 3 prō 1/2)

Vocābula nova:

supplicātiō

māiōrēs

trānsfuga

mercātus

ārea

sēnsus

voluptās

impēnsa

vicīnitās

conventus

servātor

trīduum

fōns

callis

vertex

subsīdium

rādix

scāla

peculātus

expeditiō

lis

ēventus

murmur

fremitus

ōmen

coniūrātī

pulvīnar

nāvālia
 miserātiō
 clēmēntia
 mercātūra
 lembus
 posticum
 māceria
 ministerium
 incolumitās
 trānsitiō
 accessiō
 tabernāculum
 percontātiō
 fidūcia
 mūtātiō
 flātus
 continēns
 praeses
 disciplīna
 tribūnal
 tribūtum
 artifex
 ars lūdicra
 āthlēta
 opulentia
 documentum
 adoptiō
 impedimentum
 successor
 prōventus
 gaza
 prōgeniēs
 mirābundus
 infectus
 signātus
 artus
 perexiguus
 sēmiermis
 diurnus
 invius
 laureātus
 immemor
 ignōbilis
 contentus
 extorris
 cōnscius
 praetōrius
 cōnspectus
 pullus
 violentus
 praetextātus
 inexpugnābilis
 quīnquāgēsimus

— — — — —, — — — — —.

Macedonēs: “Quodcumque senātus cēnsuerit, id rēx faciet.” Macedonēs prōmīsērunt ‘— — —, — — — — —.’

PENSVM B

Philippō victō, in v diēs — dēcrētae sunt. x lēgātī mōre — in Graeciam missī sunt. Isthmiīs praecō in mediam — prōcessit atque ‘liberōs esse Graecōs’ —. Aliī aliōs — [= mirantēs] intuēbantur, tum plausus ortus est. Flāminīnus in — [= conciliō] Graecōrum dixit ‘sē exercitum suum ē Graeciā — esse’; cūnctī eum ‘—’ ‘liberātorem’que —. Exercitū in Italiam — imperātor — [= trēs diēs] triumphāvit. Antiochus, postquam hiemem in convīviīs et vīnum sequentibus — trādūxit, intrā saltum Thermopylārum, quī Graeciam — [= dīvidit], sē recēpit, et castra duplicī vāllō fossāque —. Aetōlīs imperāvit ut — montium — [= occupārent], nē quās — Rōmānī invenīrent ad trānsitum. Cōnsul Acilius castra posuit prope — calidārum aquārum; propter angustias aciem — fronte instrūxit. Eō proeliō Rōmānī recessissent, — [= nisi] Catō, dēiectis Aetōlīs, — vēnisset. Antiochō victō Acilius Hēraclēam, quae sita est in — Oetae montis, — est [= inspexit]. Post oppugnātiōnem xxiv diērum Rōmānī integrōs mūrōs — trāscendērunt. L. Scīpiō, cum Antiochum in Asiā vicisset, — accūsatus est, sed tribūnus plēbis prō eō —.

Perseus, quī nōn — rēgnō suō fīnitimōs oppugnāverat, victus Samothracam cōnfūgit et omnium animōs ā sē —. Cum Cn. Octāvius Macedonibus — libertātemque prōmīsisset, — [< trānsire] omnium facta est. Rēx cum tribus — fugae ad portum pervēnit nec — quō ad Cotym veherētur invēnit. Postquam in templō —, sē Rōmānīs dēdidit et in nāvem — impositus est. Cōnsul rēgī praetōrium — [= intrantī] dextram — eumque in — intrōdūxit. Perseus est — [= exemplum] — [< mūtāre] sortis hūmānae.

— est locus quō mercātōrēs conveniunt ut — faciant. Vic-tōria est prosperus bellī — [= exitus]. — est signum rei

futūrae. Iuppiter est — [= cūstōs] arcis Capitōlinae. Tullus, Numae —, rēx fuit ācer et — [< vīs]. Paulus ex magnā — [= stirpe] duōs filiōs in — dedit.

Synōnyma: perfuga et —; fidēs et —; vectīgal et —; thē-saurus et —; oblītus et —; valdē cupere et —; continuum facere et —; amplificāre et —; dēmittere et —; properē et —; tantum et —; aliter et —; inter vulgus et —.

Contrāria: clāmor et —; īnsula et —; nocturnus et —; nōbilis et —; accēdere et —; continuāre et —; retrō et —.

PENSVM C

Quis rēgem Philippum dēvīcit?
 Post victōriam quid Isthmiīs prōnūntiātum est?
 Quōmodo Graecī gaudium suum ostendērunt?
 Quid Flāminīus in triumphō trānstulit?
 Quid rēx Antiochus Chalcide ēgit?
 Ubi M'. Acīlius cum Antiochō congressus est?
 Cūr Aetōlī rēgī subsidiō nōn vērērunt?
 Quōmodo Rōmānī mūrōs Hēraclēae trāscendērunt?
 Cūr L. Cornēlius Scīpiō 'Asiāticus' nōminātus est?
 Quis successor rēgis Philippī fuit?
 Ubi et ā quō duce victus est Perseus?
 Quō Perseus victus cōnfūgit?
 Quōmodo victōria Aemilīi Paulī Rōmam nūntiāta est?
 Quōmodo populus Rōmānus dīs grātiās ēgit?
 Cūr Paulus lēgātōs Perseī sine respōnsō dīmīsīt?
 Cūr Perseus Rōmānīs sē dēdidit?
 Quōmodo Paulus Perseum victum recēpit?
 Quid fēcīt Paulus ante adventum decem lēgātōrum?
 Quae mala fortūna fēlicitātem Paulī turbāvit?
 Quandō rēgnum Macedoniae māximum fuit?

hibernāre
 prōnūntiāre
 percēnsere
 praecupāre
 avēre
 pācāre
 dēportāre
 prōsequi
 acclāmāre
 trānsportāre
 ēdisserere
 dirimere
 permūnīre
 circuīre
 īnsidēre
 trāsmittēre
 contemplārī
 continuāre
 intermittēre
 dilucēscere
 exaequāre
 ampliāre
 intercēdere
 increscere
 illacrimāre
 abalienāre
 dēvehere
 dēlitēscere
 abscēdere
 effulgēre
 cōnsurgere
 introīre
 porrigere
 submittēre
 superfundere
 distāre
 dēstināre
 dēflēre
 raptim
 tantummodo
 porrō
 nī
 submōtō
 utcumque
 plērumque
 secus
 vulgō
 quaesō

Cn. f. = Gnaei filius
L. Cornēlius Scīpiō
Barbātus: cōs. annō
298 a. C.

Cnaivōd = Gnaeō
prō-gnātus = nātus
quoius = cuius
virtūtī parissīma
cōsul aedilis
quei = quī
vōs : Rōmānōs
Taurasiam Cisaunam
in Samniō
omnem Lūcāniam
obsidēsque abdūcit

Livii librī integrī XLVI–
CXLII periērunt (item
XI–XX)

[annō 151 a. C.]
dilēctūs agere = milītēs
cōscribere
struere = parāre
P. Cornēlius Scīpiō
Nāsica: cōs. annō
162, 155 a. C.
senātui placuit

dēprehendere = (inex-
spectātum) invenīre
per-rogāre = ōrdine in-
terrogāre (senātōrēs)

CORNELIVS · LVCIVS · SCIPIO · BARBATVS · CNAIVD · PATRE
PROGNATVS · FORTIS · VIR · SAPIENSQVE · QVOIVS · FORMA · VIRTVTET · PARISSVMA
FVIT – CONSOL · CENSOR · AIDILIS · QVE · FVIT · APVD · VOS – TAURASIA · CISAUNA
SAMNIO · CEPIT – SVBIGIT · OMNE · LVCANA – OPSIDESQVE · ABDVCIT

SCIPIO AEMILIANVS

[Ex T. Livii librōrum XLVIII–LXI Periōchīs]

Bellum Pūnicum tertium

Gulussa, Masinissae filius, nūntiāvit ‘Carthāgine dilēc- 48
tūs agī, classem comparārī et haud dubiē bellum struī.’
Cum Catō suādēret ut hīs bellum indīcerētur, P. Cornē-
liō Nāsīcā dīcente ‘nihil temere faciendum’, placuit 5
decem lēgātōs mittī explorātum.

Cum lēgātī ex Āfricā cum ōrātōribus Carthāginiēn-
sium et Gulussā redīssent dīcerentque ‘et exercitum sē
et classem Carthāgine dēprehendisse’, perrogārī senten-
tiās placuit. Catōne et aliīs prīncipibus senātūs suāden- 10
tibus ut in Āfricam cōnfestim trānsportārētur exercitus,
quoniam Cornēlius Nāsīcā dīcēbat ‘nōndum sibi iūstam
causam bellī vidērī’, placuit ut bellō abstinērent ‘sī
Carthāginiēnsēs classem exussissent et exercitum dīmī-

15 sissent; sī minus, proximī cōsulēs dē bellō Pūnicō referrent.’

Carthāginiēnsēs cum adversus foedus bellum Masinissae intulissent, victī ab eō annōs habente nōnāgintā duōs īnsuper Rōmānum bellum meruērunt.

49 Inter M. Porcium Catōnem et Scīpiōnem Nāsīcam, quōrum alter sapientissimus vir in cīvitate habebātur, alter optimus vir etiam iūdicātus ā senātū erat, dīversīs certātum sententiis est, Catōne suādente bellum et ut tollerētur dēlērēturque Carthāgō, Nāsīcā dissuādente.

25 Placuit tamen, ‘quod contrā foedus nāvēs habērent, quod exercitum extrā finēs dūxissent, quod sociō populī Rōmānī et amīcō Masinissae arma intulissent, quod filiū eius Gulussam (quī cum lēgātīs Rōmānīs erat) in oppidum nōn recēpissent’, bellum hīs indicī.

30 Priusquam ūllae cōpia in nāvēs impōnerentur, Uticēnsēs lēgātī Rōmam vēnērunt sē suaque omnia dēdentēs. Ea lēgātiō, velut ōmen, grāta patribus, acerba Carthāginiēnsibus fuit.

Lēgātī trīgintā Rōmam vēnērunt, per quōs sē Carthāginiēnsēs dēdēbant. Catōnis sententia ēvīcit ut in dēcrētō perstārētur et ut cōsulēs quam prīmum ad bellum proficīscerentur. Quī ubi in Āfricam trānsiērunt, acceptīs quōs imperāverant trecentīs obsidibus et armīs omnibus īnstrūmentīsque bellī (sī qua Carthāgine
40 erant), cum ex auctōritāte patrum iubērent ‘ut in alium locum, dum ā marī decem mīlia passuum nec minus

sī minus = sī nōn (nisi id fēcissent)
proximī cōsulēs : c. īnsequentis annī

dis-suādere ↔ suādere

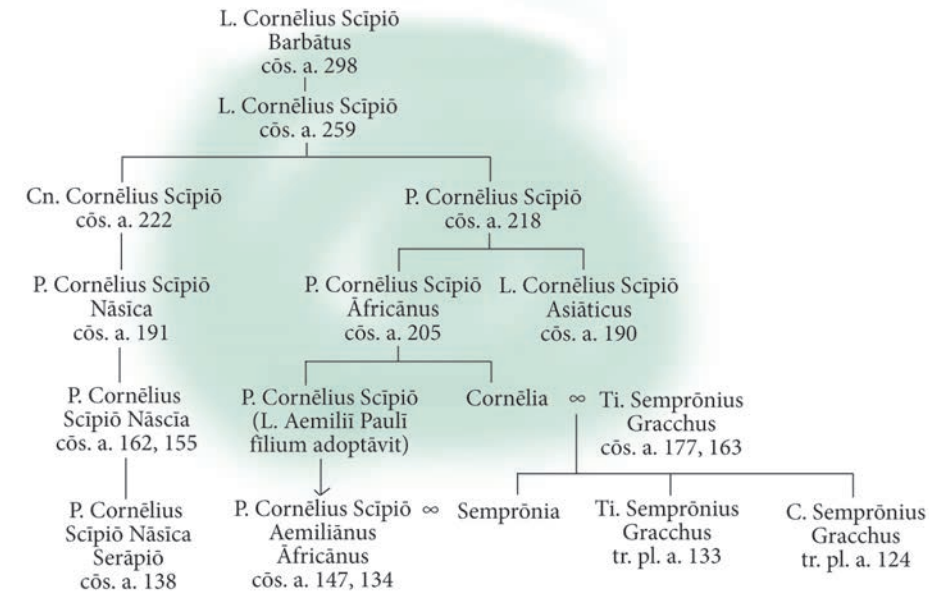
in oppidum : Carthāginem

Uticēnsis -e < Utica;
pl cīvēs

ē-vincere = persuādere
dēcrētum -ī n = quod dēcrētum est
per-stāre = firmē stāre, perseverāre

obsidēs imperāre = imperāre ut obsidēs dentur
sī qua = sī aliqua

dum = dummodo

remōtus -a -um = qui
abest, distāns
compellere = cōgere

[annō 149 a. C.]
Carthāgō obsidēri coepta
est ā cōsulibus = cōn-
sulēs Carthāginem ob-
sidēre coepērunt

mūrōs irrumpere = in
mūrōs irrumpere
explicāre -uisse -itum =
expedire, liberāre (perī-
culō)

is ipse praecipuam glō-
riam castrōrum liberā-
tōrum (: ob castra libe-
rāta) tulit
irritus -a -um = frūstrā
factus, vānus

remōtum, oppidum facerent', indignitāte reī ad bellan-
dum Carthāginiēnsēs compulērunt.

Obsidēri oppugnārīque coepta est Carthāgō ā L.
Mārciō M'. Māniliō cōsulibus. In quā oppugnātiōne 45
cum neglēctōs ab ūnā parte mūrōs duo tribūnī temere
cum cohortibus suis irrūpissent et ab oppidānis graviter
caederentur, ā Scīpiōne Aemiliānō explicītī sunt. Per
quem et castellum Rōmānum, quod nocte expugnā-
bant, paucīs equitibus iuvantibus liberātum est, castrō- 50
rumque, quae Cathāginiēnsēs omnibus cōpiīs ab urbe
pariter ēgressī oppugnābant, liberātōrum is ipse praeci-
puam glōriam tulit. Praetereā, cum ab irritā oppugnā-
tiōne Carthāginis cōsul (alter enim Rōmam ad comitia
ierat) exercitum dūceret adversus Hasdrubalem (cum 55

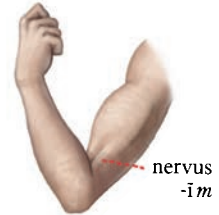
amplā manū saltum inīquum insēderat), suāsit prīmō cōnsulī nē tam inīquō locō cōnfligeret; victus deinde complūrium, quī et prūdētia et virtūtī eius invidēbant, sentiētiis et ipse saltum ingressus est. Cum, sicut
 60 praedixerat, fūsus fugātusque esset Rōmānus exercitus et duae cohortēs ab hoste obsidērentur, cum paucīs equitum turmīs in saltum reversus liberāvit eās et incolumēs redūxit. Quam virtūtem eius et Catō, vir prōmptiōris ad vituperandum linguae, in senātū sīc
 65 prōsecūtus est ut diceret ‘reliquōs quī in Āfricā mīlitārent umbrās volitāre, Scīpiōnem vigēre.’

Andriscus quīdam, Perseī sē rēgis filium ferēns et mūtātō nōmine Philippus vocātus, multīs ad falsam eius fābulam velut ad vērā coeuntibus, contractō exercitū
 70 tōtam Macedoniam aut voluntāte incolentium aut armīs occupāvit. Fābulam autem tālem finxerat: ‘Ex paelice sē et Perseō rēge ortum, traditum ēducandum Crētēnsī cuidam esse. Adramyttiī sē ēducātum ūsque ad duodecimum aetātis annum, patrem eum esse crēdentem ā
 75 quō ēducārētur, ignārū generis fuisse suī. Affectō deinde eō, cum prope ad ultimum finem vītāe esset, dētēctam tandem sibi orīginem suam.’

50 Masinissa, Numidiaē rēx, māior nōnāgintā annīs dēcessit, vir īsignis. Inter cētera iuvenālia opera quae ad ultimum ēdidit, adeō etiam nervīs in senectā vīguit ut
 80 post sextum et octōgēsimum annum filium genuerit. Inter trēs liberōs eius (māximus nātū Micipsa; Gulussa;

Scīpiō suāsit

complūrium sentiētiis

vituperāre ↔ laudāre
 (laudibus) prōsequī
 = laudāre
ut umbrās volitāre
 vigēre = valēre, vīvus ac
 validus esse
 ferēns : nārrāns (‘sē esse
 filium...’)

co-ire = convenīre

incolētēs = incolae
 fingere finxisse fictum =
 arte efficere, excōgitāre
 (rem falsam)
 paelex -icis *f* = altera uxor

Adramyttium -ī *n*: civitās
 Asiae

morbō affectō

dē-tegere = patefacere
 (↔ cēlāre)

: māior quam XC annōs
 nātus
 [annō 148 a. C.]

senecta -ae *f* = senectūs

octōgēsimum -a -um
 = LXXX (80.)

ê-rudîtus -a -um = doctus
(↔ rudis)
rēgnum dividere
arbiter -trîm = isquî dē-
cernit, iūdex aequus;
arbitrō Scîpiōne : ex
arbitriō Scîpiōnis
Hamilcō -ōnis m

M. Claudius Mārcellus:
cōs. annō 166, 155, 152
a. C.
flūctîbus obruī : sub-
mergī
aedilitās -ātis f = dignitās
aedilis
per annōs : ante annum
XLII cōsulî fierî nōn
licēbat
suffrāgārî (alicui) =
suffrāgiō favēre

Pseudo- = falsus

Q. Caecilius *Metellus*:
cōs. annō 143 a. C.
re-vincere
circu-itus -ūs m (< circu-
îre) = iter circum
locum, orbis
patēre = longus/lātus
esse
L. *Hostilius Mancinus*:
cōs. annō 145 a. C.
extrā sortem = nōn
sortitō
ob-struere -ūxisse
-ūctum = claudere
(rē obstante)

Nepheris -is f (*acc*-im)

[annō 146 a. C.]

Mastanabal, quī etiam Graecīs litterīs ērudītus erat) P. Scîpiō Aemiliānus, cum commūne hīs rēgnum pater reliquisset et dīvidere eōs arbitrō Scîpiōne iussisset, 85 partēs administrandī rēgnī dīvīsīt. Item Phameae Hamilcōnī, praefectō equitum Carthāginiēnsium, virō fortī et cuius praecipuā operā Poenī ūtēbantur, persuāsīt ut ad Rōmānōs cum equitātū suō trānsīret. Ex tribus lēgātīs quī ad Masinissam missī erant, M. Claudius Mārcel- 90 lus coortā tempestāte flūctibus obrutus est.

P. Scîpiō Aemiliānus, cum aedilitātem peteret, cōn- sul ā populō dictus. Quoniam per annōs cōsulī fierī nōn licēbat, cum magnō certāmine suffrāgantīs plēbis et repugnantibus eī aliquamdiū patribus, lēgibus solūtus 95 et cōsul creātus.

Pseudo-Philippus in Macedoniā, caesō cum exercitū P. Iuventiō praetōre, ab Q. Caeciliō victus captusque est, et revicta Macedonia.

Carthāgō, in circuitū vīgintī tria mīlia passuum pa- 51 tēns, magnō labōre obsessa et per partēs capta est, prī- mum ā Mancīnō lēgātō, deinde ā Scîpiōne cōsule, cui extrā sortem Āfrica prōvincia data erat. Carthāginiēn- sēs, portū novō (quia vetus obstrūctus ā Scîpiōne erat) factō et contractā clam exiguō tempore amplā classe, 105 infēliciter nāvālī proeliō pugnāvērunt. Hasdrubalis quo- que, ducis eōrum, castra ad Nepherim oppidum locō difficilī sita cum exercitū dēlēta sunt ā Scîpiōne, quī tandem Carthāginem expugnāvit septingentēsimō annō

110 quam erat condita. Spoliōrum māior pars Siculīs, quibus ablāta erant, reddita. Ultimō urbis excidiō, cum sē Hasdrubal Scīpiōnī dedisset, uxor eius, quae paucīs ante diēbus dē marītō impetrāre nōn potuerat ut ad victōrem trānsfugerent, in medium sē flagrantis urbis
115 incendium cum duōbus liberīs ex arce praecipitāvit.

Scīpiō exemplō patris suī, Aemiliī Paulī, quī Macedoniam vīcerat, lūdōs fēcit trānsfugāsque ac fugitīvōs bēstiīs obiēcit.

Bellum Achāicum

120 Lēgātī Rōmānī ab Achaeīs pulsātī sunt Corinthī, missī ut eās cīvitatēs quae sub diciōne Philippī fuerant ab Achāicō conciliō sēcernerent.

52 Cum Achaeīs, quī in auxiliō Boeōtōs et Chalcidēnsēs habēbant, Q. Caecilius Metellus ad Thermopylās bellō
125 cōnflīxit. Quibus victīs dux eōrum Critolāus mortem sibi venēnō cōnscīvit. In cuius locum Diaeus, Achāicī mōtūs prīmus auctor, ab Achaeīs dux creātus ad Isthmon ā L. Mummiō cōnsule victus est. Quī, omnī Achāiā in dēditionem acceptā, Corinthon ex senātūs
130 cōnsultō dīruit, quia ibi lēgātī Rōmānī violātī erant. Thēbae quoque et Chalcis, quae auxiliō fuerant, dīrutae. Ipse L. Mummius abstinentissimum virum ēgit, nec quicquam ex iīs operibus ōrnāmentīsque quae praedīves Corinthos habuit in domum eius pervēnit.

135 Q. Caecilius Metellus dē Andriscō triumphāvit, P.

spolia = praeda

ultimō excidiō : ultimō
excidiū tempore
sē dare = sē dēdere

dē marītō = ā marītō

Achāicus -a -um
< Achāia

concilium = societās;
c. Achāicum: Achaei
et eōrum socii
sē-cernere = sē-iungere
Boeōtī -ōrum *m*: incolae
Boeōtia

Isthmos -ī *m* (*acc-on*)
= Isthmus

Corinthos -ī *f* (*acc-on*)
= Corinthus
Thēbae -ārum *f*: caput
Boeōtia
auxiliō (*dat*) esse =
auxilium ferre
abstinēns -entis
↔ cupidus
agere = gerere, sē prae-
bēre/ostendere

prae-dīves = prae aliōs
dīves, divitissimus
Q. Caecilius Metellus
Macedonicus

P. Cornēlius Scīpiō Aemi-
liānus *Āfricānus*

tabula picta = imāgō
in tabulā picta

vēnātor -ōris *m* = qui
vēnātur
iūstus exercitus = e.
rēctus/plēnus

Rōmānīs intulit
exercitus cōsulāris =
exercitus ā cōsule
ductus

Q. Fabius *Māximus Ser-
viliānus*: cōs. annō 142
a. C.

[annō 141 a. C.]

Numantīnus -a -um
< Numantia; *pl* cīvēs
īnfirmāre = īnfirmum
(: irritum) facere
lābēs -is *f* = rēs turpis,
īdignitās

prōdītor -ōris *m* = qui
prōdit
Q. Servilius Caepiō: cōs.
annō 140 a. C.
com-plōrāre = dēflēre,
lūgēre

Serāpiō -ōnis *m*

[annō 138 a. C.]

Cornēlius Scīpiō Aemiliānus dē Carthāgine et Hasdru-
bale. L. Mummius dē Achaeīs triumphāvit; signa aerea
marmoreaque et tabulās pictās in triumphō tulit.

Hispānia pācāta

Viriāthus in Hispāniā, primum ex pāstōre vēnātor, ex 140
vēnātōre latrō, mox iūstī quoque exercitūs dux factus,
tōtam Lūsītāniam occupāvit, M. Vetīlium praetōrem,
fūsō eius exercitū, cēpit, post quem C. Plautius praetor
nihilō fēlicius rem gessit. Tantumque terrōris is hostis
intulit ut adversus eum cōsulārī opus esset et duce et 145
exercitū.

Q. Caecilius Metellus prōcōsul Celtibērōs cecīdit, et 53
ā Q. Fabiō prōcōsule magna pars Lūsītāniae, expugnā-
tīs aliquot urbibus, recepta est.

Q. Pompēius cōsul in Hispāniā Terrestīnōs sub- 54
ēgit. Cum iisdem et Numantīnīs pācem — ā populō
Rōmānō īnfirmātam — fēcit. Q. Fabius prōcōsul rē-
bus in Hispāniā prosperē gestīs lābem imposuit, pāce
cum Viriāthō aequīs condiціōnibus factā.

Viriāthus ā prōditōribus, cōsiliō Serviliī Caepiōnis, 155
interfectus est et ab exercitū suō multum complōrātus
ac nōbilitē sepultus, vir duxque magnus et per quat-
tuordecim annōs quibus cum Rōmānīs bellum gessit
frequentius superior.

P. Cornēliō Nāsīcā, cui cognōmen Serāpiō fuit, et 55
Decimō Iūniō Brūtō cōsulibus dīlēctum habentibus,

in cōspectū tīrōnum rēs salūberrimī exemplī facta est:
nam C. Matiēnius accūsātus est apud tribūnōs plēbis
'quod exercitum ex Hispāniā dēseruisset' damnātusque
165 sub furcā diū virgīs caesus est et sēstertiō nummō
vēniit.

M. Popilius ā Numantīnīs, cum quibus pācem factam
irritam fierī senātus cēnsuerat, cum exercitū fūsus fugā-
tusque est.

170 C. Hostiliō Mancinō cōsule sacrificante pullī ex ca-
veā ēvolāvērunt; cōscendentī deinde nāvem, ut in His-
pāniā proficīscerētur, accidit vōx: "Manē, Mancīne!"
Quae auspicia trīstia fuisse ēventū probātum est: Victus
enim ā Numantīnīs et castrīs exūtus, cum spēs nūlla
175 servandī exercitūs esset, pācem cum hīs fēcit ignōmi-
niōsam, quam ratam esse senātus vetuit. Quadrāgintā
mīlia Rōmānōrum ab quattuor mīlibus Numantīnōrum
victa erant!

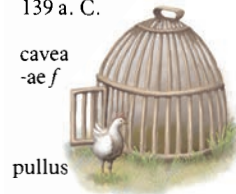
56 D. Iūnius Brūtus in Hispāniā ulteriōre fēliciter ad-
180 versus Gallaecōs pugnāvit. Dissimilī ēventū M. Aemi-
lius Lepidus prōcōnsul adversus Vaccaeōs rem gessit,
clādemque similem Numantīnae passus est. Ad exsol-
vendum foederis Numantīnī religiōne populum Mancī-
nus, cum huius rei auctor fuisset, dēditus Numantīnīs
185 nōn est receptus.

Cum bellum Numantīnum vitiō ducum nōn sine pu-
dōre pūblicō dūraret, dēlātus est ultrō Scīpiōnī Āfricānō
ā senātū populōque Rōmānō cōsulātus. Quem cum illī

salūber -bris -bre
= salūtāris

furca: crux fōrmā Y quae
servō verberandō im-
pōnitur
servus vēr-iit
M. Popilius: cōs. annō
139 a. C.

cavea
-ae f

pullus
accidere = ad aurēs per-
venire, audiri
probāre = plānum facere

[annō 137 a. C.]

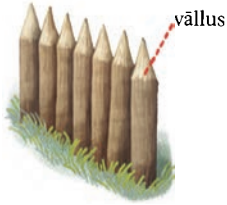
ignōminiōsus -a um =
turpis, indignus
ratus -a -um = servandus
(↔ irritus)

D. = Decimus (prae-
nōmen)

[annō 136 a. C.]

ad exsolvendum... popu-
lum: ut populus religi-
ōne (: culpā) foederis N.
violātī exsolverētur
huius rei: foederis cum
Numantīnīs factī

dūrāre = integer manēre,
trahī
ultrō: nōn petenti

luxuria -ae f = luxus

disciplīna ↔ licentia
re-cīdere = adimere
(caedendō)
scortum -ī n = fēmina im-
pudica quae amōrem
suum vēndit
septēni -ae -a = VII...
vāllus -ī m = pālus ad
castra mūnienda
incēdenti mīliti
vāllāre = prōtegere
vītis = virga centuriōnis
vite facta
extrāneus -a -um
= peregrīnus
ex-onerāre = onere
liberāre
ēruptiō -ōnis f < ērumpere
Antiochus VII: rēx Syriae
annis 138–129 a. C.

prōtribūnālī = in t. (prō-
spiciēns ē t.)
quaestor = magistrātus
quī aerariō praeest
(in tabulās) referre =
īnscrībere; in tabulās
pūblicās r. : in aerariō
dēpōnere

pābulārī = pābulum pe-
tere

id quod habērent frū-
mentī
per vicem = in-vicem
trā-icere = trānsfigere

[annō 133 a. C.]

capere ob lēgem, quae vetābat quemquam iterum cōn-
sulem fierī, nōn licēret, sicut priōre cōnsulātū lēgibus 190
solūtus est.

Scīpiō Āfricānus Numantiam obsēdit, et corruptum 57
licentiā luxuriāque exercitum ad sevērissimam militiae
disciplīnam revocāvit: omnia dēliciārum īnstrūmenta
recīdit, duo mīlia scortōrum ē castrīs ēiēcit, mīlitem 195
cotīdiē in opere habuit et trīgintā diērum frūmentum ac
septēnōs vāllōs ferre cōgēbat. Aegrē propter onus incē-
denti dīcēbat: “Cum gladiō tē vāllāre scieris, vāllum
ferre dēsinitō!” Quem mīlitem extrā ōrdinem dēprehen-
dit, sī Rōmānus esset, vītibus, sī extrāneus, virgīs cecī- 200
dit. Iūmenta omnia, nē exonerārent mīlitem, vēdidit.
Saepe adversus ēruptiōnēs hostium fēliciter pugnāvit.

Scīpiō amplissima mūnera missa sibi ab Antiochō,
rēge Syriae, cum cēlare aliīs imperātōribus rēgum mū-
nera mōs esset, prō tribūnālī ‘acceptūrum sē esse’ dixit, 205
omniaque ea quaestōrem referre in pūblicās tabulās ius-
sit: ‘ex hīs sē virīs fortibus dōna esse datūrum.’

Cum undique Numantiam obsidiōne clausisset et ob-
sessōs fame vidēret urgērī, hostēs quī pābulātum ex-
ierant vetuit occīdī, quia dīceret ‘vēlōcius eōs absūmp- 210
tūrōs frūmenti quod habērent, sī plūrēs fuissent.’

Numantīnī fame coāctī ipsī sē per vicem trāicientēs 59
trucidāvērunt. Captam urbem Scīpiō Āfricānus dēlēvit
et dē eā triumphāvit quārtō decimō annō post Carthāgi-
nem dēlētam. 215

Gracchī et lēgēs agrāriāe

- 58 Tib. Semprōnius Gracchus tribūnus plēbis, cum lēgem agrāriam ferret adversus voluntātem senātūs et equestris ōrdinis: 'nē quis ex pūblicō agrō plūs quam
- 220 mīlle iūgera possideret', in eum furōrem exārsit ut M. Octāviō collēgae causam dīversae partis dēfendentī postestātem lēge lātā abrogāret, sēque et C. Gracchum frātre et Appium Claudium socerum triumvirōs ad dīvīdendum agrum creāret. Prōmulgāvit et aliam lēgem
- 225 agrāriam, quā sibi lātius agrum patefaceret: 'ut iīdem triumvirī iūdicārent quā pūblicus ager, quā prīvātus esset.' Deinde, cum minus agrī esset quam quod dīvidī posset sine offēnsā etiam plēbis (quoniam eōs ad cupiditātem amplum modum spērāndī incitāverat), lēgem sē
- 230 prōmulgātūrum ostendit: 'ut iīs quī Semprōniā lēge agrum accipere dēbērent, pecūnia quae rēgis Attalī fuisset dīviderētur.' (Hērēdem autem populum Rōmānum reliquerat Attalus, rēx Pergamī, Eumenis fīlius.)

- Tot indignitātibus commōtus graviter senātus, ante
- 235 omnēs T. Annius cōsulāris. Quī, cum in senātū in Gracchum perōrāset, raptus ab eō ad populum dēlātusque plēbī, rūsus in eum prō Rōstrīs cōtiōnātus est.

- Cum iterum tribūnus plēbis creārī vellet Gracchus, auctōre P. Cornēliō Nāsīcā in Capitōliō ab optimātibus
- 240 occīsus est, ictus prīmum fragmentīs subselliī, et inter aliōs quī in eādē sēditionē occīsī erant insepultus in flūmen prōiectus.

agrārius -a -um = dē agrō
(dividendō)
lēgem ferre = lēgem ad
populum referre
ōrdō equester = equitēs
Rōmānī
ager pūblicus: ager hostī
victō adēptus
ex-ardēscere -sisse = ar-
dēre incipere
partis : factionis

trium-virī: III virī quibus
negōtium pūblicum
mandātur
(lēgem) prōmulgāre =
populō nōtum facere,
ferre

offēnsa -ae f = indignatiō
(ob iniūriam)
(agrī) modus = certum
agrī spatium (numerus
iūgerum)
lēx Semprōnia: lēx ā Tib.
Semprōniō Gracchō lāta

subsellium

T. Annius *Luscus*: cōs.
annō 153 a. C.
dēlātus = accūsātus
(apud plēbem)

optimātēs -ium m = op-
timī/prīncipēs civēs,
factiō nōbilium
fragmentum -ī n = pars
frācta (ab rē)
subsellium -ī n = sella
humilis

C. Papīrius Carbō -ōnis:
tr. pl. annō 130 a. C.
rogātiō -ōnis *f* = lēx lāta;
r. em ferre = lēgem ferre

P. Cornēlius Scīpiō Aemili-
ānus Āfricānus

tenuit : vīcit

M. Fulviō Flaccō

agrō dividendō (*dat*) = ad
agrum dividendum
adversārī = adversus
loquī, resistere

[annō 129 a. C.]

hinc : ob hanc causam

quaestiōnem agere =
querere in iudiciō
dēfungī = morī
triumvirālis -e < triumvir

[annō 124 a. C.]

394 736

ē-loquēns -entis = quī
bene loquitur
perniciōsus -a -um (↔ sa-
lūber) = nocēns
frūmentārius -a -um
< frūmentum
sēnis (VI) *assibus*
triēns -entis *m* = tertia
pars assis
frūmentum (modius frū-
menti) *vēnundarētur*

sub-legere = legere (locō
alicius, supplendī
causā)

ad-miscēre

Cum Carbō tribūnus plēbis rogātiōnem tulisset ‘ut 59
eundem tribūnum plēbis quotiēs vellet creāre licēret’,
rogātiōnem eius P. Āfricānus gravissimā ōrātiōne dis- 245
suāsit, in quā dixit ‘Ti. Gracchum iūre caesum vidērī.’
C. Gracchus contrā suāsit rogātiōnem, sed Scīpiō te-
nuit.

Sēditiōnēs ā triumvirīs Fulviō Flaccō et C. Gracchō et
C. Papīriō Carbōne agrō dividendō creātis excitatae. 250
Cum P. Scīpiō Āfricānus adversārētur fortisque ac vali-
dus prīdiē domum sē recēpisset, mortuus in cubiculō
inventus est. Suspecta fuit, tamquam eī venēnum dedis-
set, Semprōnia uxor — hinc māximē quod soror esset
Gracchōrum, cum quibus simultās Āfricānō fuerat. Dē 255
morte tamen eius nūlla quaestiō ācta. Dēfūctō eō,
ācrius sēditiōnēs triumvirālēs exārsērunt.

Lūstrum ā cēnsōribus conditum est: cēnsa sunt cī- 60
vium capita trecenta nōnāgintā quattuor mīlia septin-
genta trīgintā sex. 260

C. Gracchus, Tiberiī frāter, tribūnus plēbis, ēloquen-
tior quam frāter, perniciosās aliquot lēgēs tulit, inter
quās frūmentāriam: ‘ut sēnīs et triente frūmentum plēbī
darētur’; alteram lēgem agrāriam, quam et frāter eius
tulerat; tertiam, quā equestrem ōrdinem tunc cum senā- 265
tū cōnsentientem corrumpere: ‘ut sescentī ex equitibus
in Cūriam sublegerentur’ et (quia illis temporibus tre-
centī tantum senātōrēs erant) sescentī equitēs trecentis
senātōribus admiscērentur, id est ut equester ōrdō bis

270 tantum virium in senātū habēret. Et continuātō in alterum annum tribūnātū, lēgibus agrariis lātis effēcit ut complūrēs colōniae in Italiā dēdūcerentur et ūna in solō dīrutae Carthāginis, quō ipse triumvir creātus colōniam dēdūxit.

tribūnātus-ūs *m* = dignitas
tribūnī
colōnia -ae *f* = civitās ā
colōnis condita
colōniam dēdūcere = *c.*
condere

61 C. Gracchus, sēditiōsō tribūnātū āctō, cum Aventinum quoque armātā multitūdine occupāset, ā L. Opimiō cōnsule — ex senātūs cōsultō vocātō ad arma populō — pulsus et occīsus est et cum eō Fulvius Flaccus cōsulāris, socius eiusdem furōris.

sēditiōsus -a -um < sēditiō
āctō : perāctō

[annō 121 a. C.]

M. Fulvius Flaccus:
cōs. annō 125 a. C.

280 CIVITAS DILACERATA

[Ex C. Sallustī Crispī 'Bellō Iugurthīnō']

41 Mōs partium et factiōnum ac deinde omnium malārū artium Rōmae ortus est ōtiō atque abundantīā eārū rērū quae prīma mortālēs dūcunt. Nam ante Carthāginem dēlētā populū et senātus Rōmānus placidē modestēque inter sē rem pūblicā tractābant. Neque glōriae neque dominātiōnis certāmen inter cīvēs erat; metus hostilis in bonis artibus cīvitatē retinēbat.

dī-lacerāre = distrahere
lacerandō
C. Sallustius Crispus:
historicus Rōmānus
saeculi I a. C.
artēs = mōrēs
abundantia -ae *f* = nimia
cōpia
prīmum dūcere = optimū
esse putāre

Sed ubi illa formidō mentibus dēcessit, scilicet ea
290 quae rēs secundae amant, lascīvia atque superbia, incēsere. Ita quod in adversis rēbus optāverant ōtium postquam adepti sunt, asperius acerbiusque fuit. Namque coepere nōbilitās dignitatē, populū libertatē in libidinem vertere, sibi quisque dūcere, trahere, rapere. Ita

modestus -a -um = abstīnēns, paulō contentus
tractāre = gerere
dominātiō -ōnis *f*
< dominārī
metus hostilis : *m.*
hostium
formidō -inis *f* = terror
ea (vitia) quae...
lascīvia -ae *f* = licentia,
libidō
postquam ōtium quod...
optāverant adepti sunt
asper -a -um = dūrus,
difficilis, molestus
nōbilitās = cīvēs nōbīlēs,
optimātēs
dūcere/trahere : rapere

abs-trahere

factiōne : quia factiōne
iūncta erat
pollēre = valēre
di-spergere -sisse -sum
= passim spargere
belli ↔ domī (: in pāce)
agitāre = vitam agere,
vivere; agitābātur :
vita agitābātur

bellicus -a -um < bellum
dī-ripere = rapere

cōn-finis -e = finitimus
modus = finis nōn ex-
cēdendus
modestia -ae f < modestus
polluere = sordidum fa-
cere (↔ pūrgāre)
sē praecipitāre : sē
perdere
ante-pōnere = praeferre
dissēnsiō -ōnis f
↔ cōnsēnsus
permixtiō -ōnis f (< per-
miscēre) = perturbātiō

vindicāre in libertātem
= liberāre
paucōrum : nōbīlium
noxius -a -um (< noxa)
↔ īnsōns
āctiō -ōnis f < agere
obviam īre = adversārī
ingredi : incipere

colōniis dēdūcēdis (dat)
= ad colōniās dēdūcen-
dās

moderātus -a -um = quī
modum nōn excēdit
bonō hominī satius (= me-
lius) est vincī
mōre : modō agendi

omnia in duās partēs abstracta sunt, rēs pūblica, quae 295
media fuerat, dīlacerāta.

Cēterum nōbilitās factiōne magis pollēbat, plēbis vīs,
solūta atque dispersa in multitūdine, minus poterat.
Paucōrum arbitriō bellī domīque agitābātur; penes eōs-
dem aerārium, prōvinciae, magistrātūs, glōriae trium- 300
phīque erant. Populus mīlitiā atque inopiā urgēbātur.
Praedās bellicās imperātōrēs cum paucīs dīripiēbant.
Intereā parentēs aut parvī liberī mīlitum, uti quisque
potentiōrī cōnfīnis erat, sēdibus pellēbantur.

Ita cum potentiā avāritia sine modō modestiāque in- 305
vādere, polluere et vāstāre omnia — quoad sēmet ipsa
praecipitāvit. Nam ubi primum ex nōbilitāte repertī
sunt quī vēram glōriam iniūstae potentiae antepōnerent,
movērī civitās et dissēnsiō civilis quasi permixtiō terrae
orīrī coepit. 310

Nam postquam Ti. et C. Gracchus, quōrum māiōrēs 42
Pūnicō atque aliīs bellīs multum reī pūblīcae addide-
rant, vindicāre plēbem in libertātem et paucōrum scele-
ra patefacere coepēre, nōbilitās noxia atque eō perculsa
Gracchōrum āctiōnibus obviam ierat, et prīmō Tibe- 315
rium, dein paucōs post annōs eadem ingredientem
Gāium, tribūnum alterum, alterum triumvirum colōniīs
dēdūcēdis, cum M. Fulviō Flaccō ferrō necāverat.

Et sānē Gracchīs cupīdine victōriae haud satis mode-
rātus animus fuit; sed bonō vincī satius est quam malō 320
mōre iniūriam vincere.

Igitur eā victōriā nōbilitās ex libidine suā ūsa multōs mortālēs ferrō aut fugā exstīnixit, plūsque in reliquum sibi timōris quam potentiae addidit. Quae rēs plērum-
325 que magnās cīvitatēs pessum dedit, dum alterī alterōs vincere quōvis modō et victōs acerbius ulciscī volunt.

GRAMMATICA LATINA

Dē vocābulis faciendīs

(I) *Praeverbia*

- 330 Simplex dīcitur verbum quod nōn factum est ex aliō verbō, ut *dare, facere, ferre, currere*. Ē verbīs simplicibus fiunt verba composita praepositīs syllabīs quae vocantur ‘praeverbia’. Praeverbia Latīna sunt haec:

ab-/ā-	con-	in-	per-	re-
335 ad-	dē-	inter-	prae-	sub-
ante-	dis-	intrō-	praeter-	super-
circum-	ex-/ē-	ob-	prō-	trāns-

Quaedam praeverbia mūtantur propter litterās sequentēs:

ab- > *abs-*, *au-*: *abs-terrēre, au-fugere*.

- 340 *ad-* > *ac-*, *af-*, *ag-*, *al-*, *ap-*, *ar-*, *as-*, *at-*, *a-*: *ac-cēdere, af-ferre, ag-gredi, al-loquī, ap-pōnere, ar-rogāre, as-sequī, at-tulisse, a-spicere*;

con- > *col-*, *com-*, *cor-*, *co-*: *col-lābī, com-movēre, com-probāre, cor-rumpere, co-īre*;

- 345 *dis-* > *dif-*, *dī-*, *di-*: *dif-fidere, dī-gredi, dī-lacerāre, dī-mittere, dī-ripere, di-scribere*;

ex- > *ef-*: *ef-fugere*;

in- > *il-*, *im-*, *ir-*: *il-lūdere, im-mittere, im-pellere, ir-rumpere*;

ob- > *oc-*, *of-*, *op-*: *oc-currere, of-ferre, op-pugnāre*;

- 350 *prō-* > *prōd-* ante vōcālem: *prōd-esse*;

re- > *red-* ante vōcālem: *red-īre*;

sub- > *suc-*, *suf-*, *sup-*, *sur-*, *su-*, *sus-*: *suc-cēdere, suf-ficere, sup-plēre, sur-ripere, su-spicere, sus-tinēre, sus-cipere*;

eā victōriā ūsa (: ūtēns)

fugā : exsiliō
in reliquum (tempus) =
in tempus futūrum

pessum dare = perdere

quī- quae- quod-vīs =
quīlibet, quicumque;
quō-vīs modō = quō-
libet/quōquō modō

praeverbium -īn

simplex -icis = quī
ex ūnō cōnstat

compositus ↔ simplex

co- ante vōcālem

co-igere > cōgere
sed: circum-, per-agere,
ante-capere
dē-hibēre > dēbēre
prae-hibēre > praebēre

sed: circum-datum

prō- su- dē-imere > prō-
mere sūmere dēmere
specere (verbum anti-
quum) = spectāre
sur-rigere > surgere
per-rigere > pergere
sed: circum-dēdisse

sed: circum-dare

trāns- > *trā-*: *trā-dūcere*, *trā-icere*.

Vōcālis verbī simplicis saepe mūtātur praepositō prae- 355
verbīō:

<i>a</i> > <i>i</i> :	<i>agere</i> > - <i>igere</i>	<i>tangere</i> > - <i>tingere</i>	
	<i>cadere</i> > - <i>cidere</i>	<i>frangere</i> > - <i>fringere</i>	
	<i>capere</i> > - <i>cipere</i>	<i>habēre</i> > - <i>hibēre</i>	
	<i>facere</i> > - <i>ficere</i>	<i>tacēre</i> > - <i>ticēre</i>	360
	<i>iacere</i> > -(i) <i>icere</i>	<i>fatērī</i> > - <i>fitērī</i>	
	<i>rapere</i> > - <i>ripere</i>	<i>salīre</i> > - <i>silīre</i>	
	<i>statuere</i> > - <i>stītuere</i>	<i>datum</i> > - <i>dītum</i>	

Exempla: ex-igere, con-cidere, ac-cipere, ef-ficere, ab-icere,
ē-ripere, re-stituere, at-tingere, ef-fringere, pro-hibēre, re- 365
ticēre, cōn-fitērī, dē-silīre, ad-dītum.

<i>e</i> > <i>i</i> :	<i>emere</i> > - <i>imere</i>	<i>specere</i> > - <i>spicere</i>	
	<i>legere</i> > - <i>ligere</i>	<i>tenēre</i> > - <i>tinēre</i>	
	<i>regere</i> > - <i>rigere</i>	<i>sedēre</i> > - <i>sidēre</i>	
	<i>premere</i> > - <i>primere</i>	<i>dēdisse</i> > - <i>dīdisse</i>	370

Exempla: red-imere, ē-ligare, ē-rigare, re-primere, dē-spi-
cere, re-tinēre, ob-sidēre, ad-dīdisse.

<i>a</i> > <i>e</i> :	<i>dare</i> > - <i>dere</i>	<i>scandere</i> > - <i>scendere</i>	
	<i>gradī</i> > - <i>gredī</i>	<i>captum</i> > - <i>ceptum</i>	
	<i>sacrāre</i> > - <i>secrāre</i>	<i>factum</i> > - <i>fectum</i>	375
	<i>damnāre</i> > - <i>demnāre</i>	<i>iactum</i> > - <i>iectum</i>	
	<i>spargere</i> > - <i>spergere</i>	<i>raptum</i> > - <i>reptum</i>	

Exempla: ad-dere, ē-gredī, cōn-secrāre, con-demnāre, di-
spargere, a-scendere, ac-ceptum, ef-fectum, ab-iectum, ē-rep-
tum. 380

ae > *i*: *caedere* > -*cīdere*, *quaerere* > -*quīrere*

au > *ū*: *claudere* > -*clūdere*

Exempla: oc-cīdere, ex-quīrere, in-clūdere.

PENSVM A

Supplenda sunt verba composita:

ab- + agere > —; ab- + ferre > —; ab- + tulisse > —; ad- +
currere > —; ad- + lātum > —; ad- + pellere > —; con- +

cadere > —; con- + loquī > —; con- + pōnere > —; con- + regere > —; con- + orīrī > —; dē- + scandere > —; dē- + salīre > —; dis- + fluere > —; dis- + regere > —; ex- + ferre > —; ē- + iacere > —; in- + ruere > —; in- + premere > —; in- + lātum > —; ob- + pōnere > —; ob- + caedere > —; re- + statuere > —; per- + facere > —; prō- + gradī > —; prō- + īre > —; re- + agere > —; re- + quaerere > —; sub- + tenēre > —; trāns- + dare > —.

Supplenda sunt verba simplicia:

accipere < ad- + —; contingere < con- + —; ēdere < ē- + —; prōicere < prō- + —; colligere < con- + —; inquīrere < in- + —; exclūdere < ex- + —.

PENSVM B

Catō, quamquam aliās prōmptus erat ad —, Scīpiōnem laudāvit. Multī ad Andrisum — [= conveniēbant], quī fābulam — ‘sē esse Perseī filium ex — nātum.’ Masinissa in summā — [= senectūte] mortuus est. Corinthus, urbs — [= divitissima], dīruta est ā L. Mummiō, virō — [↔ cupidō]. Mancīnus dignitātī populī Rōmānī — imposuit: pācem fēcīt — [= turpem], quam senātus — esse vetuit. Viriāthus, ex — [< vērārī] dux factus, ā — interfectus est et ā mīlitibus suis multum —. Scīpiō exercitum — [= luxū] corruptum ad veterem disciplīnam restituit: multa — ē castrīs ēiēcīt et mīlītēs — [VII] — portāre coēgit.

Ti. Gracchus, cum lēgem — [< ager] — [= tulisset], ab — occīsus est ictus — subsellī. Scīpiō, dum — agrō dividendō creātīs — [= resistit], dēcessit, sed dē morte eius nūlla — ācta est. C. Gracchus, quī ōrātor — fuit quam frāter, lēgem — [< frūmentum] tulit et complūrēs — dēdūxit. Post — [< tribūnus] suum — [< sēditio] is quoque occīsus est. Ti. et C. Gracchus plēbem in libertātem — cōnātī sunt, sed nōbilitās, quae factiōne magis — [= valēbat], — [< agere] eōrum obviam iit.

Fontēs calidārum aquārum corporī — sunt. Servus quī

Vocābula nova:

dēcrētum
paellex
nervus
senecta
aedilitās
circuitus
vērātor
lābēs
prōditor
furca
cavea
luxuria
scortum
vāllus
ēruptiō
triumvirī
offēnsa
optimātēs
fragmentum
subsellium
rogātiō
quaestiō
triēns
tribūnātus
colōnia
abundantia
dominātiō
formidō
lascīvia
modestia
dissēsiō
permixtiō
actiō
praeverbium
prōgnātus
remōtus
irritus
ērudītus
abstinēns
praedives
salūber
ignōminiōsus
ratus
extrāneus
agrārius
triumvirālis

eloquēns
 perniciosus
 frumentarius
 seditiosus
 modestus
 asper
 bellicus
 confinis
 noxius
 moderatus
 octogessimus
 septēni
 perrogare
 evincere
 perstare
 vituperare
 vigere
 coire
 fingere
 detegere
 suffragari
 revincere
 obstruere
 discernere
 infirmare
 complorare
 recidere
 vallare
 exonerare
 pabulari
 exardescere
 promulgare
 adversari
 sublegere
 admiscere
 dilacerare
 abstrahere
 pollere
 dispergere
 agitare
 polluere
 antepondere
 vindicare
 pessum dare
 per vicem
 satius
 quivis

dēliquit sub — verberātur. Quī modum non excēdit — est; quī paulō contentus est — esse dicitur.

Synōnima: indignātiō et —; nimia cōpia et —; terror et —; licentia et —; distāns et —; peregrinus et —; patefacere et —; passim spargere et —; praeferre et —; quilibet et —.

Contrāria: cōsensus et —; rudis et —; salūber et —; ratus et —; insōns et —; pūrgare et —.

PENSVM C

Quid Gulussa Rōmam nūtiāvit?

Quid Catō in senātū suādēbat?

Quid fieri placuit antequam bellum indīcerētur?

Cūr Carthāginiēnsēs dēditōne factā rebellāvērunt?

Quam fābulam fīxit Andrisus?

Quibus Masinissa rēgnum suum reliquit?

Quamobrem Catō Scīpiōnem laudāvit?

Quis imperātor Carthāginem expugnāvit?

Num uxor Hasdrubalis Rōmānīs sē dēdidit?

Cūr Corinthus ā Rōmānīs diruta est?

Quid L. Mummius in triumphō tulit?

Quis fuit Viriāthus?

Cūr senātus pācem quam Mancīnus cum Numantīnīs fēcerat ratam esse vetuit?

Cūr bellum Numantīnum trahēbātur?

Quārē Scīpiō iūmenta venīre iussit?

Quid Scīpiō ēgit xiv annō post Carthāginem dēlētā?

Quās lēgēs Ti. Gracchus prōmulgāvit?

Num Ti. Gracchus iterum tribūnus creātus est?

Quandō Scīpiō mortuus inventus est?

Quamobrem suspecta fuit uxor eius?

Ā quō C. Gracchus occīsus est?

IVGVRTHA

[Ex C. Sallustii Crispī 'Bellō Iugurthīnō']

- 5 Bellum scrīptūrus sum quod populus Rōmānus cum Iugurthā, rēge Numidārum, gessit, prīmum quia magnum et atrōx variāque victōriā fuit, dehinc quia tunc prīmum superbiae nōbilitātis obviam itum est. Sed priusquam huiusce modī reī initium expediō, pauca suprā repetam.

- Bellō Pūnicō secundō, quō dux Carthāginiēnsium Hannibal post magnitūdinem nōminis Rōmānī Italiae opēs māximē attrīverat, Masinissa, rēx Numidārum, in
10 amīcitiam receptus ā P. Scīpiōne (cui postea 'Āfricānō' cognōmen ex virtūte fuit), multa et praeclāra reī mīlītāris facinora fēcerat. Ob quae — victīs Carthāginiēnsibus et captō Syphāce, cuius in Āfricā magnum atque lātē imperium valuit — populus Rōmānus quāscumque ur-
15 bēs et agrōs manū cēperat rēgī dōnō dedit. Igitur amīci-

Iugurtha: "Ō, urbem vēnālem!"

Iugurthīnus -a -um
< Iugurtha -ae m

de-hinc = deinde

huius-ce = huius
huius modī = huius
generis, tālis
expediēre = explānāre
suprā : quae superiōra
(priōra) sunt

post magnitūdinem... :
postquam magnum fac-
tum est nōmen Rōmā-
num
at-terere -trīvisse -trītum
= minuire, debilitāre

manū : armīs
dōnō (dat) dare = dōnāre

per-manēre

concubinā -aef = paelex
 privātum : sine officiō
 públicō
 dē-relinquere = relin-
 quere (morte)
 pollēns -entis = potēns
 decōrus -a -um = decēns,
 pulcher
 inertia -aef (< iners)
 = vitā ōtiōsa
 equitāre = equō vehī
 iaculārī = iaculō ūtī
 : equitābat, iaculābatur,
 certābat, erat...
 ante-īre = antecēdere
 ad hoc = praetereā

ferīre : caedere

tam-etsī = etsī

glōriae (dat) esse = glō-
 riam afferre
 ex-igere = peragere
 aetāte : vitā
 vehemēns -entis = vio-
 lentus, ācer; adv̄ vehe-
 menter = valdē
 eō negōtiō : eā rē
 (cum) animō volvere
 = reputāre
 avidus -a -um (< avēre)
 = valdē cupidus

ānxius erat = metuēbat

difficultās -ātis (< diffi-
 cilis) = rēs difficilis

tia Masinissae bona atque honesta nōbīs permānsit. Sed
 imperiū vītaeque eius finis īdem fuit.

Dein Micipsa filius rēgnū sōlus obtinuit, Mastana-
 bale et Gulussā frātribus morbō absūptis. Is Adherba-
 lem et Hiempsalem ex sēsē genuit, Iugurthamque, fī- 20
 lium Mastanabalis frātris (quem Masinissa, quod ortus
 ex concubinā erat, privātum dēreliquerat) eōdem cultū
 quō liberōs suōs domī habuit.

Quī ubi primum adolēvit, pollēns vīribus, decōrā fa- 6
 ciē, sed multō māximē ingeniō validus, nōn sē luxuī 25
 neque inertiae corrumpendum dedit, sed, uti mōs gen-
 tis illius est, equitāre, iaculārī, cursū cum aequālibus
 certāre; et, cum omnēs glōriā anteīret, omnibus tamen
 cārus esse. Ad hoc plēraque tempora in vēnandō agere,
 leōnem atque aliās ferās prīmus aut in prīmīs ferīre: 30
 plūrimū facere et minimum ipse dē sē loquī.

Quibus rēbus Micipsa tametsī initiō laetus fuerat ex-
 istimāns virtūtem Iugurthae rēgnō suō glōriae fore,
 tamen, postquam hominem adulēscētem — exāctā suā
 aetāte et parvīs liberīs — magis magisque crēscere intel- 35
 legit, vehementer eō negōtiō permōtus multa cum
 animō suō volvēbat. Terrēbat eum nātūra mortālium
 avida imperiū et praeceps ad explendam animī cupīdi-
 nem; ad hoc studia Numidārum in Iugurtham accēnsa,
 ex quibus, sī tālem virum dolīs interfēcisset, nē qua 40
 sēditiō aut bellum orīrētur, ānxius erat.

Hīs difficultātibus circumventus, ubi videt neque per 7

vim neque insidiis opprimī posse hominem tam accep-
tum populāribus, quod erat Iugurtha manū prōmptus
45 et appetēns glōriae militāris, statuit eum obiectāre perī-
culis et eō modō fortūnam temptāre.

Igitur bellō Numantīnō Micipsa, cum populō Rō-
mānō equitum atque peditum auxilia mitteret, spērāns
vel ostentandō virtūtem vel hostium saevitiā facile eum
50 occāsūrum, praefēcit Numidis quōs in Hispāniam mit-
tēbat.

Sed ea rēs longē aliter ac ratus erat ēvēnit. Nam Iu-
gurtha — ut erat impigrō atque ācrī ingeniō — ubi
nātūram P. Scīpiōnis (quī tum Rōmānis imperātor erat)
55 et mōrem hostium cognōvit, multō labōre multāque
cūrā, praetereā modestissimē pārendō et saepe obviam
eundō perīculis, in tantam clāritūdinem brevī pervēne-
rat, ut nostris vehementer cārus, Numantīnis māximō
terrōrī esset.

8 Eā tempestāte in exercitū nostrō fuēre complūrēs
novī atque nōbilēs, quibus dīvitiae bonō honestōque po-
tiōrēs erant, factiōsī domī, potentēs apud sociōs, clārī
magis quam honestī; quī Iugurthae nōn mediocrem ani-
mum pollicitandō accendēbant, ‘sī Micipsa rēx occi-
65 disset, fore uti sōlus imperiū Numidiae potirētur: in ipsō
māximam virtūtem, Rōmae omnia vēnālia esse!’

Sed postquam, Numantiā delētā, P. Scīpiō dīmittere
auxilia et ipse revertī domum dēcrēvit, dōnātum atque
laudātum magnificē prō cōtiōne Iugurtham in praetō-

ap-petere = cupidēpetere;
appetēns = cupidus
ob-iectāre = obicere

occidere -cidisse
-cāsūrum
praefēcit *eum*

ubi (+ *perf*) = ubi prī-
mum, postquam

eundō *ger* < īre
clāritūdō -inis / < clārus

terrōrī esse = terrōrem
inicare
(homō) novus = quī
prīmus ē gente suā
magistrātum init
honestum -īn = honestās,
virtūs
potior = optātor
factiōsus -a -um (< factiō)
= sēditiōsus
mediocris -e = modicus
pollicitārī = pollicērī

fore uti imperiū potirētur
= eum imperiū potitū-
rum esse
vēnālis -e = quī vēnit,
quī emī potest

sēcrētō *adv* = in sēcrētō,
clam
neu quibus = nēve ūllīs
(cuiquam)
īn-suēscere = adsuēscere,
mōrem sibi facere

gaudiō (*dat*) esse =
gaudium afferre
nōbīs : mihi

accipere = comperīre,
audīre
ita esse : vēra esse
grātia (< grātus) =
cāritās, favor

aggredī (+ *īnf*) = in-
cipere, cōnārī

verba habēre = verba
facere, loquī

sī *tē* genuissem : sī pater
tuus essem
mē falsum habuit = mē
fefellit
novissimē = nūper

rium abdūxit ibique sēcrētō monuit ‘ut potius pūblicē 70
quam prīvātīm amīcitiam populī Rōmānī coleret neu
quibus largīrī īnsuēsceret: perīculōsē ā paucīs emī quod
multōrum esset; sī permanēre vellet in suīs artibus,
ultrō illī et glōriam et rēgnum ventūrum.’

Sīc locūtus cum litterīs eum, quās Micipsae redderet, 9
dīmīsit. Eārum sententia haec erat:

“Iugurthae tuī bellō Numantīnō longē māxima virtūs
fuit, quam rem tibi certō sciō gaudiō esse. Nōbīs ob
merita sua cārus est; ut idem senātuī et populō Rōmānō
sit, summā ope nītēmur. Tibi quidem prō nostrā amīci- 80
tiā grātulor. Ēn habēs virum dignum tē atque avō suō
Masinissā.”

Igitur rēx, ubi ea quae fāmā accēperat ex litterīs im-
perātōris ita esse cognōvit, cum virtūte tum grātiā virī
permōtus, flexit animum suum et Iugurtham beneficiīs 85
vincere aggressus est, statimque eum adoptāvīt et testā-
mentō pariter cum filiīs hērēdem īstituit.

Sed ipse paucōs post annōs morbō atque aetāte cōn-
fectus, cum sibi finem vītae adesse intellexeret, cōram
amīcīs et cognātīs itēque Adherbale et Hiempsale filiīs 90
dīcitur huiusce modī verba cum Iugurthā habuisse:

“Parvum ego tē, Iugurtha, āmissō patre, sine spē, 10
sine opibus, in meum rēgnum accēpī, exīstimāns nōn
minus mē tibi quam sī genuissem ob beneficia cārum
fore. Neque ea rēs falsum mē habuit. Nam — ut alia 95
magna et ēgregia tua omittam — novissimē rediēns Nu-

mantiā mēque rēgnumque meum glōriā honōrāvistī tuā- que virtūte nōbīs Rōmānōs ex amīcīs amīcissimōs fē- cistī. In Hispāniā nōmen familiae renovātum est. Pos- 100 trēmō — quod difficillimum inter mortālēs est — glōriā invidiam vīcistī.	-que... -que = et... et (mē-que rēgnum-que = et mē et rēgnum) nōmen familiae : glōria gentis Masinissae
“Nunc, quoniam mihi nātūra finem vītae facit, per hanc dexteram moneō obtestorque tē uti hōs, quī tibi genere propinquī, beneficiō meō frātēs sunt, cārōs ha- 105 beās, neu mālīs aliēnōs adiungere quam sanguine con- iūncōs retinēre. Nōn exercitūs neque thēsaurī praesidia rēgnī sunt, vērūm amīcī, quōs neque armīs cōgere neque aurō parāre queās: officiō et fidē pariuntur. Quis autem amīcior quam frāter frātrī? aut quem aliēnum 110 fidum inveniēs, sī tuīs hostis fueris? Equidem ego vōbīs rēgnum trādō firmum, sī bonī eritis, sīn malī, im- bēcillum. Nam concordīā parvae rēs crēscunt, discordiā māximae dilābuntur.	ob-testārī = ōrāre (diis testibus) cārū habēre = diligere tibi adiungere parāre : emere quīre quīvisse = posse; queās (<i>coni praes</i>) = possis equidem ego = equidem imbēcillus -a -um = infirmus dī-lābī = in variās partēs lābī, perīre ante hōs : magis quam hōs sapientia -ae f < sapiēns deceat tē prōvidēre (= cūrāre) nē...
“Cēterum ante hōs tē, Iugurtha, quī aetāte et sapien- 115 tiā prior es, nē aliter quid ēveniat prōvidēre decet. Nam in omnī certāmine, quī opulentior est, etiam sī accipit iniūriam, tamen, quia plūs potest, facere vidētur.	iniūriam facere
“Vōs autem, Adherbal et Hiempsal, colite, observāte tālem hunc virum, imitāminī virtūtem, et ēnitiminī nē 120 ego meliōrēs liberōs sūmpsisse videar quam genuisse!” 11 Ad ea Iugurtha, tametsī rēgem ficta locūtum intelle- gēbat et ipse longē aliter animō agitābat, tamen prō tempore benignē respondit.	ob-servāre = colere = ho- nōrāre, cārū habēre ē-nitī = valdē nītī sūmpsisse : adoptāvisse ficta -ōrum n : verba ficta, falsa animō agitāre = cōgitāre prō tempore = ut tempus postulābat

[annō 118 a. C.]
iūsta -ōrum *n* = fūnus
rēgulus -ī *m* = parvus
rēx, rēgis filius
in ūnum *locum*
dis-ceptāre = disserere,
colloquī

iacit = dicit
quīnquennium -ī *n*
= quīnque annī
re-scindere = irritum
facere
animō valēre : sapere

adoptātiō -ōnis *f*
= adoptiō

mōlīrī = labōrāre, nūti
: mōlītur, parat...
cum animō habēre = re-
putāre (ea quibus H. ca-
perētur: quō modō H.
capī posset)

dis-tribuere = dīvidere
(inter eōs)
alius aliō = in suum
quisque locum
domō eius quī...

aliquem prōmissis one-
rāre = alicui multa
prōmittere

adulterīnus -a -um =
factus ad fallendum,
falsus

Micipsa paucīs post diēbus moritur. Postquam illi
mōre rēgiō iūsta magnificē fēcērant, rēgulī in ūnum 125
convēnērunt, ut inter sē dē cūnctīs negōtiīs disceptā-
rent. Ibi cum multa dē administrandō imperiō dissere-
rent, Iugurtha inter aliās rēs iacit ‘oportēre quīnquennī
cōnsulta et dēcrēta omnia rescīndī, nam per ea tempora
cōnfectum annīs Micipsam parum animō valuisse.’ 130
Tum ‘idem’ Hiempsal ‘placēre sibi’ respondit, ‘nam
ipsum illum tribus proximīs annīs adoptātiōne in rēg-
num pervēnisse!’ Quod verbum in pectus Iugurthae al-
tius quam quisquam ratus erat dēscendit. Itaque ex eō
tempore irā et metū ānxius mōlīrī, parāre atque ea 135
modo cum animō habēre quibus Hiempsal per dolum
caperētur.

Prīmō conventū, quem ab rēgulīs factum suprā me- 12
morāvī, propter dissēnsiōnem placuerat dīvidī thē-
saurōs finēsque imperiī singulīs cōstituī. Itaque tem- 140
pus ad utramque rem dēcernitur, sed mātūrius ad pecū-
niam distribuendam. Rēgulī intereā in loca propinqua
thēsaurīs alius aliō concessēre. Sed Hiempsal in oppidō
Thirmidā forte eius domō ūtēbātur quī, proximus līctor
Iugurthae, cārus acceptusque eī semper fuerat. Quem 145
ille cāsū ministrum oblātum prōmissis onerat impellit-
que uti tamquam suam vīsēns domum eat, portārum
clāvēs adulterīnās paret (nam vērae ad Hiempsalem re-
ferēbantur); ‘cēterum, ubi rēs postulāret, sē ipsum cum
magnā manū ventūrum.’ 150

Numida mandāta brevī cōnficit atque, uti doctus erat, noctū Iugurthae milītēs intrōdūcit. Quī postquam in aedēs irrūpēre, dīversī rēgem quaerere, dormientēs aliōs, aliōs occurrentēs interficere, scrūtārī loca abdita, 155 clausa effringere, strepitū et tumultū omnia miscēre — cum interim Hiempsal reperitur occultāns sē tuguriō mulieris ancillae, quō initiō pavidus et ignārus locī perfūgerat. Numidae caput eius, uti iussī erant, ad Iugurtham referunt.

13 Cēterum fāma tantī facinoris per omnem Āfricam brevī divulgātur. Adherbalem omnēsque quī sub imperiō Micipsae fuerant metus invādit. In duās partēs discēdunt Numidae: plūrēs Adherbalem sequuntur, sed illum alterum bellō meliōrēs. Igitur Iugurtha quam 165 māximās potest cōpiās armat, urbēs partim vī, aliās voluntate imperiō suō adiungit, omnī Numidiae imperāre parat. Adherbal, tametsī Rōmam lēgātōs mīserat, quī senātum docērent dē caede frātris et fortūnis suīs, tamen frētus multitudīne milītum parābat armīs contendere. Sed ubi rēs ad certāmen vēnit, victus ex proeliō 170 profūgit in prōvinciam ac deinde Rōmam contendit.

Tum Iugurtha, patrātis cōnsiliīs, postquam omnis Numidiae potiēbātur, in otiō facinus suum cum animō reputāns, timēre populum Rōmānum neque adversus 175 iram eius usquam, nisi in avāritiā nōbilitātis et pecūniā suā, spem habēre. Itaque paucīs diēbus cum aurō et argentō multō Rōmam lēgātōs mittit, quīs praecipit

docēre -uisse doctum;
doctus : iussus

dīversī: in dīversās partēs
: quaerunt...
occursāre = occurrere
scrūtārī = explōrāre
abditus = occultus
effringere = foribus
effractus penetrāre
tugurium -ī n = casa

dīvilgāre = vulgō
patēfacere

quam māximās potest
= (tantās) quantās
māximē potest
partim = in parte; partim
... aliās = aliās ... aliās

frētus -a -um (+abl)
= fidēs
contendere = certāre
prōvincia Āfrica: terra
Carthāginiēnsium prō-
vincia Rōmāna facta
(Rōmam) contendere
= properāre
patrāre = perficere
Numidiae potiēbātur =
N.ae potēs erat (: in
suā potestāte tenēbat)

paucīs diēbus = intrā
paucōs diēs
quīs = quibus (dat/abl/pl)

(mūneribus) explēre
= dōnāre
ac-quirere < ad- +
quaerere
nē cūntentur (: dubitent)
parāre quaecumque
possint

com-mūtatiō -ōnis f
= mūtatiō
incessit : facta est

utrīsq; : Adherbaliet
lēgātis Iugurthae
accēpimus : nōbistrādi-
tum est

stirps = gēns ex quā
aliq; ortus est

eōs quī

māximētūtōs = tūtissimōs
quod in familiā fuit :
quantum f. a potuit
praestāre (-stitisse) ut
= cūrāre ut
per ōtium = in pāce

eōrum : frātrum meōrum

‘prīmum uti veterēs amīcōs mūneribus expleant, deinde
novōs acquirant, postrēmō quaecumque possint largi-
undō parāre nē cūntentur.’ 180

Sed ubi Rōmam lēgātī vēnere et ex praeceptō rēgis
hospitibus aliisque, quōrum eā tempestāte in senātū
auctōritās pollēbat, magna mūnera mīsere, tanta com-
mūtatiō incessit, ut ex māmām invidiā in grātiām et
favōrem nōbilitātis Iugurtha venīret! 185

Diē cōstitūtō senātus utrīsq; datur. Tum Adherba-
lem hōc modō locūtum accēpimus:

“Patrēs cōscriptī! — Iugurtha, homō omnium quōs 14
terra sustinet scelerātissimus, contēptō imperiō ves-
trō, Masinissae mē nepōtem et iam ab stirpe socium at- 190
que amīcum populī Rōmānī, rēgnō fortūnisque omni-
bus expulit. Iīs finibus ēiectus sum quōs māiōribus meis
populus Rōmānus dedit, unde pater et avus meus unā
vōbiscum expulere Syphācem et Carthāginiēnsēs. Ves-
tra beneficia mihi ērepta sunt, patrēs cōscriptī, vōs in 195
meā iniuriā dēspectī estis.

“Ego sīc exīstimābam, patrēs cōscriptī, quī vestram
amīcitiām dīligenter colerent, eōs multum labōrem sus-
cipere, cēterum ex omnibus māximē tūtōs esse. Quod in
familiā nostrā fuit, praestitit uti in omnibus bellis ades- 200
set vōbīs: nōs uti per ōtium tūtī sīmus, in vestrā manū
est, patrēs cōscriptī. Pater nōs duōs frātrēs reliquit,
tertium Iugurtham beneficiis suis ratus est coniūctum
nōbīs fore. Alter eōrum necātus est, alterius ipse ego

205 manūs impiās vix effūgī. Quid agam? aut quō potissimum īnfēlīx accēdam?

“Patrēs cōscriptī! Subvenīte mihi miserō, īte obviam iniūriae, nōlīte patī rēgnum Numidiae, quod vestrum est, per scelus et sanguinem familiae nostrae tābēscere!”

sub-venīre = auxiliō
venīre, opem ferre

tābēscere (↔ convalēs-
cere) = absūmī (morbō)

15 Postquam rēx finem loquendī fēcīt, lēgātī Iugurthae, largitiōne magis quam causā frētī, paucīs respondent: ‘Hiempsalem ob saevitiam suam ab Numidīs interfec-
tum; Adherbalem ultrō bellum īnferentem, postquam superātus sit, querī quod iniūriam facere nequīvisset!
215 Iugurtham ab senātū petere, nē sē alium putārent ac Numantiae cognitus esset, neu verba inimīcī ante facta sua pōnerent.’

largitiō -ōnis / < largīrī

ne-quire = nōn quīre,
nōn posse

verba ante facta pōnere =
verba factis antepōnere

Deinde utrīque Cūriā ēgrediuntur. Senātus statim cōsulitur. Fautōrēs lēgātōrum, praetereā senātūs mag-
220 na pars, grātiā dēprāvāta, Adherbalis dicta contemnere, Iugurthae virtūtem extollere laudibus; grātiā, vōce, dē-
nique omnibus modīs prō aliēnō scelere et flāgitiō suā quasi prō glōriā nītēbantur. At contrā paucī, quibus bonum et aequum dīvitiīs cārius erat, subveniundum

grātiā : g. Iugurthae
dē-prāvāre = prāvum
facere, corrumpere
: contemnunt, extollunt
ex-tollere (laudibus)
= valdē laudāre
flāgitium -īn = turpe
factum, indignitās
prō suā glōriā

225 Adherbalī et Hiempsalis mortem sevērē vindicandam cēnsēbant; sed ex omnibus māximē Aemilius Scaurus, homō nōbilis, impiger, factiōsus, avidus potentiae, honōris, dīvitiārum, cēterum vitia sua callidē occultāns.

M. Aemilius Scaurus:
cōs. annō 115 a. C.

16 Vicit tamen in senātū pars illa quae vērō pretium aut
230 grātiā anteferēbat. Dēcrētum fit ‘uti decem lēgātī rēg-
num quod Micipsa obtinuerat inter Iugurtham et Ad-

vērūm -īn = bonum et
aequum
ante-ferre = antepōnere,
praeferre

victōriam exercēre = victōriā ūtī ac-cūrātus-a-um = cum cūrā factus; accūrātē = magnā cum cūrā multa dandō et pollicendō	herbalem dīviderent.' Cuius lēgātiōnis prīnceps fuit L. Opīmius, homō clārus et tum in senātū potēns, quia cōnsul, C. Gracchō et M. Fulviō Flaccō interfectīs, ācerrimē victōriam nōbilitātis in plēbem exercuerat. 235
commodum rēgis = quod rēgī prōdest	Eum Iugurtha, tametsī Rōmae in inimicīs habuerat, ta- men accūrātissimē recēpit, dandō et pollicendō multa perfēcit uti fāmae, fideī, postrēmō omnibus suis rēbus commodum rēgis anteferet. Reliquōs lēgātōs eādem viā aggressus plērōsque capit; paucīs cārior fidēs quam pe- 240 cūnia fuit.
dīvisiō-ōnis / < dīvidere quae pars Numidiae = ea pars N. ae quae portuōsus-a-um = portūs habēns rē (ex) ōrnātus = rem habēns possidēre-sēdisse	In dīvisiōne, quae pars Numidiae Maurētāniam attin- git, agrō virisque opulentior, Iugurthae trāditur; illam alteram, quae portuōsior et aedificiīs magis exōrnāta erat, Adherbal possēdit. 245
adipīscī -eptum sēsē adeptum esse	Postquam, dīvisō rēgnō, lēgātū Āfricā dēcessēre et Iu- 20 gurtha contrā timōrem animī praemia sceleris adeptum sēsē videt, certum esse ratus, quod ex amicīs apud Nu- mantiam accēperat, omnia Rōmae vērālia esse, simul et
pollicitātiō-ōnis / (< pol- licitārī) = prōmissum in-tendere -disse -tum = advertere opportūnus-a-um = idō- neus; quī obicitur (rēi) ex im-prōvisō = praeter exspectātiōnem, subitō	illōrum pollicitātiōnibus accēnsus quōs paulō ante mū- 250 neribus explēverat, in rēgnum Adherbalis animum in- tendit. Ipse ācer, bellicōsus; at is quem petēbat quiētus, imbellis, placidō ingeniō, opportūnus iniūriae, metuēns magis quam metuendus. Igitur ex imprōvisō finēs eius cum magnā manū invādit, multōs mortālēs cum pecore 255
convertit = sēsē convertit, revertitur	atque aliā praedā capit, aedificia incendit, plēraque loca hostiliter cum equitātū accēdit; deinde cum omnī multi- tūdine in rēgnum suum convertit, exīstimāns Adherba-

lem dolore permōtum iniuriās suās manū vindicātūrum 260 eamque rem bellī causam fore.	manū : armīs
At ille, quod neque sē parem armīs exīstimābat et amicitiā populī Rōmānī magis quam Numidīs frētus erat, lēgātōs ad Iugurtham dē iniuriīs questum mīsīt.	amicitiā frētus erat = amicitiae cōnfidēbat
Quī tametsī contumēliōsa dicta rettulerant, prius tamen 265 omnia patī dēcrēvit quam bellum sūmere. Neque eō	contumēliōsus -a -um < contumēlia
magis cupīdō Iugurthae minuēbātur, quippe quī tōtum eius rēgnū animō iam invāserat. Itaque nōn uti antea cum praedātōriā manū, sed magnō exercitū comparātō bellum gerere coepit et apertē tōtius Numidiae impe- 270 rium petere. Cēterum, quā pergēbat, urbēs, agrōs vās- tāre, praedās agere, suis animum, hostibus terrōrem augēre.	quippe quī = quīscilicet, quoniam praedātōrius -a -um = quī praedātur : vāstat, agit : auget
21 Adherbal, ubi intellegit eō prōcessum uti rēgnū aut relinquendum esset aut armīs retinendum, necessariō 275 cōpiās parat et Iugurthae obviū prōcēdit.	eō prōcessum <i>esse</i> = eō (tam longē) rem prō- cessisse necessariō <i>adv</i>
Interim haud longē ā marī prope Cirtam oppidum utrūque exercitus cōnsēdit, et quia diēi extrēmum erat, proelium nōn inceptum. Sed ubi plērumque noctis prōcessit, obscurō etiam tum lūmine, mīlitēs Iugurthīnī 280 signō datō castra hostium invādunt; sēmisomnōs par- tim, aliōs arma sūmentēs fugant funduntque. Adherbal cum paucīs equitibus Cirtam profūgit, et nī multitudō togātōrum fuisset, quae Numidās īnsequentēs moeni- bus prohibuit, ūnō diē inter duōs rēgēs coeptum atque 285 patrātum bellum foret. Igitur Iugurtha oppidum cir-	Cirta -aef: caput Numi- diae extrēmum -ī n = finis inceptum = coeptum sēmi-somnus -a -um = nec dormiēns nec vigilāns togātī : Rōmānī īn-sequī = persequī ā moenibus

ante-capere

*'senātum populumque R.
velle et cēnsere eōs ab
armīs discēdere (= ut...
discēdant)'
sē-que illīs-que = et sē
(Rōmānīs) et illīs*

mātūrāre = properāre

adulēscētia -ae f = aetās
adulēscēntis
ēnī ī ēnīsum
malitia -ae f < malus
sē P. Scīpiōnī placuisse

pēnūria -ae f = inopia

quō plūra... eō minus

sē obviam īisse

prō bonō = bene

sē missūrum esse

(agendī) cōpia = occāsio,
potestās (: lēgātī Adher-
balem appellāre nōn
potuerunt)

cumsēdit; vīneīs turribusque et māchinīs omnium gene-
rum expugnāre aggreditur, māximē festīnāns tempus
lēgātōrum antecapere quōs ante proelium factum Rō-
mam ab Adherbale missōs audīverat.

Sed postquam senātus dē bellō eōrum accēpit, trēs 290
adulēscēntēs in Āfricam lēgantur, quī ambōs rēgēs ad-
eant, senātūs populīque Rōmānī verbīs nūntient: 'velle
et cēnsere eōs ab armīs discēdere: ita sēque illīsque dig-
num esse.'

Lēgātī in Āfricam mātūrāntēs veniunt, eō magis quod 22
Rōmae, dum proficīscī parant, dē proeliō factō et op-
pugnātiōne Cirtae audiēbātur — sed is rūmor clēmēns
erat. Quōrum Iugurtha acceptā ōrātiōne respondit:
'Sibi neque māius quicquam neque cārius auctōritāte
senātūs esse; ab adulēscēntiā ita sē ēnīsum ut ab optimō 300
quōque probārētur; virtūte, nōn malitiā P. Scīpiōnī,
summō virō, placuisse; ob eādem artēs ā Micipsā, nōn
pēnūriā liberōrum, in rēgnum adoptātum esse. Cēte-
rum quō plūra bene atque strēnuē fēcisset, eō animum
suum iniūriam minus tolerāre. Adherbalem dolīs vītāe 305
suae īnsidiātum; quod ubi comperisset, scelerī eius ob-
viam īsse; populum Rōmānum neque rēctē neque prō
bonō factūrum, sī ab iūre gentium sēsē prohibuerit.
Postrēmō dē omnibus rēbus lēgātōs Rōmam brevī mis-
sūrum.'

310

Ita utrīque dīgrediuntur. Adherbalis appellandī cōpia
nōn fuit.

23 Iugurtha, ubi eōs Āfricā dēcessisse ratus est, neque propter locī nātūram Cirtam armīs expugnāre potest, 315 vāllō atque fossā moenia circumdat, turrēs exstruit eās- que praesidiīs firmat; praetereā diēs noctēsque aut per vīm aut dolīs temptāre. Adherbal, ubi intellegit omnēs suās fortūnās in extrēmō sitās, hostem īnfestum, auxiliū spem nūllam, pēnūriā rērum necessariārum bellum 320 trahī nōn posse, ex iīs quī ūnā Cirtam profūgerant duōs māximē impigrōs dēlēgit, eōs multa pollicendō ac mise- randō cāsum suum cōnfīrmat, uti per hostium mūnitiō- nēs noctū ad proximum mare, dein Rōmam pergerent.	: temptat in extrēmō <i>periculō</i> sitās <i>esse</i> ūnā <i>cum eō</i> cōn-firmāre = firmāre (animō), adhortārī
24 Numidae paucīs diēbus iussa efficiunt. Litterīs Ad- 25 herbalis in senātū recitātis, fuere quī exercitum in Āfri- cam mittundum cēnsērent et quam primum Adherbalī subveniundum. Sed ab iisdem illīs rēgis fautoribus summā ope ēnīsum est nē tāle dēcrētum fieret. Ita bo- num pūblicum, ut in plērisque negōtiīs solet, prīvātā 330 grātiā dēvictum.	fuere quī cēnsērent = ali- quī (senātōrēs) fuērunt quī cēnsērent ab illis ēnīsum est = illi ēnīsi sunt
Lēgantur tamen in Āfricam māiōrēs nātū nōbilēs, amplīs honōribus ūsī, in quīs fuit M. Scaurus, dē quō suprā memorāvimus, cōsulāris et tum senātūs prīn- ceps. Iī, quod rēs in invidiā erat, trīduō nāvem ascen- 335 dēre; dein brevī Uticam appulsī litterās ad Iugurtham mittunt: ‘quam ōcissimē ad prōvinciam accēdat sēque ad eum ab senātū missōs.’ Ille, ubi accēpit hominēs clārōs, quōrum auctōritatem Rōmae pollēre audīverat, contrā inceptum suum vēnisse, cum paucīs equitibus in	amplīs honōribus ūsī = quī summōs magistrātūs gesserant rēs in invidiā erat : rēs invidiam excitābat ōcissimē = celerrimē; quam ō. (potest) = tam celeriter quam māximē fieri potest inceptum -in = quod in- ceptum (coepum) est, coepa

	prōvinciam vēnit. Ac tametsī senātūs verbīs gravēs mi- 340 nae nūntiābantur, quod ab oppugnātiōne nōn dēsiste- ret, multā tamen ōrātiōne cōnsūptā lēgātī frūstrā dis- cessēre.
Italicus -a -um < Italia; <i>pl</i> incolae dēfēnsāre = dēfendere cōnfidēre -fīsum esse; cōnfīsī = cōnfidentēs, cum cōnfiderent (crē- derent)	Ea postquam Cirtae audīta sunt, Italicī, quōrum vir- 26 tūte moenia dēfēnsābantur, cōnfīsī dēditiōne factā prop- 345 ter magnitudinem populī Rōmānī inviolātōs sēsē fore, Adherbalī suādent ‘uti sēque et oppidum Iugurthae trā- dat, tantum ab eō vītā paciscātur.’ At ille, tametsī omnia potiōra fidē Iugurthae rēbātur, tamen — quia penes eōsdem, sī adversārētur, cōgundī potestās erat — 350 ita uti cēnsuerant Italicī dēditiōnem facit. Iugurtha in primīs Adherbalem excruciātum necat; deinde omnēs pūberēs Numidās et negōtiātōrēs, uti quisque armātus obvius fuerat, interficit!
paciscī pactum = condi- ciōnem ferre, ex com- positō postulāre potior -ius <i>comp</i> = melior penes eōsdem cōgendi potestās erat : iidem eum cōgere poterant	Quod postquam Rōmae cognitum est, prōvinciae fu- 27 tūris cōsulibus Numidia atque Italia dēcrētae. Cōsu- lēs dēclārātī P. Scīpiō Nāsica, L. Calpurnius Bēstia. Calpurniō Numidia, Scīpiōnī Italia obvēnit. Deinde exercitus quī in Āfricā portārētur scribitur.
negōtiātor -ōris <i>m</i> = qui negōtiāgerit, mercātor negōtiātōrēs <i>Italicōs</i>	At Iugurtha, contrā spem nūntiō acceptō, filium et 28 cum eō duōs familiārēs ad senātum lēgātōs mittit iisque praecipit ‘omnēs mortālēs pecūniā aggrediantur!’ Quī postquam Rōmā adventābant, senātus ā Bēstiā cōn- sultus ‘placēretne lēgātōs Iugurthae recipī moenibus?’ iisque dēcrēvēre ‘nisi rēgnum ipsumque dēditum vēnis- 365 sent, uti in diēbus proximīs decem Italiā dēcēderent!’
ob-venīre = ēvenīre (sortibus) portāre : trānsportāre (militēs) scribere = cōn- scribere	
familiāris -is <i>m</i> = amīcus praecipit <i>ut</i> omnēs...	
adventāre (Rōmā) = ap- propinquāre (Rōmae) moenibus recipere : intrā moeniar. iī : senātōrēs	

Ita infectis rebus illi domum discēdunt.

in-fectus-a-um (< in+
factus)=im-perfectus

Interim Calpurnius, paratō exercitū, initio ācritur
Numidiam ingressus est multosque mortales et urbēs

29 aliquot pugnandō cepit. Sed ubi Iugurtha per legatos
pecuniā temptare coepit, animus aeger avaritiā facile
conversus est. Ceterum socius et administer omnium
consiliorum assumitur Scaurus, qui tametsi a principio
acerriem regem impugnaverat, tamen magnitudine pe-
375 cūniae a bono honestoque in pravum abstractus est.

animus cōsulis

ad-minister-trī m
= minister
as-sumere < ad-sumere

im-pugnare = op-
pugnare (verbis)

[Calpurnius, corruptus regis pecuniā, bellum trahere
coepit atque pacem cum Iugurthā flagitiōsam fecit iniussū
populi et senatus.

flagitiōsus-a-um (< flāgi-
tium) = ignominiosus,
turpis

Postquam res in Africā gestas fama divulgavit, apud
380 plebem gravis invidia. At C. Memmius tr. pl., vir vehe-
mens et infestus potentiae nobilitatis, populo persuadet uti
L. Cassius, qui tum praetor erat, ad Iugurtham mitteretur
eumque, datā fidē publicā, Rōmam dūceret, ut eius indicio
patefierent delicta Scauri et reliquorum qui pecuniae acce-
385 ptae accusabantur.]

invidia orta est

fidēs = prōmissum (: in-
violatum eum fore)
indiciū -ī n = quod
indicatur
pate-facere āct; pate-fieri
-factum pass

33 Igitur Iugurtha cum Cassio Rōmam venit. Ac tametsi
in ipso magna vis animi erat, confirmatus ab omnibus
quorum potentia aut scelere cuncta ea gesserat quae
supra diximus, C. Baebium tribunum plebis magnā
390 mercede parat, cuius impudentiā contra ius et iniurias
omnes munitus foret.

impudentia-ae f = audā-
cia sine pudore
cuius impudentiā mūnī-
tus foret : ut eius impu-
dentiā munitus (: tūtus)
esset

At C. Memmius, advocata contione, quamquam regi
infesta plebs erat, sedare motus et animos eorum mol-

: sedat, mollit, confirmat

cōfirmāre = affirmāre

post *adv* = postea

Numidia: in Numidiā

quamquam populus R.
intellegat quibus iuvan-
tibus... ea egerit
populum Rōmānum velle

in rē spēs sita est = ob rem
spēs est, rēs spem dare
potest

accēnsa : irāta

irā amat : irātīamant
(volunt)
lūdibriō (*dat*) habēre
= elūdere

augēscere = augērī in-
cipere, crēscere

adversus fuerat =
adversāsus erat

Sp. *Postumius* Albinus
[annō 110a. C.]
M. Minuciō Rūfō

persuādet *ut* rēgnū petat

agitāre = agere

Bomilcar - aris *m*

līre, postrēmō cōfirmāre ‘fidem pūblicam per sēsē in-
violātum fore.’ Post, ubi silentium coepit, prōductō Iu- 395
gurthā, verba facit: Rōmae Numidiaequē facinora eius
memorat, scelera in patrem frātrēsque ostendit; ‘quibus
iuvantibus quibusque ministrīs ea ēgerit quamquam in-
tellegat populus Rōmānus, tamen velle manifestā magis
ex illō habēre; sī vērūm aperiat, in fidē et clēmētiā 400
populī Rōmānī magnam spem illī sitam.’

Deinde, ubi Memmius dicundi finem fēcit et Iugur- 34
tha respondēre iussus est, C. Baebius tribūnus plēbis,
quem pecūniā corruptum suprā dīximus, rēgem tacēre
iubet! Ac tametsī multitūdō quae in cōtiōne aderat 405
vehementer accēnsa terrēbat eum clāmōre, vultū, saepe
impetū atque aliīs omnibus quae ira fierī amat, vīcit
tamen impudentia. Ita populus lūdibriō habitus ex cōn-
tiōne discēdit, Iugurthae Bēstiaeque et cēterīs quōs illa
quaestiō exagitābat animī augēscunt. 410

Erat eā tempestāte Rōmae Numida quīdam nōmine 35
Massīva, Gulussae filius, Masinissae nepōs, quī, quia in
dissēnsiōne rēgum Iugurthae adversus fuerat, dēditā
Cirtā et Adherbale interfectō profugus ex patriā abierat.
Huic Sp. Albīnus, quī proximō annō post Bēstiam cum 415
Q. Minuciō Rūfō cōsulātum gerēbat, persuādet, quo-
niam ex stirpe Masinissae sit, rēgnū Numidiaē ab se-
nātū petat.

Quae postquam Massīva agitāre coepit, neque Iu-
gurthae in amīcīs satis praesidiū est, Bomilcarī, proximō 420

et m̄ximē fidō sibi, imperat, pretiō īnsidiātōrēs Massivae paret ac m̄ximē occultē Numidam interficiat. Bomilcar mātūrē rēgis mandāta exsequitur, et per hominēs tālis negōtiī artificēs itinera ēgressūsque eius, postrēmō	imperat <i>ut...</i> paret īnsidiātōr-ōris <i>m</i> = quī īnsidiātur
425 loca atque tempora cūncta explōrat; deinde, ubi rēs postulābat, īnsidiās tendit. Igitur ūnus ex eō numerō quī ad	mātūrē = citō, mox
caedem parātī erant paulō incōnsultius Massivam aggreditur: illum obtruncat, sed ipse dēprehēsus, multīs hortantibus et in primīs Albīnō cōnsule, indicium pro-	artificēs : peritōs ēgressus -ūs <i>m</i> < ēgredi
430 fitētur. Fit reus Bomilcar. At Iugurtha clam in Numidiam Bomilcarem dīmittit, et ipse paucīs diēbus eōdem profectus est, iussus ā senātū Italiā dēcēdere. Sed post-	īnsidiās tendere = ī. parāre in-cōnsultus -a -um = temerārius, incautus
quam Rōmā ēgressus est, fertur saepe eō tacitus respiciēs postrēmō dīxisse: “Ō, urbem vēnālem et mātūrē	in primīs = praecipuē indicium profitērī = indicāre reus -ī <i>m</i> = quī in iūdicīō accūsātur; r. fierī = ac- cūsārī
435 peritūram, sī ēmptōrem invēnerit!”	ēmptor -ōris <i>m</i> = quī emit
[A. Albīnus, frāter cōsulis, ā Iugurthā circumventus et fugātus pācem cum eō fēcīt ignōminiōsam, quam nōn esse servandam senātus cēnsuit.	
Tertius contrā Iugurtham missus est Q. Caecilius Metellus cōsul, cui C. Marius lēgātus datus est. Metellus exerci-	[annō 109 a. C.] Q. Caecilius Metellus Numidicus
440 tum ā priōribus ducibus corruptum ad disciplīnam Rōmānam redūxit, duōbus proeliīs Iugurtham fūdīt tōtamque Numidiam vāstāvit. Tum rēx, dēspērātā fortunā, dēditiōnem meditābātur et lēgātōs ad cōsulem mīsīt, sed cum iam	meditārī = cōgitāre (dē), in animō habēre per-magnus = valdē magnus, m̄ximus
445 permagnam pecūniam et armōrum aliquantum Rōmānīs trādīdisset, animum mūtāvit. Bellō renovātō Metellus rūrus rēgem fugāvit ac Thalam, oppidum opulentum, cēpit.	

(locus) asper = difficilis,
inīquus

disserere -uisse

sī quem : num forte ali-
quem

Rōmānī nōbilēs *imāginēs*
māiōrum in ātriō expō-
nunt
homō nūllius stipendiī
: quī nōn militāvit

sciō quī = hominēs sciō
(nōvī) quī
ācta -ōrum *n* = quae ācta
(et scrīpta) sunt

novitātem meum : mē
'hominem novum'
ignāvia -aef = inertia
(↔ fortitūdō)
faciant idem māiōribus
suīs : item dēspiciant
māiōrēs suōs

*Iugurtha, āmissā Thalā, per loca vāsta et aspera pervē-
nit ad Gaetūlōs, quōs contrā Rōmānōs armāvit. Praetereā
Bocchum, rēgem Maurētāniae, impulit ut adversus Rōmā- 450
nōs bellum inciperet.*

*Interim C. Marius, homō novus, Rōmam reversus cōsul
creātus est, eumque populus Rōmānus, adversante nōbili-
tāte, bellum cum Iugurthā gerere iussit. Quam rem Metellus
aegrē ferēns bellum trahere coepit. At Marius cōntiōnem 455
populī advocāvit; deinde hōc modō disseruit:]*

“Quirītēs! Bellum mē gerere cum Iugurthā iussistis, 85
quam rem nōbilitās aegerrimē tulit. Quaesō, reputāte
cum animīs vestrīs num id mūtāre melius sit, sī quem
ex illō globō nōbilitātis ad hoc aut aliud tāle negōtium 460
mittātis, hominem multārum imāginum — et nūllius
stipendiī. Ita plērumque ēvenit ut quem vōs imperāre
iussistis is sibi imperātōrem alium quaerat. Atque ego
sciō, Quirītēs, quī postquam cōsulēs factī sunt, et ācta
māiōrum et Graecōrum mīlitāria praecepta legere coe- 465
perint. Comparāte nunc, Quirītēs, cum illōrum super-
biā mē, hominem novum! Quae illī audire aut legere
solent, eōrum partem vidī, alia egomet gessi; quae illī
litterīs, ea ego mīlitandō didici.

“Contemnunt novitātem meam — ego illōrum ignāvi- 470
am! Quod sī iūre mē dēspiciunt, faciant idem māiōribus
suīs, quibus — uti mihi — ex virtūte nōbilitās coepit.
Atque etiam, cum apud vōs aut in senātū verba faciunt,
māiōrēs suōs extollunt, eōrum fortia facta memorandō

475 clāriōrēs sēsē putant. Quod contrā est: nam quantō vīta
illōrum praeclārior, tantō hōrum socordia flāgitiōsior!
Huiusce reī ego inopiam fateor, Quirītēs, vērūm (id
quod multō praeclārius est) meamet facta mihi dicere
licet. Nunc vidēte quam inīquī sint: Quod ex aliēnā
480 virtūte sibi arrogant, id mihi ex meā nōn concēdunt,
scīlicet quia imāginēs nōn habeo et quia mihi nova nōbi-
litās est, quam certē peperisse melius est quam accep-
tam corrūpisse!

“Nōn possum fideī causā imāginēs neque triumphōs
485 aut cōsulātūs māiōrum meōrum ostentāre — at, sī rēs
postulet, hastās, vexillum, phalerās, alia militāria dōna,
praetereā cicātrīcēs adversō corpore! Hae sunt meae
imāginēs, haec nōbilitās, nōn hērēditāte relicta, ut illa
illīs, sed quae ego meis plūrimīs labōribus et perīculīs
490 quaeīvī!

“Nōn sunt composita verba mea — parvī id faciō.
Ipsa sē virtūs satis ostendit. Illīs artificiō opus est, ut
turpia facta ōrātiōne tegant. Neque litterās Graecās di-
dici; parum placēbat eās discere, quippe quae ad virtū-
495 tem doctōribus nihil prōfuerant. At illa multō optima
reī pūblicae doctus sum: hostem ferīre, nihil metuere
nisi turpem fāmam, hiemem et aestātem iūxtā patī,
humī requiēscere, eōdem tempore inopiam et labōrem
tolerāre. Hīs ego praeceptīs militēs hortābor. Haec
500 atque tālia māiōrēs vestrī faciundō sēque remque pūbli-
cam celebrāvēre.

illōrum : māiōrum
socordia -ae f = ignāvia

mea-met = mea

in-īquus = iniūstus

(↔ aequus)

ar-roḡāre (< ad-)

= postulāre

parere = per sē facere

vexillum phalerae
-ī n -ārum f

militāria dōna : praemia
virtūtis

cicātrīx -icis f = vetus

vulnus

adversō corpore : in
pectore

compositus = arte c.
(parvī) facere = aestimāre
artificium -ī n = ars

tegere : cēlāre

quippe quae = quoniam
eae

multō optima = longē
optima

iūxtā = aequē

requiēscere = quiēscere,
dormire

tūtārī = tuērī imperītia -aef < im- perītus ↔ perītus locōrum sciēns = quī loca scit (nōvit) ad-nītī = ēnītī cōnsultor -ōris m = quī cōsulit iūxtā geram : eōdem modō tractābō abundē = plūs quam satis, nimis ūtīlia -ium n = rēs ūtilēs : scribīt capite cēnsī = prōlētārīi (quīante Mariī aetātem immūnēs militiā erant) P. Rutiliō Rūfō (cōs. annō 105 a. C.)	“Nunc, quoniam illīs respondi, pauca dē rē publicā loquar. Prīmum omnium dē Numidiā bonum habēte animum, Quirītēs! Nam quae ad hoc tempus Iugurtham tūtāta sunt, omnia remōvistis: avāritiam, imperī- 505 tiam, atque superbiam. Deinde exercitus ibi est locōrum sciēns, sed mehercule magis strēnuus quam fēlix; nam magna pars eius avāritiā aut temeritāte ducum attrita est. Quam ob rem vōs, quibus militāris aetās est, adnītiminī mēcum! Egomet in agmine aut in proeliō 510 cōnsultor īdem et socius periculī vōbīscum aderō, mēque vōsque in omnibus rēbus iūxtā geram. Et profectō, dīs iuvantibus, omnia mātūra sunt: victōria, praeda, laus. Quae sī dubia aut procul essent, tamen omnēs bonōs rei publicae subvenīre decēbat. Etenim nēmō ig- 515 nāviā immortalis factus est. “Plūra dicerem, Quirītēs, sī timidīs virtūtem verba adderent — nam strēnuīs abundē dictum putō.” Huiusce modī ōrātiōne habitā, Marius properē com- 86 meātū, stipendiō, armīs aliisque ūtilibus nāvēs onerat; 520 cum hīs A. Mānlium lēgātum proficīscī iubet. Ipse intereā militēs scribere, nōn mōre māiōrum neque ex classibus, sed uti cuiusque libidō erat, capite cēnsōs plērōsque. Igitur Marius, cum aliquantō māiōre numero quam dēcrētum erat in Āfricam profectus, paucīs 525 diēbus Uticam advehitur. Exercitus eī trāditur ā P. Rutiliō lēgātō; nam Metellus cōspectum Mariī fūgerat, nē vidēret ea quae audīta animus tolerāre nequiverat.
---	---

87	Sed cōsul in agrum fertilem proficīscitur, omnia ibi	
530	capta mīlitibus dōnat; dein castella et oppida nātūrā et virīs parum mūnīta aggreditur. At rēgēs, ubi dē ad- ventū Marii cognōvērunt, dīversī in locōs difficilēs ab- eunt. Ita Iugurthae placuerat, spērantī mox effūsōs hos- tēs invādī posse.	rēgēs : Iugurtha et Bocchus
88	Metellus intereā Rōmam profectus contrā spem suam laetissimīs animīs accipitur, plēbī patribusque, post- quam invidia dēcesserat, iūxtā cārus.	iūxtā = aequē : explorat
	Sed Marius explorāre itinera rēgum, cōsilia et īnsi- diās eōrum antevenīre, nihil apud eōs tūtum patī. Ita-	ante-venīre : antevenit, patitur
540	que et Gaetūlōs et Iugurtham ex sociīs nostrīs praedās agentēs saepe aggressus in itinere fūderat, ipsumque rēgem haud procul ab oppidō Cirtā armīs exuerat.	hostem armīs exuere : hostem ita vincere ut armīs abiectis fugiat
89	Erat inter ingentēs sōlitudinēs oppidum magnum at- que valēns nōmine Capsa. Eius cīvēs apud Iugurtham	
545	immūnēs, levī imperiō, et ob ea fidēlissimī habēbantur, mūnītī adversum hostēs nōn moenibus modo et armīs atque virīs, vērū etiam multō magis locōrum asperi- tātē; nam praeter oppidō propinqua alia omnia vāsta, inculta, egentia aquae, īnfēsta serpentibus. Eius poti-	levī imperiō : quibus leviter (↔ sevērē) im- perābātur
	undī Mariū māxima cupīdō invāserat, cum propter	asperitās -ātis <i>f</i> < asper
550	ūsum bellī, tum quia rēs aspera vidēbātur et Metellus oppidum Thalam magnā glōriā cēperat, haud dissimili- ter situm mūnītumque.	: praeter loca oppidō propinqua (locus) in-cultus = quī nōn colitur cupīdō eius (oppidī) poti- endī Mariū invāserat propter ūsum bellī = quia ūtīle erat ad bellum
90	Igitur cōsul, omnibus explorātīs, pergīt ad flūmen	
91	Tanain. Ibi castrīs levī mūnīmentō positīs, mīlitēs	Tanais -is <i>m</i> (acc-in)

	cibum capere atque uti simul cum occāsū sōlis ēgrederentur parātōs esse iubet. Dein castrīs ēgreditur noctemque tōtam itinere factō cōnsēdit. Idem proximā facit. Dein tertiā, multō ante lūcis adventum, pervenit in locum tumultōsum ab Capsā nōn amplius duum mīlium 560 intervāllō, ibique quam occultissimē potest cum omnibus cōpiīs opperītur. Sed ubi diēs coepit et Numidae nihil hostile metuentēs multī oppidō ēgressī, repente omnem equitatum et cum iīs vēlōcissimōs peditēs cursū tendere ad Capsam et portās obsidēre iubet. Deinde 565
proximā nocte	
tumulōsus -a -um = plēnus tumultōrum duum = duōrum duo mīlia = duo mīlia passuum	
ēgressi sunt	
: sequitur, sinit	ipse intentus properē sequī neque mīlitēs praedārī sinere. Quae postquam oppidānī cognōvēre, rēs trepidae, metus ingēns, malum imprōvīsum, ad hoc pars cīvium extrā moenia in hostium potestate coēgēre uti dēditōnem facerent. Cēterum oppidum incēnsū, Numidae 570 pūberēs interfectī, aliī omnēs venundatī, praeda mīlitibus dīvīsa.
ad hoc = praetereā	
coēgēre : (hae rēs) eōs coēgērunt	
Capsēnsēs -ium m < Capsa	Cōsul, ubi ea rēs bene ēvēnit, ad alia oppida pergit. 92 Pauca repugnantibus Numidīs capit, plūra dēserta propter Capsēnsium miseriās ignī corrumpit, lūctū 575 atque caede omnia complentur.
L. Cornēlius Sulla	Cēterum dum ea rēs geritur, L. Sulla quaestor cum 95 magnō exercitū in castra vēnit. Sed quoniam nōs tantī virī rēs admonuit, idōneum vīsum est dē nātūrā cultūque eius paucīs dīcere. 580
admonēre virī (gen) = admonēre dē virō cultus = modus vivendī, mōrēs	
familia: gentis pars cui cognōmen commūne est extincta : sine honōribus (magistrātibus)	Igitur Sulla gentis patriciae nōbilis fuit, familiā prope iam extinctā māiōrum ignāviā, litterīs Graecīs et Latī-

nīs iūxtā ērudītus, animō ingentī, cupidus voluptātum, sed glōriae cupidior. Fācundus, callidus, et amīcitiā facilis. Ad simulanda negōtia altitūdō ingenīi incrēdibilis. Multārum rērum ac māximē pecūniae largītor.	fācundus -a -um = ēloquēns facilis = benignus altitūdō -inis <i>f</i> < altus
96 Igitur Sulla, postquam in Āfricam atque in castra Marii cum equitātū vēnit, brevī Mariō mīlitibusque cārissimus factus.	largītor -ōris <i>m</i> = quī largītur
97 At Iugurtha, postquam oppidum Capsam aliōsque locōs mūnītōs et sibi ūtilēs, simul et magnam pecūniam āmīserat, ad Bocchum nūntiōs mittit: ‘quam primum in Numidiam cōpiās addūceret: proeliū faciundī tempus adesse.’ Quem ubi cūctārī accēpit, rūsus uti antea proximōs eius dōnīs corrūpit, ipsīque Maurō pollicētur Numidiae partem tertiam ‘sī aut Rōmānī Āfricā expulsī aut integrīs suīs fīnibus bellum compositum foret.’ Eō praemiō illectus Bocchus cum magnā multitūdine Iugurtham accēdit. Ita ambōrum exercitū coniūctō, Ma-	<i>ut</i> quam primum... ad- dūceret accēpit : audivit Maurus -ī <i>m</i>: incola Maurētāniae (: Bocchus) il-licere -lēxisse -lectum = prōmissis impellere /incitāre
600 rium iam in hīberna proficīscentem, vix decimā parte diēi reliquā, invādunt: priusquam exercitus aut instrui aut sarcinās colligere quīvit, equitēs Maurī atque Gaetūlī in nostrōs incurrunt. Quī omnēs aut arma capiēbant aut capientēs aliōs ab hostibus dēfēnsābant; pars equōs ascendere, obviam ire hostibus; pugna latrōciniō magis quam proeliō similis fierī; neque virtūs neque arma satis tegere, quia hostēs numerō plūrēs et undique circumfūsī erant. Dēnique Rōmānī orbēs fēcēre atque ita ab omnibus partibus simul iēctī et instrūctī hostium vim	sarcina -ae <i>f</i> = quod mīles fert : ascendunt, o. <i>eunt</i> latrōcinium -ī <i>n</i> = latrō- num impetus fieri : fit : tegit (: prōtegit Rōmānōs)

sustentāre = sustinēre

remittere = cessāre
: remittunt, instant

plēnō gradū : celeriter
gradientēs
ā proeliō dēterrentur

: laetantur, exsultant,
strepunt
strepere -uisse -itum
= strepitum facere

dēfessus -a -um = fatigā-
tus, fessus
dē imprōvisō = ex i.

signum canere = tubā
signum pugnae dare

sonitus -ūs *m* = sonus

hībernācula -ōrum *n*
= hiberna
expeditus -a -um = ad
pugnam parātus

obsessum (*supīnum*)
= ut obsideat

cōpia = multitūdō
necessārius -ī *m* = pro-
pinquus, amīcus

sustentābant. Iamque diēs cōnsūptus erat, cum tamen 98
barbarī nihil remittere atque ācrius īnstāre. Tum Ma-
rius dispersōs mīlitēs in ūnum contrahit, dein cūnctōs
plēnō gradū in collem subdūcit. Ita rēgēs locī difficul-
tāte cōactī proeliō dēterrentur, sed colle multitūdine cir-
cumdatō effūsī cōnsēdere. Dein, crēbris ignibus factīs, 615
plērumque noctis barbarī mōre suō laetārī, exsultāre,
strepere vōcibus.

Marius quam māximum silentium habērī iubet. De- 99
inde, ubi lūx adventābat, dēfessīs iam hostibus ac paulō
ante somnō captīs, dē imprōvisō tubicinēs simul omnēs 620
signa canere, mīlitēs clāmōrem tollere atque portīs
ērumpere iubet. Maurī atque Gaetūlī, ignōtō atque hor-
ribilī sonitū repente excītī, neque fugere neque arma
capere neque omnīnō facere aut prōvidēre quicquam
poterant. Dēnique omnēs fūsī fugātique, arma et signa 625
mīlitāria plēraque capta, plūrēsque eō proeliō quam
omnibus superiōribus interēptī.

Cōsul haud dubiē iam victor pervenit in oppidum 102
Cirtam. Exercitū in hībernāculīs compositō, cum expe- 103
dītīs cohortibus et parte equitātūs proficīscitur in loca 630
sōla obsessum turrim rēgiam, quō Iugurtha praesidium
imposuerat.

Tum Bocchus ex omnī cōpiā necessāriōrum quīnque
dēlēgit quōrum et fidēs cognita et ingenia validissima
erant. Eōs ad Marium ac deinde, sī placeat, Rōmam 635
lēgātōs ire iubet.

104	Marius, postquam Cirtam rediit, mandāta Bocchī cognōscit. Lēgātīs potestās Rōmam eundī fit, et ab cōnsule intereā indūtiae postulābantur.	potestās fit : p. datur
640	Cēterum Maurī, impetrātīs omnibus rēbus, trēs Rōmam profectī, duo ad rēgem redeunt. Rōmae lēgātīs amīcitiam et foedus petentibus hōc modō respondētur: “Senātus et populus Rōmānus beneficii et iniūriae memor esse solet. Cēterum Bocchō, quoniam paenitet,	quoniam <i>eum factōrum suōrum</i> paenitet (dēlictī) grātiā facere = veniam dare, (dēlictum) ignōscere
645	dēlictī grātiā facit. Foedus et amīcitia dabuntur cum meruerit.”	
105	Quīs rēbus cognitīs, Bocchus per litterās ā Mariō petīvit ut Sullam ad sē mitteret. Is missus cum praesidiō equitum atque funditōrum Baleārum. Sed in itinere	quīs = quibus
650	quīntō dēnique diē Volux, filius Bocchī, repente in campīs patentibus cum mīlle equitibus sēsē ostendit.	funditor -ōris <i>m</i> = mīles fundā armātus Volux -ucis <i>m</i>
106	Volux adveniēns quaestōrem appellat dīcitque ‘sē ā patre Bocchō obviam illis, simul et praesidiō, missum.’	quaestōrem : Sullam
655	Deinde eum et proximum diem sine metū coniūctī eunt. Post, ubi castra locāta et diēi vesper erat, repente	praesidiō (<i>dat</i>) = ad praesidium
660	Maurus incertō vultū pavēns ad Sullam accurrit dīcitque ‘sibi ex speculātōribus cognitum Iugurtham haud procul abesse.’ Ille negat ‘sē totiēs fūsum Numidam pertimēscere’; cēterum mīlites prīmā vigiliā silentiō	Maurus : Volux sibi cognitum <i>esse</i> = sē cognōvisse speculātor -ōris <i>m</i> = quī speculātur, explorātor Numidam : Iugurtham per-timēscere -muisse = expavēscere ēgredi ē castrīs
107	ēgredi iubet. Iamque nocturnō itinere fessīs omnibus, Sulla pariter cum ortū sōlis castra mētābātur, cum equitēs Maurī nūntiant ‘Iugurtham circiter duum mīlium intervallō ante eōs cōnsēdisse.’ At Sulla suōs hortātur	pariter cum = simul cum

haesitāre = incertus cūctārī in-tendere (animum) = in animō habēre	‘uti fortem animum gererent: saepe antea ā paucīs strē- nuīs adversum multitudinem bene pugnātum!’ Ac sta- 665 tim profectī, dubiō atque haesitante Iugurthā, incolu- mēs transeunt. Deinde paucīs diēbus quō ire intende- rant perventum est.
i-licō (<in-locō) = statim	Bocchus ilicō ad Sullam nūtiātum mittit ‘parātum 108 sēsē facere quae populus Rōmānus vellet; colloquiō 670 diem, locum, tempus ipse dēligeret.’ Postquam sicut 109 voluerat congressī, statim sic rēx incipit:
parātus facere = parātus ad faciendum	“Bellum ego populō Rōmānō neque fēcī neque fac- 110 tum umquam voluī, at finēs meōs adversum armātōs armīs tūtātus sum. Id omittō, quandō vōbīs ita placet. 675 Gerite quod vultis cum Iugurthā bellum! Ego flūmen Muluccham, quod inter mē et Micipsam fuit, nōn ēgre- diar, neque id intrāre Iugurtham sinam. Praetereā, sī quid mēque vōbīsque dignum petiveris, haud repulsus abībīs.” 680
congressī sunt	Ad ea Sulla dē pāce et commūnibus rēbus multīs 111 disseruit. Dēnique rēgī patefacit ‘quod polliceātur senā- tum et populum Rōmānum nōn in grātiā habitūrōs. Faciundum eī aliquid quod illōrum magis quam suā rētulisse vidērētur; id adeō in prōmptū esse, quoniam 685 cōpiam Iugurthae habēret. Quem sī Rōmānīs trādidis- set, amīcitiā, foedus, Numidiaē partem quam nunc peteret, tum ultrō adventūrā.’
quandō = quoniam	Rēx primō negitāre. Dēnique, saepius fatīgātus, lēnī- tur et ‘ex voluntāte Sullae omnia sē factūrum’ prōmittit. 690
bellum quod vultis Micipsam : rēgnū Micipsae ēgrediar : trānsgrediar	
re-pellere reppulisse re-pulsum	
multīs : multīs verbīs	
“faciendum tibi est a. quod nostrā (Rōmānō- rum) m. quam tuā rē- tulisse (rē-ferre) vidētur” rē-ferre: meā/eōrum rē- fert = mihi/iīs cūrae /optandum est ad-eō = praetereā in prōmptū = facile cōpiam eius habēre = eum in potestāte h. illī adventūrā esse	
negitāre = saepe ac vehe- menter negāre precibus fatīgātus	

Cēterum ad simulandam pācem, cuius Numida dēfessus bellō avidissimus erat, quae ūtilia vīsa cōstituunt. Ita compositō dolō dīgrediuntur.	Numida : Iugurtha <i>ea</i> quae ūtilia <i>īis</i> vīsa <i>sunt</i>
112 At rēx posterō diē Asparem, Iugurthae lēgātum, ap- 695 pellat dīcitque ‘sibi ex Sullā cognitum posse condi- cōnibus bellum pōnī: quam ob rem rēgis suī sententiam exquīreret.’ Ille laetus in castra Iugurthae proficiscitur, deinde post diem octāvum redit ad Bocchum et eī nū- tīat ‘Iugurtham cupere omnia quae imperārentur fa- 700 cere, sed Mariō parum cōnfidere. Cēterum Bocchus da- ret operam ut ūnā ab omnibus quasi dē pāce in collo- quium venīrētur — ibique sibi Sullam trāderet!’	Aspar -aris <i>m</i> condiciōnibus : aequīs condiciōnibus ex-quīrere = quaerere ut ūnā ab omnibus... venī- rētur = ut omnēs... ūnā venīrent (= convenī- rent) sibi : Iugurthae
113 Haec Maurus sēcum ipse diū volvēns tandem prōmī- sit. Sed nocte eā quae proxima fuit ante diem colloquīō 705 dēcrētum, Maurus dīcitur sēcum ipse multum agitā- visse, vultū pariter atque animō varius. Tamen postrē- mō Sullam accersī iubet et ex illius sententiā Numidae īnsidiās tendit.	(sēcum) agitāre = cōgitāre accersere -īvisse -ītum = arcessere Numidae : Iugurthae
Deinde, ubi diēs advēnit et eī nūtiātum est ‘Iugur- 710 tham haud procul abesse’, cum paucīs amīcīs et quae- stōre nostrō quasi obviis honōris causā prōcēdit in tu- mulum facillimum vīsū īnsidiantibus. Eōdem Numida cum plērīsque necessāriīs suīs inermis, uti dictum erat, accēdit — ac statim signō datō undīque simul ex īnsidiīs 715 invāditur! Cēterī obruncātī, Iugurtha Sullae vīctus trāditur et ab eō ad Mariū dēductus est.	quaestōre nostrō: Sullā <i>Iugurthae</i> obviis prōcēdit īnsidiantēs = īnsidiātōrēs [annō 106 a. C.]
114 Per idem tempus adversum Gallōs ab ducibus nostrīs	

Q. *Servilius* Caepiō:
cōs. annō 106 a. C.
Cn. Mallius *Māximus*:
cōs. annō 105 a. C.

(in triumphō Mariū ductus
ante currum Iugurtha
cum duobus filiis et in
Carcere necātus est)
spēs... in illō sitae *erant*:
ille sōlus spēs dare
poterat

suffixum -i n part < suf-
figere = post figere

Vocābula nova:
concubīna
inertia
difficultās
clāritūdō
sapientia
iūsta
rēgulus
quīnquennium
adoptatiō
tugurium
commūtatiō
largitiō
flagitium
divisiō
pollicitatiō
adulēscētia
pēnūria
inceptum
negōtiātor
familiāris
administer
impudentia
insidiātor
ēgressus
indiciū
reus
ēmptor
ācta

Q. Caepiōne et Cn. Malliō male pugnātum. Quō metū
Italia omnis contremuit. Sed postquam ‘bellum in Nu-
midiā cōfectum et Iugurtham Rōmam vīctum ad- 720
dūcī’ nūntiātum est, Marius cōsul absēns factus est et
eī dēcrēta prōvincia Gallia, isque kalendīs Iānuāriīs
magnā glōriā cōsul triumphāvit. Et eā tempestāte spēs
atque opēs cīvitatīs in illō sitae.

GRAMMATICA LATINA

725

Dē vocābulis faciendīs

(II) *Suffixa*

Multa nova vocābula fiunt adiciendīs variīs syllabīs, quae
vocantur ‘suffixa’, ut -ia, -itūdō, -or, -iō, -ōsus, -āre. Suffixa ad
themata vocābulōrum adiciuntur. 730

Exempla: prūdēns -ent|is > prūdentia; mult|i > multitūdō;
spectāre -āt|um > spectātor; pecūni|a > pecūniōsus; sān|us >
sānāre.

(A) *Verba ē nōminibus*

Verba ē nōminibus fiunt hīs suffixīs -āre/-ārī et -īre/-īrī. 735

Exempla:

- (1) -āre: cēnāre < cēn|a; siccāre < sicc|us;
(2) -ārī: osculārī < oscul|um; laetārī < laet|us;
(3) -īre: fīnīre < fīn|is; mollīre < moll|is;
(4) -īrī: partīrī < pars part|is; largīrī < larg|us. 740

PENSVM A

Supplenda sunt verba facta ex hīs nōminibus:

- (1) numerus > —; laus > —; cūra > —; verbera > —; mīles
> —; arma > —; nūntius > —; dōnum > —; labor —;
vulnus > —; nex > —; rēgnum > —; locus > —; onus >
—; bellum > —; socius > —; honōs > —; nota > —; sacer
> —; liber > —; probus > —; nūdus > —; firmus > —;
aequus > —; novus > re—; prāvus > dē—;

- (2) comes > —; minae > —; glōria > —; dominus > —; mora > —; testis > —; praeda > —; merx > —; crīmen > —; mīrus > —; miser > —; indignus > —; vagus > —; (3) servus > —; sitis > —; vestis > —; cūstōs > —; lēnis > —; rudis > ē—; (4) sors > —; mēns > —; blandus > —.

PENSVM B

Micipsa, — [= etsi] nātūram Iugurthae — [= violentam] et — [= cupidam] imperiū timēbat, tamen eum — et hērēdem fēcit. Rēx moriēns Iugurtham — est ut amīcōs dīvitīis — [= praeferret] et frātrēs eius monuit ut Iugurtham colerent atque —. Micipsā mortuō, — [= rēgis filiū] tempus ad — pecūniae cōstituērunt; ibi milītēs Iugurthae Hiempsalem locō — [= occultō] latentem occidērunt. Fāma tantī sceleris per Āfricam brevī — est. Adherbal, cum rēgnum suum armīs — [= tuēri] nōn posset, Rōmam contendit et senātum ōrāvit ut sibi —. Iugurtha vērō — [< largiri] effēcit ut senātōrēs virtūtem eius laudibus —, scelus et — [= turpe factum] omitterent. Ergō potentia — [= fidēs] ex — finēs Adherbalis invāsit. Is victus Cirtam profūgit, quae virtūte Italicōrum — [= dēfendebātur]; dēditione factā, Adherbal — [= statim] necātus est cum Numidīs et — [= mercātōribus] Rōmānīs.

Calpurnius, rēgis pecūniā — [= corruptus], pācem — [= ignōminiōsam] cum Iugurthā fēcit. Cum rēx Rōmam — [= arcessītus] esset, ut dēlicta Scaurī aliōrumque patefaceret, — [= amīcō] suō Bomilcarī imperāvit ut — parāret quī Massivam necārent; ūnus vērō dēprehēnsus — profitētur et Bomilcar — fit. Iugurtha Rōmā ēgressus “Ō, urbem —” inquit “et — peritūram sī — invēnerit!”

— est aetās inter pueritiam et iuventūtem. Victor ab hostibus victīs — solet ut obsidēs dentur. Quī — [= sonum] magnum ac molestum facit, — dīcitur. Quī multa incipit, rārō — suum — [= perficere] — [= potest]. Nihil meā — quid aliī dē mē loquantur!

ignāvia
socordia
vexillum
phalerae
cicātrix
artificium
imperitia
cōsultor
asperitās
altitūdō
largitor
sarcina
latrōcinium
sonitus
hībernācula
necessārius
funditor
speculator
suffixum
pollēns
decōrus
vehemēns
avidus
factiōsus
mediocris
vēnālis
imbecillus
adulterinus
abditus
frētus
portuōsus
opportūnus
contumēliōsus
praedātōrius
sēmisomnus
flāgitīōsus
incōsultus
permagnus
sciēns
incultus
tumulōsus
fācundus
dēfessus
atterere
permanēre
dērelinquere
equitāre
iaculārī
appetere
objectāre
pollicitārī
insuēscere
adoptāre

obtestārī
quīre
dīlābī
observāre
ēnītī
disceptāre
mōlīrī
occursāre
scrūtārī
divulgāre
patrāre
acquirere
subvenīre
tābēscere
dēprāvāre
extollere
anteferre
intendere
antecapere
cōfirmāre
dēfēnsāre
pacīscī
obvenīre
adventāre
impugnāre
augēscere
arrogāre
tūtārī
adnītī
antevenīre
illicere
sustentāre
strepere
pertimēscere
haesītāre
rēferre
negītāre
exquirere
accersere
mātūrē
accūrātē
necessāriō
ōcissimē
dehīnc
tametsī
sēcūrētō
partim
ex imprōvīsō
quippe
abundē
īlīcō
in prōmptū

Synōnyma: v annī et —; casa et —; inopia et —; vetus
vulnus et —; ars et —; asperitās et —; explōrātor et —;
pulcher et —; modicus et —; fessus et —; equō vehī et —;
explōrāre et —; adnītī et —; cūctārī et —; magnā cum cūrā
et —; celerrimē et —; nimis et —.

Contrāria: stultitia et —; fortitūdō et —; validus et —;
convalēscere et —.

PENSVM C

Quōs filiōs Micipsa genuit?
Cūr Micipsa Iugurtham adoptāvit?
Quibus artibus Iugurtha adulēscēns sē exercēbat?
Quārē Micipsa Iugurtham in Hispāniam mīsīt?
Quālem Iugurtha sē praebuit bellō Numantīnō?
Quid Micipsa moribundus filiōs suōs monuit?
Patre mortuō, dē quibus rēbus rēgulī disseruērunt?
Quōmodo Hiempsal interfectus est?
Quid fēcīt Adherbal post necem frātris?
Quōmodo Iugurtha in grātiam nōbilitātis vēnit?
Quid senātus dēcrēvit cum lēgātōs audīvisset?
Divīsō rēgnō Numidiae, quid factum est?
Quid fēcīt Adherbal Cirtae inclūsus?
Num Iugurtha Cirtam armīs expugnāvit?
Quārē Iugurtha Rōmam arcessītus est?
Cūr rēx in cōntiōne interrogātus nōn respondit?
Quis fuit Massīva et quid eī accidit?
Cūr Iugurtha Rōmam ‘urbem vēnālem’ appellāvit?
Quālis imperātor fuit Q. Caecilius Metellus?
Cūr Rōmānī nōbilēs C. Marium contemnēbant?
Quōs novōs militēs Marius cōnscrīpsit?
Quī rēx Iugurtham adiuvābat?
Num Bocchus socius fīdus fuit?
Quōmodo Iugurtha in potestātem Mariī vēnit?
Utrī Sallustius favēre tibi vidētur, nōbilitātī an plēbī?

Marius

MARIVS ET SVLLA

[Ex *Eutropii Breviariō ab urbe conditā*, V et VI]

V *Bellum Cimbricum*

1 Dum bellum in Numidiā contrā Iugurtham geritur, Rō-
mānī cōsulēs Cn. Mallius et Q. Caepiō ā Cimbrīs et
Teutonibus et Tugurīnīs et Ambrōnibus, quae erant
5 Germānōrum et Gallōrum gentēs, victī sunt iūxtā flū-
men Rhodanum ingentī interniciōne; etiam castra sua et
magnam partem exercitūs perdidērunt. Timor Rōmae
grandis fuit, quantus vix Hannibalis tempore, nē ite-
rum Gallī Rōmam venīrent.

10 Ergō Marius post victōriam Iugurthīnam secundō
cōsul est factus, bellumque eī contrā Cimbrōs et Teu-
tonēs dēcrētum est. Tertiō quoque eī et quārtō dēlātus
est cōsulātus, quia bellum Cimbricum prōtrahēbātur.
Sed in quārtō cōsulātū collēgam habuit Q. Lutātium
15 Catulum. Cum Cimbrīs itaque cōflīxit et duōbus proe-
liis ducenta mīlia hostium cecīdit, octōgintā mīlia cēpit

Q. Caepiō *prōcōs*.
[annō 105 a. C.]
Cimbrī -ōrum *m*
Teutonēs -um *m*
Tigurīnī -ōrum *m*
Ambrōnēs -um *m*
interniciō -ōnis *f* =
strāgēs, perniciēs

secundō *adv* = iterum

(bellum) prō-trahere =
trahere, prōducere

[annō 102 a. C.]

quīntō *adv*cōpia = multitudō
in-finitus -a -um = sine
fine, immēnsus

[annō 101 a. C.]

re-portāre

(bellum) sociāle = inter
sociōs
[annō 91 a. C.]
sescentēsimus -a -um
= DC (600.)
quīnquāgēsīmus nōnus
= ūn-dē-sexāgēsīmusannīs (*abl*) : annōs
numerōsus -a -um =
frequēns, *pl* multī
ob-oedīre (< -audīre)
= pārēre
asserere = arrogāreP. Rutilius *Lupus*: cōs.
annō 90 a. C.
L. Porcius *Catō*: cōs.
annō 89 a. C.Cn. Pompēius *Strabō*
(-ōnis): cōs. annō 89 a.
C. (pater Cn. Pompēi
Magnī)

et ducem eōrum Tēutobodum; propter quod meritum
absēns quīntō cōnsul est factus.

Intereā Cimbri et Teutonēs, quōrum cōpia adhūc in- 2
fīnita erat, ad Italiam trānsiērunt. Iterum ā C. Mariō et 20
Q. Catulō contrā eōs dīmīcātum est, sed ā Catulī parte
fēlicius. Nam proeliō, quod simul ambō gessērunt, cen-
tum quadrāgintā mīlia aut in pugnā aut in fugā caesa
sunt, sexāgintā mīlia capta. Rōmānī milītēs ex utrōque
exercitū trecentī periērunt. Tria et trīgintā Cimbrīs 25
signa sublāta sunt; ex hīs exercitus Marii duo reportā-
vit, Catulī exercitus ūnum et trīgintā. Is bellī finis fuit.
Triumphus utrīque dēcrētus est.

Bellum sociāle

Sex. Iūliō Caesare et L. Mārciō Philippō cōsulibus 3
sescentēsīmō quīnquāgēsīmō nōnō annō ab urbe con-
ditā, cum prope alia omnia bella cessārent, in Italiā
gravissimum bellum Pīcentēs, Mārsī Paelignīque mōvē-
runt, quī, cum annīs numerōsis iam populō Rōmānō
oboedīrent, tum lībertātem sibi aequam asserere coepē- 35
runt. Perniciōsum admodum hoc bellum fuit. P. Ruti-
lius cōnsul in eō occīsus est, Caepiō, nōbilis iuvenis,
Porcius Catō, alius cōnsul. Ducēs autem adversus Rō-
mānōs Pīcentibus et Mārsīs fuērunt T. Vettius, Hierius
Asinius, T. Herennius, A. Cluentius. Ā Rōmānīs bene 40
contrā eōs pugnātum est ā C. Mariō, quī sexiēs cōnsul
fuerat, et ā Cn. Pompēiō, māximē tamen ā L. Cornēliō

Sullā, quī inter alia ēgregia ita Cluentium, hostium
 ducem, cum magnīs cōpiīs fūdit ut ex suis ūnum āmit-
 45 teret! Quadrienniō cum gravī tamen calamitāte hoc bel-
 lum tractum est. Quīntō dēnum annō finem accēpit per
 L. Cornēlium Sullam cōsulem, cum antea in eōdem
 bellō ipse multa strēnuē, sed praetor, ēgisset.

Bellum Mithridāticum primum

4 Annō urbis conditae sescentēsīmō sexāgēsīmō se-
 cundō primum Rōmae bellum cīvile commōtum est,
 eōdem annō etiam Mithridāticum. Causam bellō cīvili
 C. Marius sexiēs cōsul dedit. Nam cum Sulla cōsul
 contrā Mithridātē gestūrus bellum, quī Asiam et
 55 Achāiam occupāverat, mitterētur, isque exercitum in
 Campāniā paulisper tenēret, ut bellī sociālis (dē quō
 diximus), quod intrā Italiam gestum fuerat, reliquiae
 tollerentur, Marius affectāvit ut ipse ad bellum Mithri-
 dāticum mitterētur. Quā rē Sulla commōtus cum exer-
 60 citū ad urbem vēnit. Illīc contrā Mariū et Sulpiciū
 dīmīcāvit. Prīmus urbem Rōmam armātus ingressus
 est, Sulpiciū interfēcit, Mariū fugāvit, atque ita ōr-
 dinātis cōsulibus in futūrum annum Cn. Octāviō et L.
 Cornēliō Cinnā, ad Asiam profectus est.

5 Mithridātēs enim, quī Pontī rēx erat atque Armeniam
 minōrem et tōtum Ponticum mare in circuitū cum Bos-
 porō tenēbat, primum Nīcomēdēn, amīcum populī Rō-
 mānī, Bithŷniā voluit expellere senātuīque mandāvit

quadrienniō (*abl*) =
 quadriennium (*acc*
temporis)

Mithridāticus -a -um
 < Mithridātēs -is *m*
 (*acc-ēn*): rēx Pontī
 [annō 88 a. C.]

Asia: ōlim Pergamum,
 prōvincia Rōmāna post
 mortem rēgis Attalī
 Achāia: Peloponnēsus et
 media Graecia, prōvin-
 cia Rōmāna post Co-
 rinthum dēlētam

P. Sulpicius Rūfus: tr. pl.
 annō 88 a. C.

ordināre = cōstituere,
 instituere

Bosporus -i *m*

Nīcomēdēs -is *m* (*acc*
-ēn): rēx Bithŷniae
 mandāvit (+ *acc* + *īnf*)
 = nūntiāvit

passus erat
quod bellum ā Rōmānīs
et ipse paterētur : bel-
lum ā R. et ipsum pas-
sūrum esse

Ariobarzānēs -is *m* (*acc-
-ēn*): rēx Cappadociae

Pylaemenēs -is *m*: rēx
Paphlagoniae
LXXX milia civium Rōmā-
nōrum iussū Mithridātis
trucidāta esse dicuntur

Aristō -ōnis *m*

Archelāus -ī *m*

‘bellum sē eī propter iniūriās quās passus fuerat illātū-
rum.’ Ā senātū respōnsum Mithridātī est ‘sī id faceret, 70
quod bellum ā Rōmānīs et ipse paterētur.’ Quārē irātus
Cappadociam statim occupāvit et ex eā Ariobarzānēn,
rēgem et amīcum populī Rōmānī, fugāvit. Mox etiam
Bithŷniam invāsīt et Paphlagoniam, pulsīs rēgibus amī-
cīs populī Rōmānī Pylaemene et Nīcomēde. Inde Ephe- 75
sum contendit et per omnem Asiam litterās mīsīt ‘ut
ubicumque inventī essent cīvēs Rōmānī ūnō diē occide-
rentur!’

Intereā etiam Athēnae, cīvītās Achāiae, ab Aristōne 6
Athēniēnsī Mithridātī trādita est. Mīserat enim iam ad 80
Achāiam Mithridātēs Archelāum, ducem suum, cum

centum et vīgintī mīlibus equitum ac peditum, per quem etiam reliqua Graecia occupāta est.

Sulla Archelāum apud Pīraeum, nōn longē ab Athē-
 85 nīs, obsēdit, ipsās Athēnās cēpit. Posteā, commissō
 proeliō contrā Archelāum, ita eum vīcit ut ex centum
 vīgintī mīlibus vix decem Archelāo superessent — ex
 Sullae exercitū trēdecim tantum hominēs interfice-
 rentur!

commissō proeliō: ad
 Chaerōnēam annō 86
 a. C.

90 Hāc pugnā Mithridātēs cognitā septuāgintā mīlia lēc-
 tissima ex Asiā Archelāo mīsīt, contrā quem iterum
 Sulla commīsīt. Prīmō proeliō quīndecim mīlia hostium
 interfecta sunt et filius Archelāi Diogenēs; secundō om-
 nēs Mithridātis cōpiae exstinctae sunt, Archelāus ipse
 95 trīduō nūdus in palūdibus latuit. Hāc rē audītā Mithri-
 dātēs iussit cum Sullā dē pāce agī.

lēctissima : mīlitum
 lēctissimōrum

proelium commīsīt

Diogenēs -is m

trīduō (*abl*) = trīduum
 (*acc temporis*)

7 Interim eō tempore Sulla etiam Dardanōs, Scordis-
 cōs, Dalmatās et Maedōs partim vīcit, aliōs in fidem
 accēpit. Sed cum lēgātī ā rēge Mithridātē quī pācem
 100 petēbant vēnissent ‘nōn aliter sē datūrum’ Sulla ‘esse’
 respondīt, ‘nisi rēx, relictīs iīs quae occupāverat, ad
 rēgnum suum redīssēt.’ Posteā tamen ad colloquium
 ambō vēnērunt. Pāx inter eōs ordināta est, ut Sulla ad
 bellum cīvile festīnāns ā tergō perīculum nōn habēret.

Dardanī, Scordiscī, Dal-
 matae Illyricum, Maedi
 Thrāciam incolunt

sē *pācem* datūrum esse

-īssēt = -īssēt

105 *Bellum cīvile*

Nam dum Sulla in Achāiā atque Asiā Mithridātē
 vincit, Marius, quī fugātus erat, et Cornēlius Cinna,

ūnus : alter
[annō 87 a. C.]

prō-scribere = exsulem
facere nōmen in tabulā
pūblicā scribendō
ē-vertere = prōsternere,
dīruere
(annō 86 a. C. Marius
cōs. VII mortuus est)

C. Norbānus, *L. Cornē-
lius Scīpiō Asiāticus*:
cōss. annō 83 a. C.

eius : Norbānī mīlitum

[annō 82 a. C.]
Cn. Papīrius Carbō: cōs.
annō 85, 84, 82 a. C.

dē suīs : ē suīs

Praeneste -is *n*
compellere = cōgere

Carīnās-ātis *m*
pars/partēs = factiō
Mariānus -a -um
< Marius
porta Collīna suprà
collem Quirinālem
sita est
in-satiābilis -e = quī
numquam satis habet

ūnus ex cōsulibus, bellum in Italiā reparāvērunt, et
ingressī urbem Rōmam nōbilissimōs ē senātū et cōsu-
lārēs virōs interfēcērunt, multōs prōscripsērunt, ipsīus 110
Sullae domō ēversā filiōs et uxōrem ad fugam compulē-
runt.

Ūniversus reliquus senātus ex urbe fugiēns ad Sullam
in Graeciam vēnit ōrāns ut patriae subveniret. Ille in
Italiam trāiēcit bellum cīvile gestūrus adversus Norbā- 115
num et Scīpiōnem cōsulēs. Et prīmō proeliō contrā
Norbānum dīmīcāvit nōn longē ā Capuā. Tunc sex mī-
lia eius cecīdit, sex mīlia cēpit, centum vīgintī quattuor
suōs āmīsīt. Inde etiam ad Scīpiōnem sē convertūt, et
ante proelium tōtum eius exercitum sine sanguine in 120
dēditiōnem accēpit.

Sed cum Rōmae mūtātī cōsulēs essent et Marius, 8
Mariī filius, ac Papīrius Carbō cōsulātum accēpissent,
Sulla contrā Marium iūniōrem dīmīcāvit et quīndecim
mīlibus eius occīsīs quadringentōs dē suīs perdidit. 125
Mox etiam urbem ingressus est. Marium, Mariī filium,
Praeneste persecūtus obsēdit et ad mortem compulit.
Rūrsus pugnam gravissimam habuit contrā Lampō-
nium et Carīnātem, ducēs partis Mariānae, ad portam
Collīnam. Septuāgintā mīlia hostium in eō proeliō con- 130
trā Sullam fuisse dīcuntur. Duodecim mīlia sē Sullae
dēdidērunt, cēterī in aciē, in castrīs, in fugā insatiābili
īrā victōrum cōnsūptī sunt. Cn. quoque Carbō, cōn-
sul alter, ab Arīminō ad Siciliam fūgit et ibi per Cn.

135 Pompēium interfectus est, quem adulēscētem Sulla
atque annōs ūnum et vīgintī nātum, cognitā eius in-
dustriā, exercitibus praefēcerat, ut secundus ā Sullā ha-
bērētur.

9 Occīsō ergō Carbōne, Siciliam Pompēius recēpit.
140 Trāsgressus inde ad Āfricam Domitium, Mariānae
partis ducem, et Hiarbam, rēgem Maurētāniae, quī Do-
mitiō auxilium ferēbat, occīdit.

Post haec Sulla dē Mithridāte ingentī glōriā trium-
phāvit. Cn. etiam Pompēius, quod nūllī Rōmānōrum
145 tribūtum erat, quārtum et vīcēsimum annum agēns dē
Āfricā triumphāvit.

Hunc finem habuērunt duo bella fūnestissima, Itali-
cum, quod et ‘sociāle’ dictum est, et cīvile, quae ambō
tracta sunt per annōs decem. Cōsūmpsērunt ultrā cen-
150 tum quīnquāgintā mīlia hominum, virōs cōsulārēs
quattuor et vīgintī, praetōriōs septem, aedīliciōs sex-
āgintā, senātōrēs ferē ducentōs.

VI Sertōrius

1 M. Aemiliō Lepidō Q. Catulō cōsulibus, cum Sulla
155 rem pūblicam composuisset, bella nova exārsērunt:
ūnum in Hispāniā, aliud in Pamphylīā et Ciliciā, ter-
tium in Macedoniā.

Nam Sertōrius, quī partium Mariānārum fuerat, ti-
mēns fortūnam cēterōrum quī interēptī erant, ad bel-
160 lum commōvit Hispāniās. Missī sunt contrā eum ducēs

Cn. Pompēium: eum quī
postea ‘Magnus’ appel-
latus est

(Interea L. Mūrēna lēgā-
tus, quem Sulla in Asiā
reliquerat cum II legiō-
nibus, bellum renovāvit
(bellum *Mithridaticum*
II), sed ā Sullā revocātus
est)
Hiarbās -ae m

XXIV annum agēns =
XXIV annōs nātus

ultrā CL mīlia = suprā CL
mīlia

aedīlicius -i m = quī
aedilis fuit

[annō 78 a. C.]

compōnere = cōnsti-
tuere, ordināre
Pamphylia, Cilicia -ae f:
regiōnēs Asiae

Hispāniae: Hispānia
citerior et ulterior et
Lūsitānia

Q. Caecilius Metellus
Pius (cōs. annō 80
a. C.)

successus -ūs *m* = bonus
ēventus, fortūna

(Sertōrius etiam cum
Mithridāte societā-
tem fēcit)

per suōs = ā suīs
[annō 72 a. C.]

Ap. Claudius *Pulcher*:
cōs. annō 79 a. C.

Rhodopa -ae *f*: mōns
inter Thrāciam et
Macedoniam

C. Scribōnius Curiō
(-ōnis): cōs. annō 76
a. C.

P. Servilius: cōs. annō
79 a. C.

ex cōsule = post cōsu-
lātum

Isaurī -ōrum *m*: incolae
Isauriae (regiōnis
Asiae)

Q. Caecilius Metellus, filiūs eius quī Iugurtham rēgem
vīcit, et L. Domitius praetor. Ā Sertōriū duce Hirtulēiō
Domitius occīsus est. Metellus variō successū contrā
Sertōrium dīmīcāvit. Posteā, cum impār pugnae sōlus
Metellus putārētur, Cn. Pompēius ad Hispāniās missus 165
est. Ita duōbus ducibus adversīs Sertōrius fortūnā variā
saepe pugnāvit. Octāvō dēmum annō per suōs occīsus
est, et finis eī bellō datus per Cn. Pompēium adulēscen-
tem et Q. Metellum Pium, atque omnēs prope Hispā-
niae in diciōnem populī Rōmānī redāctae. 170

Ad Macedoniam missus est Ap. Claudius post cōsu- 2
lātum. Levia proelia habuit contrā variās gentēs quae
Rhodopam prōvinciam incolēbant, atque ibi morbō
mortuus est. Missus eī successor C. Scribōnius Curiō
post cōsulātum. Is Dardanōs vīcit et ūsque ad Dānu- 175
vium penetrāvit triumphumque meruit et intrā trien-
nium bellō finem dedit.

Ad Ciliciam et Pamphȳliam missus est P. Servilius ex 3
cōsule, vir strēnuus. Is Ciliciam subēgit, Lyciae urbēs
clārissimās oppugnāvit et cēpit. Isaurōs quoque aggres- 180
sus in diciōnem redēgit, atque intrā triennium bellō
finem dedit. Prīmus omnium Rōmānōrum in Taurō iter
fēcit. Revertēns triumphum accēpit et nōmen ‘Isauricī’
meruit.

Ita ūnō tempore multī simul triumphī fuērunt: Me- 5
telli ex Hispāniā, Pompēiī secundus ex Hispāniā,
Curiōnis ex Macedoniā, Serviliū ex Isauriā.

Bellum Mithridaticum tertium

6 Annō urbis conditae sescentēsīmō septuāgēsīmō
 190 sextō, L. Liciniō Lūcullō et M. Aurēliō Cottā cōsuli-
 bus, mortuus est Nīcomēdēs, rēx Bithŷniae, et per tes-
 tamentum populum Rōmānum fēcit hērēdem. Mithri-
 dātēs pāce ruptā Bithŷniam et Asiam rūrsus voluit invā-
 dere. Adversus eum ambō cōsulēs missī variam habu-
 195 ěre fortūnam: Cotta apud Calchēdona victus ab eō aciē
 etiam intrā oppidum coāctus est et obsessus; sed cum sē
 inde Mithridātēs Cyzicum trānstulisset, ut Cyzicō captā
 totam Asiam invāderet, Lūcullus eī, alter cōsul, occur-
 rit. Ac dum Mithridātēs in obsidiōne Cyzicī commorā-
 200 tur, ipse eum ā tergō obsēdit fameque cōsūmpsit et
 multīs proeliīs vīcit, postrēmō Bŷzantium, quae nunc
 Cōstantīnopolis est, fugāvit. Nāvālī quoque proeliō
 ducēs eius Lūcullus oppressit. Ita ūnā hieme et aestāte ā
 Lūcullō centum ferē mīlia rēgis exstīncta sunt.

7 Annō urbis Rōmae sescentēsīmō septuāgēsīmō oc-
 tāvō Macedoniam prōvinciam M. Licinius Lūcullus
 accēpit, frāter Lūcullī quī contrā Mithridātē bellum
 gerēbat. Et in Italiā novum bellum subitō commōtum
 est. Septuāgintā enim et quattuor gladiātōrēs, ducibus
 210 Spartacō, Crixō et Oenomaō, effrāctō Capuae lūdō
 fūgērunt et per Italiam vagantēs paene nōn levius bellum
 in eā quam Hannibal mōverat parāvērunt; nam multīs
 ducibus et duōbus simul Rōmānōrum cōsulibus victīs,
 sexāgintā ferē mīlium armātōrum exercitum congregāvē-

[annō 74 a. C.]

Calchēdōn -onis *f*
 (acc -ona)
 sē trānsferre = sē cōn-
 ferre
 Cyzicus -ī *f*

com-morārī = morārī

Bŷzantium -ī *n*
 Cōstantīnopolis -is *f*:
 urbs in sitū Bŷzantiī
 cōstitūta et nōmināta
 ab imperātōre Rōmānō
 Cōstantīnō annō 330
 p. C.

septuāgēsīmus octāvus =
 duo-dē-octōgēsīmus
 M. Licinius Lūcullus
 prōcōs. (cōs. annō
 73 a. C.)

Bellum servile (annīs
 71–73 a. C.)

lūdus (gladiātōrius) =
 lūdus in quō gladiātōrēs
 armīs exercentur

con-gregāre = in gregem
 cōgere, colligere

M. Licinius Crassus:
cōs. annō 70 a. C.

finem impōnere = finem
facere
[annō 71 a. C.]

Orestēs -is *m*

Cyzicēnus -a -um
< Cyzicus

Sinōpē -ēs *f* (acc -ēn)
Amīsus -ī *f*
Cabīra -ōrum *n*

(exercitum) vāstāre
= dēlēre
dī-ripere -ripuisse
-reptum
eīdem *Mithridātī*

Tigrānēs -is *m*

Mesopotamia -ae *f*: regiō
Asiae (inter flūmina
Euphrātem et *Tigrim*)

Armeni(ac)us -a -um
< Armenia
clībanārius -ī *m* = eques
graviter armātus
sagittārius -ī *m* = miles
quī arcum et sagittās
gerit

runt; victīque sunt in Āpūliā ā M. Liciniō Crassō prōcōn- 215
sule, et post multās calamitatēs Italiae tertiō annō bellō
huic est fīnis impositus.

Sescentēsīmō octōgēsīmō prīmō annō urbis conditae, 8
P. Cornēliō Lentulō et Cn. Aufidiō Oreste cōsulibus,
duo tantum gravia bella in imperiō Rōmānō erant: 220
Mithridāticum et Macedonicum. Haec duo Lūcullī agē-
bant, L. Lūcullus et M. Lūcullus. L. ergō Lūcullus post
pugnam Cyzicēnam, quā vīcerat Mithridātēn, et nāvā-
lem, quā ducēs eius oppresserat, persecūtus est eum et
— receptā Paphlagoniā atque Bithŷniā — etiam rēgnum 225
eius invāsit, Sinōpēn et Amīsum, cīvitatēs Pontī nōbilis-
simās, cēpit. Secundō proeliō apud Cabīra cīvitatēn,
quō ingentēs cōpiās ex omnī rēgnō addūxerat Mithridā-
tēs, cum trigintā mīlia lēctissima rēgis ā quinque mīli-
bus Rōmānōrum vāstāta essent, Mithridātēs fugātus 230
est, castra eius direpta. Armenia quoque minor, quam
tenuerat, eīdem sublāta est. Susceptus tamen est Mi-
thridātēs post fugam ā Tigrāne, Armeniae rēge, quī tum
ingentī glōriā imperābat, Persās saepe vīcerat, Mesopo-
tamiam occupāverat et Syriam et Phoenīcēs partem. 235

Ergō Lūcullus repetēns hostem fugātum etiam rēg- 9
num Tigrānis ingressus est. Tigrānocertam, cīvitatēn
nōbilissimam rēgnī Armeniacī, cēpit, ipsum rēgem cum
septem mīlibus quīngentīs clībanāriīs et centum mīlibus
sagittāriōrum et armātōrum venientem decem et octō 240
mīlia mīlitum habēns ita vīcit, ut magnam partem Ar-

meniōrum dēlēverit. Inde Nisibin profectus eam quo-
que cīvitātem cum rēgis frātre cēpit.

Armenii-ōrum *m*: incolae
Armeniae
Nisibis -is *f*(*acc-in, abl-i*):
cīvitās Mesopotamiae

Sed ii quōs in Pontō Lūcullus reliquerat cum exerci-
tūs parte, ut regiōnēs victās et iam Rōmānōrum tuēren-
tur, neglegenter sē et avārē agentēs occāsiōnem iterum
Mithridātī in Pontum irrumpendī dedērunt, atque ita
bellum renovātum est. Lūcullō parantī—captā Nisibī—
contrā Persās expeditiōnem successor est missus.

sē agere = agere, sē
praebere
(Lūcullī milites sēditiō-
nem fēcērunt)

successor: *M' Acilius*
Glabriō (-ōnis) cōs.

10 Alter autem Lūcullus, quī Macedoniam administrā-
bat, Bessīs prīmus Rōmānōrum intulit bellum atque eōs
ingentī proeliō in Haemō monte superāvit. Oppidum
Uscudamam, quod Bessī habitābant, eōdem diē quō
aggressus est vīcit, Cabylēn cēpit, ūsque ad Dānuvium
255 penetrāvit. Inde multās suprā Pontum positās cīvitātēs
aggressus est, bellōque cōfectō Rōmam rediit. Ambō
triumphāvērunt, tamen Lūcullus, quī contrā Mithridā-
tēn pugnāverat, māiōre glōriā, cum tantōrum rēgnōrum
victor redisset.

Bessī -ōrum *m*: gēns
Thraciae
Haemus -ī *m*: mōns
Thraciae

Cabylē -ēs *f*(*acc-ēn*):
cīvitās Thraciae

11 Cōfectō bellō Macedonicō, manente Mithridaticō,
quod recēdente Lūcullō rēx collēctīs auxiliīs reparāve-
rat, bellum Crēticum ortum est. Ad id missus Q. Cae-
cilius Metellus ingentibus proeliīs intrā triennium
omnem prōvinciam cēpit appellātusque est 'Crēticus'
265 atque ex īnsulā triumphāvit.

Crēticus -a -um < Crēta
triennium: annōs 68–66
a. C.

12 Dum haec geruntur, pīrātae omnia maria īnfēstābant
ita ut Rōmānīs tōtō orbe victōribus sōla nāvigatiō tūta
nōn esset. Quārē id bellum Cn. Pompēiō dēcrētum est;

īnfēstāre = īnfēstum
facere

celeritās -ātis f
< celer

pīrāticus -a -um < pīrāta

praesertim = praecipuē,
māximē

lēx Mānīlia dē imperiō
Cn. Pompēiī

liber scriptus est annō 46
a. C. ad M. Iūnium
Brūtum
disertus -a -um = eloquēns

Arpīnum -ī n
[annō 106 a. C.]
a. d. III nōn. Iān. = diē
III mēnsis Iānuārii
locuplēs -ētis = dives

toga virilis/pūra = toga
alba sine purpurā quam
Rōmānus pūbēs sūmit
positā togā praetextā

instituere = docēre

quod intrā paucōs mēnsēs ingentī et fēlicitāte et celeri-
tāte cōnfēcit.

270

[*Bellō pīrāticō cōnfectō, C. Mānīlius tr. pl. lēgem tulit, ut Pompēiō etiam Mithridāticum bellum mandārētur, prae-
sertim cum imperātor ille ēgregius cum exercitū in Ciliciā
esset. Hanc lēgem clārissimā ōrātiōne suāsit M. Tullius
Cicerō praetor.*]

275

M. TVLLIVS CICERO

[*Ex M. Tullii Cicerōnis 'Brūtō' sive 'Dē clārīs ōrātōribus'*]

[*Orātor omnium quī Rōmae fuērunt disertissimus M. Tul-
lius Cicerō Arpīnī in oppidō Latii nātus est Q. Serviliō
Caepiōne C. Atiliō Serrānō cōsulibus ante diem III nōnās
Iānuāriās. Aliquot annīs post pater Cicerōnis, eques locu-
plēs, Rōmam migrāvit, ut filiōs Mārcum et Quīntum opti-
mīs magistrīs docendōs trāderet.*

280

[*Sūptā togā virili, Mārcus in forum dēductus est ad Q.
Mūcium Scaevolam, iūris peritum, ut ab sene illō doctis-
simō iūre cīvilī instituerētur. In forō Rōmānō Cicerō adulēs-*

cēns *M. Antōnium et Q. Hortēnsium*, quī tum arte ōrātōriā excellēbant, assiduē audiēbat, ac simul apud doctōrēs Graecōs, Molōnem rhētorem et Diodotum philosophum, discēbat. Hīs ēgregiūs magistrīs in ēloquentiā exercitātus XXVI annōs nātus in forō causās agere coepit. Annō post, cum iam multārum causārum patrōnus fuisset, Sex. Rōscium paricidīū reum clārissimā ōrātiōne dēfendit, eōque patrōciniō māximam laudem meruit.

Sed ōrātor adulēscēns, cum ōrātiōnis genere ferventī ac vehementī ūterētur, adeō in dīcendō omnēs nervōs contendēbat ut brevī vōx vīrēsque eum dēficerent; ergō aliquamdiū dē forō dēcēdere atque in Graeciam Asiamque proficiscī cōstituit, ut vōcem remitteret atque ōrātiōnī abundantī moderārētur.

In librō quem Caesare dictātore scripsit ad M. Brūtum ‘Dē clārīs ōrātōribus’, Cicerō inter alia haec dē doctrīnā suā iuvenīlī nārrat:]

At vērō ego hōc tempore omnī noctēs et diēs in omnium doctrīnārum meditātiōne versābar. Eram cum Stōicō Diodotō, quī cum habitāvisset apud mē mēcumque vīxisset, nūper est domī meae mortuus. Huic ego doctōrī et eius artibus variīs atque multīs ita eram tamen dēditus ut ab exercitātiōnibus ōrātōriīs nullus diēs vacuus esset. Commentābar ‘dēclāmitāns’ (sīc enim nunc loquuntur), idque faciēbam multum etiam Latīnē, sed Graecē saepius, vel quod Graeca ōrātiō plūra ōrnāmenta suppeditāns cōsuētūdinem similiter Latīnē dīcendī af-

M. Antōnius: cōs. annō 99 a. C.
excellere = praestāre
Molō -ōnis *m*
rhētōr -oris *m* = magister dīcendī
ēloquentia -ae *f* = ars ōrātōria
exercitāre = exercēre
causam agere = reum in iūdicīō dēfendere
patrōnus -ī *m* = dēfēnsor

[annō 80 a. C.]
patrōcinium -ī *n* = officium patrōnī

fervēns -entis = ārdēns

nervōs contendere = omnibus vīribus labōrāre, enīti

remittere ↔ contendere
abundāre = superfundi
moderārī (+ *dat*) = temperāre

doctrīna -ae *f* (< doctor)
= quod docētur
iuvenīlis -e = iuvenālīs

hōc tempore: annīs 86–84 a. C.
meditātiō -ōnis *f* (< meditārī) = cōgitātiō
Stōicus -ī *m*: philosophus
discipulus Zēnōnis

exercitātiō -ōnis *f*
< exercitāre
com-mentārī = mente praeparāre, meditārī
dē-clām(it)āre = exercendī causā ōratiōnēs fictās habēre

suppeditāre = offerre (rem ūtilem)

nōs : ego

magistrō operam dare:
m. um attentē audire
Rhodii praemia postulā-
bant quia Mithridātī
restituerant

commendatiō -ōnis *f* =
verba probantia, laus

multae *causae*
ē-labōrāre = magnō la-
bōre perficere
ē-lūcubrāre = nocte
ēlabōrāre

complexi : nōn praeter-
mittere

in nōbīs : in mē
gracilitās/infirmitās -ātis *f*
< gracilis/infirmus
prōcērus -a -um = altus
et longus
figūra -ae *f* = fōrma

latera : corpus
contentiō -ōnis *f* < con-
tendere
remissiō -ōnis *f* < remit-
tere (↔ contentiō)
varietās -ātis *f* < varius

cum... hortārentur : etsi
...hortābantur

moderatiō -ōnis *f*
< moderārī

ferēbat, vel quod ā Graecīs summīs doctōribus, nisi
Graecē dīcerem, neque corrigī possem neque docērī. 315

Tum prīmum nōs ad causās et prīvātās et públicās 311
adīre coepimus, nōn ut in forō discerēmus (quod plērī-
que fēcērunt), sed ut — quantum nōs efficere potuissē-
mus — doctī in forum venīrēmus. Eōdem tempore Mo- 312
lōnī dedimus operam; dictātōre enim Sullā lēgātus ad 320
senātum dē Rhodiōrum praemiis vēnerat.

Itaque prīma causa pública prō Sex. Rōsciō dicta tan-
tum commendatiōnis habuit ut nōn ūlla esset quae nōn
digna nostrō patrōciniō vidērētur. Deinceps inde mul-
tae, quās nōs diligenter ēlabōrātās et tamquam ēlūcu- 325
brātās afferēbāmus.

Nunc quoniam tōtum mē vidēris velle cognōscere, 313
complexar nōnnūlla etiam quae fortasse videantur
minus necessariā:

Erat eō tempore in nōbīs summa gracilitās et infirmi- 330
tās corporis, prōcērum et tenue collum; quī habitus et
quae figūra nōn procul abesse putātur ā vītae periculō,
sī accēdit labor et laterum magna contentiō. Eōque
magis hoc eōs quibus eram cārus commovēbat, quod
omnia sine remissiōne, sine varietāte, vī summā vōcis et 335
tōtius corporis contentiōne dīcēbam.

Itaque cum mē et amīcī et medicī hortārentur ut 314
causās agere dēsisterem, quodvīs potius periculum mihi
adeundum quam ā spērātā dīcendī glōriā discēdendum
putāvī. Sed cum cēnsērem remissiōne et moderatiōne 340

vōcis et commūtātō genere dīcendī mē et perīculum vītāre posse et temperātius dīcere, ut cōsuētūdinem dīcendī mūtārem, ea causa mihi in Asiam proficīscendī fuit. Itaque cum essem biennium versātus in causīs et 345 iam in forō celebrātum meum nōmen esset, Rōmā sum profectus.	com-mūtāre = mūtare temperātus -a -um = moderātus, placidus biennium -īn = duo annī in causīs versārī : causās agere celebrātus -a -um = celeber, illūstris
315 Cum vēnissem Athēnās, sex mēnsēs cum Antiochō, veteris Acadēmīae nōbilissimō et prūdētissimō philo- sophō, fuī studiumque philosophiae numquam inter- 350 missum ā primāque adulēscentiā cultum et semper auctum hōc rūrsus summō auctōre et doctōre renovāvī. Eōdem tamen tempore Athēnīs apud Dēmētrium Syrum, veterem et nōn ignōbilem dīcendī magistrum, studiōsē exercērī solēbam.	[annō 79 a. C.] Acadēmīa -aef; philoso- phōrum disciplīna ā Platōne institūta Syrus -īm: incola Syriae, ex Syriā
355 Post ā mē Asia tōta peragrāta est dum summīs studeō ōrātōribus, quibuscum exercēbar ipsīs libentibus; quō- rum erat prīnceps Menippus Stratonīcēnsis, meō iūdi- 316 ciō tōtā Asiā illīs temporibus disertissimus. Assiduis- simē autem mēcum fuit Dionysius Magnēs; erat etiam 360 Aeschylus Cnidius, Adramyttēnus Xenoclēs. Hī tum in Asiā rhētorum prīncipēs numerābantur.	Stratonīcēnsis -is m < Stratonīcēa, civitās Asiae meō iūdicīo = meā sen- tentiā Magnēs -ētis, Cnidius -ī, Adramyttēnus -īm < Magnēsia, Cnidos (-īf), Adramyttium, civitātēs Asiae Xenoclēs -is m
Quibus nōn contentus Rhodum vēnī mēque ad eun- dem quem Rōmae audīveram Molōnem applicāvī, cum āctōrem in vērīs causīs scrīptōremque praestantem, tum 365 in notandīs animadvertendīsque vitiīs et in instituendō docendōque prūdētissimum. Is dedit operam (sī modo id cōsequī potuit) ut nimis redundantēs nōs et suprā	sē ap-plicāre = sē ad- iungere āctor -ōris m = quī (causās) agit praestāns = excellēns notāre ↔ probāre cōsequī = adipiscī redundāre = abundāre

impūnitās -ātis *f* (< im-
pūne) = licentia
re-primere < -premere
dif-fluere = passim
fluere

re-sīdere -sēdisse =
sēdārī, cessāre
dē-fervēscere -visse =
fervēre dēsīnere, minus
fervēns fierī

C. Aurēlius Cotta (cōs.
annō 75 a.C.)
lēnis -e = mollis, placi-
dus, mītis
āctiō = mōtus corporis
in dīcendō
mihi rēs est cumeō : mihi
negōtium est cumeō

annum: 76 a. C.

quaestūra -ae *f* = magis-
trātus quaestōris

Siciliēnsis annus: Cicerō
Lilybaei in Siciliā
quaestor fuit annō 75
a.C.

illud : ingenium ōrātōrium
quic-quid = quid-quid
perfectus -a -um = quī
melior fierī nōn potest
mātūrītās -ātis *f*
< mātūrus
: nimis multa videor dē
mē dīcere
prōpositum est = cōn-
siliū est
per-spicere = plānē vidēre

Cicerō, Siculōrum patrō-
nus, C. Verrem accūsā-
vit, quī prōpraetor Sici-
liam diripuerat et ab
Hortēnsiō dēfēsus est
(annō 70 a. C.)

fluentēs iuvenilī quādam dīcendī impūnitāte et licentiā
reprimeret et quasi extrā rīpās diffluentēs coercēret.

Ita recēpī mē bienniō post nōn modo exercitātor, sed 370
prope mūtātus. Nam et contentiō nimia vōcis resēderat
et quasi dēferverat ōrātiō, lateribusque vīrēs et corporī
mediocris habitus accesserat.

Duo tum excellēbant ōrātōrēs, quī mē imitandī cupi- 317
ditāte incitārent, Cotta et Hortēnsius, quōrum alter re- 375
missus et lēnis, alter ōrnātus, ācer, et verbōrum et actiō-
nis genere commōtior. Itaque cum Hortēnsiō mihi
magis arbitrābar rem esse, quod et dīcendī ārdōre eram
propior et aetāte coniūctior.

Ūnum igitur annum, cum redissēmus ex Asiā, causās 318
nōbilēs ēgimus, cum quaestūram nōs, cōsulātum
Cotta, aedititātem peteret Hortēnsius. Interim mē
quaestōrem Siciliēnsis excēpit annus, Cotta ex cōnsu-
lātū est profectus in Galliam, prīnceps et erat et ha-
bēbātur Hortēnsius. Cum autem annō post ex Siciliā 385
mē recēpissē, iam vidēbātur illud in mē (quicquid
esset) esse perfectum et habēre mātūrītātem quandam
suam.

Nimis multa videor dē mē, ipse praesertim; sed omni
huic sermōnī prōpositum est, nōn ut ingenium et ēlo- 390
quentiam meam perspicīās (unde longē absum!), sed ut
labōrem et industriam. Cum igitur essem in plūrimīs 319
causīs et in prīncipibus patrōnis quīnquennium ferē
versātus, tum in patrōciniō Siciliēnsī māximum in

395 certāmen vēnī dēsīgnātus aedīlis cum dēsīgnātō cōnsule
Hortēnsiō...
321 Nōs autem nōn dēsīstēbāmus cum omnī genere exer-
citātiōnis, tum māximē stilō nostrum illud quod erat
augēre, quantumcumque erat. Atque — ut multa omit-
400 tam — in hōc spatiō et in hīs post aedīlitātem annīs et
praetor prīmus et incrēdibilī populī voluntāte cōnsul
sum factus. Nam cum propter assiduitātem in causīs et
industriam, tum propter exquisītius et minimē vulgāre
ōrātiōnis genus animōs hominum ad mē dīcendī novi-
405 tāte converteram.

(cōsul) dēsīgnātus =
creātus quī nōndum
magistrātum inīit
Q. Hortēnsius: cōs.
annō 69 a. C.

stilō : scribendō

quantus -a -um-cumque

hōc spatiō (temporis)
= hīs annīs
praetor prīmus : ex octō
praetōribus
assiduitās -ātis f
< assiduus
exquisītus -a -um
= accūrātus
vulgāris -e = qui vulgō fit

CVRSVS HONORVM

Magistrātūs		annō aetātis Cicerō annō a. C.	
quaestor	quaestūra	xxx	75 a. C.
aedīlis	aedīlitās	xxxvi	69 a. C.
410 praetor	praetūra	xxxix	66 a. C.
cōnsul	cōnsulātus	xlīi	63 a. C.
(cēnsor)	(cēnsūra)		

honōs = magistrātus

praetūra -aef = magistrā-
tus praetōris

cēnsūra -aef = magistrā-
tus cēnsōris

GRAMMATICA LATINA

Dē vocābulis faciendīs
415 (B) *Adiectīva ē nōminibus*
Nōmina adiectīva fiunt hīs suffixis: -ōsus, -ālis, -āris, -ārius,
-īlis, -icus, -ius, -eus, -ātus, -ānus, -īnus, -ēnsis.
Exempla:
(1) -ōsus -a -um: pretiōsus < preti|um;
420 (2) -ālis -e: nāvālis < nāv|is;
(3) -āris -e: mīlitāris < mīles -it|is;

vīs (vocābuli) =
significātiō

- (4) *-ārius -a -um*: *agrārius* < ager agr|ī;
(5) *-īlis -e*: *hostīlis* < host|is;
(6) *-icus -a -um*: *bellicus* < bell|um;
(7) *-ius -a -um*: *ōrātōrius* < ōrātor -ōr|is; 425
(8) *-eus -a -um*: *aureus* < aur|um;
(9) *-ātus -a -um*: *togātus* < tog|a;
(10) *-ānus -a -um*: *Rōmānus* < Rōm|a;
(11) *-īnus -a -um*: *divīnus* < dīv|us; *Capitōlīnus* < Capitōli|um
(sine -i|); 430
(12) *-(i)ēnsis -e*: *Ōstiēnsis* < Ōsti|a; *Athēniēnsis* < Athēn|ae.
in-/im- adiectīvō praepositum vim negandī habet: *indignus*,
impīus, *immātūrus*, *inimīcus* (< -amīcus); item *dis-/dif-*: *dissi-*
milis, *difficilis* (< -facilis). Praepositō *per-* adiectīvi vīs augē-
tur: *permagnus*, *perangustus* (= valdē magnus/angustus). 435

PENSVM A

Supplenda sunt nōmina adiectīva:

- (1) *fōrma* > —; *pecūnia* > —; *perīculum* > —; *glōria* > —;
ōtium > —; *iocus* > —; *studium* > —; *perniciēs* > —;
flāgitium > —; *numerus* > —;
(2) *mors* > —; *rēx* > —; *hospes* > —; *nātūra* > —; *trium-*
phus > —; *Vesta* > —;
(3) *cōnsul* > —; *salūs* > —; *vulgus* > —; *singulī* > —;
(4) *legiō* > —; *frūmentum* > —; *necesse* > —;
(5) *puer* > —; *servus* > —; *cīvis* > —; *vir* > —; *iuvenis* >
—;
(6) *nauta* > —; *modus* > —; *ūnus* > —; *poēta* > —; *pīrāta* >
—; *Italia* > —;
(7) *pater* > —; *mercātor* > —; *gladiātor* > —; *rēx* > —; *uxor*
> —; *praetor* > —; *noxa* > —; *Mārs* > —;
(8) *ferrum* > —; *argentum* > —; *aes* > —; *lignum* > —;
marmor > —; *purpura* > —; *lapis* > —; *nix* > —;
(9) *gemma* > —; *arma* > —; *aurum* > —; *ferrum* > —; *āla*
> —; *aes* > —; *rōstra* > —; *venēnum* > —; *scelus* > —;
foedus > —; *fortūna* > —;

- (10) urbs > —; Tūsculum > —; Trōia > —; Alba > —;
 (11) vīcus > —; repēns > —; Tiberis > —; Latium > —;
 (12) circus > —; Cannae > —; Carthāgō > —.

PENSVM B

Annō — ūndēquīnquāgēsīmō [DCXLIX] a. u. c. Rōmānī ingentī — [= strāge] victī sunt ā Cimbrīs et Teutonibus, quōrum cōpia — [= sine fine] erat. Bellum gestum cum sociīs, quī libertātem sibi aequam — volēbant, bellum — dīcitur. Marius Rōmam ingressus multōs — et domum Sullae —. Spartacus — [< numerus] exercitum — [= collēgit] ac variō — cum Rōmānīs pugnāvit.

Cicerō adulēscēns ōrātōrēs — [= ēloquentēs] audiēbat neque ūllus diēs ab — ōrātōriīs vacuus erat. Cum multārum causārum — fuisset, Rōmā profectus est ut ōrātīōnī — [= ārdentī] —. Rhodī sē ad Molōnem — [= magistrum dīcendī] —. — [= II annīs] post revertit ōrātōr mūtātus: nōn ācer et — [= redundāns], sed remissus et — [= placidus]. Duo ōrātōrēs tum —, Cotta et Hortēnsius. Post — Siciliēsem — [= ars ōrātōria] Cicerōnis — esse vidēbātur. In ‘Brūtō’ Cicerō nārrat dē — suā iuvenīlī; sermōnī eius — est ut industriam et — [< assiduus] eius — [= plānē videāmus].

Synōnyma: cōgitātiō et —; laus et —; licentia et —; fōrma et —; dīves et —; iuvenālis et —; accūrātus et —; morārī et —; exercēre et —; ēlūcubrāre et nocte —; praecipuē et —.

Contrāria: vigor et — (corporis); remissiō et —.

PENSVM C

Quid ēgit Marius post bellum Iugurthīnum?
 Unde Cimbrī et Teutonēs vērunt?
 Quī imperātōrēs dē Cimbrīs triumphāvērunt?
 Quamdiū bellum sociāle prōtractum est?
 Quis bellō sociālī finem imposuit?
 Quid Mithridātēs Ephesī imperāvit?
 Cūr Sulla pācem cum Mithridātē fēcīt?

Vocābula nova:

interniciō
 aedilicius
 successus
 clibanārius
 sagittārius
 celeritās
 rhētor
 ēloquentia
 patrōnus
 patrōcinium
 doctrina
 meditātiō
 exercitātiō
 commendātiō
 gracilitās
 infirmitās
 figurā
 contentiō
 remissiō
 varietās
 moderātiō
 biennium
 āctor
 impūnitās
 quaestūra
 mātūritās
 prōpositum
 assiduitās
 praetūra
 cēnsūra
 infīnitus
 sociālis
 numerosus
 insatiābilis
 pirāticus
 disertus
 locuplēs
 fervēns
 iuvenīlis
 prōcerus
 celebrātus
 exercitātus
 lēnis
 ōrnātus
 commōtus
 perfectus
 exquisitus
 vulgāris
 sescentēsimus

reportāre
oboedire
asserere
prōscribere
ēvertere
commorārī
congregāre
excellere
exercitāre
abundāre
moderārī
commentārī
dēclāmitāre
suppeditāre
ēlabōrāre
ēlūcubrāre
commūtāre
applicāre
redundāre
reprimere
diffluere
residere
dēfervēscere
perspicere
quīntō
praesertim
quantuscumque

Quid Sullā absente factum est Rōmae?
Ubi Sulla Mariānōs vicit?
Quae nova bella exārsērunt cum Sulla rem pūblicam compo-
suisset?
Quid Nīcomēde mortuō factum est in Asiā?
Unde ortum est bellum servīle?
Quās cīvitatēs Lūcullus expugnāvit?
Ad quem Mithridātēs victus cōnfūgit?
Cūr Mithridātēs bellum renovāvit?
Num Lūcullus cum Mithridāte dēbellāvit?
Quōmodo Metellus cognōmen ‘Crētici’ adeptus est?
Cui bellum pīraticum mandātum est?
Quis lēgem Mānīliam suāsit?
Quandō nātus est M. Tullius Cicerō?
Quibus magistrīs Cicerō adulēscēns operam dabat?
Quandō Cicerō causās agere coepit?
Quārē in Graeciam et Asiam profectus est?
Ubi Cicerō quaestūrā gessit?

Cn. Pompēius Magnus

CN. POMPEIVS MAGNVS

[Ex M. Tullii Cicerōnis ōrātiōne Dē imperiō Cn.
Pompēiū]

Quirītēs! ...

- 4 Bellum grave et periculōsum vestrīs vectīgālibus ac
sociīs ā duōbus potentissimīs rēgibus infertur, Mithri-
dāte et Tigrāne, quōrum alter relictus, alter lacessītus
5 occāsionem sibi ad occupandam Asiā oblātā esse
arbitrātur. Equitibus Rōmānīs, honestissimīs virīs, af-
5 feruntur ex Asiā cotīdiē litterae: ‘Bithŷniae (quae nunc
vestra prōvincia est) vīcōs exustōs esse complūrēs; rēg-
num Ariobarzānis (quod finitimum est vestrīs vectīgāli-
10 bus) tōtum esse in hostium potestāte; L. Lūcullum
magnīs rēbus gestīs ab eō bellō discēdere; huic quī suc-
cesserit nōn satis esse parātum ad tantum bellum admi-
nistrandum. Ūnum ab omnibus sociīs et cīvibus ad id

Quirītēs!...: exōrdium
ōrātiōnis omissum
vectīgālis -e = quī vectīgā-
lia pendit; v.ēs Rōmānō-
rum = quī Rōmānīs vec-
tigālia pendunt
relictus : nōn dēvictus
lacsessere -īvisse -ītum =
ad pugnam prōvocāre
/incitāre

nunc : post mortem
Nicomēdis

rēgnum Ariobarzānis:
Cappadociam

quī successerit: M'.
Acilius Glabriō

ūnum : Pompēium

ex-petere = petere

: bellum est eius generis

agitur : in discriminē est

macula

ornamentum = quod
ornat/illustrat
subsidiū = quod sub-
sidiō/auxiliō est
requirere = desiderāre

cōsulere eī = cūram ha-
bēre dē eō; quibus cōn-
sulendum est ā vōbīs =
quibus vōs cōsulere
oportet

macula -ae/f = lābēs

īn-sidere = haerēns fieri
īn-veterāscere -āvisse
= vetus fieri

significātiō < significāre
= nōtum facere, nūn-
tiāre

bellum imperātōrem dēposcī atque expetī, eundem
hunc ūnum ab hostibus metuī, praetereā nēminem.’ 15

Causa quae sit vidētis. Nunc quid agendum sit cōnsi- 6
derāte! Prīmum mihi vidētur dē genere bellī, deinde dē
magnitūdine, tum dē imperātōre dēligendō esse dī-
cendum.

[Dē genere bellī] 20

Genus est eius bellī quod māximē vestrōs animōs ex-
citāre atque īnflammāre ad persequendī studium dē-
beat: in quō agitur populī Rōmānī glōria, quae vōbīs ā
māiōribus cum magna in omnibus rēbus, tum summa
in rē mīlitārī trādita est; agitur salūs sociōrum atque 25
amīcōrum, prō quā multa māiōrēs vestrī magna et gra-
via bella gessērunt; aguntur certissima populī Rōmānī
vectīgālia et māxima, quibus āmissīs et pācis ōrnāmenta
et subsidia bellī requirētis; aguntur bona multōrum cī-
vium, quibus est ā vōbīs et ipsōrum causā et reī pūbli- 30
cae cōsulendum.

Et quoniam semper appetentēs glōriae praeter cēterās 7
gentēs atque avidī laudis fuistis, dēlenda est vōbīs illa
macula Mithridāticō bellō superiōre concepta quae pe-
nitus iam īnsēdit ac nimis inveterāvit in populī Rōmānī 35
nōmine: quod is quī ūnō diē tōtā in Asiā, tot in cīvitāti-
bus, ūnō nūntiō atque ūnā significātiōne litterārum om-
nēs cīvēs Rōmānōs necandōs trucīdandōsque cūrāvit,
nōn modo adhūc poenam nūllam suō dignam scelere

40	suscēpit, sed ab illō tempore annum iam tertium et vīcē- simum rēgnat — et ita rēgnat ut sē nōn Pontī neque Cappadociae latebris occultāre velit, sed ēmergere ex patriō rēgnō atque in vestrīs vectīgālibus, hoc est in Asiae lūce, versārī!	latebra-ae <i>f</i> = locus ubi latet aliquis ē-mergere = exīre (ex aquā), appārēre
8	Etenim adhūc ita nostrī cum illō rēge contendērunt imperātōrēs ut ab illō īsignia victōriac, nōn victōriam reportārent. Triumphāvit L. Sulla, triumphāvit L. Mūrēna dē Mithridātē, duo fortissimī virī et summī impe- rātōrēs, sed ita triumphārunt ut ille pulsus superātus- que rēgnāret. Vērū tamen illis imperātōribus laus est tribuenda, quod ēgērunt, venia danda, quod reliquē- runt, proptereā quod ab eō bellō Sullam in Italiam rēs pūblica, Mūrēnam Sulla revocāvit.	nostrī imperātōrēs L. <i>Licinius</i> Mūrēna [annō 81 a.C.] -ārunt = -āvērunt
9	Mithridātēs autem omne reliquum tempus nōn ad 55 obliuionem veteris bellī, sed ad comparatiōnem novī contulit. Quī postea, cum māximās aedificāset ōrnās- setque classēs exercitūsque permagnōs quibuscumque ex gentibus potuisset comparāset et sē Bosporānīs, fīni- timīs suīs, bellum īferre simulāret, ūsque in Hispā- 60 niam lēgātōs ac litterās mīsīt ad eōs ducēs quibuscum tum bellum gerēbāmus, ut, cum duōbus in locīs dis- iūctissimīs māximēque dīversīs ūnō cōnsiliō ā bīnīs hostium cōpiīs bellum terrā marīque gererētur, vōs an- 10 cipitī contentiōne districtū dē imperiō dīmīcārētis. Sed 65 tamen alterīus partis perīculum, Sertōriānae atque His- pāniēnsis, quae multō plūs firmāmentī ac rōboris habē-	obliuio-ōnis <i>f</i> < obliuiscī comparatiō-ōnis <i>f</i> < com- parāre (= parāre) rem cōnferre (ad/in ali- quid) = rē ūtī Bosporānī-ōrum <i>m</i> : incolae Bospori ducēs : Sertōrium et ducēs eius dis-iūctus -a -um (< dis-iungere) = dīversus contentiō = certāmen Sertōriānus -a -um < Ser- tōrius; Hispāniēnsis -e < Hispānia firmāmentum -ī <i>n</i> = quod firmat

singulāris = cui pār nōn
est

initia praeclāra : expugnā-
tiō Cyzici, Pontī, cēt.

haec extrēma : sēditio
militum
fortūnae tribuere =
fortūnā factum esse
cēnsere

af-fingere -finxisse
-fictum (< ad-) = fin-
gendō adicere

exōrsus -ūs *m* = exōr-
dium

nāviculārius -ī *m* = quī
nāvem possidet
iniūriōsus -a -um < iniū-
ria; iniūriōsē tractāre
aliquem = iniūriam
facerealicui

appellātī superbius: Lī-
vius lēgātōs pulsātōs
esse dicit (cap. LI. 120)

lēgātum cōsulārem: *M'.
Aquilum*, cōs. annō 101
a. C., quī ā Mithridāte
captus et necātus est
annō 88 a. C.

vidēte nē... = cūrāte nē,
cavēte nē...
illīs : māiōribus vestris

bat, Cn. Pompēiū dīvinō cōsiliō ac singulārī virtūte
dēpulsum est. In alterā parte ita rēs ab L. Lūcullō,
summō virō, est administrāta, ut initia illa rērum gestā-
rum magna atque praeclāra nōn fēlicitātī eius, sed vir- 70
tūtī, haec autem extrēma quae nūper accidērunt, nōn
culpae, sed fortūnae tribuenda esse videantur. Sed dē
Lūcullō dicam aliō locō, et ita dicam, Quirītēs, ut neque
vēra laus eī detracta ōrātiōne meā neque falsa afficta esse
videātur. Dē vestrī imperiī dignitāte atque glōriā, 11
quoniam is est exōrsus ōrātiōnis meae, vidēte quem
vōbīs animum suscipiendum putētis.

Māiōrēs nostrī saepe prō mercātōribus aut nāviculā-
riīs nostrīs iniūriōsius tractātīs bella gessērunt — vōs,
tot milibus cīvium Rōmānōrum ūnō nūntiō atque ūnō 80
tempore necātīs, quō tandem animō esse dēbētis? Lē-
gātī quod erant appellātī superbius, Corinthum patrēs
vestrī, tōtīus Graeciae lūmen, exstinctum esse voluērunt
— vōs eum rēgem inultum esse patiēminī quī lēgātum
populī Rōmānī cōsulārem vinculis ac verberibus atque 85
omnī suppliciō excruciātum necāvit? Illī libertātem im-
minūtā cīvium Rōmānōrum nōn tulērunt — vōs ērep-
tam vītā neglegētis? Iūs lēgātiōnis verbō violātum illī
persecūtī sunt — vōs lēgātum omnī suppliciō interfec-
tum relinquētis? Vidēte nē, ut illīs pulcherrimum fuit 12
tantam vōbīs imperiī glōriam trādere, sīc vōbīs turpissi-
mum sit id quod accēpistis tuērī et cōservāre nōn
posse!

Quid? quod salūs sociōrum summum in perīculum ac 95 discrīmen vocātur, quō id tandem animō ferre dēbētis?	in perīculum vocārī = in p. venīre
Rēgnō est expulsus Ariobarzānēs rēx, socius populī Rō- mānī atque amīcus. Imminent duo rēgēs tōtī Asiae nōn sōlum vōbīs inimīcissimī, sed etiam vestrīs sociīs atque amīcīs. Cīvitatēs autem omnēs cūctā Asiā atque Grae- 100 ciā vestrum auxilium exspectāre propter perīculī magni- tūdinem cōguntur; imperātōrem ā vōbīs certum dēpos- cere, cum praesertim vōs alium mīseritis, neque audent neque id sē facere sine summō perīculō posse arbitran- 13 tur. Vident et sentiunt hoc idem quod vōs: ūnum virum 105 esse in quō summa sint omnia, et eum propter esse — quō etiam carent aegrius; cuius adventū ipsō atque nō- mine, tametsī ille ad maritimum bellum vēnerit, tamen impetūs hostium repressōs esse intellegunt ac retar- dātōs.	cūctā Asiā = in cūctā Asiā
Hī vōs, quoniam liberē loquī nōn licet, tacitū rogant ut sē quoque, sicut cēterārum prōvinciārum sociōs, dig- nōs exīstimētis quōrum salūtem tālī virō commendētis, atque hōc etiam magis quod cēterōs in prōvinciās eius modī hominēs cum imperiō mittimus ut, etiam sī ab 115 hoste dēfendant, tamen ipsōrum adventūs in urbēs so- ciōrum nōn multum ab hostilī expugnātiōne differant — hunc audiēbant antea, nunc praesentem vident tantā temperantiā, tantā mānsuētūdine, tantā hūmānitāte, ut īī beātissimī esse videantur apud quōs ille diūtissimē 120 commorātur!	cum praesertim = p. cum alium : M^p. Acilium Glabriōnem propter <i>adv</i> = prope quō = quam ob rem aegrē ↔ libenter maritimum bellum : bellum piraticum re-tardāre = tardum facere, impedire
(dignōs) quōrum = (tam dignōs) ut eōrum com-mendāre = man- dāre, committere cēterōs... mittimus = cēterī quōs... mittimus eius modī hominēs sunt dif-ferre = dissimilis esse temperantia -ae f (< tem- perāns) = modestia mānsuētūdō -inis f = clēmētia hūmānitās -ātis f < hūmānus diūtissimē <i>sup</i> < diū	

	Quārē, sī propter sociōs, nullā ipsī iniūriā lacesitī, 14
convenit = oportet, decet	māiōrēs nostrī cum Antiochō, cum Philippō, cum Aetō- līs, cum Poenīs bella gessērunt, quantō vōs studiōsius convenit, iniūriīs prōvocātōs, sociōrum salūtem unā cum imperiī vestrī dignitatē dēfendere, praesertim cum 125
dē vectīgālībus agitur = vectīgālia aguntur	dē mākīmīs vestrīs vectīgālībus agātur? Nam cēterārum prōvinciārum vectīgālia, Quirītēs, tanta sunt ut iīs ad ipsās prōvinciās tūtandās vix contentī esse possīmus — Asia vērō tam opīma est ac fertilis ut et ūbertatē agrō- rum et varietatē frūctuum et magnitudīne pāstiōnis et 130
opīmus -a -um = opu- lentus ūbertās -ātis <i>f</i> < ūber frūctus -ūs <i>m</i> = frūgēs pāstiō -ōnis <i>f</i> < pāscere ex-portāre	multitudīne eārum rērum quae exportantur, facile om- nibus terrīs antecellat. Itaque haec vōbīs prōvincia, Quirītēs, sī et bellī ūtilitatē et pācis dignitatē reti- nēre vultis, nōn modo ā calamitatē, sed etiam ā metū ca- lamitātis est dēfendenda. Nam in cēterīs rēbus, cum 15
ante-cellere = excellere, praestāre ūtilitās -ātis <i>f</i> < ūtilis; belli ū. = quae bellō ūtilia sunt (: vectīgālia)	venit calamitās, tum dētrīmentum accipitur; at in vectī- gālībus nōn solum adventus malī, sed etiam metus ipse affert calamitatē. Nam cum hostium cōpiae nōn longē absunt, etiam sī irruptiō nulla facta est, tamen pecua relinquuntur, agrī cultūra dēseritur, mercātōrum nāvi- 140
irruptiō -ōnis <i>f</i> < irrumperē pecua -um <i>n</i> = pecudēs cultūra -ae <i>f</i> < colere	gātiō conquiēscit. Ita neque ex portū neque ex decumīs neque ex scrīptūrā vectīgāl cōnservārī potest; quārē 16
decuma -ae <i>f</i> = decima pars frūgum (vectīgāl) scrīptūra -ae <i>f</i> = mercēs prō pāstiōne in agrō pūblicō	saepe tōtīus annī frūctus unō rūmōre periculī atque unō bellī terrōre āmittitur. Quō tandem igitur animō esse exīstimātis aut eōs quī vectīgālia nōbīs pēnsitant, aut eōs 145
pēnsitāre = pendere (vectīgālia) exercēre = administrāre exigere = exposcere excursiō -ōnis <i>f</i> < excurrere	quī exercent atque exigunt, cum duo rēgēs cum mākī- mīs cōpiīs propter adsint? cum una excursiō equitātūs

perbrevī tempore tōtius annī vectīgal auferre possit?
 cum pūblicānī familiās māximās quās in salīnīs habent,
 150 quās in agrīs, quās in portibus atque in cūstōdiīs,
 magnō periculō sē habēre arbitrentur? Putātisne vōs il-
 līs rēbus fruī posse, nisi eōs quī vōbīs fructuī sunt cōn-
 17 servāveritis, nōn solum (ut ante dixī) calamitāte, sed
 etiam calamitātis formīdine liberātōs?

155 Ac nē illud quidem vōbīs neglegendum est (quod
 mihi ego extrēmum prōposueram cum essem dē bellī
 genere dictūrus) quod ad multōrum bona cīvium Rō-
 mānōrum pertinet, quōrum vōbīs prō vestrā sapientiā,
 Quirītēs, habenda est ratiō diligenter. Nam et pūbli-
 160 cānī, hominēs honestissimī atque ōrnatissimī, suās rati-
 ōnēs et cōpiās in illam prōvinciam contulērunt, quōrum
 ipsōrum per sē rēs et fortūnae vōbīs cūrae esse dēbent.
 Etenim, sī vectīgālia nervōs esse reī pūblīcae semper
 18 dūximus, eum certē ōrdinem quī exercet illa, firmā-
 mentum cēterōrum ōrdinum rēctē esse dicēmus. De-
 inde ex cēterīs ōrdinibus hominēs gnāvī atque industriī
 partim ipsī in Asiā negōtiantur, quibus vōs absentibus
 cōnsulere dēbētis, partim in eā prōvinciā pecūniās mag-
 nās collocātās habent. Est igitur hūmānitātis vestrae
 170 magnum numerum cīvium calamitāte prohibēre, sapi-
 entiae vidēre multōrum cīvium calamitātem ā rē pūblicā
 19 sēiūctam esse nōn posse. Nōn enim possunt ūnā in
 cīvitate multī rem ac fortūnās āmittere, ut nōn plūrēs
 sēcum in eandem trahant calamitātem.

per-brevis-e
 pūblicānus -i m = quī
 vectīgālia exercet
 familia = servī ūnūs
 domini
 cūstōdia = statio unde
 vectīgālia exiguntur

fructuī esse = fructum
 (: utilitātem, lucrum)
 afferre

ratiōnem habēre alicuius
 = alicui cōnsulere
 ōrnatūs -a -um = illūstris
 ratiōnēs = negōtia
 pecūniārum

dūcere = existimāre
 eum ōrdinem : ōrdinem
 equestrem (pūblicānī
 sunt equitēs Rōmānī)
 gnāvūs -a -um = im-
 piger, diligēns
 negōtiārī = negōtia
 gerere

hūmānitātis vestrae est
 = ad hūmānitātem
 vestram pertinet
 sapientiae vestrae est

sē-iūctus = disiūctus

incumbere (ad/in rem) =
operam dare, sē dēdere
(reī)

in quō : in quā rē

im-pertīre = partem
dare, tribuere

rē ōrnātus/instrūctus
: rem habēns
Cyzicēnī -ōrum *m*
< Cyzicus

raperētur = raptim
veherētur
dē-primere -pressisse
-pressum = deorsum
premere, dēmergere

domicilium -ī *n* = locus
ubi habitātur, domus

Quārē vidēte num dubitandum vōbīs sit omnī studiō 175
ad id bellum incumbere in quō glōria nōminis vestrī,
salūs sociōrum, vectīgālia māxima, fortūnae plūrimō-
rum cīvium coniūctae cum rē publicā dēfendantur.

[*Dē magnitūdine bellī*]

Quoniam dē genere bellī dīxī, nunc dē magnitūdine 20
pauca dīcam. Potest enim hoc dīcī: bellī genus esse ita
necessārium ut sit gerendum, nōn esse ita magnum ut
sit pertimēscendum. In quō māximē labōrandum est nē
forte ea vōbīs quae diligentissimē prōvidenda sunt con-
temnenda esse videantur. Atque ut omnēs intellegant 185
mē L. Lūcullō tantum impertīre laudis quantum fortī
virō et sapientī hominī et magnō imperātōrī dēbeātur,
dīcō eius adventū māximās Mithridātis cōpiās omnibus
rēbus ōrnātās atque instrūctās fuisse, urbemque Asiae
clārissimam nōbīsque amīcissimam Cyzicēnōrum ob- 190
sessam esse ab ipsō rēge māximā multitudine et oppug-
nātā vehementissimē; quam L. Lūcullus virtūte, assi-
duitate, cōnsiliō summīs obsidiōnis periculīs liberāvit;
ab eōdem imperātōre classem magnā et ōrnātā, quae 21
ducibus Sertōriānīs ad Italiam studiō atque odiō inflam- 195
māta raperētur, superātā esse atque dēpressā; mag-
nās hostium praetereā cōpiās multīs proeliīs esse dēlētās
patefactumque nostrīs legiōnibus esse Pontum, quī an-
teā populō Rōmānō ex omnī aditū clausus fuisset; Sinō-
pēn atque Amīsum, quibus in oppidīs erant domicilia 200

rēgis omnibus rēbus ōrnāta ac referta, cēterāsque urbēs Pontī et Cappadociae permultās ūnō aditū adventūque esse captās; rēgem spoliātum rēgnō patriō atque avītō ad aliōs sē rēgēs atque ad aliās gentēs supplicem contu- 205 lisse — atque haec omnia salvīs populī Rōmānī sociīs atque integrīs vectīgālibus esse gesta. Satis opīnor hoc esse laudis, atque ita, Quirītēs, ut hoc vōs intellegātis: ā nūllō istōrum quī huic obtreçant lēgī atque causae L. Lūcullum similiter ex hōc locō esse laudātum.	per-multū = plūrimī opīnārī = arbitrarī, putāre reī obtrectāre = rem o. /verbīs oppugnāre huic lēgī : lēgī Mānīliae hōc locō : Rōstris
22 Requirētur fortasse nunc quem ad modum, cum haec ita sint, reliquum possit magnum esse bellum? Cognōscite, Quirītēs! Nōn enim hoc sine causā quaerī vidētur.	quem ad modum = quōmodo
Prīmum ex suō rēgnō sic Mithridātēs profūgit ut ex 215 eōdem Pontō Mēdēa illa quondam profūgisse dīcitur — quam praedicant in fugā frātris suī membra in iīs locīs quā sē parēns persequerētur dissipāvisse, ut eōrum collēctiō dispersa maerorque patrius celeritātem persequendī retardāret! Sīc Mithridātēs fugiēns māximam 220 vim aurī atque argentī pulcherrimārumque rērum omnium quās et ā māiōribus accēperat et ipse bellō superiōre ex tōtā Asiā direptās in suum rēgnum congesserat, in Pontō omnem reliquit. Haec dum nostrī colligunt omnia dīligentius, rēx ipse ē manibus effūgit. Ita illum 225 in persequendī studiō maeror, hōs laetitia tardāvit!	<i>Aeētēs</i> -ae <i>m</i> <i>Colchis</i> -idis <i>f</i> <i>Iāsōn</i> -onis <i>m</i> Mēdēa, filia Aeētae rēgis Colchidis, cum Iāsone domō profūgit praedicāre = prōnūnti- āre, nārrāre parēns : Aeētēs dissipāre = spargere, dispergere collēctiō -ōnis <i>f</i> < colligere con-gerere = cōnferre dīligentius = nimis dīligenter illum : Aeētam hōs : Rōmānōs tardāre = retardāre
23 Hunc in illō timōre et fugā Tigrānēs, rēx Armenius, excēpit diffidentemque rēbus suīs cōnfirmāvit et afflic-	af-fligere -īxisse -ictum = percellere

re-creāre = rūrsus vigen-
tem facere

opīniō -ōnis *f* (< opīnārī)
= sententia
fānī... dīripiendī causā =
ut fānum... dīriperent
religiōsus -a -um (< reli-
giō) = sacer

urbem : Tigrānocertam
longinquitās -ātis *f*
< longinquus
dēsiderium -ī *n* < dē-
siderāre

prōgressiō -ōnis *f* < prō-
gredi
-ārat = -āverat

adventicius -a -um = quī
advenit

miseri-cordia -ae *f* = dolor
ob alteriūs miseriam

Mithridātēs victus

tum ērēxit perditumque recreāvit. Cuius in rēgnum
posteāquam L. Lūcullus cum exercitū vēnit, plūrēs
etiam gentēs contrā imperātorem nostrum concitātae 230
sunt. Erat enim metus iniectus iīs nātiōnibus quās num-
quam populus Rōmānus neque laccessendās bellō neque
temptandās putāvit; erat etiam alia gravis atque vehe-
mēns opīniō quae per animōs gentium barbarārum per-
vāserat: fānī locuplētissimī et religiōsissimī dīripiendī 235
causā in eās ōrās nostrum esse exercitum adductum! Ita
nātiōnēs multae atque magnae novō quōdam terrōre ac
metū concitābantur. Noster autem exercitus, tametsī
urbem ex Tigrānis rēgnō cēperat et proeliīs ūsus erat se-
cundīs, tamen nimīa longinquitāte locōrum ac dēsideriō 240
suōrum commovēbātur.

Hic iam plūra nōn dīcam. Fuit enim illud extrēmum 24
ut ex iīs locīs ā mīlitibus nostrīs reditus magis mātūrus
quam prōgressiō longior quaererētur!

Mithridātēs autem et suam manum iam cōfirmārat 245
et magnīs adventiciīs auxiliīs multōrum rēgum et nātiō-
num iuvābātur. Nam hoc ferē sic fierī solēre accēpimus,
ut rēgum afflictāe fortūnae facile multōrum opēs alli-
ciant ad misericordiam, māximēque eōrum quī aut rē-
gēs sunt aut vīvunt in rēgnō, ut iīs nōmen rēgāle mag- 250
num et sānctum esse videātur. Itaque tantum victus 25
efficere potuit quantum incolumis numquam est ausus
optāre! Nam cum sē in rēgnum suum recēpisset, nōn
fuit eō contentus quod eī praeter spem acciderat, ut

255 illam, postquam pulsus erat, terram umquam attingeret, sed in exercitum nostrum clārum atque victōrem impetum fēcit.

Sinite hōc locō, Quirītēs — sicut poētae solent quī rēs Rōmānās scribunt — praeterīre mē nostram calamitātem, quae tanta fuit ut eam ad aurēs imperātōris nōn ex
260 proeliō nūntius, sed ex sermōne rūmor afferret!

26 Hic in illō ipsō malō gravissimāque bellī offēnsiōne L. Lūcullus, quī tamen aliquā ex parte iīs incommodis medērī fortasse potuisset, vestrō iussū coactus (quod
265 imperiū diūturnitātī modum statuendum vetere exemplō putāvistis) partem mīlitum quī iam stipendiīs cōfectī erant dīmisit, partem M'. Glabriōnī trādidit.

Multa praetereō cōsultō; sed ea vōs coniectūrā perspicite: quantum illud bellum factum putētis quod
270 coniungant rēgēs potentissimī, renovent agitātae nātiōnēs, suscipiant integrae gentēs, novus imperātor noster accipiat vetere exercitū pulsō!

[*Dē imperātōre dēligendō*]

27 Satis multa mihi verba fēcisse videor, quārē esset hoc
275 bellum genere ipsō necessārium, magnitūdine periculōsum. Restat ut dē imperātōre ad id bellum dēligendō ac tantīs rēbus praeficiendō dīcendum esse videātur.

Utinam, Quirītēs, virōrum fortium atque innocentium cōpiam tantam habērētis ut haec vōbīs dēliberātiō
280 difficilis esset, quemnam potissimum tantīs rēbus ac

attingere : adire

poētae: ut Q. Ennius in *Annālibus*
praeter-īre = praeter-mittere
calamitātem: Mithridātēs reversus Rōmānōs in Pontō vicit

offēnsiō -ōnis *f* = calami-tās
in-commodum -ī *n*
↔ commodum
medērī (+ *dat*) = remedium dare, sārāre
modus = finis nōn ex-cēdendus
stipendia = militia

cōsultō *adv* = cōsiliō (↔ forte)
coniectūrā perspicere = intellegere quod nōn palam dīcitur
coniungant : commūniter gerant
agitāre = exagitāre

restat ut = reliquum est ut

in-nocēns -entis = īnsōns, honestus (↔ noxius)
dēliberātiō -ōnis *f*
< dēliberāre

hominēs quī nunc sunt
: h. nostrae aetātis
antiquitās -ātis *f* = aetās
antīqua
-ārit = -āverit

scientia -ae *f* < sciēns

bellō māximō : bellō
sociālī
patris: Cn. Pompēii
Strabōnis

summī imperātōris:
patris
ineunte adulēscientiā =
primā adulēscientiā

con-certāre = certāre

cōnfēcit : subēgit
con-cupiscere -īvisse =
vehementer cupere

Trāns-Alpīnus -a -um
< trāns Alpēs
bellum nāvāle : bellum
pirāticum

fugere : effugere,
praeterīre

tantō bellō praeficiendum putārētis! Nunc vērō, cum sit
ūnus Cn. Pompēius quī nōn modo eōrum hominum quī
nunc sunt glōriam, sed etiam antīquitātis memoriam
virtūte superārit, quae rēs est quae cuiusquam animum
in hāc causā dubium facere possit? 285

Ego enim sic exīstimō, in summō imperātōre quat- 28
tuor hās rēs inesse oportēre: scientiam reī militāris, vir-
tūtem, auctōritātem, fēlicitātem.

Quis igitur hōc homine scientior umquam aut fuit aut
esse dēbuit? Quī ē lūdō atque ē pueritiae disciplinīs, 290
bellō māximō atque ācerrimīs hostibus, ad patris exerci-
tum atque in militiae disciplīnam profectus est; quī ex-
trēmā pueritiā mīles in exercitū summī fuit imperātōris,
ineunte adulēscientiā māximī ipse exercitūs imperātor;
quī saepius cum hoste cōnflīxit quam quisquam cum 295
inimicō concertāvit, plūra bella gessit quam cēterī lēgē-
runt, plūrēs prōvinciās cōnfēcit quam aliī concupīvē-
runt! cuius adulēscientia ad scientiam reī militāris nōn
aliēnīs praeceptīs, sed suīs imperiīs, nōn offēnsiōnibus
bellī, sed victōriīs, nōn stipendiīs, sed triumphīs est 300
ērudīta. Quod dēnique genus esse bellī potest in quō
illum nōn exercuerit fortūna reī pūblicae? Cīvile, Āfri-
cānum, Trānsalpīnum, Hispāniēse, servīle, nāvāle
bellum, varia et dīversa genera et bellōrum et hostium,
nōn solum gesta ab hōc ūnō, sed etiam cōnfecta — 305
nūllam rem esse dēclārant in ūsū positam militārī quae
huius virī scientiam fugere possit!

29	Iam vērō virtūtī Cn. Pompēiī quae potest ōrātiō pār invenīrī? Quid est quod quisquam aut illō dignum aut	virtūtī pār : quae virtūtem aequat
310	vōbīs novum aut cuiquam inaudītum possit afferre? Neque enim illae sunt sōlae virtūtēs imperātōriae quae vulgō exīstimantur: labor in negōtiīs, fortitūdō in perīculīs, industria in agendō, celeritās in cōficiendō, cōsiliū in prōvidendō — quae tanta sunt in hōc ūnō	in-auditus -a -um = nōn prius auditus imperātōrius -a -um < imperātor neque... sōlae virtūtēs imperātōriae: cēterae enumerantur versibus 380–383
315	quanta in omnibus reliquīs imperātōribus quōs aut vīdimus aut audivimus nōn fuērunt. Testis est Italia, quam	testis est...
30	ille ipse victor L. Sulla huius virtūte et subsidiō cōfessus est liberātam; testis Sicilia, quam multīs undique cīntam perīculīs nōn terrōre bellī, sed cōsiliī celeritāte	
320	explicāvit; testis Āfrica, quae magnīs oppressa hostium cōpiīs eōrum ipsōrum sanguine redundāvit; testis Gallia, per quam legiōnibus nostrīs iter in Hispāniam Gallōrum interniciōne patefactum est; testis Hispānia, quae	explicāre -āvisse/uisse -ātum/-itum
	saepissimē plūrimōs hostēs ab hōc superātōs prō-	prō-sternere = dēlère
325	strātōsque cōspexit; testis iterum et saepius Italia, quae, cum servilī bellō taetrō perīculōsōque premeretur, ab hōc auxilium absente expetīvīt, quod bellum exspectātiōne eius attenuātum atque imminūtum est,	taeter -tra -trum = foedissimus, horribilis
31	adventū sublātum ac sepultum. Testēs nunc vērō iam	at-tenuāre = tenuem facere, mītigāre nunc : post bellum pirāticum cōfectum
330	omnēs ōrae atque omnēs terrae, gentēs, nātiōnēs, maria dēnique omnia, cum ūniversa, tum in singulis ōrīs omnēs sinūs atque portūs. Quis enim tōtō marī locus per hōs annōs aut tam firmum habuit praesidium ut tūtus esset aut tam fuit abditus ut latēret? Quis nāvigāvit quī	

(sē periculō) committere
= obicere

hōs-ce = hōs

praesidiō (*dat*) esse alicui
= aliquem tuērī

prō! (*interiectiō*) = ō!

Ōceanī ōstium : fretum
Gādītānum (quō Āfrica
ab Hispāniā dirimitur)

praetereunda nōn sunt :
praetereundum nōn est

quaestus -ūs *m* = lucrum
(quaesitum/factum)
tam brevī tempore...
quam celeriter = tam
celeriter quam
tantī bellī impetus : tanta
classis
tempestivus -a -um =
idōneus, opportūnus
in Sardiniam

frūmentāria subsidia :
loca unde frūmentum
invehitur

duae Hispāniae: Hispānia
citerior et ulterior

nōn sē aut mortis aut servitūtis periculō committeret, 335
cum aut hieme aut refertō praedōnum marī nāvigāret?
Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam lātē
dīvīsum atque dispersum, quis umquam arbitrārētur
aut ab omnibus imperātōribus ūnō annō aut omnibus
annīs ab ūnō imperātōre cōficī posse? Quam prōvin- 32
ciam tenuistis ā praedōnibus liberam per hōsce annōs?
quod vectīgal vōbīs tūtum fuit? quem socium dēfendis-
tis? cui praesidiō classibus vestrīs fuistis? quam multās
exīstimātis īnsulās esse dēsertās, quam multās aut metū
relictās aut ā praedōnibus captās urbēs esse sociōrum? 345
Prō, dī immortalēs! Tantamne ūnūs hominis in- 33
crēdibilis ac dīvīna virtūs tam brevī tempore lūcem af-
ferre reī pūblicae potuit ut vōs, quī modo ante ōstium
Tiberīnum classem hostium vidēbātis, nunc nūllam
intrā Ōceanī ōstium praedōnum nāvem esse audiātis? 350
Atque haec quā celeritāte gesta sint, quamquam vidē- 34
tis, tamen ā mē in dīcendō praetereunda nōn sunt. Quis
enim umquam aut obeundī negōtiū aut cōsequendī
quaestūs studiō tam brevī tempore tot loca adīre, tantōs
cursūs cōficere potuit, quam celeriter Cn. Pompēiō 355
duce tantī bellī impetus nāvigāvit? quī nōndum tem-
pestivō ad nāvigandum marī Siciliam adiit, Āfricam ex-
plōrāvit, inde Sardiniam cum classe vēnit, atque haec
tria frūmentāria subsidia reī pūblicae firmissimīs praesi-
diīs classibusque mūnīvit. Inde cum sē in Italiā recē- 35
pisset, duābus Hispāniīs et Galliā Trānsalpīnā praesidiīs

ac nāvibus cōfirmātā, missīs item in ōram Illyricī maris et in Achāiam omnemque Graeciam nāvibus, Italiae duo maria māximīs classibus firmissimisque praesidiīs 365 adōrnāvit, ipse autem, ut Brundisiō profectus est, ūndē quīnquāgēsīmō diē tōtam ad imperium populī Rōmānī Ciliciam adiūnxit: omnēs quī ubīque praedōnēs fuērunt partim captī interfectīque sunt, partim ūnūs huius sē imperiō ac potestātī dēdidērunt. Ita tantum bellum, tam 370 diūturnum, tam longē lātēque dispersum, quō bellō omnēs gentēs ac nātiōnēs premēbantur, Cn. Pompēius extrēmā hieme apparāvit, ineunte vēre suscēpit, mediā aestāte cōnfēcit!	mare Illyricum: mare Hadriaticum duo maria: mare Superum et Inferum ad-ōrnāre = ōrnāre, armāre ūn-dē-quīnquāgēsīmus -a -um = XLIX (49.) quī ubīque fuērunt = ubicumque fuērunt extrēmā hieme = exitū hiemis ineunte vēre = initiō vēris, primō vēre
36 Est haec dīvīna atque incēdibilis virtūs imperātōris. 375 Quid? cēterae quās paulō ante commemorāre coeperam quantae atque quam multae sunt! Nōn enim bellandī virtūs solum in summō ac perfectō imperātōre quaerenda est, sed multae sunt artēs eximiae huius administreae comitēsque virtūtis.	paulō ante: versū 311 ad-ministra -aef = ministra
380 Ac primum quantā innocentia dēbent esse imperātōrēs! quantā deinde in omnibus rēbus temperantiā! quantā fidē, quantā facilitāte, quantō ingeniō, quantā hūmānitāte! Quae breviter quālia sint in Cn. Pompēiō cōnsiderēmus. Summa enim sunt omnia, Quirītēs, sed 385 ea magis ex aliōrum contentiōne quam ipsa per sēsē cognōscī atque intellegī possunt.	innocentia -aef < innocēns facilitās -ātisf < facilis (amīcitiā) contentiō = comparātiō (aliōrum : cum aliīs)
37 Quem enim possumus imperātōrem ūllō in numerō putāre cuius in exercitū centuriātūs vēneant atque vēn-	centuriātus -ūs m = dignitās centuriōnis

quid *putāre possumus*

dē-prōmere -mpsisse
-mptum

(pecūniam) in quaestū
relinquere = mūtuum
dare quaestūs causā
ad-murmurātiō -ōnis f =
murmur assentium
īrāscī = īrātus fierī

quō-cumque = in quem-
cumque locum

recordārī = reminiscī

continēre = prohibēre
maleficiō, coercēre

cēterīs (*dat*) excellere =
super cēterōs excellere

sūmptus -ūs *m* = impēnsa
(↔ quaestus); s. um fa-
cere = pecūniam solvere
cupientī cuiquam : cui-
quam quī sūmptum fa-
cere cupit
perfugium -ī *n* = asyllum

ierint? quid hunc hominem magnum aut amplum dē rē
pūblicā cōgitāre quī pecūniam ex aerariō dēprōmptam 390
ad bellum administrandum aut propter cupiditatem
prōvinciae magistrātibus diviserit aut propter avāritiam
Rōmae in quaestū reliquerit? Vestra admurmurātiō
facit, Quirītēs, ut agnōscere videāminī quī haec fēcerint
— ego autem nōminō nēminem; quārē īrāscī mihi nēmō 395
potest, nisi quī ante dē sē voluerit cōfiterī! Itaque
propter hanc avāritiam imperātōrum quantās calamitā-
tēs, quōcumque ventum sit, nostrī exercitūs afferant,
quis ignōrat? Itinera quae per hōsce annōs in Italiā per 38
agrōs atque oppida cīvium Rōmānōrum nostrī imperā- 400
tōrēs fēcerint, recordāminī: tum facilius statuētis quid
apud exterās nātiōnēs fierī existimētis. Utrum plūrēs
arbitrāminī per hōsce annōs mīlitum vestrōrum armīs
hostium urbēs an hībernīs sociōrum cīvitatēs esse dēlē-
tās? Neque enim potest exercitum is continēre imperā- 405
tor quī sē ipse nōn continet, neque sevērus esse in iūdi-
candō quī aliōs in sē sevērōs esse iūdicēs nōn vult!

Hīc mīrāmur hunc hominem tantum excellere cēte- 39
rīs, cuius legiōnēs sic in Asiam pervēnerint, ut nōn
modo manūs tantī exercitūs, sed nē vestīgium quidem 410
cuiquam pācātō nocuisse dicātur? Iam vērō quem ad
modum mīlitēs hībernent, cotidiē sermōnēs ac litterae
perferuntur: nōn modo ut sūmptum faciat in mīlitem
nēminī vīs affertur, sed nē cupientī quidem cuiquam
permittitur. Hiemis enim, nōn avāritiae perfugium 415

māiōrēs nostrī in sociōrum atque amīcōrum tēctīs esse
voluērunt.

- 40 Age vērō, cēterīs in rēbus quae sit temperantia, cōnsī-
derāte! Unde illam tantam celeritātem et tam incrē-
420 dibilem cursum inventum putātis? Nōn enim illum exi-
mia vīs rēmigum aut ars inaudīta quaedam gubernandī
aut ventī aliquī novī tam celeriter in ultimās terrās per-
tulērunt — sed eae rēs quae cēterōs remorārī solent nōn
retardārunt: nōn avāritia ab īnstitūtō cursū ad praedam
425 aliquam dēvocāvit, nōn libidō ad voluptātem, nōn
amoenitās ad dēlectātiōnem, nōn nōbilitās urbis ad cog-
nitiōnem, nōn dēnique labor ipse ad quiētem; postrēmō
signa et tabulās cēteraque ōrnāmenta Graecōrum op-
pidōrum, quae cēterī tollenda esse arbitrantur, ea sibi
41 ille nē vīsenda quidem exīstimāvit. Itaque omnēs nunc
in iīs locīs Cn. Pompēium sicut aliquem nōn ex hāc
urbe missum, sed dē caelō dēlāpsū intuentur; nunc
dēnique incipiunt crēdere fuisse hominēs Rōmānōs hāc
quondam continentīā, quod iam nātiōnibus exterīs in-
435 crēdibile ac falsō memoriae prōditum vidēbātur; nunc
imperīi vestrī splendor illīs gentibus lūcem afferre coe-
pit; nunc intellegunt nōn sine causā māiōrēs suōs tum
cum eā temperantiā magistrātūs habēbāmus servīre po-
pulō Rōmānō quam imperāre aliīs māluisse!
- 440 Iam vērō ita facilēs aditūs ad eum prīvātōrum, ita
liberae querimōniae dē aliōrum iniūriīs esse dīcuntur,
ut is quī dignitāte prīncipibus excellit facilitāte īnfimīs

rēmex -igis *m* = quī
rēmigat

re-morārī = retardāre

dē-vocāre
amoenitās -ātis *f*
< amoenus
dēlectātiō -ōnis *f*
< dēlectāre
cognitiō -ōnis *f*
< cognōscere
tabulās *pictās*

continentia -ae *f* (< con-
tinēns) = animus quī sē
continet, temperantia

splendor -ōris *m* : gloria
(< splendēre)

querimōnia -ae *f*
= querēlla

dicendī : verbōrum,
ōrātiōnis
gravitās -ātis *f* (< gravis)
= dignitās

cognōstis = cognōvistis

-ārint = -āverint

per-mittere = com-
mittere, mandāre

multum valet

quis ignōrat vehementer
pertinēre ad bella admi-
nistranda quid hostēs...
exīstiment?
quis ignōrat? : nēmō ignō-
rat (: omnēs sciunt)
hominēs... commovērī

ratio = dēliberātiō, cōn-
siliū prūdēns

quō : uteō

pār esse videātur. Iam quantum cōnsiliō, quantum dī- 42
cendī gravitāte et cōpiā valeat (in quō ipsō inest quae-
dam dignitās imperātōria), vōs, Quirītēs, hōc ipsō ex 445
locō saepe cognōstis. Fidem vērō eius quantam inter
sociōs exīstimārī putātis quam hostēs omnēs omnium
generum sānctissimam iūdicārint? Hūmānitāte iam
tantā est ut difficile dictū sit, utrum hostēs magis virtū-
tem eius pignantēs timuerint an mānsuētūdinem victī 450
dīlēxerint. Et quisquam dubitābit quīn huic hoc tantum
bellum permittendum sit quī ad omnia nostrae memo-
riae bella cōficienda dīvinō quōdam cōnsiliō nātus esse
videātur?

Et quoniam auctōritās quoque in bellīs administran- 43
dis multum atque in imperiō militārī valet, certē nēmīnī
dubium est quīn eā rē idem ille imperātor plūrimum
possit. Vehementer autem pertinēre ad bella adminis-
tranda quid hostēs, quid sociī dē imperātōribus nostrīs
exīstiment, quis ignōrat, cum sciāmus hominēs in tantīs 460
rēbus ut aut metuant aut contemnant, aut ōderint aut
ament, opīniōne nōn minus et fāmā quam aliquā ratiōne
certā commovērī? Quod igitur nōmen umquam in orbe
terrārum clārius fuit, cuius rēs gestae parēs? dē quō
homine vōs — id quod māximē facit auctōritātem — 465
tanta et tam praeclāra iūdicia fēcistis? An vērō ūllam
usquam esse ōram tam dēsertam putātis quō nōn illius 44
diēi fāma pervāserit cum ūniversus populus Rōmānus,
refertō forō complētisque omnibus templīs ex quibus

470	hic locus cōspici potest, ūnum sibi ad commūne omnium gentium bellum Cn. Pompēium imperātōrem dēpoposcit? Itaque — ut plūra nōn dīcam neque aliōrum exemplis cōfirmem quantum auctōritās valeat in bellō — ab eōdem Cn. Pompēiō omnium rērum ēgregiārū	hic locus : Rōstra commūne omnium gentium bellum : bellum piraticum
475	exempla sūmantur: Quī quō diē ā vōbīs maritimō bellō praepositus est imperātor, tanta repente vilitās ex summā inopiā et cāritāte rei frūmentāriae cōsecūta est ūnius hominis spē ac nōmine, quantam vix in summā	quī quō diē : nameō diē quō is vilitās -ātis f < vilis -e (↔ cārus) cāritās (↔ vilitās) = magnum pretium
45	ūbertāte agrōrum diūturna pāx efficere potuisset. Iam	
480	acceptā in Pontō calamitāte ex eō proeliō dē quō vōs paulō ante invītus admonuī, cum sociī pertimuissem, hostium opēs animīque crēvissem, satis firmum praesidium prōvincia nōn habēret, āmisissētis Asiam, Quirītēs, nisi ad ipsum discrīmen eius temporis dīvinitus Cn.	paulō ante : versibus 258–261
485	Pompēium ad eās regiōnēs fortūna populī Rōmānī attulisset. Huius adventus et Mithridātem īnsolitā īnflātum victōriā continuit et Tigrānem magnīs cōpiīs minitātem Asiae retardāvit. Et quisquam dubitābit quid virtūte perfectūrus sit quī tantum auctōritāte perfēcerit?	īn-solitus -a -um īn-flāre = implēre āere (: superbiā), superbum facere minitārī = minārī
490	aut quam facile imperiō atque exercitū sociōs et vectīgālia cōservātūrus sit quī ipsō nōmine ac rūmōre dēfenderit?	is quī is quī
47	Reliquum est ut dē felicitāte — quam praestāre dē sē ipsō nēmō potest, meminisse et commemorāre dē alterō	reliquum est ut = restat ut
495	possumus — sicut aequum est hominēs dē potestāte deōrum, timidē et pauca dīcāmus. Ego enim sīc ex-	aequum est = oportet

Q. Fabiō Māximō Cūctā-
tōrī

M. Claudiō Mārcellō, quī
spolia opīma III rettulit
ac Syrācūsās cēpit

amplitūdō -inis *f*
< amplus
quaedam fortūna

quō dē = dē quō

moderātiō = modestia,
temperantia

reliqua : futūra

in-grātus -a -um

ob-temperāre = ob-
oedire, pārere
ob-secundāre = obsequī,
pārere
im-pudēns -entis = sine
pudōre, audāx
tam impudentem quī
(+ *conī*) = tam i. ut

īstimō: Māximō, Mārcellō, Scīpiōnī, Mariō cēterisque
magnīs imperātōribus nōn solum propter virtutem, sed
etiam propter fortūnam saepius imperia mandāta atque
exercitūs esse commissōs. Fuit enim profectō quibus- 500
dam summīs virīs quaedam ad amplitūdinem et ad glō-
riam et ad rēs magnās bene gerendās dīvinitus adiūcta
fortūna.

Dē huius autem hominis fēlicitāte quō dē nunc agi-
mus, hāc ūtar moderātiōne dīcendī, nōn ut in illius po- 505
testāte fortūnam positam esse dīcam, sed ut praeterita
meminisse, reliqua spērāre videāmur, nē aut invīsa dīs
immortālibus ōrātiō nostra aut ingrāta esse videātur.
Itaque nōn sum praedicātūrus quantās ille rēs domī mī- 48
litiae, terrā marīque, quantāque fēlicitāte gesserit, ut 510
eius semper voluntātibus nōn modo cīvēs assēnserint,
sociī obtemperārint, hostēs oboedierint, sed etiam ventī
tempestātēsque obsecundārint; hoc brevissimē dīcam:
nēminem umquam tam impudentem fuisse quī ab dīs
immortālibus tot et tantās rēs tacitus audēret optāre 515
quot et quantās dī immortalēs ad Cn. Pompēium dētū-
lērunt! Quod ut illī proprium ac perpetuum sit, Quirī-
tēs, cum commūnis salūtis atque imperiī, tum ipsius
hominis causā — sicuti facitis — velle et optāre debētis.

Quārē cum et bellum sit ita necessārium ut negligī 49
nōn possit, ita magnum ut accūrātissimē sit adminis-
trandum, et cum eī imperātōrem praeficere possitis in
quō sit eximia bellī scientia, singulāris virtūs, clārissima

auctōritās, ēgregia fortūna, dubitātis, Quirītēs, quīn
 525 hoc tantum bonī, quod vōbīs ab dīs immortalibus oblā-
 tum et datum est, in rem pūblicam cōservandam atque
 amplificandam cōferātis?

50 Quod sī Rōmae Cn. Pompēius privātus esset hōc
 tempore, tamen ad tantum bellum is erat dēligendus
 530 atque mittendus; nunc, cum ad cēterās summās ūtili-
 tātēs haec quoque opportunitās adiungātur ut in iīs ipsīs
 locīs adsit, ut habeat exercitum, ut ab iīs quī habent
 accipere statim possit, quid exspectāmus? aut cūr nōn
 — ducibus dīs immortalibus — eīdem cui cētera
 535 summā cum salūte reī pūblīcae commissa sunt, hoc
 quoque bellum rēgium commendāmus?

FINIS MITHRIDATIS

[Ex T. Līvī librōrum C–CIII *Periochīs*]

100 Cn. Pompēius ad gerendum bellum adversus Mithridā-
 540 tēn profectus, cum rēge Parthōrum Phraāte amīcitiam
 renovāvit. Equestrī proeliō Mithridātēn vīcit.
 101 Cn. Pompēius Mithridātēn nocturnō proeliō victum
 coēgit Bosporum profugere.

rem cōferre (in/ad)
 = rē ūtī

quod sī = sī autem

opportunitās -ātis f = rēs
 opportūna/idōnea

cētera *bella*

Mithridātēs

[annō 66 a. C.]

Parthī -ōrum *m*: gēns
 Asiae
 Phraātēs -ae *m*

Bosporus oppidum s.
Panticapaeum: caput
 Bospori

restituit : reddidit

[annō 65 a. C.]

[annō 64 a. C.]

Pharnacēs -is *m*

prō-ficere = prōcēdere
(ad ēventum), succes-
sum habēre
[annō 63 a. C.]

repulsa -aef < repellere;
repulsam passus = re-
pulsus
petitiō -ōnis *f* < petere

con-iūrāre = inter sē iūs
iūrandum dare

coniūrātiō -ōnis *f* = socie-
tās eōrum qui coniūrā-
vērunt
ē-ruere -uisse -utum = dē-
tegere (rem occultam)
con-iūrātī -ōrum *m* = qui
coniūrāvērunt
[annō 62 a. C.]

cōnspīrātiō -ōnis *f* =
societās, coniūrātiō
[annō 60 a. C.]
M. *Licinius* Crassus: cōs.
annō 70 a. C. cum Cn.
Pompēio

[annō 61 a. C.]

cōn-salūtāre = simul
salūtāre

Tigrānēn in dēditiōnem accēpit eīque adēmtīs Syriā,
Phoenīcē, Ciliciā, rēgnum Armeniae restituit. 545

Cn. Pompēius, cum Mithridātēn persequerētur, in
ultimās ignōtāsque gentēs penetrāvit. Hiberōs Albānōs-
que, quī trānsitum nōn dabant, proeliō vīcit.

Cn. Pompēius in prōvinciae fōrmam Pontum redēgit. 102

Pharnacēs, filius Mithridātis, bellum patrī intulit. Ab 550
eō Mithridātēs obsessus in rēgiā, cum venēnō sūmptō
parum prōfēcisset ad mortem, ā milite Gallō nōmine
Bitocō, ā quō ut adiuvāret sē petierat, interfectus est.

Cn. Pompēius Iūdaeōs subēgit, fānum eōrum Hiero-
solyma, inviolātum ante id tempus, cēpit. 555

L. Catilīna, bis repulsam in petitiōne cōsulātūs pas-
sus, cum Lentulō praetōre et Cethēgō et complūribus
aliīs coniūrāvit dē caede cōsulum et senātūs, incendiīs
urbis et opprimendā rē pūblicā, exercitū quoque in
Etrūriā comparātō. Ea coniūrātiō industriā M. Tulliī 560
Cicerōnis ēruta est. Catilīnā urbe pulsō, dē reliquīs
coniūrātīs supplicium sūmptum est.

Catilīna ā C. Antōniō prōcōs. cum exercitū caesus 103
est.

Cōnspīrātiō inter trēs civitātis principēs facta est: Cn. 565
Pompēium, M. Crassum, C. Caesarem.

Pompēius dē Mithridātē et Tigrāne, ductīs ante cur-
rum liberīs Mithridātis et Tigrāne, Tigrānis filiō, trium-
phāvit, ‘Magnus’que ā tōtā cōntiōne cōnsalūtātus est.

570 **FINIS POMPEII**

[*Ex Eutropiū Breviārī librō VI*]

17 Annō urbis conditae sescentēsīmō nōnāgēsīmō tertiō C.
Iūlius Caesar cum M. Bibulō cōsul est factus. Dēcrēta
est eī Gallia et Illyricum cum legiōnibus decem. Is prī-
575 mus vīcit Helvētiōs, deinde vincendō per bella gravis-
sima ūsque ad ōceanum Britannicum prōcessit. Domuit
autem annīs novem ferē omnem Galliam, quae inter
Alpēs, flūmen Rhodanum, Rhēnum et Ōceanum est.

18 Cīrcā eadem tempora, annō urbis conditae sescentē-
580 simō nōnāgēsīmō septimō, M. Licinius Crassus, collēga
Cn. Pompēiī Magnī in cōsulātū secundō, contrā Par-
thōs missus est, et cum cīrcā Carrhās contrā ōmen et
auspicia dīmīcāssēt, ā Surēnā, Orōdis rēgis duce victus
ad postrēmum interfectus est cum filiō, clārissīmō et
585 praestantissīmō iuvene.

19 Hinc iam bellum cīvīle successit exsecrandum et la-
crimābile, quō praeter calamitātēs quae in proeliīs acci-
dērunt, etiam populī Rōmānī fortūna mūtāta est. Cae-
sar enim rediēns ex Galliā victor coepit poscere alterum
590 cōsulātum. Contrādictum est ā Mārcellō cōsule, ā Bi-
bulō, ā Pompēiō, ā Catōne, iussusque dīmīssīs exerciti-
bus ad urbem redīre. Propter quam iniūriam ab Arī-
minō, ubi milītēs congregātōs habēbat, adversum pa-
triam cum exercitū vēnit. Cōsulēs cum Pompēiō senā-
595 tusque omnis atque ūniversa nōbilitās ex urbe fūgit et in
Graeciam trānsiit.

[annō 59 a. C.]

M. *Calpurniō* Bibulō

prōvincia Gallia

Helvētiī-ōrum *m*: gēns
Gallōrum quī Alpēs
inter Rhēnum et Rho-
danum incolit
annis IX: 58–50 a. C.

[annō 55 a. C.]

Carrhae-ārum *f*: cīvitas
Mesopotamiae
Surēnās-*aem*
Orōdēs-*is m*: rēx Parthō-
rum
ad postrēmum = pos-
trēmō

succēdere = sequī
lacrimābilis-*e* (< lacri-
māre) = lacrimōsus

C. *Claudiō* Mārcellō

M. *Porciō* Catōne
iussusque : et (Caesar)
iussus est

[annō 49 a. C.]

	Caesar vacuum urbem ingressus dictatōrem sē fecit. 20
L. Afrānius: cōs. annō 60 a. C. M. Terentiō Varrōne	Inde Hispāniās petiit. Ibi Pompēiī exercitūs validissi- mōs et fortissimōs cum tribus ducibus, L. Afrāniō, M. Petrēiō, M. Varrōne, superāvit. Inde regressus in Grae- 600
[annō 48 a. C.]	ciam trānsiit, adversum Pompēium dīmicāvit. Primō proeliō victus est et fugātus, ēvāsit tamen, quia nocte interveniente Pompēius sequī nōluit. Deinde in Thessa- liā apud Pharsālum, prōductīs utrimque ingentibus cō- piīs, dīmicāvērunt. 605
subāctūrae : quae sub- igere potuissent	Numquam adhūc Rōmānae cōpiaie in ūnum neque 21 māiōrēs neque meliōribus ducibus convēnerant, tōtum terrārum orbem facile subāctūrae sī contrā barbarōs dū- cerentur. Pugnātum tum est ingentī contentiōne, vic- tusque ad postrēmum Pompēius et castra eius dīrepta 610
datus erat	sunt. Ipse fugātus Alexandriām petiit, ut ā rēge Aegyptī (cui tūtōr ā senātū datus fuerat propter iuvenīlem eius aetātem) acciperet auxilia. Quī fortūnam magis quam amīcitiam secūtus occīdit Pompēium, caput eius et ānu- lum Caesarī mīsīt. Quō cōspectō Caesar etiam lacrimās 615
generī: Pompēiī uxor Iūlia, filia Caesaris, VI annīs ante dēcesserat	fūdisse dīcitur, tantī virī intuēns caput et generī quon- dam suī.

GRAMMATICA LATINA

Dē vocābulis faciendīs

620 (C) *Nōmina ē verbīs*

Nōmina ē verbīs fiunt hīs suffixīs: *-iō, -us, -ium, -mentum, -or*; (adiectīva:) *-bilis, -idus, -ivus*.

Exempla:

(1) *-iō -ōnis (f)* ad thema supīnī adiectum: *mūtātiō < mūtāre*

625 *-āt|um; āctiō < agere āct|um;*

(2) *-us -ūs (m)* ad thema supīnī adiectum: *adventus < advenīre -vent|um; cursus < currere curs|um;*

(3) *-ium -ī (n)* ad thema praesentis (sine *-ā|, -ē|, -ī|*) adiectum: *iūdicium < iūdicā|re; gaudium < gaudē|re;*

630 (4) *-mentum -ī (n)* ad thema praesentis adiectum: *ōrnāmentum < ōrnāre;*

(5) *-or -ōris (m)* ad thema praesentis (sine *-ē|, -ā|*) adiectum: *timor < timē|re; amor < amā|re;*

(6) *-or -ōris (m)* ad thema supīnī adiectum: *vēnātor < vēnārī*

635 *-āt|um; dēfēnsor < dēfendere -ēns|um;* (adiectīva:)

(7) *-(i)bilis -e* ad thema praesentis adiectum (*-ē| > -ī|*): *mūtā-bilis < mūtā|re; horribilis < horrē|re;*

(8) *-idus -a -um* ad thema praesentis (sine *-ē|, -ā|*) adiectum:

640 *timidus < timē|re;*

(9) *-ivus -a -um* ad thema supīnī adiectum: *imperātīvus < imperāre -āt|um.*

PENSVM A

Supplenda sunt nōmina ē verbīs facta:

(1) *nāvigāre > —; oppugnāre > —; mūnīre > —; dividere > —; exspectāre > —; cōgitāre > —; admīrārī > —; largīrī > —; medītārī > —; dēdere > —; cōnfītērī > —; excurrere > —; colligere > —; cognōscere > —;*

(2) *exīre > —; dūcere > —; cadere > —; rīdēre > —; cōspicere > —; gemere > —; lūgēre > —; flēre > —; ūtī > —; discēdere > —; parere > —; vāgīre > —; apparāre > —;*

Vocābula nova:

macula
latebra
oblivio
comparatio
firmamentum
exorsus
nāviculārius
temperantia
mānsuētūdō
hūmānitās
ūbertās
fructus
pāstiō
ūtilitās
irruptio
pecua
cultūra
decuma
scriptūra
excursio
pūblicānus
domicilium
collēctiō
opiniō
longinquitās

dēsiderium
prōgressiō
misericordia
offēnsiō
incommodum
dēliberātiō
antīquitās
scientia
quaestus
administra
innocentia
facilitās
centuriātus
admurmurātiō
sūmptus
perfugium
rēmex
amoenitās
dēlectātiō
cognitiō
continentia
splendor
querimōnia
gravitās
vilitās
amplitūdō
opportunitās
repulsa
petitiō
coniūratiō
coniūrātus
cōspirātiō
vectigālis
disiūctus
iniūriōsus
opīmus
perbrevis
ōrnātus
gnāvus
permultī
religiōsus
adventīcius
innocēns
inauditus
imperātōrius
taeter
tempestīvus
īnsolitus
īngrātus
īmpudēns
exsecrandus
lacrimābilis
ūndēquinquāgēsīmus

trānsīre > —; adīre > —; redīre > —; plaudere > —; sentīre > —; convenīre > —;

(3) imperāre > —; aedificāre > —; studēre > —; incendere > —; sacrificāre > —; colloquī > —; indicāre > —; dēsīderāre > —;

(4) firmāre > —; supplēre > —; vestīre > —; mūnīre > —; impedīre > —; arguere > —; (-ē- > -u-) monēre > —; docēre > —;

(5) dolēre > —; pudēre > —; terrēre > —; horrēre > —; ārdēre > —; pavēre > —; vigēre > —; favēre > —; clāmāre > —; maerēre > —; splendēre > —; furere > —; calēre > —; decēre > —; errāre > —;

(6) liberāre > — [= quī liberat]; gubernāre > —; imperāre > —; condere > —; ulciscī > —; cēnsēre > —; explōrāre > —; adhortārī > —; docēre > —; servāre > —; prōdere > —; emere > —; succēdere > —; regere > —; largīrī > —; favēre > —;

(adiectīva:)

(7) mīrārī > —; flēre > —; memorāre > —; terrēre > —; crēdere > in—; sārāre > in—; numerāre > in—;

(8) frīgēre > —; calēre > —; valēre > —; pallēre > —; turbāre > —; cupere > —; rapere > —; splendēre > —; pavēre > —; tumēre > —; avēre > —;

(9) capere > —; vocāre > —; dare > —; agere > —; patī > —.

PENSVM B

Cicerō Lūcullō magnam laudem — [= tribuit]. Is oppida in quibus erant — [= domūs] rēgis et aliās urbēs — [= plūrimās] cēpit. Ut Mēdēa in fugā membra frātris — [= disperxisse] dīcitur, sīc Mithridatēs fugiēns dīvitiās quās in suum rēgnum — [= contulerat] reliquit, quārum — [< colligere] Rōmānōs —. Tigrānēs — permōtus rēgem — [= perculsum] ērēxit et perditum — [= cōfirmāvit].

Mercātōrēs quī in Asiā — magnōs — faciunt. Asia enim prōvincia tam — [= opulenta] est ut — agrōrum et varietāte

— [= frūgum] aliīs prōvinciīs —. Multae mercēs ex Asiā —. Equitēs Rōmānī quī vectigālīa exercent — appellantur. Hieme mare nōn est — ad nāvigandum. — reī militāris imperātōrī necessāria est. Nēmō tam — est ut locum — [= sacrum] polluat.

Synōnyma: lābēs et —; clēmentia et —; sententia et —; querēlla et —; insōns et —; horribilis et —; prōvocāre et —; arbitrārī et —; sārāre et —; reminiscī et —; obsequī et —; valdē cupere et —; irātus fierī et —; vetus fierī et —.

Contrāria: quaestus et —; commodum et —; solitus et —; grātus et —; forte et —.

PENSVM C

Quae rēs agēbantur in bellō Mithridātīcō?

Dē quā rē Cicerō prīmum dīcit?

Quamobrem Mithridatēs poenam merēbat?

Quī imperātōrēs dē Mithridatē iam triumphāverant?

Quibus Rōmānī propter sociōs bellum intulērunt?

Cūr vectigālīa Asiae māiōra sunt quam cēterārū prōvinciārū?

Quī vectigālīa exercent in prōvinciīs Rōmānīs?

Quid ēgit Lūcullus initiō bellī Mithridātīcī?

Quās rēs Cicerō silentiō praeterit?

Cūr haud difficile est imperātōrem dēligere?

Quās rēs in summō imperātōre inesse oportet?

Quōmodo Pompēius scientiam reī militāris adeptus erat?

Quibus bellīs Pompēius interfuerat?

Quid imperātōrēs in prōvinciīs facere cōsuēvērunt?

Cūr Cicerō timidē et pauca dīcit dē fēlicitatē?

lācessere
expetere
inveterāscere
ēmergere
affingere
retardāre
commendāre
exportāre
antecellere
pēnsitāre
negōtiārī
impertire
dēprimere
opinārī
praedicāre
dissipāre
congerere
tardāre
affligere
recreāre
medērī
concertāre
concupiscere
attenuāre
adornāre
dēprōmere
irāscī
recordārī
remorārī
dēvocāre
inflāre
minitārī
obtemperāre
obsecundāre
prōficere
coniūrāre
ēruere
cōnsalūtāre
propter esse
cōsultō
quōcumque

CUM PA
FRICANUS HIC
PAULI FILIUS FE
RIIS LATINISTU
DITANO CONS
ET AQUILIO CON
TITUISSET IN HO
TISESSE FAMI
LIARISSIMI Q
EJUS ADEUM
FREQUENTER
PER EOSDIES
UENTATUROS
SEESSE DIXISSEN

Ex librō antiquō pāginae 58 columna altera

Senātōrēs
Rōmānī

DE RE PVBLICA

[Ex M. Tullii Ciceronis De re publica libris]

Persōnae: P. Scīpiō Aemiliānus Āfricānus, senex

cōs. annō 147 et 134 a. C.

Q. Aelius Tūberō, iuuenis

tr. pl. annō 129 a. C.

L. Fūrius Philus, senior

cōs. annō 136 a. C.

P. Rutilius Rūfus, adulēscēns

cōs. annō 105 a. C.

5 *C. Laelius, senex*

cōs. annō 140 a. C.

Sp. Mummius, senex

frāter L. Mummii (cōs.
annō 146 a. C.)

C. Fannius, iuuenis

cōs. annō 122 a. C.,
gener C. Laelii

Q. Mūcius Scaevola, iuuenis

cōs. annō 117 a. C.,
gener C. Laelii

M'. Mānilius, senex

cos. annō 149 a. C.

1 *Fēriae Latīnae*

fēriae -arumf = diēs fēs-
tus; f. Latīnae quotanni
in monte Albāno cele-
brantur

14 Cum P. Āfricānus, hic Pauli filius, fēriis Latīnis Tudi-
tānō cōnsule et Aquiliō, cōstituisset in hortis esse fami-
liārissimīque eius 'ad eum frequenter per eōs diēs venti-
tātūrōs sē esse' dīxissent, Latīnis ipsīs māne ad eum

[annō 129 a. C.]
in hortis : in villā
ventitāre = saepe venīre

fēriis Latīnis

Q. *Aelius* Tūberō

Quid tū *venīs*...

facultās = occāsio
litterās explicāre : librōs
ēvolvere

occupātus ↔ ōtiōsus
nanciscī nactus = adi-
piscī, invenire (rem
n. or = rēs mihi datur)
hōc mōtū: sēditione
Gracchōrum
atquī = at tamen
mē ōtiōsum nactus es

re-laxāre = remittere
tū relaxēs oportet = tē re-
laxāre oportet

ab-ūtī = plānē ūtī

aliquandō = tandem
aliquandō

ut hoc... videāmus

ille 'alter sōl' prōdigium
habēbātur

Panaetius -ī m: philoso-
phus Stōicus, amicus
Scīpiōnis
nostrum : amicum
vel (+ *sup*) = sānē

nostrō illi familiārī
: Panaetiō
quō sapientiōrem = s.
quam illum
eius modī cūram : rērum
caelestium c.
dē nātūrā *mundi*

prīmus sorōris filius vēnit Q. Tūberō. Quem cum cōmi- 15
ter Scīpiō appellāvisset libenterque vīdisset, "Quid tū"
inquit "tam māne, Tūberō? Dabant enim hae fēriae tibi
opportūnam sānē facultātem ad explicandās tuās lit-
terās."

Tum ille: "Mihi vērō omne tempus est ad meōs librōs 15
vacuum, numquam enim sunt illī occupātī. Tē autem
permagnum est nanciscī ōtiōsum, hōc praesertim mōtū
reī pūblicaē."

Tum Scīpiō: "Atquī nactus es, sed mehercule ōtiōsiō- 25
rem operā quam animō."

Et ille: "At tū vērō animum quoque relaxēs oportet.
Sumus enim multī, ut cōstituimus, parātī, sī tuō com-
modō fierī potest, abūtī tēcum hōc ōtiō."

[*Scīpiō*]: "Libente mē vērō, ut aliquid aliquandō dē 30
doctrīnae studiīs admoneāmur."

Tum ille: "Vīsne igitur hoc prīmum, Āfricāne, videā-
mus, antequam veniunt aliī, quidnam sit dē istō 'alterō
sōle' quod nūntiātum est in senātū? Neque enim paucī
neque levēs sunt quī 'sē duōs sōlēs vīdisse' dīcant."

Hīc Scīpiō: "Quam vellem Panaetium nostrum nōbīs- 35
cum habērēmus! quī cum cētera, tum haec caelestia vel
studiōsissimē solet quaerere. Sed ego, Tūberō, (nam
tēcum apertē quod sentiō loquar) nōn nimis assentior in
omnī istō genere nostrō illi familiārī. Quō etiam sapien-
tiōrem Sōcratem soleō iūdicāre, quī omnem eius modī 40
cūram dēposuerit eaque quae dē nātūrā quaererentur

aut ‘māiōra quam hominum ratiō cōsequī possit’ aut
‘nihil omnīnō ad vītā hominum attinēre’ dīxerit.”

ratiō = mēns prudēns

at-tinēre = pertinēre

17 Haec Scīpiō cum dīxisset, L. Fūrium repente venien-
45 tem aspexit, eumque ut salūtāvit, amīcissimē apprehendit et in lectō suō collocāvit, et cum simul P. Rutilius vēnisset, eum quoque ut salūtāvit, propter Tūberōnem iussit assidere.

L. Fūrium *Philum*

P. Rutilius *Rūfus*

propter = prope

as-sidere (< ad-) = cōn-sidere
agere = colloquī (dē)
dirimere = abrumperē
interventus-ūsm < inter-venire
inquit Āfricānus

Tum Fūrius: “Quid vōs agitis? Num sermōnem vestrum aliquem dirēmit noster interventus?”

in-vestigāre = quaerere, explorāre

“Minimē vērō!” Āfricānus, “Solēs enim tū haec studiōsē investigāre quae sunt in hōc genere dē quō instituerat paulō ante Tūberō quaerere; Rutilius quidem noster etiam sub ipsīs Numantiae moenibus solēbat
55 mēcum interdum eius modī aliquid conquirere.”

con-quirere = quaerere, investigāre
quae rēs : quī sermō

“Quae rēs tandem inciderat?” inquit Philus.

studēre (+ inf) = cupere

Tum ille: “Dē sōlibus istīs duōbus. Dē quō studeō, Phile, ex tē audire quid sentiās.”

18 Dixerat hoc ille, cum puer nūntiāvit ‘venire ad eum
60 Laelium domōque iam exisse.’ Tum Scīpiō, calceīs et vestimentīs sūmptīs, ē cubiculō est ēgressus et, cum paululum inambulāvisset in porticū, Laelium advenientem salūtāvit et eōs qui ūnā vēnerant, Spurium Mummiū, quem in primīs diligēbat, et C. Fannium et
65 Quīntum Scaevolam, generōs Laeliī, doctōs adulēscētēs, iam aetāte quaestōriōs. Quōs cum omnēs salūtāvisset, convertit sē in porticū et coniēcit in medium Laelium (fuit enim hoc in amīcitiā quasi quoddam iūs inter

puer = servus

C. Laelius: cōsulāris
nōbilissimus, amicus
Scipiōnis

paululum = paulum

ūnā *cum eō*

in primīs = prae cēterīs,
praecipuē
Q. Mūcium Scaevolam

quaestōrius -a -um
< quaestor; aetāte q.
: c. xxx annōs nātus
coniēcit : collocāvit

domī ↔ militiae
vicissim = contrā (*adv*)

per- = valdē ...
ūnō aut alterō spatiō :
dum semel aut bis spa-
tium porticūs ambulant
placitum est = placuit *iis*
apricus -a -um = sōli
apertus (↔ opācus)
prātum/-ulum -i *n* = ārea
herbā operta

iūcundus : grātus

M'. Mānilius: cōs. annō
149 a. C. Carthāginem
obsidēre coepit

-ierat = -īverat

duo *acc m* = duōs

nōbīs : ā nōbīs

sī-quidem = quoniam

domī : in 'domō' nostrā

paries-etis *m* = mūrus
domūs

illōs, ut militiae propter eximiam belli glōriam Āfricā-
num ut deum coleret Laelius, domī vicissim Laelium, 70
quod aetāte antecēdēbat, observāret in parentis locō
Scīpiō). Dein, cum essent perpauca inter sē ūnō aut
alterō spatiō collocūtī Scīpiōnīque eōrum adventus
periūcundus et pergrātus fuisset, placitum est ut in
apricō māximē prātulī locō, quod erat hībernum tem- 75
pus annī, cōnsiderent. Quod cum facere vellent, inter-
vēnit vir prūdēns omnibusque illīs et iūcundus et cārus,
M'. Mānilius, quī ā Scīpiōne cēterisque amīcissimē cōn-
salūtātus assēdit proximus Laeliō.

Tum Philus "Nōn mihi vidētur" inquit, "quod hī vē- 19
nērunt, alius nōbīs sermō esse quaerendus, sed agen-
dum accūrātius et dīcendum dignum aliquid hōrum
auribus."

Hic Laelius: "Quid tandem agēbātis, aut cui sermōnī
nōs intervenīmus?" 85

[*Philus*.:] "Quaesierat ex mē Scīpiō 'quidnam sentī-
rem dē hōc quod duo sōlēs vīsōs esse cōnstāret?'"

[*Laelius*.:] "Ain' vērō, Phile? Iam explōrāta nōbīs sunt
ea quae ad domōs nostrās quaeque ad rem pūblicam
pertinent, sīquidem quid agātur in caelō quaerimus?" 90

Et ille [*Philus*.]: "An tū ad domōs nostrās nōn cēnsēs
pertinēre scīre quid agātur et quid fiat 'domī'? quae nōn
ea est quam parietēs nostrī cingunt, sed mundus hic
tōtus, quod domicilium quamque patriam dī nōbīs
commūnem sēcum dedērunt — cum praesertim, sī haec 95

ignōrēmus, multa nōbīs et magna ignōranda sint. Ac mē quidem — ut hercule etiam tē ipsum, Laelī, omnēsque avidōs sapientiae — cognitiō ipsa rērum cōnsiderātiōque dēlectat.”

- 20 Tum Laelius: “Nōn impediō, praesertim quoniam fēriātī sumus. Sed possumus audire aliquid, an sērius venīmus?”

[*Philus*.:] “Nihil est adhūc disputātum, et, quoniam est integrum, libenter tibi, Laelī, ut dē eō disserās equi-

- 105 dem concesserō.”

[*Laelius*.:] “Immō vērō tē audiāmus.”

[*Cum deinde Philus et Scīpiō et Tūberō parumper dē rēbus caelestibus disputāvissent — velut dē certīs et ratīs astrōrum mōtibus, quōs Archimēdēs Syrācūsānus in globō sive*
110 *sphaerā aēneā arte mīrābilī effectā dēclārāvisse dicitur —, Laelius, quī eius modī disputātiōnēs tamquam inūtilēs con-*
temnēbat, ‘alia quaedam māiōra quaerenda esse’ dīxit.]

- 31 Tum Tūberō: “Nōn dissentiō ā tē, Laelī, sed quaerō quae tū esse māiōra intellegās?”

- 115 [*Laelius*.:] “Dicam mehercule, et contemnā ā tē fortasse, cum tū ista caelestia dē Scīpiōne quaesieris, ego autem haec quae videntur ante oculōs esse magis putem quaerenda. Quid enim mihi L. Paulī nepōs, hōc avunculō, nōbilissimā in familiā atque in hāc tam clārā rē
120 pūblicā nātus, quaerit ‘quōmodo duo sōlēs vīsī sint?’ — nōn quaerit ‘cūr in ūnā rē pūblicā duo senātūs et duo paene iam populī sint?’ Nam, ut vidētis, mors Tiberiū

hercule = mehercule

cōnsiderātiō -ōnis /
< cōnsiderāre

nōn impediō *sermōnem*
fēriātus -a -um = quī
fēriās celebrat
sērō ↔ mātūrē; *comp*
sērius (= nimis sērō)

dis-putāre = disserere
(prō/contrā)

concesserō = statim
concēdam

parum-per = paulisper

ratus -a -um = computā-
tus, ratiōne cōstitūtus

globus
-ī m. s.
sphaera
-ae f

disputātiō -ōnis f
< disputāre
dis-sentīre ↔ cōn-
sentīre

quid (mihi) : cūr
L. Paulī nepōs: Q. Tū-
berō, cuius māter fuit
fīlia Paulī
hōc avunculō : cui est hic
avunculus (Scīpiō)

ratio tribunātūs gerendī

modo (+ *com*) = dum-
modo
scire istārum rērum nihil
possumus

per-molestus -a -um
secus = nōn ita, aliter

istud ipsum

ūsū esse = utilis esse
mūnus = officium
virtūtis documentum =
exemplum quō virtūs
docētur

explicāre = (rem diffi-
cilem) explānāre

ap-probāre = probāre

ex-cidere -cidisse
< ex- + cadere

prīncipem rei pūblicae
: Scīpiōnem
per-saepe

Gracchī et iam ante tōta illīus ratio tribunātūs dīvisit
populum ūnum in duās partēs. Quam ob rem — sī mē 32
audiētis, adulēscentēs — sōlem alterum nē metueritis! 125
Aut enim nūllus esse potest, aut sit sānē ut vīsus est,
modo nē sit molestus; aut scīre istārum rērum nihil,
aut, etiam sī māximē sciēmus, nec meliōrēs ob eam
scientiam nec beātiōrēs esse possumus. Senātum vērō et
populum ut ūnum habeāmus, et fierī potest, et permo- 130
lestum est nisi fit, et secus esse scīmus, et vidēmus, sī id
effectum sit, et melius nōs esse victūrōs et beātius.”

Tum Mūcius: “Quid esse igitur cēnsēs, Laelī, discen- 33
dum nōbīs, ut istud effīcere possīmus ipsum quod pos-
tulās?” 135

[*Laelius*.] “Eās artēs quae effīciant ut ūsū cīvitatī sī-
mus; id enim esse praeclārissimum sapientiae mūnus
māximūque virtūtis vel documentum vel officium
putō. Quam ob rem, ut hae fēriae nōbīs ad ūtilissimōs
rei pūblicae sermōnēs potissimum cōferantur, Scīpiō- 140
nem rogēmus ut explicet quem exīstimet esse optimum
statum cīvitatīs. Deinde alia quaerēmus.”

Cum id et Philus et Mānilius et Mummius admodum 34
approbāvissent...

[*Hic duae paginae vel XVI versūs ē librō antiquō excidē-* 145
runt.]

[*Laelius*.] “... id nōn sōlum ob eam causam fierī volūi
quod erat aequum dē rē pūblicā potissimum prīncipem
rei pūblicae dīcere, sed etiam quod memineram per-

150 saepe tē cum Panaetiō disserere solitum cōram Polybiō, duōbus Graecīs vel perītissimīs rērum cīvīlium, multa- que colligere ac docēre ‘optimum longē statum cīvītātis esse eum quem māiōrēs nostrī nōbīs reliquissent.’ Quā in disputātiōne quoniam tū parātiōr es, fēceris (ut etiam 155 prō hīs dīcam), sī dē rē pūblicā quid sentiās explicāris, nōbīs grātum omnibus.” ...	solēre <i>solitum esse</i> Polybius -ī<i>m</i>: historicus Graecus, post bellum Macedonicum III Rō- mam missus amicus fuit Scīpiōnis et rēs Rōmā- nās Graecē scripsit hīs : cēteris praesentibus nōbīs omnibus grātum (rem grātam) fēceris, sī...
<i>Dē tribus rērum pūblicārum generibus</i>	
38 Hīc Scīpiō: “Faciam quod vultis, ut poterō, et ingre- diar in disputātiōnem eā lēge (quā crēdō omnibus in 160 rēbus disserendis ūtendum esse, sī errōrem velīs tollere) ut eius rei dē quā quaerētur sī nōmen quod sit con- veniat, explicētur quid dēclārētur eō nōmine; quod sī convēnerit, tum dēmum decēbit ingredi in sermōnem. Numquam enim <i>quāle</i> sit illud dē quō disputābitur in- tellegī poterit, nisi <i>quid</i> sit fuerit intellēctum prius. 165 Quārē, quoniam dē rē pūblicā quaerimus, hoc primum videāmus: quid sit id ipsum quod quaerimus.”	ingredi in = inīre, incipere ut, sī conveniat (inter nōs) quod nōmen sit eius rei... dēclārāre = significāre numquam enim intellēgī poterit quāle sit..., nisi prius intellēctum <i>erit</i> quid sit...
39 Cum approbāvisset Laelius, “Est igitur” inquit Āfri- cānus “rēs pūblica ‘rēs populī’, populus autem nōn 170 omnis hominum coetus quōquō modō congregātus, sed coetus multitudinis iūris cōnsēnsū et ūtilitātis commū- niōne sociātus...”	coetus -ūs <i>m</i> < co-īre quō-quō = quōcumque commūniō -ōnis <i>f</i> < commūnis sociāre = cōsociāre
[<i>Exciderunt duae pāginae.</i>]	
41 [Scīpiō:] “Hī coetūs igitur sēdem primum certō locō 175 domiciliōrum causā cōstituērunt; quam cum locīs	locīs : locōrum nātūrā

coniunctiō -ōnis *f*
< coniungere
di-stinguere -stīnxisse
-stīnctum = dividere
inter sē/ab aliīs, in-
signem facere; (rē)
distīnctus : īnsignis

cōstitūtiō (-ōnis *f*) populi
= populus cōstitūtus
(ordinātus)

summa omnium rērum
= summa imperiī

Graecē dicuntur tria
genera civitātis:
(1) rēgnum *monarchia*,
(2) optimātium *aristo-*
cratia, (3) populāris
dēmocratia
populāris -e < populus

quod-vīs = quodcumque
vīs

dē-vincīre = vincīre

aequus = iustus (↔ in-
īquus = in-iustus)

inter-iectis : adiectis
inīquitās -ātis *f* < inīquus
aliquō nōn incertō statū
esse : satis cōstāns esse

dominātus -ūs *m*
= dominātiō
particeps -cipis ↔ expers

manūque saepsissent, eius modī coniūctiōnem tēctō-
rum ‘oppidum’ vel ‘urbem’ appellāvērunt dēlūbrīs dis-
tīnctam spatiisque commūnibus.

“Omnis ergō populus, quī est tālis coetus multitudi-
nis quālem exposuī, omnis civitās, quae est cōstitūtiō 180
populī, omnis rēs pūblica, quae (ut dīxī) ‘populī rēs’
est, cōsiliō quōdam regenda est, ut diūturna sit. Id
autem cōsiliū aut *ūnī* tribuendum est, aut *dēlēctīs* 42
quibusdam, aut suscipiendum est *multitūdini* atque om-
nibus. 185

“Cum penes ūnum est omnium summa rērum, ‘rē-
gem’ illum ūnum vocāmus et ‘rēgnū’ eius rei pūblīcae
statum. Cum autem est penes dēlēctōs, tum illa civitās
‘optimātium’ arbitriō regī dicitur. Illa autem est civitās
‘populāris’ (sīc enim appellant) in quā in populō sunt 190
omnia.

“Atque hōrum trium generum quodvīs, sī teneat illud
vinculū quod prīmū hominēs inter sē rei pūblīcae
societāte dēvīnxit, nōn perfectum illud quidem neque
meā sententiā optimū est, sed tolerābile tamen. Nam 195
vel rēx aequus et sapiēs, vel dēlēctī ac principēs civēs,
vel ipse populus, quamquam id est minimē proban-
dum, tamen, nūllis interiectis inīquitātibus aut cupidi-
tātibus, posse vidētur aliquō esse nōn incertō statū.

“Sed et in rēgnīs nimis expertēs sunt cēterī commūnis 43
iūris et cōsiliī; et in optimātium dominātū vix parti-
ceps libertātis potest esse multitūdō, cum omnī cōsiliō

commūnī ac potestāte careat; et cum omnia per popu- lum geruntur quamvis iūstum atque moderātum, tamen 205 ipsa aequābilitās est inīqua, cum habet nūllōs gradūs dignitātis...	quam-vīs iūstus = etiam sī iūstissimus est aequābilitās -ātis f< aequābilis -e = aequus
45 “Itaque quārtum quoddam genus reī pūblicae mǎx- imē probandum esse sentiō, quod est ex hīs quae prīma dixī permixtum tribus.”	ex hīs tribus
46 Hīc Laelius: “Sciō tibi ita placēre, Āfricāne, saepe enim ex tē audīvī; sed tamen, nisi molestum est, ex tribus istīs modīs rērum pūblicārum velim scīre quod optimum iūdicēs.” [<i>Excidērunt aliquot pāginae.</i>]	nisi tibi molestum est quod <i>genus</i>
215 [Sciō, cum dē singulīs rērum pūblicārum generibus dis- putāvisset, dixit ‘nūllum ipsum per sē probandum esse.’]	
69 [Sciō:] “Quod ita cum sit, ex tribus prīmīs generi- bus longē praestat meā sententiā rēgium, rēgiō autem ipsī praestābit id quod erit aequātum et temperātum ex 220 tribus prīmīs rērum pūblicārum modīs. Placet enim esse quiddam in rē pūblicā praestāns et rēgāle, esse aliud auctōritātī prīncipum impartītum ac tribūtum, esse quāsdam rēs servātās iūdicīō voluntātique multītū- dinis. Haec cōstitutīō prīmum habet aequābilitātem	temperāre = (certā ra- tiōne) miscēre ac mūtāre
225 quandam magnam, quā carēre diūtius vix possunt lī- berī, deinde firmitūdinem — quod et illa prīma facile in contrāria vitia convertuntur, ut exsistat ex rēge do- minus, ex optimātibus factiō, ex populō turba et cōn- fūsiō.	im-partīre = impartīre firmitūdō -inis f< firmus ex-sistere -stitisse = orīrī dominus : tyrannus turba (< turbāre) = cōn- fūsiō -ōnis f(< cōnfun- dere) = tumultus

	“Sed vereor, Laeli vōsque hominēs amīcissimī ac prū- 70 dentissimī, nē, sī diūtius in hōc genere verser, quasi praecipientis cuiusdam et docentis et nōn vōbīscum simul cōnsiderantis esse videātur ōrātiō mea. Quam ob rem ingrediar in ea quae nōta sunt omnibus, quaesita autem ā nōbīs iam diū. Sīc enim dēcernō, sīc sentiō, sīc 235 affirmō: nūllam omnium rērum pūblicārum aut cōnsti- tūtione aut discriptiōne aut disciplinā cōferendam esse cum eā quam patrēs nostrī nōbīs acceptam iam inde ā māiōribus reliquērunt. Quam — sī placet — simul et quālis sit et optimam esse ostendam, expositāque ad 240 exemplum nostrā rē pūblicā, accommodābō ad eam, sī poterō, omnem illam ōrātiōnem quae est mihi habenda dē optimō cīvitātis statū.”
	<i>Dē vetere rē pūblicā Rōmānā</i> 11 Cum omnēs flagrārent cupiditāte audiendī, ingressus 1 est sīc loquī Scīpiō: “Catō senex (quem, ut scītis, ūnicē dilēxī māximēque sum admīrātus) dīcere solēbat ‘ob hanc causam prae- 2 stāre nostrae cīvitātis statum cēterīs cīvitātibus: quod in illīs singulī fuissent ferē quī suam quisque rem pū- 250 blicam cōstituissent lēgibus atque īnstitūtīs suis (ut Crētum Mīnōs, Lacedaemoniōrum Lycūrgus, Athēni- ēnsium, quae persaepe commūtāta esset, tum Thēseus, tum Dracō, tum Solō, tum Clīsthenēs, tum multī aliī), nostra autem rēs pūblica nōn ūnīus esset ingeniō, sed 255
(vir) praeciipiēns, docēns = magister, doctor	
dēcernere = statuere, cēnsēre	
discriptiō -ōnis f < di- scribere; d.ōne <i>potes- tātis</i>	
: simul ostendam et quālis sit (ea rēs pūblica) et eam optimam esse ac-commodāre = aptum facere	
senex: M. Porcius Catō annum LXXXV agēns dē- cessit annō 149 a. C.	
ferē = plērumque	
Crētēs -um m = Crētēnsēs Lycūrgus Lacedaemoniīs lēgēs dedisse dīcitur Dracō -ōnis m: lēgēs Athēniēnsibus dedit sevērissimās Clīsthenēs -is m: exāctō Hippiā tyrannō lēgēs aequās dedit	

multōrum, nec ūnā hominis vītā, sed aliquot cōstitutā
 saeculīs et aetātibus. Nam neque ūllum ingenium tan-
 tum exstitisse' dīcēbat 'ut, quem rēs nūlla fugeret, quis-
 quam aliquandō fuisset, neque cūncta ingenia collāta in
 260 ūnum tantum posse ūnō tempore prōvidēre, ut omnia
 3 complecterentur, sine rērum ūsū ac vetustāte.' Quam
 ob rem, ut ille solēbat, ita nunc mea repetet ōrātiō
 populī Rōmānī 'orīginem' — libenter enim etiam verbō
 ūtor Catōnis. Facilius autem quod est prōpositum cōn-
 265 sequar, sī nostram rem pūblicam vōbīs et nāscentem et
 crēscēntem et adultam et iam firmam atque rōbastam
 ostenderō, quam sī mihi aliquam, ut apud Platōnem
 Sōcratēs, ipse finxerō."
 4 Hoc cum omnēs approbāvissent, "Quod habēmus"
 270 inquit "īnstitūtae rei pūblīcae tam clārum ac tam omni-
 bus nōtum exōrdium quam huius urbis condendae
 prīncipium profectum ā Rōmulō? Quī patre Mārte
 nātus cum Remō frātre dīcitur ab Amūliō, rēge Albānō,
 ob labefactandī rēgnī timōrem ad Tiberim expōnī iussus
 275 esse. Quō in locō cum esset silvestris bēluae sustentātus
 ūberibus pāstōrēsque eum sustulissent et in agrestī
 cultū labōreque aluissent, perhibētur, ut adolēverit, et
 corporis vīribus et animī ferōcītate tantum cēterīs prae-
 stitis ut omnēs quī tum eōs agrōs ubi hodiē est haec
 280 urbs incolēbant aequō animō illī libenterque pārērent.
 Quōrum cōpiīs cum sē ducem prae buisset — ut iam ā
 fābulīs ad facta veniāmus — oppressisse Longam

nōn ūnīus sed multōrum
 ingenīō cōstitutā esset
 : 'nam neque quemquam
 umquam exstitisse' dī-
 cēbat 'quī tantō ingenīō
 esset ut eum rēs nūlla
 fugeret'
 rēs eum fugit = rēs eī
 ignōta est

Catō librōs suōs dē rēbus
 gestīs Rōmānōrum
Originēs īnscrīpsit

adultus -a -um = quī iam
 adolēvit
 Platō in librīs suīs Sōcra-
 tem dē rē pūblīcā fictā
 loquentem facit

labefactāre = quassāre;
 timor rēgnī l. andī = t.
 nē rēgnum labefactētur
 silvestris -e < silva
 bēlua -ae f = fera
 sustentāre : alere

per-hibēre = habēre, ex-
 istimāre; perhibētur
 : nārātur
 ferōcītās -ātis f < ferōx

haec urbs : Rōma

fertur = nārrātur

per-celeriter

sub-agrestis -e = satis
agrestis (rūsticus)
magnī hominis *cōsiliū*

honestō locō (ortus/
nātus) : parentibus
honestis

in mātirimōniō collocāre
= in mātirimōnium dare

a-sciscere -ivisse = (so-
cium) assūmere
commūnicāre = commū-
nem facere

interitus -ūs *m* (< inter-
ire) = mors
re-cidere reccidisse < re-
+ cadere

tribūs (vel centuriae) trēs:
Ramnēsēs, Titīēnsēs,
Lucerēs
nūncupāre = nōmināre
ōrātrīx -icis *f* = quae ōrat

Albam, validam urbem et potentem temporibus illis,
Amūliumque rēgem interēmisse fertur.

“Quā glōriā partā, urbem auspicātō condere et fir- 5
māre dīcitur prīmum cōgitāvisse rem pūblicam. Atque 12
haec quidem perceleriter cōnfēcit. Nam et urbem cōn-
stituit, quam ē suō nōmine ‘Rōmam’ iussit nōminārī, et
ad firmandam novam cīvitatē novum quoddam et
subagreste cōsiliū, sed ad mūniendās opēs rēgnī ac 290
populī suī magnī hominis et iam tum longē prōvidentis
secūtus est, cum Sabīnās honestō ortās locō virginēs,
quae Rōmam lūdōrum grātiā vēnissent (quōs tum prī-
mum anniversāriōs in circō facere īstituisset), rapī ius-
sit eāsque in familiārum amplissimārum mātirimōniīs 295
collocāvit. Quā ex causā cum bellum Rōmānis Sabīnī 13
intulissent proeliūque certāmen varium atque anceps
fuisset, cum T. Tatiō, rēge Sabīnōrum, foedus icit —
mātrōnīs ipsīs quae raptae erant ōrantibus. Quō foedere
et Sabīnōs in cīvitatē ascīvit, sacrīs commūnicātis, et 300
rēgnum suum cum illōrum rēge sociāvit.

“Post interitum autem Tatiī cum ad eum dominātus 14
omnis reccidisset, quamquam cum Tatiō in rēgium cōn-
siliū dēlēgerat prīncipēs (quī appellātī sunt propter
cāritatē ‘patrēs’) populumque et suō et Tatiī nōmine 305
et Lucumōnis (quī Rōmulī socius in Sabīnō proeliō
occiderat) in tribūs trēs cūriāsque trīgintā discīpserat
(quās cūriās eārum nōminibus nūncupāvit quae ex Sa-
bīnīs virginēs raptae postea fuerant ōrātrīcēs pācis et

310 foederis) — sed quamquam ea Tatiō sīc erant discripta vīvō, tamen eō interfectō multō etiam magis Rōmulus patrum auctōritāte cōnsiliōque rēgnāvit.	Tatiō vivō
15 “Quō factō, primum vīdit iūdicāvitque idem quod Spartae Lycūrgus paulō ante vīderat: singulārī imperiō 315 et potestāte rēgiā tum melius gubernārī et regī civitātēs sī esset optimī cuiusque ad illam vim dominātiōnis ad- iūncta auctōritās. Itaque, hōc cōnsiliō et quasi senātū fultus et mūnītus, et bella cum finitimīs fēlicissimē multa gessit et, cum ipse nihil ex praedā domum suam 320 reportāret, locuplētāre civēs nōn dēstitit.	optimus quisque = boni omnēs fulcīre -sisse -tum = sus- tinēre, firmāre locuplētāre = locuplētē facere
16 “Tunc — id quod retinēmus hodiē magnā cum salūte reī pūblīcae — auspiciīs plūrimum obsecūtus est Rō- mulus. Nam et ipse — quod prīncipiū reī pūblīcae fuit — urbem condidit auspicātō, et, omnibus pūblīcis 325 rēbus instituendīs quī sibi essent in auspiciīs, ex singu- līs tribubus singulōs cooptāvit augurēs.	in auspiciīs esse = auspicārī co-optāre = (collēgam sibi) asciscere ex singulis tribubus sin- gulōs cooptāvit augurēs, quī sibi essent in auspi- ciīs omnibus pūblīcis rēbus instituendīs
17 “Ac Rōmulus, cum septem et trīgintā rēgnāvisset an- nōs et haec ēgregia duo firmāmenta reī pūblīcae pepe- risset, auspīcia et senātum, tantum est cōnsecūtus ut, 330 cum subitō sōle obscurātō nōn compāruisset, deōrum in numerō collocātus putārētur. Quam opīniōnem nēmō umquam mortālīs assequī potuit sine eximiā virtūtis 20 glōriā. Profectō tanta fuit in eō vīs ingeniū atque virtū- tis, ut id dē Rōmulō Proculō Iūliō, hominī agrestī, 335 crēderētur quod multīs iam ante saeculīs nullō aliō dē mortālī hominēs crēdidissent: quī impulsū patrum,	obscurāre = obscurum facere com-pārēre = appārēre opīniō : fāma as-sequī = cōnsequī, adipiscī ut Proculō Iūliō id dē Rō- mulō <i>dicentī</i> crēderētur dē nullō aliō impulsus -ūs <i>m</i> < impel- lere; i. ū patrum: ā patri- bus impulsus

quō (+ *comi*) = ut eō (ut eō modō)
vīsum esse R. in eō colle
quī... vocātur

cūnābula -ōrum *n*
= cūnae

rationē ad disputandum
: r. (modō) disputandī
quō nēmō praestantior
fuit = quī praestantis-
simus fuit omnium
ārea = spatium ad do-
mum aedificandam
arbitrātus -ūs *m* = arbi-
trium, voluntās

exemplar -āris *n* = exem-
plum (ad imitandum)

tribuere aliīs : ab aliīs
repta esse dicere

tantum *honōris* tribuisset

temptāret ut regeret =
temptāret regere
excessus -ūs *m* (< ex-
cēdere) = mors

quō illī ā sē invidiam interitūs Rōmulī pellerent, in cōn-
tione dīxisse fertur ‘ā sē vīsum esse in eō colle Rōmu-
lum quī nunc Quirīnālis vocātur; eum sibi mandāsse
ut populum rogāret ut sibi eō in colle dēlūbrum fieret: 340
sē deum esse et Quirīnum vocārī.’

“Vidētisne igitur ūnīus virī cōnsiliō nōn solum ortum 21
novum populum neque ut in cūnābulīs vāgientem relic-
tum, sed adultum iam et paene pūberem?”

Tum Laelius: “Nōs vērō vidēmus, et tē quidem in- 345
gressum rationē ad disputandum novā, quae nusquam
est in Graecōrum librīs. Nam prīnceps ille, quō nēmō in
scribendō praestantior fuit, āream sibi sūmpsit in quā
cīvitatē exstrueret arbitrātū suō, praeclāram ille qui-
dem fortasse, sed ā vītā hominum abhorrentem et mōri- 350
bus. Reliquī disseruērunt sine ūllō certō exemplārī fōr- 22
māque reī publicae dē generibus et dē ratiōnibus cīvita-
tum. Tū mihi vidēris utrumque factūrus: es enim ita
ingressus ut quae ipse reperiās tribuere aliīs mālīs quam
(ut facit apud Platōnem Sōcratēs) ipse fingere, et dispu- 355
tēs nōn vagantī ōrātiōne, sed dēfixā in ūnā rē publicā.
Quārē perge ut īstituistī; prōspicere enim iam videor,
tē reliquōs rēgēs persequente, quasi perfectam rem
publicam.”

“Ergō” inquit Scīpiō, “cum ille Rōmulī senātus (quī 23
cōnstābat ex optimātibus quibus ipse rēx tantum tri-
buisset ut eōs ‘patrēs’ vellet nōminārī ‘patriciōs’ que eō-
rum liberōs) temptāret post Rōmulī excessum ut ipse

regeret sine rēge rem pūblicam, populus id nōn tulit 365 dēsideriōque Rōmulī postea rēgem flāgitāre nōn dēsti- tit; cum prūdentē illī prīncipēs novam et inaudītā cēterīs gentibus ‘interrēgnī’ ineundī ratiōnem excōgitā- vērunt, ut, quoad certus rēx dēclārātus esset, nec sine rēge cīvītās nec diūturnō rēge esset ūnō.	flāgitāre = vehementer poscere cum : tum
24 “Quō quidem tempore novus ille populus vīdit tamen id quod fūgit Lacedaemonium Lycūrgum, quī rēgem nōn dēligendum dūxit (sī modo hoc in Lycūrgī potes- tātē potuit esse), sed habendum, quālis cumque is foret, quī modo esset Herculis stirpe generātus. Nostrī illī 375 etiam tum agrestēs vīdērunt virtūtem et sapientiam rē- gālem, nōn prōgeniem quaerī oportere.	dūxit = putāvit sed <i>rēgem</i> habendum <i>eum</i> quī... quālis-cumque generāre = gignere
25 “Quibus cum esse praestantem Numam Pompiliū fāma ferret, praetermissīs suīs cīvibus rēgem alienige- nam patribus auctōribus sibi ipse populus ascīvit eum- 380 que ad rēgnandum Sabīnum hominem Rōmam Curibus accīvit. Quī hūc ut vēnit, hominēs Rōmānōs īnstitūtō Rōmulī bellicīs studiīs ut vīdit incēnsōs, exīstimāvit eōs paulum ab illā cōnsuetūdine esse revocandōs.	prōgeniēs = stirps (: gentis orīgō) quibus : virtūte et sapi- entiā rēgālī alieni-gena -ae <i>m</i> = in aliēnā patriā genitus, peregrīnus
26 “Ac prīmum agrōs quōs bellō Rōmulus cēperat dīvī- 385 sīt virītīm cīvibus docuitque sine dēpopulātiōne atque praedā posse eōs colendīs agrīs abundāre commodīs omnibus, amōremque iīs ōtiū et pācis iniēcīt, quibus facillimē iūstitia et fidēs convalēscit et quōrum patrōci- niō māximē cultus agrōrum perceptiōque frūgum dē- 390 fenditur. Īdemque Pompilius et auspiciīs māiōribus in-	īnstitūtum = mōs virītīm = singulis virīs dēpopulātiō -ōnis <i>f</i> < dē- populārī abundāre (rē) = abundē habere (reī) perceptiō -ōnis <i>f</i> = collectiō

invenire = excogitare,
instituere

caerimōnia -aef = rītus

celebritās -ātis f (< cele-
ber) = conventus mul-
tōrum; fāma

immānis = ferōx, saevus

ex-quirere = quaerere,
explōrāre

quamvīs (+ conī)
= quamquam

rēx ille : Tarquinius
Superbus
optimī rēgis : Servii
maculāre (< macula)
= polluere
mēns integrā : mēns sāna

sub-nīxus -a -um = fultus
(: frētus)
īnsolentia -aef < īnsolēns
suōrum : filiōrum

ventīs ad prīstinum numerum duo augurēs addidit, et
sacrīs ē prīncipum numerō pontificēs quīnque praefē-
cit, et animōs ārdentēs cōsuētūdine et cupiditāte bel-
landī religiōnum caerimōniīs mītigāvit, adiūnixitque
praetereā flāminēs, Saliōs virginēsq̄ Vestālēs omnēs- 395
que partēs religiōnis statuit sāctissimē. Īdemque mer- 27
cātūs, lūdōs omnēsq̄ conveniundī causās et celebritā-
tēs invēnit. Quibus rēbus īstitutīs, ad hūmānitātem
atque mānsuētūdinem revocāvit animōs hominum stu-
diīs bellandī iam immānēs ac ferōs. 400

“Sic ille, cum ūndēquadrāgintā annōs summā in pāce
concordiāque rēgnāvisset (sequāmur enim potissimum
Polybium nostrum, quō nēmō fuit in exquirēdis tem-
poribus dīligentior), excessit ē vitā, duābus praec̄lārissi-
mīs ad diūturnitātem reī pūblīcae rēbus cōfirmātīs: 405
religiōne atque clēmētiā.”

[Deinde Scīpiō rēgna Tullī et Ancī et Tarquiniū Prīscī et
Servii expōnit eōsq̄ rēgēs haud iniūstōs fuisse ostendit in
quōrum rēgnīs fuerit senātus et aliquod etiam populī iūs,
quamvīs dēfuerit libertās; sed vitiō Tarquiniū Superbī, rēgis 410
iniūstissimī, concidisse genus illud tōtum reī pūblīcae.]

[Scīpiō:] “Nam rēx ille dē quō loquor prīmum optimī 45
rēgis caede maculātus integrā mente nōn erat, et, cum
metueret ipse poenam sceleris suī summam, metuī sē
volēbat. Deinde, victōriīs divitiīsque subnīxus, exsultā- 415
bat īnsolentiā neque suōs mōrēs regere poterat neque
suōrum libīdinēs.

46 “Itaque cum maior eius filius Lucrētia, Tricipitīnī filiae, Collātīnī uxōrī, vim attulisset, mulierque pudēns 420 et nōbilis ob illam iniūriam sēsē ipsa morte multāvisset, tum vir ingeniō et virtūte praestāns, L. Brūtus, dēpulit ā cīvibus suīs iniūstum illud dūrae servitūtis iugum. (Quī cum prīvātus esset, tōtam rem pūblicam sustinuit prīmusque in hāc cīvitate docuit in cōservandā cīvium 425 libertāte esse prīvātum nēminem.) Quō auctōre et prīn- cipe concitāta cīvītās et hāc recentī querellā Lucrētia patris et propinquōrum et recordātiōne superbiae Tar- quinii multārumque iniūriarū et ipsius et filiōrum, exsulem et rēgem ipsum et liberōs eius et gentem Tar- 430 quiniōrum esse iussit.	pudēns -entis = modes- tus, pudīcus multāre = pūnīre prīvātus : nōn magis- trātus sustinēre = cōservāre cīvītās et hāc querellā... et recordātiōne... concitā- tāta ...iussit (: cīvēs... concitāti iussērunt) recordātiō -ōnis <i>f</i> < recordārī
47 “Vidētisne igitur ut dē rēge dominus exstiterit ūnūs- que vitiō genus reī pūblīcae ex bonō in dēterrimum conversum sit? Hic est enim dominus populī quem Graeci ‘tyrannum’ vocant; nam ‘rēgem’ illum volunt 435 esse quī cōsultat ut parēns populō cōservatque eōs qui- bus est praepositus quam optimā in condiciōne vīvendī — sānē bonum (ut dīxī) reī pūblīcae genus, sed tamen inclīnātum et quasi prōnum ad perniciōsissimum sta- 48 tum. Simulatque enim sē īnflexit hic rēx in dominātum 440 iniūstiōrem, fit continuō tyrannus, quō neque taetrius neque foedius nec dīs hominibusque invīsus animal ūllum cōgitārī potest — quī, quamquam figūrā est ho- minis, mōrum tamen immānitāte vāstissimās vincit bē- luās! Quis enim hunc ‘hominem’ rīte dīxerit quī sibi	ut = quōmodo (ut domi- nus exstiterit : domi- num exstitisse) dēterior -ius <i>comp</i> = pēior; dēterrimus -a -um <i>sup</i> = pessimus volunt esse : vocant quam optimus = tam bonus quam fierī potest prōnus -a -um = inclīnā- tus, quī facile prōcidit īn-flectere = flectere, vertere dīs (<i>dat</i>) invīsus = quem dī ōdērunt immānitās -ātis <i>f</i> < immānis vāstus = horrendus rīte = rēctē, iūre

	cum suis cīvibus, quī dēnique cum omnī hominum ge- 445 nere nūllam iūris commūniōnem, nūllam hūmānitātis societātem velit? ...
prōcūrātor -ōris m = quī prō-cūrat (= cūrat) rēctor -ōris m = quī regit	“Sit huic oppositus alter, bonus et sapiēns et perītus 51 ūtilitātis dignitātisque cīvīlis, quasi tūtor et prōcūrātor reī pūblicae: sic enim appellētur quīcumque erit rēctor 450 et gubernātor cīvitātis. Quem virum facite ut agnōs- cātis: iste est enim quī cōnsiliō et operā cīvitātem tuērī potest.” [Cum Scīpiō veterem rem pūblicam Rōmānam ūsque ad decemvirōs exposuisset eamque optimē cōstitūtā esse 455 ostendisset, Tūberō eum interrogāvit ‘quā disciplīnā, quibus mōribus aut lēgibus ea ipsa rēs pūblica quam laudāvisset cōservārī posset?’ Scīpiō respondit ‘sine summā iūstitiā rem pūblicam gerī nūllō modō posse.’ Dē hīs et aliīs rēbus Scīpiō postrīdiē cum iisdem amicīs disputāvit. 460
postrī-diē = posterō diē (↔ prīdiē)	Tertiō diē dē bonō reī pūblicae rēctōre disputātiō fuit et dē praemiīs quae virīs bene dē rē pūblicā meritīs dēbentur. Tūm Scīpiō dīxit ‘nec statuās nec triumphōs amplissima esse praemia virtūtis, sed stabiliōra quaedam alia praemiōrum genera esse.’ Ā Laeliō interrogātus ‘quaenam illa essent?’ 465 Scīpiō somnium mirābile nārrāvit docēns ‘illa esse stabiliōra praemiōrum genera quae ipse vidisset in caelō bonīs rērum pūblicārum servāta rēctōribus; sibi enim ōlim per somnum appāruisse avum suum Scīpiōnem Āfricānum, quī multa cum dē tempore futūrō et dē fātō locūtus esset, tum dē rēbus 470 caelestibus atque dē vitā animōrum sempiternā. ’]
stabilis -e = quī firmē stat, cōstāns	
sempiternus -a -um = aeternus	

GRAMMATICA LATINA

Dē vocābulis faciendīs

(D) *Nōmina fēminīna ex adiectīvīs*

- 475 Ex adiectīvīs fiunt nōmina fēminīna quālitātem significantia hīs suffixīs: *-ia*, *-itia*, *-itās*, *-itūdō*.

Exempla:

- (1) *-ia*: grātia < grāt|us;
 (2) *-itia*: laetitia < laet|us;
 480 (3) *-(i)tās -ātis*: nōbilitās < nōbil|is;
 (4) *-itūdō -inis*: magnitūdō < magn|us.

PENSVM A

Supplenda sunt nōmina fēminīna facta ex adiectīvīs:

- (1) miser > —; insānus > —; superbus > —; perfidus > —;
 audāx > —; patiēns > —; potēns > —; cōstāns > —;
 diligēns > —; concors > —; [plūrālia:] reliquus > —; dīves
 > —; angustus > —;
 (2) trīstis > —; amicus > —; stultus > —; maestus > —;
 saevus > —; iūstus > —; avārus > —; pudicus > —; malus
 > —;
 (3) foedus > —; dignus > —; hūmānus > —; fēlīx > —;
 novus > —; paucī > —; crūdēlis > —; gravis > —; celeber
 > —; ūtilis > —; [-tās] liber > —;
 (4) longus > —; pulcher > —; multī > —; altus > —; fortis
 > —; sōlus > —; clārus > —; amplus > —; fīrmus > — (= fīrmitās).

PENSVM B

Tūberō, cum — Latīnis Scipionem ōtiōsum — esset, dē rēbus caelestibus cum eō — coepit. Laelius, quī tālēs — nihil ad vītā hūmānam — putābat, ‘māiōra — [= quaerenda] esse’ dixit.

In rēgnō, — iūstō, populus — libertātis nōn est. Saepe — [= exoritur] ex rēge tyrannus, quī — [= ferōcitatē] taeterri-mās — [= ferās] superat, nec enim eī cum hominibus ūlla

Vocābula nova:

fēriae
 interventus
 prātulum
 pariēs
 cōsiderātiō
 sphaera
 disputātiō
 coetus
 commūniō
 coniūctiō
 cōstitūtiō
 inīquitās
 dominātus
 acquābilitās
 firmitūdō
 cōfusiō
 discriptiō
 bēlua
 ferōcītās
 interitus
 ōrātrix
 impulsus
 cūnābula
 arbitratūs
 exemplar
 excessus
 aliēnigena
 dēpopulātiō
 perceptiō
 caerimōnia
 celebritās
 insolentia
 immānitās
 prōcūrātor
 rēctor
 quaestōrius
 periūcundus
 pergrātus
 apricus
 fēriārus
 ratus
 permolestus
 populāris
 particeps
 acquābilis
 adultus
 silvestris
 subagrestis
 inveterātus
 subnīxus
 pudēs

dēterior
dēterrimus
prōnus
stabilis
sempiternus
ventitāre
nanciscī
relaxāre
abūtī
attinēre
assidere
investigāre
conquirere
disputāre
dissentire
approbāre
sociāre
distinguere
dēvincire
impartire
existere
accomodāre
labefactāre
perhibere
asciscere
communicāre
recidere
nūcupāre
fulcire
locuplētāre
cooptāre
obscurāre
comparēre
assequi
flāgitāre
generāre
maculāre
multāre
atquī
paululum
vicissim
perpaucī
hercule
sērō
sērius
parumper
quamvis
perceleriter
quālisicumque
postridiē

iūris — [$<$ commūnis] est. Cīvitās — est in quā populus dominātur. Oppidum est — tēctōrum dēlūbris et foris —.

Rōmulus Sabīnōs in cīvitātem — et sacra eōrum cum Rōmānis —; cūriās nōminibus Sabīnārum — [= nōmināvit]. Sōle — Rōmulus nōn — [= appāruit]. Post eius — [= mortem] populus novum rēgem — nōn dēstitit. Rōmulus deō Mārte — [= genitus] erat.

Quī iam adolēvit — esse dīcitur. Quī oppidum oppugnat mūrōs arietibus — cōnātur. Hieme sōl nōn tam — occidit quam aestāte: aestāte sōl — occidit quam hieme. Vitam — [= aeternam] nēmō mortālis — [= adipīscī] potest.

Synōnima: globus et —; cūnae et —; rītus et —; firmus et —; pēior et —; pessimus et —; explōrāre et —; probāre et —; sustinēre et —; polluere et —; pūnīre et —; paulisper et —.

Contrāria: opācus et —; permultī et —; cōnsentire et —; illūstrāre et —; mātūrē et —; prīdiē et —.

PENSVM C

Quandō amīcī ad Scīpiōnem convēnērunt?

Eratne Scīpiō occupātus eō diē?

Quod prōdigium in caelō vīsum erat?

Dē quibus rēbus fuit prīma disputātiō?

Quōmodo Archimēdēs mōtūs astrōrum dēclārāvit?

Cūr Laelius dē rēbus caelestibus disputāre nōluit?

Quid tum Laelius Scīpiōnem rogāvit?

Quae sunt tria rērum pūblicārum genera?

Quod genus Scīpiō optimum esse putābat?

Unde incipit Scīpiō dē rē pūblicā Rōmānā disputāns?

Quibus rēbus Rōmulus rem pūblicā firmāvit?

Quōmodo Numa populum ferōcem mītigāvit?

Cuius rēgis vitiō rēs pūblica Rōmāna ā bonā in dēterrimam conversa est?

Quem Cicerō tyrannō immānī oppōnit?

SOMNIVM SCIPIONIS

[Ex M. Tullii Cicerōnis *Dē rē pūblicā librō VI*]

[*Masinissa senex*]

- 9 Cum in Āfricam vēnissem — M'. Māniliō cōnsulī ad
quārtam legiōnem tribūnus (ut scītis) militum — nihil
mihi fuit potius quam ut Masinissam convenīrem, rē-
5 gem familiae nostrae iūstis dē causis amīcissimum. Ad
quem ut vēnī, complexus mē senex collacrimāvit ali-
quantōque post suspexit ad caelum et “Grātēs” inquit
“tibi agō, summe Sōl, vōbisque, reliquī caelitēs, quod,
ante quam ex hāc vītā migrō, cōspiciō in meō rēgnō et
10 hīs tēctis P. Cornēlium Scīpiōnem, cuius ego nōmine
ipsō recreor; itaque numquam ex animō meō discēdit
illius optimī atque invictissimī virī memoria.”

- Deinde ego illum dē suō rēgnō, ille mē dē nostrā rē
pūblicā percontātus est, multisque verbis ultrō citrōque
15 habitis ille nōbīs est cōsūmptus diēs.

orbis lacteus

cum vēnissem: Scipiō
Aemiliānus loquitur
[annō 149 a. C.]

nihil mihi fuit potius
= nihil māli

col-lacrimāre = lacrimāre

caelitēs -um *m* =
caelestēs, dii

illius virī : Scipiōnis
Āfricānī māiōris

ultrō citrō(que) = hūc
et illūc : inter nōs, in-
vicem

in multam noctem = in
sēram noctem

dē *P. Cornēliō Scīpiōne*
Āfricānō

cubitum (*supīnum* < cu-
bāre): dormītum
dē viā: itinere
artus somnus = gravis
somnus

fit ferē = fieri solet

Ennius in primō *Annālī*
scribit sē in somnis vī-
disse Homērum poētam

co-horrēscere -ruisse
= horrōre affici
animō adesse = animum
advertere

prīstina bella: bella
Pūnica I et II
excelsus -a -um = celsis-
simus

paene mīles: tribūnus
militum (tantum)
hōc bienniō = intrā
biennium
cognōmen: 'Āfricānus'
hērēditārius -a -um
< hērēditās
ā nōbīs: ā mē

dēligēre = dēligēris
(2 pers sg pass fut)

Post autem, apparātū rēgiō acceptī, sermōnem in 10
multam noctem prōdūximus, cum senex nihil nisi dē
Āfricānō loquerētur omniaque eius nōn facta solum, sed
etiam dicta meminisset.

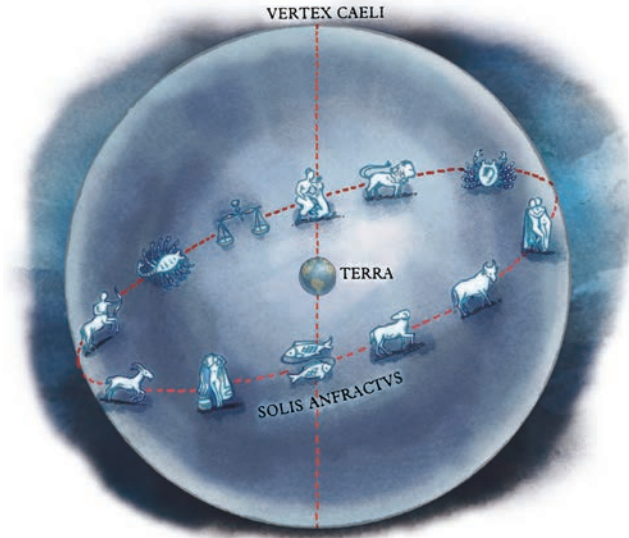
[*Fātōrum via*] 20

Deinde, ut cubitum discessimus, mē — et dē viā
fessum et quī ad multam noctem vigilāssem — artior
quam solēbat somnus complexus est. Hīc mihi (crēdō
equidem ex hōc quod erāmus locūtī; fit enim ferē ut
cōgitātiōnēs sermōnēsque nostrī pariant aliquid in 25
somnō tāle quāle dē Homērō scribit Ennius, dē quō
vidēlicet saepissimē vigilāns solēbat cōgitāre et loquī)
Āfricānus sē ostendit eā fōrmā quae mihi ex imāgine
eius quam ex ipsō erat nōtior. Quem ubi agnōvī, equi-
dem cohorruī, sed ille “Ades” inquit “animō, et omitte 30
timōrem, Scīpiō, et quae dīcam trāde memoriae!

“Vidēsne illam urbem quae, pārēre populō Rōmānō 11
coācta per mē, renovat prīstina bella nec potest quiēs-
cere?” — ostendēbat autem Karthāginem dē excelsō et
plēnō stēllārum illūstrī et clārō quōdam locō — “ad 35
quam tū oppugnandam nunc venīs paene mīles. Hanc
hōc bienniō cōnsul ēvertēs, eritque cognōmen id tibi
per tē partum quod habēs adhūc hērēditārium ā nōbīs.

“Cum autem Karthāginem dēlēveris, triumphum
ēgeris cēnsorque fueris et obieris lēgātus Aegyptum, 40
Syriam, Asiam, Graeciam, dēligēre iterum cōnsul ab-

sēns bellumque māximum cōficiēs: Numantiam ex-
scindēs. Sed cum eris currū in Capitōlium invectus,
offendēs rem pūblicam cōsiliīs perturbātam nepōtis
45 meī.

12 “Hic tū, Āfricāne, ostendās oportēbit patriae lūmen
animī ingeniūque tuī cōsiliūque. Sed eius temporis an-
cipitem videō quasi fātōrum viam. Nam cum aetās tua
septēnōs octiēs sōlis ānfrāctūs reditūsque converterit
50 duoque iī numerī (quōrum uterque ‘plēnus’ alter alterā
dē causā habētur) circuitū nātūrālī summam tibi fātālem
cōnfecerint, in tē ūnum atque in tuum nōmen sē tōta
convertet cīvītās, tē senātus, tē omnēs bonī, tē sociī, tē
Latīnī intuēbuntur, tū eris ūnus in quō nītātur cīvītātis
55 salūs, ac — nē multa — dictātor rem pūblicam cōnsti-
tuās oportet, sī impiās propinquōrum manūs effūgeris.”

of-fendere = (inexpec-
tātum) invenire
nepōtis meī: Tī. Gracchī

<i>Cursus Scīpiōnis</i>	
<i>Aemiliānī</i>	annō
	a.C.
nātus	185
tribūnus militum	149
cōsul (annōrum 38)	147
Karthāgine captā	146
triumphāvit	
cēnsor	142
lēgātus Aegyptum,	
Syriam, Asiam,	140
Graeciam obiit	
cōsul II	134
Numantiā captā	133
triumphāvit	
Gracchīs restitit	
mortuus (ann. 56)	129

tū ostendās oportet
= tē ostendere o.

ānfrāctus -ūs *m* = sōlis
cursus annuus; sōlis
ā.ūs reditūsque: annōs
cum aetās... converterit :
cum 8×7 annōs vixeris
numeri 7 et 8 ‘plēni’ (per-
fectī) habentur
summa = numerus com-
putandō factus (: 56)
fātālis-e (< fātum) = fātō
cōnstitūtus, quī mortem
affert

(salūs) in tē nītatur = in tē
(in tuā potestate) sita est
nē multa *dīcam*

in-gemēscere -muisse
= gemere (incipere)
ar-rīdēre < ad-rīdēre

quō alacrior sīs = ut (eō)
alacrior sīs
alacer -cris -cre = prōmp-
tus, cupidus
habētō : exīstimātō

locum dē-finīre = finēs
locī dēsignāre
aevum -ī n = tempus
continuum, aetās
nihil (quod...) illī prīncipi
deō... acceptius est
quam...

cōservātor -ōris m = quī
cōservat

meīs : propinquīs meīs
extīnctus : mortuus
vinculum = vinculum

vīs = magna cōpia

re-primere -pressisse
-pressum

— Hīc cum exclāmāvisset Laelius ingemuissentque
vehementius cēterī, lēniter arrīdēns Scīpiō “St! quaesō”
inquit, “nē mē ē somnō excitētis, et parumper audīte
cētera!” —

60

[*Mors et vīta*]

[*Scīpiō Āfricānus māior*.:] “Sed quō sīs, Āfricāne, ala- 13
crior ad tūtandam rem pūblicam, sīc habētō: omnibus
quī patriam cōservāverint, adiūverint, auxerint, cer-
tum esse in caelō dēfinītum locum, ubi beātī aevō sem- 65
piternō fruuntur. Nihil est enim illī prīncipī deō quī
omnem mundum regit (quod quidem in terrīs fiat) ac-
ceptius quam concilia coetūsque hominum iūre sociātī,
quae ‘cīvitātēs’ appellantur; hārum rēctōrēs et cōser-
vātōrēs hinc profectī hūc revertuntur.” 70

Hīc ego, etsī eram perterritus nōn tam mortis metū 14
quam īnsidiārum ā meīs, quaesīvī tamen ‘vīveretne ipse
et Paulus pater et aliī quōs nōs extīnctōs arbitrārēmur?’

“Immō vērō” inquit “hī vīvunt quī ē corporum vinclīs
tamquam ē carcere ēvolāvērunt. Vestra vērō quae dīci- 75
tur ‘vīta’ mors est. Quīn tū aspīcis ad tē venientem
Paulum patrem?” Quem ut vīdī, equidem vim lacri-
mārum profūdī, ille autem mē complexus atque ōsculā-
tus flēre prohibēbat.

Atque ego, ut prīmum flētū repressō loquī posse 15
coepī, “Quaesō” inquam, “pater sānctissime atque op-
time, quoniam haec est vīta, ut Āfricānum audiō dicere,

quid moror in terrīs? Quīn hūc ad vōs venīre properō?”

“Nōn est ita” inquit ille, “nisi enim deus is, cuius hoc

85 templum est omne quod cōspicis, istīs tē corporis
cūstōdiīs liberāverit, hūc tibi aditus patēre nōn potest.

Hominēs enim sunt hāc lēge generātī, quī tuērentur
illum globum quem in hōc templō medium vidēs, quae
‘terra’ dīcitur, iisque animus datus est ex illīs sempiter-

90 nīs ignibus quae ‘sīdera’ et ‘stēllās’ vocātis, quae globō-
sae et rotundae, dīvīnīs animātae mentibus, circōs suōs
orbēsque cōficiunt celeritāte mīrābilī. Quārē et tibi,
Pūbli, et piīs omnibus retinendus animus est in cūstōdiā
corporis nec iniussū eius ā quō ille est vōbīs datus ex
95 hominum vītā migrandum est, nē mūnus hūmānum as-
signātum ā deō dēfūgisse videāminī.

16 “Sed sīc, Scīpiō, ut avus hic tuus, ut ego quī tē genuī,
iūstitiam cole et pietātem, quae cum magna in parenti-
bus et propinquīs, tum in patriā māxima est. Ea vīta via
100 est in caelum et in hunc coetum eōrum quī iam vīxērunt
et corpore laxātī illum incolunt locum quem vidēs” (erat
autem is splendidissimō candōre inter flammās circus
ēlūcēns) “quem vōs, ut ā Grāiīs accēpistis, ‘orbem lac-
teum’ nūcupātis.”

105 Ex quō omnia mihi contemplantī praeclāra cētera et
mīrābilia vidēbantur. Erant autem eae stēllae quās
numquam ex hōc locō vīdimus, et eae magnitudinēs
omnium quās esse numquam suspicātī sumus — ex quī-
bus erat ea minima quae ultima ā caelō, citima ā terrīs,

templum = spatium
sacrum
cūstōdiae : vincula

quī (+ *coni*) = ut

globōsus -a -um = quī
globī fōrmam habet
animāre = animam/vītā
dare
circus = orbis
orbem cōficere = in
orbem sē movēre

dē-fugere = dēserere,
vītāre

pietās -ātis *f* < pius
(= amor deōrum/pa-
rentum/patriae)

laxāre = solvere

candor -ōris *m* = color
candidus
ē-lūcēre
lacteus -a -um < lac
(orbis l. dicitur Graecē
galaxias < *gála* = lac)
ex quō : ex orbe lacteō
omnia cētera : omnia
praeter terram

suspiciārī = animōsentīre
ea : lūna
citimus -a -um *sup*
(< citrā) ↔ ultimus

pūnctum -īn = nota quā
minor fierī nōn potest [·]
mē paenitet reī (gen) =
mihi displicet res

stēllārum cursūs s. orbēs s.
globī s. sphaerae

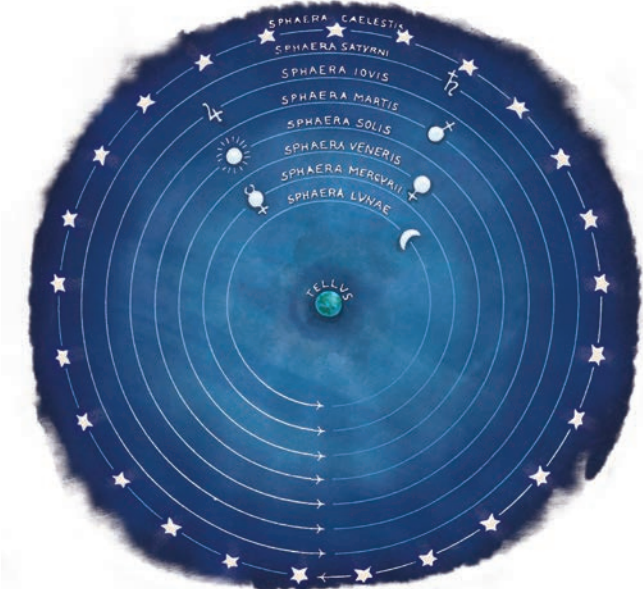

radius

quo-ūsque = quamdiū

(tibi)
cō-nectere -xuisse -xum
= inter sēnectere, con-
iungere
extimus -a -um sup
= extrēmus
īn-figere
: illae stēllae quae cursū
sempiternō volvuntur
volvi = versārī = in orbem
movērī, vertī
cui sub-iectī sunt = sub
quō positī sunt

lūce lūcēbat aliēnā. Stēllārum autem globī terrae magni- 110
tūdinem facile vincēbant. Iam ipsa terra ita mihi parva
vīsa est ut mē imperiū nostrī, quō quasi pūnctum eius
atingimus, paenitēret.

[Cursūs stēllārum]

Quam cum magis intuerer, “Quaesō” inquit Āfricā- 17
nus, “quoūsque humī dēfixa tua mēns erit? Nōnne aspi-
cis quae in templa vēneris? Novem tibi orbibus vel po-
tius globīs cōnexa sunt omnia, quōrum ūnus est cae-
lestis, extimus, quī reliquōs omnēs complectitur, sum-
mus ipse deus arcēns et continēns cēterōs; in quō sunt 120
īnfixī illī quī volvuntur stēllārum cursūs sempiternī.

“Cui subiectī sunt septem, quī versantur retrō contrā-
riō mōtū atque caelum. Ex quibus ūnum globum possi-

det illa quam in terrīs ‘Sāturniam’ nōminant. Deinde est	illa <i>stēlla</i>
125 hominum generī prosperus et salūtāris ille fulgor quī dīcitur ‘Iovis’; tum rutilus horribilisque terrīs quem ‘Mārtium’ dīcitis.	fulgor -ōris <i>m</i> < fulgēre (; stēlla fulgēns) rutilus -a -um = ruber (ut ignis) Mārtius -a -um < Mārs
“Deinde subter mediam ferē regiōnem Sōl obtinet, dux et prīnceps et moderātor lūminum reliquōrum,	subter <i>adv</i> = infrā
130 mēns mundi et temperātiō, tantā magnitudīne ut cūncta suā lūce lūstret et compleat.	moderātor -ōris <i>m</i> = quī moderātur temperātiō -ōnis <i>f</i> = vīs temperāns lūstrāre = illūstrāre
“Hunc ut comitēs cōnsequuntur Veneris alter, alter Mercuriū cursus, in infimōque orbe Lūna radiīs sōlis accēnsa convertitur. Infrā autem iam nihil est nisi mor-	radius -ī <i>m</i> = lūminis līnea (con)vertī = in orbem movērī, volvī cadūcus -a -um = quī facile cadit
135 tāle et cadūcum — praeter animōs mūnere deōrum ho- minum generī datōs; suprā Lūnam sunt aeterna omnia. Nam ea quae est media et nōna, Tellūs, neque movētur et infima est et in eam feruntur omnia nūtū suō pon- dera.”	tellūs -ūris <i>f</i> = terra nūtus -ūs <i>m</i> = mōtus de- orsum, vīs gravitātis
140 [<i>Cantus sphaerārum</i>]	
18 Quae cum intuērer stupēns, ut mē recēpī, “Quid? Hic” inquam “quis est quī complet aurēs meās tantus et tam dulcis sonus?”	sē re-cipere = animum recipere, sē recreāre
“Hic est” inquit [<i>Āfricānus</i>] “ille quī intervāllīs con-	
145 iūnctus imparibus, sed tamen prō ratā parte ratiōne di- stīnctūs, impulsū et mōtū ipsōrum orbium efficitur, et acūta cum gravibus temperāns variōs aequābiliter con- centūs efficit. Nec enim silentiō tantū mōtūs incitārī pos- sunt, et nātūra fert ut extrēma ex alterā parte graviter,	prō ratā parte = ratō modō (↔ fortuitō) (sonus) acūtus = clārus, tenuis (ut vōx mulieris); ↔ gravis con-centus -ūs <i>m</i> = cantus multōrum fert : efficit

stēlli-fer -era -erum
 = quī stēllās fert
 conversiō-ōnis *f* < converti
 concitātus = citus
 (sonus) excitātus = clārus
 lūnāris -e < lūna
 im-mōbilis -e = quī nōn
 movētur

duōrum: lūnae et caelī
 (octāvī), quī concordēs
 sonōs ēdunt VII inter-
 vāllīs interiectīs
 doctī hominēs: fidicinēs
 (fidēs VII *nervōs* habent)

ob-surdēscere -duisse
 = surdus fieri
 hebes-etis = obtūsus
 (↔ acūtus, ācer)
 Catadūpa-ōrum *n*
 praecipitāre = p. āri
 ac-colere < ad-: locuma.
 = ad locum incolere

incitātus = citus

aciēs = sēnsus ācer, vīs
 videndi

ex alterā autem acūtē sonent. Quam ob causam summus 150
 ille caelī stēllifer cursus, cuius conversiō est concitātor,
 acūtō et excitātō movētur sonō, gravissimō autem hic
 lūnāris atque īnfimus. Nam terra, nōna, immōbilis ma-
 nēns ūnā sēde semper haeret complexa medium mundi
 locum. 155

“Illī autem octō cursūs, in quibus eadem vīs est duō-
 rum, septem efficiunt distīctōs intervāllīs sonōs, quī
 numerus rērum omnium ferē nōdus est. Quod doctī
 hominēs nervīs imitātī atque cantibus aperuērunt sibi
 reditum in hunc locum, sicut aliī quī praestantibus in- 160
 geniīs in vītā hūmānā dīvīna studia coluērunt.

“Hōc sonitū opplētae aurēs hominum obsurduērunt. 19
 Nec est ūllus hebetior sēnsus in vōbīs; sicut, ubi Nīlus
 ad illa quae Catadūpa nōminantur praecipitat ex altissi-
 mīs montibus, ea gēns quae illum locum accolīt propter 165
 magnitudinem sonitūs sēnsū audiendī caret. Hic vērō
 tantus est tōtūs mundi incitātissimā conversiōne soni-
 tus ut eum aurēs hominum capere nōn possint, sicut
 intuērī sōlem adversum nequītis eiusque radiīs aciēs
 vestra sēnsusque vincitur.” 170

[*Angustiae terrārum*]

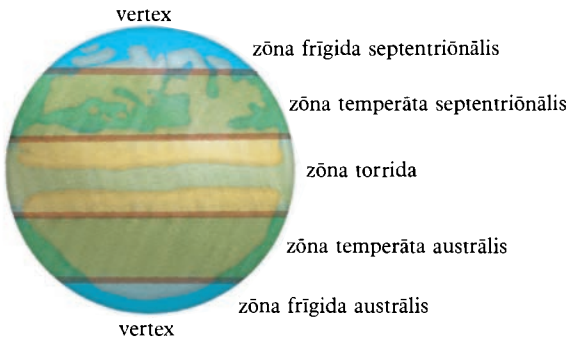
Haec ego admīrāns referēbam tamen oculōs ad ter- 20
 ram identidem.

Tum Āfricānus “Sentiō” inquit “tē sēdem etiam nunc
 hominum ac domum contemplārī. Quae sī tibi parva, ut 175

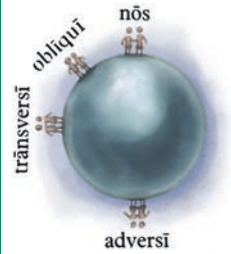
est, ita vidētur, haec caelestia semper spectātō, illa hū-
māna contemnītō!

“Tū enim quam celebritātem sermōnis hominum aut
quam expetendam cōsequī glōriam potes? Vidēs habi-
180 tārī in terrā rārīs et angustīs in locīs et in ipsīs quasi
maculīs ubi habitātur vāstās sōlitūdīnēs interiectās, eōs-
que quī incolunt terram nōn modo interruptōs ita esse
ut nihil inter ipsōs ab aliīs ad aliōs mārāre possit, sed
partim oblīquōs, partim trānsversōs, partim etiam ad-
185 versōs stāre vōbīs — ā quibus exspectāre glōriam certē
nūllam potestis!

21 “Cernis autem eandem terram quasi quibusdam redi-
mītam et circumdatam cingulīs, ē quibus duōs mārīmē
inter sē diversōs et caelī verticibus ipsīs ex utrāque parte

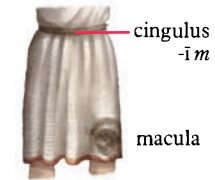
190 subnīxōs obriguisse pruīnā vidēs, medium autem illum
et mārīm sōlis ārdōre torrērī. Duo sunt habitābilēs,
quōrum austrālis ille, in quō quī īnsistunt adversa vōbīs
urgent vestīgia, nihil ad vestrum genus; hic autem alter
subiectus aquilōnī quem incolitis, cerne quam tenuī vōs

inter-rumpere = inter sē
abrumperē

oblīquus = inclīnātus:
līnea oblīqua [l]
trāns-versus -a -um: līnea
trānsversa [-l-]

redīmīre = circum ligāre,
vinculō cingere

zōna -ae f = cingulus
septentrīōnālis -e
< septentrīōnēs
torridus -a -um = quī
torrētur
austrālis -e (< auster)
↔ septentrīōnālis

vertice subnīxus = in/sub
vertice situs
ob-rigēscere -guisse
= rigēns fierī
pruīna -ae f: hieme nocte
frīgīdā p. quasi nix ter-
ram operit
habitābilis -e = quī habi-
tārī potest
īn-sistere = stāre
vestīgia : pedēs
nihil ad vestrum genus
(: Rōmānōs) *pertinet*

tantō nōmine : etsi tantō
nōmine appellātur
Caucasus -ī *m*: mōns
Asiae longinquus
Gangēs -is *m*, *acc* -ēn:
flūmen Indiae
trā-/trāns-natāre = trāns-
ire natandō
sōl obiēns (-euntis) = sōl
occidēns
aquilō : septentrionēs
↔ auster : meridiēs
amputāre = recidere,
adimere (cultrō)
dī-lātāre = lātē extendere,
pandere
quam diū loquuntur?

ēluviō-ōnis *f* = vīsaquae
in terrās redundantis
exustiō-ōnis *f* < exūrere

quid (tuā) inter-est? =
quid (tuā) rēfert?
quid iuvat?

populārīter = vulgō
annum mētīrī : annī lon-
gitudinem (numerus
diērum) statuere
idem : eundem locum

parte contingat! Omnis enim terra quae colitur ā vōbīs, 195
angusta verticibus, lateribus lātor, parva quaedam īn-
sula est circumfūsa illō marī quod ‘Atlanticum’, quod
‘Magnum’, quem ‘Ōceanum’ appellātis in terrīs — quī
tamen tantō nōmine quam sit parvus vidēs!

“Ex hīs ipsīs cultīs nōtisque terrīs num aut tuum aut 22
cuiusquam nostrum nōmen vel Caucasum hunc, quem
cernis, trāscendere potuit vel illum Gangēn trānatāre?
Quis in reliquīs orientis aut obeuntis sōlis ultimīs aut
aquilōnis austrīve partibus tuum nōmen audiet? Quibus
amputātis, cernis profectō quantīs in angustīs vestra sē 205
glōria dīlātārī velit!

“Ipsī autem quī dē nōbīs loquuntur, quam loquuntur
diū? Quīn etiam sī cupiat prōlēs illa futūrōrum homi- 23
num deinceps laudēs ūnūs cuiusque nostrum ā patri-
bus acceptās posterīs prōdere, tamen propter ēluviōnēs 210
exustiōnēsque terrārum, quās accidere tempore certō
necesse est, nōn modo nōn aeternam, sed nē diūturnam
quidem glōriam assequī possumus.

“Quid autem interest ab iīs quī postea nāscuntur ser-
mōnem fore dē tē, cum ab iīs nūllus fuerit quī ante nātī 215
sunt? — quī nec pauciōrēs et certē meliōrēs fuērunt virī
— praesertim cum apud eōs ipsōs ā quibus audīrī nō- 24
men nostrum potest nēmō ūnūs annī memoriam cōse-
quī possit! Hominēs enim populārīter annum tantum-
modo sōlis, id est ūnūs astrī, reditū mētiantur; cum 220
autem ad idem unde semel profecta sunt cūcta astra

redierint eandemque tōtius caelī discriptiōnem longīs
intervallīs rettulerint, tum ille vērē vertēns ‘annus’ ap-
pellārī potest, in quō vix dicere audeō quam multa ho-
minum saecula teneantur. Namque ut ōlim dēficere sōl
hominibus exstinguīque vīsus est cum Rōmulī animus
haec ipsa in templa penetrāvit, quandō ab eādem parte
sōl eōdemque tempore iterum dēfēcerit, tum signīs om-
nibus ad prīncipium stēllisque revocatīs explētum an-
num habētō! Cuius quidem annī nōndum vīcēsīmam
partem scītō esse conversam!

discriptiō : ratiō quā
discripta sunt astra
vertēns : quī vertitur

(hominis) saeculum =
aetās (xxx ferē annī)
tenērī = continērī
(sōl) dēficit = obscurātur

quandō = cum

signum : sīdus
signīs stēllisque

vīcēsima pars = $\frac{1}{20}$
ille *magnus annus* 12 954
annōs complectitur

[*Dē glōriā aeternā et animō immortalī*]

“Quōcircā, sī reditum in hunc locum dēspērāveris in
quō omnia sunt magnīs et praestantibus virīs, quantī
tandem est ista hominum glōria quae pertinēre vix ad
ūnīus annī partem exiguam potest? Igitur altē spectāre
sī volēs atque hanc sēdem et aeternam domum contuērī,
neque tē sermōnibus vulgī dederis, nec in praemiīs hū-
mānīs spem posueris rērum tuārum! Suīs tē oportet ille-
cebrīs ipsa virtūs trahat ad vērū decus. Quid dē tē aliī
loquantur, ipsī videant, sed loquentur tamen. Sermō
autem omnis ille et angustīs cingitur iīs regiōnum quās
vidēs, nec umquam dē ūllō perennis fuit, et obruitur
hominum interitū et obliviōne posteritātis exstingui-
tur.”

quō-circā = itaque

quantī = quantī pretiī
(: quam parvī p.)

con-tuērī = intuērī

sermōnibus sē dare =
sermōnēs cūrāre
illecebra-ae(*f*)(< illicere)
= praemium
oportet ipsa virtūs suīs
illecebrīs tē trahat
ipsī videant (: cūrēt)
: tū nē cūrāveris!

perennis = perpetuus

posteritās-ātis*f* = tempus
posterum/futūrum,
posterī

līmes-itīs*m* = via angusta

vestīgiīs (*dat*) ingredi
= vestīgia sequī

mēns cuiusque is est quis-
que : quisque homō est
mēns sua (mēns, nōn
corpus, est vērū homō)
dē-mōnstrāre = mōns-
trāre

ex quādam parte mortā-
lem : cuius quaedam
pars mortālis est
fragilis -e = quī facile
frangitur

hic Cicerō verba *Platōnis*
Latīnē vertit (*Phaedrus*
245)
ali-unde = ex aliō locō, ex
aliā rē
: necesse est id finem
vivendī habēre

fōns : orīgō

movendī : mōtūs

quod sī = sī autem

re-nāscī

creāre = prōcreāre
ita fit ut... = ex hōc
intellegitur...

aditum patet, quamquam ā pueritiā vestīgiīs ingressus
patris et tuīs decorī vestrō nōn dēfuī, nunc tamen tantō
praemiō expositō ēnītar multō vigilantius!” 250

Et ille: “Tū vērō ēnītere et sīc habētō: nōn esse tē
mortālem, sed corpus hoc. Nec enim is es quem fōrma
ista dēclārat, sed mēns cuiusque is est quisque, nōn ea
figūra quae digitō dēmōnstrārī potest. Deum tē igitur
scītō esse, sīquidem est deus quī viget, quī sentit, quī 255
meminit, quī prōvidet, quī tam regit et moderātur et
movet id corpus cui praepositus est quam hunc mun-
dum ille prīnceps deus. Et ut mundum ex quādam parte
mortālem ipse deus aeternus, sīc fragile corpus animus
sempiternus movet. 260

“Nam quod semper movētur aeternum est; quod 27
autem mōtum affert alicui quodque ipsum agitātur ali-
unde, quandō finem habet mōtūs, vivendī finem habeat
necesse est. Solum igitur quod sē ipsum movet, quia
numquam dēseritur ā sē, numquam nē movērī quidem 265
dēsinit; quīn etiam cēterīs quae moventur hic fōns, hoc
prīncipium est movendī. Prīncipiū autem nūlla est orī-
gō; nam ex prīncipiō oriuntur omnia, ipsum autem
nūlla ex rē aliā nāscī potest (nec enim esset id prīnci-
pium quod gignerētur aliunde). Quod sī numquam 270
oritur, nē occidit quidem umquam. Nam prīncipium
extīnctum nec ipsum ab aliō renāscētur nec ex sē aliud
creābit, sīquidem necesse est ā prīncipiō orīrī omnia. Ita
fit ut mōtūs prīncipium ex eō sit quod ipsum ā sē movē-

275	tur. Id autem nec nāscī potest nec morī (vel concidat omne caelum omnisque nātūra et cōnsistat necesse est nec vim ūllam nancīscātur quā ā primō impulsa moveātur).	vel : aliter : necesse est omne caelum omnemque nātūram concidere et cōnsistere ā primō = ab initio
28	“Cum pateat igitur aeternum id esse quod ā sē ipsō	patet = appāret
280	moveātur, quis est quī hanc nātūram animīs esse tribūtā neget? Inanimum est enim omne quod pulsū agitātur externō; quod autem est animal, id mōtū ciētur interiōre et suō, nam haec est propria nātūra animī atque vīs. Quae sī est ūna ex omnibus quae sē ipsa moveat,	in-animus -a -um = sine animā, mortuus pulsus -ūs <i>m</i> = impulsus, vīs movendi ciēre = movēre
285	neque nāta certē est et aeterna est.	quae (nātūra animī atque vīs) : animus
	“Hanc tū exercē optimīs in rēbus! Sunt autem optimae cūrae dē salūte patriae, quibus agitātus et exercitātus animus vēlōcius in hanc sēdem et domum suam pervolābit. Idque ōcius faciet sī iam tum cum erit inclūsus in corpore, ēminēbit forās et ea quae extrā erunt	hanc (nātūram animī) : animum immortālem quibus agitātus... animus : quibus sī animus agitātur et exercitātur
290	contemplāns quam māximē sē ā corpore abstrahet. Namque eōrum animī quī sē corporis voluptātibus dēdidērunt eārumque sē quasi ministrōs praebuērunt impulsūque libīdinum voluptātibus oboedientium deōrum	per-volāre ōcius <i>adv</i> = celerius forās : ē corpore
295	et hominum iūra violāvērunt, corporibus ēlāpsī circum terram ipsam volūtantur nec hunc in locum, nisi multīs exagitātī saeculīs, revertuntur.”	quam māximē : ut māximē potest
	Ille discessit. Ego somnō solūtus sum.	volūtāre = volvere exagitāre = turbāre, vexāre

integer vitæ : quī vitam
integram (: innocentem)
agit

Fuscus -ī m: amicus
Horātii
pūrus : īnsōns

nec pharetrā gravidā
(: plēnā)...sagittis

sive iter factūrus est per...
aestuōsus -a -um =
fervēns, turbidus
in-hospitālis -e
fābulōsus -a -um
= celebrātus
Syr̄tēs -ium f: sinūs in ōrā
Africae
Hydaspēs -is m: flūmen
Indiae

lupus mē inermem fūgit
in silvā Sabīnā
Lalagē -ēs f, acc -ēn

cūrīs expeditīs : sine cūrīs

quāle portentum = tāle p.
quāle
Dauniās -ae f = Āpūlia
aesculētum -ī n = silva
quercuum
Iuba -ae m: rēx Numidia
āridus -a -um = siccus,
torridus

in pigrīs (: sterilibus)
campīs
aestīvus -a -um < aestās
(↔ hibernus)
latus : zōna frīgida
malus Iuppiter = malum
caelum (: mala tempes-
tās)

INTEGER VITAE

[Ex Q. Horātii Flaccī 'Carminum' librō I, carmen XXII 300

ad Fuscum]

Integer vitæ scelerisque pūrus
nōn eget Maurīs iaculīs neque arcū
nec venēnātīs gravidā sagittis,

Fusce, pharetrā,

305

sive per Syr̄tēs iter aestuōsās,
sive factūrus per inhospitālem
Caucasum vel quae loca fābulōsus
lambit Hydaspēs.

Namque mē silvā lupus in Sabīnā,
dum meam cantō Lalagēn et ultrā
terminum cūrīs vagor expeditīs,
fūgit inermem!

310

10

quāle portentum neque mīlītāris
Dauniās lātīs alit aesculētīs
nec Iubae tellūs generat, leōnum
ārida nūtrīx.

315

Pōne mē pigrīs ubi nūlla campīs
arbor aestīvā recreātur aurā,
quod latus mundī nebulae malusque
Iuppiter urget;

320

20

pōne sub currū nimium propinquī
 sōlis, in terrā domibus negātā:
 dulce rīdentem Lalagēn amābō,
 325 dulce loquentem!

pōne *mē*
 currū: quadrīgīs quibus
 Sōl vehitur
 terra domibus negāta
 (: nōn habitābilis): zōna
 torrida
 dulce = dulciter

GRAMMATICA LATINA

Dē vocābulīs faciendīs

(E) *Verba incohātīva*

Litterīs *sc* (*ēsc*) ad verbī thema praesentis adiectīs fit verbum
 330 ‘incohātīvum’ in *-(ē)scere* dēsinēns quod initium agendī signi-
 ficat; plērumque praepōnitur praeverbium (interdum *-a-* mū-
 tātur in *-i-*).

Exempla: pallē|re > pallēscere
 rubē|re > ē-rubēscere

335 latē|re > dē-litēscere

Perfectum sine *-sc-*: pallēscere pallu|isse, cēt.

incohātīvus -a -um
 < incohāre

Dē versibus

(1) *Versus Sapphicus*

Nam-que- mē- sil-vā-lu-pu-s in- Sa-bi-nā

340 Hic versus cōstat ex XI syllabīs: longā, brevī, tribus lon-
 gīs, duābus brevibus, longā, brevī, duābus longīs. In duās
 partēs dīviditur inter syllabam v et v1, sive in v pedēs: tro-
 chaeum, spondēum, dactylum, trochaeum, spondēum:
 — ∪ | — — | — ∪ ∪ | — ∪ | — —

345 Eius modī versus *Sapphicus* dīcitur, nam eō saepe ūsa est
 Sapphō, poētria Lesbia.

(2) *Versus Adōnius*

fū-gi-t ī-ner-mem

350 *Adōnius* dīcitur hic versus, quī cōstat ex v syllabīs: longā,
 duābus brevibus, duābus longīs — sive ex duōbus pedibus:
 dactylō et spondēō: — ∪ ∪ | — —

Sapphicus -a -um
 < Sapphō -ūs f
 Lesbios -a -um
 < Lesbos
 poēta -ae m
 poētria -ae f

strophē -ae f

Vocābula nova:
caelitēs
ānfractus
aevum
cōservātor
pietās
candor
pūctum
fulgor
moderātor
temperatiō
radius
tellūs
nūtus
concentus
conversio
nōdus
cingulus
zōna
pruīna
ēluviō
exustiō
illecebra
posteritās
līmes
pulsus
pharetra
aesculētum
excelsus
hērēditārius
fātālis
alacer
globōsus
lacteus
citimus
extimus
subiectus
rutilus
cadūcus
stēllifer
concitātus
excitātus
lūnāris
immobilis

(3) *Strophē Sapphica*

Singula Horātiū carmina dividuntur in *strophās* quaternō-
rum versuum. *Strophē Sapphica* composita est ex tribus versi-
bus Sapphicis quōs sequitur Adōnius:

355

*Integer vītae scelerisque pūrus
nōn eget Maurīs iaculis nequ(e) arcū
nec venēnātīs gravidā sagittīs,
Fusce, pharetrā*

PENSVM A

(1) Supplenda sunt verba incohātīva:

patēre > —; stupēre > ob—; lūcēre > il—; ārdēre > ex—;
valēre > con—; pavēre > ex—; timēre > per—; horrēre >
co—; rigēre > ob—; tremere > con—; gemere > in—; fer-
vere > dē—; [-a->-i-] tacēre > con—.

(2) Hī versūs dividendī sunt in syllabās brevēs et longās notīs
appositīs:

sīve per Syrtēs iter aestuōsās,
sīve factūrus per inhospitālem
Caucasum vel quae loca fābulōsus
lambit Hydaspsēs.

PENSVM B

— [= terra], quae in mediō mundi locō — manet, VIII sphae-
rīs cingitur. In sphaerā summā stēllae — sunt; eī — sunt VII,
quārum infima est lūnae. Infra lūnam nihil est nisi mortāle et
—. Sphaerārū incitātissimā — magnus sonitus efficitur, sed
aurēs hūmānae tam — sunt ut eum audire nequeant. Item
aurēs eōrum quī Catadūpa — propter magnitudinem sonitūs
—.

Terra quīnque — redimīta esse vidētur, quōrum duo ex-
trēmī nive et — obrigēscunt, medius sōlis — ārdentibus tor-
rētur. Duo sunt —, alter septentrionālis, alter —, cuius inco-
lae Rōmānīs adversī aut — stant.

Quī rem horribilem videt —. — est amor deōrum, patriae, parentum. Annus aetātis LVI Scīpiōnī — fuit. Dī immortālēs — sempiternō fruuntur. Ponte ruptō Horātius Tiberim —. — [8×] septēna sunt LVI. — [·] est nota minima. Necesse est membrum aegrum cultrō —. Sagitta ē — prōmitur.

Synōnyma: splendor et —; celsissimus et —; ruber et —; siccus et — et —; solvere et —; movēre et —; celerius et —; quamdiū et —; īnfra et —; ex aliō locō et —.

Contrāria: ultimus et —; austrālis et —; hībernus et —.

PENSVM C

Quōmodo Masinissa Scīpiōnem Aemiliānum accēpit?
 Dē quibus rēbus Masinissa et Scīpiō collocūtī sunt?
 Quem Scīpiō eā nocte in somnīs vīdit?
 Ubi Scīpiō Āfricānus māior appāruit?
 Quid nepōtī suō praedīxit?
 Quid eī nārrāvit dē patriae cōservātōribus?
 Quid Scīpiō ab avō suō quaesīvit?
 Quem vīdit Scīpiō praeter avum suum?
 Quid Aemilius Paulus filium suum monuit?
 Ex orbe lacteō quanta vidēbātur terra?
 Quot sphaerae terram cingunt?
 Quōmodo efficitur cantus sphaerārum?
 Cūr sphaera caelestis sonum acūtum efficit?
 Cūr hominēs cantum sphaerārum nōn audiunt?
 Quārē hominēs in terris glōriam aeternam assequī nōn possunt?

hebes
 incitātus
 transversus
 habitābilis
 austrālis
 septentrionalis
 torridus
 fragilis
 inanimus
 aestuōsus
 inhospitālis
 fabulōsus
 āridus
 aestīvus
 collacrimāre
 cohorrēscere
 offendere
 ingemēscere
 arridēre
 dēfinire
 animāre
 dēfugere
 laxāre
 elūcēre
 cōnectere
 īfigere
 lūstrāre
 obsurdēscere
 accollere
 interrumpere
 redimīre
 obrīgēscere
 īnsistere
 trānatāre
 amputāre
 dilātāre
 contuērī
 renāscī
 ciēre
 pervolāre
 volūtāre
 citrō
 octiēs
 quoūsq̄
 subter
 aliunde
 quōcircā
 ōcius

INDEX GRAMMATICVS

	página
Cap. XXXVI. Dē cāsū genetiṽō	26
XXXVII. Dē cāsū datiṽō	41
XXXVIII. Dē cāsū ablatiṽō	52
XXXIX. Dē cāsū accūsatiṽō	67
XL. Dē cāsū vocātiṽō	82
XLI. Dē generibus verbōrum	95
XLII. Dē modis verbōrum	113
XLIII. Dē adiectiṽis	130
XLIV. Dē adverbiiis	153
XLV. Dē prōnōminibus	173
XLVI. Dē numeris	196
XLVII. Dē modis verbōrum et participiis	207
XLVIII. Verbi themata	243
XLIX. Dē verbis contractis. Dē praepositionibus	259
L. Ōrātiō rēcta et obliqua	289
LI. Dē vocābulis faciendis. Praeuerbia	305
LII. Suffixa. Verba ē nōminibus	336
LIII. Adiectiṽa ē nōminibus	355
LIV. Nōmina ē verbis	383
LV. Nōmina fēminīna ex adiectiṽis	405
LVI. Verba incohātiṽa	421
Dē versibus	421

NOTAE

<i>abl</i>	ablātivus	<i>n</i>	neutrum
<i>a. C.</i>	ante Christum	<i>nōm</i>	nōminātivus
<i>acc</i>	accūsātivus	<i>part</i>	participium
<i>āct</i>	āctivum	<i>pass</i>	passivum
<i>a. d.</i>	ante diem	<i>p. C.</i>	post Christum
<i>adi</i>	adiectivum	<i>perf</i>	perfectum
<i>adv</i>	adverbium	<i>pers</i>	persōna
<i>a. u. c.</i>	ab urbe conditā	<i>pl, plūr</i>	plūrālis
<i>c.</i>	circiter	<i>p. R.</i>	populus Rōmānus
<i>cap.</i>	capitulum	<i>praep</i>	praepositio
<i>cēt.</i>	cēteri -ae -a	<i>praes</i>	praesēns
<i>comp</i>	comparātivus	<i>prōcōs.</i>	prōcōnsul
<i>coni</i>	coniunctivus	<i>s.</i>	sive
<i>cōs.</i>	cōnsul	<i>sg, sing</i>	singulāris
<i>dat</i>	dativus	<i>suf.</i>	suffectus
<i>dēcl</i>	dēclinātiō	<i>sup</i>	superlativus, supinum
<i>dēp</i>	dēpōnēns	<i>tr. pl.</i>	tribūnus plēbis
<i>f</i>	fēmininum	<i>u. c.</i>	urbis conditae
<i>f.</i>	filius	<i>v.</i>	vidē, versus
<i>fut</i>	futurum	<i>voc</i>	vocativus
<i>gen</i>	genetivus	<i>=</i>	idem atque
<i>imp</i>	imperātivus	<i>↔</i>	contrārium
<i>imperf</i>	imperfectum	<i>:</i>	id est
<i>indēcl</i>	indēclinābile	<i>/</i>	sive
<i>inf</i>	infinitivus	<i><</i>	factum/ortum ex
<i>k., kal.</i>	kalendae	<i>></i>	fit
<i>loc</i>	locativus	<i> </i>	finis thematis
<i>m</i>	masculinum	<i>∞</i>	coniūnx

LINGVA LATINA PER SE ILLUSTRATA

by Hans H. Ørberg

Rōma Aeterna (the main book of Pars II of the *Lingua Latina per se illustrata* series) introduces some of the most celebrated authors of Roman antiquity through the lens of Roman literature and mythology. A vivid description of the city's monuments precedes a prose retelling of the first four books of Virgil's *Aeneid*, with many of the most famous passages in their original verse form. The selection from Virgil is followed by Book One of Livy's engaging mythical history of Rome's foundation. The prose selections are judiciously chosen and, in the first few chapters, gently adapted to provide students with a text that is authentically Latin and yet not difficult. The unadapted selections, which make up the majority of the text, are taken from Aulus Gellius, Ovid, Nepos, Sallust, and Horace. These annotated selections make *Roma Aeterna* useful both as the next step after *Familia Romana* and as a survey of Latin literature in its own right.

ROMA AETERNA incorporates the following features:

- Latin immersion with vowel lengths marked
- Approximately 3,000 vocabulary words
- Short discussions of grammar and exercises for each chapter
- Selected readings that cover the material in a Roman history course
- Index of Roman rulers and of historical events arranged chronologically
- Now with full-color illustrations

Please visit www.hackettpublishing.com for further information on the complete *Lingua Latina per se illustrata* series, including a complete list of titles and additional student materials.

ISBN-13: 978-1-58510-863-3

9 781585 108633

Focus an imprint of
Hackett Publishing Company

FOREIGN LANGUAGE STUDY | Latin